

IBEROAMERICANA VERVUERT

Euskararen normatibizazioak, XXI. mende honetako lehen laurdena bukatzeaz dagoela, berebiziko osagaiak ditu, aldiak aldi. Hartara, euskararen erakunderik gorenak, Euskaltzaindiak, bere inguruan bildu ditu euskal hizkuntzaren partaide diren hainbat aditu esanguratsu, helburu zehatz batekin: zer egin den eta zer dagoen eginkizun, bi horien artean gogoetatzeko, jakinik, hori bai, hizkuntza egunero moldatzen dela gizartean, hiztunek euren hartu-emanetan erabiltzen dutenean.

Preguntarse por la normativización de la lengua vasca transcurrido casi un cuarto del siglo XXI, es preguntarse por uno de los elementos esenciales de su utilización como lengua de expresión de la sociedad vasca. Por eso, la máxima institución en materia de lengua vasca, Euskaltzaindia, ha reunido alrededor de sí un grupo destacado de representantes de la realidad lingüística vasca para reflexionar sobre lo ya hecho y lo que queda por hacer en esta materia, sabiendo que una lengua se hace todos los días, en su contraste entre los hablantes que la utilizan en sus diferentes interacciones.

S'interroger sur la normativisation de la langue basque près d'un quart de siècle après le début du XXIème siècle revient à s'interroger sur l'un des éléments essentiels de son usage en tant que langue d'expression de la société basque. C'est pourquoi, la plus grande institution de référence en matière de langue basque, Euskaltzaindia, a regroupé autour d'elle un groupe significatif d'experts représentant la réalité linguistique basque, afin de mener une réflexion sur ce qui a déjà été réalisé et sur ce qui doit encore être fait dans ce domaine, sachant qu'une langue se crée tous les jours en tenant compte des divers échanges entre les locuteurs qui l'utilisent.

Basque language standardization, now towards the end of the first quarter of the 21st century, has long had its own particular characteristics. The senior Basque language institution, Euskaltzaindia, has brought together many major experts on the Basque language with a specific goal: to reflect on what it has done, and what its role is, and to compare those two sides, knowing that the language adapts within society every day as speakers make use of it.

Iker - 40

ARANTZAZUTIK MUNDU ZABALERA. EUSKARAREN NORMATIBIZAZIOA: 1968-2018

LA NORMATIVIZACIÓN DEL EUSKERA: 1968-2018

LA STANDARDISATION DE LA LANGUE BASQUE : 1968-2018

BASQUE LANGUAGE 'S STANDARDIZATION: 1968-2018

Andres M. Urrutia (arg.)

ARANTZAZUTIK MUNDU ZABALERA. EUSKARAREN NORMATIBIZAZIOA: 1968-2018

Andres M. Urrutia (arg.)

Iker - 40

ARANTZAZUTIK MUNDU ZABALERA

EUSKARAREN NORMATIBIZAZIOA: 1968-2018

LA NORMATIVIZACIÓN DEL EUSKERA:
1968-2018

LA STANDARDISATION DE LA LANGUE
BASQUE : 1968-2018

BASQUE LANGUAGE'S STANDARDIZATION:
1968-2018

Andres M. Urrutia (arg.)

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

EUSKARA EHUNTZEN
euskaltzaindia

IKER 40

Euskaltzaindia

Real Academia de la Lengua Vasca

Bilbo

Iberoamericana Vervuert

Madrid – Frankfurt

2021

Euskarazko testuen hizkuntza orrazketa: Euskaltzaindiaren Hizkuntza Kalitatearen Behatokia zerbitzua (HIZBEA).

Eskubide guztiak jabetunak dira. Legeak aurreikusten dituen kasuak salbu, ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiazea, ez sistema informatikoekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektronikoz edo mekanikoz, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz berau transmititzea —aipamenetarako izan ezik— argitaratzailearen edo copyrightaren jabearen alde aurreko eta idatzizko baimenik gabe. CEDROa (Centro Español de Derechos Reprográficos) zuzendu zaitez lan honen pasarteren bat fotokopiatu edo digitalizatu behar baduzu (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Derechos reservados. Cualquier forma de reproducción, distribución, comunicación pública o transformación de esta obra solo puede ser realizada —a excepción de las menciones— con la autorización escrita de los editores o de los titulares del copyright, salvo excepción prevista por la ley. Diríjase a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

© Iberoamericana, 2021
Amor de Dios, 1 – E-28014 Madrid
Tel.: +34 91 429 35 22 - Fax: +34 91 429 53 97

© Vervuert, 2021
Elisabethenstr. 3-9 – D-60594 Frankfurt am Main
Tel.: +49 69 597 46 17 - Fax: +49 69 597 87 43

© Euskaltzaindia / R.A.L.V. / A.L.B. 2021
Plaza Barria, 5. 48005 Bilbao
Tel.: +34 94 415 81 55 - Fax: +34 94 415 81 44

ISBN 978-84-9192-213-1 (Iberoamericana)
ISBN 978-3-96869-157-2 (Vervuert)
ISBN 978-3-96869-158-9 (e-Book)
ISBN 978-84-122988-4-0 (Euskaltzaindia)

Lege-gordailua/Depósito legal: M-34245-2021

Gainazalaren diseinua/Diseño de cubierta: Eva Bajo

Espainian inprimatua/Impreso en España
Liburu hau bere osotasunean klororik gabeko paper ekologikoan inprimatua dago/
Este libro está impreso íntegramente en papel ecológico sin cloro

AURKIBIDEA / ÍNDICE / SOMMAIRE / INDEX

Aurkezpena	11
Presentación / Présentation / Presentation	19
Argitarazleari buruz / Sobre el editor / À propos de l'éditeur / About the editor....	41

I

EUSKARA BATUA ETA EUSKALTZAINDIA
EUSKERA UNIFICADO Y LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
EUSKARA UNIFIÉE ET L'ACADÉMIE ROYALE DE LA LANGUE BASQUE
UNIFIED EUSKARA AND THE ROYAL ACADEMY OF THE BASQUE LANGUAGE

<i>Andres Urrutia</i> Euskara batua eta Euskaltzaindia: oraina eta geroa	45
---	----

II

BESTE HIZKUNTZA GUTXIAGOTU BATZUEN ESTANDARIZAZIO PROZESUETATIK IKASTEN
APRENDIENDO DE LOS PROCESOS DE ESTANDARIZACIÓN DE OTRAS LENGUAS MINORIZADAS
APPRENDRE DES PROCESSUS DE NORMALISATION D'AUTRES LANGUES MINORISÉES
LEARNING FROM THE STANDARDIZATION PROCESSES OF OTHER MINORIZED LANGUAGES

<i>Eric Hoekstra, Hans Van de Velde</i> The history and standardization of frisian	53
---	----

<i>Jeroen Darquennes</i> Languaje standardization. In european autochthonous minority language communities: looking back to the future	71
--	----

<i>Joan Martí i Castell</i> Vigencia de los criterios de Pompeu Fabra para la codificación de la lengua catalana..	87
---	----

<i>Manuel González González</i>	
El complejo camino hacia la codificación de la lengua gallega.....	97

III

EUSKARA BATUAREN GEOGRAFIK
 GEOGRAFÍAS DEL EUSKERA UNIFICADO
 GÉOGRAPHIES DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ
 GEOGRAPHIES OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

<i>Adolfo Arejita</i>	
Euskara batua, ahozko transmissioko hizkeraren mesedegarritasuna.....	117
<i>Andres Iñigo</i>	
Euskara batua Nafarroan	135
<i>Jean-Baptiste Battittu Coyos</i>	
Euskara batua Ipar Euskal Herrian: lehen eta orain.....	149
<i>Amaia Jauregizar</i>	
Euskara batu ahozkoaren eta sartaldeko euskara estandar ahozkoaren arteko hizkuntza-harremana 50 urte geroago: bertsolaritza eta hezkuntza	163
<i>Maidier Bedaxagar</i>	
Euskaldun bat, bi euskara. Zuberera eta batua zuberotar gazteen ahotan gaur egun	177

IV

EUSKARA BATUAREN SORRERA ETA IBILBIDEAK
 EL ORIGEN Y LA EVOLUCIÓN DEL EUSKERA UNIFICADO
 L'ORIGINE ET L'ÉVOLUTION DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ
 THE ORIGIN AND EVOLUTION OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

<i>Miren Azkarate</i>	
Euskara batuaren nondik norako linguistikoak	197
<i>Miriam Urkia</i>	
Euskara batua eta hizteggintza	213
<i>Patxi Salaberri</i>	
Euskara batua eta antroponimia	229
<i>Roberto González de Viñaspre</i>	
Euskara batuaren sorrera eta ibilbidea: euskara batua eta toponimia	241
<i>Alfontso Mujika</i>	
Euskara batuaren aulkia hirugarren hankatik herren	253

<i>Antton Gurrutxaga</i> Euskara batuaren hiztegia eta euskararen lexiko estandarra: begiratu bat espezialitate-arloetatik	267
<i>Igone Zabala Unzalu</i> Euskaltzaindiaren hiztegiaren ekarpena lexiko espezializatuaren eta ez-espezializatuaren harmonizazioan	285
<i>Iker Etxebeste Zubizarreta</i> Euskara batuaren hitz berriak: erabileratik estandarizaziorako bideak.....	301
<i>Iker Salaberri</i> Euskarazko bihurkarien erabileraz: zergatia, aldakortasuna, eta ikuspegi alderatzailea.....	311
<i>Mikel Gorrotxategi Nieto</i> Pertsona izenen bilakaera Hego Euskal Herrian, eta eragina Espainiako estatuan.....	323

V

EUSKARA BATUAREN ETORKIZUNEN ERONKAK
FUTUROS RETOS DEL EUSKERA UNIFICADO
DÉFIS FUTURS DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ
FUTURE CHALLENGES OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

Komunikabideetan / Medios de comunicación / Moyens de communication / Media	383
<i>Asier Larrinaga Larrazabal</i> Zenbait gogoeta Euskara batuaren araugintzaz EiTBko esperientziaz	385
<i>Irene Arrarats</i> Orotariko komunikabideak, orotariko batua	397
<i>Beatriz Zabalondo Loidi</i> Estilo liburuak euskal hedabideetan. Euskararen estandarizazioan lagun	407
Ingurune digitalean / Entorno digital / Environnement numérique / Digital environment.....	423
<i>Ainhoa Arregi, Axlór Elortza</i> Bidean ikasitakoarekin etorkizuneko erronkei aurre egiten.....	425
<i>Josu Aztiria Urtaran</i> Euskara ingurune digitalean hedatzeko ditugun hiru erronka: zaintza, adimen artifiziala eta lankidetzaren teknologikoa	439

<i>I. Aduriz, I. Alegria, I. Aldezabal, X. Artola, A. Díaz de Ilarraza, N. Ezeiza, K. Sarasola, R. Urizar</i> Euskara (batua) ingurune digitalean: bidean ikasiXa eta etorkizuneko erronkak.....	455
<i>Elixabete Perez Gaztelu</i> Euskara batua gazteen lagunarteko ziberkomunikazio pribatuan.....	471
Hezkuntza / Educación / Éducation / Education	485
<i>Helena Baraibar Aizeburu</i> Euskara batua eta euskalkiak hiztun osoaren baitan	487
<i>Imanol Artola Altuna</i> Euskara batuaren etorkizuneko erronkak hezkuntzan	501
<i>Xabier Isasi Balanzategi</i> Euskararen hiztun elkartearen eraketa eremu akademikoan. 50 urteko bilakaera.....	511
Arlo sozioekonomikoan / Ámbito socioeconómico / Portée socio-économique / Socio-economic field	517
<i>Elixabete Piñol Olaeta</i> Euskara batua eta idazkera juridikoa.....	519
<i>Adur Ezenarro Agirre, Ibai Gandiaga Pérez de Albéniz</i> Arkitektura, hirigintza eta euskara	531
<i>Ibon Serrano Lasa</i> Euskara batuaren erronkak makina-erremintan: asko egin dugulako daukagu asko egiteko.....	547
<i>Maddi Etxebarria</i> Euskara lan-eremuan: irabazi beharreko lekua	557
Administrazioan eta oinarrizko zerbitzuetan / Administración y servicios esenciales / Administration et services essentiels / Administration and essential services	569
<i>Ander Irizar Apaolaza</i> Euskara batuaren etorkizuneko erronkak administrazioan. Nafarroan zer?	571
<i>Manu Arrasate</i> DUGUtik GARARA.....	577

Urtzi Barrenetxea Iparragirre
Hizkera argia administrazio elektronikoaren garaian..... 589

Itzulpengintzan eta literaturan / Traducción y literatura / Traduction et littérature / Translation and literature 603

Josu Zabaleta
Itzulpena euskararen batasungintzan. Etorkizuna zabaltzen 605

Joxerra Garzia
Hamalau galde eta lau uste batuaz eta literaturaz (Euskara batuaren etorkizuneko erronkak literaturan) 615

Xabier Mendiguren Elizegi
Estuegi ala zabalegi?..... 633

VI

ARAU LINGUISTIKOEN GIZARTERATZEA
SOCIALIZACIÓN DE LAS NORMAS LINGÜÍSTICAS
SOCIALISATION DES NORMES LINGUISTIQUES
SOZIALIZATION OF LINGUISTIC NORMS

Andrés Alberdi
Euskara Batuaren Eskuliburuari (EBE) buruzko zertzelada nagusiak..... 643

VII

EPILOGO
EPÍLOGO
ÉPILOGUE
EPILOGUE

Bernardo Atxaga
Arrautza, huevo, oeuf, egg 651

VIII

EUSKARA BATUAREN ADIERAZPENA
DECLARACION DEL EUSKERA UNIFICADO
DÉCLARATION DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ
DECLARATION OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

Euskara batuaren adierazpena. *Arantzazutik mundu zabalera* / Declaración del euskera unificado. *De Arantzazu al mundo entero* / Déclaration de la langue basque unifié. *D'Arantzazu au monde entier* / Declaration of the unified Basque language. *From Arantzazu to the wider world*..... 667

AURKEZPENA

ANDRES M. URRUTIA

Euskaltzainburua / Presidente de Euskaltzaindia / Président de l'Académie de la Langue Basque / Head of the Royal Academy of the Basque Language

Euskararen normatibizazioak, XXI. mende honetako lehen laurdena bukatzeaz dagoela, berebiziko osagaiak ditu, aldiak aldi. Hartara, euskararen erakunderik gorenak, Euskaltzaindiak, bere inguruan bildu ditu euskal hizkuntzaren partaide diren hainbat aditu esanguratsu, helburu zehatz batekin: zer egin den eta zer dagoen eginkizun, bi horien artean gogoetatzeko, jakinik, hori bai, hizkuntza egunero moldatzen dela gizartean, hiztunek euren hartu-emanetan erabiltzen dutenean.

Euskaltzaindia XX. mende hasieran sortu zen. Orduko eta gaurko egoerak arras desberdinak dira euskarari dagokionez. Xederik behinenetakoa izan zuen —bakarra ez bazen ere— euskararen batasuna —garai hartan hala deitu baitzitzaion hizkuntzaren normatibizazioari— bi bide edo ardatz jarraiturik, alegia, «koine» baten bila joatea lurraldeetako euskalki desberdinen gainetik eta horren moldaketa eskuratu, hizkuntza baten gizarte zeregin guztietarako, haue-tako asko ezezagunak baitzitzaizkion euskarari.

Egun, mendea igarota, bertan gorabehera politiko, joan-etorri sozial eta errealtate anitzen ondoren, euskarak ofizialtasun juridikoa erdietsi du Araban, Bizkaian, Gipuzkoan eta Nafarroako lurralde zati batean, artean inolako estatusik ez duela Lapurdi, Zuberoa edo Nafarroa Beherean.

Euskarak, alabaina, aldi honetan badu halako zeregina eta zeresana, sona eta balioaren ikuspegitik, hain zuzen ere, bat ez datorrena bere gizarte erabile-rarekin. Horrexegatik da premiazkoa gogoeta hau, ehun urte geroago, euskara-

ren estandarizazioak zer ekarri duen egoki hausnartzeko. Horretara dator, etorri ere, Euskaltzaindiak taxutu duen hau, jatorri askoren espezialisten ekarpenekin. Halakoak Arantzazun egin dira 2018. urtean, bertan ere, 1968. urtean euskara batua, hots, euskararen normatibizaziorako gaur arte egin den saiorik arrakastatsuen gertatu baitzen.

Argitalpenaren egitura bost arlo nagusitan banatu da, bakoitzak barruan hartzen duela normatibizazioaren ardatz nagusi bat.

Lehen-lehena, euskararen estandarizazio prozesua eta horren bilakaera hartzen du gidari, ikuspegi soziohistoriko batetik. Hasierako ekarpena liburu honen argitarazlearena da eta bertara biltzen dira etorkizuneko bost ildo: *lurraldetasuna, gizarteari zerbitzu ematea, erreferentzialtasuna, gizarte ikusgarritasuna eta lan akademiko eta zientifikoa*. Horiei guztiei, zer esanik ez, gehitu behar zaie linguistika aplikatuaren ikusmoldea.

Hasian hasi, **bigarren arloak** bestelako hizkuntzen esperientziak biltzen ditu. Besteak beste, frasiera, katalan edo galizierarenak. Halaber, Europako panorama eta etorkizuna, batik bat, gutxiengo hizkuntzen estandarizazioari buruz. **Eric Hoekstra** eta **Hans Van de Velde** unibertsitateko irakasleek frasieraren historia eta gorabeherak garatzen dituzte, egungo egoera ere azalduz eta, batez ere, estatu mailan hizkuntza horrek behar duen bultzada sendoaz dihardute. Ikusmira orokorrageo batetik abiatuz, Namur Unibertsitateko **Jeroen Darquennes** irakasleak gogoetetzen du Europako hizkuntza gutxituen estandarizazioaren inguruan eta horietan estatuek izan duten jokabidea; aldi berean, Haugen autoreak aurkezturiko eskema klasikoari estandarizazio eredu desberdina kontrajartzen dio; bide beretik egileak berak aldarrikatzen du hizkuntza gutxituen estandarizazio prozesuak hobeki ezagutzeko premia, etorkizuneko hizkuntza politika baten tresna gisa.

Bigarren arloa osatzen dute bi azalpen mamitsuk: bata, **Joan Martí i Castell** euskaltzain ohorezko eta Tarragonako Rovira i Virgili Unibertsitateko katedradun emerituarena eta, bestea, **Manuel González González**, Galiziako Errege Akademiaren eta Santiago de Compostelako Unibertsitateko katedraduna. Lehena azpimarratzen du katalan hizkuntzarentzat Institut d'Estudis Catalans-en agintaritzaren premia, monozentrismoan oinarritua baino, haren hitzekin esateko, *extensamente, intensamente y ejemplarmente policéntrico*. González irakasleak, aldiz, kultura baten komunikazio tresna ezinbestekoa ikusten du hizkuntza estandarra. Hor kokatzen du berak, halako ibilbidea, gaitz eta aldapatsua, Real Academia Galegak egin duena, Instituto da Lingua Galega-Universidad Santiago de Compostela erakundearekin batera.

Hirugarren arloaren ardatza euskararen geografia linguistikoa da. Hainbatetik, geografia horren ekarpena azaltzen da euskararen batasunari buruz. Lehen ikerketa egiten du **Adolfo Arejita** euskaltzain osoak eta *Iker* sailaren buruak,

euskara batuaren eta ahozko transmisioaren arteko harremanak ikertzen ditu, batera sustatuz hizkuntzaren kalitatea eta erregistro desberdinen arteko erabilera orekatua: *non, zer, zelan esan*, ahozkoaren pisua, sare sozialak eta idazleen konpromisoa euskara biziarekin. Jarraian, **Andres Iñigo** euskaltzain osoak eta Euskaltzaindiak Nafarroan duen ordezkariak, lurralde horretan euskara batuak izan duen eragina azaltzen du, nafar gizartean duen harrera eta horren erabilera, boladako iritzi makurren gainetik, hauek ez baitira euskararen mesederako. Haren iritzi euskarak behar ditu erabilera areagotzea, bizitasuna, kalitatea eta ospea berarekin dituela. Horren ondoren, **Battittu Coyos** euskaltzain osoak eta *Jagon* sailaren buruak, euskara batua eta Ipar Euskal Herriko lurraldeek duten egoera aztertu eta malgutasunaren aldeko aldarria egiten du, berori aniztasunean kokatzeko, euskara batua eta hizkuntzaren erregistroak aintzat hartuz.

Zati hau osatze aldera, bi lan dira aipatzekoak: Lehena, **Amaia Jauregizar** Euskaltzaindiko ikertzaileak aurkezten duena, bertsolaritza, ahozkotasuna eta gelan sor daitekeen komunikazioa lotuz eta aurrekoaren ondorioz, tartean egon daitezkeen arazoak, irakaskuntzan jasotako irakasbideak bertsoak egiteko tenorean. Hurrena, **Maidor Bedaxagar** euskal hizkuntzalaritzan graduatuarena da. Euskara batuaren eta Zuberoko euskalkiaren arteko harremanez dihardu, eta bi errealitate horien arteko harreman orekatuak eta bidezkoak proposatzen ditu.

Laugarren arloan, modu berezian ikertzen dira estandarizazioaren gako nagusiak, hala nola lexikoa, morfosintaxia, toponimia eta antroponimia, betiere, ortotipografia, neologia, lexiko berezitua, eta osterantzekoak bazter utzi gabe. Hasiera emateko **Miren Azkarate** euskaltzain osoak eta Euskal Herriko Unibertsitatearen katedradunak euskara batuaren ezaugarri linguistikoak azaltzen ditu, Haugenek jarritako ildo klasikoari jarraituz. Horrenbestez, lau zati bereizten ditu: hautaketa, kodifikazioa, inplementazioa eta elaborazioa, eta lau horietan azaltzen ditu euskarak emaniko pausoak. Azkarateren iritzi, eman beharreko beste pauso batzuk ere badira, estandarizazio prozesua etengabekoa baita hizkuntzaren esparruan. Egin egingean ere, **Miriam Urkia** euskaltzain osoak, euskara estandarren lexikografia aurkezten du eta, era berean, *Euskaltzaindiaren Hiztegia* osatzeko izan den bide malkartsua. Taxu berean, egun *Euskaltzaindiaren Hiztegiak* baditu bere sarrerak, azpisarrerak, adierak eta adibideak eta estekaturik dago Euskaltzaindiaren beste lexikografia emaitzekin, on line sistemaren bidez. Bidean da kolokazioen mundua, gakoa dena hiztegiaren sarrerak egoki ulertzeko eta lekutzeko.

Bada, hala ere, hizkuntza akademia baten barnean bestelako esparruak, erabakigarri gertatzen direnak batasun prozesuan. Arean ere, **Patxi Salaberri** euskaltzain osoak eta Nafarroako Unibertsitate Publikoko (NUP) katedradunak zehatz-mehatz ezagutarazten du euskararen antroponimia kodetzeko historia Euskaltzaindiaren zereginetan eta gisa berean, agerian uzten du ikerketaren

premia, ezinbesteko lanabesa baita hori diziplina honetan ondorio baliagarriak ezartzeko. **Roberto González de Vinaspre** euskaltzain osoak eta arlo honetako espezialista aitortuak, euskal toponimia estandarizatzeko Euskaltzaindiak egin duen lana deskribatzen du eta toponimia txikia lantzeko eskakizuna areagotzen. Bide beretik, Euskararen Corpus Onomastikoari lehentasuna ematen dio eta horren bidez, Euskal Onomastikaren Datutegiari ere bai, Gasteizko Toponimia biltzeko egitasmoa eta euskal lurraldeetako kaleak euskaraz formulatzeko irizpide normalizatuak moldatzeko ahaleginak ahaztu gabe.

Arlo hau osatzen dute jakin-min handiko osterantzeko lanek: lehena, **Alfontso Mujika** euskaltzain urgazleak ondua, begien bistan jartzen duena euskararen estandarizazioak behar duen ortotipografia egokia, lehendik emanak izan diren arauak eta gomendioak berrikusiz eta eguneratuz, gaurko beharren arabera. **Antton Gurrutxaga** Elhuyar elkartearen kideak estandarizazio prozesuaren eta horien arauen preskribitatearen arteko loturak ikertzen ditu, euskararen lexikografia deskriptiboa egiteko orduan gabeziak zein diren argiro erakutsiz.

Ondoren, **Igone Zabala** Euskal Herriko Unibertsitateko (UPV/EHU) irakasleak, ezin zehatzago galdatzen du *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* barneko osagaietan lexiko espezializatuen eta ez-espezializatuen arteko oreka, bide horretatik eskuratzeko hurbilketa berria eta terminoak deitu diren horiek hizkuntzaren hiztegi orokorrean areagotzeko moldea. Hari berari segiz, **Iker Etxebeste** UZEIko ikertzaileak hitz berriek *Euskaltzaindiaren Hiztegian* duten esanahiaz dihardu eta aldi berean, terminometria landu beharraz, euskararen inguruan egunero datozen errealitate berriak bildu nahian. **Iker Salaberri** Nafarroako Unibertsitate Publikoko (NUP) ikertzaileak, aurrekoaren ostean, euskararen estrategia bihurkariez jarduten du, hizkuntzaren azterketa diakronikoa nahiz sinkronikoaren osagai funtsezko gisa baita hori, hizkuntzaren miaketan. Arlo honi amaiera ematen dio **Mikel Gorrotxategi** Euskaltzaindiaren Toponimia zerbitzuaren arduradunak. Pertsona izenak aztertzen ditu euskararen ikuspegitik eta horien erabileraren maiztasuna biltzen du, Hego Euskal Herrian nahiz Espainiako Erresuman.

Bosgarren arloa da, beharbada, hizkuntza normalizazioaren bilakaeran gehien lotzen dena elaborazio deituriko aldiarekin. Izatez, hortxe dago gakoak: hizkuntzaren aldetik eginiko hautaketa eta kodifikazioa hizkuntzaren erabileran isla izatea. Sei dira horretarako hautatu diren esparruak: lehena, **komunikabi-deak**, gizartean duten presentzia eta eraginagatik; bigarrena, **ingurune digitala**, oinarri-oinarrizkoa dena XXI. mendean; hirugarrena, **hezkuntza**, belaunaldien artean hizkuntza eta honen eragile kultural eta teknikoak transmititzeko nahi-taezko habea; laugarrena, **arlo sozioekonomikoa**, agian, egun euskarak duen demarik funtsezkoena gizartearen barruan normatibizazioa txertatzeko; bosgarrena, **administrazio publikoa** euskararen lurraldeetan, euskararen ofizialtasu-

na eta horren ondorio linguistikoak eta, seigarrena eta azkena, **itzulpena eta literatura**, hizkuntzaren sorkuntza diren heinean, jada formulatuta dagoen normatibazioa erabiltzen dutenak eta bide berriak ireki, beraien emaitzak tartean direla.

Arlo honen azpexhetasunek aurkezpen harildua eskatzen dute. **Komunikabideei** dagokienez, hiru dira lanak: hasierakoan, **Asier Larrinaga** EITBren Euskara zerbitzuaren arduradunak Euskaltzaindiaren arauak eta euskal irrati-telebistaren eguneroko premiak jartzen ditu mahai gainean eta arauaren beharra baieztatzen du; halaber, hurbilago jokatzeko eskatzen dio Euskaltzaindiari, akademiaren eta egunero hizkuntza darabilten eragileen arteko konplizitatea handiagoa izan dezan; bigarrean, **Irene Arrarats Berria** egunkariaren arduradun linguistikoak lehenesten du komunikabideen lan linguistikoa hartzaileari egokitu beharra; haren iritziz honetarako naturaltasuna da giltzarria, une oro hartzaileak berez eta arazorik gabe ikus dezan kultura edukia duena. Azkenean, **Beatriz Zabalondo** Euskal Herriko Unibertsitateko (UPV/EHU) irakasleak, berak deskriptibo moduan ikusten duen ekarpen batean, euskararen estilo-liburuak aipatzen ditu eta horien lanabes izaera eta asmo pedagogikoa gehitzen du, komunikabideei halakoa baitagokie, arau linguistikoa gizarteratzeko ahaleginean kokaturik.

Ingurune digitalari buruz, aintzat harturik eremu honetan euskarak garatzerik handiena izan duela azken urteetan, ekarpenak eite askotakoak dira. Lehena, **Ainhoa Arregi** eta **Axlór Elortza** UZEI elkartearen kideek moldatua, IKTren garrantzia esku-eskura ekartzen diguna, euskara moduko hizkuntza batentzat; orobat, halako eskakizuna, Euskaltzaindia bultzatzailea izan dadin esparru honetan, bertan lanean diharduten eragileekin batera, bereziki lexikografiaren eta corpus linguistikoaren aldetik. Ildo beretik, **Josu Aztiria** Elhuyar Fundazioko kideak halako dekalogoia planteatzen du euskarak aurrean dituen dema horiei buruz, eta lehenesten ditu kolaborazioa, autonomia teknologikoa eta kode irekiak, enpresa garapenarekin batera modu seguruan aurrera egiteko. Ildo bertsutik, **Ixa Taldeak** bere jardueren laburpena egiten du, hur-hurreko erronkak zerrendatzen ditu, besteak beste, corpusak, normatibazioa, lexikografia eta terminologia, itzulpen automatikoa eta humanitate digitalak, eta uste du horietan zeregin esanguratsua izan behar duela Euskaltzaindiak. Bukatzeko, **Elixabete Perez Gaztelu** Deustuko Unibertsitateko irakasleak gaurkotasan handiko gaia du hizpide; alegia, gazteen txateoak eta estandarra jartzen ditu erlazioan, elkarren arteko eraginak aztertzeke eta ikerketan jarraitzeke estandar jator baten bila joateko orduan.

Hezkuntzaren azpiarloan, lehendabizi dator **Helena Baraibar** Euskal Herriko Ikastolen Elkarteke kidea. Berak marrazten duen egoerak hizkuntza mapa du xede, arau linguistikoaren gainetik jokatzeko eta hiztun osoak moldatzeko,

une bakoitzak dituen premia komunikatiboei aise egokitzen zaiena. Lerro beretik ere, **Imanol Artola** Kristau Eskolako kidea, euskarak dituen dema horietan dabilena, besteak beste, euskara erabilgarri, eguneratu eta garaikoa eta komunikazio eskakizunei egokitua, adostasunean oinarri duena eta hizkuntzaren profesionalak aintzat hartzen dituena. **Xabier Isasi** Udako Euskal Unibertsitateko (UEU) kideak euskararen komunitate linguistikoaren eraikitze prozesua azaltzen du, azken mende erdi honetan; hartara, Txillardegiren lana gogoratzen du eta bide beretik, UEUrena, eta amaitzeko euskararen zereginetan jauzi kualitativoa egiteko beharraz dihardu.

Arlo sozioekonomikoan, nondik norako ugariak dituzte ekarpenek. Zuzenbidearen munduari dagokionez, **Elixabete Piñol** legegariak laburbiltzen du orain arte egin den lana eta aurrera jarraitzeko premiaz dihardu, eragile publiko eta pribatuarekin batera, euskara juridikoa, espezialitate hizkuntza gisa, eskubide linguistikoaren eta estatusaren bidez zeregin zehatza izan dezan gizar-tean. Horren jarraikoak dira **Adur Ezenarro** eta **Ibai Gandiaga** udal arkitektoa eta UPV/EHUko irakaslea, hurrenez hurren, *Aldiri* aldizkaria aurkezten dute eta Arkitektura Hiztegia eta legeria, eta, era berean, alor honetan izan diren jardunaldien emaitzak, etorkizunean horien jarduera finkatzeko parametroak eta halakoetan euskarak jokatzeko duen zeregin oinarrikoa azpimarratuz. Makina-erremintaren sektore industrialean, **Ibon Serrano** DANOBAT GROUP taldekideak aurkezten ditu euren ahaleginak, corpus zein estatus mailan eta geroari buruz jarduten du, euskaraz lan egiteko eta euskara erabilgarria ontzeko premiaz. Eremu horri itxiera emateko, **Maddi Etxebarria** Elhuyarko kideak arlo sozioekonomikoaren ikuspegi orokorra eman ondoren, bertako erronkak azaltzen ditu, besteak beste, eragileen inplikazioa, diskurtso egokia, euskara balore berezi gisa eta lege babesa.

Euskararen ofizialtasunak ekarri du horren erabilera **Administrazio publikoan**. Bertan, **Ander Irizar** Nafarroako Gobernuko *Euskarabidea* erakunde autonomoko *Hizkuntza Baliabideen Zerbitzuko* zuzendariak lehen balorazioa egiten du eta Nafarroaz den bezainbatean lotzen ditu euskara batua eta herritarren premia linguistikoak, lotura horrek oihartzuna izan dezan hezkuntza prozesuan. **Manu Arrasate** Eusko Jaurlaritzako Herri Arduralaritzaren Euskal Erakundeko (IVAP) kideak itzulpeneko eredu baten aukeraz hitz egiten du, hain zuzen ere, egungo eredutik (es-eu) osterantzekora (eu-es) joan doana. Bertan ikusten ditu berak abaguneak eta, aldi berean, elkarrekiko lan planifikatuan. **Urtzi Barrenetxea** IVAPeko kidea ere, hizkera argiaren kontu batzuez ari da, batik bat, administrazio elektronikoan eta pantailan egiten den irakurketari buruz. Hor ikusten du berak prosa eredu bat bilatu beharra administrazioa eta herritarra hurreratzeko, eta horra, tankera berean, IVAPeko ahaleginak.

Bosgarren alor honetan azken katebegia dakarte itzulpenak eta literaturak. **Josu Zabaleta** itzultzaileak ekarpena egiten du eta sektore guztien lotura eta go-goeta sakona eskatzen du, euskararen munduan itzulpenak duen zeregina egoki zertzeko. **Joxerra Garzia**, bestalde, hizkuntzaren eta sortzaileen eta itzultzaileen arteko nondik norakoak laburbildu eta tartean diren arazoei irtenbideak emateko bi bide ikusten ditu: bata, estrategia argia eta adostua eta, bestea, hori gauzatzeko borondatea. Amaitzeko tenorean, **Xabier Mendiguren Elizegi** idazle eta argitarazleak arau linguistikoen erabilera zabalago baten alde egiten du, erabilera jatorrago baten pezikian; betiere alboratu gabe halako iritzi nagusia, hots, euskarari dagokionez, egungo arazoak gehiago daudela estatusen corpusean baino.

Seigarren arloari dagozkio arau linguistikoaren zabaltze eta gizarteratzea. **Andres Alberdi** euskaltzain urgazleak aurkezten du bere zuzendaritzapeko lana, Euskaltzaindiaren batzorde batek egina, *Euskara Batuaren Eskuliburua* izenburupean. Bertan ordena alfabetikoan eta galde-erantzun sistema baten bidez ikus-arazten dira, modu argi eta pedagogiko baten tankeran Euskaltzaindiak orain arte emandako arau linguistikoak. Eskuliburua paperean zein Euskaltzaindiaren webgunean kontsultatu daiteke (www.euskaltzaindia.eus).

Bernardo Atxagaren Epilogoak ixten du partaideen ekarpenen zerrenda. Testu horretan Atxagaren literatura trebetasunak erakusten du arrautzaren irudia erabiliz, euskararen historia Euskal Herriaren ibilbidearen bidez, etorkizunerako hariak ere eskainiz.

Argitalpenaren itxiera dakar **Euskara Batuaren Adierazpenak**, Euskaltzaindiak moldatua eta euskalgintzaren erakunde, elkarte eta talde esanguratsuek sinatu dutena, euskara batuaren lehena, oraina eta geroa estekatuz oraingo eta gerokoaren belaunaldien arteko lokarri sendoa izan dadin euskara estandarra eta kultura baten eramaile beregaina.

PRESENTACIÓN

Preguntarse por la normativización de la lengua vasca transcurrido casi un cuarto del siglo **xxi**, es preguntarse por uno de los elementos esenciales de su utilización como lengua de expresión de la sociedad vasca. Por eso, la máxima institución en materia de lengua vasca, Euskaltzaindia, ha reunido alrededor de sí un grupo destacado de representantes de la realidad lingüística vasca para reflexionar sobre lo ya hecho y lo que queda por hacer en esta materia, sabiendo que una lengua se hace todos los días, en su contraste entre los hablantes que la utilizan en sus diferentes interacciones.

Euskaltzaindia-Real Academia de la Lengua Vasca surgió a principios del siglo **xx** en una situación muy diferente a la actual en cuanto a la lengua vasca. Uno de sus objetivos fundamentales —aunque no el único— fue precisamente la unificación —así se llamó entonces o la normativización— de la lengua vasca, en su doble vector de búsqueda de una koiné que integrará elementos de diferentes dialectos territoriales y la proyectase hacia un empleo en todas funciones sociales de una lengua, muchas de las cuales le eran desconocidas al euskera.

Hoy, tras un siglo con diferentes situaciones políticas, vaivenes sociales y realidades plurales, la lengua vasca ha alcanzado un estatus de cooficialidad jurídica en los territorios de Araba, Bizkaia y Gipuzkoa y en parte de Navarra, mientras sigue careciendo de estatus civil alguno en los territorios de Lapurdi, Zuberoa o la Baja Navarra.

Pero la lengua vasca cumple hoy, sobre todo, un rol de prestigio y valor social que no es correlativo con el de su utilización diaria. Por eso es necesaria esta reflexión, cien años después, sobre lo que ha supuesto la estandarización del euskera en todo este proceso.

He aquí reunidas las reflexiones que Euskaltzaindia-Real Academia de la Lengua Vasca realizó con la aportación de una serie de especialistas de diferente procedencia en Arantzazu, lugar de la formulación el año 1968 del intento más amplio y exitoso para aunar los elementos del proceso de normativización que

de forma popular se conoce hoy en día con el nombre de *euskara batua* o lengua vasca unificada.

La estructura de la publicación se halla dividida en cinco grandes partes dedicadas, cada una de las cuales recoge las aportaciones de un eje fundamental en la normativización del euskera.

La **primera parte** pone de relieve la situación actual de la unificación de la lengua vasca y su evolución desde una perspectiva socio-histórica. Lo hace mediante un primer texto que suscribe el editor de la publicación y que recoge la labor de Euskaltzaindia en torno a una serie de ejes que tienen por objeto el avance social de la estandarización de la lengua vasca y que se resumen en la *territorialidad, el servicio a la sociedad, la referencialidad, la visibilidad social y el trabajo académico-científico*, todo ello dentro de una perspectiva de lingüística aplicada ineludible en la sociedad vasca.

En la **segunda parte** las experiencias de otras lenguas dan la pauta para situar la del euskera en su contexto, así como las de otras lenguas como el frisio, el catalán o el gallego sin olvidar la perspectiva europea sobre la estandarización de las lenguas minoritarias y su futuro. Así **Eric Hoekstra** y **Hans Van de Velde**, profesores universitarios, describen la historia y vicisitudes de la lengua frisona y su situación actual, deteniéndose de forma específica en la necesidad de un impulso decidido a nivel estatal en relación a esta lengua. En una línea más general, el profesor de la Universidad de Namur, **Jeroen Darquennes**, realiza una reflexión que describe la estandarización de las lenguas vernáculas europeas e incide en el rol de los estados en estos procesos, preguntándose por un modelo de estandarización diferente al tradicional presentado por Haugen; asimismo, el autor manifiesta la necesidad de un conocimiento más profundo de los procesos europeos de estandarización de las lenguas minoritarias como herramientas para una política lingüística de futuro.

Completan esta segunda parte dos estudios de **Joan Martí i Castell**, académico de honor de Euskaltzaindia y catedrático emérito de la Universidad Rovira i Virgili de Tarragona, sobre los criterios de Pompeu Fabra acerca de la codificación de la lengua catalana, y **Manuel González González**, de la Real Academia Gallega y catedrático de la Universidad de Santiago de Compostela, sobre la codificación de la lengua gallega. El primero insiste en la necesidad de una autoridad lingüística para la lengua catalana, autoridad lingüística que lejos de estar basada en el monocentrismo, en el caso del Institut d'Estudis Catalans, se sitúa, por decirlo en sus propias palabras, *extensamente, intensamente y ejemplarmente policéntrico, y la sociedad tiene que saberlo*. El profesor González ahonda en la necesidad del estándar como instrumento de comunicación de una cultura. En el caso del gallego, ese camino, difícil y tortuoso, se ha recorrido por la Real Academia Galega con la ayuda inestimable del ILG-USC.

La **tercera parte** se centra en las diferentes geografías dialectales del euskera y su contribución al proceso de unificación del euskera. Se abre con un trabajo del académico de número y director de la sección de investigación de Euskaltzaindia, **Adolfo Arejita**, que expone la relación entre el euskera batua y la transmisión oral del euskera, insistiendo en elementos clave como la calidad de la lengua y la utilización equilibrada de los diferentes registros: *non, zer, zelan esan*, el peso de la oratoria, las redes sociales y el compromiso de los escritores con el euskera vivo. A continuación, el académico de número y delegado en Navarra de Euskaltzaindia, **Andrés Iñigo**, expone la trascendencia del euskera batua en Nafarroa, su aceptación por la sociedad navarra, su utilización por encima de falsas modas populares que en nada favorecen al euskera, que necesita un incremento y una viveza, una calidad y un prestigio en su utilización. Después, el académico de número e investigador y director de la Sección de Fomento de Euskaltzaindia, **Battittu Coyos**, recoge la relación del euskera batua con los territorios de Ipar Euskal Herria y aboga, teniendo en cuenta la situación del euskera en esos territorios, por una flexibilidad en su aplicación, considerando necesaria una pluralidad que va desde el euskara batua hasta los diferentes registros de la lengua.

Completan esta parte dos trabajos presentados por **Amaia Jauregizar** y **Maidier Bedaxagar**. La primera, investigadora de Euskaltzaindia, relaciona el bertsolarismo y, por tanto, la oralidad y la comunicación en el aula con el euskara batua y los problemas que ello origina a quien, recibiendo la lengua unificada en la enseñanza, luego ha de elaborar sus *bertsos* en una variedad distinta. Bedaxagar, graduada en lingüística vasca, se pregunta por la relación entre el euskera batua y el dialecto de Zuberoa, haciendo una apuesta clara por una relación equilibrada y justa entre ambas realidades.

En la **cuarta parte** se estudian de forma específica los principales hitos lingüísticos de la estandarización tanto en sus claves generales como en lo relativo al léxico, la toponimia y la antroponimia, sin olvidar cuestiones como la ortotipografía, la neología, la relación entre léxico especializado y no especializado y otras de gran trascendencia. El contenido se abre con el trabajo de la académica de número y catedrática de la UPV/EHU, **Miren Azkarate**, que realiza un balance de los rasgos lingüísticos del euskera batua, siguiendo la metodología clásica de Haugen y dividiendo su exposición en los cuatro apartados clásicos: elección, codificación, implementación y elaboración, describiendo los pasos que, a su juicio, se han dado en cada uno de ellos en relación a la lengua vasca y finalizando con la relación de algunos de los elementos necesarios para una estandarización, que, en su opinión, es un proceso continuo dentro de una lengua. A continuación **Miriam Urkia**, académica de número de Euskaltzaindia, incide sobre el tema de la lexicografía del euskera estándar y narra el largo proceso que

ha llevado a cabo Euskaltzaindia para llegar al actual *Euskaltzaindiaren Hiztegia*, en soporte electrónico y de acceso universal, con entradas, subentradas, definiciones y ejemplos, conectado a los demás productos lexicográficos de la Academia y buscando ya el ámbito de las colocaciones, claves para entender muchas veces el verdadero sentido de los entradas del Diccionario.

Si importante es la labor del Diccionario en la estandarización de la lengua vasca, no lo es menos el campo de la antroponimia y la toponimia. **Patxi Salaberri**, académico de número y catedrático de la UPNA (Universidad Pública de Navarra), se centra en este tema para describir la historia de la codificación de la antroponimia vasca en Euskaltzaindia y remarca la necesidad de la investigación como herramienta para poder llegar a formular conclusiones válidas en esta disciplina. En lo que respecta a la toponimia, **Roberto González de Vinaspre**, académico de número y reconocido especialista en este campo, tras describir el trabajo de Euskaltzaindia en la estandarización de la toponimia, insiste en la necesidad de trabajar el ámbito de la toponimia menor y marca como preferente el trabajo en el ECO, Corpus Onomástico del euskera, y su coordinación con el EODA, así como el proyecto de toponimia de Vitoria/Gasteiz y la sistematización de las normas de Euskaltzaindia para atender a la elaboración normalizada lingüísticamente de los nombres de las calles de los territorios de lengua vasca.

Completan esta parte una serie de trabajos de gran interés sobre diversos aspectos de la estandarización de la lengua vasca: el primero, de **Alfontso Mujika**, académico correspondiente de Euskaltzaindia que insiste en el tema de la importancia de la normativa ortotipográfica en la estandarización de la lengua vasca, revisando y actualizando las normas ya dadas y adaptándolas a las necesidades actuales en un trabajo imprescindible para la lengua. **Antton Gurrutxaga**, de Elhuyar, estudia la relación entre la utilización del proceso de estandarización y la prescriptividad de sus normas, subrayando los déficits existentes a la hora de configurar una lexicografía vasca de carácter descriptivo.

A continuación, **Igone Zabala**, docente en la UPV/EHU, se pregunta por la necesidad de que el *Euskaltzaindiaren Hiztegia* recoja cada vez más elementos relacionados con la armonización de la lexicografía especializada y no especializada, para lograr así una nueva aproximación que incorpora lo que tradicionalmente se han llamado *términos* al diccionario general de la lengua. En la aportación siguiente, **Iker Etxebeste**, investigador de UZEI, se preocupa de los neologismos y de su relación con el *Euskaltzaindiaren Hiztegia*, así como de la terminología en euskera y la necesidad de trabajar, por medio de la terminometría, las nuevas realidades que día a día llegan al mundo del euskera. A continuación, **Iker Salaberri**, investigador de la UPNA, analiza las estrategias reversivas del euskera como elemento fundamental en el análisis tanto sincrónico como diacrónico de la lengua. Por último, para cerrar esta parte, se recoge el trabajo

de **Mikel Gorrotxategi**, encargado del servicio de Toponimia de Euskaltzaindia, aportando las estadísticas en la utilización de los nombres vascos de persona, tanto en Hego Euskal Herria como en el Estado español.

La **quinta parte** es la relativa a aquella fase de la normalización lingüística que más se relaciona con la elaboración y que muestra, una vez más, la necesidad de que la elección lingüística tenga su refrendo en la utilización social de la lengua. En esta tesitura, son seis espacios los que se han escogido: el primero, relativo a los **medios de comunicación**, por su presencia e influjo en la sociedad; el segundo, el **entorno digital**, básico en el siglo XXI; el tercero, la **educación**, pilar imprescindible a la hora de configurar la transmisión intergeneracional de una lengua y de los contenidos culturales y técnicos de una sociedad; el cuarto, el **ámbito socioeconómico**, posiblemente el mayor reto que hoy tiene el euskera y su normativización en el plano social; el quinto, la **Administración pública** en los territorios del euskera y su relación con la oficialidad del mismo y sus consecuencias lingüísticas, y el sexto y último, la **traducción** y la **literatura**, como formas de creación lingüística que utilizan la normativización formulada y abren nuevos caminos para esta.

Su detalle exige una presentación más pormenorizada. En lo relativo a los **medios de comunicación**, son tres los trabajos que se presentan, el primero, de **Asier Larrinaga**, del servicio de euskera de EITB, describe el contraste de las normas de Euskaltzaindia con la experiencia diaria de la radio y televisión vasca para llegar a la conclusión de la necesidad de la norma, de su formulación por Euskaltzaindia y de una mayor complicidad entre la Academia y los agentes y operadores sociales que utilizan la lengua diariamente. El segundo, de **Irene Arrarats**, responsable lingüística del diario *Berria*, resalta la necesidad de adaptar el trabajo lingüístico de los medios de comunicación a su receptor y eso se basa en la naturalidad, trabajada en todo momento para que el receptor vea como natural algo que tiene un contenido cultural. Por último, **Beatriz Zabalondo**, docente en la UPV/EHU, en un trabajo que ella define como descriptivo, se refiere a los diferentes libros de estilo del euskera y comenta su voluntad instrumental y su intención pedagógica que responde a los imperativos de los medios de comunicación, subrayando el esfuerzo en la socialización de la norma lingüística.

En lo relativo al **entorno digital**, que es quizás el ámbito en el que el euskera ha tenido un mayor desarrollo en estos últimos años, el primer trabajo es de **Ainhoa Arregi** y **Axlor Elortza**, de UZEI, que recalcan la importancia de las TIC para una lengua como el euskera y la exigencia de que Euskaltzaindia sea un elemento tractor en este campo en colaboración con las entidades que en el mismo trabajen especialmente en el ámbito de la lexicografía y la lingüística de corpus. En esa tesitura, **Josu Aztiria** de Elhuyar Fundazioa, plantea un decálogo

de los retos que esperan al euskera en este campo, destacando la colaboración, la autonomía tecnológica y los códigos abiertos, junto con el desarrollo empresarial como ejes para avanzar de forma segura. El **Grupo Ixa** de la UPV/EHU se centra a continuación en realizar un resumen de sus actividades y en dar una visión de futuro que lleva consigo retos importantes tales como los corpus, la normativización, la lexicografía y la terminología, la traducción automática y las humanidades digitales, disciplinas en las que Euskaltzaindia ha de jugar un papel relevante. Por último, **Elixabete Perez Gaztelu**, de la Universidad de Deusto, reflexiona sobre un tema de gran actualidad como es la relación entre el estándar y los chateos que realizan los jóvenes, en los que se demuestra la influencia que tiene el estándar en la escritura de esos chats y la necesidad de proseguir la investigación en esta materia a la hora de configurar un estándar expresivo.

Las cuestiones relativas a la **educación** son tratadas en un primer trabajo por **Helena Baraibar** de Euskal Herriko Ikastolak, que dibuja la situación desde la perspectiva del mapa educativo con el objeto de superar las limitaciones de las normas lingüísticas y llegar a formar hablantes completos, que sepan adaptarse a las situaciones comunicativas de cada momento. Sigue en esa línea **Imanol Artola**, de Kristau Eskola, que señala los graves retos del euskera en este momento, que cifra en un euskera utilizable, actualizado y moderno que responda a los requisitos comunicativas actuales junto con la obtención de un consenso y la puesta en valor del trabajo de los profesionales de la educación. **Xabier Isasi** de la UEU (Universidad Vasca de Verano) plantea el tema de la construcción de la comunidad lingüística del euskera durante este medio siglo y de la experiencia que han supuesto autores como Txillardegi e iniciativas como la UEU, y finaliza remarcando la obligación de dar un salto cualitativo en el mundo del euskera.

En el **ámbito socioeconómico**, las aportaciones comienzan con el mundo del Derecho y el texto de la letrada **Elixabete Piñol** en el que, tras resumir el trabajo hecho y la necesidad de seguir haciéndolo en colaboración con todos los agentes, públicos y privados, marca el imperativo de que el euskera jurídico, como lengua de especialidad tenga, a través de los derechos lingüísticos y el estatus correspondiente, un quehacer claro en esta sociedad. El siguiente ámbito es el de la arquitectura donde **Adur Ezenarro** e **Ibai Gandiaga**, arquitecto municipal y profesor de la UPV/EHU, respectivamente, presentan la revista *Aldiri* de arquitectura en euskera, así como el *Diccionario de Arquitectura* o la legislación ya en euskera y las iniciativas y jornadas en esta disciplina, con la necesidad de futuro de fijar y normalizar los parámetros de su actuación en los que el euskera batua juega un papel fundamental. El sector industrial de la máquina-herramienta a través de **Ibon Serrano**, de DANOBAT GROUP, recopila los esfuerzos tanto desde el punto de vista del corpus como del estatus, y una visión de futuro que pasa por crear la exigencia de trabajar en euskera y el

logro de un euskera funcional que sirva a estas necesidades. Por último, **Maddi Etxeberria** de Elhuyar, tras trazar una panorámica general de la evolución del sector socioeconómico, señala los retos en este campo, entre los que se encuentran la implicación de los actores, el discurso adecuado, el euskera como valor específico y la protección legal de este proceso.

La oficialidad del euskera ha traído consigo su empleo en la **Administración pública**, donde **Ander Irizar**, director del servicio de recursos lingüísticos de *Euskarabidea*, Gobierno de Navarra, realiza una primera valoración para ligar, en el caso de Navarra, el euskera batua con las necesidades lingüísticas de los administrados, ligazón que, a su vez, tenga resonancia y eco en el proceso educativo. **Manu Arrasate** del IVAP en la CAPV, señala las fases del proceso en la búsqueda de un modelo traductivo que subvierta la práctica actual ES-EU por otra EU-ES basado en las oportunidades y el momento y en un trabajo conjunto y planificado que lleve a un futuro mejor para el euskera. **Urtzi Barrenetxea**, también del IVAP, se pregunta por cuestiones relacionadas con el *idioma claro* para el ámbito administrativo, sobre todo en lo relativo a la administración electrónica y la lectura en pantalla. De ahí la necesidad de buscar un modelo de prosa para el euskera que sirva para acercar la Administración al administrado y los esfuerzos por hacerlo así del IVAP.

El último eslabón de esta quinta parte se refiere a la **traducción** y a la **literatura**. **Josu Zabaleta**, traductor, centra su aportación en la necesaria conectividad de todos los sectores afectados y en una reflexión sosegada que mire hacia adelante en relación al papel de la traducción en el mundo del euskera. **Joxerra Garzia**, por su parte, hace inventario de los diferentes niveles de relación entre la lengua y los creadores y traductores al euskera y se pregunta por las posibles soluciones a los problemas que se plantean y ve para eso dos caminos: el primero, una estrategia clara y consensuada; el segundo, la necesaria voluntad para llevarlo a cabo. Por último, **Xabier Mendiguren Elizegi**, escritor y editor, aboga por una utilización más laxa de la normativa lingüística de Euskaltzaindia yendo a una expresión natural e indica que los problemas hoy no son tanto de corpus como de estatus para el euskera.

La **sexta parte** se refiere a la difusión y a la socialización de la norma lingüística. **Andrés Alberdi**, académico correspondiente de Euskaltzaindia, presenta el trabajo realizado bajo su dirección por una comisión de Euskaltzaindia bajo el título de *Manual del euskera unificado* donde en orden alfabético y con un sistema de preguntas y respuestas se visualizan de forma clara y pedagógica las normas lingüísticas dadas hasta la fecha por la Academia, en una publicación tanto en papel como en la web de Euskaltzaindia (www.euskaltzaindia.eus).

El **Epílogo** de **Bernardo Atxaga** cierra las contribuciones textuales de los participantes en esta publicación. A través de su texto, la destreza literaria de

Atxaga muestra por medio de la metáfora del huevo, la historia del euskera dentro de la evolución de Euskal Herria, ofreciendo al mismo tiempo líneas de futuro.

Concluye el volumen con una **Declaración sobre la lengua unificada** realizada por Euskaltzaindia y suscrita por las entidades más representativas en el mundo del euskera, declaración en la que se reflexiona sobre el pasado, presente y futuro de la lengua vasca unificada, reuniendo en torno al euskera a las generaciones actuales y futuras, como un instrumento imprescindible para una cultura propia.

PRÉSENTATION

S'interroger sur la normativisation de la langue basque près d'un quart de siècle après le début du $\text{xxi}^{\text{ème}}$ siècle revient à s'interroger sur l'un des éléments essentiels de son usage en tant que langue d'expression de la société basque. C'est pourquoi, la plus grande institution de référence en matière de langue basque, Euskaltzaindia, a regroupé autour d'elle un groupe significatif d'experts représentant la réalité linguistique basque, afin de mener une réflexion sur ce qui a déjà été réalisé et sur ce qui doit encore être fait dans ce domaine, sachant qu'une langue se crée tous les jours en tenant compte des divers échanges entre les locuteurs qui l'utilisent.

L'Académie de la langue basque-Euskaltzaindia naquit au début du $\text{xx}^{\text{ème}}$ siècle dans un contexte très différent de celui que nous connaissons aujourd'hui en matière de langue basque. L'un de ses objectifs fondamentaux —bien que cela ne soit pas le seul— fut précisément l'unification —on l'appelait ainsi à l'époque— ou la normativisation de la langue basque, qui serait à la fois la recherche d'une *koiné* intégrant des éléments de différents dialectes locaux mais également qui permettrait son usage dans tous les domaines sociaux d'une langue, ce qui jusque là était assez étranger à la langue basque.

Aujourd'hui, après un siècle de situations politiques différentes, de changements sociaux et de réalités diverses, la langue basque est parvenue à un statut de coofficialité juridique dans les provinces d'Alava, de Biscaye, du Guipuzcoa et d'une partie de la Navarre, alors qu'elle ne bénéficiait d'aucun statut civil dans les provinces du Labourd, de Soule et de Basse-Navarre.

Mais aujourd'hui la langue basque joue surtout un rôle de prestige et revêt une valeur sociale qui n'est pas corrélative à son usage quotidien. C'est pourquoi il est nécessaire, cent ans plus tard, de mener une réflexion sur ce qu'a supposé dans tout ce processus la standardisation de la langue basque.

Voici donc le résultat des réflexions qu'Euskaltzaindia a menées grâce aux contributions de plusieurs spécialistes de diverses origines et qui ont été présen-

tées à Arantzazu, où eu lieu en 1968 la tentative la plus vaste et la plus réussie pour réunir les éléments du processus de normativisation, plus connu de nos jours sous le nom de *euskara batua* ou basque unifié.

Cette publication se divise en cinq grandes parties, chacune d'entre elles étant consacrée aux contributions relatives à la normativisation de la langue basque.

La **première partie** met en évidence la situation actuelle de l'unification de la langue basque et son évolution d'un point de vue historique et social. Un premier texte, signé par l'éditeur de cette publication, rassemble le travail qu'Euskaltzaindia a réalisé dans plusieurs domaines qui ont pour objectif l'avancée sociale de la standardisation de la langue basque : *la territorialité, le service à la société, la référencialité, la visibilité sociale* et enfin *le travail académique et scientifique*, tout cela dans une perspective de linguistique appliquée, inévitable dans la société basque.

Dans la **seconde partie**, les expériences des autres langues servent de modèle pour situer celle de la langue basque dans son contexte : le frison, le catalan ou le galicien, sans oublier la perspective européenne et l'avenir de la standardisation des langues minoritaires. Ainsi **Eric Hoekstra** et **Hans Van de Velde**, professeurs d'université, retracent l'histoire et les vicissitudes de la langue frisonne et sa situation actuelle, s'attardant de manière spécifique sur la nécessité de mesures fermes au niveau de l'état vis-à-vis de cette langue. Dans une ligne plus générale, **Jeroen Darquennes**, professeur à l'Université de Namur, présente une réflexion qui décrit la standardisation des langues vernaculaires européennes et le rôle des états dans ces processus. Il s'interroge sur un modèle européen de standardisation différent du modèle traditionnel présenté par Haugen. L'auteur montre la nécessité d'une connaissance plus profonde des processus européens de standardisation des langues minoritaires, qui donnera des outils pour une politique linguistique d'avenir.

Complètent cette seconde partie deux études de **Joan Martí i Castell**, membre honoraire d'Euskaltzaindia et professeur émérite de l'Université Rovira i Virgili de Tarragone sur la codification de la langue catalane et de **Manuel González González**, membre de l'Académie royale galicienne et professeur de l'Université de Saint-Jacques-de-Compostelle sur la codification de la langue galicienne. Le premier insiste sur la nécessité d'une autorité linguistique pour la langue catalane, autorité linguistique qui, loin d'être basée sur le monocentrisme dans le cas de l'Institut d'Estudis Catalans, est, pour citer ses propres mots, *largement, intensément et absolument polycentrique*. Le professeur González, quant à lui, insiste sur la nécessité du standard comme outil de communication d'une culture. Dans le cas du galicien, ce chemin, difficile et tortueux, a été parcouru par l'Académie royale galicienne avec l'aide inestimable de l'ILG-USC.

La **troisième partie** est consacrée aux différentes zones dialectales de la langue basque et à leur contribution à son processus d'unification. Elle débute avec un texte d'**Adolfo Arejita**, académicien titulaire et directeur de la section de recherche d'Euskaltzaindia, où il explique la relation entre le basque unifié et la transmission orale du basque, insistant sur des éléments clés comme la qualité de la langue et l'utilisation équilibrée des différents registres: *non, zer, zelan esan*, le poids de l'oral, les réseaux sociaux et l'engagement des écrivains envers le basque vivant. Puis, **Andrés Iñigo**, académicien titulaire et délégué d'Euskaltzaindia en Navarre, explique la transcendance du basque unifié en Navarre, son acceptation par la société navarraise, son usage au-delà des fausses modes populaires qui ne favorisent en rien la langue basque, son besoin d'évolution et de vivacité, une qualité et un prestige dans son usage. Ensuite, **Battittu Coyos**, académicien titulaire et directeur de la section de promotion d'Euskaltzaindia, explique la relation du basque unifié avec les territoires du Pays Basque Nord. Tout en tenant compte de la situation de la langue basque dans ces territoires, il plaide pour une flexibilité dans son application, considérant comme nécessaire une pluralité allant du basque unifié aux différents registres de la langue.

Complètent cette partie deux textes présentés par **Amaia Jauregizar** et **Maidier Bedaxagar**. La première, chercheur d'Euskaltzaindia, relie le bertsolarisme —et donc l'oralité et la communication en classe— et le basque unifié avec les problèmes qu'il engendre chez les personnes qui ont appris le basque unifié à l'école et qui doivent ensuite créer leurs *bertsos* dans une variété autre. M. Bedaxagar, diplômée en linguistique basque, s'interroge sur la relation entre le basque unifié et le dialecte souletin, proposant une relation équilibrée et juste entre ces deux réalités.

La **quatrième partie** étudie particulièrement les principales étapes linguistiques de la standardisation, qu'il s'agisse des clés principales ou de ce qui touche au lexique, à la toponymie et l'anthroponymie, sans oublier des domaines comme l'orthotypographie, la néologie, la relation entre le lexique spécialisé et non spécialisé. Cette quatrième partie débute avec un texte de **Miren Azkarate**, académicienne titulaire et professeure à l'Université du Pays Basque (UPV/EHU), où elle présente un bilan des caractères linguistiques du basque unifié, en utilisant la méthodologie de Haugen et en divisant son exposé en quatre paragraphes classiques: choix, codification, mise en œuvre et élaboration, décrivant les étapes que, selon elle, chacun d'entre eux a connues en matière de langue basque. Elle termine en présentant les relations entre certains des éléments nécessaires à une standardisation qui, selon elle, est un processus continu dans une langue. Puis **Miriam Urkia**, académicienne titulaire, aborde le thème de la lexicographie du basque standard et parcourt le long processus qu'a vécu Euskaltzaindia pour parvenir au dictionnaire actuel, *Euskaltzaindiaren Hiztegia*,

en version électronique et d'accès universel, comportant des entrées, sous-entrées, définitions et exemples et qui est en lien avec les autres outils lexicographiques de l'Académie, ce qui permet souvent de comprendre le véritable sens des entrées du Dictionnaire.

Si le travail du Dictionnaire est important pour la standardisation de la langue basque, le domaine de l'anthroponymie et de la toponymie ne l'est pas moins. **Patxi Salaberri**, académicien titulaire et professeur à l'Université publique de Navarre (UPNA), étudie ce domaine et présente l'histoire de la codification de l'anthroponymie basque à Euskaltzaindia. Il souligne la nécessité de la recherche comme outil pour parvenir à formuler des conclusions valables dans cette discipline. En ce qui concerne la toponymie, **Roberto González de Vinaspre**, académicien titulaire et spécialiste reconnu dans ce domaine, présente le travail d'Euskaltzaindia en matière de standardisation de la toponymie et il insiste sur la nécessité de travailler sur la toponymie mineure. Il donne la priorité au travail mené par ECO (Corpus onomastique basque) et par voie de conséquence à EODA (base de données d'onomastique basque), ainsi qu'au programme de toponymie de Vitoria/Gasteiz et à la systématisation des normes d'Euskaltzaindia pour parvenir à l'élaboration normalisée d'un point de vue linguistique des noms de rues dans les zones bascophones.

Une série de travaux très intéressants sur divers aspects de la standardisation de la langue basque complètent cette quatrième partie : le premier, dont l'auteur est **Alfontso Mujika**, académicien correspondant, insiste sur l'importance de la norme orthotypographique dans la standardisation de la langue basque. Il révisé et actualise les normes déjà établies en les adaptant aux besoins actuels. Puis, **Antton Gurrutxaga**, membre d'Elhuyar, étudie la relation entre l'utilisation du processus de standardisation et la prescriptivité de ses normes, soulignant les déficits constatés lorsqu'il s'agit de configurer une lexicographie basque descriptive.

Ensuite, **Igone Zabala**, enseignante à l'Université du Pays Basque (UPV/EHU), s'interroge sur la nécessité pour le dictionnaire d'Euskaltzaindia *Euskaltzaindiaren Hiztegia* de rassembler de plus en plus d'éléments relatifs à l'harmonisation de la lexicographie spécialisée ou non spécialisée, pour obtenir ainsi une nouvelle façon d'incorporer ce que l'on appelle traditionnellement des *termes* au dictionnaire général de la langue. Dans la contribution suivante, **Iker Etxebeste**, chercheur à UZEI, s'intéresse aux néologismes et à leur relation avec le dictionnaire d'Euskaltzaindia *Euskaltzaindiaren Hiztegia*, ainsi qu'à la terminologie basque et à la nécessité d'étudier, par l'intermédiaire de la terminométrie, les nouveaux besoins qui chaque jour apparaissent dans le monde de la langue basque. Puis, **Iker Salaberri**, chercheur à l'UPNA, analyse les stratégies réversives de la langue basque comme élément fondamental dans l'analyse tant

synchronique que diachronique de la langue. Enfin et pour clore cette partie, le texte de **Mikel Gorrotxategi**, responsable du service de toponymie d'Euskaltzaindia, présente les statistiques sur l'usage des prénoms basques en Pays Basque Sud ainsi que dans l'état espagnol.

La **cinquième partie** est celle qui concerne cette phase de normalisation linguistique qui est la phase d'élaboration et qui montre une fois de plus que le choix linguistique doit correspondre à l'usage social de la langue. Dans ce cas, six espaces ont été choisis : le premier concerne les **médias**, par leur présence et leur influence dans la société ; le second est l'**environnement numérique**, incontournable au XXIème siècle ; le troisième est l'**éducation**, pilier indispensable lorsqu'il s'agit de configurer la transmission intergénérationnelle d'une langue et les aspects culturels et techniques d'une société ; le quatrième est le **domaine socio-économique** qui est peut-être le plus grand défi auquel font face la langue basque et sa normativisation dans son aspect social ; le cinquième concerne les **administrations publiques** des territoires bascophones et leur relation avec l'officialité du basque et ses conséquences linguistiques ; le sixième et dernier concerne la **traduction** et la **littérature** qui sont des formes de création linguistique qui utilisent la normativisation et qui ouvrent de nouvelles voies.

Ces précisions demandent une présentation plus détaillée. En ce qui concerne les **médias**, trois travaux sont présentés : le premier, celui d'**Asier Larrinaga**, du service langue basque d'EITB, qui montre le contraste entre les normes d'Euskaltzaindia et l'expérience quotidienne à la radio et à la télévision basque. Il en arrive à la conclusion que les normes d'Euskaltzaindia sont nécessaires et qu'une plus grande complicité doit s'établir entre l'Académie et les opérateurs de la société qui utilisent la langue basque quotidiennement. Le second, celui d'**Irene Arrarats**, responsable de la langue basque du quotidien *Berria*, relève la nécessité d'adapter aux lecteurs le travail linguistique des médias, cela se base sur l'aspect naturel sur lequel on doit veiller en permanence pour que le lecteur considère comme naturel quelque chose qui revêt un aspect culturel. Enfin, **Beatriz Zabaldo**, enseignante à l'Université du Pays Basque (UPV/EHU), avec un texte qu'elle définit elle-même comme descriptif, fait référence aux différents livres de style du basque et affirme sa volonté instrumentale et son intention pédagogique qui répondent aux impératifs des médias, soulignant l'effort qui est fait pour la socialisation des normes linguistiques.

En ce qui concerne l'**environnement numérique**, qui est certainement le domaine où la langue basque a connu le plus grand développement ces dernières années, le premier texte est d'**Ainhoa Arregi** et **Axlor Elortza**, d'UZEI, où elles soulignent l'importance des Technologies de l'information et de la communication pour une langue comme le basque, ainsi que le fait qu'Euskaltzaindia doive être un moteur dans ce domaine, en collaboration avec des organismes

qui travaillent plus particulièrement dans le domaine de la lexicographie et de la linguistique. Dans la même veine, **Josu Aztiria** de la Fondation Elhuyar, propose un ensemble de défis pour la langue basque dans ce domaine, mettant l'accent sur la collaboration, l'autonomie technologique et les codes ouverts, ainsi que le développement des entreprises, tout cela étant indispensable pour avancer de façon sûre. Le **Groupe Ixa** de l'Université du Pays Basque (UPV/EHU) s'attache ensuite à réaliser un résumé de ses activités et à donner une vision du futur qui porte en elle des défis importants comme les corpus, la normativisation, la lexicographie et la terminologie, la traduction automatique, les humanités numériques, disciplines dans lesquelles Euskaltzaindia doit jouer un rôle important. Enfin, **Elixabete Perez Gaztelu**, de l'Université de Deusto, étudie un sujet d'actualité qui est la relation entre le standard et les «chats» utilisés par les jeunes, où l'on constate l'influence du standard dans l'écriture de ces «chats» et la nécessité de poursuivre la recherche dans ce domaine lorsqu'il s'agira de configurer un standard d'expression.

Les questions relatives à l'**éducation** sont traitées dans un premier texte d'**Helena Baraibar** de Euskal Herriko Ikastolak (Ikastolas du Pays Basque), qui présente la situation par l'intermédiaire d'une carte linguistique permettant de dépasser les limites des normes linguistiques, pour parvenir à former des locuteurs complets, qui sachent s'adapter aux situations de communication à tout moment. Puis c'est autour d'**Imanol Artola**, de Kristau Eskola (Ecole chrétienne), qui souligne les graves dangers que subit la langue basque actuellement, dans un basque accessible, actualisé et moderne qui répond aux exigences de communication et qui amène à un consensus et à la mise en valeur du travail de professionnels de l'éducation. **Xabier Isasi** de l'Université Basque d'Été (UEU) aborde le thème de la construction de la communauté linguistique du basque au cours de ce demi-siècle. Il évoque le travail de Txillardegi et celui de l'Université Basque d'Été (UEU). Il termine en soulignant la nécessité de franchir une étape qualitative dans le monde de la langue basque.

En ce qui concerne le domaine **socio-économique**, les contributions débutent par le monde du Droit et le texte de l'avocate **Elixabete Piñol** où, après avoir résumé le travail réalisé et la nécessité de continuer ce travail en collaboration avec tous les opérateurs, publics et privés, elle montre qu'il est impératif que le basque juridique, en tant que spécialité linguistique, par l'intermédiaire des droits linguistiques et du statut de la langue, soit une priorité dans la société. Le second domaine étudié est celui de l'architecture: **Adur Ezenarro** et **Ibai Gandiaga**, respectivement architecte municipal et professeur à l'Université du Pays Basque, présentent la revue *Aldiri*, qui est une revue d'architecture en langue basque, ainsi que le Dictionnaire d'Architecture et la législation existant déjà en langue basque, ou bien encore les événements et congrès ayant trait à

l'architecture. Ils soulignent la nécessité de fixer et de normaliser les paramètres dans lesquels le basque unifié joue un rôle fondamental. Le secteur industriel de la machine-outil est étudié par **Ibon Serrano**, de DANOBAT GROUP, qui présente les actions relatives au corpus et au statut, ainsi qu'une vision du futur qui montre la nécessité de travailler en basque et de créer un basque fonctionnel qui réponde à ces besoins. Enfin, **Maddi Etxeberria**, membre d'Elhuyar, après avoir présenté un panorama général de l'évolution du secteur socio-économique, souligne les enjeux dans ce domaine, parmi lesquels l'implication des acteurs, un discours adapté, la langue basque comme valeur spécifique et la protection légale de ce processus.

L'officialité de la langue basque a entraîné son usage dans l'administration publique où **Ander Irizar**, directeur du service des ressources linguistiques *Euskarabidea* du gouvernement de Navarre, réalise une première évaluation pour relier, dans le cas de la Navarre, le basque unifié aux nécessités linguistiques des administrés, lien qui à son tour puisse trouver une résonance et un écho dans le processus éducatif. **Manu Arrasate**, membre de l'IVAP à la Communauté autonome d'Euskadi, souligne les phases du processus dans la recherche d'un modèle de traduction qui fasse passer la pratique actuelle ES-EU vers une pratique EU-ES, en menant un travail conjoint et planifié pour un futur plus favorable pour la langue basque. **Urtzi Barrenetxea**, membre lui aussi de l'IVAP, s'interroge sur des thèmes relatifs à la *langue claire* dans l'administration, surtout en ce qui concerne l'administration électronique et la lecture sur écran. D'où la nécessité de chercher un modèle de texte pour la langue basque, afin de rapprocher l'administration et l'administré, ce que s'efforce de faire l'IVAP.

Le dernier sujet de cette cinquième partie concerne la **traduction** et la **littérature**. **Josu Zabaleta**, traducteur, consacre sa contribution à une connectivité nécessaire de tous les secteurs concernés et à une réflexion sereine qui aille de l'avant sur le rôle de la traduction dans le monde de la langue basque. **Joxerra Garzia**, pour sa part, fait l'inventaire des différents niveaux de relation entre la langue, les créateurs et les traducteurs en langue basque. Il s'interroge sur les possibles solutions aux problèmes qui se posent. Il y voit deux solutions : la première étant une stratégie claire et consensuelle, la seconde étant la volonté d'y parvenir. Enfin, **Xabier Mendiguren Elizegi**, écrivain et éditeur, opte pour un usage plus souple des normes linguistiques d'Euskaltzaindia, permettant une expression naturelle. Il affirme que les problèmes qui se présentent aujourd'hui concernent moins le corpus que le statut de la langue basque.

La **sixième partie** est consacrée à la diffusion et à la socialisation des normes linguistiques. **Andrés Alberdi**, académicien correspondant, présente un texte réalisé sous sa direction par l'une des commissions d'Euskaltzaindia et intitulé *Manuel du basque unifié* qui permet de visualiser de façon claire et pédagogique,

par ordre alphabétique et avec un système de questions-réponses, les normes linguistiques établies jusqu'à ce jour par l'Académie et publiées sous format papier, mais également sous format numérique sur le site web d'Euskaltzaindia (www.euskaltzaindia.eus).

L'épilogue de **Bernardo Atxaga** clôt les contributions textuelles des participants à cette publication. A travers son texte, la prouesse littéraire d'Atxaga montre, à travers la métaphore de l'œuf, l'histoire de la langue basque au sein de l'évolution du Pays Basque, offrant du même coup des lignes d'avenir.

Le volume se termine avec une **Déclaration sur le basque unifié** faite par Euskaltzaindia et signée par les institutions les plus représentatives du monde basque. Cette déclaration évoque le passé, le présent et le futur de la langue basque unifiée et réunit autour de la langue basque les générations actuelles et futures qui sont les instruments indispensables de leur propre culture.

PRESENTATION

Basque language standardization, now towards the end of the first quarter of the 21st century, has long had its own particular characteristics. The senior Basque language institution, Euskaltzaindia, has brought together many major experts on the Basque language with a specific goal: to reflect on what it has done, and what its role is, and to compare those two sides, knowing that the language adapts within society every day as speakers make use of it.

Euskaltzaindia was founded at the beginning of the twentieth century. The situation at that time and the situation today are very different with regard to Basque. One of the main goals, if not the only one, was the unification of Basque; at the time that was described as normalizing the language. This process took two paths, seeking out a *koine* over different dialects in different geographical territories, and adapting it to all the language's social tasks, many of which were unfamiliar in the context of Basque.

Today, after a century of political and social upheavals, and many different events, the Basque language has official, legal status in Araba, Bizkaia, Gipuzkoa and part of Navarre, but no such status in Lapurdi, Zuberoa or Lower Navarre.

Basque, however, is relevant and also has a role to play at this time in terms of its reputation and value, which, in fact, do not exist to the same degree as its use in society. And that is why this process of reflection is urgent now, a hundred years later, in order to examine in depth what the standardization of the Basque language has led to. This, too, is Euskaltzaindia's contribution, in collaboration of specialists from many different backgrounds. This took place at Arantzazu in

2018, where, in 1968, the most successful attempt to standardize Basque until present took place.

The structure of the publication is divided into five main areas, each of which includes a major focus on a particular aspect of standardization.

Firstly, it addresses the process of Basque language standardization and the evolution of that process from a socio-historical point of view. The first contribution is from the book's publisher, and deals with five areas for the future: *territoriality*, *servicing society*, *referentiality*, *social visibility* and *academic and scientific work*. To all of which, of course, the perspective of applied linguistics must be applied.

The **second area** examines the experiences of other languages; amongst others, Frisian, Catalan and Galician. The European landscape and its future, especially with regard to the standardization of minority languages, is also considered. University lecturers **Eric Hoekstra** and **Hans Van de Velde** examine the history and fluctuations of Frisian, explaining its current situation and, above all, the strong impetus that the language needs at state level. From a more general perspective, Professor **Jeroen Darquennes** of the University of Namur reflects on the standardization of European minority languages, and the roles which states have played in that process. Haugen also contrasts a different model of standardization with the classical model presented. The author also states the need to better understand the standardization processes for minority languages as a tool of for future language policy.

The second area consists of two significant explanations. One of them comes from **Joan Martí i Castell**, an honorary member of Euskaltzaindia and professor emeritus at Rovira i Virgili University at Tarragona, and the other is given by **Manuel González González**, professor at the Royal Academy of Galicia and at the University of Santiago de Compostela. The former emphasizes the need for a linguistic authority for the Catalan language —the Institut d'Estudis Catalans— which, in his words, should be «extensively, intensely and exemplarily polycentric» rather than monocentric. Professor Gonzalez, on the other hand, sees standard language as an essential communication tool for any culture. This is where he positions the difficult, steep route taken by the Royal Academy of Galicia in conjunction with the Instituto da Lingua Galega-University of Santiago de Compostela.

The **third area** focuses on Basque linguistic geography. Geography's role in the unification of Basque is explained. The first study was carried out by **Adolfo Arejita**, a full member of Euskaltzaindia, and the director of its *Iker* department, examining the relationship between unified Basque and oral transmission, promoting language quality and balanced use between different registers: where, what, and how to say things, the importance of orality, social networks, and

writers' commitment to living Basque. After that, **Andres Iñigo**, a full member of Euskaltzaindia and the Academy's representative in Navarre, explains the impact of the unification of the Basque language in that territory, its reception and use in Navarrese society, and many negative opinions which have not favoured the language. In his view, Basque needs to increase in terms of use, which will bring vitality, quality and reputation with it. Then **Battittu Coyos**, a full member of Euskaltzaindia and director of its *Jagon* department, examines the language's situation and the territories of the Northern Basque Country, calling for flexibility in order to give it diversity, taking into account the unified Basque language and different language registers.

To complete this section, two pieces of work should be mentioned. The first, presented by Euskaltzaindia researcher **Amaia Jauregizar**, links *bertsolaritza*, orality and communication that can be take place in classrooms with the problems that may arise as a result when educational methods are used for teaching how to create *bertsos* / (improvised oral verses). Next, **Maidier Bedaxagar**, a graduate in Basque linguistics. She deals with the relationship between unified Basque and the Zuberoa dialect, suggesting a balanced, fair relationship between the two.

In the **fourth area**, the main keys to standardization —such as lexicon, morphosyntax, toponymy and anthroponymy— are examined individually, without neglecting aspects such as orthotypography, neology, specialized lexicon. To begin with, **Miren Azkarate**, a full member of the Basque Academy and a professor at the University of the Basque Country, explains the linguistic features of unified Basque following the classical approach established by Haugen. She distinguishes between four areas: selection, codification, implementation and elaboration, and explaining the steps which have been taken by the Basque language. In her view, further steps need to be taken because the process of language standardization is ongoing. **Miriam Urkia**, a full member of Euskaltzaindia, presented a lexicography of standard Basque, as well as explaining the difficult route taken to complete the *Euskaltzaindia Dictionary*. In this regard, *Euskaltzaindia's Dictionary* currently has its own entries, sub-entries, meanings and examples, all of which are linked to Euskaltzaindia's other lexicographical results thanks to an online system. The collocations system is being worked on, and it will be the key to properly understanding and positioning vocabulary entries.

There are, however, other areas within any language academy that are crucial to the process of unity. In that regard, **Patxi Salaberri**, a full member of Euskaltzaindia and a professor at UPNA (Public University of Navarre), explains the history of Euskaltzaindia coding the anthroponymy of the Basque language, highlighting the need for research as an essential tool for drawing useful conclusions in this discipline. **Roberto González de Vinaspre**, a full

member of Euskaltzaindia, and a recognized specialist in this field, describes the work carried out by Euskaltzaindia to standardize Basque toponymy, and emphasises the need to work on local toponymy. He also gives priority to the Onomastic Corpus of the Basque Language and, through that, to the Basque Onomastics Database, without neglecting the Vitoria/Gasteiz toponymy data plan, and work to adapt standard criteria for naming streets in the Basque Country in Basque.

This area is complemented by other interesting pieces of work: the first, curated by Basque scholar **Alfontso Mujika**, shows the appropriate orthotypography required in order to standardize Basque, revising and updating existing rules and recommendations in line with current needs. **Antton Gurrutxaga**, a member of Elhuyar Association, investigates the links between the standardization process and the prescriptive nature of its rules, clearly showing the shortcomings in Basque descriptive lexicography.

Then **Igone Zabala**, a lecturer at UPV/EHU, examines the balance between specialized and non-specialized lexicons in the Euskaltzaindia Dictionary's entries, this new approach and the way in which those terms can be added to the general language dictionary. In the same area, **Iker Etxebeste**, a researcher at UZEI, talks about the meaning of words in the Euskaltzaindia Dictionary and, at the same time, the need to work on terminometry, trying to gather new events which take place within the Basque language on a daily basis. UPNA researcher **Iker Salaberri**, in continuation, deals with transformative strategies for Basque, which are a key component for the diachronic and synchronous analysis of the language. **Mikel Gorrotxategi**, head of Euskaltzaindia's Toponymy service, concludes in this area by analyzing people's names from the Basque language point of view, and the frequency with which they are used both in the Southern Basque Country and in the Kingdom of Spain.

The **fifth area** is perhaps the one most closely associated with the language normalization process, the so-called preparation period. In fact, that is the key: language selection and coding being reflected in language use. There are six areas chosen for this: firstly, the **media** because of its presence and influence in society; secondly, **the digital environment**, which is fundamental to the 21st century; thirdly, **education**, the essential transmission of the language by from generation to generation by its cultural and technical agents; fourthly, the **socio-economic field**, perhaps the most fundamental commitment in favour of Basque language today in order to incorporate standardization into society; fifthly, **public administration** in Basque-speaking territories, the official status of the Basque language and its linguistic consequences; and, sixthly, **translation and literature** to the extent to which they create the language, using already standardized norms and opening up new approaches, including their own results.

The sub-details of this area require a tightly interconnected presentation. In terms of the **media**, there are three tasks: firstly, **Asier Larrinaga**, head of EITB (Basque Public Radio TV) Basque language service, examined Euskaltzaindia's norms and the daily needs of Basque radio and television, and confirmed the need for such norms; he also called for Euskaltzaindia to work in greater proximity in order to increase complicity between the academy and the agents who use the language on a daily basis; secondly, **Irene Arrarats**, the linguistic director of *Berria* newspaper, emphasised the need to adapt the media's linguistic work to its recipients; in her opinion, the key to this is naturalness, which has a cultural content that recipients can see at all times and without difficulty. Finally, **Beatriz Zabalondo**, a lecturer at UPV/EHU, described Basque style books and their pedagogical nature and purpose as tools for integrating linguistic norms into society.

With regard to the **digital environment**, given that Basque has seen its greatest development in this area over recent years, the contributions were of great variety. The first contribution, adapted by UZEI association members **Ainhoa Arregi** and **Axlór Elortza**, deals with the importance of ICT for languages such as Basque; it is also important for Euskaltzaindia to be a driving force in this field, together with agents working within it, especially in terms of lexicography and linguistic corpus. In the same vein **Josu Aztiria**, a member of Elhuyar Foundation, proposed a decalogue about the challenges facing the Basque language, prioritizing collaboration, technological autonomy and open sources in order to move forward safely and in conjunction with business development. Likewise, the **Ixa Group** summarized its own work, listing the challenges that lie ahead such as corpora, standardization, lexicography and terminology, machine translation and digital humanity, in which Euskaltzaindia believes that it should play a significant role. Finally, **Elixabete Perez Gaztelu**, a professor at the University of Deusto, addressed a very topical issue: young people's chats and the standard when it comes to looking for a genuine standard to study their interactions and continue research.

Helena Baraibar, a member of the Ikastola Association, spoke first on **education**. The situation she described has the objective of drawing up a language map to be used above the linguistic norm and to influence all speakers, easily adapting to the communicative needs of each moment. In the same vein, **Imanol Artola** is a member of Kristau Eskola (Christian school), which deals with the Basque language, including the use of Basque, in an up-to-date, contemporary manner, and adapted to communication requirements, based on consensus, and taking language professionals into account. **Xabier Isasi**, a member of UEU (Basque University of Summer), explained the process of building the Basque language community over the last half century. He recalled Txillardegí's

work and that of UEU, and, finally, the need to take a qualitative leap in tasks related to the Basque language.

There were various different contributions in the **socio-economic field**. In the world of law, lawyer **Elixabete Piñol** summarized the work carried out so far and the need to continue, together with public and private agents, to make legal Basque a specialised language with a specific role in society in terms of linguistic rights and status. This was followed by **Adur Ezenarro** and **Ibai Gandiaga**, municipal architects and UPV/EHU lecturers, who presented the magazine *Aldiri* and the Architecture Dictionary and norms, as well as conclusions from conferences held in this field, and parameters for consolidating their future work, emphasising the fundamental role carried out by the Basque language. With regard to the machine tool industry, **Ibon Serrano**, a member of the DANO-BAT ENTERPRISE GROUP, presented his work, both with regard to corpus and status level, and addressed the future, the need to work in Basque and to improve useful Basque. To conclude in this area, **Maddi Etxebarri**, a member of Elhuyar, gave an overview of the socio-economic field, explaining its challenges such as agents' involvement, appropriate discourses, Basque's particular value, and legal protection.

The official use of Basque has led to it being used in **public administration**. In that field **Ander Irizar**, Director of Navarre's Euskarabide Language Resources Service, gave his first assessment and linked unified Basque with citizens' linguistic needs in Navarre, so that this connection may be reflected on the educational process. **Manu Arrasate**, a member of IVAP, talked about the possibility of a translation model with the current model (ES-EU) as its starting point (EU-ES). He sees opportunities there and, at the same time, planned collaborative work. **Urtzi Barrenetxea**, a member of IVAP, also talked about certain issues connected with clear speech, especially electronic administration and on-screen reading. He discussed the need to find a model of prose to bring public administration and citizens closer together, mentioning work carried out by IVAP.

Translation and literature are the last links in the chain in this fifth area. Translator **Josu Zabaleta** called for connections between all sectors and the need for in-depth reflection in order to properly carry out translation work in the Basque world. **Joxerra Garzia**, on the other hand, discussed two ways to summarize connections between the language, creators and translators, and to provide solutions to the problems there: for one thing, a clear and agreed strategy; for another, the will to make that happen. In conclusion, writer and publisher **Xabier Mendiguren Elizegi** spoke in favour of wider use of linguistic rules in search of a more genuine use of them, without neglecting the majority belief that there are more problems in the status than in the corpus of the Basque language at present.

The **sixth area** is the dissemination and social integration of the linguistic norm. **Andres Alberdi**, a deputy member of the Basque Academy, presented his work on an Euskaltzaindia committee: *Euskara Batuaren Eskuliburua* (Unified Basque Manual). It explains the linguistic rules set by Euskaltzaindia so far, using alphabetical order and a system of questions and answers in a clear, pedagogical way. The manual can be accessed in print format or on the Euskaltzaindia website (www.euskaltzaindia.eus).

The **Epilogue** of **Bernardo Atxaga** closes the textual contributions of the participants in this publication. Through his text, Atxaga's literary prowess shows, by means of the metaphor of the egg, the history of Basque language throughout the evolution of Basque Country, offering at the same time, guidelines of the future.

The publication of the **Declaration of the unified basque language**, edited by Euskaltzaindia and signed by the major Basque language institutions, associations and groups, concludes the publication, linking the past, present and future of unified Basque so that there is a strong link between present and future generations.

ARGITARAZLEARI BURUZ

Andres M. Urrutia Badiola (Bilbo, 1954)

Deustuko Unibertsitatean egin zituen zuzenbideko ikasketak, espezialitate ekonomikoarekin batera. Zuzenbidean Doktorea eta Notarioa. Terminologia Mastera (Universitat Pompeu Fabra 2014). Euskaltzain osoa (1997) eta une honetan, Euskaltzainburua (2005). Deustuko Unibertsitatearen irakaslea, Zuzenbide Fakultatean, euskaraz zein gaztelaniaz. Zuzenbidearen Euskal Akademiaren burua da eta hainbat argitalpen eta egitasmoren partaide da, euskalgintzaren inguruan. Bere ikerketa eremuak euskararen normatibazioa eta normalizazioa dira, batez ere, hizkuntza zuzenbidea eta jurilinguistikaren esparruan, euskal zuzenbide zibila ere bazter utzi gabe.

SOBRE EL EDITOR

Andres M. Urrutia Badiola (Bilbao, 1954)

Completo los estudios de Derecho en la Universidad de Deusto, junto con la especialidad económica. Doctor en Derecho y Notario. Master en Terminología (Universitat Pompeu Fabra 2014). Académico de número de la Real Academia de la Lengua Vasca (1997) y en la actualidad Presidente de la Academia (2005). Profesor de la Universidad de Deusto, en la Facultad de Derecho, tanto en euskera como en castellano. Dirige la Academia Vasca del Derecho y participa en varias publicaciones y proyectos en torno a la euskaldunización. Sus ámbitos de investigación son, sobre todo, la normativización y la normalización del euskera, sin dejar a un lado, en el campo del derecho lingüístico y de la Iurilingüística, el derecho civil vasco.

A PROPOS DE L'ÉDITEUR**Andres M. Urrutia Badiola (Bilbao, 1954)**

Diplômé en Droit de l'Université de Deusto, spécialisé en économie. Docteur en Droit et Notaire. Titulaire d'un Master en Terminologie (Universitat Pompeu Fabra 2014). Académicien titulaire de l'Académie Royale de la Langue Basque (1997) et actuel Président de l'Académie (2005). Professeur à la Faculté de Droit de l'Université de Deusto, il enseigne le droit en deux langues (basque et espagnol). Il dirige l'Académie Basque du Droit et participe à plusieurs publications et projets ayant trait à la promotion de la langue basque. Ses domaines de recherche sont, surtout, la normativisation et la normalisation de la langue basque, sans oublier, dans le domaine du droit linguistique et de la jurilinguistique, le droit civil basque.

ABOUT THE EDITOR**Andres M. Urrutia Badiola (Bilbao, 1954)**

He obtained a Degree in Law from Deusto University along with an specialty in economics. He doctorated in Law and Notary Public. Master in Terminology (Universitat Pompeu Fabra 2014). Full member of The Royal Academic of Basque Language (1997) and nowadays Head of the Academy (2005). Professor at Deusto University, he teaches in Law School in both languages (basque and spanish). He leads the Law Basque Academy and collaborates in several projects and publications about the Basque language promotion. His main research areas are, among others, the regularization and standardization of Basque language, without leaving aside, in the area of linguistic law and the multilinguistics, the basque civil law.

I

EUSKARA BATUA ETA EUSKALTZAINDIA

**EUSKERA UNIFICADO Y LA REAL ACADEMIA
DE LA LENGUA VASCA**

**EUSKARA UNIFIÉE ET L'ACADÉMIE ROYALE
DE LA LANGUE BASQUE**

**UNIFIED EUSKARA AND THE ROYAL ACADEMY
OF THE BASQUE LANGUAGE**

EUSKARA BATUA ETA EUSKALTZAINDIA: ORAINA ETA GEROA

ANDRES URRUTIA
Euskaltzainburua

Euskaltzaindiak 100 urte, euskara batuak 50 urte, horra, besteak beste, Euskaltzaindia zergatik etorri den, beste behin ere, Arantzazuko bilgunera.

50 urte geroago, giroa erabat desberdina da. Duela 50 urte Gipuzkoa osoa salbuespen egoeran zegoen, askatasun demokratikoak debekatuta zeuden eta euskara ahul eta makal, inongo eta inolako laguntzarik gabe. Egun, aldiz, euskara Euskal Herriko lurralde batzuetan ofiziala da eta gizartearen hainbat esparrutan erabilia.

Zer esanik ez, duela 50 urte euskal gizartearen euskara baserri eta arrantzale bizimoduari loturik zegoen, egun euskara kalean dago eta hiri bizimodua du. Duela 50 urte euskarak egokitzapen sakona behar zuen etorkizuneko gizarteari erantzun aproposa emateko; egun, ostera, egokitzapen bide horretan urrats esanguratsuak gertatu dira euskararen aurrerakuntzarako.

Demografiaren aldetik ere, Pedro de Yrizar euskaltzain ohorezkoak 1973. urtean zenbatu zituen euskaldunak: seiehun mila, gutxi gorabehera. Kopuru hori gaur egun askoz ugariagoa eta zabalagoa da, Euskal Herrian ez ezik, mundu osoan ere.

Orduko etorkizuna egungo iragana da. Eta iragan horretan, nahitaez, euskararen historian batasunaren gertaerak berebiziko esanahia du. Gerra Zibilaren aurrean ahaleginak egin baziren ere, gerra ostean euskararen estandarizazioan eta bat-egite prozesuan herriak izan du azken hitza eta indarra, eta horretarako Euskaltzaindia tresna ezinbestekoa izan da.

Horretarako bildu zen duela 50 urte Euskaltzaindia, euskararen akademia, Arantzazuko bilgunean, eta horrela adierazi zuen euskaltzainburu zen Manuel Lekuonak: «egin-bearreko lana, batasun-lana...». Helburua, nolahi ere, argi zuen: «Euskera batutzea, euskeraz errazago ta ugariago mintzatzeko da».

1968. urte hartan, beraz, batuaren hasiera, hain zuzen ere, Euskaltzaindia sortu (1918-1919) eta 50 urtera izan zen, euskaltzainen eskabidez eta lehendik zetorren giroari (Baiona, Ermua) kasu eginez.

Kontuak kontu, ez naiz ni luzatuko orduko hartan gertatutakoaz. Aurrera egin zen eta 10 urte geroago, Bergaran, euskaltzainburu zen Aita Luis Villasantek ere bide beretik jardun zuen, Euskaltzaindiak hamar urte lehenago hasitako bideari buruz honela zioen: «Orduan euskara batua Euskaltzaindiak bakarrik egin behar ete du? Hori ere ez. Herri guztiak behar du parte hartu, herri guztiaren lana da nolabait, baina Euskaltzaindia gidari dela. Besteei ere entzun behar diela? Horixe baietz. Eta hain zuzen, hortarako da Biltzar hau. Baina arau gidariak ematea berari dagokio. Hizkuntzaren normatiba ematea berari dagokio. Arau gidariak eman aurretik entzun. Eman ondotik zer gertatu den ikusi, erabaki hura baietsi ala aldatu behar den jakiteko. Hain zuzen, Biltzar hortarako da».

Horrexegatik etorri da beste behin ere Euskaltzaindia Arantzazura. Euskara batuaren 50 urte joan direnean, ibilbide horretan pausaldi laburra egin eta euskararen munduarekin gogoeta ondu, etorkizunean zer egin behar den era-erara hausnartzeko.

Hausnarketa prozesu horretan, gogoratu dezadan Arantzazu dela Euskaltzaindiarentzat erreferentziarik behinena. Sarritan izan da Euskaltzaindia Arantzazun, baina bi data dira gogoangarriak Akademiarentzat. Lehen-lehena, 1968. urtekoa eta, hori baino lehenago, 1956. urtekoa, katakonbetatik zetorren Euskaltzaindiak bere lehen ageriko bilkura egin zueneko.

Beraz, hona etortzeko erabakiaren helburuak argi daude Akademiarentzat. Hasteko, euskara batuaren ibilbidean jardun duten guztiak gogoratzea eta omentzea, eta, hasian hasi, eginkizun ditugunak, euskara batua dela eta, aurrera ateratzea eta euskara batuaren hurrengo urteetako bide-orria ontzea, jokoan baitago horretan eta neurri handi batean, euskararen etorkizuna.

Horixe da Biltzar honen titulua *Arantzazutik mundu zabalera*. Horixe ere espiritu eta filosofia eta, esan dezadan argi, Akademiaren gogoeta eta nahia. Euskaltzaindiak betidanik izan ditu bi arlo: *Iker* eta *Jagon*, bitariko kezkek izan dituelako euskararen barrunbean, bata euskararen normatibizazioa; bestea, normalizazioa.

Bi-biak, alabaina, banaezinak dira eta batera landu beharrekoak. Egia da bilkura honetan gehiago arituko garela egun *corpus planning* delako horren in-

guruan, baina inola ere ezin alboan utzi bestea, alferrik baita hizkuntzaren normatibazioa, hizkuntzaren beraren normalizaziorik gabe.

Horrexegatik, Biltzar honen egitarauan aukera izango da, besteak beste, euskara batuaren nondik norakoak zabal-zabalik aztertzeko eta zedarrizatzeko, gogoeta historikotik hasi, linguistikotik jarraitu eta sorkuntzaren alorrean bukatzeko. Hizkuntzaren estandarizazioari buruzko kanpoko esperientziak ere azalduko dira eta, ororen gainetik, euskalgintzan ari direnen ahotsak eta iritziak entzungo dira, beroriek/zuek egiten baitute/baituzue euskara batuaren eguneroko errealitatea.

Zer egin eta nola egin, beraz, euskara batuaren eta, oro har euskararen esparruan hurrengo urteetan. Euskaltzaindiak argi du zein diren ardatz estrategikoak, bere zereginetan zertu beharrekoak eta euskararen batasuna bultzatzeko orduan ezinbestekoak ikusten dituenak, euskararen zin-zinezko gobernantza lortu nahi bada XXI. mendean.

Norbaitek, hala ere, dagoeneko galdetu izanen du zein diren Euskaltzaindiaren asmoak, aurrekoak oinarri baitira, euskara batuarentzat. Egunotan areto honetan entzungo ditugunak entzun ondoren, espero dut jarraibidea garatzeko aukera emango diguten ardatz batzuk argi izango ditugula.

Ardatz horien artean, bereizi ditzadan, besteak beste, hurrengoak, Euskaltzaindiak epe laburrean eta ertainean garatu nahi dituenak, euskara batuaren esparruan eta, oro har, bere ekintza eta emaitzetan:

1. Lurraldetasuna
 - 1.1. Euskararen lurraldeetan lan egitea (hitzarmenak).
 - 1.2. Ipar Euskal Herrian ahalegin berezia egitea errealitate berrien aurrean (Euskal Elkargoa/EEP).
 - 1.3. Euskararen lurralde bakoitzaren eragileekin lan egitea (hitzarmenak, elkarte atxikiak).
 - 1.4. Euskaltzaindiaren presentzia euskararen lurralde osoan areagotzea: ordezkariak indartzea eta horretarako urgazleen parte hartzea sustatzea (ordezkariak eguneratu eta toki egokietan jarri).
2. Zerbitzua eman eta emaitzak gizarteratzea
 - 2.1. Euskararen inguruan dauden premiei erantzuna ematea, erakunde aholku-emaile ofiziala baita (batez ere arau, gomendio, irizpen, onepen, jarraibide eta osterantzeko bidez).
 - 2.2. Egungo baliabide teknikoak baliatzea (webgunea berrizatu).
 - 2.3. Euskaltzaindiaren lana gizartearen sektore eta pentsamolde desberdinetara zabaltzea (gizarte-eragileekin harremanak indartzea).
 - 2.4. Euskararen erabilera sustatzea, hizkuntzaren estatus ofiziala aldarrikatu eta bultzatzea (jardunaldiak, bisitak, argitalpenak).

3. Akademiaren erreferentzialtasuna bermatzea
 - 3.1. Emaitzen bidez gero eta erreferentzialagoa egitea (emaitza horiek zabalduz).
 - 3.2. Gero eta parte hartze zabalagoa bilatzea tokian tokiko egileekin (hitzarmenen bidez).
 - 3.3. Euskaltzaindiaren baliabide linguistikoak hedatu eta erabiltzaileak erakartzea (sare sozialetan presentzia areagotuz: Facebook, Twitter, Instagram...).
 - 3.4. Arartekotza eta bitartekaritza linguistikoa egunero lantzen dutenekin lan egitea (irakasle, hizkuntza teknikari, idazle, itzultzaile...), emaitza adierazgarri, didaktiko eta erabilgarriak sustatu, araugintza gizarteratzeko.

4. Erakundearen ikusgarritasuna areagotzea
 - 4.1. Komunikabideetan Euskaltzaindiaren presentzia bermatzea, berari dagokion arloetan (harreman bereziak komunikabideekin).
 - 4.2. Baliabide berriak egoki erabiltzea (Twitter, Facebook...).
 - 4.3. Euskaltzaindiaren webgunea eraldatzea, are eta komunikatiboagoa, are eta hurbilagoa gizartearen aurrean (ingurune digitalaren alorrean, batez ere egitasmo berezi batzuen bidez).
 - 4.4. Ehungarren urteurrena ospatzea helburu jakin batekin: etorkizuneko Euskaltzaindiaren bizitzan onuragarri izan daitezkeen ekimenak bul-tzatzea, hots handiko ekimenen gainetik.
 - 4.5. Euskaltzaindia sortu zen garaiko mezua eraberritzea, euskararen corpusa eta estatusa egoki uztartuz bere lanean.
 - 4.6. Dohaintza eramaileak eta jendarte zabala erakartzea (ate irekien jardunaldiak, bestelakoak...).

5. Zientifikotasuna
 - 5.1. Ingurune zientifiko baten barruan lan egitea, egitasmo, batzorde eta zerbitzuetan.
 - 5.2. Euskaltzaindiaren lana berme zientifiko osoz egitea baliabide linguistikoen bidez, bereziki corpus linguistikoen bidez.
 - 5.3. Ikertzaile berriak sustatzea, Euskaltzaindiak garatzen dituen programa zientifiko eta akademikoen bidez, gero eta maila goragokoak izan daitezzen euskararen lurralde osoan Euskaltzaindiak garatzen dituen egitarau akademikoak.

6. Akademikotasuna
 - 6.1. Euskaltzaindiaren osaerari eta araugintzari buruzko gogoeta sakona hastea, 100. urtearen karietara.

- 6.2. Barne-kudeaketa ekonomiko egokiarekin jarraitzea, azken urteetan lortutako oreka ekonomikoari eutsiz.
- 6.3. Politika berria abiatzea, gero eta prestatuagoak izan daitezen, euskaltzainekin batera, Euskaltzaindiaren egunerokoa egiten duten langileak.
- 6.4. Batzordeak garatzea, egitasmo zehatzen bidez eta urgazleak kide eginenez, lan horretara ekartzeko.
- 6.5. Batzordeen egitura akademiko eta tekniko egoki uztartzea.
- 6.6. Euskaltzaindiaren osaeran, diziplinartekoa aldezte, egun hizkuntzalaritza ez eze, hizkuntza baten bizitzan diziplina askoren adituak baitira partaide eta kide eta aintzat hartzekoak, batik bat euskararen estandarizazioan, euskarak funtzio eta zeregin komunikatibo berriak baititu gure gizartean, orain arte ezezagunak izan zaizkionak.
- 6.7. Euskaltzaindiaren kode etikoa formulatzea.

Hitz batez esateko, Euskaltzaindiaren XVII. Biltzarrak garai berria markatu nahi du, hain zuzen ere, nork bere kerietan jardun beharrean elkarlanean aritzeko deia egiten duena, guztion artean egin behar dugulako etorkizuneko euskara batua.

Behinola euskaldun askoren gogo eta nahi hutsa izan zenak, alegia, euskara batuarenak, 50 urte ditu. Norbaitek esan dezake mende erdia pasatuta dena egin dela. Nik, aldiz, egin dena oinarri hartu eta eginkizun denari buruz jardun behar dugula uste dut, euskara, hizkuntza guztiak bezalaxe, zerbait bizia eta aldakorra baita.

Egundo ere ez da lortuko hizkuntzaren bizitasun hori, une batez bada ere, geldiarazi eta argakia ateratzea, *photo finish* antzera. Gurea filma da edo bideoa, tai gabe mugitzen dena eta gure lana da guztion artean horri segida egokia ematea eta euskara aho-mihietan eta idatzietan dugula, etorkizuna bermatzea hizkuntzarentzat, egungo errealitateak markatzen dituen premia eta beharrak aintzat hartuta. Beharbada, hor dago kezka eta koxka, egun erronka ez baita soil-soilean *euskara batua-euskalkiak* bikotea, ezpada *hizkera arrunta-hizkera bereziak* bitasuna.

Bidegintza horretan, euskarak funtzioak areagotu ditu eta demografia hedatu du. Izan ere, hainbat euskaldunentzat euskararen erreferentzia bakarra euskara batua da. Hori ere, ez da baztertzeko puntua eta seguru nago egunotan behin eta berriro aterako dela gure azalpenetan.

Euskara batuaren bide-orria formulatzen eta lantzen dihardu egunero Euskaltzaindiak eta horretarako hainbat egitasmo ditu, orain luze-zabal zerrendatuko ez ditudanak. Hala ere, aurreko horiek gorabehera, argi gera bedi Akademiaren bokazioa, linguistika aplikatuaren aldetik, urteetan batu duena

gizarteratzeko eta euskara batu erabilgarriagoa eta onuragarriagoa egiteko ahaleginetan segitzea, herritarren mesederako.

Hizkuntzaren kalitatea dago hor jokoan eta Akademiarentzat ezinbestekoa da euskararen kalitatea bermatzea, euskararen lurralde guzti-guztietan. Egun, duela 50 urte ez bezalaxe, baliabide berriak ditugu horretarako eta horiek erabili behar ditugu, baina baliabide guztien gainera, lana euskaldunok egin beharko dugu eta horretan, zalantzarik ez, zuek guztiok, erakunde zein norbanako, zarete Akademiaren partaide eta laguntzaile.

Bukatzer a noa. Euskaltzaindiak 100 urte, euskara batuak 50 urte. Aldi horretan, Euskaltzaindiak lortu du zinezko komunitate zientifiko, akademiko eta soziala sortzea eta bilbatzea euskararen eta euskal kulturaren inguruan. 88 euskaltzain oso, 457 euskaltzain urgazle eta 102 euskaltzain ohorezko izan dira eta badira gure errealitatean, historikoan eta gaurkoan. Horiek guztiak dira Euskaltzaindia, akademiaren langileekin batera eta, zer esanik ez, gure ekintzetan partaide eta laguntza emaile diren erakunde publiko zein pribatu guztiak, Euskal Herri osoan zehar. Horiei eskerrak eta herriari eskerrak, beti aintzakotzat hartu dutelako euskararen akademia, aldi latzagoetan barne, mendeurren oso batean zehar.

Mendeurrena! Eta, zer esanik ez, Euskaltzaindia bera, bere on-gaitz eta argi-ilunekin eta, halaber, aurrera eramanez eta finkatuz halako errealitate batzuk, egun euskal kulturaren ezinbesteko erreferentzia direnak, dela euskararen estandar linguistikoa formulatzea, dela ikastolak, dela euskalduntze eta alfabetatze kanpainak eta euskaltegiak, dela bertsoarritza txapelketak, dela euskarazko tituluen alorra, dela literatura sorkuntza eta itzulpengintza... Horiek dira eguneroko jardunean euskaldun izateko bidea ematen digutenak, bazter utzi gabe irakaskuntza eta lanbideak.

Mendeurrena! eta etengabeko konpromiso eta engaiamendua euskararekiko, aintzat hartuta lurralde zein pertsona desberdinak, gizarteari zerbitzua emateko eta lan akademikoa gogo berritu eta sendoekin egiteko, teknologia berriak erabiliz eta euskararen erabilera soziala aldeztuz, euskarak berak, inolako lotsarik gabe, egungo gizarteak behar dituen funtzio guztiak bete ditzan. Hori guztia, bistan da, euskararen eremuan lan egiten duten guztiekin batera, nazioartekotasuna ere alboratu gabe. Horra, beraz, dema bizia, Akademiaren eginak eta egitekoak gero eta erabilgarriagoak, onuragarriagoak eta ikusgarriagoak izan daitezen.

Eskerrak, orobat, Arantzazura etorri zareten guztioi. Lan oparoa egin dezagun eta bukatu aurretik eskerrak, bereziki, frantziskotarrei, Euskaltzaindia, beste behin ere, abegikor eta amultsuki hartzearren. Has gaitezen lanean, *ekin eta jarra!*

II

**BESTE HIZKUNTZA GUTXIAGOTU BATZUEN
ESTANDARIZAZIO PROZESUETATIK IKASTEN**

**APRENDIENDO DE LOS PROCESOS
DE ESTANDARIZACIÓN DE OTRAS LENGUAS
MINORIZADAS**

**APPRENDRE DES PROCESSUS DE NORMALISATION
D'AUTRES LANGUES MINORISÉES**

**LEARNING FROM THE STANDARDIZATION PROCESSES
OF OTHER MINORIZED LANGUAGES**

THE HISTORY AND STANDARDIZATION OF FRISIAN

ERIC HOEKSTRA
Fryske Akademy

HANS VAN DE VELDE
Fryske Akademy
Utrecht University

1. INTRODUCTION

West Frisian, usually called Frisian, is a minority language spoken in the Netherlands and is recognised as an official language in the Friesland province. East Frisian (or Sater Frisian) and North Frisian are spoken in Germany. The Frisian languages belong to the family of Germanic languages. The Germanic languages have been spoken in the North-West of Europe for two millennia and are, like most of the indigenous modern languages in Europe, a sub-group of the Indo-European language family. In other words, Frisian is genetically related to the surrounding languages. The Basque situation is very different: it does not belong to the Indo-European language family, and it is even considered to be a language isolate, not showing genetic relations with any known other language. Nevertheless, as a minority language, Basque is comparable to Frisian in certain historical sociolinguistic respects. We hope that our contribution can be a source of inspiration for the further development of Basque language policy. This article provides an overview of the history of the Frisian language and especially of its standardization, as the history and role of standardization cannot be studied in isolation from the language's general history.

An excellent source of information about Frisian is the Handbook of Frisian Studies (Munske *et al.* 2001). Jonkman and Versloot (2018) is a popular introduction to the history of the Frisian language, with special attention to its multilingual context in past and present. There is no exhaustive study of the standardization of West Frisian, in part due to the fact that there is only a limited amount of preserved written texts (for a rough outline, see Breuker 2001, Hoekstra 2003).

This paper is structured as follows. In Section 2 the position of Frisian within the Germanic language family is sketched, with special attention to its linguistic relationship with English. Section 3 explains how the geographical disintegration of Old Frisian gave rise to the Frisian language family, consisting of three languages spoken in The Netherlands and Germany. Sections 4 through 6 discuss the process of standardization of the Frisian language between respectively 1600-1800, 1800-1920, 1920-2020, paying attention to selection, acceptance, elaboration and codification. In Section 6 we also pay attention to the position of Frisian in education. In Section 7 we briefly evaluate the current situation in the light of the history of Frisian and its standardization.

2. FRISIAN AS A WEST GERMANIC LANGUAGE AND SISTER LANGUAGE OF ENGLISH

Roman historians like Tacitus already make mention of the tribe of the Frisians. It is unclear whether these Frisians are the same people as the Frisians mentioned by historians who discuss the migration of the Angles and the Saxons to England in the 5th-7th centuries (Bos 2001). On the early history of North-West Europe and the important part played by the Frisians in re-establishing trade relations, see Pye (2016).

Between Roman times and 700, after the Romans saw their grip on the western part of Europe dwindle, English, Frisian, German and Dutch developed out of West Germanic. The West Germanic branch is seen as the most heterogeneous one of the Germanic language family, and their internal divide is still a matter of debate (Nielsen 1981, 2001, Stiles 2013). English and Frisian are often grouped together as North Sea Germanic or Anglo-Frisian. The other two languages, Dutch and German, are grouped together as Continental Germanic.

Our knowledge of Old Frisian is based on surviving fragments of Frisian, which confirm the phonological and lexical reconstruction of proto Old Frisian. The oldest Frisian we have, involves runic inscriptions (inscriptions on bones)

dating back to the 5-9th centuries (Page 2001). There are also some Frisian expressions in the Latin law code of the Frisians, drawn up at the command of Charlemagne around the year 800. There is a continuous writing tradition from the 12th century onward, most of the time a trickle, but swelling to a stream in the course of the 19th century.

At the close of the 8th century, Charlemagne defeated the Frisians and took over their trading empire, which had controlled sea trade between northern and southern Europe (Pye 2016). He had the Frisian laws written down in Latin as the *Lex Frisionum* (Nieuwenhuijsen 2018), and they were valid for a geographical area that was even larger than the area in which Frisian was spoken. The defeat of the Frisians entailed a weakening as an economic centre. The Frankish rulers established a new power hub in the western part of The Netherlands, more to the South, which over the centuries would grow into the urbanised region containing the powerful cities of Rotterdam and Amsterdam and the capital The Hague. Frisian was spoken at the close of the first millennium along the Dutch coast from The Hague all the way to what is nowadays the border between Denmark and Germany.

Throughout the centuries Dutch has exerted a strong influence on Frisian. This has obscured many of the linguistic parallels between Frisian and English. Hence the number of parallels between Frisian and English increases as we move further back in time. For example, Old Frisian has the word *seljan* for ‘to sell’. This word disappeared from Frisian after losing the competition with another Frisian word for ‘to sell’, *ferkeapje*. *Ferkeapje* won the competition with *seljan*, because it was supported by Dutch *verkopen*, a close analogue to *ferkeapje*.

In the present-day languages, Frisian and English regularly share a pronunciation of certain vowels and consonants that contrast with a shared pronunciation in Dutch and German. This relationship is exemplified in the Frisian saying *Bûter, brea en griene tsiis is goed Ingelsk en goed Frysk* (Butter, bread and green cheese is good English and good Frisian). Some examples are given in Table 1.

In addition to the differences in the sound system between Frisian and English on the one hand, and Dutch and German on the other hand, there are similar differences in word formation. Irregular plurals are found in Frisian and English cognates, while there Dutch and German counterparts have regular one. Frisian and English both lost the prefix in past participles, in contrast with Dutch and German. Examples are given in Table 2.

Table 1. Pronunciation differences in West Germanic languages

	Frisian	English	Dutch	German
dental affricate vs. velar stop	tsiis	cheese	kaas	Käse
	tsjerke	church	kerk	Kirche
more closed vs. open vowel	skiep	sheep	schaap	Schaf
	litte	let	laten	lassen
weakening and fronting velar cons.	dei	day	dag	Tag
	juster	yesterday	gisteren	Gestern
fronting of vowels	sykje	seek	zoeken	suchen
	swiet	sweet	zoet	Suss
	brêge	bridge	brug	Brücke
devoicing of /d/	tin	thin	dun	dünn
	tinke	think	denken	denken
loss of /n/	ús	us	ons	Uns
	goes	goose	gans	Gans

Table 2. Word-formation differences in West Germanic languages

	Frisian	English	Dutch	German
plural formation	goes-gies skiep-skiep	goose-geese sheep-sheep	gans-ganzen schaap-schapen	Gans-Gänse Schaf-Schafe
past participle	dien biten iten	done bitten eaten	gedaan gebeten gegeten	getan gebissen gegessen

Even at a deeper grammatical level there are similar parallels: Frisian and English have different forms for infinitive and gerund, while Dutch and German do not distinguish them formally, see Table 3 for an example.

Table 3. Infinitive and gerund in West Germanic languages

	Frisian	English	Dutch	German
infinitive	-e Se lieten him drinke	They let him drink	-en Ze laten hem drinken	-en Sie liesen ihn Trinken
gerund	-en It drinken	-ing The drinking	-en Het drinken	-en Das Trinken

The close linguistic relationship with English —and not with Dutch— was used as an objective argument to see Frisian as a separate language in the Netherlands, and not as a dialect of Dutch. Furthermore, its relationship with English was used as a prestige element in the discussions on the standardization of Frisian.

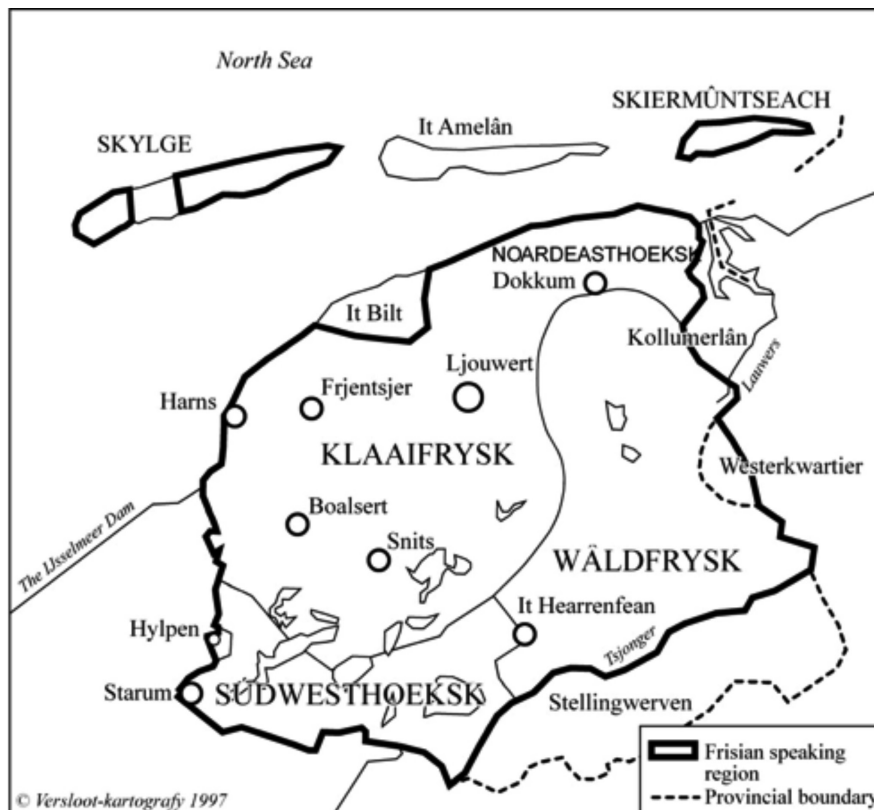
3. RISE AND FALL OF THE FRISIAN LANGUAGE FAMILY

The story of the decline of Old Frisian is intimately bound up with the creation of the Frisian language family, which sprang into existence in its wake (Bremmer 2009). Although Old Frisian suffered tremendous loss with respect to the territory in which its speakers were to be found, the creation of three separate languages, as discussed below, provides an argument increasing the prestige of Frisian. After the great migration in the 5th-7th centuries, the Frisians had settled all inhabitable area near the Atlantic coast of what is present-day Netherlands and Germany. Two things happened to their language, which may be characterised as proto Old Frisian, as a result of economic pressure and wars. Firstly, groups of Frisians gave up their language after a period of bilingualism, and switched to Dutch or Low German. This led to the creation of new Dutch and German dialects, characterised by Frisian substrate, ranging from Frisian geographical names to lexical, morphological and syntactic interferences in the Dutch dialects taking the place of Frisian. The main dialects featuring a substantial amount of Frisian substrate are: West-Fries (North Holland, north of Amsterdam), Gronings (between the province Friesland and Germany), Ostfriesisch Platt (between the Dutch border and the city of Bremen) and Town Frisian (in the Frisian cities). A similar process apparently took place when Basque receded before Spanish: Basque characteristics survived in geographical names and as substratum (lexical, morphological, syntactic) in the Spanish dialects replacing Basque. Secondly, the dialects of Old Frisian spoken in these areas around 700 (Bremmer 2009: xii, Århammar 1995: 71) developed into West Frisian (currently spoken in Friesland, the Netherlands), East Frisian (in Saterland, Germany) and North Frisian (in Schleswig-Holstein, Germany).

East Frisian (Fort 2001) has very few speakers (about 2000) and they all live in a couple of villages close together, and dialect differences are small. However, in North Frisian, there is a lot of dialect variation (Walker & Wilts 2001) and not all dialects are mutually intelligible. It would be interesting to compare whether this is comparable to the linguistic situation in Basque, which also testifies to robust dialectal variation, and how the difference between the three Frisian languages compares to the difference between Basque as spoken in Spain and Basque as spoken in France.

The split between East and West Frisian dates back to around 700. North Frisian spoken on the islands is a result of Frisian migration to the islands before 800. Mainland North Frisian is a result of emigration from the East Frisian Emsingo area (Århammar 1995, Bremmer 2009). North Frisian was influenced by Danish, Dutch and Low German dialects, and later also by High German (Århammar 2001a, 2001b). East Frisian was likewise influenced by Low German, and recently by High German (Fort 2001). West Frisian was strongly influenced by Dutch (Breuker 2001). Both internal and external developments thus led to the creation of the Frisian language family. These three languages are not mutually understandable. West Frisian differs from North Frisian more or less as much as Portuguese differs from Spanish. These three Frisian languages have each been fully recognised as minority languages protected by chapters II (East and North Frisian) and III (West Frisian) of the *European Charter for Regional or Minority Languages* (Hoekstra & Riemersma

Figure 1: Area where the West-Frisian dialects are spoken in Friesland

2012). In the Friesland province both Frisian and Dutch are recognised as official languages (Overheid 2014).

Of course, within each of the three Frisian languages dialect differences show up. Figure 1 gives an overview of the three main dialects of present-day West Frisian: *Klaaifrysk* (Clay Frisian), *Waldfrysk* (Wood Frisian) and *Súdwest-hoeksk* (South-Western corner Frisian) (see Van der Veen 2001). In addition, there are two peripheral Frisian dialects with a small number of speakers: *Hylpen* (Blom & Dyk 2019), and *Skiermúntseach* (Visser & Dyk 2002), which are rather distinct from the three main dialects of Frisian.

Differences between the three main dialects of West Frisian are small, involving some minor phonological and lexical differences (Heeringa 2005). So, from an intelligibility perspective, strong standardization was not necessary. The norm selection for West Frisian was mainly based on the Clay Frisian dialect. Most Frisian ‘language activists’ came from this region, which used to be the wealthiest and the most populous part of the province.

In addition, there are mixed varieties of West Frisian (henceforth Frisian) and Dutch. One is spoken in *It Bilt* (Van Sluis *et al.* 2016). Another is spoken in the main cities in Friesland, including its capital *Ljouwert* (Dutch name: *Leeuwarden*). This variety is called *Stedsk* (Town Frisian). As a result, Frisian is mainly spoken in the small villages, and not in the (small) urban centres. Due to its mixed character, Town Frisian could not serve as a basis for the standardization of Frisian.

4. STANDARDIZATION IN OLD AND MIDDLE FRISIAN

After Charlemagne, the Franks gradually lost their grip on the northernmost Frisian territory. As a result, Old Frisian (1200-1500) survived in the northern provinces, but not in the western ones. The position of Frisian in the province of North Holland weakened after the Frisians living there were defeated after centuries of warfare towards the close of the 13th century. No Old Frisian manuscripts survive from this province (but cf. Versloot 2018). The Central Frisian area and the East Frisian area had developed a substantial corpus of legal codes (for an introduction to Old Frisian, see Bremmer 2009). In addition, there is some historical and religious literature. There is no evidence of the conscious creation of a norm for Old Frisian spelling, pronunciation and grammar, though naturally the scribes copied from each other and gave some dialectal colouring to their words. Limited elaboration was found in the extension of the legal genre towards chronicles and administration (13-15th centuries). The well of Old Frisian municipal charters runs dry in these centuries, Frisian being

replaced with Dutch for official purposes, especially after Central Frisia lost its political independence in 1498 to the Count of Saxony. A scientific study of this decline bears the telling title «Your language fled to plough and cow» (Vries 1993). The decline is caused by:

- The loss of independence after 1498, and the installation of a Dutch-speaking authority under the reign of the Count of Saxony;
- Further loss of independence after 1572 (union with Holland against Spain);
- Weak self-consciousness, absence of a clear Frisian identity;
- Small cultural distance to the County of Holland (the Dutch);
- Small linguistic differences between Frisian and Dutch, both being West Germanic languages;
- The Old Frisian writing tradition was limited in scope.

However weak self-consciousness may have been, it was not non-existent. The Frisians by and large continued to view themselves as a separate people with their own language and tradition, for better or worse. It continued to be in use among the common people, almost exclusively as a spoken language.

There was a continuous trickle of incidental writings in Frisian in the Middle Frisian period (1500-1800), especially after 1600: poems on festive occasions, publications in almanacs. The wake-up call came in 1666 when Gysbert Japicx wrote a book of about 250 pages in Frisian consisting of poems, letters, dialogues, stories and translations of psalms and of a philosophical treatise. He did not fit in a native literature tradition, since there was none, and above all he was not able to fall back on Old Frisian, neither for inspiration, nor for language. However, Gysbert Japicx' work (1666/1936, see also Bruinsma *et al.* (2018, 66-76) for some English translations of his work) is as important to the Frisian language as is Bernard Etxepare's work (1545/1995) to the Basque language. Throughout this period, there was no attempt at standardization. There were no dictionaries, though the work of Japicx served as a literary point of reference, as a beacon of hope and as evidence that Frisian could be used as a full-fledged literary language. For a history of Frisian literature, see Corporaal (2018); for an English anthology of Frisian literature, see Bruinsma *et al.* (2018).

5. RESURRECTION: 1800-1920

Japicx's wake-up call took two centuries to be heard. The 19th century saw a rise in the self-consciousness of cultural-ethnic groups all over Europe, which also affected Friesland (see Breuker 2018). The Latin language had already re-

ceded in favour of the native languages of Europe and this led, among others, to the formation of a number of new nation states and the propagation and standardization of national languages. It also resulted in an increasing interest in the languages and language varieties people speak, as well as in the culture of the people speaking the language. The Grimm brothers started collecting their folktales, and they corresponded about this and other matters with the Frisian intellectual Joast Halbertsma (De Jong 2018). Halbertsma proposed an orthography for Frisian which was relatively transparent. He used it in the masterpiece of 19th century literature, which he wrote in instalments with his brother Eeltsje Halbertsma. *Rimen en Teltsjes* (Rimes and tales) is a collection of stories and poems with a distinctly Frisian flavour, full of humour, but not restricted to the upper middle class, as is so much of Dutch 19th century literature. Another famous writer was Waling Dykstra. Both Dykstra and Halbertsma supported a clear and transparent orthography. Harmen Sytstra, in contrast, proposed and used an extremely difficult orthography. However, Sytstra's orthography was based on Old Frisian, and could also be used by the other branches of the Frisian language family, East Frisian and North Frisian. Sytstra was also a supporter of Magna Frisia, Great Frisia, the idea that the three Frisian areas should be united again. Sytstra's orthography was very archaic. In fact, Sytstra also designed certain grammatical features for written language involving case and gender distinctions, which had long been lost from the language. The battle between these two orthographical movements, archaic versus modern, lasted three decades (Van der Schaaf 1977). In 1879, the *Selskip for Fryske Tael en Skriftekennisse* (Society for knowledge of Frisian language and literature) adopted an orthography based on Halbertsma and Dykstra. Towards the close of the 19th century, there were dictionaries and grammars for the Frisian language, the principle ones are listed below:

- Partial dictionary by Halbertsma (1872) (metalanguage: Latin)
- Complete dictionary by Waling Dykstra (1900) (metalanguage: Dutch)
- Practical grammar by Feitsma (1902) (metalanguage: Dutch)
- Grammar (Sipma 1913) (metalanguage: English)

By this time, several plays had been written in Frisian, for a flourishing theatre culture had come into existence in the course of the 19th century. Practically every village had a drama society, which rehearsed and staged a comedy or tragedy every winter. Interestingly, this unsubsidised village drama culture exists until the present day in Friesland, whereas it is nearly absent in the rest of The Netherlands. Frisian had come out from under the cow and from beneath the plough. It started being used in meetings, in drama and cabaret, and there was

an increasing production of oral and written literature, there were dictionaries, grammars and language courses.

The production of grammars and dictionaries referred to above led to increasing elaboration and codification of the Frisian language. As most writers spoke Clay Frisian, this dialect was selected as the basis for Standard Frisian, but lexical variants from the other dialects were not excluded. Thus there came into existence a written norm based on Clay Frisian to which most writers conformed. For spoken language, any dialect of Frisian was permitted, but language enthusiasts frowned upon interferences from the Dutch language.

6. RECOGNITION: 1920-2020

The last century can be seen as the era of recognition. In the first place, Frisian comes to be safeguarded in a number of institutions. In 1928, AFUK, the *Algemiene Fryske Underrjocht Kommisje* (the general Frisian education committee) was founded, which is concerned with practical education in Frisian language and culture and the production of textbooks, digital courses and other teaching materials. It plays an active role in the promotion of the Frisian language. The *Fryske Akademy* (Frisian Academy) was established in 1938. It developed into an institute for independent research on Frisian language and culture and for advice on Frisian to the provincial and local authorities. At first, it received almost no money from the provincial authorities, but slowly it has gained political goodwill, resulting into growth of personnel and among others, the creation of a large scientific dictionary of Frisian (written in Dutch). In 1945 the Fryske Akademy introduced a new orthography for Frisian. In 1959 the Frisian literary museum was created, on the initiative of the Fryske Akademy. The literary museum, the provincial library and the provincial archive were integrated in one institution, *Tresoar*, in 2002.

In the second place, the Frisian language begins to get some recognition from the Dutch state authorities after a violent incident on Friday 16 November 1951. It became an iconic event in Frisian language history, known as *Kneppelfreed* or Cudgel Friday (see Van der Schaaf 1977; Andere Tijden). This incident was instigated by a court case for a traffic violation by the veterinary Van den Burg. Judge Wolthers pointed out that he did not want to understand Frisian and urged the veterinary to speak Dutch. However, the veterinary pointed out that he had the right to speak Frisian. After an interruption, it was stated that only arguments given in Dutch would be taken into account. The veterinary continued in Frisian and was condemned to a fine, which he paid. Several journalists reported on this case in the newspapers. Schurer, one of the leading jour-

nalists, wrote a provocative editorial about the case, pointing out the arrogance of the judicial power refusing to understand the language of the people. As a result, he had to appear in court himself for insult of court. He was condemned to a conditional prison sentence. Afterwards, a fight broke out outside the court between Frisian enthusiasts and the police. Following this event, supporters of the Frisian cause, including some under age school children, were arrested and interrogated in the middle of the night by the secret service. The responsible officer of justice had the unfortunate family name of *Hollander* ('Dutchman'). He was soon transferred to another province, after the Dutch parliament became aware of his unlawful methods. The Dutch parliament was also shocked by the unusual violence and started making concessions. Frisian was allowed in court in 1956.

Nowadays, Frisian is protected and promoted at the provincial, national and European level by a number of regulations and laws. The provincial and national governments share the responsibility for the maintenance and propagation of the Frisian language. The recognition of Frisian under Part III of the European Charter for Regional or Minority languages came into force in the Netherlands in 1998. In 2005 the Dutch government ratified the European Framework Convention of National Minorities. At the national level, the position of Frisian is regulated in a series of Covenants Frisian language and culture (BFTK 2018), since 1989 and renewed every five years, and in the law on the use of the Frisian language (*Wet Gebruik Friese Taal*) (Overheid 2014). There is also a series of laws regulating the use of Frisian in education, kindergartens and the media. The provincial government also started playing an active role in the codification of Frisian. In 1980 the provincial government introduced for the first time an official spelling (a modified version of the 1945 one published by the Fryske Akademy). In 2015 they slightly modified the official spelling and published a standard glossary.

The Fryske Akademy is not a language academy and the establishment of language norms is not part of its mission. The responsibility for language policy is in the hands of the national and provincial government, and it is the latter one that authorizes the spelling rules. Nevertheless, a lot of language users consider the Fryske Akademy to be a normative and authoritative language institute, which prescribes grammatical and spelling rules. This is not very surprising, given that corpus planning for Frisian has been for a large part in the hands of collaborators of the institute for more than 80 years. Furthermore, the Fryske Akademy develops and provides tools for languages users, and its linguists and lexicographers are the primary language consultants for Frisian. Exemplary was that on the occasion of the latest (and small) orthography reform, the institute and its collaborators were the main target of criticism, and not the provincial

government that commanded and implemented the orthographic reform (in January 2015). Early 2015, the Fryske Akademy also launched taalweb.frl, a website offering digital tools for writing in Frisian. It consists of a standard wordlist, an online spell checker, a machine translator, a dictionary portal, a spelling guide and downloads of the Frisian concise dictionary and spelling tools for different programs and systems. The Standard Wordlist was created to offer a tool for Frisian writers, who suffer a lot from linguistic insecurity. The selection of preferred variants is based on five criteria: frequency, writing tradition in dictionaries and textbooks, distance from Dutch, analogy in word paradigms, and etymology (for loan words). The standard word list offers the preferred variant, but the other variants in the language area, which are also considered as correct Frisian. Recently, the Fryske Akademy was involved in the development of a bilingual Dutch-Frisian speech recogniser (see fame.frl). Currently, a new online Dutch-Frisian translation dictionary, targeting both native and L2 speakers of Frisian, is the major language project at the Fryske Akademy.

Education is another area where the position of Frisian was strengthened. In primary education, Frisian showed up in 1907, outside regular school hours. In 1937 it obtained a position as a living regional language in the curriculum. From the thirties onwards, Frisian gradually was introduced as a subject at five universities in The Netherlands. From the 1950's onwards, more schools started introducing Frisian, but it only became obligatory (with some exceptions) in primary schools in 1980. At present, there are 70 trilingual primary schools ($\pm 15\%$ of all schools), most of them small schools in the villages, offering education in Dutch, English and Frisian. The traditional concept of trilingual schools (Ytsma 2001, Gorter & Van der Meer 2008) is currently changing, starting earlier with English and replacing the strict split of languages with a more holistic approach (Duarte & Van der Meij 2018), based on translanguaging (Riemersma 2017), taking also into account the immigrant languages spoken by pupils in Friesland. Almost all primary schools (90 %) offer Frisian as a subject (often limited to 30 or 45 minutes a week!), half of the schools use Frisian as a medium of instruction during half a day or a full day per week. In general, there is a decrease in teaching time observed and the reading and writing goals are at a lower level than those for Dutch and English.

In secondary education (preparing for higher education) Frisian was introduced as a subject in 1993, but at most schools it is only taught for one hour per week, in the first two years. Frisian is an optional exam subject, and over the past thirty years only about 60 students annually took the Frisian exam (Pieter Duijff, p.c.). A lot of schools are reluctant to offer Frisian as an exam subject and most of the schools restrict themselves to the legal minimum (Riemersma 2017). The provincial government offers some additional means, but in general, the

(national) financial support for teaching is too limited to develop a continuous curriculum partly in Frisian. It is also striking that there is no special inspectorate for the second national language, Frisian. There are some small positive developments: six secondary schools now offer multilingual education using Dutch, English and Frisian as medium of instruction. However, it should be noted that in these schools Frisian is mainly used for history and physical education. In vocational education the situation is even more dramatic. Although they are mainly preparing youngsters for the job market in Friesland, Frisian is almost completely absent from these programs.

NHL Stenden University of Applied Sciences offers courses to prepare future school teachers for the official qualification to teach in Frisian. The number of students for the qualification of teacher of Frisian in secondary education remains low. A recent reorganization of the programme towards a double qualification for both Dutch and Frisian seems to be successful. An increase in the number of students is a first step to solve the lack of qualified teachers. The Frisian strongholds at the universities have been by and large abolished in the destructive wake of globalisation and competition between universities, causing them to only fund subjects of study attracting lots of students. Nowadays, Frisian language and culture can only be studied at Groningen University, as part of a multilingualism and minorities program. Its Frisian department can only survive thanks to modest extra financial support from the national and Frisian provincial government. At the University of Amsterdam students can follow a minor in Frisian language and literature, under responsibility of the chair of Germanic linguistics, in particular the German, Scandinavian and Frisian languages. Groningen is also the only university with a chair in Frisian language and literature. Previous chairs in Amsterdam (both Vrije Universiteit and Universiteit van Amsterdam), Utrecht and Leiden have been abolished. The Fryske Akademy, the only research institute for Frisian language and culture, saw its staff reduced due to successive budget cuts.

Although being a European playground for the development of bi- and multilingual education, the actual position of Frisian in education is «structural, but (in all respects) marginal» (Riemersma 2017, 1). The provincial government keeps formulating ambitious plans about education in Frisian, but the implementation clearly lags behind. An analysis of the causes of the relative failure of Frisian language education is outside the scope of this paper, but it should be noted that currently a lot of small trilingual schools are threatened due to the national government's intention to ban primary schools with less than 100 pupils.

A small point of hope is found in day care centres and playgroups. About half of the nearly 400 centres are bilingual Dutch-Frisian. It is estimated that

30 to 50 % of all children under four in Fryslân make use of these bilingual preschool provisions (Riemersma 2017). For more information on Frisian in the educational system and its development, see Gorter & Van der Meer (2008), Riemersma (2011), Ytsma (2001), Zondag (2001).

7. IMPACT ON FRISIAN TODAY

The history of Frisian is strongly linked to the history of Dutch in the Netherlands. For centuries, Dutch has functioned as the national language and underwent a process of strong standardization. Around 1500 Dutch became the prestige language in the Frisian speaking region. Frisian was (almost) no longer written, and even lost its position as a spoken language in the Frisian cities. There were no efforts to standardize Frisian before the 19th century. The first initiatives were bottom up processes, led by Frisian intellectuals. Only in the 2nd half of the 20th century, the (provincial) government starts playing a more active role in corpus planning, educational planning and status planning.

Despite all the efforts mentioned above, Frisian is still mainly used in oral and informal domains (Klinkenberg *et al.* 2018). In the most recent language survey, 18 % of the Frisian speakers indicate that they can write Frisian well, but this is mainly linked to the increasing use of Frisian in informal social media (which are much closer to the spoken language) by the younger generations (*ibidem*, Jongbloed-Faber *et al.* 2016). In official letters and e-mails Frisian is only used by 5 % of the Frisian speakers. It can be concluded that in the last decades, the use of spoken and written Frisian has not changed a lot. However, attitudes towards Frisian have changed in a positive direction (Klinkenberg *et al.* 2018).

Due to centuries of intense language contact, Frisian is strongly influenced by Dutch. Some people pejoratively use the term *Frollands* (a combination of Frisian and Hollandic), but it is unclear whether this process of Dutchification is accelerating in comparison with decades and even centuries ago (Jonkman & Versloot, 2013, 117). Interferences from Dutch are found on the lexical, phonological, morphological and syntactic level (Breuker 2001b; De Haan 2010). Latin, French and English are the most important source languages for lexical borrowing in Frisian (Dykstra 2001). Most borrowings from French and English entered Frisian through Dutch. An interesting point is that these French loans, after being completely assimilated in the Frisian system, were not a target of purism in the standardization of Frisian, as they differentiate Frisian from Dutch, which lost a lot of these French loans due to purism in the standardization process of Dutch. On the issue of foreignism and purisms in the codi-

fication of minority languages, see Visser & Van der Kuip (2018). J. Hoekstra (2001) presents an outline of the structure of standard (West) Frisian.

Around 1990, stagnation set in for education and a decline for Frisian as a subject at the Dutch universities. Several budget cuts have also affected the Fryske Akademy and the Frisian Broadcasting Company (*Omrop Fryslân*). The Netherlands also fails to adequately execute the specifications of the European Charter for Regional or Minority Languages.

The latest Covenant Frisian Language and Culture (BFTK 2018) is full of ambitious intentions, aiming to increase the vitality and use of Frisian substantially by 2030. It is clear that these goals can only be reached if the national authorities give a substantial financial impulse and a stronger legal embedding for the 2nd official language of the Netherlands within the province of Fryslân.

REFERENCES

- ANDERE TIJDEN, Kneppelfreed, <<https://anderetijden.nl/aflevering/573/Kneppelfreed>>.
- ÅRHAMMAR, N., 2001a, «Das Nordfriesischen im Sprachkontakt». In Munske *et al.*, 313-353.
- ÅRHAMMAR, N., 2001b, «Die Herkunft der Nordfriesen und des Nordfriesischen». In Munske *et al.*, 531-537.
- BFTK, 2018, «Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer 2019-2023» [Covenant Frisian Language and Culture], <<https://www.fryslan.frl/document.php?m=1&fileid=51085&f=32df15b79e33a2f08950255af2567f7a&attachment=0&c=5236>>.
- BLOM, G., DYK, S., 2019, *Graet Hylper Wordeboek*. Ljouwert / Leeuwarden: Fryske Akademy & Afûk.
- BOS, J. M., 2001, «Archeological Evidence Pertaining to the Frisians in the Netherlands», in Munske *et al.*, 487-492.
- BREMMER, R., 2009, *An Introduction to Old Frisian. History, Grammar, Reader, Glossary*. Amsterdam: John Benjamins.
- BREUKER, P., 2001, «The Development of Standard West Frisian», in Munske *et al.*, 711-721.
- 2018, *Opkomst en bloei van het Friese nationalisme*. [Rise and fall of Frisian nationalism] Ljouwert/Leeuwarden: Wijdemeer.
- BRUINSMA, E., DE JONG, A., LOOIJENGA, A., eds., 2018, *Swallows and Floating Horses. An Anthology of Frisian Literature*. London: Francis Boutle.
- CORPORAAL, J., 2018, *As long as the tree blooms. A short history of Frisian literature 800-present*. De Gerdyk/Gorredijk: Bornmeer. Leeuwarden/Ljouwert: Tresoar.
- DE HAAN, G. J., 2010, «Studies in West Frisian Grammar». Selected papers by Germen J. de Haan. Edited by J. Hoekstra, W. Visser & G. Jensma. Amsterdam: Benjamins.
- DE JONG, A., 2018, *Triomfen en tragedies van een uitmiddelpuntig man. Joost Halbertsma 1789-1869. Een biografie*. [Triumphs and tragedies of a special sort of man] Grou / Grouw: Louise.

- DUARTE, J., VAN DER MEIJ, M., 2018, «A holistic model for multilingualism in education», *EuroAmerican Journal of Applied Linguistics and Languages* 5, 2: 24-43.
- DYKSTRA, A., 2001, «Lexicology of modern Frisian», in Munske *et al.*, 143-147.
- DYKSTRA, W., 1900, *Friesch Woordenboek*. [Frisian dictionary] Ljouwert / Leeuwarden: Meijer & Schaafsma. Staten van Friesland.
- ETXEPARE, B., 1545/1995, *Linguae Vasconum Primitiae*. Bilbo: Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia.
- FEITSMA, S. K., 1902, *De vlugge Fries. Handleiding om zonder onderwijzer in korten tijd Friesch te leeren lezen, schrijven en spreken*. [The fast Frisian. Instruction for learning to read, write and speak Frisian in a short time without a teacher] Kampen: Ph. Zalsman.
- FORT, M., 2001, «Das Saterfriesische», in Munske *et al.*, 409-422.
- FULK, R. D., 2018, *A Comparative Grammar of the Early Germanic Languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- GORTER, D., VAN DER MEER, C., 2008, «Developments in bilingual Frisian-Dutch education in Friesland», Cenoz, J., Gorter, D. (eds.), *Multilingualism and Minority Languages*, *AILA Review*, 21: 87-103.
- HALBERTSMA, J., 1872, *Lexicon Frisicum. A-Feer*. Deventer: no publisher. Edited by Tiallingius Halbertsma.
- HEERINGA, W. J., 2005, «Dialect Variation in and around Frisia: Classification and Relationships». *Us Wurk; Tydskrift Foar Frisistyk* 54 (3-4): 125-167.
- HOEKSTRA, E., 2001, «Frisian Relicts in the Dutch dialects», in Munske *et al.*, 83-97.
- 2003, «Frisian. Standardization in progress of a language in decay», in W. Vandenburg, A. Deumert (eds), *The standardization of the Germanic Languages*. Amsterdam: Benjamins, 195-211.
- HOEKSTRA, E., RIEMERSMA, A., 2012, «Is het Fries een taal?», in Boogaard, M., Jansen, M. (eds.), *Alles wat je altijd al had willen weten over taal. De taalcanon*. Amsterdam: Meulenhoff, 176-179.
- HOEKSTRA, J., 2001, «Standard West Frisian», in Munske *et al.*, 138-142.
- JAPICX, G., besoarge fan BROUWER, HAANTJES, J. J., SIPMA, P., 1666/1936, *Gysbert Japicx Wirken*. Boalsert / Bolsward: Osinga
- JESPERSEN, O., 1912, *Growth and Structure of the English language*. Leipzig: B. G. Teubner.
- JONGBLOED-FABER, L., VAN DE VELDE, H., VAN DER MEER, C., KLINKENBERG, E. L., 2016, «Language Use of Frisian Bilingual Teenagers on Social Media». *Treballs de Sociolinguística Catalana*, 26: 27-54. DOI: <<http://dx.doi.org/10.2436/20.2504.01.107>>.
- JONKMAN, R., VERSLOOT, A., 2018, *The story of Frisian in multilingual Friesland*. Ljouwert / Leeuwarden: AFUK.
- MUNSKÉ, H. H. in collaboration with ÅRHAMMAR, N., FALTINGS, V., HOEKSTRA, J., VRIES, O., WALKER, A., WILTS, O., eds., 2001, *Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- NIELSEN, H. F., 1981, *Old English and the continental Germanic languages. A survey of morphological and phonological interrelations*. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft.

- 2001, «Frisian and the Grouping of Older Germanic Languages», in Munske *et al.*, 512-523.
- NIEUWENHUIJSEN, K., 2018, Lex Frisionum, <<http://www.keesn.nl/lex/>>.
- OVERHEID, 2014, «Wet Gebruik Friese Taal», [Law for Use of the Frisian Language], <https://wetten.overheid.nl/BWBR0034047/>.
- PAGE, R. I., 2001, «Frisian Runic Inscriptions», in Munske *et al.*, 523-530.
- PYE, M., 2016, *The Edge of the World. A Cultural History of the North Sea and the Transformation of Europe*. New York: Pegasus Books.
- SIPMA, P., 1913, *Phonology and Grammar of modern West-Frisian, with phonetic texts and glossary*. Oxford: Oxford University Press.
- VAN DER KUIP, F., VISSER, W., 2018, «Introduction», *International Journal of Lexicography* 31, 2: 127-131.
- VAN DER SCHAAF, S., 1977, *Skiednis fan de Fryske biweging*. [History of the Frisian movement] Ljouwert / Leeuwarden: De Tille.
- VAN SLUIS, P., HOEKSTRA, E., VAN DE VELDE, H., 2016, «Bildts as a mixed language». *International Journal of the Sociology of Language* 242: 59-80.
- VERSLOOT, A. P., 2018, «A new discovery in Frisian linguistics». Talk presented at the 1st *Conference on Frisian Humanities*, Leeuwarden, 24-4-2018.
- VISSER, W., DYK, S., 2002, *Eilander Wezenbúek. Woordenboek van het Schiermonnikoogs*. Ljouwert / Leeuwarden: Fryske Akademy.
- VRIES, O., 1993, *Naar ploeg en koestal vluchtte uw taal; de verdringing van het Fries als schrijftaal door het Nederlands (tot 1580)*. [Your language fled to plough and cow; the displacement of Frisian as a written language by Dutch until 1580] Leeuwarden / Ljouwert: Fryske Akademy.
- WALKER, A. G. H., WILTS, O., 2001, «Die nordfriesischen Mundarten». In Munske *et al.*, 284-304.
- YTSMA, J., 2001, «Towards a typology of trilingual primary education», *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 4, 1: 11-23.

LANGUAGE STANDARDIZATION IN EUROPEAN AUTOCHTHONOUS MINORITY LANGUAGE COMMUNITIES: LOOKING BACK TO THE FUTURE

JEROEN DARQUENNES
University of Namur (Belgium)

1. INTRODUCTION

This paper addresses the topic of language standardization in the context of European autochthonous minority language communities. It focuses on contemporary challenges related to the standardization of territorial minority languages that are not used as a state (one could also say: majority) language elsewhere. In order to put contemporary standardization processes in a historical perspective, section 2 of the paper offers a concise summary of the rise of the vernaculars in the history of Europe and some of the factors that contributed to the emergence of a dichotomy between majority and minority languages. Given the limited space available, use is made of generalizations and ‘grand narratives’. However, despite some overgeneralizations, the concise overview helps to illustrate some of the differences between the century-long standardization processes that have marked Europe’s state languages and the standardization processes of minority languages that are not a state language elsewhere. The nature of the standardization process in general and minority language standardization in particular is discussed in section 3 of the paper. It is argued that Haugen’s four-step model is still inspiring, yet has the disadvantage of presenting itself as too

much of a straightjacket to discuss the interactions between more linguistic and more social aspects of contemporary minority language standardization in an adequate way. Next to that, it is not really suited to be of practical assistance to minority language communities aiming at reversing language shift and wishing to (further) engage and/or to refine or reconsider (certain aspects of) the standardization process as part of that overall aim. Therefore, a more flexible framework is presented towards the end of this paper. That framework is, however, only a tentative one that would deserve to be scrutinized and further refined against the background of contemporary standardization efforts in a variety of settings.

2. LOOKING BACK AT THE STANDARDIZATION OF EUROPEAN VERNACULARS

For lack of sources, much of the social history of the approx. 175 languages of Eastern and Western Europe (Simons and Lewis 2013: 12) still lies in the dark. However, more and more monographs and edited volumes based on the multidimensional study of a variety of archival materials and other sources (Baggioni 1997; Elspass *et al.* 2007; Kremnitz 2013; Monteagudo 2017) allow for 'educated guesses' on the social history of Europe's languages and/or show the way on how to refine them (Zalbide, Joly, and Gardner 2015).

2.1. The rise and fall of Latin

When it comes to the period prior to the 8th century, the study of literary and other manuscripts has helped scholars to gain more documented insights into the social role of Latin as well as some of the vernaculars used in those periods. As described by Wolff (1970), the well-organized Romans succeeded in combining the expansion of the Roman Empire outside of today's Italy with the spread of Latin from the 3rd century BC onwards. Much inspired by the Greeks, the Roman colonizers founded cities in which (varieties of) Latin functioned as the language of education and culture as well as the language of the economy and the administration. Also in the more rural areas Latin was used as a prestige language alongside the less prestigious different vernaculars. The firm status that Latin managed to acquire in civil administration, the administration of the Roman Catholic Church, in liturgy as well as in the few schools that were run by monastic orders much contributed to the fact that it kept on playing a role as a *lingua franca* even after the fall of the Western Roman Empire in 410 AD (Burke 2004: 43-44; Truchot 2008: 15-16). However, with the decline of the

Roman Empire, the importance of the vernaculars gradually increased. Clerics started to use the vernaculars next to the official language of the Church in order to deliver their message to those worshippers whose knowledge of Latin was either limited or non-existent. Oaths written in Latin were translated into vernaculars for the sake of local landlords. The feudal aristocracy contributed to the spread of vernaculars through favoring the production of epic poems, love poems and other forms of cultural *divertissement*.

Towards the end of the Middle Ages urbanization processes were flanked by an economic revival that also had a positive impact on the further development and the spread of supraregional vernaculars. The growth of the printing industry (that would put an end to the manual reproduction of manuscripts) accelerated the spread of those vernaculars in written form and contributed to their status-upgrade in early modern Europe.

2.2. The rise of the vernaculars in early modern Europe

The persons involved in ‘fixing’ the vernaculars in (printed) written form in early modern Europe were mostly scholars, poets, and/or clergymen. They were or would soon become members of language academies and language societies that were established from the second half of the 16th century onwards (such as the *Accademia della crusca* [1583], the *Fruchtbringende Gesellschaft* [1617], the *Académie française* [1634] and the *Real Academia Española* [1713]). Like other learned societies, language societies and academies played a significant role in the creation of a Republic of Letters (van Miert 2018).

The motto of the Royal Spanish Academy —*limpia, fija y da esplendor* (it purifies, it fixes and it gives splendour)— quite adequately summarizes the intention of the existing language academies and language codifiers all over Europe. Most often with Latin as the ultimate example in mind, the codifiers as members of the intellectual elite were interested in fixing the form of their vernacular (syntax, morphology, ...), purifying its lexicon from ‘foreign elements’ and giving it ‘splendour’ in order to elevate its status to the status of a civilized language appearing in a more or less unified written form. Not surprisingly, that implied different forms of ‘language competition’.

Competitive choices had to be made by the codifiers regarding the diatopic, diastratic, diaphasic and other varieties on the basis of which the syntactic, morphological, lexical and other parameters of the standard variety were to be fixed. The persons contributing to the status-upgrade and the prestige of their own standard variety engaged in comparative assessments of other varie-

ties belonging to the same diasystem and/or engaged in the comparison of the 'splendour' of different European languages (see Burke 2004 for examples). As a consequence of the geopolitical aspirations of certain rulers, language spread in the newly conquered colonies came to be associated with the spread of political power and contributed a lot to the hierarchization of languages. Gradually, the prestige of the language varieties used by those in power and, as a consequence, in domains of language use associated with power also started to have an impact on the status and prestige of other languages that had been used for centuries within the borders of certain countries.

Rather than disappearing altogether (a couple of exceptions notwithstanding), it was, however, «[m]uch more common» that certain languages disappeared from certain public domains (courts, schools,...) and more or less retired into private life (Burke 2004: 71). Galician, for example, «is said to have 'disappeared' from written sources in the sixteenth century», only to reappear again around 1800 (Burke 2004: 71; see Monteagudo 2017 for details). Frisian too appeared considerably less in written form from the 16th until the beginning of the 19th century than it did before (Hoekstra 2003). The decline of those languages or their retreat into private domains was rarely the consequence of deliberate acts by governments. It was rather the consequence of social pressure from outside and/or a change of mind and of habits among members of a certain language community who started to experience their own language as being inferior as compared to the surrounding majority language (Burke 2004: 72). With modern state-formation processes that were initiated towards the end of the 18th century, differences in status and prestige became even more apparent and contributed much to the institutionalization and legitimization of the dichotomy between majority (state) languages and minority (regional) languages as we know it today.

2.3. State formation processes and their effects on smaller language communities

The changes that society went through from the second half of the 18th until the first half of the 20th century were enormous. Osterhammel (2016), for example, illustrates how processes of industrialization, in- and out-migration, the rise of state bureaucracy, the (re)negotiation of borders at various conferences dealing both with Europe (Vienna 1815, Versailles 1919) and Africa (Berlin 1884) all contributed to a rapid change in the societal dynamics all over Europe. One of the prevailing views on the organization of political-administrative units in society was that there ought to be a strong link between 'language', 'state' and

‘nation’ (cf. Gardt 2000 for details on terminological differences). This view had been a *leitmotiv* during the French Revolution and was also present in (German) romanticism (see Hroch 2015 for details).

The fact that the —over the centuries constantly evolving— standard varieties of the state languages (Dutch in The Netherlands, French in France, German in Germany, Spanish in Spain, and so on) even more than before were prominently promoted in the administration as well in education (as languages of instruction and, in some cases, as ‘foreign languages’ outside of their own state) automatically contributed to the status-downgrade of other languages spoken within the same territory and determined the fate of language communities as ‘minority language communities’ (Extra and Gorter 2001: 2-3). The social pressure on members belonging to such a minority language community increased. They were doomed to experience that the road to upward social mobility in their own language was non-existent or blocked. That provoked a reaction among (the elites of) language minority communities who started to establish organizations meant to contribute to the cultivation and the status-upgrade of their own language. Already during the 19th century, and even more so at the beginning of the 20th century, language academies to the example of the academies of the state languages were created. In Fryslân, for example, the *Selskip foar fryske tael en skriftekennisse* (Society for Frisian Language and Literature) came into being in 1844 and adopted a Frisian orthography in 1879. In 1905 the *Union di Ladins* was established in the Italian Dolomites. In Spain, the *Real Academia Galega* was founded in 1906, the *Institut d’Estudis Catalans* in 1907, and *Euskaltzaindia* in 1919. These academies all developed corpus planning activities. Unfortunately, the corpus planning as well as the more general language maintenance and cultivation activities developed by them (as well as by other similar organizations elsewhere in Europe) were severely hampered by devastating world events including wars (the First World War, the Spanish Civil War,...) and the financial crisis of 1929. One can certainly not claim that the *interbellum* would have been a period without activities aiming at the promotion of minority languages (much more research would deserve to be done), yet the period of ethnic revival that would manifest itself after WWII —at least at first sight— seems to have been broader and more vibrant.

2.4. Minority language revival after WWII

Already in the 1950s, yet especially in the 1960s and throughout the 1970s many minority language communities in Europe witnessed the creation

of cultural associations and often also political movements working to preserve and promote the minority language and culture. In many cases, the groups of actors who committed themselves to the promotion of the minority language and culture consisted of poets and writers, (burgeoning) politicians, priests, school teachers, university professors and young university students taking advantage of the democratization of higher education and often participating in protest movements. Although in most cases their members had differing opinions about the type of activities needed and the ideological direction to take when trying to reverse language shift (cf. Juaristi's [2017] illuminating account of the Basque revitalization movement in the Basque Autonomous Community), these circles of language activists positively contributed to a critical reflection on the future of their minority language community and also quickly identified the major challenges their community faced in terms of the intergenerational transmission of the minority language, its use and the attitudes towards it.

Especially for minorities whose language is not used as a state language elsewhere (or those who want to move their language variety away from the roof of the related state language), the challenges were (and are) not only social linguistic but also linguistic in nature. In some corners of Europe where such minority languages are spoken debates sparked off on the need to develop language standards or to complete standardization efforts that started in early modern times, yet for various reasons were interrupted.

The standardization discourse was (and still is) characterized by the use of more pragmatic as well as more symbolic arguments. Given the widespread belief that non-standardized varieties would not be real languages (see Burke 2004), one finds —among the more symbolic arguments— the idea that the standard variety would positively contribute to the 'status' of the minority's idiom as a 'language' (instead of a 'dialect'). It would contribute to putting the minority language on a par with the (standardized) surrounding majority language, would also help to create a common (national) identity, or would at least contribute to «une identité culturelle plus forte» (Eloy 2014: 8). Among the more pragmatic arguments one finds the idea that a standard variety would make the production of uniform administrative documents, legal texts, terminological databases and books a lot easier, would have a positive impact on the use of the minority language for educational purposes, and would facilitate its use in so-called 'high-stakes' domains of language use (cf. also Eloy 2014: 8-9). In short: a standard variety would help leverage the minority language. In the following section, the standardization debates and the —in reality long and weary— process of standardization will be discussed in more detail.

3. HOW DOES CONTEMPORARY MINORITY LANGUAGE STANDARDIZATION WORK?

3.1. Haugen's model

For a description of the process by which a standard language (i.e. a relatively uniform variety of a language) is developed, the authors of *A dictionary of Sociolinguistics* (Swann et al. 2004) and others with them (Deumert and Vandebussche 2003; Coupland and Kristiansen 2011) rely on the four-stage model developed by Haugen (1987). The stages can be briefly described as follows (cf. Deumert and Vandebussche 2003: 4-9 for details):

Stage 1. The *selection* of a standard variety which can either be an existing regional or social variety (monocentric selection) or a composite variety that includes features from several existing regional or social varieties (polycentric selection). A sub-category of polycentric selection is the deliberate reconstruction of a hypothetical mother tongue on the basis of current dialects.

Stage 2. The *codification* of the selected variety, i.e. the establishment of an explicit and normative linguistic codex through the creation of a range of reference works (grammars, dictionaries, spelling manuals, style guides). It involves activities referred to as graphization, grammatication and lexication.

Stage 3. The *implementation* of the selected and codified variety, i.e. the socio-political realization of the decisions made at the stages of selection and codification or, in other words, the gradual diffusion and social acceptance of the newly created norm across speakers as well as across functions.

Stage 4. The *elaboration* (or: modernization) of the standard variety which refers to those activities that are aimed at extending the functional reach of the standard variety as well as changes within the existing standard variety that allow it to meet the demands of modern life and technology.

From Haugen's writings it becomes clear that none of the four stages is straightforward or debate-proof. Typical standardization debates (some of them will be discussed below) also feature in the contributors to volume 29 of the yearbook *Sociolinguistica* (Darquennes and Vandebussche 2015). The contributors were asked to apply Haugen's framework to describe and comment on the standardization of Cornish, Corsican, Galician, Ladin, Manx, Meänkieli, and Mirandese. Based on the authors' assessment of Haugen's model one could claim that it can indeed still «serve as a basis for “comparative standardology”» (Coupland and Kristiansen 2011: 20). In order to more adequately describe standardization processes and serve as a guide for language standardization in language minority settings where a language is used that is not a state language elsewhere, the model would, however, need to be refined.

The following points of criticism might serve as a starting point for such a refinement:

The fact that the stages are numbered leads the attention away from Haugen's (1987: 628) comments that the order in which the stages are presented is «a potentially logical order not necessarily corresponding to their order in real life experience». Haugen (1987: 628) acknowledges that the stages are ultimately «closely related, in part overlapping, and [...] may go on simultaneously or cyclically».

The numbering also suggests that the model would be a teleological model presenting standardization as a linear goal-oriented process rather than as a «circular movement, an on-going spiral of centripetal and centrifugal forces» (Deumert and Vandebussche 2003: 10).

The model gives the impression that the four phases have an equal weight, whereas in reality the implementation stage is the most difficult stage and —like in all other forms of language planning— the Achilles heel of the planning process. After all, especially in a timeframe that is sometimes characterized as 'late modernity', all sorts of manifestations of authority (including language authority) are being increasingly questioned (cf. Coupland and Kristiansen 2011: 27).

The model is largely a descriptive model with pedagogical value that allows for a detailed presentation of each stage based on retrospective observations. What follows now would certainly deserve to be scrutinized, but it seems that the model especially allows for a detailed and structured description of processes of state language standardization as century-long processes accompanying other processes of social change in a 'natural' way rather than for the description of ongoing contemporary standardization processes that are meant to contribute to bringing about social change in language minority settings.

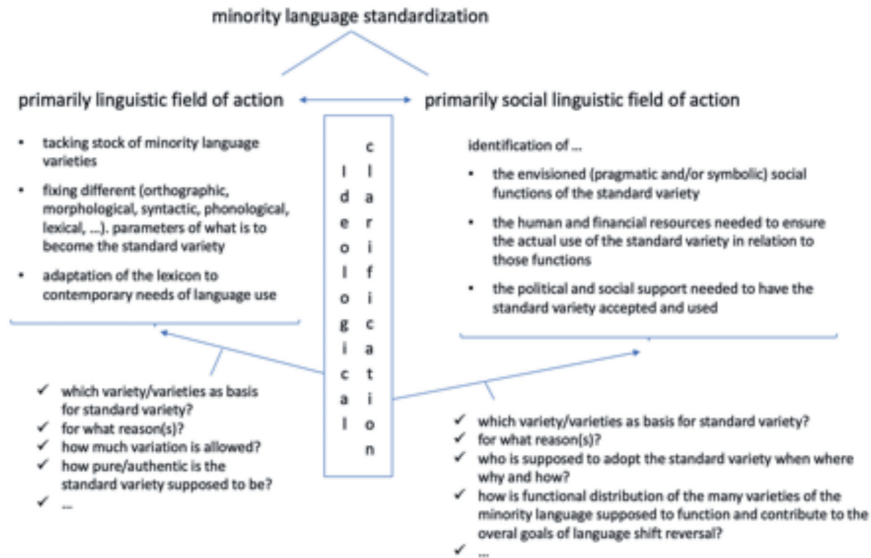
More micro-criticism could be added (e.g. concerning the invisibilization of power in the model itself or the role of de- and re-standardization attempts; see Deumert and Vandebussche 2003; Darquennes and Vandebussche 2015). Rather than engaging in more criticism, the next section of this paper tries to take the points raised above as a point of departure for developing the foundations of what could one day become an alternative framework of the standardization of minority languages that are not used as a state language elsewhere.

3.2. An alternative framework inspired by Haugen's model

In the light of the micro-criticism mentioned above, a straightforward option would be to opt for a transparent structure that identifies the steps of the standardization process while taking into account the particular challenges with

which minority language communities are confronted. The framework presented here makes a basic distinction between two interrelated complementary ‘fields of action’: one field that is primarily (yet not exclusively) linguistic, and another field that is primarily (yet not exclusively) social linguistic. For each field it details a number of actions that are considered ‘crucial’. A central component of the framework is the phase of ideological clarification. Inspired by Fishman (1991: 81-82), ideological clarification refers to a ‘prior value consensus’ that is a prerequisite for those who aim at successfully advocating, formulating, implementing, and evaluating a language policy as part of social policy. The success of standardization as a dynamic process without a real ‘maturity date’ highly depends on such a value consensus among those who initiate, support and accompany the process. The following scheme summarizes the tentative framework that is explained in more detail below.

Figure 1: Tentative framework of the standardization of minority languages that are not used as a state language elsewhere (inspired by Cooper 1982; Fishman 1991; Haugen 1987).

The ‘linguistic field of action’ (the field of action focusing primarily on the corpus of the minority language) mainly comprises actions that are meant to construct a solid roof on top of the many varieties of the minority language diasystem. In an ideal scenario the following actions take place:

- stock is taken of the existing, sometimes already (partly) codified geographical and social varieties of the minority language that (in combination or not) could serve as a basis on which to build the standard variety;
- the different parameters linked to the orthography, the morphology, the phonology, the syntax, the lexicon,... of what is to become the standard variety are fixed; and
- care is taken of the modernization of the lexicon, allowing it to extend its functional reach and to meet the demands of modern life and technology.

The order of these corpus planning actions, the amount of overlap between them and the directions that these activities take very much depend on the actors (language academies, organized groups of language activists, amateur linguists working in isolation, etc.) involved in the standardization process (see Ammon 2015 for details on different sorts of actors). All these actors have a different weight in society and hold different (sometimes even changing) views on what the standard variety should be or look like. Unless the entire standardization process is confined to an adamant codifier working in ‘splendid isolation’, ready to select one existing variety as a starting point and not inclined to change his mind, different opinions are likely to give rise to different sorts of debates including, but not limited to:

- debates on the weight of existing varieties of the minority language when giving shape to the standardized variety;
- debates on the amount of variation the standard variety should allow when fixing the morphological, syntactic, phonological and other variables;
- debates on the attachment of the standard variety to codified varieties of the minority language as they existed in periods of the minority language community’s recent history or in its more distant history prior to the period of marginalization from which the minority language community is trying to recover; and
- debates on the degree of ‘purity’ and ‘authenticity’ of the standard variety.

Because of the likelihood of such debates, it is crucial that those well-organized actors in society that are determined to develop a standard variety that is to be widely implemented and commonly accepted recognize the diverging opinions in society, encourage debates, and try to reach a consensus *prior* to the engagement in hands-on work on corpus planning. Otherwise put: prior to practical corpus planning work, they should engage in what Fishman has labelled ‘ideological clarification’. They should especially focus on possible debates that will arise during the standardization process and such debates that

might hamper the implementation and especially the acceptance by a majority of the population.

As already expressed in a quite similar wording elsewhere (Darquennes and Vandebussche 2015: 10), it would be a mistake to take it for granted that the process of language standardization would be a clean top-down process led by a select group of specialists, supported by the literary production of canonical authors and percolating downwards through society from the upper social classes. In fact, as shown in recent research on well-established European state languages (Elsaß *et al.* 2007), it never has been such a clean process. Of course, the further one goes back in history, the more difficult it was for any language planning activity ‘from below’ (socially speaking) to achieve the same amount of attention as the activities of those who engaged in standardising the language ‘from above’. This is manifestly no longer the case. As mentioned by Fishman (1991: 347-348), there has since long been a break «with the implicit tradition of so much of corpus planning in bygone days, when it was simply assumed that the language somehow ‘belonged to the planners’ (were they not the authorities as to what was linguistically good, bad or possible?) and that the speech community would ultimately and necessarily ‘fall into line’ with whatever it was that the planners suggested». From the second half of the 20th century onwards (and most certainly in recent times), we witness a ‘democratization’ of the linguistic debate and the questioning of authority that seems to go hand in hand with it (cf. Coupland and Kristiansen 2011: 27) which hamper the possible impact of prescriptive top-down standardization efforts and weaken the chance of reaching a consensus. The ‘counter elites’ in the minority communities now also have unlimited access to influential (new) media. Their voices overtly colour and determine the very nature of the standardization process. Even in those cases where a consensus is reached and a standard variety is (ready to be) implemented, those actors who —figuratively speaking— had to taste defeat keep on airing their grievances during the phase of implementation and, as such, exert an influence on the acceptance of the standard variety in society.

The lines above make it clear that there is an important social linguistic dimension to language standardization which brings us to the second field of action identified in the scheme above. That field implies that corpus planners have to make sure to (clearly) identify the pragmatic and/or symbolic functions of the standard variety of the minority language. It is equally important to identify the human and financial resources needed to ensure the actual use of the standard variety in relation to those functions as well as the political and social support needed to have the standard variety as widely as possible accepted and used. If, for example, the idea is that the development of a standard variety should allow minority language users to conduct research in the field of experimental physics

in the minority language, then it does not suffice to develop terminology related to experimental physics in the minority language. One also needs to develop manuals on (experimental) physics in the minority language, needs (to have the power) to organize classes on experimental physics at university level in the minority language, has to prepare the road towards university education in the minority language (which means that it would be advisable to also offer physics classes at the level of secondary education in the minority language), has to train university staff in the minority language, would need to be aware of (the possibility of creating) job opportunities in the field of experimental physics in the minority language, etc. Ideological clarification is, thus, of crucial importance here. Those involved in the process of standardization not only need to reach a consensus on which of the existing varieties they want to use as a basis for the standard variety and why. Against the background of a realistic assessment of their own power and of the political and societal support they are likely to receive they also need to agree on the way in which they want the standard variety (as only one of many varieties of the minority language) to play a role in different (public, semi-public and private) domains of language use, the way they want it to contribute to the intergenerational transmission of the minority language, and the way they want it to contribute to positively influencing attitudes towards the minority language. In short: they have to be clear on how they want the standard variety to contribute to the overall goal of language shift reversal. Cooper's (1982) framework for the study of language spread may be of some help when it comes to ordering ideas and opinions in the phase of ideological clarification. In a version adapted to language standardization Cooper's framework comes down to this: Who is supposed to adopt the standard variety when, where, why and how?

As has been briefly addressed above, political and societal support are essential factors when it comes to introducing and having a standard variety of a minority language accepted. If, as it has been argued in an identical wording elsewhere (Darquennes and Vandebussche 2015: 10-11) the political willingness fails and/or is difficult to realize (which sometimes is the case for minority language communities with a low degree of autonomy or political participation), this can put the implementation of the standard variety at risk or dismiss the process altogether in the worst of cases. If, on the contrary, the political willingness to implement the standard variety is present and the authorities do have sufficient autonomy to take and implement decisions, the success rate of the implementation of the standard variety depends on the availability of a clear language 'plan' prepared by the standardizers and/or other language planning agencies. This institutional framework can help to steer and support the implementation process by means of concrete measures in a series of influential

domains, including government services, courts, minority language media and education. The success depends on the institutionalized practice of minority language usage and the availability of ‘multipliers’ (i.e. persons that master the standard variety and can assist others in using it) in those communicative spaces in society that are either totally or partially controlled by the minority language community’s authorities. Above all, it also depends on the general acceptance of the standard variety over a longer period of time by the language minority members. They should consider it to be the legitimate variety, even if they might perhaps regard it as an artificial variety at the same time, in the sense that it may be far removed from the minority language variety they use in their everyday life. One should always remember that this latter variety of their own also (or perhaps even more so) contributes to the minority language’s actual vitality than the (selected and/or newly created) standard variety. It goes without saying that the identification of the individual language users with the standard variety is a key element in the success of the implementation of that variety. However, it proves hard to influence the mindset of the individual minority language users *vis-à-vis* the ‘need’ for or the ‘added value’ of a standard variety. Some inspiration on how to deal with such questions during the phase of ideological clarification is provided by Fishman (1991), who writes:

The standard variety need not be as obligatory in speech as in writing. Indeed, all dialects should remain valid in speech, particularly in informal and intimate speech within their own traditional speech networks and communities (Fishman 1991: 342).

One should «mak[e] sure that RLS-efforts recognize, utilize and dignify the local dialect (certainly in early elementary schooling and even in other formal agencies and functions), alongside or even in preference to the incipient standard» (Fishman 1991: 344).

Teachers must always be situationally acceptive of dialect speech in the elementary classroom, whether RLS is involved or not, and they must cultivate dialect acceptance among their pupils, regardless of whether one, two or many dialects are present in the classroom. The standard comes not to displace or replace the dialects, but to complement them in functions which they do not generally discharge and, therefore, in functions that do not compete with their own (Fishman 1991: 344). RLS must come to realize that most adults who have already completed their schooling may never acquire the «new» standard, whether written or spoken, and that, whether old or new, most of them may also never need more than a passive command of the standard at any rate (Fishman 1991: 344).

A favorable climate of opinion is necessary for corpus planning to succeed in a marketing or usage sense, rather than to be merely an intra-linguistic game. Generally speaking, corpus planning products are quickly adopted only by a small segment of their intended «consumers», namely, by «captive audiences» dependent

upon the planners and their associated authorities for their livelihoods or for their ranks and privileges [...] (Fishman 1991: 348).

It is also potentially helpful to clarify patiently why a particular dialect or compromise between dialects has been (or should be) chosen as the standard dialect (for written and formal spoken communication), because without a consensually recognized and unified standard, RLS will necessarily be handicapped with regard to its appeal to those whose life-style is modern/urban, a life-style in which written, formal and extra-local communication are all crucial aspects of the total repertoire (Fishman 1991: 349).

4. OUTLOOK

In his writings, Fishman did not avoid any controversial topics. In fact, in connection to minority language standardization he especially encouraged minority language communities to carefully consider if language standardization efforts would be 'worth the price'. He stressed that «it doesn't pay to force a written standard, much less a spoken one, on an adamantly unwilling or seriously ailing speech community» and also added that «[t]he hostility, opposition, fractionization and patterned evasion that result from unwanted standards exact a price which is far greater, both in morale and in actual language use, than the price exacted by multicentrism without an overarching, unifying standard» (Fishman 1991: 345). That again feeds the impression that approaching language standardization as part of a more detailed description and analysis of 'language ecological' (i. e. cultural, demographic, interactional, linguistic, political, psychological and sociological) variables could help to uncover the role of language standardization in processes of language maintenance and revival in more detail. Partly guided by (an ameliorated version of) the tentative framework presented in this paper, a thorough comparison of successful (Basque, Galician) and crooked (Ladin, Breton) cases of minority language standardization with situations where attempts to standardize the minority language have been rejected (Corsican) or are no longer part of the agenda (Welsh) could help to provide a more solid ground for discussions on the role of standardization in future minority language policy and planning in European autochthonous language minority settings.

REFERENCES

- AMMON, Ulrich, 2015, «On the social forces that determine what is standard in a language – with a look at the norms of non-standard language varieties». *Bulletin VALS-ASLA* 3, 53-67.

- BAGGIONI, Daniel, 1997, *Langues et nations en Europe*. Paris: Payot.
- BURKE, Peter, 2004, *Languages and communities in Early Modern Europe*. Cambridge: CUP.
- COOPER, Robert L., 1982, «A framework for the study of language spread», in Robert L. Cooper (ed.), *Language spread. Studies in diffusion and social change*, 5-36. Bloomington: Indiana University Press.
- COUPLAND, Nikolas, KRISTIENSEN, Tore, 2011, «SLICE: Critical perspectives on language (de)standardization», in Kristiansen, Tore & Coupland, Nikolas (eds.), *Standard languages and language standards in a changing Europe*, 11-35. Oslo: Novus.
- DARQUENNES, Jeroen, VANDENBUSSCHE, Wim (eds.), 2015a, *The standardisation of minority languages* (Sociolinguistica 29). Berlin: De Gruyter.
- 2015b, «The standardisation of minority languages – introductory remarks», in Darquennes, Jeroen & Vandenbussche, Wim (eds.), *The standardisation of minority languages* (Sociolinguistica 29), 1-16. Berlin: De Gruyter.
- DEUMERT, Ana, VANDENBUSSCHE, Wim (eds.), 2003a, *Germanic standardizations. Past to present*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2003b, «Standard languages: Taxonomies and histories», in Deumert, Ana & Vandenbussche, Wim (eds.), *Germanic standardizations: Past to present*, 1-14. Amsterdam: John Benjamins.
- ELKARTEA, Garabide, 2010, *Language standardisation. Basque recovery II*. Eskoriatza: Gipuzkoa.
- ELOY, Jean-Michel, 2014, «Des raisons de ne pas désirer une standardisation», in Jean-Michel Eloy (ed.), *Standardisation et vitalité des langues de France*, 5-13. Paris: L'Harmattan.
- ELSPASS, Stephan, LANGER, Nils, SCHARLOTH, Joachim, VANDENBUSSCHE, Wim (eds.), 2007, *Germanic language histories 'from below' (1700-2000)*. Berlin: De Gruyter.
- EXTRA, Guus, GORTER, Durk, 2001, «Comparative perspectives on regional and immigrant minority languages in multicultural Europe», in Extra, Guus & Gorter, Durk (eds.), *The other languages of Europe*, 1-41. Clevedon: Multilingual Matters.
- FISHMAN, Joshua A., 1991, *Reversing language shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- GARDT, Andeas (ed.), 2000, *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*. Berlin: De Gruyter.
- HAUGEN, Einar, 1987, «Language planning», in Ulrich Ammon *et al.* (eds.), *Sociolinguistics*. Vol. 1: 626-637. Berlin: De Gruyter.
- HOEKSTRA, Erik, 2003, «Frisian», in Deumert, Ana & Vandenbussche, Wim (eds.), *Germanic Standardizations: Past to present*, 193-209. Amsterdam: Benjamins.
- HROCH, Miroslav, 2015, *European Nations. Explaining their formation*. London/New York: Verso.
- JUARISTI, Patxi, 2017, «Le mouvement de la revitalisation de la langue basque dans la Communauté Autonome Basque», in Eguzki Urteaga (ed.), *La situation sociolinguistique dans la communauté autonome basque*, 131-167. Paris: L'Harmattan.
- KREMnitz, Georg (ed.), 2013, *L'histoire sociale des langues de France*. Rennes: PUN.
- MONTEAGUDO, Henrique, 2017, *Historia social da lingua Galega*. Vigo: Editorial Galaxia.

- OSTERHAMMEL, Jürgen, 2016, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*. München: C.H. Beck.
- SIMONS, Gary F., LEWIS, Paul, 2013, «The world's languages in crisis. A 20-year update», in Elena Mihás *et al.* (eds.), *Responses to language endangerment. In honor of Mickey Noonan*, 3-19. Amsterdam: John Benjamins.
- TRUCHOT, Claude, 2008, *Europe: L'enjeu linguistique*. Paris: La documentation française.
- VAN MIERT, Dirk, 2018, «1417-Het begin van zeshonderd jaar Republiek der Letteren», in Lex Heerma van Voss *et al.* (eds.), *Wereldgeschiedenis van Nederland*, 143-148. Amsterdam: Ambo/Anthos
- WOLFF, Philippe, 1970, *Les origines linguistiques de l'Europe occidentale*. Paris: Hachette.
- ZALBIDE, Mikel, JOLY, Lionel, GARDNER, Nikolas, 2015, *Euskararen Historia Soziala lantzeko eredu metodologikoa*. Bilbao: Euskaltzaindia.

VIGENCIA DE LOS CRITERIOS DE POMPEU FABRA PARA LA CODIFICACIÓN DE LA LENGUA CATALANA

JOAN MARTÍ I CASTELL
Universitat Rovira i Virgili de Tarragona
Institut d'Estudis Catalans
Euskaltzaindia
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

1. LENGUA Y NACIÓN

La estrecha relación entre estos dos conceptos es el principio fundamental transversal de la teoría para la codificación de Pompeu Fabra. No hay nación sin una lengua y toda lengua es propia de una nación.

Su propósito global es recuperar el carácter nacional del idioma, para lo que se encontró con obstáculos exógenos pero también endógenos. Entre los primeros, la represión que el gobierno central ejercía sobre los derechos lingüísticos. Entre los segundos: la anarquía consentida que reinaba en el uso del catalán y el auto-odio que suponía considerarlo de poco prestigio frente al castellano.

Superó la visión miope que considera que las lenguas son exclusivamente instrumentos de comunicación. No. Las lenguas actúan como símbolos referenciales, que aglutinan y a la vez separan. Era consciente de la idea moderna de que cada lengua es una manera de percibir, analizar, conservar y transformar la realidad. Y también de que el nacimiento de las lenguas nuevas no responde ni solamente ni principalmente a una evolución natural de las originarias, sino sobre todo a la descomposición social de un poder establecido y a la consolidación de nuevas comunidades, realidades que se reflejan en el final de una

historia lingüística (la del territorio descompuesto) y el inicio de otra u otras nuevas historias (la o las del territorio o territorios emergentes), sin solución de continuidad.

El objetivo de reconstruir una lengua nacional exigía elaborar el sistema unitario que fuese útil para la expresión de todos los hablantes, en todos los ámbitos y en todos los registros; una lengua además competitiva respecto a las más importantes de alta cultura. Para ello, entre otras labores, había que saber hacer el salto de las distintas hablas a la abstracción supradialectal. El catalán no podía reducirse al uso exclusivo de los escritores; como lengua nacional, tenía que ser un instrumento de toda la comunidad y ello exige conseguir la unidad.

Para él, un idioma literario es el resultado de un trabajo del que resulte un estándar sólido y riguroso, que no es nunca la suma, un *collage*, de las distintas hablas.

Un gramático tiene que actuar, no solo como lingüista y filólogo, sino también como sociólogo y político, especialmente cuando se trata, como es el caso, de codificar una lengua en contacto con otra de mayor poder. Fabra consideraba inconcebible un nacionalismo que no tuviese como eje vertebrador la lengua propia, precisamente el elemento por excelencia interclasista, que sobrepasa y se sobrepone a otras opciones ideológicas, políticas o incluso religiosas.

2. UNA CODIFICACIÓN PARA LA UNIDAD

Fabra no se propuso hacer un trabajo de análisis y descripción del catalán. Decidió trabajar por lo que era urgente y prioritario: que el catalán tuviese su normativa que se asumiese colectivamente.

Sabía que la normativización es un proceso artificial que obliga a elegir y, por lo tanto, a saber renunciar. Un objetivo para el que cuenta más la adhesión de los hablantes que las razones etimológicas o de evolución histórica de la lengua.

No había obras precedentes bien hechas que le sirvieran de referencia. La suya es la primera codificación de la lengua catalana válida e incuestionada. Existían gramáticas, ciertamente, incluso demasiadas: catalanas, valencianas, mallorquinas, menorquinas..., pero ninguna era igual a ninguna otra.

Para llenar ese vacío y poner fin a la anarquía insostenible, se impuso los criterios básicos siguientes: servirse de *a)* la lengua antigua, *b)* la variación diatópica, *c)* la lengua popular genuina (la genuinidad fue una obsesión que conectaba con el concepto de lengua nacional y se deducía de él) y *d)* la comparación con otras lenguas, particularmente, claro está, con las románicas.

2.1. La lengua antigua

Fabra no fue arcaizante. Incluso durante un período, convencido de que había que trabajar para una lengua que fuese actual y sobre todo de futuro, rechazó a mi entender, en exceso el recurso a la lengua medieval. Esa actitud chocaba con una realidad importante: la lengua catalana medieval era precisamente un ejemplo de lo que Fabra perseguía: una lengua nacional. Además, la realidad palpable le impedía olvidarse del catalán antiguo: las grandes interferencias que, desde el siglo XVI, había sufrido de la lengua castellana dominante. El catalán medieval era, pues, imprescindible en tanto que pertenecía a un momento histórico en que vivió en la normalidad como lengua potente y de prestigio. Sin embargo, Fabra se opuso justamente a aquellos que, por un purismo no deseable, tendían al recurso de soluciones arcaicas. Criticó la producción de textos en los que, al lado de formas antiguas, se encontraban castellanismos flagrantes.

2.2. La variación diatópica, la simplificación y la disciplina lingüística

Ese fue, es y seguramente será un terreno polémico y delicado en la codificación de todas las lenguas: el consenso en cuántas y cuáles formas dialectales tienen que incluirse en la normativa estándar. Fabra partía del principio según el cual la lengua escrita literaria no podía ser una reproducción de la lengua hablada.

Fue criticado, y aún lo es hoy, porque se basó esencialmente en el dialecto central, lo que él nunca negó. Sin embargo, ningún filólogo catalán solvente ha dejado de reconocer que el método utilizado por Fabra para la codificación no fue el unitarista, sino el composicional. Lo que no aceptaba es que el catalán literario recurriese sistemáticamente a la variedad regional de los escritores. Una cita suya es, a mi juicio, de diáfana claridad al respecto; dice (traduzco del catalán): «Parece que son muchos los catalanes que ignoran todavía lo que es una lengua literaria. Nosotros la tuvimos en la edad media, una lengua en la que apenas aparecían las variedades dialectales, existentes entonces como hoy: ni Bernat Metge escribía en su barcelonés; ni Ausiàs March, en su valenciano; ni Ramon Llull, en su mallorquín. El habla peculiar de cada escritor no hacía sino matizar muy levemente la lengua escrita, sin romper su unidad» (Pompeu Fabra: *Obres completes*. Dirección: Jordi Mir y Joan Solà. Edicions 62, Edicions 3 i 4, Editorial Moll, vol. 9. Barcelona, 2013, p. 646).

No obstante, hay que estar muy atento a la hora de incluir o excluir variantes, porque los hablantes de una misma lengua tienen que reconocerse todos en la normativa. Una lengua debe estar por encima de la realidad multiforme de

sus propias hablas, pero a la vez debe ser inclusiva de una diversidad general que facilite la adhesión de los usuarios. Labor nada fácil.

No se puede partir de criterios objetivos como, por ejemplo, el porcentaje igualitario de cada una de las variantes diatópicas. Cuentan principios de prestigio, de tradición arraigada, de la distinción simbólica de algunas soluciones, de la presencia en los corpus, etcétera.

En la teoría de Fabra encontramos la genialidad de contener la conciencia de que las lenguas se hacen y se deshacen a partir de dos conceptos contrarios: la homogeneidad y la heterogeneidad. Hoy sabemos que todos los dialectos están destinados a ser lenguas, es decir, a pertenecer a un idioma; pero también, que todas las lenguas sin excepción (unas más que otras, obviamente) están amenazadas de reconvertirse en dialectos «disponibles» para lenguas nuevas o condenados a la desaparición. Los idiomas se forman a partir de hablas (heterogeneidad) que se unifican (homogeneidad). Y pueden entrar en crisis y disgregarse de nuevo en hablas, por circunstancias históricas diversas, y derivar en idiomas diferentes.

De hecho, la estrategia de debilitar el sentimiento de unidad lingüístico-social ha sido y es practicada por los poderes anticatalanes; es la estrategia de la fragmentación a través de la sobrevaloración cínica de los dialectos; la fragmentación que impida la homogeneidad y que acentúe la heterogeneidad hasta la disgregación. El secesionismo es la vía más directa y segura a la ruptura y desaparición de una lengua.

Fabra decía que todos los que intervienen en el establecimiento de una normativa lingüística son vencedores y perdedores; vencedores porque triunfan, sin duda, muchas de sus propuestas; perdedores porque algunas son inevitablemente, y saludablemente, rechazadas. Añado que Fabra fue perdedor, por ejemplo, en propuestas ortográficas de gran importancia (acentuación gráfica, uso de la *h*). Fue siempre, sin embargo, un buen perdedor.

Nadie, absolutamente nadie, ni individualmente ni corporativamente, puede elaborar la codificación de una lengua que sea del gusto de la totalidad de sus hablantes.

Enlazando con esta cuestión, Fabra renunció a una descripción o un análisis profundo sobre cuestiones lingüísticas, cuestiones que en las gramáticas actuales sirven para justificar una introducción de dialectalismos excesiva o bien para rehuir aquello que debería ser, a mi entender, el objetivo de una normativización: decir claramente, de un lado, lo que es correcto y lo que no lo es, y, del otro, lo que es preferible (formas primarias) de lo que no lo es (formas secundarias). En eso Fabra era contundente; mucho más de lo que se pretende extender, cuando se subraya su condescendencia que ciertamente practicó.

Joan Coromines opina lo siguiente refiriéndose a la gramática oficial del Institut d'Estudis Catalans de 1918 (traduzco del catalán): «...se concentra en

la doctrina esencial, se eliminan detalles, se excluyen las observaciones comparativas [...] y los elementos históricos y dialectológicos; se despoja de doctrinas léxicas y literarias, y, en cambio, se acentúa el aspecto codificador de una reforma lingüística...» (en P. Fabra: *Obres completes, op. cit.*, vol. 6. Barcelona, 2009, pp. 479-483).

Y el mismo Fabra en una conferencia advierte de algo tan curioso y significativo como lo siguiente (traduzco del catalán): «Contrariamente a lo que ustedes podrían esperar de mí, he de manifestarles que cuando se trata de la enseñanza de una lengua, yo no soy partidario de una gran profundización en la gramática [...] se necesita la gramática, pero no “demasiada” gramática. He notado que para muchos maestros la gramática [...] pasa a ser una finalidad [...] exceptuando a quien quiera dedicarse a estudios filológicos, la gramática en sí misma no es una cosa interesante; lo que interesa a todos es saber escribir y hablar correctamente la lengua común, la lengua literaria. [...] Nosotros no hemos venido todos a este mundo para dedicarnos a la lingüística, a la fonética, y a escuchar todos los fenómenos de la lengua. Lo que nos proponemos nosotros, los que enseñamos catalán, es que los alumnos adquieran los conocimientos y las reglas que les sean necesarios para escribir bien el catalán [...] sutilezas gramaticales no sirven de nada» (P. Fabra: *Obres completes, op. cit.*, vol. 9, Barcelona, 2013, pp. 417-429).

De todos modos, para Fabra simplificar las cosas no significaba relativizar a cualquier precio la preceptiva del catalán, especialmente en lo que se refiere a la influencia de la lengua dominante. Codificar una lengua en estado de degradación exigía decisión, firmeza, incluso dureza en determinados momentos del proceso.

2.3. La ortografía, elemento simbólico principal

Sin contar previamente con una ortografía unitaria, no valía la pena continuar ninguna otra tarea de codificación. En la normativa de cualquier lengua, la ortografía tiene un valor simbólico especial e inmediato.

Las lenguas de alta cultura se aprenden oyéndolas en el uso cotidiano, pero también leyéndolas ecológicamente, es decir, «viéndolas» gráficamente en el entorno ambiental (publicidad, señalizaciones, avisos, etcétera), incluso inconscientemente. Por lo tanto, la producción escrita no puede ser caótica y resolverse a gusto de cada usuario, puesto que actúa siempre como elemento didáctico social.

Un principio fundamental para la fijación de la ortografía es que, una vez establecida una norma, no debe tocarse en absoluto, ni en el caso de que se

observaren incoherencias a posteriori. Estrechamente ligada a la ortografía está la fonética, la buena pronunciación. La ortoepia es un aspecto esencial en la oralidad (hoy constatamos que en catalán, por sumisión a la fonética castellana, han dejado de hacerse regularmente en muchos medios de comunicación audiovisuales oposiciones como *l / ll; b / v; s / ss*, la vocal neutra en final de palabra en los territorios donde corresponde, de formas como *Balmes, classe, frase*, etcétera.

Se habla cada vez más, no solo popularmente, sino también en círculos de filólogos, lingüistas, gramáticos, de la necesidad de «hacer fácil» el catalán, para ganar adeptos a su uso. Se extiende así, retroalimentándose, la idea de que el catalán es difícil; idea que es instrumentalizada para desanimar a optar por ella, pero también ideológicamente para hacer creer que es una lengua especialmente artificiosa. Quien defiende esa peligrosa posición, no explica las dificultades ortográficas, por ejemplo, del francés o del inglés; no se detiene a considerar, pongamos por caso, que *beaucoup* es la representación gráfica en francés de la forma oral [bo'cu], o que *table* lo es en inglés de ['teibol']...

2.4. La morfosintaxis

Para Fabra era imprescindible que tanto la morfología como la sintaxis superasen los grados respectivos de degradación a que habían llegado. Especialmente la sintaxis. No es cierto, como algunos afirman, que trabajó esencialmente la ortografía; bastante, la morfología, y mucho menos la sintaxis. No. Él mismo subrayó que ésta es la parte más delicada de la gramática. Y aseveró que hasta que no se conoce bien la sintaxis no puede decirse que se conoce correctamente el catalán. Estableció una normativa morfosintáctica suficiente y completa, que provocó menos hostilidades sociales que la ortografía. Lo que sí es cierto es que entendía que los errores sintácticos podían corregirse progresivamente y no *ipso facto* (una solución sintáctica *A* correcta convive con la alternativa incorrecta *B*, que va en retroceso hasta la desaparición), mientras que en la ortografía, establecida una norma, había que aplicarla exclusivamente e inmediatamente.

Preocupado por la dominación del castellano, Fabra trató también de los castellanismos morfosintácticos *in absentia*, es decir, de aquellos que, aun siendo soluciones catalanas correctas, excluyen alternativas que las matizan, porque el castellano no las tiene; por ejemplo, la oposición entre el futuro de indicativo y el presente de subjuntivo: (*Qui trigui no tindrà lloc / Qui trigarà no tindrà lloc*); la doble negación, que conduce al desconocimiento del valor semántico afirmativo de determinadas formas (*res, cap, mai, ningú: Ningú no havia vist mai res semblant / Ningú havia vist mai res semblant; Saps res de l'Antoni / Res no en sè*); el modo en las condicionales (*Si vingúes d'hora hi guanyariem / Si venia d'hora, hi*

guanyariem), la oposición entre los posesivos *seu, seus* (de él, de ella) / *llur, llurs* (de ellos, de ellas); etcétera.

2.5. Del léxico y la terminología

El *Diccionari general de la llengua catalana*, obra personal de Fabra, fue, ha sido y seguirá siendo la base léxica de la lengua literaria. Fabra no pretendió redactar un diccionario descriptivo del uso, como el que recientemente ha acabado de elaborar el Institut d'Estudis Catalans, precisamente a instancias del mismo Pompeu Fabra.

Su obra lexicográfica es especialmente rica en cuatro aspectos: *a)* incorporación de formas de registro distinto, *b)* inclusión de variación dialectal, *c)* ilustración del uso sintáctico de los lemas con muchos ejemplos y *d)* inclusión notable de terminología de especialidad. Ello demuestra un sentido de la lengua absolutamente insólito en su tiempo.

Se encontró lógicamente con muchos vacíos que había que llenar. Su procedimiento para hacerlo seguía las tres vías siguientes, en el orden en que las cito: *a)* observar el uso popular genuino, *b)* recurrir al latín y *c)* crear formas nuevas (neologismos y terminología), a través de los recursos de la misma lengua, especialmente de la composición y la derivación.

Se ocupó también de los extranjerismos y de su adopción o adaptación y, pues, de su transliteración.

2.6. La descastellanización y la genuinidad de la lengua

Palabra de Fabra: «La obra de recuperación del catalán literario es sobre todo una obra de descastellanización» (P. Fabra: *Obres completes*, op. cit., vol. 7, Barcelona, 2010, p. 137).

«Si no nos corregimos, el catalán se convertirá en un dialecto del castellano» (P. Fabra: *Obres completes*, op. cit., vol. 9, Barcelona 2013, p. 430).

De hecho, en su trabajo normativo hay una obsesión razonable, diría que imprescindible, en torno a la interferencia. Por eso, para él la descastellanización y la nacionalización del catalán son dos objetivos no solamente ideológicos, sino también metodológicos, que se aparejan, inseparables.

Para él, ni la costumbre, ni el enraizamiento, ni la difusión y frecuencia en el uso fueron nunca justificaciones suficientes para admitir castellanismos (en eso, a mi entender, hemos retrocedido alarmantemente: **enganxina / adhesiu, *vivenda / habitatge, *composar* (música) / *compondre...*). La normalidad de una

lengua exige que no se confunda con otra, que no caiga en el hibridismo respecto a una lengua dominante, porque éste conduce inexorablemente a la desaparición de la subordinada. Fabra denunció a los que se conforman con un pseudocatalán calcado del castellano (como hoy seguramente se lamentaría de lo mismo).

3. EL BILINGÜISMO

Fabra fue siempre consciente de que Cataluña no es bilingüe y de que el castellano en Cataluña es una lengua advenediza, que penetró y que se quedó en ese territorio por motivos de conflicto y de desequilibrio de fuerzas. Distinguió, pues, correctamente el bilingüismo o el poliglotismo individual del colectivo o social; dicho de otro modo, rechazaba la bilingüización como ideología para someter la lengua catalana. Avanzándose a la sociolingüística, fue consciente, y lo explicitó, del conflicto lingüístico entre lenguas que conviven con carácter oficial en una misma comunidad: siempre habrá una con mayor poder y siempre esta minorizará la de menor poder.

Con más razón hoy, a causa de las migraciones que caracterizan el siglo XXI, la bilingüización opera como incentivo para que los que llegan y se instalan en Cataluña decidan aprender prioritariamente el castellano. Con lo cual, además de la discriminación negativa y de la marginación del catalán, consolidan el hecho de que éste no es necesario, no es imprescindible, ni siquiera en su propia «casa».

4. FINAL: LA AUTORIDAD LINGÜÍSTICA

Sabemos que hay sociedades que no tienen una academia como autoridad lingüística. Sin embargo, ninguna comunidad deja de tener al menos unos referentes claros, que son el ejemplo del buen uso de la lengua (universidades, medios de comunicación, asesores, correctores, expertos...), como lo era la Cancillería Real en la Edad Media para nuestra lengua. Fabra era partidario de que para el catalán hubiese una sola autoridad lingüística, una sola, y que ésta fuese el Institut d'Estudis Catalans. Reconocía la obviedad de hasta qué punto la existencia igualitaria de más de una academia para una sola lengua suponía una contradicción, un oxímoron, en el sentido de que implicaría la elaboración de sendos códigos diferentes para un mismo idioma: en suma, el secesionismo. Y, si no tienen que elaborar códigos distintos, no tiene ningún sentido esa pluralidad.

Hoy se discute si el Institut d'Estudis Catalans convierte la autoridad para la normativa del catalán en monocéntrica. No es habitual que se explique la

verdad o toda la verdad sobre el tema. En este sentido, la realidad del Institut d'Estudis Catalans es la siguiente: *a)* Los Estatutos y el Reglamento de régimen interior obligan a tener representantes de todos los territorios en los que se habla el catalán, como condición prioritaria en la elección de sus miembros; *b)* El Institut d'Estudis Catalans tiene delegaciones con sede propia en Castelló, Alacant, Lleida, Palma, Perpinyà y Alguer; y tiene un delegado en la ciudad de Valencia; *c)* El Institut d'Estudis Catalans cuenta explícitamente y jurídicamente con la Universitat de les Illes Balears, todas las universidades del País Valencià (a través del Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana) y con la Universitat de Perpinyà, como colaboradores de hecho y por ley en la elaboración de la codificación.

Resulta, pues, sorprendente que, no solo no se ponga de relieve esta realidad claramente abierta formalizada en los Estatutos, el Reglamento y en los distintos convenios, sino que además se siga insistiendo en el moncentrismo del Institut d'Estudis Catalans. El Institut es, como quería Pompeu Fabra, extensamente, intensamente y ejemplarmente policéntrico, y la sociedad tiene que saberlo.

EL COMPLEJO CAMINO HACIA LA CODIFICACIÓN DE LA LENGUA GALLEGA

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ
Real Academia Galega
Universidad de Santiago de Compostela

1. INTRODUCCIÓN

Podemos decir, a grandes rasgos, que ha habido dos posturas ante la codificación del gallego moderno: una autonomista y otra reintegracionista, posturas que en el fondo reflejan visiones distintas de la lengua.

La postura autonomista se sustenta en ideas como las siguientes:

- La lengua gallega refleja la manera particular de ver el mundo del pueblo gallego y constituye el principal signo identitario de Galicia: el sentimiento nacional de Galicia se basa esencialmente en la conciencia de poseer una lengua diferenciada.
- El gallego no ha dejado nunca de hablarse, y fue conservado fundamentalmente por el pueblo que lo transmitió oralmente sin solución de continuidad.
- El gallego es hoy una lengua independiente, y no solo por razones estrictamente lingüísticas, sino también por razones sociológicas y psicológicas.
- El código estándar del gallego debe tener como base necesariamente el gallego moderno, y ha de ser un modelo supradialectal con el que se identifique toda la comunidad.
- Esta coiné supradialectal se inscribe en un proceso que se fue perfilando y asentando desde el *Rexurdimento* (e incluso ya desde antes).

Al contrario, la postura reintegracionista pone su foco en otras ideas bastante distintas de las anteriores:

- El gallego es una variante lingüística rural, que difícilmente puede constituirse en lengua capaz de expresar la cultura moderna.
- Si Galicia no se hubiese separado de Portugal (año 1139) y no hubiese pasado a formar parte del Reino de León y posteriormente del Estado español, hoy el gallego estaría integrado en el portugués y, por lo tanto, resulta lógico adoptar el portugués como variedad estándar para las relaciones de tipo formal, aunque en las relaciones familiares se siga utilizando el gallego.
- Adoptar el portugués nos proporcionaría un mercado lingüístico de unas enormes dimensiones.

2. LA VÍA REINTEGRACIONISTA

No pocas veces se trató de establecer una distinción entre reintegracionismo y lusismo, diferenciando los partidarios de una integración total del gallego en el portugués (lusistas) de los que simplemente pretenden un acercamiento más o menos acentuado del gallego al portugués (reintegracionistas). E, incluso, dentro de este segundo grupo se ha hablado de reintegracionistas de mínimos y de reintegracionistas de máximos, según el grado propugnado de aproximación al portugués. A mi modo de ver lo que se ha llamado «reintegracionismo de mínimos» es una opción claramente autonomista, que no cuestiona la identidad y personalidad diferenciada de la lengua gallega.

Existen ya desde el siglo XIX y primeras décadas del XX algunas voces que proclaman un acercamiento del gallego al portugués, como las de Vilar Ponte o Xohán Vicente Viqueira. Pero se trata de una postura más bien retórica que no se ve reflejada en la lengua que utilizan: en la práctica no se diferencian en la manera de escribir de los que no defienden esa postura.

Quizás fue Rodrigues Lapa (1973) quien primero expuso de un modo claro las implicaciones de la postura reintegracionista. Parte del principio de que el gallego es fundamentalmente el portugués, y que ese idioma rústico, reducido a condición de dialecto, precisa, para volver a ser verdaderamente una lengua literaria, aproximarse al portugués culto hasta confundirse con él.

La publicación del artículo de Rodrigues Lapa dio lugar a una contundente respuesta por parte de Ramón Piñeiro (1973) con las siguientes ideas básicas:

El gallego tiene su personalidad diferenciadora frente al portugués, y puede desempeñar todas las funciones de una lengua. De una lengua que cuenta con Rosalía, Pondal,

Curros, Cabanillas, Manuel Antonio, Castelao, Risco, Otero Pedrayo, Cunqueiro, Fole, Blanco-Amor, García Sabell, etc.; de una lengua que fue capaz de expresar con fidelidad el pensamiento filosófico de Heidegger, de Spranger, de Leibniz; o la fuerza dramática de Shakespeare, de Eliot, de Anouilh; o la magia poética del «Cantar de los Cantares», de «Las Rubáyíat» de Omar Kayyam, de «Le petit Prince» de Saint-Exupéry, no se puede decir que no sea una lengua literaria ni que sea una lengua atada al ruralismo local.

El gallego es la expresión espiritual de la personalidad colectiva del pueblo gallego. Para ganar la batalla por nuestra identidad, tan decisiva, tan radical, no nos sirve el portugués literario actual, que nosotros nunha hemos hablado ni nunca hemos escrito. *Los gallegos no estamos dispuestos a renunciar a nuestra lengua y tenemos la firme voluntad de su recuperación social.* Los que hablan gallego con complejo de inferioridad van disminuyendo; los que lo hablan con plena conciencia de su significación cultural van aumentando.

Podemos señalar como otros hitos importantes de la postura reintegracionista Montero Santalha (1979) y Associação Sócio-Pedagógica Galega (portuguesa) (1982). En 1983 la AGAL publica el *Estudo crítico das normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, en donde establece algunos de los pasos intermedios que habría que dar en el plano ortográfico hasta confluir con el portugués: a) la adopción de los tres acentos gráficos (agudo, grave y circunflejo); la adopción de las grafías *nh* y *lh* para la representación de las consonantes palatales nasal y lateral, la grafía *-m* para representar la consonante nasal en posición final de palabra, la grafía *mh* para representar la nasal velar en posición intervocálica, la adopción de las terminaciones *-çom* (*acçom*), *-som* (*expresom*), *-tom* (*questom*), *-xom* (*flexom*), la adopción de los grafemas *ç/z* y *s/ss* tal como lo hace el portugués, y la distinción gráfica *g/j / x* del mismo modo que lo hace el portugués.

En 1986, una denominada *Comissão para a integração da língua de Galiza no Acordo Ortográfico Luso-Brasileiro* solicita la incorporación del gallego a la lusofonía durante el encuentro de los países de lengua portuguesa (Portugal, Brasil y los denominados PALOP: Angola, Mozambique, Cabo Verde, San Tomé y Príncipe y Guinea Bissau) que tuvo lugar en Río de Janeiro. De nuevo, una delegación participaría en la reunión de 1990 en Lisboa que propuso el Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa. Aceptan este *Acordo* la Associação de Amizade Galiza-Portugal (AAG-P), las llamadas Irmandades da Fala da Galiza e Portugal (IFG-P) y una recién aparecida Academia Galega da Língua Portuguesa.

En 2008 la Assembleia portuguesa y el Presidente de la República aprueban la implantación del *Acordo* en Portugal, con un período de transición. Al acto de aprobación por parte de la Assembleia portuguesa asiste un grupo de gallegos, que se presentan como representantes de Galicia. Este hecho provocó una intervención de la Real Academia Galega, mediante dos cartas de su Presidente al

Presidente da Assembleia da República Portuguesa y al Presidente da Academia das Ciências de Lisboa, el día 10 de mayo de 2008, en las que les hace saber que la autoproclamada delegación de Galicia no representa a ningún organismo con competencia lingüística en Galicia ni en el Estado español, y que la única institución que posee competencias normativas sobre la lengua gallega es la RAG.

3. LA VÍA AUTONOMISTA

Dentro de la vía autonomista podemos diferenciar dos posturas con un peso muy desigual: los partidarios de una escritura foneticista, y los defensores de la vía autonomista tradicional, que tiene en cuenta tanto la historia de la lengua como la realidad actual.

3.1. La escritura foneticista

Los partidarios de la escritura foneticista priorizan las enormes ventajas que tiene establecer una relación biunívoca entre letra y sonido: una letra para cada sonido, y un sonido para cada letra. Quien primero formuló una propuesta de este tipo fue Aurelio Ribalta (1910), con la aplicación de este principio a su obra *Libro da konsagraziön*:

Rekóllase dispois, e no infinito
Fondo do mais rekóndito do esprito,
Outras bezes eskuro koma un tobo,
Achará noba fe karreiro aberto,
Ourizonte de luz, kriterio zerto,
Nobo modo de ser dun ome nobo.

Carlos Peregrín Otero (1965) defiende abiertamente que la ortografía no necesita distinguir aquello que no distingue la pronunciación: si los que escuchan entienden, los que leen entienden también. Considera que el gallego está en una situación muy favorable para que se pueda socializar un sistema gráfico de base fonética, porque todavía no se hallan muy arraigadas las convenciones ortográficas, y realiza una serie de propuestas de representación ortográfica:

- /k/ = *k* (*kinkenal*)
- *h* para marcar hiato en secuencias que pueden constituir diptongo (*muhíño*)
- /b/ = *b* (*tiben*)
- /ʃ/ = *x* (*xente, Xan*)

- /g/ = g (*chegín, fungeiro*)
- /θ/ = z (*zinza*)
- /tʃ/ = c (*Cina*)

Recientemente se ha producido alguna manifestación en defensa de un sistema ortográfico de este tipo, pero con escasa receptividad social.

3.2. La vía autonomista tradicional

Podemos decir que es la línea continuadora en sus rasgos fundamentales del gallego que se escribe en la literatura del siglo XIX y principios del XX. Es el sistema utilizado por las grandes figuras de la literatura gallega (Rosalía Castro, Curros Enríquez, X. M. Pintos o Castelao); es la línea defendida por Saco y Arce, el principal gramático del siglo XIX, en su Gramática gallega, de 1868.

3.2.1. Las Normas del Seminario de Estudos Galegos (SEG)

En esta tradición entroncan las Normas del Seminario de Estudos Galegos. Las Irmandades da Fala y el Seminario de Estudos Galegos son el motor de la recuperación cultural del país en la segunda y tercera década del siglo XX, y sus miembros pronto perciben la necesidad urgente de una unificación ortográfica. El SEG publica en 1933 un primer intento normativo con el título de *Algunhas normas pra a unificazón do idioma galego*, y en 1936 una *Engádega ás Normas pra a unificazón do idioma galego* (M. Rodríguez 1936).

Aunque estas Normas fueron seguidas mayoritariamente por los miembros del SEG, no llegarán a alcanzar una difusión e implantación social aceptable, pues aunque el Seminario aglutinaba las mentes más lúcidas preocupadas por la cultura, la lengua y, en general, por el desarrollo de Galicia, y aunque poseía una fuerte autoridad moral, no estaba dotado de la autoridad institucional necesaria para incidir en el conjunto de la sociedad. Por otro lado, estas normas fueron presentadas con una pretensión de uso interno del propio SEG, y no hubo un esfuerzo por tratar de divulgarlas socialmente. Tampoco podemos obviar que el propio contenido es muy esquemático en cuanto a los problemas tratados y en cuanto al estudio y justificación de las propuestas¹. La Guerra Civil contribuyó también a que esta propuesta

¹ En este aspecto es mucho más sólida (se esté o no de acuerdo con ella) la propuesta de Couceiro Freijomil (1929), en donde recoge las notas escritas para la Asamblea General del Seminario de Estudos Galegos, celebrada en Pontevedra los días 7, 8, 9 de abril de 1928 (véase Manuel González González 2005).

no siguiese madurando y perfeccionándose, por lo que las Normas del SEG, después de la Guerra, sólo fueron seguidas por algunos escritores gallegos en América.

3.2.2. Un año de referencia: 1970 (La RAG y el ILG)

En 1970 la RAG publica sus *Normas*, y este mismo año Constantino García comienza a madurar la idea de crear, pilotado por el Departamento de Filología Románica de la Universidad de Santiago, un Instituto da Lingua Galega (ILG), idea que se materializará en 1971. Pero ya antes de la propia constitución formal del ILG inicia en el Departamento de Filología Románica de la USC los trabajos de un método para la enseñanza del gallego, el *Gallego 1*, que irá seguido de otros dos volúmenes que llevan por título *Gallego 2* y *Galego 3*.

¿Por qué ocurre esto? En 1970 se aprueba la Ley «Villar Palasí» de educación, en la que aparece la primera rendija por la que entran en la enseñanza las «otras» lenguas del Estado. En Galicia es Ramón Piñeiro quien sigue con mayor atención desde el primer momento el proceso de elaboración de esta ley, y, ya a comienzos de 1969, el 17 de enero, le escribe a Fernández del Riego:

Onte viñeron Sebastián e Dónega. Estivemos falando do problema do bilingüismo escolar. Como agora están a voltas coa nova Lei do Ensino, é o intre acaído para dar a batalla. A Academia terá que actuar e está disposta a facelo. Como hai o mesmo problema noutras zonas lingüísticas, teremos que obrar acompasadamente todos.

Y a finales de ese mismo año, el 13 de diciembre:

Da Academia enviáronse escritos a Eugenio López e mais o rector de Santiago —ambos son membros da Comisión de Educación das Cortes— pedíndolles que defendan os dereitos das linguas vernáculos na discusión da nova Ley de Enseñanza. O texto presentado polo goberno é dunha vaguedade total e non concreta o recoñecemento de ningún dereito. Algúns procuradores galegos presentaron enmendas pedindo que o ensino parta da lingua materna. Tamén as presentaron os procuradores doutros países bilingües. Teremos que pensar en que as entidades galegas respalden esta petición. Ademais da Academia, temos que ver qué outras entidades poden actuar. Pero tamén poden presionar os emigrados, especialmente sobre Eugenio López, que asistiu ó Congreso da Emigración e aceptou o principio de bilingüismo. Certo que el sigue manifestándose persoalmente partidario, pero sempre terá máis forza moral para defender o bilingüismo se está respaldado por peticións dos países interesados.

El 11 de mayo de 1970 R. Piñeiro muestra a Del Riego su satisfacción por el reconocimiento, aunque limitado, de las lenguas vernáculos en esta ley:

Como queira que a aprobación dos artigos 14 e 17 da nova Ley de Enseñanza teñen unha trascendencia enorme na historia da nosa lingua, coido que non podemos silenciar o acontecemento. Precisamente o Grial, órgano máximo da cultura galega, debe rexistrar o feito. Pensei que unha maneira sinxela e sería de o rexistrar sería ofrecer o documento histórico da nosa participación no feito. Nese caso, Rosón e Filgueira foron os portavoces dos dereitos da nosa lingua. Por iso procurei os textos dos seus discursos. Coido que, cunha nota introductoria, sirven moi ben para o noso fin e, en certo xeito, correspondemos cos protagonistas.

3.2.2.1. *Las primeras Normas de la RAG*

La Real Academia Galega había sido creada en el año 1905, y poco después de su constitución inició con entusiasmo los trabajos para la elaboración de un diccionario de la lengua gallega, que empezó a publicarse en 1912 y se vio interrumpido en la voz *cativo* el año 1928. Las dificultades económicas y otro tipo de problemas internos de la propia RAG explican que se interrumpiese la edición del diccionario y que no se afrontase la redacción de una gramática de la Academia, ni siquiera de una ortografía.

La realidad es que hasta 1970 no aparece la primera propuesta ortográfica de esta institución. Este año publica las *Normas ortográficas do idioma galego*. Se trata de unas normas de carácter elemental, que prácticamente se limitan a tratar el abecedario, el acento y las contracciones. En RAG (1971) incorpora un nuevo capítulo *Algunhas normas para a unificación morfolóxica da lingua galega*, relativamente breve, ya que sólo trata quince puntos, pero realizado con una aguda intuición a la hora de proponer soluciones que serían las que acabaron triunfando en el futuro.

Estas normas fueron frecuentemente descalificadas, pero a veces de una manera injustificada y con desconocimiento de su contenido, pues sus soluciones acabarán por imponerse en el gallego estándar actual. Veamos algunas de las propuestas recogidas en RAG (1971):

- Utilización del grafema *x* para representar el fonema fricativo prepalatal sordo /ʃ/.
- No utilización del apóstrofo.
- Utilización únicamente de los morfos *o, a, os, as*, prescindiendo de la serie *-lo, -la, -los, -las*.
- Representación mediante *ao* del encuentro de la preposición *a* con el artículo *o*.
- Utilización de las formas plenas *para o, para a* cuando se produce el encuentro de la preposición *para* con el artículo *o, a*, prescindiendo de las formas contractas *pró, prá*.

- Formación del plural de los nombres acabados en *-n* añadiendo una *-s*, tipo *pailáns, calzóns* (prescindiendo de los plurales tipo *pailás, calzós*).
- Formación del plural de las palabras agudas acabadas en *-al, -el, -il, -ol, -ul* en *-ais, -eis, -ís, -ois, -uis* (*currais, papeis, candís...*).
- Formación del femenino de los nombres acabados en *-án* (continuadores de la terminación latina -ANU) en *-á* (*irmán-irmá*).
- Solución *-bel* (y no *-ble*) para los continuadores del sufijo lat. -BILE.

Tanto las propuestas ortográficas como las morfológicas de las Normas de la RAG eran las utilizadas generalmente por la Editorial Galaxia

3.2.2.2. *Los métodos Gallego 1, Gallego 2 y Galego 3 del ILG*

En 1970 se crea el Instituto da Lingua Galega y se dota la primera cátedra de Lengua y Literatura gallegas en la USC. Los estudios realizados en la USC en la década de los 60 y 70 sobre las hablas gallegas y la lengua literaria ofrecían por primera vez una base relativamente sólida para el conocimiento del gallego. Y en el mismo año 1970 comienza a gestarse un método para la enseñanza de esta lengua, que llevará por título *Gallego 1* y será publicado por la Universidad de Santiago el año siguiente.

El ILG adopta fundamentalmente las *Normas* de la RAG, pero con ciertas modificaciones, sobre todo en la selección de determinadas variantes morfológicas y léxicas y en la acomodación de cultismos (aspecto que apenas aparecía tratado en las Normas de la RAG). Antes de ofrecer al público el método *Gallego 1*, el director de la iniciativa, Constantino García, realiza una consulta a los lingüistas y personalidades relacionados de algún modo con el gallego sobre algunas opciones morfológicas y ortográficas seguidas en esta obra. Se solicita el parecer, entre otros, de Zamora Vicente, Otero Pedrayo, J. L. Pensado, Filgueira Valverde, M. Díaz y Díaz, Isidoro Millán, Fernández del Riego, Ramón Piñeiro, Ricardo Carballo Calero, Xaquín Lorenzo, Álvarez Blázquez, Valentín Arias, Basilio Losada, X. M. Beiras, Manuel María, Antonio Fraguas, Manuel Rabanal..., quienes hacen llegar sus comentarios a Constantino García. Especialmente significativa es la opinión de Ramón Piñeiro, porque era una de las cabezas visibles de la Real Academia Galega. Piñeiro le escribe una carta a Constantino García el día 10 de marzo de 1971, en la que le da a conocer su opinión, que básicamente podemos resumir en los siguientes puntos:

- En el dominio ortográfico deben mantenerse las normas de la RAG.
- En los demás problemas concuerda en general con las propuestas del ILG:

- Acepta la terminación *-án/-á* para los continuadores del lat. *-ANU, -ANA*.
- Acepta la acentuación paroxítona de las P4 y P5 de los imperfectos de indicativo: *abafabamos, abafabades, faciamos, faciades*.
- Acepta para los sustantivos y adjetivos oxítonos acabados en *-n* los plurales tipo *irmás, pantalós*, pero también deben ser admitidos los del tipo *irmáns, pantalóns* por ser más eufónicos).
- En los plurales de las palabras agudas acabadas en *-l* prefiere el tipo *capitáis* a la forma propuesta *capitás* (porque de este modo se podría distinguir, por ejemplo, el plural de *capitán* del de *capital*, que serían respectivamente *capitás* y *capitais*).
- En el grupo culto *ct* prefiere la conservación (y no la simplificación tal como se proponía en el texto presentado para la consulta).

El 20 de marzo de 1971 tiene lugar una reunión para discutir estos problemas, en la que participaron Manuel Vidán, Marino Dónega, Ramón Piñeiro, Ricardo Carballo Calero, Xosé F. Filgueira Valverde, X. L. Franco Grande, Carlos Baliñas, Teresa García Sabell, X. M. Beiras, Gonzalez Garcés, Valentín Arias, X. Mª Álvarez Blázquez, Manuel María, X. López Fernández, María do Camiño Noia, X. López Facal, X. M. Pampín Fernández, Salvador García Bodaño, X. Ferro Couselo, Francisco Ogando, Ramón Fraga, Manuel Caamaño, X. L. Rodríguez Pardo, Amable Veiga y Manuel Díaz y Díaz. Y, después de oír todas las opiniones, se optó por:

- Eliminación de los grupos cultos, a no ser en los cultismos científicos.
- Plural tipo *papeles, candiles*.
- Plural tipo *pailáns, pantalóns*.
- Solución *irmán / irmá* para los continuadores del lat. *ANU, -ANA*.
- Utilización complementaria de las dos series de alomorfos del artículo determinado: *o/lo, a/la, os/los, as/las*.
- En las formas átonas del pronombre personal, distinción del resultado de la amalgama de *lle + o (>llo)* de la de *lles + o (>llelo)*.
- Conjunción adversativa *pro* en vez de *pero*.
- Contracciones *ó, pró, prá* (en vez de *ao, para o, para a*).
- Acentuación *colliamos, colliades; colleramos, collerades; collesemos, collesedes*.
- Desinencia *-chedes* para a P5 de los perfectos: *cantáchedes, coméchedes, partíchedes*.

Ciertas diferencias respecto a las normas de la RAG, no demasiado importantes (tratamiento de los grupos cultos, plurales tipo *animales*, los alomorfos

del artículo *-lo, -la*, la contracción *ó* y algunas más) provocaron la percepción social de la existencia de dos normativas contrapuestas: las normas del ILG frente a las normas de la RAG.

3.2.3. Las *Bases prá unificación das normas lingüísticas do galego*

En el año 1976, cuando todavía no se había cumplido un año de la muerte de Franco, se atisbaba un cambio democrático que abriría las puertas para que el gallego, el catalán y el éuscaro tuvieran algún tipo de reconocimiento oficial. Estaban anunciadas las primeras elecciones generales democráticas para el 15 de junio de 1977, y en los ambientes más sensibilizados con la defensa del gallego se respiraba la conveniencia de presentarse con el problema normativo resuelto.

El gallego llevaba ya seis años siendo objeto de enseñanza en los centros escolares, aunque no fuese de una manera regulada, desde la aprobación de la Ley «Villar Palasí». En la mayoría de estos cursos los libros utilizados eran *Gallego I*, *Gallego II* y *Galego III*, que seguían las normas del ILG. Pero la mayoría de nuestra literatura estaba escrita según las normas de la RAG, que eran seguidas por la editorial Galaxia. Era evidente, pues, la existencia de una disfunción entre la normativa de los lingüistas o de los profesores de lengua y la de los textos literarios explicados por estos mismos profesores.

La conciencia de este problema, entre otras razones, llevó a la convocatoria de unos seminarios de debate normativo, con la pretensión de lograr la unificación en la ortografía y en las soluciones morfológicas para el modelo estándar de la lengua gallega. Estos seminarios tuvieron lugar entre diciembre de 1976 y junio de 1977 en la Facultad de Filología de la Universidad de Santiago de Compostela, como resultado de una convocatoria abierta a lingüistas (independientemente de su visión sobre la norma), instituciones como la RAG, ILG o la Fundación Penzol, profesores, escritores, políticos galleguistas, sociolingüistas y militantes del galleguismo cultural.

En la primera reunión se adoptó el compromiso previo a las discusiones por parte de todos los participantes de aceptar los resultados que se acordasen como consecuencia de los estudios y debates sobre los distintos problemas. Los temas objeto de discusión fueron acordados en el decurso de las reuniones, y su estudio programado con varias sesiones de antelación. Se estableció un procedimiento de trabajo consistente en encargar una ponencia sobre cada uno de los problemas a una o varias personas, que sería tomada como base de discusión, y a la que todos los participantes podían presentar sus alternativas o enmiendas oralmente o por escrito, acompañadas de la documentación pertinente para apoyarlas. Sobre esta base se establecía la discusión hasta llegar a un acuerdo unánime o mayoritario.

En estos seminarios participaron:

- Miembros del ILG: Constantino García, Antón Santamarina, Ramón Lorenzo, Xosé Luís Couceiro, Guillermo Rojo, R Álvarez Blanco, F. Fernández Rei, M. González González
- Miembros de la RAG: Francisco Fernández del Riego, Andrés Torres Queiruga, Carlos Casares, Ricardo Carballo Calero (quien representaba además a la Cátedra de Gallego de la USC), Ramón Piñeiro.
- Profesores: Xosé Luís Rodríguez, Camilo Flores, Xesús Alonso Montero, Valentín Arias, Ramón Fraga, Henrique Harguindey, Manuel Vidán Torreira, María do Carme Ríos Panisse
- Escritores: Xose Luís Méndez Ferrín, Carlos Casares (que era también académico), Bernardino Graña, Alfredo Conde, Paco Martín, Xan Babarro, Xesús Rábade Paredes, Salvador García Bodaño,
- Editores: Xulián Maure.
- Miembros del clero: Andrés Torres Queiruga, Manuel Espiña Gamallo.
- Personajes de diversos ámbitos de la cultura gallega: Felipe Martínez Marzoa, Martiño Montero Santalla, Xosé Chao Rego, Carlos García Martínez, Ricardo Palmás, M^a do Camiño Noia, Enrique Massó Bolívar.

Evidentemente, no todos los participantes mantuvieron el mismo nivel de actividad. Los participantes más activos en la presentación de propuestas fueron los miembros del ILG, pero merece ser destacado por su continuidad el trabajo de personas como Xosé Luís Rodríguez, Martiño Montero Santalla o Camilo Flores.

Finalizadas las discusiones, se procedió a ordenar los acuerdos y a preparar el texto, que sería publicado por la Editorial Anaya, precedido de una introducción de D. Domingo García Sabell.

Considero que este fue el primer intento serio de lograr un acuerdo normativo para la lengua gallega con propuestas y soluciones basadas en estudios de cierto rigor lingüístico. Son razones extralingüísticas, razones fundamentalmente de ideología política, las que explican la no implantación de estas normas. El caso es que una parte importante de los que se habían comprometido a aceptar los resultados de este acuerdo pronto claudicaron y pasaron a defender otras opciones.

3.2.4. Las Normas de la ASPG

La Asociación socio-pedagógica galega da a conocer en 1979, mediante una publicación artesanal ciclostilada sus *Orientacións para a escrita do noso idioma*, que verán la luz en forma de libro al año siguiente.

La propuesta que se recoge en las *Orientacións* es prácticamente una copia de las *Bases*, con algunos cambios: acento a la portuguesa; utilización del guión entre el verbo y la forma enclítica del pronombre personal; no aceptación de los alomorfos *lo, la*; aceptación únicamente de la grafía *ao* (a+o); no aceptación de la solución *-ble*; y algunas soluciones particulares que actúan como verdaderas marcas de los defensores de esta opción (*dicer, até, propio, Galiza...*).

Estas normas alcanzaron una considerable difusión en el ámbito de la enseñanza, al ser promovidas y difundidas por una asociación pedagógica muy dinámica, y fueron acogidas por una parte importante del profesorado de gallego, especialmente por el que profesaba una ideología nacionalista.

3.2.5. Un fracaso estrepitoso: la Comisión de Lingüística para redactar las *Normas ortográficas do idioma galego*

El 20 de octubre de 1979 se constituye, por encargo del gobierno gallego, una comisión para redactar unas normas para uso interno de la Xunta de Galicia y para las publicaciones gallegas que deban ser aprobadas por el Gobierno gallego.

La comisión encargada de la redacción estaba integrada por Ricardo Carballo Calero (presidente), Ramón Martínez López (vicepresidente), Xosé Luis Rodríguez Fernández (secretario) y, como vocales, Xosé Fernando Filgueira Valverde, Isidoro Millán González-Pardo, Antón Santamarina Fernández, Xosé Luís Pensado Tomé y Manuel Vidán Torreira.

Esta propuesta se publica en mayo de 1980 y no tuvo absolutamente ninguna trascendencia. Se puede decir que fue un rotundo fracaso: fueron redactadas al margen de las instituciones con tradición en el estudio de la lengua gallega; fueron incapaces de definir el modelo de lengua que se desea; dieron como resultado un texto confuso, que además parece no responder a los acuerdos tomados, si nos atenemos a la denuncia de este hecho por parte de algún miembro de la comisión.

El texto no logró la adhesión ni el seguimiento de ningún grupo significativo, por lo que no me detendré más en su análisis.

3.2.6. El acuerdo ortográfico RAG-ILG de 1982

El año 1981 se realiza una propuesta de la RAG al ILG para llegar a una norma unificada entre ambas instituciones. El momento es propicio: se había aprobado ese mismo año el Estatuto de Autonomía; es una época en que se

produce un acercamiento entre la RAG y el ILG, obra fundamentalmente de dos personas, Ramón Piñeiro y Constantino García, acercamiento que tendría como consecuencia el ingreso de C. García en la RAG el 12 de marzo de 1982.

Se inician los trabajos, tomando como referencia principal la organización y el texto de las *Bases para unificación das normas lingüísticas do galego*. La redacción de los puntos no tratados en las Bases, y otros no suficientemente justificados y razonados en ellas, son encargados a diversos investigadores del ILG, coordinados por Xosé Xove Ferreiro. A este material le dio forma final una comisión integrada por tres miembros del ILG y otros tres de la RAG, que resolvieron alguna de las cuestiones abiertas y realizaron una propuesta de texto definitiva, aprobada en una sesión conjunta del ILG y la RAG en julio de 1982 en la sede de la RAG.

Estas *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* fueron declaradas oficiales por la Xunta de Galicia en abril de 1983 por un decreto, conocido como Decreto Filgueira. Pocos meses después, el 15 de junio del mismo año (DOG 14-7-1983) se aprueba la llamada Lei de Normalización Lingüística, en la que se le otorga a la RAG la autoridad para establecer el modelo correcto de lengua y para su continua actualización. A partir de este momento las Normas de la RAG (resultado del acuerdo alcanzado el año anterior con el ILG) pasan a ser las oficiales a todos los efectos.

3.2.7. La revisión de las *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* del año 1995

El año 1990 la RAG y el ILG dan a conocer una edición provisional del *Vocabulario ortográfico da lingua galega*. El estudio histórico de las formas que aparecen en este Vocabulario llevó a reconsiderar algunas soluciones propuestas en las Normas, y se produjo alguna divergencia en determinadas soluciones entre las Normas y el *VOLGa*. Estas divergencias generaron algún conflicto, e incluso dieron lugar a litigios de carácter jurídico.

La RAG decidió una revisión para eliminar las incongruencias entre los dos textos, y consideró conveniente aprovechar la ocasión para incorporar ciertos problemas no tratados en el texto anterior y para corregir y aumentar algunas argumentaciones insuficientemente tratadas.

Los trabajos de actualización fueron realizados en el ILG, y el resultado fue un texto notablemente ampliado y modificado, con la introducción de un buen número de epígrafes nuevos y no pocas correcciones.

Este texto fue aprobado por el Consejo científico del ILG el 11 de noviembre de 1994, y por el Plenario de la RAG en sesión extraordinaria el día 25 de

febrero de 2005. En la nota introductoria, que he redactado yo mismo, se explican las razones que hacían necesaria esta actualización.

3.2.8. La llamada normativa de concordia: conversaciones ASPG-ILG

A comienzos del año 2000 la Asociación Sociopedagógica Galega (ASPG) se dirigió al ILG para tratar de iniciar unas conversaciones entre el ILG y los representantes de los Departamentos de Gallego de las tres Universidades de Galicia con el objetivo de alcanzar un acuerdo de un texto normativo consensuado que superase las diferencias existentes entre las Normas oficiales y las de la ASPG. En caso de lograr un texto de consenso, esta propuesta sería enviada a la RAG para su toma en consideración y su posible aprobación.

El ILG, en la reunión de su Consejo Científico de día 6 de abril de 2000, acepta el diálogo, pero con una serie de condiciones:

- a) Se partiría del reconocimiento explícito de la autoridad de la RAG como única institución con capacidad legal para establecer la norma.
- b) Se trataría de modificaciones puntuales realizadas a partir del actual texto de las Normas oficiales.
- c) Se debería establecer un compromiso firme de aceptación y defensa del acuerdo por parte de todos los agentes implicados.
- d) Debería exigirse también un compromiso de estabilidad, que produzca una paz lingüística y que no abra el debate normativo por lo menos en un período prudente de tiempo.

Existían razones de peso que hacían aconsejables estas conversaciones:

- a) La existencia de cierto conflicto normativo, especialmente grave en la enseñanza, a pesar de la amplia aceptación social de las normas oficiales. Sería enormemente beneficioso superar definitivamente este conflicto.
- b) Las divergencias entre los dos modelos normativos eran en la realidad muy poco sustanciales.
- c) Existía una coincidencia de ideología en el punto de partida sobre la base que debía sustentar el modelo normativo: la consideración del gallego como lengua independiente del portugués. Y, por lo tanto, el modelo debería partir de la realidad del gallego.
- d) Conveniencia de superar el conflicto normativo para centrar los esfuerzos en la expansión social del gallego.

Se constituyó una comisión integrada por tres miembros del ILG y tres profesores del Departamento de gallego de cada una de las tres universidades de Galicia.

La primera reunión tuvo lugar en mayo de 2000, y en ella se trataron fundamentalmente dos temas:

- a) Acuerdos de procedimiento: la ASPG realizaría las convocatorias y levantaría acta de los acuerdos.
- b) La ratificación del compromiso de estabilidad de los acuerdos por parte de los representantes de la Universidad de A Coruña (que hablaban también en cierto modo en nombre del BNG, de la Mesa por la normalización lingüística, la editorial Laiovento, *A nosa Terra* y otras organizaciones afines).

Los trabajos de la Comisión duraron desde mayo de 2000 a julio de 2001. El texto, resultado de estas conversaciones, fue aprobado por el Consejo científico del ILG y por los Consejos de los Departamentos de Filología Gallega de la Universidad de Santiago y de la Universidad de A Coruña. El Departamento de la Universidad de Vigo rechazó el texto, pero reafirmó el acatamiento a la decisión que con respecto a él pudiese adoptar la RAG.

El 27 de octubre de 2001 se presentó el texto a la RAG, con una justificación de los tres académicos que habían participado en las negociaciones: Antón Santamarina, Francisco Fernández Rei y Manuel González González. En ese Plenario se iniciaron los debates sobre el texto, pero no se produjo su votación, y se acordó continuar su discusión en otro Plenario. De manera sorprendente para no pocos el texto fue rechazado por una amplia mayoría del Plenario de la RAG en noviembre de 2001. Las principales razones argüidas por los que votaron en su contra fueron:

- a) La lusificación del gallego, percepción quizás inducida por la eliminación en la parte introductoria del párrafo: «o galego non debe sacrificar as súas características propias e relevantes en beneficio das dunha lingua irmá, pero diferente». Pero, en todo caso, se trata de una percepción, a mi modo de ver, totalmente injustificada, ya que la doctrina del texto se basa claramente en un gallego identificado y en ningún aspecto se pone en cuestión su independencia con respecto a cualquier otra lengua.
- b) La presentación como un texto cerrado. A no pocos académicos les resultaba inaceptable la imposibilidad de introducir modificaciones en la propuesta, y consideraban que la presentación de un texto cerrado suponía una «imposición» a la Academia, que cuestionaba su competencia normativa.

- c) El coste económico y social. Por un lado, la modificación de las normas implicaría la reeducación de millares de profesores y personal administrativo educados en la norma anterior, y además se transmitiría a la sociedad una imagen de poca seriedad al cambiar la norma cada poco tiempo. Por otro lado, esta decisión implicaría la renovación de los libros de texto, de la sinalética y de otros textos escritos, con un considerable coste económico. Todo esto resulta evidente, pero también es verdad que estas consecuencias se podrían amortiguar considerablemente adoptando un procedimiento de implantación progresiva y no repentina de las nuevas normas.

El 20 de diciembre de 2001 es elegido presidente de la RAG Xosé Ramón Barreiro, quien, consciente de la importancia de superar el problema normativo, asume el compromiso de reactivar la normativa de concordia. A finales de 2002 este tema es tratado por el Plenario de la RAG, y este acuerda nombrar una comisión, presidida por el Secretario de la RAG e integrada por cuatro académicos, un representante del ILG y un representante de cada uno de los Departamentos de Gallego de las tres Universidades de Galicia. Esta comisión tenía el encargo de estudiar los elementos conflictivos de la norma actual sobre los que existían discrepancias y ver la posibilidad de llegar a un nuevo texto consensuado.

Esta comisión se constituye el veinte de enero de 2003, presidida por el secretario da la RAG Manuel González González e integrada por Xesús Ferro Ruibal (RAG), Salvador García-Bodaño (RAG), Andrés Torres Queiruga (RAG), Manuel Ferreiro (Dpto. de Gallego de la Univ. de A Coruña), Ernesto González Seoane (Dpto. de Gallego de la USC), Gonzalo Navaza (Dpto. de Gallego de la Univ. de Vigo) y Antón Santamarina (ILG). La primera reunión se abre con unas palabras del presidente para informar de la finalidad y atribuciones que tiene la comisión:

- Establecer un procedimiento de trabajo, y comunicarlo a la RAG.
- Estudiar los problemas sobre los que existe desacuerdo y hacer una propuesta para presentar al Plenario.
- De considerarlo conveniente, hacer sugerencias sobre el procedimiento para lograr un mayor consenso social sobre el texto que se presente.

El 26 de abril de 2003 el presidente de la Comisión informa al Plenario de que existe ya una propuesta de acuerdo (y entrega un texto provisional) que está siendo revisada por los miembros de la comisión, y recomienda que se informe a los representantes de las fuerzas políticas gallegas del sentido de la reforma, para lograr una acogida favorable.

Fue en el Plenario del día 12 de julio de 2003 cuando se sometió a aprobación el texto preparado por la Comisión. Después de hacer una presentación del texto, que ya conocían previamente los académicos, el Presidente de la Comisión realizó un resumen de los cambios respecto al anterior texto oficial, entregó las actas de todas las reuniones de la comisión y pidió el voto positivo para el texto. Algunos académicos solicitaron un aplazamiento de la votación, alegando que sólo habían tenido nueve días para estudiarlo, pero la mayoría se negó a esta dilación y, después de una acalorada discusión, el texto fue sometido a votación con el resultado de 15 votos a favor, 6 en contra y una abstención.

Considero que este acuerdo fue un paso adelante importante para la superación definitiva de la cuestión normativa del gallego, y permítanme que recupere un párrafo de mi intervención en la sesión en que se aprobó el texto, y que reproduzco del acta:

Aínda que o resultado non sexa o modelo ideal absoluto de ninguén, incluídos os membros da comisión, estamos diante dunha proposta na que primou a vontade de integración sobre a de separación, na que todo o mundo se pode sentir razoablemente cómodo, e que conta co respaldo científico dos entendidos na materia das tres Universidades de Galicia.[...] Esta reforma non supón ningún trauma para ninguén, [...] a situación actual do galego pode soportar esta reforma [...] sería un desacerto non aproveitar esta ocasión para superar definitivamente a disidencia normativa e buscar vías de entendemento e sinerxías que contribúan a centrar os esforzos na recuperación, dignificación e normalización da nosa lingua.

4. CONCLUSIÓN

Hoy ninguna lengua de cultura que quiera ser instrumento de comunicación eficiente de una comunidad puede carecer de una variante estándar. El gallego, debido a las vicisitudes históricas por las que ha pasado, adoleció de este instrumento durante muchos siglos.

A lo largo del siglo XIX se ve cada vez con mayor claridad la necesidad de un modelo común de la lengua gallega y de una forma unificada de escribirlo. Pero la ausencia de una autoridad o institución con poder o ascendencia para implantarlo abortó la mayoría de las propuestas. Fue un largo y fatigoso camino que finalmente culminó, cuando se recuperó la democracia, con el reconocimiento de la autoridad a la RAG, y con la mano tendida de esta para llegar a un acuerdo que integra una amplia mayoría de los gallegos. La RAG pudo recorrer este camino exitosamente gracias a la colaboración generosa de muchas personas e instituciones y, especialmente, gracias al sustento científico del Instituto da Lingua Galega de la USC.

REFERENCIAS

- AGAL, 1983, *Estudo crítico das normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. A Coruña: Agal.
- ASOCIAÇÃO SÓCIO-PEDAGÓGICA GALEGA (portuguesa), 1982, *Orientaçóns para a escrita do noso idioma*. Ourense: Galiza Ed.
- ASPG, 1979, *Orientaçóns para a escrita do noso idioma*. Ourense: ASPG.
- BASES, 1977, *Bases prá unificación das normas lingüísticas do galego*. Madrid: Ed. Anaya.
- COUCEIRO FREIJOMIL, A., 1929, *Ortografía gallega. Bases para su unificación*. Ourense: Imprenta La Popular.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M., 2005, «A visión da ortografía galega de Couceiro Freijomil», *Simposio sobre Antonio Couceiro Freijomil*. Santiago: Xunta de Galicia, 43-56.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M., SANTAMARINA, A. (coords.), 2004, *Vocabulario ortográfico da lingua galega*. A Coruña: RAG-ILG
- INSTITUTO DA LINGUA GALEGA, 1971, *Gallego 1*. Santiago: Universidade de Santiago de Compostela.
- 1972, *Gallego 2*. Santiago: Universidade de Santiago de Compostela.
- 1974, *Gallego 3*. Santiago: Universidade de Santiago de Compostela.
- MONTERO SANTALHA, J. M., 1979, *Directrices para a reintegración lingüística galego-portuguesa*. Ferrol.
- OTERO, Carlos P., 1965, «Con la benia de la Academia», *Grial* 7: 24-47.
- PIÑEIRO, R., 1973, «Carta a Don Manuel Rodrigues Lapa», *Grial* 42: 389-402.
- REAL ACADEMIA GALEGA-INSTITUTO DA LINGUA GALEGA, 1982, *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago de Compostela: ILG-RAG.
- 1995, *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. 13ª ed. ampliada e revisada. A Coruña-Santiago de Compostela: RAG-ILG.
- 2003, *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. 18ª ed. revisada. A Coruña: RAG.
- REAL ACADEMIA GALEGA, 1970, *Normas ortográficas do idioma galego*. A Coruña: RAG.
- 1971, *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. A Coruña: Moret.
- RIBALTA, Aurelio, 1910, *Libro da konsagrazió*n. Madrid: Librería Sucesores de Hernando.
- RODRIGUES LAPA, M., 1973, «A recuperaçao literária do galego», *Coloquio/Letras*, 13. Lisboa, 5-14
- RODRÍGUEZ, M., 1936, *Engádega ás Normas pra a unificazón do idioma galego*. Santiago de Compostela: Ed. Nós.
- SACO Y ARCE, J. A., 1868, *Gramática gallega*. Lugo: Imprenta de Soto Freire.
- SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS, 1933, *Algunhas normas pra a unificazón do idioma galego*. Santiago de Compostela: Ed. Nós.
- XUNTA DE GALICIA-COMISIÓN DE LINGÜÍSTICA, 1980, *Normas ortográficas do idioma galego*. Santiago: Publicacións da Xunta de Galicia.

III

EUSKARA BATUAREN GEOGRAFIAK

GEOGRAFÍAS DEL EUSKERA UNIFICADO

GÉOGRAPHIES DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ

GEOGRAPHIES OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

EUSKARA BATUA, AHOZKO TRANSMISIOKO HIZKERAREN MESEDEGARRITASUNA

ADOLFO AREJITA
Euskaltzaindia

1. SARRERA

Gaiari mugarriak ipini behar eta, alderdi biri oratuko diet berariaz neure jardunean: sartaldeko euskararen egoera-etorkizunei, eta ahozkotasanari. Ez, hizkuntza landuaren beste alderdiak, idatzizko generoetakoak, gutxieste-ko, ez beste euskal lurraldetakoak ahazteko, egotzi zaidan arloa hori delako baizik.

Arantzazu ezinbestez aipatu behar, Gandiaga Topagune honetan bildurik gaudela. Orain 50 urte, euskara batuaren hazia landare bihurtu zenean, gure belaunaldikoak gazteegiak ginen eta ez ginen orduango lekuko izan. Baina harezkerok hamaika erromesaldi eginak gara, ez Errodrigotxu Baltzategikoren arditxabola bisitatzerara, baina bai Arantzazuko artxibo-biblioteca ederrean murgil egitera euskal testuen artean. Candido Zubizarreta izan nuen luzaroan gidari eta erakusle, eta Joseba Etxeberria hurrengo. Ignacio Omaetxebarriaren bidez ikasi genituen Errodrigotxu Baltzategiko eta Andre Mariaren agerreraren inguruko baladen testuetan zeutzan esanahien ardatzak, eta haren gramatika-lorategien ederrak¹. Aita Lizarralderen Arantzazuri buruzko kantu bildumaren ederra ere han dastatu nuen:

¹ Omaetxebarria, Ignacio, 1959, *Euskera. Un poco de gramática y algo de morfología del verbo vasco*. Zarauz: Ed. Icharopena.

«Errodrigotxu Baltzategiko / erdu ona ta entzuizu,
Aita zuria arotza da ta / arren esan bat eidazu:
Egin deiela ermitatxo bat / deritxona Arantzazu.
Iru latatxo, zazpi tellatxo / Nunbaisten askoko ditu».

Candido Izagirrerren «Vocabulario Vasco de Aranzazu-Oñate», Araotz, Oñati eta inguruetakoko herri-hizkeraren biltegi ederra, Luis Villasante euskaltzainburu izan zenaren jardurio luzea, Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema edo *Ogei kanta Arantzazuko* bilduma, Bitoriano Gandiagaren *Elorri*, *Hiru gizon bakarka* eta ondokoak, *Jakin* aldizkaria eta haren inguruko taldearen luzaroko ekina (Joseba Intxausti, Joan Mari Torrealdai, Paulo Agirrebaltzategi...) eta beste izen eta lan asko dakarzkigu gogora Arantzazuko egonaldi honek. Juan Alustiza «Aztiri» eta bere *Liboaren penak*, Felix Bilbaoren *Ipuin-barreka*, *Aranzazu* aldizkariko tantakako bitxi ederrak, Arantzazuko argitaletxearen jario etengabea, euskal literatura eta gramatika liburuez gure euskara zaharra hauspotzen... Etengabeko historia luze baten katebegiak, Arantzazuk euskararekin, herri hizkera eta literaturarekin, literatura landuarekin eta hizkuntza-literaturaren azke-tarekin izan duen ibilbide luze emankorraren barruan.

2. AZKUEREN ITZALA

Euskaltzaindiaren mendeurren honetan Resurrección Mª Azkueri, bigarren aipamena. Orain 50 urte ipini zuen euskara batuak zimendua, artean ereindako hazia erne eta landare egiten hasi zen. Akademiaren sorreratik bertatik zegoen hazi hori, agian gudatearen eten odolgiroa gertatu izan ez balitz, askoz lehenago erneko zena.

Azkueri zor diogu, inori baino gehiago, Euskaltzaindia sortu eta eratu izana, luzaroan gidatu izanaz ostean. Batez ere, guduak erakarri zuen arraildura bizia osatzen eta batez ere Akademiaren ibilbidean etenik gerta ez zedin lan egin izana, euskal kulturaren beste alderdi askotan gertatu zen etena saihestu izana. Eta Azkueri zor dio batez ere Euskaltzaindiak, bere Iker ildo nagusiak, *Iker* eta *Jagon*, abian ipini izana. Hala, gaur egungo Dialektologia ildoaren eta *EHHA* (Euskararen Herri Hizkeren Atlas) egitasmoaren sorburuan, hark 1924-1925 urteetan, «Erizkizundi Irukoitza» izenburupean egin zituen inkestak dira, dialektologia ikerketen lehen ahalegin sistematikoa Akademiaren aldetik, garaiko bitarteko urriekin.

Euskaltzaindira, erakundea sortu aitzin pilatutako, ahozkotasanaren barrutiko dote-arreo aberatsa ekarri zuen Azkuek, eta hark erantsi zion, inguruan bildu zituen hizkera guztietako laguntzaileekin batera, ahozko transmisioko hizkuntz altxorraren alderdia Akademiari. Aurreko mendearen azken hamar-

urteko bietan hasi zen euskararen lexikografia, herri-literatura, herri kantu eta herri-tradizioko —gaur *etnologia* deituko genukeen— barruti zabaleko materialak biltzen, sailkatzen eta ikertzen. Lexikografia dugu, euskal hizkuntzari dagokionez, ildo nagusia. 1905-1906 urteetan, Azkuek *Diccionario Vasco-Español-Frances* (DVEF) argitara eman zuenean, ez zen euskararen akademiarik, baina huraxe izan zen, gerora sortuko zen Akademiaren ongaria eta hazi goiztiarra. L. Akesoloren hitzetan «una obra de juventud»² bazen ere, beste hizkuntza indartsuagoek, gaztelania barne, horren ereduiko corpusik ia ez zuten aldiko obra eskerga³.

Morfología Vasca (1923-25) dugu gramatika-ildoan ondu zuen obra nagusia, *Euskera* aldizkariaren orrietan argitaratua, eta gerra ostean hiru liburuki txikitari LGEVak faksimilez argitara eman zuen edizioaren bidez (1969) ezagunago bihurtu zena. Hura erabili izan dugu askoz geroago ere unibertsitateetan, euskararen morfologia irakasteko.

Herri-literatura eta herri-jakintza bildu, sailkatu, aztertu, hautaketa egin eta argitaratzen izan zituen lorrak bere argitalpenetan dira ezagun: *Cancionero Popular Vasco* (CPV), jarraiko bilduma diferenteetan argitaratu zuena batetik, batez ere 1921-1947 bitartean, eta *Euskalerrriaren Yakintza* (EY), lau liburukiko bilduma. Argitaraldi bat baino gehiago izan zituzten bildumok, eta eraz dator gogoratzea, Euskaltzaindiak, Azkue hil eta geroko urteetan hartu zuen nekea, euskararen ahozkotetasuna ardatz duten obra nagusiok berrargitaratzeko. Hiztegia lehenik (1984) eta *EY* (1989) eta *CPV* (1990) handik urte batzuetara. Azkueri zor zitzaion aitormena agertzeko batetik, baina hark ahozko tradizioari egin zion ekarri oparoa gizarteratzeko bestetik.

Mitxelena aztertu zituen aspaldi, ohi zuen zorrozasan eta zehetasunez, hiztegiaren iturriak, idatzizko iturriak⁴. Eta haren ezaugarri nagusi bi nabarmendu zituen: dialektala eta historikoa zela aldi berean. Idatzizko iturriez eta haietan gertatu akatsez jardun zuen batez ere. Baina inor gutxi bezala goretsi zuen Azkueren lan eskerga: «El *Diccionario* de Azkue no es, ni como trabajo de

² Lino Akesolo, 1969, «Suplemento al Diccionario Precedente», 491 orr. Azkueren *Diccionario Vasco-Español-Frances* obraren faksimilea, Bilbao, LGEV, «Suplemento» edo gehigarri horrek berebiziko balioa du lexikografiaren aldetik. Lehen edizioaren ondoren, edo berak zuzenean, baina batez ere bere laguntzaileek, hiztegi argitaratuan jaso gabe zeudela ageri ziren hitzeekin hornitua. Bigarren liburukiaren eraskin gisa, 495-590 orrialdeak hartzen ditu. Euskalki guztietako hitzak, Arabako hizkeretako hainbat barru direla.

³ 1905 eta 1906an inprimatu ziren *Diccionario* hirueledunaren liburuki banangoak, 1923an *Cancionero Popular Vasco* bilduma, eta 1935-1947 bitartean, *Euskalerrriaren Yakintza*. *Literatura Popular del País Vasco* bildumaren lau liburukiak, gudualdiaren etena bitarte.

⁴ «Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue», 1965. Iker saio hau, 1983ko dataz zuzendua eta gehitua, Euskaltzaindiak 1984an atera zuen Azkueren hiztegiaren reprint edizioan berrargitaratu zen, Mitxelena hiztegiaren beste batzuekin batera.

hombre podía serlo, el inventario total y perfecto del léxico vasco, pero es por mucho la obra que más se aproxima a esta meta ideal e imposible de alcanzar: el léxico de una lengua viva es, por otra parte, algo que no se deja abarcar»⁵.

Baina Azkueren hiztegiaren —«Suplemento» eta guzti— ahozko corpusaren kopuru-neurri aberatsa eta lurralde-hedadura zabala dira bereziki azpimarratu beharreko alderdiak. Duen neurria eta metodologia modernoa (aldi hartarako) kontutan izanik, lan goiztiarra dugu, batez ere ahozkotasanari dagokionean. Lexiko bilketa nagusia XIX-XX mende-muga inguruko urteetan bildu izanak sekulako balioa ematen dio, gaurko unetik ikusita, eta berebiziko merituduna da, aldi hartako baliabideez eta metodologiez ondu izan zela ohartuta.

Azkueren hiztegia, ahozkotasanaren aldetik, «dialektala» baino gehiago da; etnografikoa ere bada emaitza askotan. Aipu bi eskainiko ditut. *Padartza*, «eremitazgo, cargo de ermitaño», Markinan bildu zuen hitzaz batera, etnografia balio handiko adibidea damaigu: «*Arretxiñanagako padartzea Semeingo aguazillen kontura dago*» (II, 152). *Laiari*, «layador» sarreran, nekazari-lugin izenaz batera, lur-iraultzen lerroan ohi ziharduten nekazarien posizio-izenak ematen ditu (I, 518).

Hiztegi «dialektala» ez ezik, azpidialektala ere bada kasu askotan. Sarrerratzat onartzen dituen hitzak, aldaera garbiak dira maiz; eta beste batzuetan, sarre-*ra* bakarrean, berez bi hitz sinonimo diratekeenak biltzen ditu. Hala *lainbat* eta *lainbeste*. Baina orohar, dialektoen arabera markatzen ditu hitzak (AN, B, BN, G, L, R, S), hitz edo aldaera horren hedadura finkatzen ahaleginduz, eta guztienak edo ia guztienak diren hitzak (c) batez markatzen ditu; horretan lehenagotik zetorren tradizioari eusten dio⁶. Hitz bat, dialekto barruko zein herri, eskualde edo lurraldetan den erabilia ere zehazten digu sarrera askotan, letra xeheko laburduraz. Lurralde oso bati (Araba) edo haran edo eskualde bati (Txorierri) dagozkio batzuetan, eta udalerrri ez diren auzo berezietakoak, beste batzuetan (Angiozar, Aginaga, Urrexola).

Leku-iturri horietan ageri du, behar bada, informazio desoreka deigarriena. Gure lexikografoak B dialektokoak zituen informazio-iturri onenak, eta portzioz gehienak. Eta aldiz, BN (behe-nafarrera) eta S (zuberera) euskalkietako testigantza zuzenik ia ez dauka. Baina dena jota, ahozko euskararen datuak, gaur egungo *EHHA* egitasmo nagusirako inkestak egin diren herrien —eta lekukoan— zenbatekoa baino ugariagoa erabili zuen, nahiz askoz era mugatuagoan: bakoitzagandik jasotzen zukeen informazioa ez zen, *EHHA*n bezala,

⁵ Koldo Mitxelena, 1965, 1983, «Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue», 38-39 orr, Euskaltzaindiak 1984. urtean eginiko faksimilearen sarreran.

⁶ Añibarrok larogaitaka urte lehenago, hor 1820 aldera ondu zuen *Voces bascongadas* hiztegiaren erabili zuen jada hitz eta aldaerak jatorrizko dialektorearen arabera markatzeko jokabidea: c (común), b (bizcaino), g (guipuzcoano) eta n (navarro).

inkesta luzeen bidez zuzendua, baizik eta eduki apalagoan eta modu ez hain sistematikoan.

Lurralde administrazio banaketak, zuhertasunez, alde batera laga zituen, Bonapartek egin zuen antzera, eta dialektoen arabera bildu zituen herriak, edo auzo edo dena delako entitateak. Bizkaieraren (B) barruan sartu zituen Arabakoak eta Gipuzkoa sartaldekoak; guztira 80 eta gehixeago⁷. Gipuzkeraren (G) barruan sartu zituen Nafarroako eskualde eta herri batzuk, eta udalerri ez diren hainbat auzo esanguratsu⁸. Eta berdin jokatu zuen L (lapurtera), BN (behe-nafarrera) hizkerekin ere. Dialekto-banatze honek izango zuen ondoko euskal literaturan ere bere itzala. Adibide gisa, Domingo Agirrerren *Garoa* edo Otxolua-ren *Bertolda eta Bertoldin* itzulpen eleberrian.

Ahokotasunaren gordairu dela Azkueren hiztegia diogunean, aitortzen ari gara, gure tradizio idatzian anartean lekukotu gabeko hitz askoren biltegi dela, eta aldaera esanguratsu askoren. Hutsune hori ageriagoa da esparru semantiko berezien kasuan, lanbide, lanabes eta teknika alderdietako hitz anitzen.

Azkueren hiztegia izan dute iturri, bai gudu aurreko, bai gudu osteko idazle gehienek. Eta eragin horrek mugaren bat izan badu, erdaratik bilatu nahi izan denean izan du, euskara-erdaretakoa delako, bilaketak eskatzen duen gain-nekeagatik. Hiztegiaren eragina Hegoaldeko produkzioan izan da nabariagoa, Iparraldeak 1926rako bazuelako bere hiztegi moderno propioa, Pierre Lhandarena. Hiztegi horrek eragina sekulakoa izan da ondorengo euskal literatura idatzian. Gerraosteko literaturan ere eragin igarria eduki zuen hiztegiak: J. Zaitegi eta E. Erkiaga aipa daitezke horren eredu ageri modura.

3. BATUA FINKATU AURREKO HIZKUNTZ EGOERA SARTALDEAN

1968 aurreko egoera, gure belaunaldiak gutxi ezagutu izan du euskarari dagokionean. Ezagutu dugun apurretik baino gehiago dakigu aurrekoen lekukotasunen edo eta irakurritakoaren bidez. Euskararentzat eta euskal identitate usaina zuen guztia erantzat, egoera ilun eta itzala.

Guduak euskararen bizitzan galerarik handiena eta zentsurarik gordinena Bizkaira eta Bilboko hirigunera ekarri zuela esan daiteke. Eredu eta basamortu

⁷ *Bilboko* udalerrian, Abando, Albia, Begoña eta Deustu markatzen ditu. *Araba* lurralde-izenaz gainera, Baranbio, Laudio eta Zigoitia, Aramaioz gainera. Udalerri ez diren artean: Angiozar, Aginaga, Arbazegi, Baltzola, Barinaga, Bedaroa, Zearrotza eta Urrexola dira aipagarri.

⁸ Nafarroakoak: Burunda, Etxarri-Aranatz (Sakana) eta Gaintza. Elgoibar, Altzola eta Mendaro ere G barruan sartu zituen, beste dialektologo eta ikertzaile batzuetan B esparrukoak ziratekeenak. Eta udalerri ez diren artean, aipagarri dira: Alto, Altzola, Anoeta, Bedaio, Matxinbenta. Eskualde oso bi ere markatuak dira: Goierri eta Beterri.

geratu zen euskararentzat gure gizartea, xx. mendearen lehen heren luzean bizkor eta zalu agertu izan zena. Bera beteko etena gertatu zen euskararen ibilbidean, gizarteratze eta normaltze bidean berariaz. Erbestera beharra izan zuten euskal idazle eta kultura-jende askok. Guatemala urrunetik hasi zen *Euzko-Gogoa* aldizkaria keinuka, Jokin Zaitegi argimutil zela.

Mendearen lehen herenean gizarte adar askotan indartzen eta ugaritzen joan ziren euskararen eta jakintzaren aldeko ekimenak. Egunkarietan, *Euzkadi* egunkariaren euskarazko orria goraka zetorren abertzaletasun gaztearen eskutik: Kirikiño, Lauaxeta, Mañariko... Eliza inguruan sekulako indarra hartu zuen, Zornotzan egoitza zuen *Jaungoiko-Zale* elkarteak, *Ekin* asterokoa eta katekesi gaietako argitalpen mordoa bata-bestearen atzean ateratzen zituela: J. B. Eguzkitza, J. K. Ibargutxi, G. Manterola... Aranatar jarraizaleen abertzale-eta euskal gogoa zegoen ekimen horietariko askoren atzean. *La Gaceta del Norte* egunkari kontserbadoreak ere euskarari lekutxo egin zion P. Zamarripa apaizaren lankidetzaz. Irakaskuntzan ere jauzi handia gertatu zen, batez ere Foru Aldundiak bultzatu zituen auzo ikastolen bitartez. Didaktika arloan berdin, andereño euskaldunen prestakuntza bultzatuz, eta haientzako langai didaktikoak. Helduen euskalduntzeak ere gora egin zuen Bilbo eta inguruetan, abertzaletasunaren epelean, batez ere. Hori guztia amilka behera etorri zen gudu ostean.

Euskarak babesa zuen giroak medar-estuak gertatu ziren diktadurapean. Gizarte zibilean lekurik ez zuen euskarak; hain gutxi bestelako euskal kultura agerpenek.

Euskaltzaindia bera izan zen, euskararen aldeko hainbat ekimeni lege-babesa eman ziena eztasun eta desgiri hartan. Ikastolen legeztatzea, euskara ikasi nahi zuten helduentzako euskara eskolak eta beste.

Bizkaiko bertso txapelketak izan ziren gizarte zibilean gerraosteko aldi goiztiar hartan Akademiaren babespean eratu ziren agerraldi aipagarriak: 1958-1962 bitartean Bilbon egin ziren bost txapelketa, eta 64an eta 68an, Ondarroan eta Durangon txapelketa bana.

Handik gora debeku latza jasan zuen bertsolaritzak Bizkaian. Erdi ezkutuan iraun zuen harrezkero ia diktaduraren azken era arte. Neu naiz horren testigu zuzena, zeren 1974tik aurrera bertso saioak irratiz emateko Gipuzkoara joan behar izaten genuen behin eta berriro material-grabatzen.

Euskerazaleak, 1967an lege-arauz euskararen alde sortu zen elkarte izan zen Bizkaiko gizarte zibilean euskara irakasteko eta sustatzeko sortu zen ekimen goiztiarrenetarikoa⁹. umezurtz egoera indartzeko sortu zen aldi horretan.

⁹ Ihaz bete zituen 50 urte. Eta horren gomutaz atera da liburuskua monografia bat eta bideo bat, elkarte horren ibilbidea gogorarazteko: Igone Etxebarria, 2018, *Euskerazaleak. 50 urte euskararen alde 1067-2017*. Bilbao: Euskerazaleak, Labayru Fundazioa, Bilboko Udala, Bizkaiko Foru Aldundia.

Elizaren hegapean babestu ziren euskara eta euskal kultura ekimen ugariak. Elizbarrutiaren eta ordena erlijiosoaren ikastetxeak ziren euskara gutxi-asko irakasten zen leku ia bakarrak. Euskaraz zerbait idazteko atalen bat gordetzen zuten aldizkariak zituztenak.

Bizkaiko gizartean, eliza, eta elizak izan ziren euskararen eta euskal ekimenen aterbe apalak: elizkizunaren eta umeen dotrina-katekesiaren bidez batez ere. Jaime Kerexetak euskaraturik 1963an atera zen *Eguneroko Meza* eliz liburua izan zen garaiko Bizkaiko elizgizonen eliz liturgian laguntasun handia eman zuen liburua, eta aldi berean elizgizonen euskalduntasuna sendotzen lagundu zuena. Gerotxoago etorri zen Elizbarrutiak izendaturiko liturgia batzordearen bidez *Mezaren egunerokoa* (1970), euskarazko eliz liturgian Bizkaian eragin handia izan zuena¹⁰.

Ume euskaldunen irakaskuntzan, euskararen sarrera apal bat *Kristiñau Ikasbidea* izan zen, 1957. urtetik aurrera mailaz maila argitaratzen hasi zena (1958an bigarren maila), ohiko berrargitaraldiez gainera. Dotrina euskaraz irakasteko biderik ohikoena, erreztatzea eta errepikatzea zen: apaizak edo katekistak errezitatatu eta eskolaumeek buruz ikasi.

Santi Onaindia karmeldararen inguruan Zornotzan, Larrako komentuan sortu zen euskal mugimendua ere aipagarri da. 1954an *Milla Euskal Olerki Eder* bilduma-liburu mardula argitara eman zuen, beraren zabalkunderako oztopo handiak izan bazituen ere. Eta 1965ean *Jokasketa* herri-jakintza gaien bilduma, umeentzako eta irakaskuntzarako material lagungarritzat.

Gudu aurrean (1931-1936) karmeldarrek ateratzen zuten *Karmengo Argia* aldizkaria 1951ean birsortu zuen S. Onaindiak *Karmengo Egutegia* izenpean, eta urtekari gisa iraun zuen labur, harik eta 1956ean diktadurak berriro galarazi zuen arte. 1970. urtean berpiztu zen aldizkaria *Karmel* izenez, oraindik ere zorionez bizirik dirauena.

1959. urtean Onaindiak sortu zuen *Olerki* aldizkariak ere aipamen apartekoa merezi du; izan ere, garaiko hainbat idazlek —poeta, narratzaile, kritikoa, itzultzaile...— parte hartu zuten berean; Euskaltzaindiari oso atxikiak batzuk, Gabriel Aresti, «Otsalar» (Juan San Martin) eta beste gehiago.

Bizkaian sakabanaturik zeuden idazle eta bertsozaleak biltzeko antolatzen zituen urteroko *Olerki Egunak*.

4. SARTALDEAREN EKARPENA EUSKARA BATUARI

Batasun bidearen lehen urteetan ezin aipatu gabe utz daiteke *Anaitasuna* aldizkariaren ahalegina. Lehenagotik ere aldikari horixe izan genuen Bizkaian eus-

¹⁰ Karmelo Etxenagusia, 2003, *Euskerea nire bizitzan*. Bilbao: Labayru Ikastegia.

kal aldizkari goiztiarrena, Imanol Berriatua frantziskotarrak Foruko komentuan sortu (1953) eta geroago Bilbon erroturik, 30 urte luze iraun zuena, 1982ra arte.

Batasuna gune urbanoan errotu zen lehenengo. Gabriel Aresti eta bere inguruko belaunaldi gaztearen eragina, ezinbestekoak izan ziren batasunaren egitasmoa bideratzeko orduan. Aipu apartekoa merezi du batasunaren lehen ahaleginotan Federiko Krutwig-ek ere, bere lapurtera klasikoaren aldeko apostuarekin. Luis Villasantek ere hasiera horretan jera ona egin zion bide horri, eta gero ere Axularren itzala izan zuen bide-erakusle nagusi bere gramatika lanetan eta prosa eredu gisa.

Bada beste ildo bat ere, Jose Bastarretxea «Oskillaso» idazleak beste bide batetik urratu zuena. Arantzazuko Batzarra baino hainbat lehenago, 1962an argitaratu zuen *Kurloiak* elaberria. Liburuaren aitzinsolasa dugu bere tesiaren agerpen literarioa. Irudimenez eta arte-senez aurkezten digu euskararen batasuna nola irudikatzen duen, bere batasun-proposamena. Nafarroan bizi zen bizkaitar baten aukera. Eredu hori ez zen aintzat hartua izan garai hartan; bakar bidea zen gehiago gizarte-talde batena baino. Baina denbora igaroaren urrunagotik begiratu, ezin uka dakioke bere meritua eta morfologia orekak egiten zuhurtasunez jokatu izana.

Gogotan hartu beharrekoak dira, jakina, gerraostearen ilun lauso hartan, batasunera bidean Azkueren *gipuzkera osotuaren* bidetik jo zutenak ere. Haren abaroa zabala eta segurua zen oraindik katakunba-belaunaldiko hainbatentzat. Ortografia batuaren puntua izango zuten batzuek galga (Lino Akesolo), beste batzuek ez (Eusebio Erkiaga). Haren itzala belaunaldi horrentzat luzea zen, euskararen sartaldean batik bat.

Derion sortu zen Udako Euskal Ikastaroan (1970), gero (1977) Labayru Ikastegia izango zenaren lehen hazi hartan, Mikel Zarateren irudia gailendu zen euskara batuari buruz. Goizegiko heriotzak galerazi bazion ere osteko belaunaldietan eragin sendoagoa izatea, *Haurgintza minetan* elaberria (1973) utzi zigun bizkaieratik baturako bere eredu-bidearen emaitza gisa. Izenburua bera ere euskara batuaren etorreraren iragarle dela susma daiteke, eskaintza gisa dakarren lemarekin batera: «Euskara batuago baterantz bultzatu nauten guztiei: esker mila eta mila esker».

Jakintza eta ikerkuntza mailan, berariaz esparru semantiko diferenteetan eta terminologia arloan egin den lanaz ez dut hemen jardungo, nahiz eta jakinaren gainean egon, unibertsitateetan zein material didaktikoen sorkuntzan parte handia izan dutela sartaldeko irakasle, ikertzaile, idazle edo itzultaileek egiteko horretan.

Euskara hizkuntza literario den giroan eta genero diferenteetako emaitzak pilolan hartuta, iritzi bat ematen saiatuko naiz, horrek berekin dituen muga eta erdi-egien arriskua hartuta.

Bizi izan dudan esperientziatik beldur barik esan nezake, bere hurreko euskara patxadaz eta aditasunez ikasi eta landu duenak ekarri diola batez ere sartaldetiko balio erantsia euskara batuari, eta ostera, bere-berea duen euskara landu ez duenak, edo lantzeko erarik izan ez duenak, erregistro neutroago bat garatu izan duela. Hauek, euskara batuan murgildu direnean, nongoa den esaten erraz ez den eredu bat garatu dute, hizkera landu horren erabiltzailea nondikoa den jakiterik ere ez dagoela. Bigarren fenomeno hau oparo ageri da sartaldeko emaitza idatzietan.

Norbere euskara ondo ikastetik batura jo duten idazle edo hizlarien artean, idazle bat hauta nezake ispilutzat, beste idazle on askori ezer kendu barik; eredu gisa: Xabier Amuriza; gizarte eragina izan duen euskara-erabiltzaile polifazetikoa izan den aldetik: bertsolari, literato, kazetari, hizlari, kantari, hizlari... Garatu dituen hizkuntz sorkuntzetan edonondik dario jatorriaren arrastoa; «labela» dei genezake: darabiltzan hizkuntza baliabide asko, eredu batuaz diharduela ere, bere inguru naturaletik hurrekoak ohi ditu. Ez bedi ahantz, belaunaldi bateko euskaltzaleek euren hizkerako morfosintaxia eta literatura (herri literatura barru dela) sustraiz ikasi zituztela, eta horrek abantaila handia eskaini ziela, eredu batua, ezelako konplexu barik erabili eta bere egiteko orduan.

Batura bidean jardun duten sartaldeko erakundeen artean, ezinbestez aipatu beharrekoa da Labayru Fundazioa (neuk esatea ez dago ondo baina). Horren ardurapean sortu, bideratu eta gauzatu izan den Labayru Hiztegia/Diccionario Labayru da, ene ustez, sartaldeak eredu batuari egin dion tresnarik sendo eta eta iraunkorrena, beste antzeko ekimenei berea kendu barik, jakina. Idatzizko tradizioa baztertu barik, ahozko baliabideei hartu die berebiziko arreta, eta sartalde zabalekoei era apartekoz. Lexiko eta lokuzio tipoko edukiak bildu, sailkatu, ilungunerik zutenean gardendu ere bai, eta kontestu egokiaz gitorzeko apostua; horiek izan dira, epe laburrera baino erdi-epe batera gehiago, fruitu eman dutenak, bai hedabideetan, bai irakaskuntzan, bai sorkuntzazko idatzietan.

Derioko Ikastaroaren ibilbidea eta didaktika, «dakigunetik ez dakigunera, hizkera bizitik hizkuntza idatzira, bizkaieratik batura» lema hirukoitzean oinarritua, ekarkorrak gertatu dira irakaskuntza programa progresiboak garatzeko orduan eta didaktika-material ugariak sortzeko bidean. Sartaldeko ikasle gazte eta helduak izan dira, belaunaz belaun, hor ikasi dutenak, eta ez gutxi gerora administrazioko teknikari, irakasle, itzultzaile eta kazetaritza ildoetara zuzendu direnak.

Euskal literatura klasiko modernoaren, berariaz sartaldekoaren, obrak gaurko grafia eta morfologia arautuago batera egokitzen egin duen lana ere guztiz aipagarri da. Gerrateak sorrarazi zuen zauri gordina osatze bidean ipintzeko terapia.

Ez nuke aipatu gabe utzi nahi behinolako Liturgia Batzordea ere, euskarak presentzia duen elizbarruti guztietako ordezkarietz osatua. Mitxelenak berak ere ahalegin hura begirune handiz aintzat hartu zuen. Testualitate bateratua eskaintzea izan zen lehia; morfologia eta lexiko berezitasun batzuk, ahalik gutxien, onartzen zirela. Bizkaiko ordezkarien artean, hor izan ziren Lino Akesolo, Karmelo Etxenagusia, Mikel Zarate eta Jose Mari Rementeria, 70eko hamarkadako bateratze saio horretan¹¹.

5. GAURKO EGOERA: ZIENZIA, HEZKUNTZA, HEDABIDEAK, LITERATURA, ADMINISTRAZIOA, ERABILERA

Gaurko egoerari ertz askotatik ora lekiok. Baina egoera konplexu baten barruan gaude; hasi anitzak dituen matasa baten aurrean gaude.

Euskara hizkuntza ofizial bihurtu denetik gizarte gune askotara hedatu da, arin eta azkar gai askotara eta norabide diferenteetara. Herri Administrazioan eta hezkuntzan orokortu da. Jakintza arlo guztiak hartu ditu gutxitik gehiagora —zientziak orohar, teknika, artea, filosofia, gizarte zientziak, natur zientziak...—, itzulpen bidez edo testu sortuen bidez. Hedabideetan —batez ere telebistan— sartu denetik, aurrerakuntza ikaragarrikoa somatzen da gai-eduki guztietan; gizaritari doazkion gai guzti-guztiak adierazi eta interpretatu behar baitira euskaraz, beste edozein hizkuntza modernoren heinean. Horrek berekin ekarri du terminologia kontzeptu moderno askotarako sendo eta bizkor ugaritu eta finkatu dela, premiek eskatu ahala.

Baina puntu jakin batzuetara zuzendu nahi nuke arreta, labur beharrez.

Hezkuntza alorrean, ikasleen euskara maila baxuaren kezka bizitu egin da azken aldion, eta oraintsu egin diren inkesta batzuek agerian utzi dute errealitate triste hori; benetakoa izan arren, aitortu beharra gehiegi kostatzen zaiguna. *Non zer* gertatzen den zehaztasunetan sartu barik, errealitate hori itxurak erakusten zuten baino beltzagoa zeela aspalditik susmatzen genuen; datu zehatzen bidez neurtzen erraza izan ez arren, begitantzioa agerikoa zen, eta tematia. Euskaraz

¹¹ Liburu nagusi bi dira lan horren emaitza nagusiak: *Altarako liburua* eta *Irakurgaiak*.

Karmelo Etxenagusiak zehaztu digu argitasunez batzorde haren jardura. Hara bere hitzak, Liturgia Batzordea dela- eta: «Ez horixe! *Canon Romanum* horren testua bera ez zan luzeegia, baina oinarritzko itzulpen bakar batera heltzeak eztabaida luzeak eta lau-bost ekitaldi luze ta gogor eskatu euskuzan. Nekeak neke eta eztabaidak eztabaida —badakizu, nor bere opilari sua, bakotxak bereari eutsi gura!—, lortutako fruitua mesedegarria izan zan guztiondako, eta argi ta garbi ikusi genduan horixe zala aurrerantzean be gure jokabiderik zuzenena: alkarregaz lan egin, eta ahal zanik eta batasunik handienera hurreratzen ahalegindu. Harrezkero hortixek jo izan dogu beti» (*Euskerea*, 89 or.).

oso-osoan diharduten ikastetxe itzal handikoak ere horrezaz ohartuta eta kezkatuta zeuden. Ibaizabal-Nerbioiez ezker aldean, Bilbotik Enkarterrietarantz hala izatea ez zen inor mirestekoa. Baina «Bilbo Handia» zeritzan horretan, ibaiaz eskuinaldean, euskalduntasuna oraindino bizirik dagoen alderdian ikusten den errealitateak kezkarriago dirudi hezkuntzari dagokionez: gutxi edo makal antzematen da hirigune-sare trinko horretako ikasleen euskara maila. D ereduak hitzun euskaldun gazteen multso indartsu eta bizia ekarriko zuelako ametsa ez da egia bihurtu.

Eta Bizkai euskaldunagora etorrita ere, hiri ertainetan eta herri txikietan ere ez dirudi euskararen egoera hoberantz doanik: Mungia, Bermeo, Zornotza edo Durango lako hiriguneak ditut gogoan. Ageri den fenomeno nagusia da, Lea-Artibai, Arratia eta Urdaibairen parte bat kentzen badira, hizkuntza penazean doala, eta eskola girora mugatzen bagara, Gernika-Bermeo ardatza ere transmisioaren ikuspegitik arriskupean ikusten dela. Gizarte mailan transmisioaren etena, edo onenean ere erdi-etena, ezagun da gazteen artean. Eta ez dugu ikusten eskola gai denik, gauza denik, transmisio hori bermatzeko, eta are gutxiago sendotzeko.

Eskola-umeek eta eskola-gazteriak euren inguruko hizkeretako erreferentzia naturalak gero eta aldenduago eta lausoago dituztela ageri da. Disoziazio garbia, eskola-hizkeraren eta inguru hurrekoaren artean. Arazoa larritzen doa, eskola-umeen inguruko hizkera bera ere ahultzenago doan ginoan.

Sarritan entzun dugun argudioa da, eskolak ezin ordezka dezakeela gizartean den hutsunea edo ahulezia. Egia asko du arrazoi horrek. Baina tristeena da, gizarte mailan hitzun euskaldunen arteko zubiak sendotzen ere ez duela asko laguntzen. Ikastetxe diferenteetako ikasleen hitzak irrati-saioen bidez entzuteko jakinmina izan dut batzuetan, eta gogoia hilik atera naiz irratsaio horietatik. Ikastetxe askotako ikasleen jardunak entzunda, gero eta antz handiagoa hartzen diet, gure inguruan ingeles, frantses edo alemanez ikasten ari diren ikasleen egoerari: hizkuntza formala, gramatika eta guzti, neurri baten menderatzera heltzen dira, baina, zelan hurreko gizartean ez den euskara harreman-hizkuntza, gizarterako balio eskasa du, irakasleei galdera bat edo beste era «formalean» egiteko ez bada. Zuzen idazteko baliabideak, «trebetasunak» ikasten dira, baina gizartean manejatzeko dohaina ahulduz doa.

Adibie soil jakinak ipintzeko. *Marrubia* irakatsiko da natur zientzietan, eta ikasle askok ez daki ikastetxe ondoko baserrietako familiak *mailukiak* dituenik. *Hostoa* zer den irakasten da, baina, liburuetakoez aparte zentroaren inguru hurrekoan udagoienean *gaztaina*-edo *haretx orriak* jausten direla ikasleak ez daki. Eta are gutxiago, lehenago eskola-umeek *gaztaina-orriekin* koroatxoak egin eta buruan ipintzen zituztela.

Sinonimia ezertarako bada, horretarako da, inguru hurreko hitzunok darabilten *orria* eta liburuan datorren *hostoa* bat direla erakusteko. Eskola-umeei

kirola *ostegunean* dutela esaten bazaie eskolan, etxean entzuten duten *egunean* gauza bera dela irakasten ez zaie, zibizabuan ibiliko dira, edo *asteazkenean* esaten bazaie, eta *asteazken* horrek ez duela zer ikusi *aste-akabu* edo *aste goienarekin* eta bai ostera *eguaztenarekin* akordarazten ez bazaie, zalantzapean jarraituko dute.

Hedabideak direla-eta, entzutezkoak dira «neurri-kordel» egokiak, hizkuntza baten osasun-egoera neurtzeko. Hizlarien, elkarrizketatuen eta deitzaileen artean azaleratzen diren erregistroak ikusita, Bizkaiko parteari dagokionez, igarria da orain 40-50 urte euskaraz erabili ohi zen baino tematika askoz anitzagoa, dibertsoagoa, darabiltela gaurko hedabideek, askotariko gaiak aipatzen eta lantzen direla. Agerikoa da, halaber, euskaraz gai diferenteez jende askoz gehiagok hitz egiten duela, aurreko belaunaldietan baino, eta horiez jarduten dutenak gazteak direla, ikasketak, eta sarritan ikerketak, euskaraz egin dituzten gazteak. Euskarak gure hedabideetan 70-80 hamarrekotan zuen barruti murrizta asko hedatu eta ugaritu da denboraren joanean.

Euskararen gizarte erabilera urbanoan ageri dena da, euskaldungoaren multzoa ugaritu dela izugarriro, baina hizkuntzaren kalitatea eta indarra eta bizi makalagoak direla aurreko belaunaldian baino. Irudi batez argitzeko, lehen ardo zena orain urardo bihurtu dela hein handi batez, baina, txarren-txarrenean ere, ardo izaten segitzen du. Bizkaiko euskaldungoaren, berariaz euskaldungo gaztearen, ahuleziak hor ageri dira behin eta berriro.

Esatarien, irakasleen, itzultzaileen, kazetarien eta ez gutxitan idazleen, edo idazletzakoen, euskal produkzioak bahetik igarotzen hasten bagara, bahe estua erabili ez arren ere, txitean-pitean aurkitzen duzu zer edo hura, gramatikaz desegokia dena edo, agian zuzena izanda ere, euskaldun natural batek nekez idatzi edo esango lukeena. Hizkera landuaren zuzentasunaz eta batez ere estilo onaz euskarazko testuei jarraipena egiten saiatzen naiz irrati bidez, eta agortzen ez den iturria dirudi. Gaztelaniaz beste hainbeste egingo balitz, sekulako eskandalua litzateke.

Akats, desbide, desegokitasunon arrazoiak ez dira beti bat. Itzulpenaren morroi —gaztelaniaren, hain zuzen— izatean datza horietariko bat. Akordura datorkit behin baino sarriago, Aita Zavala ikertzaile eta euskaltzainak, *Auspoa* bildumaren sortzaile eta gidariak, sarri eman ohi zuen argudioa euskara onaren eta txarraren gainean: gaur egun euskaraz idazten duen askok erderaz pentsatzen duela, eta hori nabari izaten dela idatzietan.

Baina ahulezia horren beste arrazoi gehiago ere badira: a) Kasu batzuetan, hizkuntzaren transmisio onik ez izana belaunaldi gazteetara. Berbaz dabilen hizkeraren ezaguera ziuurrik ez izatea. b) Ahoz dihardugunean eta idatziz ari garenean, parametro diferenteez erabiltzea. Bestela esanda, ahoz berez darabilguna, entzutez ikasi duguna, idatzira bideratzeko gaitasunik ez izatea. Hori gehiene-

tan, trebetasun hori ikaste prozesuetan landu ez delako gertatzen da. Eta beste hainbat aipa daitezke.

Literatura dugu beste atal garrantzi handikoa. Sorkuntzaren kalitateaz aparte, zelako hizkera darabilgun, zein erregistro eta baliabide dantzaten dugun idazterakoan. Sartaldeko gaur egungo hainbat idazleren testuei ez zaie igartzen nondikoak diren ere. Aurrez idatziz finkaturik dagoen erregistro eredu bat imitatzen dute era automatikoz, baina eurenetik ezer gutxi testura erakarrira. Ez da fenomeno berria. Lehenago ere hau gertatzen zen. Orain behar bada ageriago eta ugariago.

Norbere kupeletik ardoa edan beharrean, urrunagoko eta ondo menderatzen ez den batetik edaten denean, horrek ere akatsak izan ohi ditu sarri: ziuertasunik eza, desegokitasunak idatzizko produkzioan (gramatika, estilo...). Norbere erreferentziak bazterrean laga ezker, zibizabuan ibili ohi gara sarri.

Euskara baturako ekarpenaz, zer esan daiteke oraintsuagoko ibilbideaz? Iritziak iritzi, sartaldearen ekarpenaz baino omisioaz gehiago hitz egin daiteke. Baina aurreraxeago jardungo dut horrezaz.

Bizkaiko eta orohar sartaldeko euskara batu idatziak ez du erdialdeko batetik bereizten duen ezaugarri apartekorik, orokorrean. Salbuespen kasuak dira gehiago, joera nagusia baino. Sartaldearen ekarpena diodanean, sartaldeko euskara-edukien ekarpenaz ari naiz.

Ezin uka, idatzizko genero batzuk aukera zabalagoa eskaintzen dutela beste batzuk baino. Zientzia gaietan edo saio generoan hizkuntza-erregistroa berdintsuago da, nonnahi idazten dela ere. Sorkuntzako generoek —narratibak, berriaz, antzerkiak, zine-gidoiak...—, kazetari literaturak - genero batzuk gehiago (erreportaiak, elkarrizketak...)...- joko trinkoagoa opesten dute, hizkera bera ere sortzaileago izan dadin.

Gaur egun euskara batuaz sartaldean idazten den produkzioa epaitzen ez da erraza: hedabideak, testu didaktikoak... Edozela dela ere, sartaldeko erregistroen ekarria ez da asko igartzen, jende jakin batzuen balio erantsia aparte utzita: idazle, irakasle, kazetari, hizlari, aktore batzuen ekarriaz ate.

Irakaskuntza eta goi irakaskuntza gaietan, hizkera formalagoa den heinean, gaitz da hizkeretako baliapideen altxorra txertatzen. Terminogia eta gainerako hizkuntza produkzioa objektiboagoa eta hotzagoa ohi delako. Baina hizkuntzaren didaktika, euskal literatura eta euskal gramatika lantzen den sailetan bete-betean sartzen da.

Irakasle Eskoletan zenbateraino lantzen dira sartaldeko hizkeraren ezaugarri eta bereizgarriak? Lexikoan eta lokuzioetan batetik, baina morfologia mailara etorrita, aditzean, deklinabidean, atzizkibide-konposatu sisteman, menderakuntza egituretan, izen deklinabidean edo sintaxi esparruan edo bes-tetan?

Lekuko erregistroaren transkripzioa

Euskara batuaren normalkuntzarekin paraleloan, albo-fenomeno bat ere indartzen joan da sartaldean ere, lehendik zetorrena, baina era biziagoan. Hau ez da sartaldeko kontua bakarrik; lurralde diferenteetako hizkeretan nabari den joera da: lekuko herri-hizkera erregistroa idatziz erabiltzeko moda. Ohiko bihurtu da gazteen artean eta batez ere harreman pribatuan; ez beti. WhatsApp mezuetan neurri barik hazten doa. Baina Facebook bezalako gizarte-sareetan ere ugaria da.

Adierazkortasuna, arau-haustea eta gazteek euren nortasun propioa erakusteko bide bat dela esango nuke orokorrean, soinekoekin jazotzen denaren antzekoa. Txarrean ere, euskal hizkuntza gazteen artean bizirik eta indarrean dabilen seinale.

Baina ezjakintasun sakonago baten ispilu ere badelakoa daukat kasu batzuetan: herri-berbetan berez darabilzun hori eredu landuan berridazteko gaitasunik eza, hau da, idatziz formulatzeko trebetasunik eza. Adibide soil batez argitzeko, «en el suelo» esateko *beien ganién* badarabil batek berbaz, idatziz *behearen gainean* idazteko trebetasuna garatu ez izana.

Sartaldeko berbeta-moduen berezitasuna bihurtzen da gazte askorentzat eragozpen gaitueztina. Egitura modal bat idatziz eraikitzeke eskolan *bezala* eta *bezalako* ikasi baditut, berbaz inguruan entzuten ditugun *lez*, *letxe* edo *lantxe*, *lako*, *moduko* eta gainerakoak erdi alperreko dira. Beraz idazterakoan, zeinda ez baleude bezala jokatuko dut.

6. ETORKIZUNARI BURUZ

Estrategia bakarrik ez erabatekorik ez daukagu, baina ildo batzuk apunta ditzakegu, bidea hobetzen edo leuntzen lagundu ahal balezate.

Literatura idatziaren ildoak

Bost ahalegin egiten ari dira administrazio, idazle eta beste eragileen aldetik irakurketa bultzatzeko. Gaur egungo literatura sorkuntzen irakurketara bideratuak datoz ahaleginok, orohar. Beharrezkoa eta goratzekoa.

Baina nago, geure literatura tradizioa ahaztuxe ote daukagun. Euskara batua finkatu aurreko euskal literatura orohar euskalki literarioetan idatzirik dago, eta historiaurreko literatura bailitz legez jokatzen da. Euskal literatura tradizioa, bereziki XIX-XX mendeetako, berez ere urria eta tematikaz murrizta dena, irakas-

kuntza sisteman (edota helduen irakaskuntzan edo denbora libreko jardueretan) ezagutzeko, irakurtzeko eta aztertzeko plan bat jakinaren gainean zehaztasunez ondu eta seriotan bideratzen ez badugu, lehengotan iraungo du gure euskara landuak; tristerik eta moletik: geu bagina bezala aintzindari eta bide-urratzaile, eta aurretikorik ia ez balego bezala.

Sinesturik nago, tradizio idatzi horri etekinik atera nahi zaio belaunaldi gazteen artean, era gaurkotuan eskaini behar direla testuak, berariaz grafia aldetik, baina baita zenbait morfologia puntutan ere, testuen ezaugarrien araberak. Badira zorionez merkatuan literatura obra gaurkotuak, bai paperez, bai digitalez.

xx. mendean, gudu aurrean zein gudu ostean, xix. mende beranduan, xviii-xix mende arteko literatura, nahiz gehienez erlijiosoa izan, ezagutu behar lukete gure ikasleek, eta unibertsitariak, batez ere kazetaritza eta letra ildoetan dihardutenek. Obra osoak ez direnean, atalik egokien antologiak, lehenagoko *lorategiak*, eta aparteko moduz idazle esanguratsuek onduak.

Literatura, hizkuntzara hurbiltzeko biderik onuratsuena da, bestetan bezala, baina euskararen kasuan gehiago. Euskara idatziaren morfologia, sintaxi, lexiko eta estiloa da bat, baina «gure mundua», «gure leheneko euskal mundua» ispilutzen da hor. Aurretikoek euskaraz transmititu diguten mundua, pentsaera, jakintza, pentsaera dago euskara horretan iltzaturik. Susmoa dut, agor eta lehor bihurtu ote den ikasle jendearentzat euskal literatura.

Frantziako eskola sistema daukat gogoan. Gureak eta Espainiakoak baino askoz arduraz handiagoz eta xehetasun sakonagoz aztertzen eta lantzen dituzte eskolan, euren literaturan erreferentziazko diren autore eta testuak. Literatura historikoaren material didaktiko zoragarrien jabe dira.

Euskarara bihurtuta, gure sartaldeko kazetari, irakasle, hizlari edo itzultzaile batek *Peru Abarka*, *Kresala* edo Kirikiñoren *Abarrak* irakurririk ez izatea (adibide ezagun batzuk ipintzearen) seinale ona ote da? Deba-ibarreko irakaskuntza zentroetan Juan San Martin baten *Zirikadak* eta *Eztenkadak* ez ezagutzea osasunaren seinale ote da? Epe luzera literatura irakurri izanak fruitu emankorrek dakartza berekin. Gure artera etorrita, Mitxelena, Erkiaga edo Akesolo baten estilo ona, ez ahal da, neurri batean behintzat, tradizio idatzia sakon ikasi eta ondo aztertu izanaren ondorio?

Hedabideak

Idatzizko, entzutezko zein ikusentzutezko hedabideek, igaro den mendean legez, aurrerakoan ere eragin sendoa izango dute gure euskara landuaren izaeran. Behintasu batzuk begi-bistakoak dira:

- Hizkera kalitatea zaindu eta hobetzea da bat. Estilo zuzena lehenengo, eta estilo ona hurrengo. Kazetarien hizkuntza maila hobekuntza bidean ipintzea eskatzen du horrek. Literaturaren laguntza horretan ere ez dabil urrun. Gaztelaniaz diharduen gure arteko kazetari bat emango dut eredukotzat: Felix Linares.
Estilo zuzena diodanean, hutsik eta akatsik gabea esan nahi dut. Badira zenbait klitxe eta formula, erabiliaren puruz, ohiko bihurtu direnak, baina zuzen ez daudenak. Adibiderik ez dut ekarri nahi, baina gurkadaka daude. Horretan ere bada zer hobetu.
- Erregistro diferenteen erabilera orekatua bermatzea: *non*, *zer*, *zelan* esan. Euskara biziaren dibertsitatearen berri guztiok dakigu gutxi-asko. Topiko ere bihurtu izan da, bestalde, Leizarraga, Axular eta euskaraz idaztera auzartu diren autoreen errepika-esanetan. Hain lurralde txikian zenbat esateko modu dagoen ondo jakitun gaude, eta ez gutxiago *Hizkuntza Atlasean* buru-belarri dabiltzan gure taldekoek. Hizkuntzarentzat muga dirudien hori onurabide ere bihur dezakegu. Aniztasun horri etekina ateratzen ikasi behar dugu, ETBko zenbait saiotan ondo ikusi dugun bezala. Azken batean, herri-erregistro sendoak dira euskara batu sendo batentzako humusik onena.

Oratoriaren indarra

Lehen elizak ziren erretorika generoa euskaraz gehien lantzen zen lekuak. Euskal erretorika hobetzeko onduen zuen A. Kardaberazek *Euskeraren Berri Onak*, elizgizonak sor eta baldar ikusten zituelako euskaraz predikatzerakoan. Erretorika kultoaren ondoan herri erretorika ere estimu handitan zeukan hark. Irakurri, bestela, saioaren azkenean erantsi zituen *Andre donostiarraren* eta *andre elorrioarraren* erretorikak.

Gaur egun ere *oratoria* edo jende aurreko *lokuzioa* ondo gainditu gabeko ikasgaiak ditugu euskaraz. Agian, hezkuntzan ere eman izan ez zaiolako, Europako beste herrialde batzuetan eman zaion lehentasuna. Lanabes indartsua luke gure euskara landuak, zalu eta trebe erabiltzen balekete euskara lanbide duten guztiak.

Sare sozialen pisua

Sinestuta nago sarea dela gero eta gehiago euskararen jokalekua. Sarea, denetariko testu moten eta erregistroen elkargune bihurtu zaigu. Malgutasuna, praktikotasuna eta dibertsitatea ditu ezaugarri.

Ez al da komeni, sare bidez eredu bikain bat eskaintzea sare-lagunei, darabiltzagun edukietan? Labur, argi eta ulertzeko eran idaztea, euskara bera halako errazbide bihur dakigun komunikaziorako. Papereko edukien indarra beherantz datorren arau, ez al da momentua sarebidez euskarari hats emateko?

Idazleen konpromezua hizkera biziaren idatzirako bidean

Herri-hizkera aberatsa idatzira ekarri duten eredu bikainak ditugu euskaraz, edozein euskalkitan dela ere. Orixe, Lizardi, Mitxelena edo Mokoroa bat erdialdean, Domingo Agirre, Zamarripa edo Kirikiño bat sartaldean, Etxepare edo Hiriart-Urruty idazle kazetariak Iparraldean... Berebiziko ahalegina egin zuten, euren aldiko eredu jasorako igarotzen, hitzez jaso zutena.

Euskara batua literatura mailan aberastu eta koloretu nahi badugu, zergatik beste hainbeste egin ez, nork bere ingurunean duen hori idatzian txertatzen?

Sartaldeko euskara, hainbat gauzatan erdiko eta ekialdeko hizkeretatik nahiko diferentea da, orohar, gauza askotan. Sartalde berbetean diren berba, lokuzio eta esamolde adiutuak eredu batuan mendatzeak berekin ekarriko du, sartaldeko hitzunok ere eroso eta alazo senti daitezten.

Euskara batua autobide zabal bat dugu, nora erraz bil daitezkeen, ahalegin apur baten porezuz, bidezidor, gurpide, estrata, errepide edo bideberri guztietako hizkera-trafikoa, bidea kolapsatzeko beldurrik gabe.

EUSKARA BATUA NAFARROAN

ANDRES IÑIGO

Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkaria

Hitzaldi honen helburua euskarak Nafarroan azkeneko mendeetan zehar izan duen bilakaera azaltzea ez bada ere, uste dut lagungarri izaten ahal dela, sarrera gisa, euskararen bilakaera hori irudi orokorretan bistara ekartzea, orain dela 50 urte —euskara batuaren aldeko erabakia hartu zenean— Nafarroan euskararen eremu geografikoa zein zen ikusteko.

Euskararen bilakaera azkeneko mendeetan.

1. Erdi Aroaren amaiera aldean

2. XIX. mendearen erdialdean

3. XX. mendearen erdialdean

Iturria: Irudi hauek egiteko artikulu honen amaieran aipatzen den bibliografiatik jasotako informazioa erabili da.

1. EUSKARAREN EGOERA 1968. URTEAREN INGURUAN

Azpimarratzekoa da Erdi Aroaz geroztik izandako euskararen atzerakada eta, batez ere, galera horren erritmo bizia, azkeneko mendeetan bereziki.

Bilakaera honetaz ikerketak egin dituztenek (ikus amaierako bibliografia) erraten digute Nafarroan euskara xx. mendearen 60ko hamarkadan aurkitzen zela unerik larrienean, kinka larrian alegia, ez baitzen, segur aski, % 10era iristen euskaldunen kopurua eta, gainera, horietatik gehienak adin batetik gorakoak baitziren. Sánchez Carrión «Txepetx»ek, *El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra (1970)* liburuan atzerakada horren zenbait faktore aztertu zituen eta, bertzeren artean, honako hauek aipatzen ditu:

- Familiako transmisioa krisi larrian sartzen ari zela.
- Euskaldunen gehiengoa alfabetatu gabea zela.
- Euskararen aldeko estimua galtzen ari zela, gaztelaniaren mundua gero eta itogarriagoa zelako, batik bat, ibarretako buru ziren herri gehienetan, hala nola Altsasun, Etxarri Aranatzan, Irurtzunen, Lekunberrin, Beran, Donezteben, Elizondon, eta abarretan.

Txepetxek ezin argiago ematen du egoera honen berri hamarkada horren akaberan burutu zuen lan bikainean. Deskribatzen duen panorama erabat suntsigarria bada ere, hauts artean erdi estalirik zegoen euskararen garrari gaineko hauts hori kentzen hasi eta itxaropenaren argia ikusi nahirik, honela zioen «era necesario un cambio de actitud. Sólo así salvaremos al vascuence [...] quiero creer que nuestro viejo euskera va a vivir momentos de un nuevo resurgir» (Sánchez Carrión 1972: 18-19).

Txepetxentzat itxaropen horren bi oinarri sendoak honako hauek ziren:

- Batetik, urte haietan sortzen hasiak ziren ikastolak (Iruñean 1965ean, Leitzan 1967an, Olatzagutian eta Tafallan 1969an, Elizondon, Etxarri Aranatzan eta Lekunberrin 1970ean, etab.).
- Bertzetik, Foru Diputazioaren *Príncipe de Viana Saila* 1957tik aitzina euskarari ematen ari zitzaion babes, Euskararen Sustatze Atala ren bitartez. Babes hori erakunde honek hartutako neurri hauetan gauzatu zen:
 - Euskara zekiten haurrei sariak eta diplomak ematea.

- Euskarazko klaseak eskola publikoetan pixkanaka sartzea, eskola ordutik kanpo bazen ere.
- *Príncipe de Viana* aldizkariaren euskarazko gehigarria hilabetero 7.000 familiatara dohainik helaraztea, etab.

Garai berri horren hasieran eman beharreko urratsa bikoitza zen, batetik, umei eskoletan euskara irakatsi ahal izatea eta, bertzetik, euskaraz irakastea, hots, haurrak euskaraz hezitzea.

Horretaz gain, irakaskuntzari dagokionez, aipatzekoa da urte haietan abian jartzen hasi zirela helduen alfabetatze-euskalduntzerako ikastaro solte zenbait, gau eskolak eta xede hori gauzatzeko eraiki zela, jada 1972an, Iruñeko Arturo Campión euskaltegia, eta hamarkada horretako hurrengo urteetan gauzatzen joan zirela ikasketa hauek AEK-ko euskaltegien, Irakasle Eskolaren, Iruñeko Hizkuntza Eskola Ofizialaren eta abarren bidez.

2. EUSKARA BATUAREN BEHARRA NAFARROAN

Beraz, argi pixka batekin ikusten hasitako egoera berri horretan xede nagusia eta itxaropena euskara salbatzea zen, eta, horretaz gain, euskara pixkanaka-pixkanaka euskaldunen arteko hizkuntza bizia bilakatzea ere bai. Baina nola planteatu eta nola hasi ibilbide berri hori? Tokian tokiko euskalkia edota hizkera irakatsiz eta landuz? Hori izanen zen bidea egunen batean euskara euskaldun guztien harreman hizkuntza izatera iristeko, bertze hitzetan errateko, euskaldunek beren hizkuntza nazionala izateko?

Jose Mari Satrustegiri hainbatetan entzundako pasartea ekarriko dizuet gogora —bere azken urteetan idatzirik ere utzi zuen—. Pasarte horretan, 1967. urtean izandako bilera baten berri ematen du eta, Satrustegiren erranetan, bilera horrek garrantzi handia izan zuen. Madrilgo Hezkuntza Ministerioan lan egiten zuen Serra Estruch izeneko funtzionario batek orduko euskaltzainburu zen Manuel Lekuonari elkarretaratzea proposatu omen zion, halako egun bateko goizeko 09:00etan, Zumarragako tren geltokian. Presazko eta, aldi berean, isilpeko bilera zela adierazi omen zion. Isilpekoa, funtzionario hori ez zelako inoren ordezkari gisa etorri, bere kasa baizik, eta, horretaz gainera, Gipuzkoa garai hartan salbuespen-egoeran zegoenez gero, arriskutsua zelako bilera ez ofizial bat egitea. Lekuonak hiru euskaltzain deitu omen zituen elkarretaratze hartara: Mitxelena, Satrustegi eta hirugarren bat (Villasante, Satrustegiren ustez). Egoera hartan bost pertsona horien arteko bilera hark inolako susmorik sor ez zezan, Zumarragako geltokitik Urretxuko komentu batera joan eta han eman omen zuten goiz osoa. Serra Estruchen mezu argia honela laburbilduko nuke:

Konturatu behar duzue zer datorkizuen gainera, ematen baitu Franco ez dela lutzerako, eta begi bistakoa da, frankismoa amaitutakoan, gaztelaniarekin batera, Espainiako gainerako hizkuntzak ere ofizialak izanen direla. Eta une hori iristen denean, zer eginen duzue, zertan irakatsiko eskoletan, zertan idatziko hedabide eta abarretan? Euskalkietan? Azpieuskalkietan? Tokian tokiko testu liburuak argitaratzeko ahalmenik, eta giza- eta diru-baliabiderik izanen al da? etab., etab. Orduan bai galduko zaizuela behin betiko zuen hizkuntza, gaineratu omen zien (gai honez hain argi eta halako interesarekin mintzo zen gizon katalana izaki, ohartarazten zuen Satrustegik). Idatzirik utzi ez bazuen ere, ahozko azalpenetan, Satrustegiri behin baino gehiagotan entzun nion Serra Estruchek bertze hau ere komentatu zela: dudarik ez dago Francok euskara erabat desagertzea nahi zuela, baina hain argi zuen xede horretarako, ez zion bere buruak argi askirik eman, nahikoa baitzuen gerra ondoren euskara hizkuntza ofiziala deklaratzeko, jakinik egoera hartan euskarak ez zuela burua altxatzerik izanen.

Hizkuntzaren estandarizazioaren presazko premia ikusarazi omen zien, bai eta lortu ere, nonbait. Serra jauna agurtutakoan, euskaltzainburuak Mitxelenari agindu

gisako eskaera hau egin omen zion: «Koldo, berehala hartu beharko duzu *horren* ardura» (Satrustegi 2002: 325). Handik urte batera izan zen Arantzazuko biltzarra.

Nafarroako panorama hartan bai euskara oraindik mintzatzen zen tokietan salbatu ahal izateko, bai galduxa zegoen tokietan errekueratzen edo biziberritzen hasteko, eta baita erabat galdua zegoen eremuetara hedatzen hasteko ere, mesedegarri izan ote zen batuaren aldeko erabakia?

Orokorrean, zalantzarik ez zegoela ematen du. Adierazgarria da Jose Anjel Irigaraik, batua onartu eta lauzpabost urtera, 1973an argitara emandako *Euskera eta Nafarroa* liburuan zioena. Batuaren beharraz argi mintzo da eta egiten duen balorazioa hitz gutxitan azaltzeko honela laburbilduko nuke:

Indar gutiko euskalkietan zatiturik eta demografiaren aldetik oinarri askirik ez duten euskalkiak ditugu Nafarroan, horietako batzuk, gainera, betiko galduak jadanik, erronkaria erraterako. Hil ala biziko atakatik atera beharrean gaudenean, amets hutsa da oinarri sozialik ez duten hizkerak salbatzea eta oraindik amets handiagoa, bide horri jarraituz, euskara galdua dagoen eremuetara hedatzea. Sendabide bakarra, euskararen batasuna, euskara batua da. Zer euskara irakatsi ahalko dugu, bada, Iruñerrian, Estellerrian, Tafallerrian, Zangozerrian edota Tuteran aldean? Bertze kontu bat litzateke, bizirik dagoen tokietan eta etxean ikasi duten haurrekin jarraitu beharreko metodologia, alegia, tokian tokiko euskaratik hasita egitea urratsez urrats baturako bidea. (Irigarai 1973: 123-134)

3. BATUAREN ERAGINA ADMINISTRAZIOAN, IRAKASKUNTZAN, KOMUNIKABIDEETAN...

Batua erabaki eta 18 urte geroago, 1986an, onartu zen Nafarroan Euskararen Legea eta honekin batera euskararen ofizialtasuna 'euskalduna' deitutako eremuan eta nolabaiteko onarpenera 'misto' deitutakoan. Horren ondorioz, ordura arte ez bezala, euskara zenbait esparrutara zabaltzen hasi zen, hala nola herri-administrazioa, hezkuntzara eta komunikabideetara. Baliagarriak iruditzen zaizkit 2003an egin eta 2004an argitara emandako inkesta baten datuak eta aurren, 2018ko martxoan, argitara emandako iritzi bilketa baten emaitzak azaltzea, nire ustez, Nafarroan euskara batuaren eragina eta eragin horren balorazioa zein izan den nahiko argi adierazten dituztelako.

3.1. Euskaltzaindiak Jagon Saileko Corpus batzordearen barruan Euskalkien lantaldea sortu ondotik, lantalde honek ikusi zuen euskalkien erabilera gomendioa eguneratu eta sistematizatu behar zela, Euskaltzaindiak lehendik egindako bi adierazpenez gain (1979an «Euskara batua eta tokian tokiko hizkerak» eta 1994an «Euskalkien erabilera Administrazioako

1. eta 2. hizkuntz eskakizunetan» adierazpenak). Lan horren emaitza izan zen Euskaltzaindiak 2004an argitara eman zuen «*Adierazpena* euskalkien erabileraz, irakaskuntzan, komunikabideetan eta administrazioan» izeneko 137. araua.

Adierazpen horren prestatze lanetan lantaldeak Nafarroan galdeketa zabal bat egin zuen. Inkesta horretan euskara batuak eta euskalkiek duten tokiaz galdetzen zen Nafarroako Administrazioan (itzultzaile eta euskara teknikarien artean —Mankomunitateetako teknikarien artean bereziki—) eta Hezkuntzan (Hezkuntza Departamentuko Zerbitzua eta Ikastolen Federazioaren Elkarteaz gain, Lehen Hezkuntzatik hasi eta unibertsitatera arteko ikastetxeetako irakasleei banatu zitzaien inkesta; bai eta helduen irakaskuntza publiko nahiz pribatuetako irakasleei ere). Inkestaren egileak lantalde horretako bi kide nafar izan ziren: Paskual Rekalde eta Patxi Iñigo euskaltzain urgazleak, eta emaitzak *Eusker*a agerkarian argitaratu ziren (Rekalde & Iñigo 2004: 115-200).

Banaturako inkestaren 6 galderak eta bakoitzari emandako erantzun nagusienak honako hauek izan ziren:

- 1) *Euskara batuaren eta euskalkien gaineko kezka.*
 - Orokorrean, kezka denek adierazten dute, kezka hori maila berekoa ez bada ere.
 - Kezkatuenak eremu euskalduneko teknikariak eta irakasleak dira, euskalkien erabilera jaisten ari dela ikusten ari direlako eta, horren arabera, euskara bera pobretzen.
 - Eremu euskaldunetik kanpokoen kezka nagusia, ordea, euskara batua finkatzea eta hedatzea da, haiek bizi duten arazo eta borroka ez baita batua eta euskalkien artekoa, euskararen eta gaztelaniaren artekoa baizik.
- 2) *Euskara batuaren eta euskalkien lekua eguneroko lanean.*
 - Orokorrean, ia dena euskara batuan egiten dela diote.
 - Salbuespena eremu euskalduneko euskara teknikariak eta irakasleak dira. Tokian tokiko lexikoa eta esamoldeak sartzen saiatzen direla diote, edo gutxienez Nafarroako berezitasun batzuk txertatzen, euskalkiak batuaren osagarritzat hartuz, eta ahozkoan ere saiatzen direla bertakoa bultzatzen.
 - Eremu euskaldunetik kanpoko teknikari eta irakasleentzat kezka nagusia euskara bera finkatzea da eta horietako gehienek xede horrekin nahiko lan dutela adierazten dute. Unibertsitateko irakasleek jakintzat ematen dute batua erabili behar dela lanean.

- 3) *Euskara batua idazteko, euskalkiak ahozkorako. Ados?*
- Eremu euskalduneko teknikariek eta irakasleek beharrezkotzat jotzen dute euskalkien aberastasuna eta berezitasunak batu idatzian txertatzen joatea eta ahozkoan bertako hizkera zaintzea eta bultzatzea ere. Hala ere, ohartarazten dute hori bertakoak diren irakasleentzat ez dela arazoa, bai ordea bertako hizkera ezagutzen ez duten irakasleentzat.
- 4) *Nolako euskara: batu hutsa ala euskalkien ekarpenez aberastua?*
- Batua da zalantzarik gabe erabiltzen dena, baina euskalkien ekarpenekin aberastua. Eremu euskaldunekoek euskalkien ekarpenak duen garrantziaren aldekoak dira, baina, aldi berean, ohartarazten dute testu idatzietan gorde beharreko koherentzia, nolana hiko formen arriskuan erori gabe. Unibertsitateko irakasleen ustez, garrantzitsuena da ikasleak euskaran (batuan) ongi trebatuak izaten lortzea, eta ondotik lan egitea tokatzen zaien tokietan trebatzen hastea bertako euskalkian.
- 5) *Noiz eta nola idatzi euskalkian; euskalkian idazteko arauak; ahoskatu bezala idatzi?*
- Euskalkietan idatzi behar denean (eremu euskaldunetan, batik bat), edo euskalkietako forma batzuk sartu nahi direnean, beharrezkotzat jotzen dute idazteko arauak prestatzea, eredu onak emanaz eta aplikatuz.
 - Ahoskatu bezala idazteari dagokionez, onartezina dela diote, nahasmena eta astakeria hutsa dela iruditzen zaielako.
 - Zenbait kasutan, erdal eremuan ari direnek bereziki, gai hau ez dute landu, ezta tratatu ere.
- 6) *Nola idatzi behar den jakiteko erabaki finkorik hartu bada, horretarako arrazoiak.*
- Euskalkien presentzia nahiko azalekoa dela diote eta planteamendu zehatzik ez dela egin; edozein kasutan, ematen du jarrera batuz idaztea eta Nafarroako euskalkien ekarpenekin osatzea dela.

Laburbilduz, hauek dira iritzi edota iruzkin nagusiak:

- Orokorrean euskara batua behar-beharrezkotzat jo zuten eta ia denak ados zeuden batuan Nafarroan gehien erabiltzen diren formak txertatzearekin.
- Itzultzaile, euskara teknikari eta unibertsitatekoei zail egiten zitzairen euskalki guztien ezaugarriak administrazioko edo unibertsitateko testu batean txertatzea. Horregatik, bideragarriago ikusten zuten batuaren

ereduari tokian tokiko ezaugarriak txertatzea, betiere jarraibide zehatz batzuen arabera, uste okerrak saihestu ahal izateko, nolanhiko formen arriskuan ez erortzeko. Argibide horien beharra handiagoa zen irakas-kuntzan lan egiten zuten artean, batik bat idatzirako; ahozkoan erra-zago ikusten zuten bide horri jarraitzea; dena dela, xede horretarako ere beharrezkotzat jotzen zuten tokian tokiko irakasleen prestaketa plani-fikatzea.

- Nafarroako Euskararen Legearen arabera ‘eremu euskalduna’ deitzen den eremukoak ez direnek eta unibertsitatekoek, batuari Nafarroako ezaugarri nagusiak txertatzen joatearekin ados bazeuden ere, zailago ikusten zuten, arazo larriena ez zelako «euskara batua / euskalkiak», baizik eta «euskara / gaztelania» eta, gainera, pentsatzen zuten benetako arazo larri hori disimulatzeko edo, plazaratzen zirela noizbehinka polemika interesatuertarako «euskara batua / euskalkiak» gaia.

Nahiko argi ikusten ahal da, egindako ibilbidearen ondotik, inkesta bete zutenen balorazioa orokorrean bat zetorrela Irigaraik 30 urte lehenago planteatutakoarekin, nahiz eta, aldi berean, aditzera eman zuten euskara batua aberastu eta osatu beharra zegoela euskararen Nafarroako ezaugarriekin eta, gainera, euskara bizirik zegoen eremuetan tokian tokiko ahozko erabilera, errespetatu, zaindu eta baloratu behar zela.

3.2. *Jakin* aldizkariko 2018ko martxoko 225. zenbakian, iritzi emaileei bi galdera egin zitzaizkien:

- 1) *Zer ondorio eta zer garrantzi dute euskara batuaren ekarpenek?*
- 2) *Zer erronka ditu euskara batuak etorkizunari begira?*

Lau nafar ageri dira iritzi emaileen artean: Sagrario Aleman, helduen euskaltegiko irakasle ohia eta euskaltzaina; Inma Errea, idazlea eta Iruñeko Udaleko Euskara Zerbitzuko burua; Juan Kruz Lakasta, kazetaria eta Euskalerria Irratiko esataria; Santi Leoné, Iruñeko Hizkuntza Eskola Ofizialeko euskara irakaslea eta ikertzaile-idazlea.

Lehenbiziko galderari buruz (hots, *Zer ondorio eta zer garrantzi dute euskara batuaren ekarpenek?*) diotena honetara laburbildu daiteke:

- ✓ S. Aleman: batuak kohesioa eman dio euskarari. Batuak euskara Euskal Herri osoan zabaltzeko bidea eta euskararen herri izaera indartu ditu. Hizkuntzaren prestigioa ere ekarri du.

- ✓ I. Errea: hizkuntza estandarra oinarria da eta batuak ongi bete du bere papera orain arte egindakoan.
- ✓ J. K. Lakasta: euskaldun erdiek baino gehiagok eskolan ikasi dute, euskara estandarra, hori da euskaldun berrien euskalkia, hizkuntza formala.
- ✓ S. Leoné: batua da hizkuntza estandar normalizatua (edo horren bidean dagoena) gai jasoak zein egunerokoak adierazteko. Zenbaiten ahotan plastikozko hizkuntza dela? Hori ez da batuaren arazoa, erabiltzaileena baizik.

Azaldutakoa gehienbat administrazioan eta irakaskuntzan ari direnen ahotik jaso bada ere, uste dut gauza bertsua erraten ahal dugula euskal komunikabideei dagokienez ere, Idatzietan euskara batua erabiltzen da ia denetan edo, gutxienez, errespetatzen dira euskara estandarraren ortografia eta arauak. Ahozkoetan, tokian tokiko telebista eta irratietan batik bat, bertako hizkera erabiliagoa da.

Komunikabideak aipatzean, bereziki, bertakoak ditugu mintzagai:

- Telebistak: *ETB1* (eta 2018ko irailetik aitzina *ETB2* eta *ETB3* ere bai), *Hamaika...*
Bertakoak: *Xalao* (Iruñerrian eta Baztan-Bidasoan), *Navarra Televisión* eta *TVE1* (berrien laburpena eta elkarrizketaren bat edo bertze).
- Irratiak: *Euskadi Irratia...*
Bertakoak: *Euskalerrria Irratia* eta *Eguzki Irratia* (Iruñerrian, batik bat), *Xorroxin* (Baztan-Bidasoan)... *Esan-Erran* (Basaburuan, Imotzen, Ultzaman, Odietan, Anuen, Lantzen, Atetzen), *Karrape* (Leitzan), *Aralar Irratia* (Larraunen), *Irati Irratia* (Pirinioaldean)...
- Egunkariak: *Berria*, *Gara*.
Bertakoak: *Diario de Noticias* (zati batzuk egunero, gehi zortzi orrialdeko gehigarria larunbatetan), *Diario de Navarra* (astean orrialde bat eta 2003az geroztik batuaz).
- Aldizkariak:
 - Euskara hutsean: *Guaixe* (astekaria, Sakanan), *Ttipi-ttapa* (hamaboskaria, Baztanen, Malerrekan, Bortzirietan, Leitzaldean), *Mailope* (Araitzen, Betelun, Larraunen), *Pulunpe* (Basaburuan, Imotzen, Ultzaman), *Karrika* (Iruñerrian), *Axular* (Burlatan).
 - Ele bitan: *Ze berri?* (urtean lau ale, Nafarroako eremu zabal batean: Pirinioetan, Pirinioaurrean, Zangozerrian, Iruñerrian, Izarbeibarren, Estellerrian, Sakanan...), *Mendixut* (hilabetekaria, Pirinioaldean), gehi Iruñeko zenbait auzotako aldizkariak...

4. NAFARROAREN EKARPENA EUSKARA BATUARI LEXIKOAN, ONOMASTIKAN, DIALEKTOLOGIAN, GRAMATIKAN, LITERATURAN...

Aipatutako iritzi emaileen arabera, euskara batua euskalkietako ekarpene-kin gero eta aberatsago eta osatuago izatea da bidea eta hori da, hain zuzen ere, Euskaltzaindiak batuaren aldeko erabakia hartu zuenez geroztik daraman estrategia eta, batik bat, azkeneko urteetan batzorde, lantalde eta egitasmo-proiektuen bitartez gauzatzen ari den lanetan. Hala adierazten dute labur-laburki aipatuko ditudan ondoko alor hauetan egindako urratsek:

- a) Lexikoa. 2000. urtean kaleratu zen *Hiztegi Batuaren* lehenbiziko argitalpenean jadanik sartu zen Nafarroan jasotako hitz sail ederra. Batzuk Nafarroan soilik jasotako lekukotasunak eta bertze batzuk *Naf.* marka daramatenak, lurralde honetan erranahi berezia duten heinean. Kopuru hori handitzen joan zen bigarren argitalpenean eta ondotik egin den *Euskaltzaindiaren Hiztegian*, gaur egun etengabe berritzen ari den hiztegi horretan, erakundearen webgunean kontsultagai dagoenean. Corpus batzordearen barruan lanean ari den Euskalkien lantaldean parte hartzen duten Nafarroako kideek ere urte batzuk badaramatzate gaia aztertzen eta proposamen berriak prestatzen *Euskaltzaindiaren Hiztegi*ko hurrengo itzulietan sartu ahal izateko.
- b) Onomastikan. Antroponimiaren alorrean, anitz dira Nafarroako agiri zahar aberatsetatik jasotako pertsona izenak urteetan zehar egindako onomastika alorreko zenbait argitalpenetan eta Euskaltzaindiaren webgunean ere kontsulta daitezkeenak. Gauza bera erraten ahal da deituz edo abizenez. Toponimiaren alorrean ere aipatzekoa da egindako ekarpena, aztertu eta arautu baitira toponimia nagusia (udal eta herri izenak), ibai eta oronimo nagusienak, zenbait herri eta ibarretako karrika-eta etxe-izenak, bai eta Nafarroan ofizialak diren toponimo txikiak ere. Kontuan izatekoa da, gainera, Euskaltzaindia, Nafarroan ere toponimia gaietan erakunde aholku emaile ofiziala denez gero, etengabe ari dela eskaerak jasotzen eta horien erantzunak bideratzeko beharrezko diren txostenak prestatzen. Izan ere, behar horiei ahalik eta hobekien erantzun ahal izateko jarri zuen abian Akademiak 2005. urtean Euskal Corpus Onomastikoa (ECO) egitasmoa.
- c) Dialektologian. Horren lekukorik adierazgarrienetako bat *Euskararen Herri Hizkeren Atlas*a egitasmoa da. 12 liburuki izanen dituen proiektu honen 9.a jadanik argitara eman da. Egitasmo honetako lanetan modu grafiko eta errazean argi ikusten ahal da, bertze gainerako lurraldeekin batera zein den Nafarroako ekarpena. Ezaguna den bezala, egitasmo hori gauzatzeko prestatu ziren 85 gairen inguruko 2.857 galdera Euskal Herriko 145 herritan

aplikatu ziren, horietatik 27 Nafarroakoetan. Beraz, emaitzen % 18,6 (ia-ia bostetik bat) Nafarroako lurraldeari dagokiona da.

- d) Gramatikan. Gramatika batzordeak 1985etik 2011ra prestatu eta argitaratu duen *Euskal Gramatika. Lehen urratsak* lanean ageri dira horretan parte hartu duten batzordekide nafarren ekarpenak eta berdin gertatzen da orain prestatzen ari diren *Euskararen Gramatika* lanean.
- e) Literaturan. Aipatzekoa da, hagitx kontuan izateko ekarpena delako, azkeneko 25-30 urte hauetan Nafarroan izan den euskal idazleen loraldia, eta batuan idazten duen kopuru sendo hori etengabe gorantz doa.

5. ETORKIZUNA: DATUAK, BALORAZIOA ETA ERRONKAK

2016ko VI. Inkesta Soziolinguistikoaren emaitzen arabera, euskararen hizkuntza gaitasuna duten nafarren kopurua igo egin da orokorrean, bai eta erabiltzaileen kopurua ere, urte berean egindako kale-neurketaren arabera:

Hizkuntza gaitasuna	1991	2016	Igoera
	(%)	(%)	
Euskaldunak	10,7	12,9	
Euskaldun hartzaileak	7,1	10,3	
Denera	17,8	23,2	> 5,4 > 15,1 (16-24 urtekoen artean)

Erabilera	2011	2016	Igoera
	(%)	(%)	
Nafarroan	5,7	6,7	> 1,0
Iruñerrian	2,7	2,9	> 0,2

Erabilerari dagokionez, aipatzekoa da adinekoen artean baino gehiago igo dela haur, gazte eta helduen artean. Egoera ez da suziriak botatzeko modukoa, baina kontuan izatekoa da azkenaldi honetan gora egin duela, bai Nafarroan, bai Iruñerrian ere.

5.1. ataleko bigarren galderari buruz (hau da zer *erronka ditu euskara batuak etorkizunari begira?* aipatutako lau nafarrek diotena honela laburbildu daiteke:

- ✓ S. Leoné: gogoeta ez da batua edo euskalkiak dikotomia antzu eta gaiztoa, baizik nola joan euskararen eremua zabaltzen eta euskararen osasuna bizkortzen.

- ✓ J. K. Lakasta: mintzatzeko naturaltasuna lortu behar da eguneroko bizirako, lokuzioak, etab.
- ✓ I. Errea: batua aberasten jarraitu behar da, dituen baliabideetatik edanez, hots, literaturatik, bertsolaritzatik, ahozkotasunetik, euskalkietatik.
- ✓ S. Aleman: hizkuntza arlo guztietara egokitzea eta denen ardua izatea hizkuntza maila hobetzea. Azkenaldian ikusten den batasunaren aurkako ‘moda’ faltsua gainditzea, izan ere, batuaz aritzeko errezeloa erakusten duten anitz oso egoki sentitzen dira erdara batuan arituz.

Azalpen horiek ikusita, erraten ahal da argi geratzen dela etorkizunari buruzko nondik norakoa: euskara osatzea eta aberastea, euskararen osasunaren egoera bizkortzea, eguneroko bizirako egokitzea, biziaren arlo guztietara hedatzea, euskararen eremua zabaltzea, etab. Uste dut hori dela, ezbairik gabe, gehiengoaren iritzia eta balorazioa.

Hala ere, xede horien artean, Sagrario Alemanek aipatzen du «azkenaldian ikusten den batasunaren aurkako ‘moda’ faltsua gainditu behar dela. Kontuan izateko kezka dela uste dut. Izan ere, kezka sortzeko modukoa da azkeneko urteetan han-hemenka gero eta gehiago hedatzen ari den fenomeno baita, gero eta maizago egiaztatzen ahal den joera.

Kontua da euskalkiak edota herrietako hizkerak erabiltzearen, bultzatzearen eta indartzearen aitzakiarekin, idatzizko komunikazioetan, euskara estandarra erabili beharrean, hizkera horietako tokian tokiko fonetismoei, txokoko kontrakzioei eta abarri ematen ari zaiela sarrera, praktikara eramanez toki bakoitzean ahoskatu bezala idatziz plazaratzen diren testuak. Aitzineko hamarkadetan euskara zokoratu eta desagerrarazi nahi zuten ezjakin eta politiko interesatuek bultzatzen saiatzen ziren estrategia bera (alegia, euskara jasoaren —batua edo estandarizatuaren— aurka agertzeaz gain, tokian tokiko euskara ‘berdaderoa’ bultzatzearena) da orain euskararen mundutik beretik sortu eta hedatzen ari dena. Neurri batean, inkontzienteki hedatzen ari den joera herrikoia dela pentsarazten du, baina joera horren bultzatzaileak konturatzen ote dira praktika horrek euskarari egiten dion kalteaz? Euskara batuak 50 urtez hainbertze kostatako bidea egin ondotik, nola ulertu orain ustezko euskaltzale jator, peto-peto eta D ereduan ikasitakoak direla suntsitzaile haien estrategia praktikara eramaten ari direnak. Sinestezina bezain erreala.

Eta zein da ‘moda’ faltsu hori adierazten duen praktika? Bertzeren artean, gero eta maizago eta ugariago plazaratzen diren gisa honetako idatzizko inprimakiak:

- Herri izenetan: *Leitze* (Leitza), *Ezkurre* (Ezkurra), *Elgorri* (Elgorriaga), *Ittuna* (Ituren)...

- Lexikoa: *ortzileria*, *ortzilerea*, *ortzila* (ortzirale), *ostiela* (ostiral), *launbeta*, *larunta* (larunbat), *igendea*, *igendia*, *iyendie* (igande)...
- Ortografian: *zikiro yate* (zikiro jate), *beyetz* (baietz)...
- Esaldietan: *inko diau* (egingo diagu), *atsea akitzian zinger jatia* (arratsaldea akitzean xingar jatea), *afarie elkartian* (afaria elkartean)...
- Jakinarazpen publikoetan: *igende atxaldetan etxie egoin de* (igande arratsaldean hetsia egonen da)...

Pentsatzekoa da, eta espero dezagun, ‘moda’ hau ere gainditu ahal izanen dela «joera horri galga lehenbailehen jarritz» (Torrealdai 2018b: 20) eta horretarako neurriak hartu behar dituztenek hartzen badituzte behintzat, eta gai izanen gabela hainbertze urteren ondotik, hainbertze kostatako bideari eusteko eta bide horretan urrats berriak eta emankorrakoak egiteko, euskara bera aberasteko eta «zor zaion duintasuna eta prestigioa» (Torrealdai *ibidem*) emateko, hemen eta mundu zabalaren aitzinean.

Ondorio gisa, puntu hauetan laburbildu genezake azalduakoa:

- Euskara batua, salbuespenak salbuespen, hasieratik ia-ia erabat onartua izan da Nafarroan.
- Testu idatzietan batua da erabiltzen den hizkera: administrazioan, irakaskuntzan, literaturan eta komunikabideetan. Ahozkoetan tokian tokikoa ere bai.
- Poliki-poliki osatzen, aberasten, sendotzen doa, baina zenbait ‘moda’ faltsu gainditu eta bideratu behar dira.
- Pixkanaka bada ere, biziaren arlo guztietara hedatzen ari da eta eremu berrietara zabaltzen, baina bulkada berrien premia handia du.
- Erabilera areagotzea, ahoskera zaintzea, hizkerari bizitasuna ematea, hizkuntza kalitatea bermatzea eta euskarari dagokion duintasuna eta prestigioa ematea izanen lirateke hemendik aitzineko erronka nagusienak.

BIBLIOGRAFIA

- ELGOIBAR, E., ZUBIZARRETA, B., GAMINDE, I., 1987, *Euskararen galera Nafarroan (1587-1984)*. Iruñea: Pamiela.
- EUSKAL HERRIKO IKASTOLAK-EUSKALTZAINDIA, 2010, *Ikastola mugimendua. Dabilen herria*, Jagon Saila, 10. Bilbo: Euskaltzaindia.
- GROS I LLADÓS, M., 2007, *Recuperación del Euskera en Navarra*, Jagon Saila, 4. Bilbo: Euskaltzaindia.
- IÑIGO, A., 2005, *Jose Mari Satrustegi: ereile eta lekuko*, Mendauro I. Iruñea: Euskaltzaindia-Nafarroako Gobernu.

- 2017, «Nafarroa, euskara biziberritzeko bidean», *Hermes*, 57: 92-95. Bilbo: Sabino Arana Fundazioa.
- IRIGARAI, J. A., 1973, *Euskera eta Nafarroa*. Iruñea: Aranzadi.
- IRIGARAY, A., 1956, «Noticia del estado lingüístico de Navarra en 1935», *Euskera*, I (1956), 41-46. Bilbo: Euskaltzaindia.
- JAKIN 135* (martxoa-apirila 2003), «Nafarroa eta Euskara». Andoain.
- 225 (martxoa-apirila 2018), «Euskara batuak 50 urte». Andoain.
- JIMENO JURÍO, J. M., 1997, *Navarra, Historia del Euskera*. Tafalla: Txalaparta.
- LÓPEZ-GOÑI, I., 2001, «El largo proceso de institucionalización de las Ikastolas y la Ley del Vascuence», *15 años de la Ley del Euskera en Navarra*. Eusko Ikaskuntza: *RIEV dossier*.
- NAFARROAKO GOBERNUA, 2016, «Euskararen I. Plan Estrategikoa (2016-2019)», <www.euskara16-19.nafarroa.eus>.
- REKALDE, P., IÑIGO, P., 2004, «Euskara batua eta euskalkiak Nafarroako Administrazioan eta Hezkuntzan, inkesta baten emaitzak, kezka eta ondorioak», *Euskera*, 49, 1: 115-200. Bilbo: Euskaltzaindia.
- SALABERRI ZARATIEGI, P., 2018, «El euskera en la Edad Media», *Historia de la Lengua Vasca*, J. Gorrotxategui, I. Igartua, J. A. Lakarra (eds.), 315-367. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzza.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, J. M. «Txepetx», 1972, *El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra (1970)*. Iruñea: Nafarroako Foru Diputazioa, Príncipe de Viana.
- SATRUSTEGI, J. M., 2002, «Información magisterial en la correspondencia de Holmer y Mitxelena (1967-1976)», *FLV*, 90: 323-352. Iruñea: Nafarroako Gobernu.
- SOZIOLOGIA KLUSTERRA, 2017, *Hizkuntza erabileraren VII. kale-neurketa*. Euskal Herria, 2016. Andoain.
- TORREALDAI, J. M., 2018, *Asedio al Euskera*. Donostia: Txertoa.
- 2018b, «Jakín talde historikoa: euskara batuaren memoria eta etorkizuna», *Jakin*, 225: 17-20. Andoain.

EUSKARA BATUA IPAR EUSKAL HERRIAN LEHEN ETA ORAIN

JEAN-BAPTISTE *BATTITU* COYOS
Euskaltzaindia

1. IPAR EUSKAL HERRIA ETA EUSKARA BATUA 1968 BAINO LEHEN: HISTORIA LUZEA

Euskararen historiaren narrazioan, euskara batu modernoa Arantzazun, 1968ko urrian, Euskaltzaindiaren VII. Biltzarrean sortu zela ohi dugu kontatzen. Halere, Euskaltzaindiak Baionan 2018ko irailaren 13an antolatu zuen Euskara batua eta Ipar Euskal Herria: 1964-2018 jardunaldian agertu zaigu, ezagutua baldin bazen ere, urrats garrantzitsuak egin zirela Baionan 1963-1964an Txillardegiren gidaritzapean.

Dena den, molde batez euskara batuaren historia Ipar Euskal Herrian luzea da, anitzek pentsatzen dute baino luzeagoa. XVI. mendean hasi zela erran nezake, Joannes Leizarragarekin 1571n. Bistan da, artikulua honetan, helburua historia horren egitea ez da, zedarri batzuk oroitaraztea baizik, jalo batzuk ematea Iparraldeko idazle batzuen aipameneren bidez. Lehen ohar gisa, interesgarria da azpimarratzea beren liburuaren aitzinsolasean edo prologoan idazle horiek denek, era batez edo bestez, euskara idatziaren egoera azaltzen zutela, euskaraz idazteko zailtasunak euskararen aniztasunarengatik edo idazteko arau faltarengatik.

1.1. XVI. mendea: Joannes Leizarraga (1571)

Has gaitzen orduan Beskoitzeko apaizaren aipamen ezagunarekin, *Jesus Christ Gure Jaunaren Testamentu Berria* liburuaren *Heuscalduney* deitzen den aitzinsolasean hartua:

(...) *batbederac daqui heuscal herriā* quasi etche batetic bercera-ere minçatzeo manerán cer differentiá eta diuerlitatea den: raçoin hunegatic fenfu egiazcotic aldaratu gabe, lengoageaz den becembatean ahalic guehiena guciey adi eraciteari iarrei qui içan gaitzaitza, eta ez choil edocein leku (sic) iaquineco lenhoage (sic) bereciri (...)¹.

Beraz erran dezakegu Leizarragak, jadanik, tokiko euskara ezberdinen gaitetik beste bat bilatzen zuela, euskara bat denentzat ulergarria. Bistan da hori orduko testuinguru sozio-administratibo-politikoan kokatzeko da. Erran nahi baita «euskara batua» erranmoldea ez zuela erabiltzen Leizarragak, eta euskara «batu» baino «amankomun» bat xerkatzen zuela.

1.2. XVII. mendea: Axular (1643)

Axularren ondoko aipamena ongi ezagutua da ere. Bere *Gero, bi partetan partitua eta berezia* liburuan «Irakurtzailleari» atalean hau da idatzi zuena:

Badakit halaber ezin heda naitekeiela euskarako minzatze molde guztietara. Zeren anhitz moldez eta diferentki minzaten baitira euskal herrian. Nafarroa garaian, Nafarroa behean, Zuberoan, Laphurdin, Bizkaian, Gipuzkoan, Alaba-herrian, eta bertze anhitz lekhutan (...) Finean bat bederak bere gisara, anzura eta moldera. Eztituzte euskaldun guztiek legeak eta azturak bat, eta ez euskarazko minzatzea ere, zeren erresumak baitituzte diferent (1643: 15-16).

Hemen, Leizarragek bezala, Axularrek euskararen orduko aniztasuna azpimarratzen du, hizkuntza-batasun falta eta horren arrazoi sozio-administratiboak.

Baldin egin baliz euskaraz hanbat liburu, nola egin baita latinez, frantses, edo bertze erdaraz eta hitzkuntzaz, hek bezain aberats eta konplitu izanen zen euskara

¹ Aipamen honetan Leizarragaren jatorrizko ortografia ematen dut, adierazgarria baita (Euskaltzaindia 1990: 254. or., faksimilean, 2. or.). Ohar gaitzen *Heuscalduney* eta heuskal herriā *h-batekin idazten dituela eta Euskal Herria izen berezia XVI. mendean jadanik erabilia zela*.

ere, eta baldin hala ezpada, euskaldunek berek dute falta eta ez euskarak (1643: 16-17).

Hau da Axularren ikusmoldea eta hori da gaur egun ezagutzen duguna euskara batu modernoarekin, alor gero eta gehiagotan idatzia dena: euskaraz behar da anitz idatzi, hizkuntzaren corpusa handitzeko, hizkuntza hiztunen behar denei doitzeko, azkenean hizkuntza idatzi egokia eskuratzeko. Eta, bistan da, ahulezia hori, gutxiegitasun hori ez da hizkuntzaren beraren ogena, baina bai hiztunena. Hiztunek hizkuntza egiten dute eta hobetzen, egokitzen ahal dute. Axular, hor, soziolinguista fina agertzen zaigu.

Hizkuntza bat ez da gauza bat, objektu bat, entitate bat zirkunskribatua, hiztegiek eta gramatikek sinestaraz lezaketen bezala (eta batzutan hizkuntzalari zenbaitek ere). Gizarte-gertakari bat da, etengabe aldatzen dena hiztunen erabilerarengatik, sormenarengatik. Bai, Axularrek arrazoi du, guri zaigu euskara moldatzea gure beharren arabera, oraingo gizartean, bizi pribatu eta publikorako, hizkuntza batek bete ditzakeen funtzio denetan erabilgarria izan dadin. Ildo honetan uste dut euskara batuarekin euskal hiztunen komunitateak urrats handiak egin dituela urte gutiz.

1.3. XVIII. mendea: Etxeberri Sarakoa (1712)

Etxeberri Sarakoa euskararen apologistearik bat izan zen eta Axularren euskara laudatzen zuen. *Laburdiri euskararen hatsapenak* eskuizkribuaren «Eskuara guztietan bat da» atalean, hori idatzi zuen 1712an:

Orai bada konsidera badetzagu Eskualdunen arteko sinifikantzak, izenen deklinazinoak, berboen konjugazinoak, eta mintzatzeko manierak, kausituko tugu batzuek beraktsu (sic) direla Eskual-herrian, zeinek egiten baitute hitzkuntzaren izaitea eta batasuna. *Vnitas est indivisio rei in se, et divisio a qualibet alia re*. Hautxe da logikoek batasunaz emaiten duten definizinoak, zeina hagitz ongi heldu baitzaio Eskuarari: halatan beraz erran behar da: *Cantabrisimus est sermo indivisus in se, et divisus a qualibet alio*. Eskuara bere baitan bat dela, eta bertze zein nahi hitzkuntzetarik berezia.

Horretan Joanes Etxeberri medikuak ez du euskararen aniztasuna azpimarratzen, Leizarragak edo Axularrek gorago egin zuten bezala. Txanponaren beste aldea, euskararen «batasuna» azpimarratzen du, ez uniformetasuna. Baita ere euskararen «berezitasuna» beste hizkuntzei erkatu. Euskararen aniztasuna ezagutzen zuen, sendagile egon baitzen Saran, Beran, Elizondon, Hondarribian edo Azkoitian. Baina aipamen honetan aniztasun horrez gain, euskararen unitatea aldarrikatzen du, XIX. mendetik at hizkuntzalariek erranen duten bezala. Laburbiltzeko, euskara, anitza izanik ere, hizkuntza berezi bat da bere bakartasunean besteen artean.

1.4. XIX. mendea: Agosti Xaho (1845, 1856)

Aipatuko dudan Ipar Euskal Herriko ondoko autorea Agosti Xaho izanen da, beste batzuk bidean utziz. Xahok, besteak beste, euskararen akademia baten beharrezkotasuna azpimarratzen zuen. Aipatzen dut argitaratzen zuen *Ariel* aldizkarian, frantsesez idatzirik:

Akademia arauemailerik ez baitugu, jaun ikasiek eta goiko elizjendeak, herriaren aldeko maitasun gutienik balute, elkar ontsa adostu beharko lukete gure nazio literaturaren parte batean indarrean den anarkia geldiarazteko. (*Ariel* 20, 1845/02/16)²

Bestalde, euskararen batasuna ez bazuen aldarrikatzen, euskararen eta euskalkien ortografia batu baten beharra azpimarratzen zuen ere. Gainera, bat proposatu zuen. Hona beste bi aipamen. Lehena, *Ariel* aldizkariaren 20. zenbakian berriz hartua, frantsesez:

Orain arte inprimatu diren liburu euskaldun denetako ortografia okerra eta bal-darra dela erakusten ahaleginen dugu. Guk proposatzen dugunak euskalki denen ezberdintasunerako balio du³.

Eta bigarrena, bere 1856ko *La Guerre des alphabets* liburuxkan 12. orrialdean, frantsesez ere:

Nafar-zuberotarrean agintaldian zakitzat izan dadin, lapurteran zazkiat, gipuzkeran zakizkit, bizkaieran zakidaz, etab. ez da inporta: euskalkien aberastasunak eta ezberdintasunak ez dute deus aldatu behar gure ortografia nazionalaren batasunean eta erregulartasunean⁴.

Aldarrikapen hau argi-argia da. Hizkuntza alorrean ere, Xaho aitzindari agertzen zaigu.

² Nik itzulirik, jatorrizko testua hau da: «*Faute d'Académie régulatrice, nos hommes instruits et le haut clergé, s'ils avaient un peu de patriotisme, devraient bien se concerter pour mettre un terme à l'anarchie qui règne dans une partie de notre littérature nationale*».

³ Nik itzulirik: «*Nous essaierons de prouver que tous les livres basques imprimés jusqu'ici ont une orthographe vicieuse et barbare. Celle que nous proposons est applicable à la variété de tous les dialectes euskariens*».

⁴ Nik itzulirik: «*Maintenant que le Navarro-Souletin dise zakitzat à l'impératif, le Labourdin zazkiat, le Guipuzcoan zakizkit, le Biscayen zakidaz, etc. peu importe: la richesse et la variété des dialectes euskariens ne doit changer en rien l'unité et la régularité de l'orthographe nationale*».

1.5. «Euskara batu» bat xx. mendeko hastapenean?

Mendez mendeko ibilbide hori bukatzeko, izen batzuk bidean utziz, Pierre Broussain adibidez (1920, *Informe de los señores académicos A. Campión y P. Broussain a la Academia de la Lengua Vasca sobre unificación del euskera*), beste informazio adierazgarri bat gehi dezagun. Inkestatu ditugun euskara eragile batzuen ustez (inkesta hemen 4. eta 5. ataletan aipatua da, Coyos 2018-2 ikus), deituko dudan oraingo «euskara batu modernoa» baino lehen, beste bat izan zen indarrean Ipar Euskal Herrian xix. mendeko bukaeratik bigarren mundu gerlaraino. Delako euskara batu hori aurki zitekeen *Euskalduna* aldizkarian, ondotik *Gure Herrian*, Jean Etxepare medikuaren liburuetan (*Buruxkak*, 1910, eta *Beribilez*, 1931) edo Elizaren dokumentuetan. Bistan da zuberera idatzia aparte egoten zen.

Ikergai hori sakonki lantzeko litzateke. Dokumentuak baditugu, baina hizkuntzalarien, soziolinguisten, literaturan adituen, historialarien ekarpenen beharra bagenuke zer neurritan Ipar Euskal Herrian garai hartan euskara batu bat indarrean bazen ontsa ulertzeko. Euskara batu bat edo euskara mota bat nagusitzen zena? Zein ziren euskara horren ezaugarri linguistikoak? Pierre Lafittek bere gramatika aipatzen zuen «navarro-labourdin littéraire» (nafar-lapurtera literarioa) delako hori ote zen?⁵. Eta nola, non erabilia zen? Zein funtziotan, zein erregistrotan?

1.6. Baionako lantaldea (1963-1964)

Sar gaitezen orain xx. mendeko bukaeran. Euskara batua lotua baldin bada Arantzazuko egunekin (1968), aitzinetik bilkurak egin ziren euskara batuaren oinarriak lantzeko eta horietan sartzen dira Baionan izan zirenak (1963-1964). Euskaltzaindiak garai hori oroitarazteko eta orduko ekarpenak aztertzeko, artikulua honen hastapenean aipatu dudan jardunaldi bat antolatu du eta erakusketak bat ibiltari sortu (Baiona, 1964 Euskara batuaren zedarria deitua). Hona garai hartako testuinguruari eta ekarpenei buruz argibide batzuk⁶.

1963ko udazkenetik 1964ko udara, Txillardegiren gidaritzapean, zortzi hilabetez, aste oroz, zortzi euskatzale bildu ziren Cordeliers karrikako 14an. Euskaltzale ausart horien izenak ziren: Txillardegi beraz eta Eneko Irigarai (ETAkoak), Jesus Solaun eta Telesforo Monzon (EAJ/PNVkoak) denak Hegoal-

⁵ Pierre Lafitte, *Grammaire basque (Navarro-labourdin littéraire)*, 1944 (1978, édition revue et corrigée, Elkar).

⁶ Garaia eta ekarpenak hobeki ulertzeko, ikergai hori hobeki lantzeko, irakurleak jardunaldi horren aktak kontsulta ditzan (Coyos 2019).

detik iheslari, Jean-Louis Davant (Enbatakoa) eta Iparraldeko hiru elizgizon, Piarres Andiazabal, Roger Idiart eta Jean Hiriart-Urruty (ikus Davant 2018)⁷.

Lana zen, euskara batzeko bidean, ortografiaz, aditzaz eta izena + kasuaz bereziki proposamen batzuen egitea. Taldearen lanaren fruitua ber gunean, 1964ko agorrilaren bukaeran, etorri ziren Euskal Herri osoko berrogei bat euskaltzaleei aurkeztu zieten eta 1968ko urrian, Arantzazun, Mitxelenak aurkezturik, Euskaltzaindiak onartu zuen. Proposamenak *Baiona'ko Biltzarraren Erabakiak* izenburuarekin 1966an argitaratu ziren.

Hots, uste dut hobe dela erratea, metaforak gustatzen baldin bazaizkizu irakurlea, oraingo euskara batua Baionan sorturik dela zortzi hilabeteko ernaldiaren ondoan, lau urte berantago Arantzazun, Euskaltzaindiak bataiatu zuela eta ondotik orain arte euskara batua artoski hezi duela Akademiak, ezagutzen dugun arrakastarekin euskal gizarteari esker.

Hona, entzun nahi duenari, horri buruz zer erraten dio Jean-Louis Davantek. Irailaren 15eko mezu pertsonal baten zati bat da, zubereraz idatzia:

Arrakasta güzia Arantzazura. Aldiz zer egin zen han? Baionako dosiera honartü, eta hobe segür, ez bazüen egin gure lana deüsetako ez zükezün, eta zonbat denbora galdüko zen batualako bidean. Bena bakoitxari berea zor ziozü, eta ez dit sekülan aski arrapikatüko euskara batuaren aita Txillardegi dügüla, hiru Hegoaldeko euskaltzalek eta lau Iparraldeko lagüntürik. Zionez bederen, mügaren bi aldeetakoak bardin güntüzün hor, eta Iparraldean egin ginizün...

Hau da galdera. Zer iraganen zen Baionako lantaldeak bere proposamenak mahai gainean ez baldin bazituen ezarri eta, bistan da, lau urte berantago Pierre Lafitteren bidez Koldo Mitxelenak Arantzura ez bazituen ekarri? Nik, Davantek bezala, uste dut denbora gehiago galduko zela euskararen batasunaren bidean. Zenbat ez dakit. Baina segur aski anitz, gehiegi.

2. EUSKARAREN IRAULTZA IPAR EUSKAL HERRIAN 1960 HAMARKADAN: LEXIKOA ETA IDAZKERA

Euskara batuaren eragina Ipar Euskal Herrian, Baionan aztertu du Euskaltzaindiak arestian aipatu den «Euskara batua eta Ipar Euskal Herria: 1964-2018» kolokioan. Orduko 1963-1964ko lantaldearen bi kide hizlari bagenituen gure-

⁷ Halere, Jean-Louis Davantek 2012an idatzi zuen Txillardegiren hilberri txostenean, «Txillardegi euskara batuaren aita» deitu zuenean, bi izen gehitzen zituen: ETako Jesus Mari Bilbao gernikarra eta Pierre Lafitte kalonje eta euskaltzain osoa azken bilkuretan agertu zena, zortzien zerrendan den Jean Iriart-Urruty euskaltzain urgazlea bezala (*Euskera* 57 (2012, 1-2): 378).

kin. Jean-Louis Davantek Baionako bilkuren giro soziopolitikoak, kronologia, zergatia eta mamia azaldu ditu. Eneko Iragaraik ere bere Baionako lan-taldeari buruzko lekukotasuna ekarri du.

Gexan Alfaro euskaltzain urgazleak, bere aldetik, euskara batua nola sarrazazi zuen bere lanetan aurkeztu du, kazetaritzan, itzulpengintzan edo irratigintzan. Aldizkari anitzetan idazten zuen 1960-1990 urteetan: *Herria* astekarian, *Anaitasunan*, *Zeruko Argian*, Baionako *Zabal* aldizkarian, euskaraz *Basque Éclair* eta *Écho du Sud-Ouest* frantses egunkarietan, *Euskaldunak* EHAS-en aldizkarian, *Ekaitza* astekarian... 1969 eta 1980 bitartean ere, Radio Côte Basque irratia- ren euskarazko saioetan parte hartu zuen. Zerrendatu ditu, adibidez, izenak eta aditzak, ordura arte Hegoaldean baizik erabiltzen ez zirenak... Eta ere nola berak hitz berri batzuk asmatu zituen eta, gero, nola euskara batuan sartu diren. Hona Gexan Alfaroren Hegoaldetik etorri ziren hitz zerrrenda. Bistan da emenda genezake:

Izenak: aldizkari, antzerki, antzoki, arduradun, argazki, atzerri, aurrezki, baserri, batzorde, egoera, egoitza, egunkari, ekoizpen, eleberri, erakunde, eskubide, garrantzi, geltoki, giro, haurtzaindegi, hegazkin, hitzarmen, hondakin, ipuin, iraultza, iritzi, irrati, izenpedura, kemen, norabide, osasun, zabor, zapalkuntza...

Aditzak: arduratu, atzerriratu, aztertu, bultzatu, erabaki, harpidetu, idatzi, izenpetu, lortu, ulertu, zapaldu eta beste...

Adizki trinkoak. Hona Gexanek aipatu zituenak: dakar, dator, damaigu, darama, dabil, darabil, dagokigu, damaio eta beste. (Alfaro 2018)

Ohar gaitezen, era orokorrean, adizki trinkoak gutiago erabiliak zirela (eta direla) Iparraldean Hegoaldean baino. Iparraldeko gaur egungo ikastoletako haur bati edo AEK-ko ikasle heldu bati hitz eta adizki horien gehiengoak ez zaie batere arrotz. Alderantziz, osoki arruntak dira orain eta euskaldun zahar ez eskolatuen lexikoan ere sartzen dira, gero eta gehiago. Gaskoi/bearnes eta bereziki frantses mailegu zenbait ordezkatu dituzte denbora gutitan, Iparraldean erabilia zen euskara aberastuz. Hori da euskara batuaren iraultzaren alde baikorretarik bat.

Ber ildoan, Janbattitt Dirassar ohorezko euskaltzainak 1960 urteetan euskal prentsan idazteko arazoak zein ziren irakutsi dizkigu eta nola gaindituak izan ziren euskara idatzia batzeko bidean. Nola ere Iparraldeko euskaltzaleen artean euskara batu baten beharra aipatzen zen. Baionako 1964ko agorrilaren bukarako bilkuran izan zen Janbattitt. Beraz, hor ere, beste lehen eskuko lekuko bat badugu, *Herria* astekarian jadanik idazten zuena. Hona orduko iraultza horren adibide batzuk (ikus Dirassar 2018):

ch > *x* idazleek, kasik denek, frikari txistukari sabaikaria idazteko, *ch* frantses grafia utzi zuten *x* erabiliz: *etxe* **etche*-ren ordez, *etxeak* **etcheak*-ren

ordez⁸. Ohar gaitezen, orduan jadanik, *Eskualduna* astekarian (1887-1944) adibidez kontsonante herskari belar ahoskabea idazteko erabilia zen *c* hizkia *k* hizkiak ordezkatu zuela.

ph, th, kh > *p, t, k* aski ahoskatuak izanik ere Iparraldean, kontsonante herskari hasperendunak idazteko erabiliak ziren *ph, th* eta *kh* grafien ordeztuak, *p, t, k* hasi ziren idazten sistematikoki: *apeza* **apheza*-ren ordeztuak, *beti* **bethi*-ren ordeztuak, *ikusi* **ikhusi*-ren ordeztuak.

h hizkia kendu zuten hitz batzutan hala nola **hainitz* hitzean, *ainitz* edo *anitz* idatziz. Baina zailago izan zen hitzaren barnean *h* kentzea. Adibidez *eri* hitzak bi adiera baditu: eskuaren zatia (**erhi* idazten zena) edo gaixotasuna ukatea (*eri* idazten zena). Bi homonimo baditugu, bi homografo, ahoskeran bereizten zirenak. Bistan da, usuenik, testuinguruak anbiguotasuna desagertarazten du. Eta, gainera, kontuan hartu behar dugu hizkuntza baten ortografia ahoskeraren aniztasunaren kopia zehatza ezin dela izan. Hau da nazioarteko alfabeto fonetikoaren papera.

Ildo honetan, atal hau bukatzeko, azpimarratu nahi nuke nola euskara baturaren ortografiaren finkatzea urrats handia izan zen, euskararentzat eta hobe erranik euskal hitzuntzat. Ortografia den-dena ez da finkatua; gauza ttipi batzuk oraino dilindan daude. Adibidez, siglak (akronimoak) kasuekin nola idatz, izen konposatu edo erranmolde berezi batzuekin marratxoak (-) noiz erabil... Euskaltzaindiaren epe laburreko eginkizunetan da hori. Baina, oro har, orain, Xahoren ametsa gauzatu dela erran dezakegu (1.4. ikus gorago). Daukagun ortografia hori egokia da, aski erraza ikasteko eta irakasteko. Frantsesenari konparatzen baldin badiogu, zinez errezagoa. Eta ahoskerari hurbilagoa ere bai.

3. IPARRALDEKO EUSKALKIEN EKARPENAK EUSKARA BATUARI: LEXIKOAZ BI HITZ

Gai hau, Ipar Euskal Herriko euskalkien ekarpena euskara batuari ikerketa sakon bat mereziko luke. Ekarpene nabariena lexikoari egin zaiona agertzen zaigu, erran nahi baita euskararen hitzen denen multzoari. Hau da aipatuko duguna, laburki. Iparraldean, baina Hegoaldean ere, euskara batuak euskalkiak ez dituela kontuan hartzen erraten da, ezjakin batzuek bederen. Hori ez da batere egia, euskara batuari buruzko beste aitziniritzi bat. Ez, Euskaltzaindiak argitaratzen dituen hiztegieta Iparraldeko euskalkiak kontuan hartuak dira.

2016an publikatu duen *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* bigarren argitaraldian⁹, 2.743 sarrera badira *Ipar*. laburdurarekin (Iparraldea, beraz Ipar Euskal Herriko euskara), 56 *Lap*. laburdurarekin (lapurtera), 47 *BNaf*. laburdurarekin

⁸ * izarrak grafia hori orain euskara batuan onartua ez dela adierazten du: **chagar* > *xagar*.

⁹ Azken eguneraketa 2019-01-11koa da, 2019-01-27an nik kontsultatua.

(behe-nafarrera) eta 357 *Zub.* laburdurarekin (zuberera). Azken horietan 3 sarrera *Zub.* eta *Am.* (amikuzera) markatuak dira. Beraz 38.878 sarreratarik (gehi 7.302 azpisarrera), 3.203 iparraldekoak dira (sarreratarik % 8,24). Horrek erran nahi du hitz horiek lehen Hegoaldean ez zirela erabiliak, baina euskara batuaren lexikoa daudela orain, eta Gexan Alfarorekin ikusi dugun bezala «Hegoalde»-ko hitzekin (2. atala gorago), «Iparralde»-ko hitz horiek Hegoaldeko euskaldunen lexikoa sartzen dira, gero eta gehiago. Euskara «amankomuna» aberastu dute.

Lan hori, euskara batuaren lexikoa aztertzea eta emendatzea, Euskaltzaindiaren Hiztegia Adierak eta adibideak lantaldeak eramaten du nagusiki. Baina Euskalkien lantaldeak ere bere ekarpenak proposatzen ditu. Gainera, Euskaltzaindiak argitaratzen duen atlas linguistikoa, *Euskararen Herri Hizkeren Atlas* (EHHA) deitzen dena, lagungarri zaio. Egitasmo horretan Iparraldeko euskalkiek beren leku osoa badute. Hain zuzen, Euskal Herri osoarendako hautatu izan ziren 145 inkesta lekuetarik, 45 iparraldekoak dira: 15 Lapurdin, 18 Nafarroa-Beherean eta 12 Zuberoan. Iparraldeko lexikoaren aniztasunaz gain, interesatua denari hitz horien ahoskeraren aniztasunaren aurkitzea eskaini zaio Euskaltzaindiaren webgunean¹⁰.

4. EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAURKO EGOERA IPAR EUSKAL HERRIAN

Euskara batuaren eta euskalkien gaur egungo egoera Ipar Euskal Herrian aztertzeko eta ulertzeko nola egin? Lehen urrats bat egin dugu. Ikergai horretan sartzeko, bi tresna baliatu ditugu, lan hori ikerketa sakonagoa eta baliabide handiagoak mereziko lituzkeela kontuan hartuz, bistan da. Euskara batuaren, euskalkien eta tokiko hizkeren egoera ikertzea Ipar Euskal Herriko administrazioan, irakaskuntzan, komunikabideetan, lan munduan, eguneroko erabilera pribatuan... tesi sakon baten lana litzateke, edo hobe diziplina anitzeko ikerketa talde baten lan zabal eta sakona.

Lehenik, jadanik aipatu dudan Baionako 2018ko iraileko jardunaldian, hitza eman diegu hizlari berezi batzuei. Hizlari horiek euskararen preskribatzaileak dira Ipar Euskal Herrian, era batez edo bestez. Preskribatzaile izateak erran nahi du denek euskara lantzen dutela eta gizarteari euskara modelo bat eskaintzen diotela, idazle, irakasle, euskara teknikari, kazetari... izanez. Bistan da, bakoitzaren euskara modeloa besteena ez bezalakoa da, bakoitzak bere idiolektoa erabilten baitu. Baina hizlari horiek denek euskaraz eta euskararen alde lan egiten dute orain Iparraldean, era batez edo bestez.

¹⁰ <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_ehha&Itemid=466&lang=eus&layout=sarrera&view=frontpage>.

Galdatu zaie euskararen batasuna nola ikusten zuten eta zein behar ikusten zituzten. Horiek ziren: idazle bat (Itxaro Borda), kazetari bat (Peio Jorajuria, *Herria* astekaria), irratilari bat (Jose Luis Aizpuru, Euskal Irratietako programa-zio arduraduna), euskarazko pedagogía dokumentu egile bat (Aines Dufau, Ikas Euskal pedagogía zerbitzuko zuzendaria), helduentzako irakasle bat (Joseba Garai, Iparraldeko AEKren pedagogia arduraduna) eta administrazioetako langile bat (Naroa Gorostiaga, Euskararen Erakunde Publikoaren euskara arduraduna). Hots, lurralde horreko euskararekiko ofizioen panorama aski adierazgarria. Artikulu hau ez luzatzeko gisan, irakurlea joan dadin Euskaltzaindiak argitaratu dituen kolokio horren aktetara. Euskararen eragile eta preskribatzaile horien gogoetak irakurgai dira dokumentu horretan (Coyos 2019).

Bestetik, Euskaltzaindiaren Euskara Eskuz Esku (EEE) egitasmoaren kua-droan, inkesta soziolinguistiko bat eraman dugu, xede nagusia Ipar Euskal Herri-ri euskara batuari eta euskalkiei buruzko iritziak biltzea zelarik. Bistan da, euskara batuaren egoera ezin da analisatu euskalkien egoera analisatu gabe, lotuak baitira, nahi ala ez, eta ez ere frantsesaren eragina. Galdetegia euskalgintzan ari diren berrogei bat jendei hedatua izan zaie. 40 inkestatu kontuan hartu dugu, besteen erantzunak erabilgarriak ez baitziren.

Hamahiru galdera baziren, batzuk itxiak (BAI/EZ) eta besteak idekiak. Halere galdera itxietan ere posible zaien inkestatuei iruzkinak ematea. Hona galdera batzuk:

- *Iparraldeko hizkeren berezitasunak zaindu behar ote dira?*
- *Hizkuntza aniztasuna baliagarria ote da euskararentzat?*
- *Zure ustez Iparraldeko euskara batu berezi bat ba ote da orain?*
- *Zoin dira euskara batuari lotuak diren arazoak Iparraldean?*
- *Beharrezkoa ikusten ote duzu euskara batuaren izatea Iparraldean?*

Hona galdera itxiei erantzunek erakusten dutena, besteak beste:

Inkestatuen % 95ek inguru euskara batua beharrezkoa dela Ipar Euskal Herri-ri (IEH) pentsatzen dute, % 90k baino gehiago IEHko hizkeren berezitasunak zaindu behar direla, % 80k baino gehiago euskara batuak IEHko euskalkiei kalterik ekartzen ez diela, erdiak baino gehiago euskara batu berezi bat badela orain IEHn. Nehork ez du erran IEHn euskara batua izatea beharrezkoa ez dela¹¹.

¹¹ Inkesta horren zergatia, kuadro teorikoa, inkestatuen profila, galdera itxiei erantzunak eta erantzunen analisia artikulu batean aurkeztu dira: Coyos, J.-B., «Euskara batua eta euskalkiak Ipar Euskal Herri-ri: inkesta pertzepziozko dialektologian oinarritua», *Euskera* 2018, 63-2, 1. Hemen, 5. atalean, aipamen batzuk bakarrik ematen ditugu. Inkestaren galdera irekiei erantzunen analisia *Euskera*, 2019, 64, 2, 1 zenbakian argitaratu da.

5. ETA EUSKARA BATUAREN GEROAZ IPAR EUSKAL HERRIAN ZER ERRAN?

Ibilbide hau, euskara batuaren historia eta oraina, bukatzeko, euskara batuaren geroaz Ipar Euskal Herrian zer erran? Ene ikusmolde propioa azaltzeko baino, berriz Euskara Eskuz Esku inkestaren galdera bati erantzunak aipatuko ditut. Galdera hori zen: *Zure ustez, zoin da euskara batuaren eta euskalkien geroa Iparraldean?*

Hemen, bistan da, nehork ez baitaki xuxen zer gertatuko den, helburua zen berriz ere usteak, sendimenduak biltzea, optimistenak eta pesimistenak, euskara batuzaleenak eta euskalkizaleenak, etab. Hona erantzunen lagin bat:

Batere ez dakit, baina, itxura guzien arabera, euskalkiak ahultzen, batua azkartzen.

Ez zait hain argi, baina iduritzen zait euskalkiak ahultzen ari direla.

Ene ustez, euskalkiek iraunen dute, euskaldunek iraunen duteno... Eta Iparraldeko euskara batua gero eta gehiago zabalduko...

Biek badute geroa, euskara batua gehiago eremu formalean eta euskalkien aldaerak (eta xuka, toka, noka ere) nagusiki informalean.

Problema nagusia da euskararen bizitasuna. Bizkor izanen den neurrian ezberdintasunak barneratuko ditu, eta gizarte bizitzaren aldaketei egokituko zaie.

Euskalkien geroa euskararen transmisioaren arabera da, dudarik gabe. Eskolako baldin bada transmisioa, batua izanen da eta standarte apal hori menturaz.

Oro har, euskararen egoera kezagarria da. Bai euskara batuarena baita euskalkiena ere.

Zer iruzkin labur atera erantzun horietarik, analisi osoa beste artikulu batean argitaratuko dudala jakinez? Euskararen egoera Ipar Euskal Herrian oro har ez da on. Euskalkiak ahulduko lirateke denborarekin (bilakaera hori aspaldidantik bidean dago), eta euskara batua, aldiz, indartuko litzateke, baina baldintza zenbaiten betetzearen pean. Jakin behar da euskalkiak gero eta gutiago transmititu direla familietan IEHan eta, bestetik, euskara «batu» hori haur batzuen ama/lehen-hizkuntza bilakatu dela. Ikastetxeetan euskalkiak guti irakatsiak dira, zuberera salbu lehen mailan.

Post scriptum gisa, galdera hori mahai gainean ezartzen dut. Azkenean zer da euskara batua? Euskaltzaindiaren arauetan *stricto sensu* agertzen den euskara idatzia, arautze-lan hori bukatua ez dela jakinez? Era batez, bai. Bilbon edo Baionan idatzizko eta ahozko komunikazioan erabiltzen diren euskara mota ez-

berdin horiek, batean espainolaren eta bizkaieraren edo bestean frantsesaren eta Iparraldeko euskalkien eraginarengatik egunero aldatzen direnak? Era batez ere, bai. Azken horiek Koldo Zuazorekin «tokiko batuak» deituko ditut edo «tokiko euskara amankomunak»¹².

Beraz, erran dezakegu gaur egun euskara batua gauza konplexua dela, anitza dela, gizarte-fenomeno anitz bezala. Hizkuntza aratuak denak bezala, idatzizko forman eta gehiago ahozko forman gauzatzen denean, euskara batua ez da batere monolitikoa. Anitza da. Eta Ipar Euskal Herriko kasuan, Iparraldeko batu bat sortzen ari dela uste dut. Berriz ere, euskara mota hori ez da zehazki arautua, ez eta uniformea. Hiztun bakoitzak berea badu, hori idiolektoa deitzen da. Baina zuberotarrek ere euskara batu hori erabiltzen dute zuberotardun ez direnekin, nik orain berean zurekin irakurlea egin dudana bezala.

Euskara batua da gure batasuna, euskalkiak, tokiko hizkerak eta erregist-roak gure aniztasuna. Denak beharrezkoak zaizkigu euskaraz bizitzeko.

BIBLIOGRAFIA

- ALFARO, Gexan, 2019, «Euskara batuaren lehen urratsak Iparraldean: ene lekukotasuna», *Euskara batua eta Ipar Euskal Herria: 1964-2018*, Jagon 19, Bilbo: Euskaltzaindia, 37-39.
- AXULAR, DAGERRE AZPILIKUETA, Pedro, 1643, 1995, *Gero, bi partetan partitua eta berezia*, Bordelen G. Milanges inprimatzailea: Egin biblioteka.
- COYOS, Jean-Baptiste, 2013, «Agosti Xahoren proposamenak euskararen ortografiaz», *Augustin Chahori omenaldia*, Lankidetzan 61. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 25-38.
- 2018, «Euskara batua eta euskalkiak Ipar Euskal Herrian: inkesta pertzepziozko dialektologian oinarritua», *Euskera*, 63 (2018, 2,1), 185-208.
- 2019, «Euskara batua eta euskalkiak Ipar Euskal Herrian: inkesta pertzepziozko dialektologian oinarritua den inkestaren bigarren zatia», *Euskera*, 64 (2019, 2, 1), 255-290.
- (prestatzaile), 2019, *Euskara batua eta Ipar Euskal Herria: 1964-2018*, Jagon 19, Bilbo: Euskaltzaindia.
- DAVANT, Jean-Louis, 2012, «Txillardegi euskara batuaren aita», *Euskera*, 57 (2012, 1-2), 377-382.
- 2019, «Euskara batuaren hastapenak (1963-1964)», *Euskara batua eta Ipar Euskal Herria: 1964-2018* kolokioa, Jagon 19, Bilbo: Euskaltzaindia, 23-34.
- DIRASSAR, Janbattit, 2019, «Iparraldean nola ohartu ginen euskara batuari», *Euskara batua eta Ipar Euskal Herria: 1964-2018* kolokioa, Jagon 19, Bilbo: Euskaltzaindia, 41-46.

¹² Zuazo, Koldo: *Euskara batua Ezina ekinez egina*, 2005, Donostia: Elkar, 231.

- ETXEBERRI SARAkoa, Joanes, 1712, «Eskuara guztietan bat da», *Laburdiri euskararen hatsapenak*, <<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/E/EtxebSaraHatsapenak001.htm>>.
- EUSKAL IDAZKARITZA, 1966, *Baiona'ko Biltzarraren Erabakiak*. Baiona.
- EUSKALTAINDIA, 2008-2019, *Euskararen Herri Hizkeren Atlas*, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX eta X tomoak. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2016, *Euskaltzaindiaren Hiztegia, adierak eta adibideak*, 2. argitaraldia, 2 liburuki, Bilbo: Euskaltzaindia (azken eguneraketa 2019-01-11, 2019-01-27an kontsultatua).
- LEIZARRAGA, Joannes, 1571, (Hugo Schuchardt 1900; Euskaltzaindia 1990), «Heuscalduncy», *Jesus Christ Gure Jaunaren Testamentu Berria*, faksimilea, Rochellan Pierre Hautin imprimatzailea. Bilbo: Euskaltzaindia.
- MITXELENA, Koldo, 1968, «Ortografia, Arantzazuko Biltzarrak», *Euskera XIII* (1968): 203-219.
- ХАНО, Agosti, 1845, *Ariel, Courrier des Pyrénées, Journal international, scientifique, artistique et littéraire* aldizkaria 20, 1845-02-16.
- 1856, *La Guerre des alphabets. Règles d'orthographe euskarienne, adoptées pour la publication du dictionnaire basque, français, espagnol et latin*, Baiona: P. Lespès (Google books).

**EUSKARA BATU AHOZKOAREN ETA SARTALDEKO
EUSKARA ESTANDAR AHOZKOAREN ARTEKO
HIZKUNTZA-HARREMANA 50 URTE GEROAGO:
BERTSOLARITZA ETA HEZKUNTZA**

AMAIA JAUREGIZAR
Euskaltzaindia

**0. SARRERA. EUSKALKIEN BATASUNA ETA EUSKARA BATUAREN BATASUNA: JUAN
BAUTISTA EGUZKITZA**

Euskeraren batasuna egitea, urte askotarako lana dala edonok dakus esan zuen Juan Bautista Eguzkitza euskaltzainak 1921ean; baita asmatu ere! Egia esan, igarle zuhurrena ere ez litzateke gai izango estandarizazio-prozesuaren iraupe-naren luzea eta zailtasunaren tamainaren gaineko aurreikuspen azalekoa horren ondo egiteko. Kontuan izan beharrekoa da, beraz, asmoa artean asmo huts ze-netik Arantzazun jesarri ziren arte mende erdi igaro zela. Ez da ahaztu behar, era berean, Euskaltzaindiaren helburu nagusia euskararen batasuna izanda ere, hasieratik prozesua ondo zehaztu beharra zegoela; alegia, euskararen batasunera euskalki guztien nahastetik sortutako euskalki berri baten bidez heldu ala or-duko euskalki guztien artetik bat lehenetsi. Honela plazaratzen zituen bi auke-rak Eguzkitzak:

Gai onetzaz ezetan asi baño len, geure elburu ori zein dan, nora joan nai dogun ebatzi bear dogu: gaurko euskalki guztien nâste izango dan euskalki barria asmauko ete-dogun ala daukaguzan euskalki oneitatik bat-edo-bat artuko dogun eta au egi-tekotan, euskalki ori zein izango dan erabagi bear dogu (*Euskera* I, 1922: 116).

Euskaltzainak argi izan zuen zein aukeraren alde lerratu, eta bere arrazoibiderako lehenesten duen euskalkiaren eremua eta egoera aztertu zituen:

Len daukaguzan euskalkiak be larregi dirala-ta, barririk iñok ez dau nai. Zein autetsiko ete-dogu ba? Onetarako egokiena gipuzkoako euskalkia litzakela geyenak diñoe. Onen alde ziorik asko dagozala uste dot. Euskalki au darabilen euskaldunak, beste enparauen erdian dagoz: Bidasoz emendik darabilguzan euskalki guztien artean, erdereak azkenen ito daikena, orixe dala dirudi. Beste euskaldun guztioi bide-erdira urteteko dei-egiten dausku: beste enparauekin kideasun eta antzik geyen dauko; euskaldunai beste edozein euskalki baño errezagó sartzen yake (Eguzkitza 1922: 116).

Esandakotik aurrera erantsi zuena da, baina, hurrengo urte guztietan bete-betean bizi izandakoa, orduko testuingurua, behatxulotik zelatan dagoenak ikusten duen zehaztasunaz azaldutakoa:

Baña urte askotarako diran lanak, urrengorako itxi barik, bihar baño gaur asi obe da. Garean euskaldun gitxi-gitxiok, beste izkuntza idartsu bi darabilezan erri andiz inguratuta gagoz; ertz guztiak artu dauskuez, alde guztietatik euskerari saka eta bultz egiten dautse. Orrelan gagozala, geuk euskaldunok ondo alkar artu barik, geure indar oro euskeraren alde batu barik, luzaro eutsi ta iraunazoko dautsagula uste daunak, begiak zabalik asmes dagi. Euskaldunak erdeldunen ondoan; lau aldetatik estutzen gaituen erdeldunen auz-aur, gitxi-gitxi gara: geure artean euskalkiz banatuta gagoz: onelan banatuta beti ezin jarraitu geinke; baño noz edo bein alkartzekotan eta batasuna urte askoren buruan baño egin ezin leiken lana dan ezkeró, len-bai-len ori artzea ta pizka-pizkaka aurrera jotea, asmorik zur eta egokiena dala dirudi (Eguzkitza 1922: 115-116).

Sakonago azal daiteke; dotoreago nekez! 1921ean argi ikusten zuen Eguzkitzak euskararen batasunaren beharrezana: batetik, euskaldunen arteko elkarulertzea bermatuta gera zedin; bestetik, hizkuntza indartsua duten herrialdeek eragindako estualdiaren aurrean, euskaldunek amore eman ez zezaten. Horretaz gain, euskararen batasuna eta Euskal Herria ezinbestean elkarren alboan jarri beharrekoak direla ere argi azaldu zuen aurrerago: *Euskeraren batasun ori Euskal-erriarentzat ez izatekotan, alperreko lana da*. Hizkuntza nazionala aldarrikatzen zutenen aurrerapentxoá —ez aurrekaria— izan daiteke, beraz.

Asmoa gehiago zehazteko asmoz, Eguzkitzak arau-proposamen batzuk ere egin zituen *euskera garbi, txukun, ornidu ta aberatsa* lortzeko bidean, eta lehen-goan bertan garbi utzi zuen euskalki bakoitzaren batasunaren onura, horren bidez batasun orotarikoaren aurka egiten ez den artean: *Euskalki bakotxaren batasuna egiteko asmoa, ona da; orretarako egiten dan lana, euskerarentzat onuratsua*

izango da, lan orregaz euskalkiak alkargandik urrindu ezik. Bigarren araeuan: *augaitik euskalki bakotxaren batasunera joteko asmoz, lanean diardugun bitartean, euskera osoarena geure gogo ta begien aurrean beti euki bear dogu.* 30. araeuan antzekoa esaten du: *Lan onegaz euskalki bakotxaren batasuna bilatu bear da; baña euskalkien batasun au era bitan egin lei: eredutzat artzen dogun euskalki osotura urreratuz eta urrinduz.* Elkarren osagarritzat ikusten dira, hortaz, euskalkiaren batasuna eta euskara batuarena; are gehiago, elkarren artean mesedegarri gerta daitezkeen prozesutzat ditu batasun-bide biak.

1. HIZKUNTZA IDATZIA ETA AHOZKO HIZKUNTZA

Batasunaren beharrizana aipatzen denean, euskara idatziaren batasunari heldu behar zaio ezinbestean, euskara batua berez idatzira bideratutakoa baita hasiera-hasieratik. *Batasunerako Hiztegia* (1968) agertzen da hau: *Hizkuntza idatziaz mintzatu ginan han, batez ere, eta hizkuntza idatzi horretan erdietsi behar gendukean batasunaz. Eta hizkuntza idatziaren batasuna, gurearena beste zein-nahirena bezanbat, azaletik hasten da: hots, idazkeratik edo ortografiatik* (*Euskera XIII*: 251).

Villasantek, orobat, hizkuntza literarioa zertan datzan azaltzerakoan, hizkuntza batuarekin eta hizkuntza idatziarekin berdindu zuen, baina horren guztiaren oinarrian dagoena hizkuntza bizia eta ahozkoa dela nabarmenduta, nahiz eta horren kristalizazioa irudikatzen duena idatzia izan (Villasante 1970: 7). Hizkuntzaren artisauek aipatzen ditu Villasantek hizkuntza literarioaren lehenasuneko erabiltzailetzat: literatoak, poetak; alegia, hizkuntzaren eremuko artistak edo magoak. Lehenago ere esan bezala, hizkuntza literarioak idatzira bideratutakoak dira ezinbestean, izenean bertan argi ikusten denez eta idatzia denez finkatuta eta zehaztuta dagoena edo finkatu edo zehaztu gura izaten dena. Halaber, hizkuntza literarioa idatzira bakarrik bideratuta egoteak ez du esan nahi bere eragina ahozko hizkuntzara ere hedatzen ez denik. Inork ez du idazten hitz egiten duen moduan; bai, ordea, beste batzuek idazten duten moduan. Hizkuntza idatziak bere arauak ditu, bere exijentziak, ez dutenak inondik ere bat egiten ahozko hizkuntzarekin.

Ahozko hizkuntzari ia oraintsura arte apenas erreparatu izan zaio ikerketak eskatzen duen arreta eta zehaztasunaz, eta oraintsutik hona ere ezin esan dai-teke idatzizkoari jarritako arretarekin eta zehaztasunarekin erreparatu zaionik. Halaber, idatziaren aldean desberdin izate horrek ekarri beharko luke desberdintasuna aztertzeke beharrizana. Besteak beste, bat-batekotasunaren argudioari helduta, ez da hizkuntza idatzia aztertu den zehaztasunarekin ikertu ahozkoa, hizkuntza idatzia sistematizatu den modu berean sistematizatu ez den bezala.

Askotan lagunartearekin ere lotu izan da ahozko hizkuntza —horra hor beste argudio bat—, lagunartetik kanpo ere ahozko jardunik egongo ez balitz bezala. Ahozko hizkuntzaren bat-batekotasuna eta ustez lagunartearekin bakarrik duen harremana uztartzen diren momentu askotan azaldu izan da ahozko hizkuntzaren ezaugarrien zerrenda beti ez-egiazkoa: hiztegiaren zehaztasun falta, informazio egituraturik eza, eta esaldi simple eta laburren erabilera, zenbait aipatzearren. Hori ahozko jardunarekin lotzeko modu bete-betekorik ez dago; are gutxiago, ahozko jardunaren testuingurua edo, besteak beste, lagunartekotasun-maila zehazten ez den artean.

Haatik, aspaldion eguneroko jardun, oro har, ez-formaletan erabiltzen diren testuetako zenbaitek ahozko hizkuntzaren bat-batekotasunik ez badute ere, ez dute distantzia handia ahozko hizkuntzak gorde ohi dituen ezaugarrietatik: txatetan idazteak elkarrizketaren balioa dauka; hots, testu idatziak ahozko testu bihurtzen dira, elkarrizketak transkribatu eta hizkuntza jarraipena apur bat lasaitu (Sánchez Martínez 2015: 183). Hiztegiari dagokion zehaztasun falta ere sumatu ahal izaten da, adibidez, esandako txat horietan azaldu ohi diren mezuetako askotan eta egituraturik ez dagoen informazioa izaten da sarritan bidali eta jasotakoa, esaldi simple eta laburrez osatua.

Ahozko hizkuntza sakabanaketarekin, dinamikotasunarekin eta aldaketarekin lotzen da (Villasante 1970: 7): denbora igarotzeak eragina izan ohi du, toki batetik bestera joateak eragina duen modu berean. Nekez konpara daiteke hizkuntza idatziak izan dezakeen sakabanaketa, dinamikotasun eta aldaketarekin; izan ere, hizkuntza idatzian denborak eta tokiak eragina izanagatik ere, askoz txikiagoa da. Irudi baten bidez errazagoa da bataren, hizkuntza idatziaren, eta bestearen, ahozko hizkuntzaren, arteko desberdintasunez jabetzea: izozte handietan ibaiaren gainazala izoztu egiten da; gogortuta eta trinkotuta geratzen da. Bertatik pasatzen dena ez da kargutu ere egiten ibaiaren existentziaz; nekezago kokapenez. Izozteko gainazala izango litzateke, hortaz, hizkuntza idatzia. Gainazal hori ikusi duten apurren artean izotz-geruza hori ikusi eta azpian ez dagoela ezer pentsatzen dutenak ez dira gutxi. Aitzitik, azpian ur bizia dago, sekula geldu egoten ez dena. Halaxe azaldu zuen Vendryesek (Villasante 1970: 25).

Berrogeita hamar urte pasatu dira ibaiaren gainazala egonkortu beharraz kargutu zirenetik. Nahiz eta urte askoan pentsatu gainazalak beste guztia izoztuta zuela edo beste guztia izoztuta balego bezala tratatu, nahiz eta urte askoan pentsatu gainazalaren azpian ezer ez zegoela edo hala izango balitz tratatu, azpian ura dago, bizi-bizi dagoena eta dabilena. Konparazio eder horretan ikusten den bezala, gainazal izoztuaren azpian dagoen ura da ahozko hizkuntzari dagokiona, eta ibaia bizirik eta geldigaitz mantentzen duena; baita kasu askotan gainazalak estalita geratzen dena ere. Orain artekoan, behintzat, halaxe hartu izan da ahozko euskara ere.

Euskarazko hizkuntza mintzatuari erreferentzia egin zaion kasu apurretan, ahoskeran geratu izan da ikertzailea, geratzekotan, ahozko jardunaren bestelako ezaugarrietan baino gehiago. Batzuetan zeharka egin zaio erreferentzia ahoskerari: Eleizaldek 1918an Oñatin argi eta garbi utzi zuen ikur grafikoari ahoskeratik independentzia apur bat eman behar zitzaiola, handia baita ahoskerak duen aldatzeko joera, idatzikoaren aldean. Beste batzuetan, aldiz, zuzenean aztertu nahi izan da ahoskera: Pierre Broussain izan zen, esate baterako, horretaz arduratu zen lehenengoetakoa, 1920ko martxoaren 24n «J'ren otsa eta idazkera» deitutako ekarpenarekin.

Sasoi berriagoetan begia jarrita, Euskaltzaindiaren 87. araua aztertu beharra dago, «Euskara batuaren ahoskera zaindua» izenburuduna. Arau horren atarikoan argi eta garbi azaltzen da Arantzazuko Biltzarrerako prestatutako txostenean euskara batua euskara idatzirako zela eta euskara idatziaren eremuan, irakaskuntzarako. Hala ere, irrati-telebista euskaldunak daudenetik, ahoskeran batasunerako irizpideak ematearen beharrianak eraginda sortutakoa da 87. araua. Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua (EBAZ) ahozko hizkuntza estandarra izango da, hizkuntza-maila formaletara bideratutakoa eta hitzun orok erreferentziatzat izan beharko lukeena, betiere ahoskeraren aniztasuna eta arauen malgutasuna aintzat hartuta.

Bestalde, hizkuntza idatzian euskara batuan moldatzea zer den argi dago eta, gaur egungo testuinguru idatzizko lagunartekoak kenduta, badago euskara batuaren nagusigoaz hitz egiteko modua azken berrogeita hamar urteotatik hona, idatzizkoari dagokionez, behinik behin. Idatziz sortzen diren ikasmaterialak, literatura-lanak, egunkari-aldizkariak, gehienak, euskara batuan izan ohi dira. Aldiz, ahozkoan egoera bestelakoa da: egia da, halaber, azken urteotan asko ugaritu direna ahozko euskara erabiltzeko testuinguruak, baina idatzian euskara batuaren nagusigoa aipa badaiteke ere, nekezagoa da nagusigo erabateko hori berdin-berdin ahozko hizkuntzaren eremura berdintzea.

2. AHOZKO EUSKARA BATUA ETA SARTALDEKO EUSKARA ESTANDAR AHOZKOA: BERTSOLARITZATIK HEZKUNTZARA

Nahiz eta jakin Eguzkitzaren sasoiaren eta 1968 inguruan euskaltzainek buruan izan zuten euskararen batasuna batez ere euskara idatzira bideratutakoa izan zena, euskara batua idatziarekin edo ahozkoarekin lotzeko joera txiki geratu izan da eta geratzen da oraindik ere, euskara batuaren eta beste euskalkien arteko distantzia aztertzeko ahalegin etengabearen alboan. Hori dela eta, hiztun-komunitatea ibili dabilen bi esparru hautatuko dira sartaldeko euskara estandar ahozkoaren eta euskara batu ahozkoaren harremana aztertzeko, hurbiltasunak

eraginda hautatu ere: bertsolaritza eta hezkuntza. Bigarrenak lehengoari eragiten dio eta lehenengoak ere izango du eragina bigarrenean.

Bertsolaritzaren jardunaz gozatzeko edo jardunaren parte izateko, beste diziplina batzuen kasuan gertatzen den moduan, testuinguru askotarikoak izan daitezke: bertso-txapelketak, bertso-afariak, bertso-tramak eta plazako bertso-saioak, aspaldion ugaritu diren horietatik zenbait aipatzearren. Aztertu gura dena sartaldeko ahozko euskara estandarraren eta ahozko euskara batuaren arteko harremana denez gero, bidezkoena bertsolaritzaren testuinguru formalenak hartzea da, horietan izango baita bai bataren, bai bestearen eremua eta eragina ikusteko modukoa.

Bizkaiko Bertsolari Txapelketak, izan ume eta gazteenak, izan helduenak, badaramatza hainbat urte. 1958an jantzi zuen Balendin Enbeitak Bizkaiko bertsolari txapeldunari zegokion lehenengo txapela —hurrengo zazpi txapelketak Euskaltzaindiaren babespean egin ziren—. Egia egiari zor, hutsune handi samarra izan zen Bizkaiko Bertsolari Txapelketaren ondorengo edizioen artean; izan ere, 1966an Jon Lopategik txapela jantzi zuenetik, 1987an berriz berak jantzi zuen arte, Bizkaian ez zen txapelketa nagusirik jokatu. Era berean, 1987tik 1998ra, biak barne, Araba eta Bizkaiko bertsolariak izan ziren elkarrekin lehian ibili zirenak; ez zen izan, beraz, bakarrik Bizkaiko bertsolariei zegokien txapelketarik; bai, ordea, sartaldeko euskalkitik oso urruti izan ezin litezkeenena.

Bizkaiko Eskolarteko Bertsolari Txapelketaren lehen txapelduna Aritz Lopategi izan zen 1984an eta, ordurik hona, etenik gabe antolatu izan da. Lehen-go hiru edizioetan maila bakarrean lehiatu ziren. Ondorengo edizio guztietan, berriz, bi mailatan banatu izan dira bertsolariak, adinean oinarrituta: txikien maila eta gazteen maila. Hori izan da prozedura, harik eta 2013tik hona berriz ere maila bakarrean lehiatzen hasi diren arte.

Azken hogeitau urteoi begira, hizkuntza-joera eta hizkuntza-erabaki desberdinak sumatu izan dira ume-gazteen bertsolari txapelketen eta nagusien txapelketen artean. Ume eta gazteen kasuan, hiru izan dira nagusitu diren hizkuntza-joerak: euskara batuan kantatzea izan da lehenengoa eta ohikoena. Eskolatik bideratutako ekintza izateak eta kasurik gehienetan bertsoan eskolan ikasi izanak seguruena izango du eragina joera horretan; baita ume-gazteek maila jatorako duten hizkuntza-eredu bakarra euskara batua izateak ere.

Era berean, adin-tarte horretan zehatzagoa da hizkuntza-joeraz hitz egitea hizkuntza-erabakiez baino. Bertsolaritzaren jardunaz jabetzeko lehen urratsak egiten direnean, bertsolariak nahiko zeregin izaten du eman nahi duen informazioa bertsoaren neurrian sartzeko, mezuari, gainera, aurretiaz erabakitako melodia erantzen dion bitartean. Neurritz txiki geratutako oinetakoetan oinak sartu, soinean direla lasterketa batean parte hartu eta lasterketa irabazteko ahalegina egitea bezalakoa da teknika menderatzen ez deneko bertso-jarduna. Artean kasu

gehienetan bertsolariak bertso-teknika menderatzen ez duela, nola neurriaren, hala doinuaren gaineko ardurak handi gertatzen dira eta apenas izaten du euskara-ereduari buruz hausnartzeko modua. Hori dela-eta, bidezkoagoa da bertsolariak erduetako bat hautatzearen aldeko joera duela esatea, erduetako bat hautatzeko erabakia hartu duela esatea baino.

Eredu bat edo beste bat hautatzea ez da tokian tokiko euskara izatearekin edo ez izatearekin lotu beharrekoa; izan ere, ume eta gazteen mailan horren nabarmena ez bada ere, asko ere asko dira tokian tokiko euskara baliatuta mintzatzen diren bertsolariak, baina euskara batuan kantatzeko erabakia hartu dutenak. Esate baterako, tokian tokiko euskara duen bertsolari gazte batek 2018ko Bizkaiko Eskolarteko Bertsolari Txapelketaren finalean kantatutako hasierako agurra, hona hemen:

*Eguna heldu da ta
gu Balmasedara.
Zortzikotea igo
gara oholtzara.
Nahiz ta presio pixkat
igartzen den, hara,
ea gaurko honetan
hori ez den traba
ta ahal dela gozatzen
saiatuko gara.*

Aitortu beharrekoa da ezinbestean hasierako eta amaierako agurren bat-batekotasunaren izaera erlatiboa. Erlatibo izateak badu azaldu nahi denerako alde ona eta txarra: ume-gazteen kasuan nagusietan baino nabarmenago, bertsolariak bertsoa etxetik, aurretiaz, honenbestez, erdi prestatuta ekarri ohi du eta, beraz, etxean edo, hobeto esanda, dena delako bertso-saioa egiten den aretotik kanpo, behintzat, tartea izaten du esan nahi duena gura duen moduan esateko eta euskara-eredu bat hautatzeko. Hortaz, bertsolariak alde aurretik erabakitakoa izaten da euskara batuan kantatzea, tokian tokikoan ala sartaldeko euskara estandarrean; ez da horrenbeste bat-bateko beharrianen batek eragindakoa izaten. Egia da, halaber, badirela kasuak agurretarako euskara-eredu bat erabili eta bertso-saioan zehar beste euskara-eredu bat erabili dutenak. Hala ere, hautatutako adibidearen berri ematen duen bertsolari gaztea egonkorra da bertso-final guztian bertsoan erabiltzen duen euskara-ereduari dagokionez: euskara batuan kantatzen ditu bertso-finaleko bertso guztiak, agurra barne.

Bigarren euskara-eredua eta ez horren ohikoa norberaren herrian erabiltzen den euskara erabilia kantatzea izan da, herri horretako aldaerak sartaldeko euskara estandarrekin izan dezakeen distantzia gorabehera. Zenbaitek agurre-

tarako uzten du tokian tokikoa erabiltzea. Horra hor 2018ko Bizkaiko Eskolarteko Bertsolari Txapelketaren txapela irabazi duenak kantatutako agurra. Bi bertso-kide ditu gogoan eta horiei eskaintzen dizkie hitz ederrenak:

*Zelan mobidu, ze kristo esan
holako momentuotan...
Ander ta Bittor hau zeuena da,
nonona ixetekotan.
Zuekin zorretan nau
eta zelan suerte hau
ez dan eukitten askotan:
bixder ta etzi zuen albuena
jarraittu nahi dot bertsoan.*

Bigarren eredu horri eusteko tokian tokiko euskararen jabe izatea ez da izatez nahitaezkoa, baina egia da, orobat, ume-gazteen mailan honen alde egin izan dutenak tokian tokiko euskararen jabe izan direna. Hau ezin da hitzez hitz baieztatu nagusien kasuan.

Euskara batuan edo tokian tokikoan kantatzearen aukerak ikusita, adin horretan nekez entzun izan dena, salbuespenak salbuespen, hirugarren hizkuntza-eredua da: sartaldeko euskara estandarrean kantatzea, alegia. Horrek ez du esan nahi momentuan momentuko beharrianak eraginda, hau da, bat-bateko jarduna izateak eraginda, lotutako oinarekin hoskidetasuna gordetzeko nolabait behartuta edo esan nahi dena neurri jakin batean kabitu beharrez, harremanetan edo nolabaiteko lehian hiru hizkuntza-ereduak agertzen ez direnik: tokian tokikoa, sartaldeko euskara estandarra eta euskara batua. Lehia edo harreman hori, gainera, bertso bakar baten barnean ere gerta daiteke, bertsoaldira luzatu gabe. Irakasle bat ikastetxetik beste ikastetxe batera joatekoa denez, merienda-moduko bat egingo da ikasgelan irakasle eta ikasleen artean. Bi ikaslek, ofizioan ari den bikoteak, baina, dieta berezia du: glutenik eta laktosarik gabea. Bertsoaldiaren bigarren bertsoa, zortziko txikiko ariketan, honako hau:

*Irakaslea despeditzea,
horixe zen gure helburu.
Ta bota doskuz pilo bat negar,
hamabost mallo inguru.
Zurekin ados nago ni, Peru,
ta egingou hori seguru.
Gainera, biok bakarrik juanda,
hobeto pasauko dugu.*

Beti ez dute bertsolariak adin horietan, hala nahita ere, hirurak erabiltzeko modurik. Euskara batuan denak moldatu ohi dira. Tokian tokiko euskara erabiltza kantatzea erabakitzen duen bertsolari gazte batek nahitaez tokian tokiko euskara izan behar du, eta tokian tokiko euskararen jabe izatea ez da zertan bertsolari gazte guztien kasua izan. Era berean, tokian tokikoa duenak ez du zertan jakin sartaldeko euskara estandarra erabiltzen. Sartaldeko euskara estandarren jabe izatea eskolaz kanpoko prestaketa aproposkoarekin etorri ohi den zerbait da, gaur egun sartaldean eskubete ikastetxe ere ez dira- eta sartaldeko euskara estandarra ikasteko aukera ematen dutenak.

Tradizioz sartaldeko euskara estandarrean irakatsi izan den hezkuntza-zentroetan egin da euskara-ereduaren gaineko kontsulta eta erantzun argia jasotzea nahiko nekeza izan da. Ez dago inongo arazorik jakiteko edozein ikastetxetan zenbat urterekin hasten diren ingelesez ikasten —webguneak ikustea baino ez dago—, baina euskara-ereduaren gaineko galderak egiterakoan erantzunak ez dira horren argiak izan. Bilboko Begoñazpi Ikastola da ikasleen ibilbide guztian zehar sartaldeko euskara estandarrean irakasteko apustuari eusten dion bakarra, betiere, zailtasunak zailtasun; izan ere, nahitaez kontuan hartu beharrekoa da, alde batetik, euskarazko ikasmaterial ohikoenak eta ugarienak gaur egun euskara batuan idatzita egotea eta, bestetik, gaur egungo irakasleetatik asko gai ez izatea sartaldeko euskara estandarrean komunikatzeko eta, hortaz, zeresanik ez eskola-educien berri emateko. Oztopo dira, esan bezala, Xabier Kintanak «Euskalkiak: galbidearen lilura» artikuluan aipatzen dituenak: Euskal Herrian argitaratzen diren liburuen % 95 inguru euskara batuan argitaratzen dira eta irakaskuntzatestuen ia % 100 da euskara batuan idatzitakoa. Hezkuntza-zentroen zerrendaren bidetik, Lauaxeta Ikastolan eta Claret Askartza Ikastetxean ikas-ibilbidearen hasierako urteetan ikasleek badute modua sartaldeko euskara estandarraz jabetzeko. Ikas-ibilbidea garatzen joan ahala, baina, sartaldeko euskara estandarrean ikasten jarraitzeko aukera ahuldu egiten da, eta euskara batuaren eta sartaldeko euskara estandarren arteko aukera egin behar izaten da. Bermeoko Eleizalde Ikastolan ere sartaldeko euskararen presentzia garai batean baino txikiagoa da, nahiz eta ahozko jardunerako sartaldeko euskara ere erabili.

Argi ezin ikus daitekeena da, ikasgeletan bertan etengabe egon ezik, ahozko jardunerako sartaldeko euskara estandarra erabiltzeko aukera izatea zehazki nola egiten den: irakaslearen borondatearen arabera uzten den euskara batuan ala sartaldeko euskara estandarrean hitz egitea; irakasleak sartaldeko euskara estandarrean hitz egiteko asmoa duenean, benetan gai den sartaldeko euskara estandarrean moldatzeko ala ahozko jarduna aipatzen den bakoitzean, erregistroak murrizten zaizkion —euskara batua, ezinbestekoa; sartaldeko euskararen barnean koka daitekeen irakaslearen herriko aldaera, beste batzuetan—. Azken urteotan egoera aldatu bada ere, 1996an Juan Luis Goikoetxeak

irakaskuntzako praktika aztertu zuenean ikasgelako mintzatze-denbora aztertu zuen:

Irakaskuntzako praktikan, ikasgelako mintzatze denboratik % 80a irakasleak hartzen du, eta, ondorioz, ikasle bakoitzari hitz egiteko lagatzen zaion denbora % 1 inguru da. Halako egoeran, jarioz berba egiten ikastea gatxa da oso. Edo atzekoz aurrera esanda, euskara jarioz erabiltzeko gai den neska edo mutila, etxetik dakiena da ia gehienetan —nahiz eta kalifikazioetan bikaina den ikaslea honetan ere bikaina izan—, eta, logikaz, dialektoan. (Goikoetxea 1996: 517)

Hitz egiteko tartetik ehuneko desorekatu hori orekatzearen alde egiten duen jardunetako bat da bertsolaritza. Bertsolaritza ume-gazteen kasuan hasierako urteetan eskolarekin lotzen den jarduera bat den neurrian, eskolak erabiltzen duen euskara-ereduaren eskutik etortzen da, batik bat; hots, euskara batuarenetik.

Haatik, eskola-adinetatik eta eskola-ereduetatik kanpo, Bizkaiko Bertsolari Txapelketari erreparatuta, hiru aukera baliatu izan dira nagusiki: lehenengoa, apenas erabili izan dena, tokian tokiko euskara erabilia kantatzea izan da; bigarrena eta zatia erabiliagoa euskara batuan kantatzea; hirugarrena eta azken urteetan nahiko hedatua, sartaldeko euskara estandarrean kantatzea. Finalaren aurreko saioetan begiratzuz gero, euskara batuaren pisua handiagoa izango litzateke finalean bertan baino. 2016an izandako finaleko zortzi bertsolarietatik erdiak izan ziren sartaldeko euskara estandarrean kantatzeko erabakia hartu zutenak¹: Miren Amuriza, Ibon Ajuriagojeasko, Onintza Enbeita eta Etxahun Lekue. Euskara batuan kantatzeko erabakia hartu zutenak, aldiz: Xabat Galletabeitia, Nerea Ibarzabal, Beñat Ugartetxea eta Jone Uria.

Bizkaiko Bertsolari Txapelketan hiru euskara-ereduen existentzia aipatzen bada ere, nagusien kasuan ere ez da nahitaezkoa bertsolariak hiru euskara-ereduak izatea. Bertsolari guztiek dute euskara batuan kantatzeko gaitasuna; aldiz, ez dute zertan tokian tokiko euskara izan. Euskara batua edo tokian tokiko euskara erabilia komunikatzeko gaitasuna izateak ere ez dakar sartaldeko euskara estandarrean kantatzeko gaitasuna izatea. Nekez pentsatzen da euskara batuan moldatzen den sartaldeko bertsolari batek sartaldeko euskara estandarrean moldatu behar duenik; tokian tokiko euskara duenari askotan erantsi zaio, ordea,

¹ 2018ko abenduaren 15ean izan zen Bizkaiko Bertsolari Txapelketaren azken finala, Arantzazuko biltzarraren ondoren, beraz. Bertan kantuan izan ziren zortzi bertsolarietatik hiruk kantatu zuten sartaldeko euskara estandarrean eta bost izan ziren euskara batuaren aldeko hautua egin zutenak.: Miren Amuriza, Etxahun Lekue eta Onintza Enbeita izan ziren aipatutako lehendabiziko taldekoak; Eneko Abasolo «Abarkas», Aitor Bizkarra, Xabat Galletabeitia, Nerea Ibarzabal eta Jone Uria, berriz, bigarrenekoak.

sartaldeko euskara estandarrean kantatzeko gaitasuna, eta hori urruti samar dago egia izatetik.

Ezin lot daiteke, ume-gazteekin gertatzen den bezala, hiru euskara-ereduen arteko joera edo hautua bertsolaria tokian tokiko euskararen jabe izatearekin zein ez izatearekin. Badira tokian tokiko euskararen jabe izan ez diren bertsolariak sartaldeko euskara estandarrean kantatzeko erabakia hartu dutenak, horrek aurretik dakarren trebakuntza guztia bere gain hartuta. Adibiderik garbiena eta onena Xabier Paya da. 2012ko abenduaren 18an txapela buruan zuela, eskaintzan, hainbat izen aipatu zituen. Izenen zerrendaren akabuan uzten du garrantzitsuena, ama. Ezinbestean, elkar-ulertzea bermatzeko asmoz, hobeto esanda, amak aditu diezaion, gaztelaniaz zuzentzen zaio amari eta argi uzten du, nahiz eta ama bere ahotik seme-alabei euskara transmititzeko gai ez izan, arrazoi handiago bat baduela, gutxienez, berari txapela eskaintzeko:

*Bost izen bota nahi dodaz
merezki daben neurrira:
maisuri handi Amuriza
eta Lopategi, biba!
Trino ta Joseba Santxo
epaile onenak dira.
Bosgarrena ulertu barik
hor egongo da begira:
tú no nos diste el euskera,
pero nos diste la vida,
nos llevaste a la ikastola,
aprendimos enseguida,
ya es hora de que entiendas
el canto que nos motiva.
Esta txapela es tuya,
ay, nire amaxu querida.*

Adibideekin jarraituta, badira tokian tokiko euskararen jabe izan ez diren bertsolariak eta euskara batuan kantatu dutenak. Esatera baterako: Jone Uria. Tokian tokiko euskara dutenen artean, badira euskara-ereduak eredu, euskara batuan kantatzeko apustua egin dutenak. Nerea Ibarzabal izan daiteke horietako bat, bakarra aipatzearren. Bestalde, badira tokian tokiko euskara izan eta sartaldeko euskara estandarrean kantatzen dutenak: Ibon Ajuriagojeaskoa, beste zenbaiten artean. Ikus daitekeenez, askotarikoa izan daiteke konbinazioa.

Arrazoiei begira, ume-gazteen eta nagusien joera-hautuaren balizko arrazoiaren artean desberdintasunak dira. Esan bezala, ume-gazteen kasuan hasierako urteetan eta kasurik gehienetan bertsolaritza eskolarekin lotzen den ekintza da

eta euskara batua da nagusi, eskolan euskara batuaren nagusigoa ia erabatekoa baita. Nerabezaroan ere, oro har, euskara batuan kantatu ohi dute gazteek —salbu, batzuetan, hasierako eta amaierako agurretan, ikusi bezala—, eta gaztaroan etorri ohi da —nagusien txapelketan sartzeko adinaren atarian edo adinean—, etortzekotan, euskara batutik sartaldeko euskara estandarretarako jauzia. Kasurik gehienetan, sartaldeko euskara estandarren aldeko apustua apustu kontzientea izaten da —kontzienteki trebatu ezik, inor gutxi du horretan moldatzeko modua—; hortaz, geroago etorri ohi dena, bertsoan egiteko tokiari eta sartaldeko euskara estandarrean trebatzeko erabakiari goitik behera lotutakoa.

Ildo beretik, Igor Elortzak aitortua du Bizkaiko Bertsolari Txapelketan entzuleak esker onez hartzen duela bertsolariak sartaldeko euskara estandarrean kantatzeko egindako ahalegina. Hala ere, berak argitu bezala, bere belaunaldiko bertsolari bizkaitarrak euskara batuan abesten hasi ziren, eta, behin bertsoan egiteko teknikaren jabe zirela hartutako erabakia izan zen euskalkian kantatzekoa (Bizkaie: 2002-12-15). Haatik, Igor Elortzak Bertsolari Txapelketa Nagusian kantatu duenean ez du sartaldeko euskara estandarrean kantatu izan, bertso-saioa Bizkaian izanda ere, bertso-kide izan dezakeenak —ez da entzulea erabaki bat edo beste hartzeko komunikazioan kontuan izan beharreko alde bakarra— ez baitu zertan bizkaitarra edo sartaldeko euskara estandarra erabiltzen duena izan. Bertso-kidea bizkaitarra edo sartaldeko euskara estandarrean moldatzen dena izanagatik ere, Bertsolari Txapelketa Nagusian beti eutsi izan dio euskara batuan kantatzearen erabakiari. Era berean, Onintza Enbeitak sartaldeko euskara estandarrean kantatzen zuen garai batean bai Bizkaiko Bertsolari Txapelketan, bai Bertsolari Txapelketa Nagusian. Hala eta guztiz ere, edizioak aurrera joan ahala, Bertsolari Txapelketa Nagusian euskara batuan kantatzea erabaki zuen eta sartaldeko euskara estandarra Bizkaiko Bertsolari Txapelketerako utzi. Etxahun Lekuek, aldiz, hala Bizkaiko Bertsolari Txapelketan, nola Bertsolari Txapelketa Nagusian, sartaldeko euskara estandarrean kantatu izan du txapelketa bien azken edizioetan; ez beti horrela lehenago. Beraz, askotariko kasuak eta joerak daude eta, gainera, ez dira beti egonkorrak.

3. ONDORIOAK

Ikastetxeak lehenetsitako euskara-eredua gorabehera, irakaslearen erabakiaren arabera izaten da ahozko komunikaziorako tokian tokikoa —izatekotan—, euskara batua, sartaldeko estandarra —irakaslea trebatuta egon daitekeen kasu apurretan— ala dena nahasian egiteko hautua egitea edo joera izatea. Lehenago aipatu bezala, ikasgeletan etengabe ahozko komunikazioa izanagatik ere, idatzizkoaren pisua ez da nolana hikoia eta, beraz, ikasleak euskara batuan

irakurtzen eta idaztera ohitzen dira beste ezertara baino lehenago. Sartaldeko euskara estandarrean irakurri eta idazten jarraitzen dutenek gero eta zailtasun handiagoak dituzte ia % 100ean euskara batuan argitaratzen diren testuliburuaren artean sartaldeko euskara estandararentzat zirrikitu bat aurkitzeko, eta idatzia erreferentzia izateak eragin zuzena izan ohi du ahozkoan.

Horrenbestez, lotura egin beharra dago eskola-ikastoletan erakusten den euskara-ereduaren eta bertsolaritza-sariketetan ume-gazteek erabiltzen dutenaren artean, hasierako urteetan eskola-ikastolatik bideratutako ekintza den neurrian. Era berean, ezinbestean eskola-ikastolatik kanpoko trebakuntzaren ondorioa da sartaldeko euskara estandarrean kantatu ahal izatea. Areago, trebakuntza hori, eramatekotan, ez da ume edo gazte direnean aurrera eramaten, bertso-teknikaren izanda, heldu bihurtzen direnean baino.

BIBLIOGRAFIA

- AMURIZA, X., 2003, «Ahozko bizkaiera eskoletan», *Mendebalde*, 37 (2003) 49-63.
- BIZKAIE, 2002, «Barriketan I. urtea, 16. zenbakia [Igor Elortza: “Bizkaiera neureago sentiduten dot, bertsoak barruagotik urtengo baleu legez”]», (2002-12-15), <<https://bizkaie.biz/old/index.php?id=260>>.
- BIZKAIKO ESKOLARTEKO BERTSOLARI TXAPELKETAREN FINALA, 2018-05-06 [audioa-digitala], Xenpelar Dokumentazio Zentroa.
- BROUSSAIN, P., 1920, «J`ren otsa eta idazkera», *Euskera*, 2: 31-34.
- EGUZKITZA, J. B., 1922, «Euskera idatziaren batasuna», *Euskera*, 1: 114-122.
- EUSKALTZAINDIA, 1968, «Batasunerako hiztegia», *Euskera*, 13: 251-265.
- GOIKOETXEA, J. L., 1996, «Euskara batua eta bizkaiera ikasgelan», *Euskera*, 61: 517-521.
- 2005, «Ahozko euskara: dakiguna eta darabilguna», *Euskera*, 50: 747-764.
- 2010, «Ahozko komunikazioa ikasgelan», *Karmel*, 270: 42-58.
- KINTANA, X., 2001, «Euskal kultura 2001 [Euskalkiak: galbidearen lilura]», *Jakin*, 127: 41-44.
- SÁNCHEZ, S., 2015, «La escritura de los jóvenes en los chats en el siglo XXI», *Didáctica, Lengua y Literatura*, 27: 183-196.
- VILLASANTE, 1970, *Hacia la lengua literaria común*. Oñati: Editorial Franciscana.
- 1994, «Euskara batuaren filosofiaz», *Euskera*, 39: 647-673.

**EUSKALDUN BAT, BI EUSKARA
ZUBERERA ETA BATUA ZUBEROTAR GAZTEEN AHOTAN
GAUR EGUN**

MAIDER BEDAXAGAR BERROGAIN
Liburuzaina
Euskal Filologian lizentziatua

Zuberoan euskara bizirik denaz gain, euskarak bizi bikoitz bat duela frogatu nahi du lan honek. Orai arte eraman lan tradizionaletatik urrun, artikulu honek ez du zuberera euskalkia presentatuko, ez eta honen ezaugarri dialektologikoak zerrendatuko, ez eta ibarreko hitzun estatistika ahula aurkeztuko, are gutiago herrien jende gabetzeen tendentzia: artikulu honek gaur egungo Zuberoa eta zuberera presentatzen ditu.

Izan ere, artikulu honek Zuberoako hitzun populazio berezi bat aurkezteko xedea du. Populazio hau 1970 ondoren sortua da, berezikiago 1980. hamarkadan, hots, gaur egungo gazteriaren parte handi bat. Oro har, 1980tik aitzina eta 2005. urte arte sortu gazteak begiztatzeko dituzte. Ondokoak ez dituzte aipatzen, fenomeno berriagoak gertatu baitira geroztik, hain segur.

Zuberera bada Zuberoako zahar eta gazteen mintzaira, hizkuntza eta dialekto oro bezala, denborarekin, eraldatu eta sinpletu egin da, baina emankortu eta aberastu ere. Gaur egun, Sohütar zahar batek Sohütako ikastolako haur bat ez ulertzea baliteke. Dialekto baten eraldaketak hau dakar. Errealitate bat da. Hizkeren eraldaketa onartzen den bezala, hauen zaintza eta babesaz ere ohartu behar gara. Arren, kargu bikoitza da.

Horrez gain, dialekto bat mintzatzeak beste oztopo eta muga batzuk ekar ditzake, baita ere. Bazterreko euskaldunek mintzaira berezi bat mintzo dutelako

kontzientzia dute. Maiz, gainerateko euskaldunek ulertuko ez dutenaren beldurra dute. Hiztuna bere mintzairan hitz egiten segitzeko eta aurrekoari bere burua konpreniarazteko xedearan artean kokaturik da. Euskalki bat mintzatzea ez da gauza arrunta. Nola jokatu herrikideek guhaurren hizkuntza ulertzen ez dutenean?

Aterabidea garbia da: hizkuntza moldatu, ondokoak ulertzen duen mintzairari egokitu. Hizkeraz kanbiatu.

Baina, aments, aterabidea erradikalegia da. Euskaldunok zerbait dakigu honetaz, gainera: mendeko kultura batek kultura handiaren kultura eskuratzten duenean, norberaren ondasun propioen kaltetan gainera, akulturazioa da. Frantses eta espainol gizabanako taldeekilan eraman kontaktu zuzenek ongi erakutsi digute hori. Azkarrenaren hizkuntzaz jabetzea ez da aterabidea.

Beste aterabide bat bada: bertako hizkeran mintzatzen segitu, eta beste hizkera bat ikasi. Hori izan da zuberotar gazteen estrategia. Beren hizkeran mintzatzen segitu du te eta auzokoena ikasi.

Gisa horrez, gaur egun, zuberotar gaztea ez da bakarrik zuberera hiztuna, zuberotar hiztuna euskara batua hiztuna ere da. Nork bere mintzairan hitz egiten jarraitzeko apustua egin dezake, beraz, haien logikari jarraituz gero. Hala frogatzen digute hasteko, zuberotar gazte horiek. Bata ala bestearen hautua egin beharrean, zergatik ez biak?

Gure lanean, hiztun populazio berezi bat ikertu nahi izan dugu. Deskribatzen dugun populazioa ez da noski, gazteriaren % 100 a. Guk, gaur egungo Zuberoako ikastoletako gazteak begizatzen ditugu, ezen, tokiko berezitasunez josi euskara baten mintzatzeaz gain, eta honen preziatzeaz eta gozatzeaz gain, beste edozein herritako euskaldunekin mintzatzeko euskara edo kode komun bat menperatzen baitute.

Gure lanean, hastapen batean, zuberera eta Zuberoaren deskribapen labur bat eginen dugu. Ondotik, euskara batuaren biziguneak aztertuko ditugu Zuberoan. Gero zuberotar lokutore batek euskara batuarekin gazte-gazterik hasten duen harremana nola gauzatzen, eraikitzen eta trinkotzen den ikusiko dugu, eta nola, urteak joan, konpetentzia linguistiko hori integratzen duen bere bizian bai eta bere tresneria linguistikoan.

Hasi aitzin, eta artetik errateko, lan hau, tokiko obserbazioetatik abiatuta egina dela zehaztu dezagun, bai eta terrenoan egin oharrak kontsideratuz eta guhaurrek bizitu egoeretatik hartuz. Horregatik, analisia zientifikoa ez da, bai gehiago, hiztun gisa eta entzule gisa proposatutako ikuspegi bat, hots egoera linguistiko baten deskribapen hastapen bat. Ildo beretik, erreferentzia guti agertuko dira lan honetan, gaiaz oso guti idatzita baitago, ala batere ez.

Bukatzeko, eta gaizki ulertzerik izan ez dadin, «hizkuntza» terminoa hitz genero bezala erabili dugu hemen. Euskararen barneko hizkuntzak aipatzen di-

tugunean, «barietate», «hizkera» edo «hizkuntza» terminoez mintzatzea apostatu dugu, euskara bere osotasunetik laburtu edo zatikatzeko nahikaririk gabe. Hala ere, dialekto baten defenditzean usu gertatzen den bezala, bakoitzari uzten diogu libertatea adierazpen batzuk mugatjarregiak direla pentsatzeko.

I- ZEIN EUSKARA(K) ZUBEROAN

A-Zuberera Zuberoan

Zuberera da Zuberoako euskaldunen mintzaira. Ideia faltsuen gainetik, euskara batuak euskalkiei kalte ekar diezaikeen beldurraz haratago, zuberera da oraino eta beti ekialdeko probintzia ttipienaren mintzaira.

Praktikan, eta egun guzietako bizian, Zuberoan, zubererak leku aski naturala duela erran dezakegu. Zuberera entzuten da lagun artean, familia giroan, plazan, bulegoan, herriko jaietan etb.

Lan munduan adibidez, manera ikaragarrian sartu da zuberera azken urteetan. Zerbitzu publikoko langileria hartzen badugu, bulegari, idazkari, teknikari, harrera egile, aholkulari edo beste, euskara hitz egiteari lotu dira azken denboretan. Horrela, zubererak naturalki hartu du bere lekua, luzaz frantsesak hartu zuena.

Adibide bat ematearren, gaur egun, lan deialdietan, zuberera jakitea kompetentzia estimatua eta aholkatua da: diploma berezi baten jabe izatea bezain inportantea da euskararen jabe ere izatea. Beste adibide gisa, herriko etxeek lan ordu denborako formakuntzak eskaintzen dituzte langileei, eta Mauleko Gai eskolan, lau urtez euskara ikas dezakete zerotik abiatuz ala maila ertain bate-tik. Euskara lan denboraren baitan ikastea onuragarri agertu da ikasleentzat eta urrats esanguratsua izan da enplegatzaileen partetik. Urte batzuk pasatu ondoren, lankideekin edota publikoarekin euskaraz mintzatzeko gaitasuna erdiesten dute, eta euskal hiztunen zirkulua gotortzen eta handitzen da horrela, lan esparru ugari osoki elebidunak bihurtaraziz¹.

Luzaz, laborari etxeetako familiak izan dira euskara transmititzaile naturalak. Etxalde baten giroan, manera errazean mantendu da euskara luzaz, be-launaldi desberdinak bizi baitziren hor. Baserri giroan, besterik gabe tokiko hizkuntza euskara zen, abereei zein haurrideei mintzatzeko. 1975 edo 1985 ha-markadan sortu gazteen artean, euskara hitz egiten zuten gazteak nabarmenki

¹ Mauleko Zerbützügüinea deitu harrera sozial gunean, gaur egun, lau langilerekin bederen euskaraz mintza daiteke jendea (idazkaria, batzarri egilea, teknikaria, hondarki aholkularia), haue-tarik bik euskara ziklo berezi honen baitan ikasia dutelarik.

laborari etxeetakoak ziren. Are gehiago, batzuk ikastolei kontra egiteko segitu dute etxean euskara haurrei irakasten, euskara garbi baten mantentzeko grinarekin. Haur horiek, naturalki eta errestasun handirekin berenganatzen zuten euskara, hobeki erran «etxenko euskara»: euskara eredu garbia hiztegiz eta gramatikaz aberatsa. Fenomeno honetaz iraganean mintzatzea bortitza bada ere, beldur gara iraganeko egoera bat dela.

Gaur egun, laborari mundua ez da euskararen transmisio tokia. Gaur egun, etxaldea arrahartzen duen gazteak ia ez daki euskararik. Etxaldean frantsesak tokia lapurtu dio euskarari. Euskara noizean behin entzun daiteke, edo belaunaldi zaharrenen ahotan. Bestela errateko, gaur egun laborari gazteek ardiak frantsesez eramaten dituzte korralera.

Fenomeno berezi baina esperantzazko baten ikusten ari garela erran dezakegu: laborari mundutik kanpoetara hedatu da euskara. Irudi bat ematearren, duela urte batzuk funtzionario bati frantsesez eta laborari bati euskaraz egin izanen bagenio, orai, euskaraz mintza gaitezke Mauleko Herriko-Etxeko langile batekin eta frantsesez Hauzeko ardi hazle batekin, adibidez. Euskara hirietara hedatu da, baina bidean ofizialtasun kutsu bat irabazi du.

Honekin, familia giroak bere biziko inportantzia duela erran dezakegu. Gurasoak hizkuntzaren transmititzaille dira, hala nola aitañi eta amañi. Izan ere, guraso/haur transmisio ereduaren eten den familietan, belaunaldi zaharren inportantzia nabarmena dela dakusagu: euskara ez dakitenean artean, aitañi eta amañi izaten dira hizkuntza minimoaren transmititzaille bakarrak. Askok dira gazteak, den gutia amañirekin ikasi baitute, edo hari entzun.

Halako eruedetan, euskara minimo bat integratu dutenek AEK-n sartzeko grina erakusten dute.

Mauleko Gaü-eskolak helduen alfabetatzea eta euskalduntzea segurtatzen du. Bertan, dialektoaren erakasteko hautua egin zen garaian, eta zuberera ikasten dute gaur egun ibarreko euskaldun berriek.

Baina gurasoek euskararen transmisioa eten dutenean, familia giroa hautsia denean, eskolak du, oroz gainetik, transmisioaren kargua segurtatzen. Beherago ikusiko dugu nolako errola eramaten duen ikastolak Zuberoan.

B-Batuaren bizi-tokiak Zuberoan

Dialektoaren ondoan, euskara batuak bere tokia egin du azken hamarkadetan, Zuberoan. Euskara batua, zuberotar gisa egin dezakegun definizioaren arabera, beste euskaldunekin euskaraz mintzatzeko tresna da. Ibarreko bizian anitz balio ez digun euskara da, edo bai, eta tokiko ama-euskararen ondoan bizitzen da.

a - Hedabideak

Xiberoko botza osoki zubereraz emititzen duen irratia da. Estudioak Maule erdigunean ditu, eta ibarreko berriak, iragarkiak eta musika hedatzen ditu. Baina, hedabide honen politika, probintzia soilaz axolatzeaz gain, iparralde guziko gertakarien berri hedatzea da. Zuberoa ikuspuntu abertzale batetik kontsideratzen du : probintzia bat iparraldeko beste probintzien artean, are gehiago Euskal Herri guzikoen artean. Zuberoan, bigarren irratia bat ere bada. Akontrario, *Mendililia irratia*-k euskarazko emankizunak proposatzen baditu ere, bokazio bateratzaile hau ez dauka.

Izan ere, Xiberoko Botza Euskal Irratien federazioaren barne da, Gure Irratia, Irulegiko Irratia, eta Antxeta Irratia-rekin batera. Irratien arteko loturak egiten direnean beraz, edozein irratitako emankizunak hedatzen dira, orduen eta emankizunen arabera.

Honekilan, iragarkien edukiaz gain, euskara ere aldatzen da. Xiberoko Botzak, beste irratien uhinak hedatzearekin, beste euskara batean diren emankizunak hedatzen ditu. Hor erabiltzen den euskara, 'iparraldeko batua' deit genezake. Adibidez, astelehenetan, eguerdiko berri-saila Gure Irratiaren ardurua bada, zuberera ez den euskara batean emitituko du Xiberoko Botzak. Ibar guzian entzuten da orduan, probintzia auzoetako euskara. Honek naturala badirudi gaur egun, aldaketa nabarmena da dialektofono batentzat.

Beste gisatako hedabideek ere euskara desberdinei usatzeko lan berdina elikatu dute: ETBk batuaren sartzea ahalbidetu du Zuberoan, eta orokorki iparraldean, kasu honetan, 'hegoaldeko batua'-rena. Etxe desberdinetan, marrazki bizidunak, haurren emankizunak, berri-sailak, pilota partidak, meza, etab. euskaraz, eta zubereratik harat den forma batean, entzun ahal izaten dira.

Idatzian, batuak bere lekua egin du kazeten bidez, hala nola *Berria*, *Argia* bezalako aldizkariari esker. Halere, idatzizko euskara estandarrek neke gehiago du ibarrean sartzeko. Mauleko Mediatekan adibidez, batuazko kazeta eta eleberrien irakurleak % 5etik beheragokoak dira².

Ondorioz, azken hogeitau urteetan euskara batuak aitzinatze ederra egin duela erran dezakegu.

² Estatistika hauek guhaurrek egiaztatu genituen Mauleko Mediatekan 2016an.

b - Ikastola

Zuberoan bi ikastola dira, bata Pettarrean (Sohütan), bestea Basabürüan (Alozen). Erakasleak, oro har, zuberotarrak dira eta zubereraz ematen dituzte kurtsoak. Gaur egun, zuberera ikasten da Zuberoako ikastoletan³.

Baina dialektuaz gain, euskararen idekidura zabalago bati buruz ere eramanen ditu haurrak, ikastolak: zubereratik harat doan euskararen bidea idekitzen du. Alde batetik, euskalkiaren kontzientzia ematen du noski, baina, euskararen errealitate soziolinguistikoaz ere ohartaraziko ditu haurrak. Ikastolaren lehen-lehen lana, zubereraren zurkaiztea da, eta lan nahikoa bada sail honetan, alde batetik frantsesak toki handia hartzen baitu haurren ahotan, eta bestalde, dialekto baten sua bizirik mantentzea egun guzietako lana baita. Baina, urrats hau eraman ondoan, ikastolak euskara batua buruz eramanen ditu haurrak, honen ezagutzera eta pixkanaka pixkanaka integratzera, ia jarioan menperatzeraino.

C-Iparraldeko euskarazko ikasmateriala

Iparraldean, euskara eskolan ikastea aski integratua da. Ordu bateko opzio gisa, bigarren hizkuntza gisa ala murgiltze sisteman, euskara ikasteko manerak ugariak dira eskola desberdinetan. Haur bat eskolan euskaldundu daiteke, edo euskara etxean ikasi badu, eskolan landu dezake, aberastu, trinkotu.

Uztaritzen, azken hogeitahamar urteetan, IKAS Pedagogia Zentroak euskarazko ikasmateriala sortzen eta argitaratzen du. Eskola pribatu, eskola publiko, ikastola, edo eskola elebidunak, IKAS Pedagogia Zentroak hondu materialaz baliatu daitezke. Izan ere, euskaraz irakasteko baliabide anitz proposatzen ditu IKASek, eta edozein sistemako eskolak laguntzen.

Urte guzietan, dokumentu andanak argitaratzen ditu: eskuliburu, ipuin liburu, ariketa kaier, dokumentazio zientifiko, CD, DVD...etb. Lan nasai eta zorrotz bati esker, argitalpen guziak, baliabideak, ludikoak, pedagogikoak eta edukiz eta hizkuntzaz aberatsak dira.

IKASek, argitalpenak euskara batuan egiteko hautua egin du. Koldo Zuazoren tipologiari jarraituz, euskara batua baino, hemen «iparraldeko euskara

³ Usu entzun dezakegu Zuberoako ikastoletako euskara ez dela zuberera tradizionala. Hala da, ez da zuberera tradizionala, gaur egungo zuberera baizik. Ahozkoan diren forma batzuk galdu dira, hiztegia sinpletu da, aditz ereduak ere, hitz berriak sartu, soinu batzuk desagertu etab. Irakasleei dagokie neurtzea zer mantendu, zer onets, zer ez. Ez dute kargu errazena. Baina horretan dihardute. Berriki, 2019ko otsailan, Alozeko ikastolak disko bat ateratu du, non haurrek zuberera hobetu baitzezaketan kantuen bidez (<<https://www.youtube.com/watch?v=iAR-bJe2x0I>>).

batua» bat izenda genezake. Hau da, gaur egungo iparraldeko euskara normalizatu bat, hiru probintzien arteko hizkuntza amankomun bat, baita idatzizko erreferentzia eredu bat.

Lanak argitaratu aitzin, IKASek iparraldeko euskaltzainei gainbegiratzea eta ontzat ematea galdegiten die. Izan ere, euskara estandar baten gabeziaren aurrean gertatzen ziren desbideratze eta euskara barietate gehiegizkoei begira, ezinbestekoa izan zen euskara eredu bakar bat eratzea. Luzaz, gainera, euskara egoki baten falta pairatu da idatzizko dokumentuetan iparraldean, hala nola haur liburuetan, ezen hegoaldeko argitalpenak desegokiak baitziren hizkuntza aldetik.

Gisa horrez, euskara batua hedatu egin da iparraldean. Alta, Zuberoan, oraino zubererazko programak zabaltzen dira. Oraino diogunean ez dugu bukaera laster bati erreferentzia egiten, baizik eta iraupen nozioari, zeina bertakoen nahikari gotor eta sendo bati lotua den.

Gaur egun, Sohütako ikastolara doan gazteak zubereraz ikasten du irakurtzen. Izan ere, beste gisara izatea oso problematikoa bihur litaik. Errealitate honen aitzinean, Zuberoako eskolei begira, IKASek argitalpenak zubereraz proposatzea erabaki du. Euskara batuan argitaratzen dituen lanak zubererara egokitzen ditu, moldatzen eta berrargitaratzen. Zuberera, fabore hau gozatzen duen dialekto bakarra da iparraldean. Izan ere, xantza ezin preziatua da zuberearentzat.

Alabaina, IKASen politikan, iparraldeko ikasle orok euskara batua 4. mailatik goiti menperatzea zehaztua da. Zortzi urtetik gorako ikasleek euskara batua menperatzea edo menperatze bidetan izatea eskatzen du. Egitura honen aburuz, Aldudetik Barkoxera eta Azkainetik Donapaleura, ikasle guziek hizkuntza forma amankomun bat partekatzea derrigorrezkoa da. Jabetza hau egin ahala goiz egin dadin onuragarria da gainera ikaslearentzat, bai eta euskararen osasunarentzat.

Are gehiago, 34 ikastola horietako haurrak elkarretaratuko dira egun batez kolegioko munduan, ala lizeokoan.

D-Kolegioa: euskara batuari buruzko lehen etapa

Seaskak hiru kolegio ditu iparraldean: Manex Erdozaintzi Kolegioa (Baxe-Nafarroan), Xalbador Kolegioan (Lapurdin) Larzabal Kolegioan (Lapurdin).

Zuberoako gazteen kasuan, Larzabaleko Manex Erdozaintzi kolegiara hurbiltzen dira haurrak. Hau 2000. urtean ideki zen Garazi eta Zuberoako eskualdeko gazteei batzarri egiteko.

Ohartaraz dezagun halere, Zuberoan 3 kolegio eta bi lizeo badirela, jada. Baina frantses eredukoak. Bertara, Zuberoako ikasleak hurbiltzen dira, bai eta Biarno edota Amikuze ingurukoak. Alta, eskola ibilbidea euskaraz segitzeko, Zuberoako ikastoletako haurrak Baxe-Nafarroara doaz kolegioa segitzera, Larzabalera. Batzuetan, Barkoxtar baten kasuan, etxetik 40 kilometrotara den kolegio batera doa, etxetik 15 minututan kolegio bat duelarik. Seaskako eskola ere duak etxetik urrun dira, herri askorentzat.

Alta, eskaintzak kamutsa badirudi ere, ohartaraz dezagun 1999. urtea arte, eta Larzabaleko kolegioa oraino existitzen ez zenean, zuberotar gazteak Kanbora zihozela eskolara, Xalbador Kolegiora. Han, Garaztar eta Amikuztarrekin barneagian bizitzen ziren aste osoan. Kolegioko ibilbide guzia han eramaten zuten, 11 urtetik 14 urte arte. Garaian, euskararen izenean, familia giroa goizik uzten ikasi behar zen. Izan ere, jokamolde honek zaharkitua badirudi ere, ez da hain zaharra, 2000. urtekoa baizik.

Alabaina, zuberotar gaztearentzat, Manex Erdozaintzi kolegiora joatea ez da bakarrik probintziaz kanbiatzea: Larzabaleko ikastetxera joatea euskara berri batean eskolatua izatea ere da.

Zuberotar gazteak aldaketa linguistiko nabarmen bat ezagutuko du hor. Izan ere, dialektoa utzi eta euskara maila estandarri usatzen hasi beharko du. Egunetik biharamunera, edo kasik, ikaskideak, irakasleak eta zaindariak, zuberotarrak ez izanik, euskara berri batean ariko zaizkio. Irakasgaiak euskara batuaz segituko ditu, eta kurtsoen edukia euskara batuaz ulertu beharko du, liburu eta eskola programen mamiaz mintzaira berean jabetu beharko duelarik. Orduan, biologia, kimika, historia, matematika eta hainbat diziplina euskara berri batean landuko ditu. Hots, hizkuntza berria bereganatzeaz gain, eduki teknikoaz jabetu beharko du. Ariketak, ebaluaketak eta etxeko lanak euskara batuan segurtatu beharko ditu.

Artetik errateko, gaur egun, zenbait gurasok dudatzen dute haurrak Seaskako kolegiora eramatea, ibilbide guzia euskara batuan izanen denaren beldurrez, eta haien euskara maila urriegia denaren beldurrez. Zuberera eta batuaren arteko muga linguistikoa, eta naski emozionala, hain da gotorra non ikasketak euskaraz segitzea dudan jartzen duen.

Bestalde, sozialki ere, lagun berrien egitea euskara berriaren bidez gauzatu da. Harremanen sortzea, jostatzea, adiskidetzeta, sozibilizatzea euskara barietate berri batean oinarrituko da. Gazteek, ikaskide berriekin solastatzeko, baxe-nafartar euskara ulertu beharko dute, zuberotar gazteekin zubereraz mintzatzen segituz. Izan ere, emeki-emeki, euskal lokutore bikoitzak bilakatuko dira: zubereraren praktika segituz, euskara barietate berri bat emeki-emeki hazituko dute, euskararen baitako elebitasun bat berenganatu arte.

II- HIZKUNTZA BEREKO ELEBIDUNAK

A-Eta lehen?

Alta, leheneko denboretan ere, zuberotarrak beste euskaldunekin gurutzatu eta harremanetan sartu dira. Lehen ere, beste euskaldunekin arrolatzeko, zuberotarrek beren euskara doi bat kanbiatu, leundu eta adaptatu dute.

Zuberotarrak, luzaz, lanaren bidez sartu dira harremanetan herri eta ibar desberdinetako euskaldunekin. Izan ere, garaian, zuberotar artzainak Nafarroa garaiko —Otsagabia eta Izaba aldeko— artzainekin gurutzatzen ziren, edota Nafarroa-Behereko artzainekin. Larraintar batek topo egin zezakeen Nafartar batekin, edo Muskildiar batek Pagolar edo Donaixtiar batekin. Ahüzkin bestalde, artzainen bestan, Garaztarrak zuberotarrekin biltzen ahal ziren. Kontrabandan, azkenik, dakigun (eta ez dakigun) hainbat eta hainbat trukatzeko egin da ibar desberdinetako euskaldunen artean...

Soldadagoan bestalde, mutiko gazteak Lapurdi ala Baxe-Nabarreko gazteekin gertatzen ahal ziren. Frantziako hirietan, euskaldunen arteko harremanak eta adiskidantzak euskaraz sortzen ziren maiz. Lehen gerla garaian ere, erregimentu desberdinetan barreiatu euskaldunak topatzen eta batzen ziren, eta Alemaniako Ethnologisches Museum⁴-ean aurkitu artxiboek ongi diote baxe-nafartar, lapurtar eta zuberotarrek bat egiten zutela.

Egun guzietako bizian azkenik, herriko bestak, merkatuak, feriak, eta nola ez elizkizunak (ezkontza, ehorzketa, bezperak) herri auzoetako euskaldunekin gurutzatzeko paradak ziren. Garaztarrak Mauleko merkatura etor zitezkeen gasna saltzera, halaber, Santa-Graztarrak Donapauleraino kabalak —axuri, zaldi— saltzera, edota Garruzeko feria famatura tratu egitera.

Aitzinako zuberotarrek nolako konpetentzia garatu zuten beraz beste euskaldunekin mintzazeko?

Nola ez, belaunaldi zaharrak ere beren hizkuntza adaptatzeko aztura eta konpetentzia zuen. Beharraren aurrean, hau da, aitzinekoari zerbait gogotsu ulertarazteko premiaren aurrean, zuberotar hiztunak bere estrategia propioak ondu ditu bere burua ulertarazteko. Horrela, hiztegia doi bat kanbiatzen ikasi du —sinonimoak erabiliz adibidez, eta auzoko probintzietako hitz batzu gogoz ikasiz— aditz egitura ere doi bat adaptatzen ikasi du —maiz entzuten dira adineko jendeak neutral forma erabiltzen baxe-nafartarren aurrean, hau da, *untsa*

⁴ Ikus hemen Euskal Kultur Erakundeak, Berlineko Museoarekin partaidetzan kontserbatutako artxiboak, non, zuberotar, baxe-nafartar eta lapurtar elkarrekin kantuan entzuten diren: <https://www.eke.eus/eu/kultura/ondarea/ondare_inmateriala/alemaniako-1914-1918ko-euskal-presoen-grabaketak>.

da edo *etxean niz* eta *ez untsa düüzü* edo *etxean nüüzü*— orohar zuberera hein batean transformatzen ikasi dute.

Alta, ez dirudi egokitzapen honek lege berezi eta erregularrik segitzen duen. Ez dirudi aldaketa sistematiko edo arau emankorrik gauzatzen denik. Bakoitzak bere adaptatzeko manera hein batean edo bestean gauzatzen duela iduri du, ahalen, azturen, beharren arabera. Egiteko manera amankomun batzuk altxa daitezke, baina usaia aleatorioak dira, benetako arau linguistikoak baino.

Alabaina, gaur egungo zuberotar gazteek ez dute zuberera itxuraldatu bat hitz egiten. Gazteek, urrunago doan kompetentzia bat berenganatu dute. Izan ere, zubereraz gain, beste euskara batean hitz egiteko kompetentzia eratu dute. Hau, gainera, hatzik gabekoa, dialekto aztarnarik gabekoa eta mintzatzeko oztoporik eta trabarik gabeko da.

B-Oraiko gazteen kompetentzia linguistikoak

Gazteek, bereziki Seaskako kolegiotik ateratako belaunaldiek, euskara barietate berri batean hitz egiteko kompetentzia eratu dutela iruditzen zaigu.

a - Hiztegia

Euskaldun orok daki aberkideekin euskaraz mintzatzeko hiztegiaren aberastasuna menperatu behar dela. Hizkuntza hain barreiatua, adarkatua eta joria denez gero, euskara hein batean mintzatzeko eta beste euskaldunekin gustuan hitz egin ahal izateko, hiztegiaren ñabardurak menperatu behar dira.

Oso gazterik ohartzen da honetaz zuberotar haurra. Gazterik, bere buruaren ulertarazteko, bai eta besteen euskararen ulertzeko estrategiak plantan ezartzen ikasiko du.

Kolegiora sartu aitzin, buruan argi dauka dialekto baten lokutorea dela eta bere burua ulertarazi beharko duela, indar eta jukutria batzuen bidez. Euskarazko sinonimoen hiztegi ttiki bat ezagutzen du jada, eta adin horretan ezagutzen ahal diren hitzak molde desberdinean erraten dakizki. Probintzia auzoetako haurrak entzun baditu, ala aitaxi edo amatxi bat Donapaule edo Garazi aldekoa badu, edota ikastolan irakurri testuak kontuan hartuz, haurra laster ohartzen da bere euskara bereziaz, eta euskararen errealitate soziolinguistikoaren kontzientzia bat eratzen du honela.

Kolegiora sartu aitzin beraz, gazteak, hitzen baliokideen inportantzia eta erramolde anitzdunen garrantzia integratua dauzka. Gaur egun, Larzabalera

doan zuberotarrak sistematikoki daki, *ekhi* «eguzkia» izanen dela, *bortha* «atea», *oskia* «zapata», *egürüki* «itxoin», *biloa* «ilea», *amañi* «amatxi», eta beste ehunka eta ehunka adibide.

Denborarekin gainera, erreski eta intuitiboki eginen du lan hau. Urte batzuk barna, 13 urterekin, euskara batuaren jabe izanen da.

b - Egokitze gramatikal eta sintaktikoak

Horretaz gain, eta euskararen hizkuntza sistemak galdegiten duen bezala, zuberotar gazteak egokitze gramatikal eta sintaktiko batzuk burutu beharko ditu. Nahas-mahas aipatzearen, hona zenbait adibide: Aditz jokamoldean, batuerazko aditz jokadura guzia ikasiko du, zubererazko paradigma baztertuz. Aldaketa nabarmenena alokutibotasunean gauzatuko du. Oro har zuberotar haurrak alokutiboan mintzo dira (gaur egun aldatzen bada ere) eta aitzineko solaskidea integratzen ikasi dute beren solasaldi guzietan: *gose nüzü* hobetsiko dute *gose niz* edo *naiz* formaren orde.

Baina logika guzi hau hankazgora emanen dute batua hitz egitean. Zukako eta hikako paradigmak isildu eta forma neutralak erabiliko dituzte, denak batuerazkoak, gainera. Arren, *nüzü*, *düzü*, *gütüzü*, *dütüzü* desagertuko dira eta *n(a)iz*, *da*, *gara/gira*, *dira* formei lekua utziko.

Bestalde, zuberotar hitzunik geroaren marka era berri batean seinalatuko dute. Zubereraz geroaldia (*te*)*ke* atzizkiarekin era daiteke, adibidez *diraldirateke*, edo *niz/nizate*. Iparraldeko euskara batuan forma gehiago erabiltzen ez denez, paradigma guzi hau baztertu eta ordezkatu dute. Kasu honetan, usu perifrasi bat erabiliko dute, hots, *agorrilan bero dateke* erran beharrean *agorrilan bero izanen da* hobetsiko dute. Aldaketa hau sistematizatuko dute geroko forma guzietan.

Aditz jokaduratik haratago, sintaxia mailan, zubereraren forma batzu antzu bilakaraziko dituzte: genitiboa isilduko dute usaian naturalki erabiltzen duten kontestuetan. Zuberoan, eta orohar iparraldean, *amaren ikustera* forma erabiltzen bada, *ama ikustera* bilakatuko da usuenean, gazte hauen euskara batuan.

Azkenik, zubererak plurala adierazteko duen forma sintaktikoa ere antzu bilakaraziko dute: *sagar erosi düüt* erranaldian izen sintagma mugagabeak plurala adierazten badu, *sagar batzu erosi ditut* edo *sagarrak erosi ditu* eraikuntzak garatuko dituzte euskara batuan.

Hamarka dira adibideak, transformazio linguistiko boluntario honen lekuko direnak.

c - Fonologia

Azkenik, zuberotar gazteek ikaragarriko eraldaketa fonetikoak burutuko dituzte beren euskara berria ahoskatzeko unean. Hemen da, izan ere, belaunaldi zahar eta gazteen arteko desberdintasunaren giltza: zubererari propio zaizkion hiru ezaugarri fonetiko nagusiak isilpean ezarriko dituzte nahitara, hau da, azentu paroxitonoa, hasperena, eta *ü* soinua.

c.a - *Azentu paroxitonoa*

Zuberera euskalkiak azentu paroxitonoa du, hots, hiztunak azentua azken aitzineko silaban markatzen du. Gisa horrez, lau silabako hitz batean hirugarren silabak hartuko du azentua, eta bi silabako batean berriz, hastapenekoak. Adibidez, *eman* aditzean, azentua lehen silabak hartuko du, *é-man*, edo *aitzina* hitzean, [tzi] soinuak, *aitzí-na*.

Ohikoa da zuberera fonetikoki markatua izatea, izan ere, usu, zuberotar hiztunen ezaugarrietarik bat da. Frantsesez mintzo den euskaldun bat zuberotarra dela asma daitekeela frogatu dugu behin, ezaugarri honen arabera.

Markatze hau, belaunaldi zahar eta berriengan oso ohikoa eta naturala da: haurtzarotik zuberera mintzatzeko parada dutenez geroz, praktika sistematizatzen dela dirudi. Euskaldun berriengan beste arau batzuk segitzen ditu: azentu paroxitonoa heldu garaian erdieste oso konplexua eta batzuetan ezinezkoa dela ematen du, ezen frantses azentuazio arauak barneratuak baitira.

Alta, zuberotar gazteen ahotan, hau da euskara batua ikasi dutenen ahotan, azentu hau desagertzen da zuberera ez den beste euskara bat hitz egiten dutelarik. Ikastolako zuberotar gazteek euskara batua hitz egiten dutenean, azentu honen nahitara isiltzeko gaitasuna erakusten dute. Hau da, zuberera ez den euskara bat hitz egitean, beren ama dialektoak eskatzen duen lege fonetiko bat nahitara urratzen dute.

Arren, «i[khú]si», ai[phá]tü' eta han[dí]tü, ahoskatzen baldin badituzte dialektoan, 'ikus[i]' 'aipa[tú]' eta andi[tú] ahoskatuko dute euskara batuan.

Hots, beren mintzaira naturaletik atera ondoan, lege honen hausteko edo nahi bezala erabiltzeko gaitasuna erakutsiko dute. Akontrario, 60 urteko zuberotarrak ezin dezake gauza berdina egin. Adin bateko zuberotarra, euskara batuan, edo «manexez» mintzatu nahi denean, ezin daiteke nahi bezala bere azentuaz gabetu. Are gehiago, belaunaldi zaharragoak azentu horren kontrolatzeko gaitasunik batere ez duela dirudi. Gauza jakina da gainera, azentua leuntzea, moldatzea, edo gordetzea ariketa oso konplexua dela.

Zuberotar gazteek, beren ama-dialektoaren azentu arauetaz kontzientzia hartu ondoren, honekin nahi dutena egiteko gaitasuna dute.

c.b - *Hasperena*

Hasperena bizirik duen euskalkia da zuberera. Hiztunaren soinu erreperatorioan, *m* edo *p* soinua bezain ohikoa eta ezinbestekoa da *h* soinua. Gaur egun, zahar eta gazteek ahoskatzen dute hau, euskaldun berriek izan ezik, gorago esplikatu arrazoi berdinak direla kausa.

Zuberotar gazteak hasperenarekin mintzo dira zubereraz. Euskara batuaz hitz egitean, alta, azentua isiltzen duten bezala, erabat isilduko dute hasperena. Haur denboratik ahoskatzen duten soinu hau, nahi bezala, nahi dutenean, eta nahi inguramenean isiltzen ahalko dute. Hots, ttipidanik *handi* ahoskatu izan badute, *andi* ahoskatuko dute batuaz, bai eta *erria* edo *ilabete*, *egunon*, *apetituon*, *emen*, *au*, *ori*.

Azentua isiltzea zaila baldin bada, asma dezagun zein zaila den hizkuntza bateko soinu bat isiltzea. Asma dezagun zein zaila litzaiokeen gipuzkoar bati, egunetik biharamunera, euskarazko hitz guzietan *h* soinua ahoskatzea. Ahoskatze mekanismoa kontrolatu behar da, eztarriko aire pasaia menperatu, eginbide berriri usatu eta araua sistematizatu. Nonbait, soinua egitea edo ez-egitea ariketa berdina da, indar eta kontrol berdina eskatzen du.

Ariketa hau, min handirik gabe egin dezaketela dirudi. Seaskako ikasle bati gutxitan aterako zaio *h* soinua lapurtar lagunekin mintzatzean, heldu bat berriz, ez da ohartuko ere *h* soinuak ahoskatzen dituela⁵.

c.c - *ü soinua*

Berezitasunekin bukatzeko, fama egin du zubereraren *ü* soinuak beste euskaldunen artean. Gaur egun, bizi-bizirik den soinua da, eta honen transmisioan arazorik ez da. Euskaldun berriengan ere arazorik sortzen ez duela gehi dezagun, frantses hizkuntzako soinu erreperitorioaren barne baita.

Gisa berdinean, *ü* soinua automatikoki ahoskatzen duten zuberotar gazteen artean isiltze fenomeno hau hautematen da. Hots, *ü*-ren inguramen linguistikoa

⁵ Hasperena zubereraren ezaugarri fonetiko bat bezala kontsideratua da gaur egun Alta, honek ez luke arau bat izan behar. Hasperena, edo *h* soinua ahoskatzea euskararen berezitasun bat da. Inguruko euskarek erabat edo partez galdu baitute, orduan, zubereraren ezaugarria bilakatu da gaur egun. Soinu hau kontserbatu du zubererak, nahitanahiez gainera, trabak gaudituz eta inguruko hizkuntzek, eta batzuetan guhaurren hizkuntzak poxeluak jarririk ere. Gainera, ingles hizkuntzan izan ezik, badirudi oso popularitate txikiko soinua dela. Garai batean iparraldean *r* soinua ahoskatzea apalgarria eta despreziagarria zen bezala iparraldean, ez dezagun beldurrik izan errateko gaur egun, *h* soinua ahoskatzea (frantsesez, euskaraz bezala) erdeinuzkoa bilakatu dela. Beste gisaz erranik, *r* soinuaren zorte berdina pairatzen ari da *h* soinua, hots, ahalke fenomeno batetik hasi eta auto-sentsura fenomenora arte bagaramatzana.

kontrolpean atxikitzen dute, eta euskara batuan erabat ezabatzen. Irudi larriegirik egin gabe, ez da sekulan *ü*-rik aterako zuberotar gazte baten jarioan, euskara batuan mintzo denean. Soinua guztiz ezkutatua da. Hau arrunt berria da, gainera. Izan ere, mendez eta mendez ezagutu bada zuberotarra bere euskaratik, orai zuberotarrari dagokio indize honen ematea, edo ez. Gainera, *h* soinua entzutea baino xantza gutiago da *ü* soinua entzutea, kontrol erresagoa eskatzen baitu, soinu bat baino, alfabetoko letra bat baita.

Hots, *lüze, eskü, bürü, hartü* formak, *luze, esku, buru, hartu* bilakatuko dira gazteen ahotan, eta hainbat eta hainbat hitz berri *ü* gabe ahoskatzen ikasiko dute, edo hobeki erran, hauen ahoskatzen berrikasiko dute.

Horiek honela, zubereraren berezitasunak ugariak eta aberatsak dira. Berezitasun hauek bizi-biziak dira gaur egun, gainera. Baina zubererazko berezitasunak hautuzkoak bilakatzen ari dira hiztunen ahoetan. Hiztunak beren hautu linguistikoen maisu bilakatu dira; *ü* soinua ahoskatzea konpetentzia bat balin bazen gaur egun arte, *ü* soinua ez ahoskatzea konpetentzia berri bat bihurtu da gaur egun.

C-Arrazoinak

Euskara batuaren menperatzeko manera berri eta aurrerakoi honek non dituen arrazoinak pentsatzeko unean, bi arrazoi ikus genituzake.

Alde batetik, adina. Gazte horiek, euskara batua goizik ikasi dute. Kolegioan, 11 urterekin, eskolako euskara barietate berrian murgildu behar izan dute, eta franko gazterik esposatuak izan dira euskara batuari. Jakina da hitz, erramolde ala soinu berriak errazago integratzen direla gaztaroan. Hizkuntza edo hizkuntza forma oro aietasun gehiagorekin ikasten da haur denboran. Jakina da ere, azentu gutiagorekin ahoskatzen dela gaztetan ikasitako hizkuntza edo hizkuntza forma.

Bigarrenik, eta hau lehen arrazoiari lotua: eleaniztasuna. Arren, kolegioa eleaniztasunaren garaia ere da. Ikastolako haur batek baxoa prestatzen duelarik 4 hizkuntza menperatzen edo menperatzekotan ditu: euskara, frantsesa, espainola, inglesa. Jabetze garai horretan, eta hainbeste mintzaira desberdinen artean, erran gabe doa euskararen baitako beste euskara barietate baten menperatzeko gaitasuna ere garatzen duela. Gisa horrez, euskara batua jarioan eta modu natural eta bapatekoan ikasteko gai da.

D-Abantailak eta dudak

Horiek horrela, euskara batuaren presentziak euskara sendotu du Zuberorako ibarrean, eta hiztunen harreman soziala eraldatu.

Alde batetik, euskara batuak euskararen baliagarritasuna ibarretik harat jaurtiki du. Hizkuntzaren kontzientzia handiago bat sortu du, eta eremu zabalgago batean kokatu du euskara. Izan ere, Euskal-Herri baten dimentsioa sortzen lagundu du.

Euskarak ibarretik haratago eta aise haratago mintzatzeko balio duela ohar-tu da jendea. Ondoko ibarrekoekin euskaraz mintza gaitzke, eta euskara ba-tua menperatuz gero, ez-ulertzearen beldurrik gabe hitz egin dezakegu, dialekto ezaugarrien grinarik gabe. Ez-ulertzearen beldurra desagertu da, eta ez-ulertua izatearena ere, naski.

Arren, gehiegi dira familiak, non aita edo ama ondoko probintziakoa baita, eta baxe-nabartarra ez ulertzeko beldurrez, elkarren artean frantsesez bizi baitira. Gertatzen dira horrelakoak, Zuberoan. Oskaxeko lepotik harat edo Donapaleu aldean sortu diren eta ezkontzaz Zuberoara etorri diren euskaldunek frantsesa hobetsi dute, haien euskalkiaren erakusteko ahalkez, edo besteen ez ulertzeko beldurrez. Euskara komun baten ezagutzeak zentzugabekeria hau oztopa lezake.

Bestalde, gaur egun, hegoaldeko batekin mintzo den zuberotarra ez da hizkuntzaz beldur, tresna eta baliabide nahiko menperatzen baititu solasaldia be-har bezala eramateko. Gainera, beste euskaldunek zuberotarrekin mintzatzeko duten beldurra ere gainditu dute, une batean. Bazterreko euskaldunekin, hots dialektofonoekin mintzatzeko beldur eta uzkurtasun hori gelditu beharrekoa da, hizkuntzari eta harremanei kalte ekartzen baitie.

Euskara batua lagungarri eta salbagarri izan da sail horietan. Halere, duda eta gibel beldur batzuk sortzen zaizkigu.

Gorago ikusi dugun bezala, zubereraz egitean, zuberotar hiztun gazteak, etengabe aberastuko du bere hizkera euskara batuko forma, hitz edo erramol-deez. Euskara batuak egun guziz ekarpenak egiten ditu zubererari. Etengabe aberasten da dialektoa molde eta itxura berriz. Euskara batuak gaitasun handia du hitzak hedatzeko eta herrietako euskararen naturalki txertatzeko. Hitz berriak, modernoak, errealitate berrietakoak naturalki sartzen dira euskalkietan, eta sokorri ekartzen die.

Alta, zergatik harremanak ez ote du beste zentzura jarduten? Dialektoek ere hitz adierazgarri ugari dituzte eta haiek ere euskara batuari eskaintzeko gaitasu-na eta antolamendua dute. Dialektoen hiztegi aberastasuna ez da demostratu beharrik, ez eta lexikoaren zuzentasuna eta joritasuna: euskararen herri barieta-teek euskara batua gisa berean aberastu lezakete. Alta, zuberotar gazteek ez dute sekulan zuberera erabiliko batuaz hitz egitean. Hiztun hauek ez dira sekulan baliatuko haien herri hizkeraren aberastasunaz euskara batua loratzeko.

Hau kaltegarria ikusten dugu. Gaitasun doble honen jabe izatean, zuberotar hiztunak, inkontzienteki, probintziako euskarari jatorrizko balioa eta sena kanbiatzen dizkio. Haur denboratik bereganatua duen mintzairari beste balio

eta begirune bat eragozten dizkio: gutxiesgarria, bistan dena. Zubererari baka-
rrik ez baleki estimu gehiago zukeen naski bere ama mintzairari begira.

Ondorioz, bi hizkeren arteko harremana aski desorekatua ikusten dugu. Manera horretan jokatu, hierarkia bat sortzen da bi euskaren artean. Alta, hierarkia irudimenezkoa baizik ez da, arren bi mintzairak ahalmen berdinekoak baitira eta biak aurrera joan daitezkeelako bat bestea elikatuz.

Are gehiago, honen jarraian, beste galdera bat sortzen zaigu: bi hizkeren jabe izatea baten faboretan baizik egiten ez bada, noiz arte balio izanen ote du elebitasunak?

Hala da, gure buruari harahonakatzeko linguistiko hau noiz arte baliagarri, praktikoa eta beharrezko geldituko den galdetu dezakegula. Gaur egungo hiztun belaunaldiak osoki integratua dauka jokabide hau, eta oso ongi moldatzen da honekin. Fenomeno soziolinguistiko berri bat dela ere apostatzen dugu. Praktika hau errealitate baten aurrean espontaneoki sortu da azken hamarkadetan. Gainera, elebitasun berezi hau euskararen faboretan da. Baina bihar? Noiz arte irau-
nen ote dute hiztun hauek? Noiz arte gogotsu eta plazerekin hitz eginen dituzte bi euskarak, eta noiz arte zentzu bat aurkituko die praktika honi?

Gaur egun, berri on anitz eta jokamolde emankor ugari ekarri ditu euskara batuak. Alta, Zuberoaren kasuan, euskara desberdinen egoera-akta bat egin behar litzateke, zein euskara non, norekin eta nola hitz egin finkatzeko, eta euskara bakoitzari praktika esparru bat esleitzeko, hots biharko gazteei euskal elebitasunaren bidean jarraitzen laguntzeko.

Gaur egun, lokutore euskaldun berri batzuen sorrera gertatzen ari dela Zuberoan argi da. Hiztun hauek behararen aurrean birsortu eta moldatu dira. Gure ustetan, Seaskako ikasleak izan dira fenomeno honen aitzindariak. Arau berriak berenganatu dituzte, eraldaketak saiatu, asimilatu, transformaketak eraman, moldatzeak automatizatu, eta hau, homogenitate eta erregulartasun izigarrian. Izan ere, talde fenomeno bat dela argiki ageri da, ez bada belaunaldi fenomeno bat.

Gaur egun, populazio horretako zuberotarrak bi mintzairarekin bizi dira. Izan ere, haien euskaltasunaren parte dira, euskal identitateari itsatsiak. Zuberera mintzatzeko ahala eta xedea dute, baina aberriaren kontzientzia dutenaz gero, bigarren euskara bat egin dute haiena, euskal herritar gisa duten euskara.

Baina haien bizi iraupenaz galderak sortzen zaizkigu. Bi euskara jakitean, batak bestea gaindituko duelako beldurra dugu. Horretarako, gauza premiatsu batzuk ikusten ditugu egiteko. Alde batetik hiztun horiek kontsideratu behar dira. Nola deitzen dira? Nola deitzen dira Zuberoako hiztun elebidun berriak? Fenomenoa benetakoa da eta identifikatu behar da. Hiztunek irau behar badute, izen bat ere behar dute. Are gehiago, euskararen barneko elebitasun batetaz

mintzatzea absurdoa dela aitortu behar dugu: nola deitu behar dugu orduan hizkuntza bereko hizkera berezi baten hiztuna?

Bestalde, dialektoa eta euskara batuaren arteko praktikak landu behar ditugu: elebitasun orekatu eta bidezko bati buruz joan behar dugu.

2018ko urte bukaeran, Euskararen Erakunde Publikoak «Nola Erran» on line hiztegian zuberera dialektoa sartzeko txosten proposamena idatzi du. Iparralde guzian anitz erabilia den hiztegi hau nafar-lapurteran oinarritua da, batuari hurbilen zaion forma batean. Zuberera iparraldeko euskara barietate bat baita, probintzia oso baten mintzaira, eta funtsean iparraldeko gainerateko euskaldunek ere zuberera berengana dezaten, 2018urteaz geroz, zubererazko sarrerak agertu dira hiztegian. Adibidez *abattre* hitzaren ondoan «lurreratu», «bota» edo «aurtiki» agertzen badira, duela guti, *egotxi* aditza ere sartu da, «Zu» etiketarekin (*zuberera*). Hau berri oso ona da euskaldunek bazterreko euskalkien ikasteko eta sostengatzeko duten ahalaz kontzientzia har dezaten.

Molde batez, jokoak orekatzeko bidetan dira. Euskaldunen arteko harremanak handitzen dira: dialektofonoek euskara batua ikasi behar dute besteekin trukatzeko, baina euskaldun orok ere, nahi izanez gero, dialektoa ikas dezake, gaur egun. Ildo hori gehiago ikertuz gero, hiztunak lagunduko genituzke euskara barietate ugariaren jabe izaten, eleaniztasuna bezain garrantzitsua baita 'euskaranitza' izatea.

IV

EUSKARA BATUAREN SORRERA ETA IBILBIDEAK

EL ORIGEN Y LA EVOLUCIÓN DEL EUSKERA UNIFICADO

L'ORIGINE ET L'ÉVOLUTION DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ

THE ORIGIN AND EVOLUTION OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

EUSKARA BATUAREN NONDIK NORAKO LINGUISTIKOAK¹

MIREN AZKARATE
Euskaltzaindia

1. SARRERA

Euskara batuaren 50. urteurrena ospatzeko Euskaltzaindiak Arantzazun 2018ko urriaren 4tik 6ra antolatu zuen Kongresuan emandako hitzaldi hura du oinarri eta aztergai artikulu honek. Orobat, 1968tik gaur arte hartutako erabakien eta erabaki horiek hartzeko irizpideen kronika ere izan nahi du; baita Mitxelenak bide horretaz idatzitakoen bilduma zabala ere.

Lehenik eta behin, komenigarria da terminologiaz bi hitz esatea; zehazki, *hizkera estandar* eta *euskara batu* terminoez. Fergusonek (1988) honela definitu zuen zer den *estandarizazioa*: prozesu bat, zeinaren arabera, hiztun komunitatearen onarpen zabala lortzen baitu hizkuntzaren aldaera batek dialektoen gaineko arau gisa. Prozesu honen emaitza dira hizkera estandarrak. Prozesu horrek, arrazoi funtzionalak direla medio, uniformetasuna sustatu eta aldakortasuna desagerrarazteko motibazio sozio-politikoa izaten du oinarrian (Milroy 1992: 130). «Standard languages as the products of this process represent unified and centralized linguistic systems» (Deumert 2002: 2).

Erraz uler daiteke, beraz, *estandar* eta *batu* terminoen parekotasuna. Argi ikus daiteke hori Mitxelenaren hainbat lanetan²: «Hablo de “unificación” por-

¹ Egileak ikerketarako jaso duen finantziazioa eskertzen du: Jaurlaritza- IT1169-19 (2019-2021).

² Jatorriko urtea emango dut Mitxelenaren lanetan eta ondoren, kako zuzenen artean, zein edizio erabili dudana. Une horretan eskura nuena baliatu dut beti, baina euskarazko idazlanak,

que es el término que se viene empleando para muy distintos aspectos o modos de entender el problema que es, de una manera general, el de conseguir una variedad normalizada, común en lo posible, de la lengua para su uso escrito cuando menos» (1982 [2011: 15]). Campionek eta Broussainek (1922: 4) ere «manera de hablar euskeriana uniforme [para los menesteres literarios y científicos]» eskatu zuten 1920an landutako txostenean. Hitz bitan, ‘euskara batua’ zer den definitu nahiko bagenu, oro har, beste hizkuntza batzuetan ‘hizkuntza, edo, zehazkiago esanda, hizkuntza baten aldaera estandar’ deitu diotena dela esan dezakegu. Horretara nola iritsi garen kontatzea du helburu artikulu honek.

2. METODOLOGIA

Indar handia hartu dute azken urteotan euskara bezalako hizkuntza gutxi-tuen estandarizazio prozesuen azterketek³. Izan ere, asko dira xx. mendean zehar estandarizazioari ekin dioten hizkuntzak, eta ez gutxi, euskara bezala, 1950etik edo 1960tik aurrera bide horietan barrena abiatuak. Hizkuntza gutxi horietako prozesuak deskribatzeko Haugenen (1966, 1983, 1987) lau pausoko eredua⁴ hartu dute oinarri; alegia, hautatzea ‘selection’, kodifikazioa ‘codification’, onartzea ‘acceptance’ (ondorengo lanetan inplementazio deitu zuena ‘implementation’) eta elaborazioa ‘elaboration’ (*Soziolinguistika Hiztegi*ko terminoak erabilia). Izan ere, eredu horrek eragin handia izan du eta du gaur ere soziolinguistikako ikerketetan, erraz aplikatu dakiekelako beste hizkuntza batzuei eta, hortaz, Europan bereziki, estandarologia konparaturako oinarri delako (Coupland eta Kristiansen 2011: 20).

Lau pausoko eredu horretan, badira hizkuntzaren formari dagozkion alderdiak eta badira funtzioari dagozkionak. Batzuek eta besteak erabakitzekeko arrazoi

Euskal Editoreen Elkarteak Klasikoak bilduman argitaratutako *Koldo Mitxelena. Euskal idazlan guztiak (MEIG)* liburukietan aurki daitezke. Eta Mitxelenaren lan guztiak, berriz, beste lan honetan: Lakarra, J.A. eta Ruiz Arzalluz, I.(arg.), (2011-2012): *Luis Michelena. Obras Completas I-XV*, ‘Julio Urkixo’ Euskal Filologia Mintegia / Euskal Herriko Unibertsitatea.

³ Ikus esaterako, beste askoren artean, Linn eta McLelland, 2002, *Standardization. Studies from the Germanic languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; Deumert eta Vandebussche 2003, *Germanic Standardizations: Past to Present*, John Benjamins; Ammon, Darquennes eta Wright-ek argitaratutako *Sociolinguistica* aldizkariako 29 (2015) eta 30 (2016) zenbakiak; Lane, P., Kosta, J. eta De Korne, H. (arg.), 2018, *Standardizing minority languages. Competing ideologies of authority and authenticity in the global periphery*. New York: Routledge; Giralte Latorre, A. eta Nagore Laín; F. (arg.), 2018, *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

⁴ Hain zuzen ere, norvegiarren estandarizazioa deskribatzeko landu eta, hainbat lanetan zehar osatu zuena.

soziologikoak nahiz arrazoi linguistikoak hartzen dira kontuan; hau da, *corpus plangintzari* eta *estatus plangintzari* dagozkionak, horrelako terminoak sortu aurretik ere Eleizalde (1919: 428) bereizi bezala: «el aspecto social de esa restauración y el aspecto literario [*lingüístico* ulertu behar dugu gaur] de ella. Ambos aspectos, aunque distintos, no son entre sí independientes, sino que, al contrario, se enlazan de un modo íntimo, complementándose mutuamente». Mitxelenak (1978b [2001: 341]) ere, Eleizalde gogoan, azpimarratu zuen bereizkuntza hori (ikus halaber Fishman (2006: 16): txanpon beraren bi aldeak dira *corpusa* eta *estatusa*).

Laburbilduz, forma auzietan estatus-plangintzari dagokio *hautatzea* eta corpus-plangintzari *kodifikazioa*. Funtzio kontuetan, estatus-plangintzaren alorrekoa da *inplementazioa* eta corpus-plangintzaren alorrekoa *elaborazioa*, aldi berean, terminologia modernizatzea eta estilo motak garatzea eskatzen duena (Haugen⁵ 1987: 627).

Pauso guztiak dira beharrezkoak estandarrak arrakasta izan dezan: «Ez dezagun ahantz gauza bat dela hizkuntza “batua” proposatzea, bestea delako “batu” hori hedatzea eta bestea, berriz eta azkenik, ofizialtasuna, legeztapenaren bitartez, herri edo eskualde batean erdiestea» (Mitxelena 1978a [1988: 165]). Baina lau pauso horiek ez dira bata bestearen atzetik gertatzen gehienetan, bata besterekin nahasian baino, edo aldi berean (Haugen 1987: 628). Hala gertatu da euskararen kasuan ere: batera gertatu dira, neurri handi batean, estandarizazioa, hizkuntza eremu berrietara hedatzea eta hiztun berriak irabaztea (Oñederra 2016: 343). Hala ere, banan-banan aztertuko dut pausoetako bakoitza. Abiapuntu, ezinbestean, Mitxelenak Arantzazun 1968an aurkeztu zuen txostena izango dut⁶, euskararen estandarizazioaren bide-orritzat hartuta.

3. HAUTATZEA

Batasunerako, estandarizazioa lortzeko, beharrezkoa zen oinarri gisa euskalkien artean bat edo batzuk hautatzea. 1968 aurretik ere ziren saioak (ikus,

⁵ Haugenek erabilitako terminoen ordez beste hainbat ere baliatu dira eta guztiek ez dituzte beti modu berean ulertu eta definitu (ikus Amorós Negre 2008: 41; 2014: 97). Andrés Díazek (2018: 26) *normalización social* esaten dio estatus plangintzari eta *normativización* corpus plangintzari (honen barruan *fijación* eta *cultivación* bereizten ditu). Bestelako terminologia-xehetasunetarako ikus Andrés Díaz (2018: 37).

⁶ Arantzazuko Kongresuko txosten eta eztabaiden berri zehatza izan nahi duenak, *Euskera* 13 (1968) irakur dezake, <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_euskeraagerka&Itemid=426&bilamota=2&bilatu=b&cidautoritatea=42290&lang=es&view=frontpage>. Eta Salaburu (2015).

besteak beste, Villasante 1980, Zuazo 1988, Hualde eta Zuazo 2007, Salaburu eta Alberdi 2012), baina xx. mendeko ahaleginei zegokienez, «badirudi, fruituei bagagozkie, batasun hori uxatzen aritu garela eginahalean», eta, hala ere, «euskara idatziaren ohiturak eta usadioak ongi finkatuak eta mugatuak zeuden punturik gehienetan, euskalki bakoitzaren barrenean, eta aski jokabide argia dugu haiei amore ematea, haiei lotzea eta obeditzea» (Mitzelena 1960 [2001: 42, 45]).

Nolanahi ere, euskalki (idatzi)en artean hautatzeko, kontuan hartu beharrekoak ez ziren bakoitzaren ezaugarri linguistikoak, bestelakoak baizik: gizar-tean zuten indarra, bakoitzaren prestigioa... Horregatik sartzen da 'hautatzea' estatus plangintzaren barruan. Campionek eta Broussainek (1922) ere euskalki bakoitzaren indargune eta ahulguneak aztertu zituzten⁷ eta kontuan hartu zabalkundeari ('difusibilidad') begira zeinek zuen aukerarik onena. Horregatik proposatu zioten Euskaltzaindiari «unificar el euskera sobre la base del dialecto guipuzcoano o del labortano o de ambos previamente combinados».

Iritzi bereko agertu zen Mitxelena (1968) Arantzazun: «Ez da nor Euskaltzaindia, oraingoz behintzat, oinarritzat zein euskalki hartuko den erabakitzeke. Badirudi, halarik ere, euskara idatziaren beharretarako egokiagoak direla (Bilbo euskaldun ez delarik) erdi-aldeko dialektoak bazterrekoak baino». Eta ondorengo beste lan batzuetan ere (1972b [2001: 318]): «gure hizkuntza ahulak izan dezakeen indarraren egoitza nagusia hegoaldean dugula, eta, hain zuzen, hegoaldearen erditsuan (...). Batere zalantzarik gabe, beraz, "dizkizute-euskara" horren aldeko naiz». Euskal idazle eta euskalarien jokabideak ere babesten zuen erdi aldearen hautatze hori (Mitzelena 1972b; Villasante 1980: 35; 1988: 96-97). Lapurterak eta gipuzkerak euskalki mintzatuaren eremutik kanpo ere izan dute sarrera historian zehar (Villasante 1988: 109; Hualde eta Zuazo 2007: 147). Horregatik hautatu zen nafar-gipuzkera batasunerako oinarri, lapurtera erabat baztertu gabe: «A lo que se llegó allí [Arantzazun] es a una especie de navarro-guipuzcoano (de Beterri, es decir dela parte más próxima a San Sebastián), con toques labortanizantes, entre los cuales estaba, y esto era algo más que un toque, el empleo obligatorio de la letra *h*» (Mitzelena 1982 [2011: 18]).

Beraz, euskara 'estandar konposizional'tzat (Haugen 1968) hartu behar da, nahiz Klossek (1967: 31) 'estandar polizentriko' en artean sailkatu, hasierako urratsetan zeuden beste hizkuntza batzuekin batera⁸. Halakoa zen hasieran euskararen egoera, estandar bat baino gehiago zituena; baina gaur estandar bakarra dugula esan daiteke, euskalki bateko baino gehiagoko elementuez osatua, 'kon-

⁷ Ikus, halaber, Eleizalderen gogoeta euskalki literarioen hedadura eta prestigioaz (1919: 434-439).

⁸ Aldaera estandarren sailkapen irizpideetako ikus Andrés Díaz (2018: 36) eta Amorós Negré (2014: 162 oh.).

posizionala' (Costa 2020). Erabakigarria izaten da egin den *hautatzea* hiztun komunitateak onartzea ondorengo pausok arrakasta izango badute (Haugen 1966: 932).

4. KODIFIKAZIOA⁹

Euskaltzaindiaren gidaritzapean egin zen kodifikazio lana, horretarakoxe sortu baitzen, batez ere, euskal Akademia (Mitxelena 1970 [2001: 290], 1978b [2001: 342]); Villasante 1988: 127-139); Zuazo: 1988). Kodifikazioa (eta ondorengo elaborazioa) Mitxelenak Arantzazun aurkeztutakoari jarraikiz garatu zen, errazenetik zailagorako bidea eginaz: idazkera edo ortografia, antzinako euskal hitzen formak, hitz berrien eraketa eta bestetandik hartuen formak, morfologia (izena, izen-ordea, aditza), joskera. Haugenek kodifikazioan bereizi zituen urratsen arabera aztertuko ditut: ortografia, gramatika (funtsean morfologia) eta hiztegia. Baina 2. puntuan esan bezala, pausok ez dira bata bestearen ondoren eman, nahasian ageri zaizkigu. Horretarako arrazoirik nahikoa badelakoan, 'elaborazioa'ri eskainitako puntuan aztertuko ditut hitz berrien auziak, terminologiari estu-esturik loturik baitaude.

4.1. Ortografia

Aldaera estandarrak hizkera idatziak dira batik bat¹⁰ eta hizkera idatziaren soinekoa, janzkera, ortografia. Idazkera bateratua zen, beraz, premiazkoago (Mitxelena 1968), guztiz beharrezko (Villasante 1980: 52, 1988: 119)¹¹. Gainera ortografiaren batasuna ia eginik zegoen jadanik: Euskaltzaindiak bere sortze-egunean erabaki zuen ortografia (*Euskera* 1: 53). «Batasun osora heltzeko gelditzen zen oztopo ia bakarra, H letrarena zen» (Villasante 1988: 119). 1964an Baionako Biltzarrean (Davant 2005) ortografiaren gainean hartutako erabakiak hartu zituen, aldi berean, Mitxelenak oinarritzat. Oro har, grafia historikoa ez

⁹ Ondoren aztertuko ditudan puntuetarako, ikus orobat Zuazo (1988: 377-407).

¹⁰ Mendebaldean, hizkuntza bati itxura berria emateko ahalegin kontziente guztiak idatzian oinarritzen dira (Kloss 1967). «Standard languages initially stem from a reflection on written language» (Costa, De Korne eta Lane 2017: 6).

¹¹ Haugen (1987: 630): «[Graphization] is often regarded as the be-all and end-all of LP [language planning]». Fabraren (1927) iritziz ere ortografia bakarra beste edozeren gainetik zegoen, Andrés Díazek nabarmendu bezala. Euskarari dagokionez, Eleizalde (1919: 434) nabarmendu zuen transkripzio grafiko «egonkorren» garrantzia. Hendaia (1901) eta Hondarribiko (1902) kongresuak izan ziren ortografia estandar baterako lehen ahaleginak (Zuazo 1988: 261-273).

bazen ere, ‘arkaizante’ztat jo zuen Mitxelenak adostutako idazkera-sistema (Mitxelena 1982 [2011: 18]).

Ortografia auzien ondoan aztertu zituen Mitxelenak puntuazio-ikurrak eta beste zenbait auzi ere: nola idatzi *ba* baiezkua (*badator*) eta baldintzazkoa (*baleki*), nola idatzi *ez* eta *bait-* (laguntzaileari lotuta ala bereiz), nola idatzi *-z gero / ezkerro* edo nola idatzi *ta* enklitiko (*haserretuta* adberbio baliokoa, *berandu iritsi da ta*, kausazkoa). Baina mahai gainean geratu ziren gehienak.

4.2. Morfologia

Hemen ere forma bakarra hautatu beharra zegoen, «ez guztiak nahaste» (Mitxelena 1973 [1988: 95]). Bi alor aipatu zituen Mitxelenak: izena (eta izenordea) batetik, aditza bestetik.

a) ‘Izen-jokoa’. Izena aipatu arren, izen-jokoaz ari zen (hau da, kasu-marken eta postposizio-atzizkien auziaz, ‘deklinabide’ deitu denaz)¹². Baionako erabakiak izan zituen berriro ere Mitxelenak begien aurrean. Bi puntu nabarmenduko ditut: mugagabea eta sintagma mugagabeei postposizio-atzizkiak nola lotu behar zaizkien jakiteko beharrezkoa den *-a* itsatsia edo ‘*a* berezkua’ zein hitzek duten jakitea: «banan-banan agertu behar lukete dagokien itxuran euskal hiztegi batean» (Mitxelena 1968). Egin zen hiztegitxo hori. Baina *-a* itsatsiarena da, gaur ia erabat galdua duguna. Guztiz orokortuak ditugu: *hiru mila pertsonen parte hartu dute...* (eta ez «hiru mila pertsonak»), *hainbat enpresetan neurri gogorak hartu dituzte* («hainbat enpresatan»), eta abar. *Euskera* agerkarian bildu ziren ‘deklinabideari’ buruzko erabakiak¹³ (1968: 151, 1979: 633). Eta 1968an istilu larriak zeudela esan arren, 1979an batu ziren erakusleen formak (*Euskera* 1967: 627).

b) ‘Aditz jokoa’. Besterik zen, ordea, aditzaren auzia. Eleizalde (1919: 437) aurreikusi zuen hortxe egongo zela zailtasunik handiena. Mitxelenari ere (1968) ez zitzaion iruditzen batasuna irispidean zegoenik. Hala ere, 1973an adostuak ziren adizki laguntzaileen formak (*Euskera* XVIII, 1973) eta 1977an adizki trinkoenak (*Euskera* XXII (2. aldia) 1977). Adizki laguntzaileetan, hala ere, kanpo utzi ziren «mintzalaguna» aipatzen duten adizkiak (Mitxelena 1973). Baina, zein irizpide lehenetsi zen adostasun horretara heltzeko? Irizpide linguistiko eta soziolinguistikoen artean, azken hauen gailentasuna nabarmendu zuen Mitxelenak (1972a): euskarak zuen indar urria Gipuzkoan zegoen eta «irudia»

¹² Kasu-markei dagokienez, Campionek eta Broussainek (1922: 10) nabarmendua zuten ergatibo plural vs absolutibo plural bereizketa, Iparraldean bizirik zegoena.

¹³ Villasanteren (1988: 118-122) lana baliatu dut hemen.

(prestigioa) ere gipuzkeraren alde zegoen (aldaera 'hautatzean' ikusi ditugu arrazoi berak, alegia). Horregatik agertu zen Mitxelena Gipuzkoako eta Nafarroa Garaiko aditzaren alde: «Uste baduzue, beraz, aditz kontuan ere berehalako batasuna behar dugunik, ni giputz aditzaren alde nago argi eta garbi. (...). Badakit gehitua eta osatua izateko premian dela (...)» (1972a [1988: 160]); Mitxelena bat zetorren, oro har, Txillardegik Baionarako prestatu zituenekin. 1982an hala berretsi zuen: «se acabó por adoptar un verbo auxiliar navarro-guipuzcoano que además, en parte, es o ha sido vasco común» (Mitxelena 1982 [2011:18])¹⁴.

Baina paradigma batuetatik harago doazen kontuak ere aipatu zituen Mitxelenak (1968): aditz-sistema, denboren balioa (gaur beste modu batean izendatzen duguna, forma hipotetikoak *on da* vs *on litzateke*, *egin dezake* vs *egin lezake*), eta «izenkiak» (hau da, aditzoina vs partizipio-formak, *sar*, *sartu*, *sartzen*). *Sartu da* vs *sar daiteke*, *sar dadin* bereizketari, bizkaiera zaharrean ere bizirik zegoenari, eustearen aldeko agertu zen Mitxelena. «Hori da, hain zuzen, batasunerako bidea, neure iritziz, baina, batasunera nahi ez dutenek ere ikas bezate, bederen, noiz kendu behar diren *-tu* eta *-i* horiek eta noiz utzi dauden daudenean. Nahasmendura goaz bestela, ez batasunera». Harrezkero Euskaltzaindiak arautu du aditzoinen forma (28. araua), baina ez noiz erabili behar den aditzoina.

4.3. Hiztegia

Hiztegi kontuetan ez zegoen forma bakarra hautatzearen arazorik (Eleizalde 1919: 437). «Hiztegi auzietan, horrelako ugaritasuna ez da maiz asko aberastasuna baizik» (Mitxelena 1973 [1988: 95]). Hala ere ez zen auzirik falta: lehenik 'euskal hitzak' zein ziren erabaki behar zen; izan ere, garbitasunaren izenean «hiztegia murriztu eta soildu egin genuen»¹⁵ (Mitxelena 1960 [2001: 40]). 1959an onartu zuen Euskaltzaindiak euskal hitzei buruzko agiria (*Euskerria* 1959: 214-217). Eta 1968ko irizpideak baliatu dira, funtsean, harrezkeroko hiztegi gintza lanean euskal ondareko hitzei dagokienetan: literaturako erabilera hartu gidari; adiera bereko izanik forma diferentea dutenak onartu; elkarren itxuraldatze baino ez diren hitzetan, zaharragoi eman lehentasuna; bazter-euskalkietako formak lehenetsi bat datozenen; erdaratikako hitzen forma ezarri...

¹⁴ Aditz Batuaren batzordearen lanen eta eztabaiden berri izan nahi duenak ikus beza Patxi Altunaren «Aditz laguntzaile batuaren gorabeherak», *Euskerria* XXII (2.aldia), 1977: 667-672. Eta Salaburu (2015: 75-83).

¹⁵ Haugenek dionez (1987: 631) hasierako hizkuntza-plangintzagileak ere askotan garbizaleak izan ziren eta atzerritar jatorriko hitzak desagerrarazten edo kopurua nabarmen gutxitzen saiatu ziren.

«Beharrezkoa dugu, bederen, hiztegitxo bat, ia ortografiarekikoa huts-hutsik, nahi-eta-ezko badu ere hitzen esanahia laburzki adieraztea» (Mitxelena 1968). «Batasunerako hiztegia» (*Euskerak* XIII, 1968: 251-265) izan zen hasierako hiztegia, «hitzik usatuenak eta hedatuenak, hizkuntza idatziari dagokionez, biltzen dituena». Hitzen aldaeran artean hautespen bat egiteaz gain, H-dun hitzen eta *-a* berezkoa dutenen zerrenda ere jasotzen zuen. Hor ageri diren formatatik % 25 inguru ez zituzten onartu idazleek, aurrerago Hiztegi Batua lantzen hastean ikusi ahal izan zenez.

Sarasolaren (1984) *Hauta-lanerako Euskal Hiztegiak* argitasun ugari ekarri zuen Mitxelenaren iritziz (1984): sarreraren kategoria, adierak, maiztasuna, maila... ematen zituen. *Orotariko Euskal Hiztegiaren* egitasmoa etorri zen ondoren, euskal ondareko hitzak bilduko zituena; ez zen zuzenean batasunari begira egina, baina ezinezkoa izango zen *Hiztegi Batua* lantzea OEHko daturik eta corpusik gabe. Bai *Hauta-lanerako Euskal Hiztegiak* eta bai OEHk erantzuna eman zieten Mitxelenak 1960an [2001: 41] azaldutako hainbat kezkarri. Baina ez naiz gehiago luzatuko Hiztegi kontuetan, Miriam Urkiak emango baitu *Hiztegi Batuaren* eta *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* berri ale honetan bertan.

4.4. Joskera

Akademia baten arau-emate lana Hiztegia eta Gramatika taxutzean mamitu edo gorpuztu ohi da (Villasante 1988: 136). Baina, 1968an sintaxi kontuetan aurrera egiteko ikerketa nahikorik egon ez arren, «eredu berdinduak, ahal zelarrik, batuak, sintaxi eta perpaus barruko hitzen joskeraraino» iritsi behar zuen (Mitxelena 1978b [2001: 341]). 1980ko martxoan eratu zuen Euskaltzaindiak Gramatika batzordea. 1982an hasi zen batzordea *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* (EGLU) sorta lantzen. Zazpi liburuki eta hiru mila orrialde baino gehiagoko lana izan da emaitza: hor dago deskribatua euskararen morfologia eta, batez ere, sintaxia. OEHko corpusak lehenik, eta 2000. urtetik aurrerakoek, ondoren, sendotasun handia eman diote gramatika-lan horiei. Gaur argitaratzeko prestatze-lanetan da liburuki guztien 2.000 orrialdetik gorako bilduma. 1981ean formarik gehienak, edo premiazkoenak behintzat, batuak egonik, «forma soilak nola erabil jakin behar dugu eta, jakingo badugu, nola erabili eta erabiltzen diren aztertu» esan zuen Mitxelenak (1981 [1988: 109]). Horixe izan da Gramatika batzordearen lana.

Kodifikazioan, dena den, ez zen ezer asmatu, hor zegoen eredia Arestiren 1959ko *Maldan behera* poema luzean, «baita Arantzazuz gerozkoa ere, aditz eta guzti» (Mitxelena 1978a [1988: 167-168]).

1991tik aurrera hasi zen Euskaltzaindia, Euskara Batuko batzordea sortu ondoren, Morfologiari zegozkionetan Mitxelenak aipatu bai, baina erantzunik gabe zeuden puntu haien (*ba-*, *bait-*, *-z gero...*) eta beste askoren gaineko arauak ematen. Nabarmentzekoa da, Arantzazuko biltzarretik 25 urte igaro ondoren, Euskaltzaindiak 1994ko urriaren 3tik 7ra (Arantzazukoaren data berberetan) antolatu zuen biltzarra, oraingoan Leioan (*Euskera* 1994, 3: 39. liburukia (2. aldia). Hor daude bilduak han aurkeztutako lan guztiak eta hortik atera dira ondorengo araugetako asko, horien artean ‘elaborazio’ pausoari dagozkionak.

Euskara estandarrean, oro har, Haugenek (1966: 933) berezitako hiru prozedura moten artean, forma hipotetikoak (ber) eraikitzea alde batera utzi eta «the archaizing and the statistical procedures» baliatu direla diote Hualdek eta Zuazok (2007: 151).

5. INPLEMENTAZIOA

Ez dagokio berez auzi linguistikoari eta ez naiz honetan luzatuko. Baina, hala ere, bizpahiru puntu nabarmendu nahi ditut, zerrendatu baino egingo ez ditudanak. Bat: Arantzazuko Kongresuaren amaierako adierazpenean Euskaltzaindiak azpimarratu bezala, batasuna lortzea euskal idazle eta irakasleen eskuetan zegoen (Haugenek 1966: 9333) «influential groups» deitzen zituen); eta, azken batean, hiztun komunitatearen eskuetan (Andrés Díaz 2018: 42: Mitxelena 1973 [1988: 97]. «Batasuna hizkuntzaz kanpoko indarrez obratzen da batez ere» (1978b [2001: 329]). Bi: edozein estandarren onarpena gizartearen baldintzen mendeko izanik (Coupland eta Kristiansen 2011: 18), 1968ko gizartean benetako gogoia eta eskea zegoen eredu bateratu baten alde (Mitxelena 1973 [1988: 95], 1978 [1988: 169]; Villasante 1988: 117). Hiru: baldintzak egokiak izanik, oso harrera ona egin zioten Euskaltzaindiaren proposamenari irakasle, idazle, hedabide, euskal gizarteak oro har. Euskararen batasun bidea aztertu duten guztiak nabarmendu dute harrera on hori (Mitxelena 1978 [2001: 343]; Hualde eta Zuazo 2007; Salaburu eta Alberdi 2012; Oñederra 2016; Salaburu 2018: 49). 1978ko Bergarako Biltzarra har daiteke harrera on horren erakusgarritzat (*Euskera* XXIV (2. aldia), 1978-2; Salaburu 2015: 85-103).

6. ELABORAZIOA

Hizkuntza jakin bat gizarteko edozein funtzio bete ahal izateko gaitzea dakar pauso honek; estandarrerako kodifikatu, bateratu diren formei ahalik eta funtzio-aniztasun handiena ematea. Baina, metodologia auziak aipatzean esan

bezala, kodifikazioarekin nahasian gertatu dira gurean ere berez ‘elaborazioa’ri dagozkion kontuak. Bi ataletan banatuko ditugu kontu horiek: hiztegia (terminologia) lantzea eta estilo(ar)en garapena.

6.1. Hiztegia lantzea

Hiztegia modernizatzeko ahaleginak hasiak zeuden 1968 baino lehen ere, besteak beste *Jakin* taldearen eskutik (Mitxelena 1960 [2001: 42]). Arantzazun, hitz berrien premia aipatu zuen Mitxelenak; eta, horren harira, hitz elkartuak (Eleizalde ere azpimarratu zuen hitz-elkarketaren eta eratorpenaren indarra, 1919: 438), erdal aurrizkientzako ordain egokirik eza eta maileguak (maileguez hartu beharreko itxura). 1968ko irizpideak eta hurrengo lanetakoak izan ziren bide-erakusle funtsean maileguen kontuetan: etorkizko, jatorrizko itxura gordetzearen eta sinpletzearen artean, azken jokabidearen aldeko agertu zen Mitxelena Arantzazun (Ikus halaber Mitxelena 1983, 1985). Arrazoi soziolinguistikoak izan ziren garaile berriro ere: «*gazelaniaz mintzatzen den kultur munduan partaide diren euskaldunentzat zailduko zuen bidea* [“jatorrizko eitea gehienbat begiramenez gordetzeak” (frantsesak, ingelesak, alemanak egiten duten bezala)], eta ez dira ez guttienak ez ezerezenak» (1979 [1988: 182-183]). Txillardegiri ere iritzi bereko agertu zen, Axularrek hartutako bidearen alde, alegia (*Euskera* 4, 1959: 150-170).

«Hiztegi hiritartua» (funtsean gaurko *Euskaltzaindiaren Hiztegia*) egiteko beharrezko ziren lanetarako batzorde bana osatu zen: Maileguzko Hitzen Batzordea 1982an, Hiztegi-gintza Batzordea 1983an, eta honen barruan, 1985ean Lexiko Erizpideen Finkapenerako lantaldea eta *Egungo Euskararen Bilketalan Sistematikorako* lantaldea (Zalbide 1986). 1986an hartu ziren maileguei buruzko azken erabakiak, eta 1987tik 1992ra argitaratu *Hitz-Elkarketa/1*, *Hitz-Elkarketa/3* eta *Hitz-Elkarketa/4*; 2014an, berriz, *Hitz-Elkarketa/2*. EEBS egitasmoaren emaitza da xx. mendeko Euskararen Corpus Estatistikoa (<<http://xxmendea.euskaltzaindia.eus/Corpus/>>). Aurrizkirik ezari ere aurkitu diogu irtenbidea (ikus *Hitz-Elkarketa/2*, leku-denborazko mugakizuna duten izen elkartuak, eta leku-denborazko mugatzailea dutenak). Jabetu gara erdal aurrizkiek ez dutela beti balio bera: batzuetan modifikatzaile eta beste askotan (gehienetan) argumentua eskatzen duten preposizioen pareko direla. Auzi honek badu, bestalde, lotura estu samarra erdarazko erreferentzia-adjektiboek aurrizkia hartzeko duten joerarekin (*internacional, anticonstitucional...*).

Elaborazio edo garapeneko pauso honetan ere, beharrezkoa izan zen irizpideak eztabaidatzea. Besteak beste, forma arautua izan arren, noiz hartu mailegua eta noiz ez. Gerra aurretik eta ondoren ere izana zen honen gaineko

eztabaida euskaltzainen artean (Azkarate 1997). Tradizioko ondareari zegokion Euskaltzaindiaren 1959ko euskal hitzei buruzko agiria. Baina Klossek (1967) *Ausbau* ‘zabaltzea, garatzea’ deitu zuen egitekoari (hots, elaborazioari) ekitean, beharrezko ikusi zuen Akademiak bigarren agiria onartu eta gizarteratzea: «ez dira erabat euskal hitzak gaztelera edo frantsesa jakin gabe euskaldun batek ezin adi ditzakeenak»; izan ere, kontuan izan behar dugu euskara *Abstand* hizkuntza dela (Kloss 1967), ingurukoetatik oso urrun dagoena (ikus Eleizalde 1919: 432; Mitxelena 1978b [2001: 331]). Euskara gaitzearen izenean, bi euskara sortzeko arriskua ikusten zuen Sarasolak ere (1989: 418), bat frantsesaren mendekoa, bestea espainolaren mendekoa¹⁶. Oro har, beste hizkuntza askotan bezala, ez da falta izan hitzen jatortasunaren eta garbitasunaren gaineko eztabaidarik fase honetan ere: «The modernisation of the lexicon is also likely to lead to discussions on the ‘authenticity’ and the ‘purity’ of the selected, codified and implemented standard variety. This is particularly the case when dealing with so-called ‘Ausbau’ languages» (Darquennes eta Vandenbussche 2015: 7). *Euskaltzaindiaren Hiztegia* hartzea nahikoa da, ordea, ikusteko hasierako irizpide horiek indarra galdu dutela, neurri batean, behintzat; 1991ko irizpidea betetzen ez duen hitz mordotxoa dago hiztegi horretan. Berrero ere gizarteko errealitatea nagusitu da; batzuek frantsesaren eraginez eta besteek espainolaren eraginez erabiltzen dituzten hitzak guztiek ezagutzea da helburua (hala esan daiteke, nik uste). Gurean ere eredutzat ditugun idatzizko erabilerak arau bihurtzen dira (Ammon 2003).

Baina elaborazioa, hizkuntza bat hainbat funtziotarako gaitzea, eragile askoren lana izan ohi da, ez akademiarena bakarrik. Euskaltzaindiak, berak bakarrik, ezin ziezaiokkeen buru eman kultur munduko hitzak sortu eta erabakitzeari; guztien zeregina zen hori (Villasante 1988: 252). Euskaltzaindiaren (1975) *Zortzi urte arteko ikastola hiztegiaren* ondotik beste hainbat etorri ziren, kutxek landutako *Banka Hiztegia* (1978), esaterako. 1977an sortu zen UZEI, Terminologia eta Lexikografia Zentroa. 1990eko hamarkadan, lantaldeen emaitza izan ziren *Euskal Herriko herri erakundeen barne-errotulazioa* (1992), *Bide seinaleak* (1994), *Nekazaritza Hiztegia* eta beste hiztegi berezitu batzuk. 2002an Terminologia Batzordea sortu zuen Eusko Jaurlaritzak, Euskararen Aholku Batzordearen batzorde-atal berezi gisa («most nations today have some kind of terminological body» Haugen 1987). Hor biltzen dira etorki bateko baino gehiagoko terminologia-adituak, beti ere Euskaltzaindiaren oinarritzko irizpideak begien aurrean dituztenak. 1987an UZEIk sortu eta 2001etik aurrera Eusko Jaurlaritzak kudeatzen duen Euskalterm terminologia datu-baseak jasotzen du XXI. mendeko terminologia-lana.

¹⁶ Leku faltaz aztertu gabe utziko dudan arren, arretaz irakurtzea merezi du Mitxelenak (1984) *Hautu-lanerako Euskal Hiztegiari* egindako Aurkezpenak.

Bestelako lanak ere eskatu ditu, ordea, euskara gaitzeak. Nabarmentzekoak dira Onomastika eta Exonomastika alorreko lanak, etxeko eta kanpoko pertsona eta leku izenak nola idatzi erakutsi dutenak. Ikerlanen artean premiazkoena aho-hizkeraren azterketa zela idatzi zuen Mitxelenak (1981), hots, euskalkiena. *Euskararen Herri Hizkeren Atlasak* biltzen du aho-hizkeren lekukotasuna (horren ondoan dugu Euskal Herriko hizkerak eta ahozko ondarea biltzen dituen egitasmoa ere, <<https://ahotsak.eus/>>).

6.2. Estilo motak garatzea

Kodifikazioaren bidez araututako formatik abiatuta, edozein egoeratan erabiltzeko egokiak izan daitezkeen erregistro eta estiloak garatzea du helburu. Batetik, prosa egiteko molde ongi finkatu eta trenpatua izatea zen euskarak zuen premia gogorrenetakoa; kontuan izanik, gainera, prosa-lanetan mota bat baino gehiago dagoela. Horretarako, hiztegi-auzietarako baino are kaltegarriago izan zen aurreko garbizaletasuna. Prosa orokorrak behar zituen ahozkoak ez dituen baliabideak, hala nola ilatiboak, anaforak... Itzulpenetarako eredu funtzional baten beharra ere bazegoen eta horrek europar prosa orokorreko baliabideetara hurbiltzea eskatzen zuen (Villasante 1980: 91, 1988: 153). Honetan ere ez da zalantzarik, bide handia egin du euskarak. Baditugu estilo liburuak —EiTBrena, HAEE/IVAPena, *Berria* egunkariarena—, EHUren EHULKU aholkuak; badugu *Euskal ikasmaterialeen Estilo Liburua* (EIMA, <<https://www.euskadi.eus/eima-estilo-liburua/web01-a3eima/eu/>>). Baditugu Administrazioako hizkera errazteko argitalpen eta gomendioak ere, HAEE/IVAPek emanak.

7. AMAIERA GISA

Aurreko puntuetan esanak ikusirik, nekez jar daiteke ezbaian euskarak nahikoa ondo erantzun diela estandarizazio-prozesuko lau pausoei. Bide horrek, gainera, euskal hiztun-komunitatearen onarpen zabala izateaz gain, eragile ugari izan ditu, milaka lagun: irakasleak, idazleak, argitaratzaileak, testugileak, herri-agintariak, herri-administrazioak, hizkuntza eta kultura taldeak, enpresa publikoa eta pribatuak. Baina prozesu honen guztiaren arrakasta edo porrota hiztun-komunitatearen esku dago (Salaburu 2018: 48).

Ezin da ahaztu, ordea, estandarizazio-lanak ez direla inoiz amaitzen. Euskararen estandarizazioa ere bidean da oraindik. Bide horretan eginkizun dugun lanetako bat nabarmendu nahi dut, prosa-eredu egokiak aurkitzea bezain no-raezekoa zaigulakoan: aldaera estandar horren ahoskera, alegia. 1998an onartu

zuen Euskaltzaindiak *Euskara batuaren ahoskera zaindua* izeneko araua, izenak berak dioen bezala erabilera zaindua eskatzen duten erregistroetarako egokia dena; baina bestelako erregistroak ere kontuan hartu beharrekoak dira¹⁷.

Honela jasotzen du Oñederrak (2016) zein den orain dugun egitekoa: (ahozko) aldaera estandarra euskalkiekin bateragarria egitea. Eta hori lortu ahal izateko estandarizazioan parte hartzen duten eragile guztiek ulertu behar dute ahozko estandarrak beti izango duela idatzizkoak baino aldakortasun handiagoa. Euskalkien «koloreetatik» sortuko dira ahoskera estandarraren *aldaerak* (bat baino gehiago). Aldakortasun horren zantzuak ikus daitezke 1998ko arauan ere. Baina hori baino zerbait gehiago behar dugu gaurko beharrei erantzuteko: eskala bat, graduala, ahozko erabilera zaindu eta formalenetatik, erregistro lagunartekoenetarakoa; eta eskala horretan behera egin ahala sartuko lirateke tokian tokiko aldaeretako ezaugarriak (Oñederra 2016: 346-347).

Lan hori ere, esan beharrik ez dago, Euskaltzaindiaren gidaritzapean, baina alor horretako adituekin, irakasleekin, hedabideetako lagunekin... egin beharko dugu.

BIBLIOGRAFIA

- ANDRÉS DÍAZ d', R., 2018, «Lenguas minoritarias y estandarización», in Giralt Latorre, J. eta Nagore Laín, F. (eds.), *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 19-45.
- AMMON, U., 2003, «On the Social Forces that Determine what is Standard in a Language and on Conditions of Successful Implementation», *Sociolinguistica* 17: 1-10.
- AMORÓS NEGRE, C., 2008, *Norma y estandarización*. Salamanca: Luso-Española de Ediciones.
- 2014, *Las lenguas en la sociedad*. Madrid: Síntesis.
- AZKARATE, M., 1997, «Hiztegi Batua», in *Federiko Krutwig-i omenaldia*, Iker-10. Bilbo: Euskaltzaindia, 79-14.
- CAMPION, A. eta BROUSSAIN, P., 1922, «Informe de los señores académicos A. Campión y P. Broussain a la Academia de la Lengua Vasca sobre la unificación del euskera», *Euskera* 3, 1922: 4-17, <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_xslt&layout=ehsbib_sghitz&view=frontpage&Itemid=732&search=B326&lang=es>.
- COSTA, J., 2020, «La gestión de la variación lingüística en Vasco y A Fala: ¿“pluricéntrica” o “composicional”?», *Études romanes de Brno* 41, 1 (argitaratzeaz).
- COSTA, J., DE KORNE, H. eta LANE, P., 2017, «Standardising Minority Languages: Re-inventing Peripheral Languages in the 21st Century», in Lane P., Costa J. eta De

¹⁷ Ikus, esaterako, Asier Larrinagaren doktore-tesia, *Euskal telebistaren sorrera, garapena eta funtzioa euskararen normalizazioaren testuinguruan*. EHU (2019). Bereziki 4.5. atala.

- Korne H. (arg.), *Standardizing Minority Languages. Competing Ideologies of Authority and Authenticity in the Global Periphery*. New York: Routledge, 1-23.
- COUPLAND, N. eta KRISTIANSEN, T., 2011, «SLICE: Critical perspectives on language (de)standardisation», in Kristiansen, T. eta Coupland, N. (arg.), *Standars Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus, 11-35.
- DAVANT, J. L., 2005, «Baionako biltzarra (1964)», in Etxeberria, P. eta Knörr, H. *Nerekin yaio nun: Txillardegiri omenaldia*. Iker 17. Bilbo: Euskaltzaindia, 207-217.
- DEUMERT, A., 2002, «Standardization and social networks. The emergence and diffusion of Standard Afrikaans», in Linn, A. eta McLelland, N. *Standardization. Studies from the Germanic Languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1-25.
- ELEIZALDE, L., 1919, «Metodología para la restauración del euzkera», in *I Congreso de Estudios Vascos (1918, Oñate)*, Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1: 428-439, <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_xslt&layout=ehsbib_sizenb&view=frontpage&Itemid=732&search=M3458&lang=es>.
- EUSKALTZAINDIA, 1991, «Euskaltzaindiaren bigarren agiria euskal hitzei buruz», *Euskera* 1991, 2, (2. aldia), 445-446.
- FERGUSON, Ch., 1988, «Standardization as a Form of Language Spread», in Lowenberg, P. (arg.), *Language spread and Language Policy: Issues, Implications, and Case Studies. Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics 1987*. Washington D.C.: Georgetown University Press, 119-132.
- FISHMAN, J., 2006, *DO NOT Leave Your Language Alone. The Hidden Status Agendas Within Corpus Planning in Language Policy*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- HAUGEN, E., 1966, «Dialect, language, nation», *American Anthropologist* 68: 922-935.
- 1968, «The Scandinavian languages as cultural artifacts», in Fishman, J., Ferguson, Ch. eta Das Gupta, J. (arg.), *Language problems of developing nations*. New York: Wiley, 267-284.
- 1983, «The Implementation of Corpus Planning. Theory and Practice», in Cobarrubias, J. eta Fishman, J. (arg.), *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter, 269-291.
- 1987, «Language Planning», in Ammon, U., Darquennes, J. eta Wright, S. (arg.): *Sociolinguistics* 1, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 626-637.
- HUALDE, J. I. eta ZUAZO, K., 2007, «The Standardization of the Basque language», *Language Problems & Language Planning* 31:2: 143-168.
- KLOSS, H., 1967, «“Abstand” languages and “Ausbau” languages», *Anthropological Linguistics* vol. 9, n° 7: 29-41.
- MILROY, J., 1992, *Linguistic Variation and Change. Language and Society* 19. Oxford: Blackwell.
- MITXELENA, K., 1960, «Asaba zaharren baratza», (*Koldo Mitxelena gure artean*, 2001. Alberdania-Gipuzkoako Foru Aldundia, 37-51).
- 1968, «Ortografia», *Euskera*, 2. aldia, XIII, 203-219 («Euskararen batasun bideak» *MEIG* VII, 125-153), <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_euskaltzaindiarenarauak&view=frontpage&Itemid=424&lang=eu&arauaId=0>.

- 1970, «Pro domo», *Koldo Mitxelena gure artean*, 2001. Alberdania-Gipuzkoako Foru Aldundia, 281-296.
- 1972a, «Aditz batuaz», in Altuna, P., *Mitxelena idazlan hautatuak*. Bilbo: Mensajero, 119-125 (*MEIG* VII, 155-160).
- 1972b, «Azken ordukoak», *Koldo Mitxelena gure artean*, 2001. Alberdania-Gipuzkoako Foru Aldundia, 297-325.
- 1973, «Aditz laguntzaile batua», *Euskera* 1973: 5-8 (*MEIG* VIII, 1988: 94-98).
- 1978a, «Arantzazutik Bergarara», *Euskera*, 2. aldia, XXIII, 467-477 (*MEIG* VII, 1988: 161-172).
- 1978b, «Euskararen bide luze bezain malkarrak», *Koldo Mitxelena gure artean*, 2001. Alberdania-Gipuzkoako Foru Aldundia, 327-345.
- 1979, «Euskal hitzen jatorri eta itxura desberdinaz», *Euskera* (2. aldia), XXIV, 2, 773-785 (*MEIG* VII, 173-186).
- 1981, «Hondarribiko bilkurak direla eta», *Euskera* 1981, 123-126 (*MEIG* VIII, 106-110).
- 1982, «La normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco», *Revista de Occidente* 10-11 (Lakarra, J. A. eta Ruiz Arzalluz, I., 2011, *Luis Michelena. Obras Completas* X, 'Julio Urkixo' Euskal Filologia Mintegia / Euskal Herriko Unibertsitatea, 3-21).
- 1983, «Hitz mailegatuez», *Euskera* (2. aldia) XXVIII, 103-105 (*MEIG* VII, 187-190).
- 1984, «Aurkezpena (*Hauta-lanerako Euskal Hiztegiarena*)», *Koldo Mitxelena gure artean*, 2001. Alberdania-Gipuzkoako Foru Aldundia, 347-363.
- 1985, «Mailegu berrien idazkera», *Euskera* (2. aldia) XXX, 457-459 (*MEIG* VII, 191-194).
- OÑEDERRA, L., 2016, «The Standardisation of Pronunciation: Basque Today, between Maintenance and Variation», *Sociolinguistica* 30: 342-354.
- SALABURU, P., 2015, *Writing words. The Unique Case of the Standardization of Basque*. Occasional Paper Series nº 26. Center for Basque Studies. Reno: University of Reno Press.
- 2018, «El proceso de estandarización de la lengua vasca», in Giralt Latorre, J. eta Nagore Laín, F. (arg.), *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 47-75
- SALABURU, P. eta ALBERDI, X., 2012, «The Search for a Common Code», in Salaburu, P. eta X. Alberdi (arg.), *The Challenge of a Bilingual Society in the Basque Country*, Current Research Series nº 9, Reno: Center for Basque Studies, University of Reno/ University of the Basque Country, 93-112.
- SARASOLA, I., 1989, «Euskal hitzez», *Euskera* XXXIV (2.aldia), 405-419.
- VILLASANTE, L., 1980, *Hacia la Lengua Literaria común*, serie «Luis de Eleizalde» sobre unificación del euskera escrito, 1. Oñate: Talleres Gráficos del Santuario de Aránzazu.
- 1988, *Euskararen auziaz*. «Luis Eleizalde» saila euskara idatziaren batasunaz, 9. liburukia. Estella: Gráficas Lizarra.
- ZALBIDE, M. 1986, «Hiztegigintza-Batzordea», *Euskera* XXXI (2. aldia), 127-142.
- ZUAZO, K., 1988, *Euskararen batasuna*. Iker-5. Bilbo: Euskaltzaindia.

EUSKARA BATUA ETA HIZTEGIGINTZA

MIRIAM URKIA
Euskaltzaindia

«Euskara batua eta hizteigintza» gaiari buruz aritzeko eskatu didate biltzar honetako antolatzaileek, eta 1968tik honakoaz arituko naiz, agindu bezala, baina ezin dut aipatu gabe utzi izenburu honetako bi hitzek Euskaltzaindiaren sorreratik bertatik izan duten garrantzia: 1) 1920ko otsailaren 16an, Euskaltzaindia jaio berria zela, *Iztegisail[li]a* eratu zen, Akademiaren lehenengoe-tariko erabakia izan zen (Euskaltzaindia 1920: 6); eta 2) 1920ko apirilaren 26ko bilerako aktan ageri da: «Irakur[r]i eban CAMPION yaunak, berak eta Broussain yaunak eralduriko idazkun luze ta eder[r]a, Euskeraren batasunera eltzeko dagokezan bideak zeero ta sakonki agerturik». (Euskaltzaindia 1920: 72). Hiztegia eta euskararen batasuna sorreratik bertatik aipagai.

Hasierako lizentzia hori hartuta, beraz, ia 50 urteko jautzia egingo dut gaiari lotzeko, Baionako 1964ko aurrekariak ere isilean utziz, aztertu berriak baitira Baionan bertan Euskaltzaindiak antolatu duen jardunaldian.

1. 1968-1983: HIZTEGIAREN AURREKARIAK, HIZTEGITXOAK

Orain bai, lot nakion euskara batuaren irteera-puntu ofizialtzat hartzen dugun 1968ari. Izan ere, duela 50 urte, hementxe bertan, Arantzazun, hala zioen Mitxelena «Ortografia» izeneko idatzian¹, beste gauza interesgarri askoren artean:

¹ Euskaltzaindiaren 0 araua da hau.

Beharrezkoa dugu, bederen, hiztegitxo bat, ia ortografiarekikoa huts-hutsik, nahita-ezko badu ere hitzen esan-nahia laburzki adieraztea, zertaz ari den jakin dezagun. Orain idazten diren euskalkiak kontuan edukitzekoak dira, noski, batasun osorik ez duguino eta, euskera idatzia duenez gero oinharri, zenbait idazle hautatuen hiztegiaren gain eraiki behar litzake. (Mitxelena 1968: 214)

Hiztegi(txo) orokorra izan behar zuen, euskalki guztiak bilduko zituen, idatzia, idazle hautatuen lexikoan oinarritua. Alegia, orotarikoa.

Eta eman zuen bere fruitua, Arantzazuko batzar hartatik *Batasunerako Hiztegia* (Euskaltzaindia 1968: 251-265) atera baitzen, txikia, soil-soila, baina garai hartarako lorpen handia zena, eta ondoko lanen oinarri.

1. irudia: *Batasuneko Hiztegiaren* pasartea

ARANTZAZU-KO BILTZARRAK

253

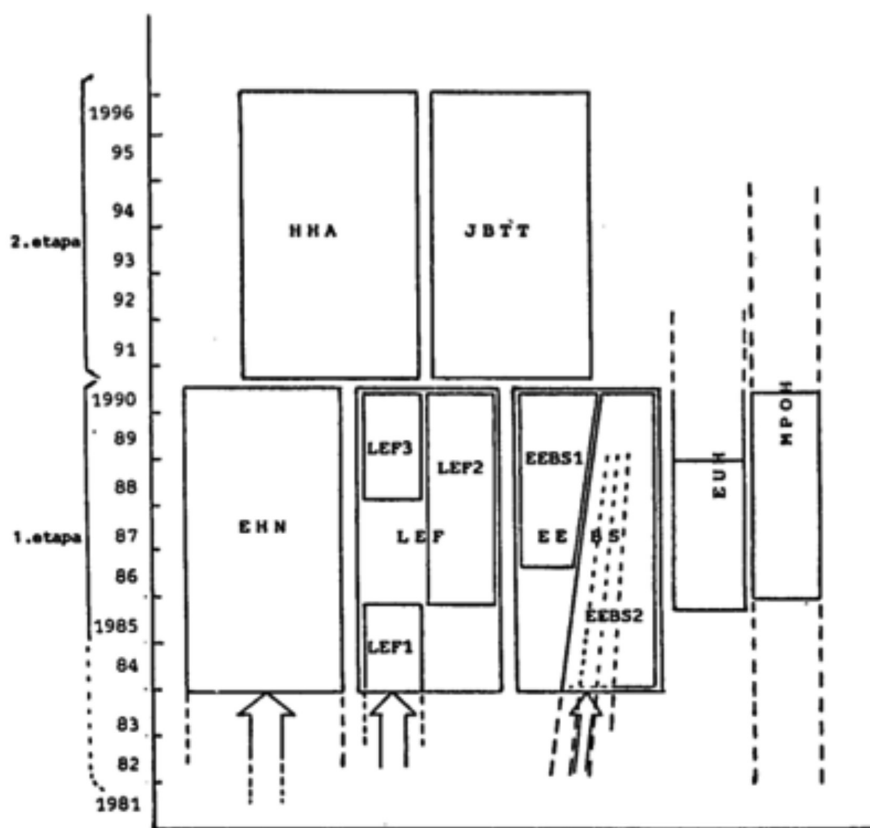
aita	almote	har (Zool.)
aitortu	alor	har, ik. hartu
a(h)itu, akitu	alxatu	(h)aragi, (h)arat-
haitz	halez (Bot.)	aran (Bot.)
aitzaki, ik. atekia	altzairu, -tira	haran (ibarr)
aitzin <i>aitzia</i>	altzo	arantza, -tze
(h)aitzur	alu	(h)arat-, ik. (h)aragi
(h)aize	ama	arau
(h)aizkora	hama-, ik. hamar	arazi, erazi
a(h)izpa	amagiarreba, -ginarreba	arbaso
akafatu	habar, hama-	(h)arbi
akats	amarau(n)	arbola, -e
aker	amarra	ardagai, ardsai
aketz	amaru	ardan-, ik. ardo
akitu, a(h)itu	amets	ardi, art-
akuilu	ametz	arçit
akusatu	amildu	arço, arzo, ardan-
ala (edo)	amote, -rio (<i>amore eman</i>)	arçura
ala (ala Jainkoa t. a.)	(h)amu	are (gehigo)
		are (<i>trama</i>)

Ondoko hamar urteak emankorrak izan ziren batasuneranzko «hiztegitxoen» atalean: *Batasunerako Hiztegia* (1968), *Hilabeteen izenak* (1971), *Filateli hiztegia* (1973), *Merkatalgo Izendegia* (1973), *Zortzi urte arteko ikastola hiztegia* (1975), *Matematika hiztegia* (1978) eta *H letraren ortografi arauak* (1979) argitaratu ziren, besteak beste. Hiztegitxo horietako batzuk osatu izana harrigarria ere bada gaurko ikuspuntutik, oinarritzko lexikoa gainditu eta espezializatutik gertuago baitaude filatelia, merkataritza edo matematika bera. Honek plangintzarik ez, baizik eta borondatea eta unean uneko beharrei erantzun beharra islatzen ditu, zalantzarik gabe.

2. 1983-1991: HIZTEGIAREN OINARRIAK ETA PLANGINTZA

Hiztegitxoak aldian-aldian argitaratu baziren ere, Mitxelenak Arantzazun proposatutakoa ez zuten ahaztua Euskaltzaindian, baina 1983 arte ez zen «Hiztegitza Batzordea» eratu (berria, ez 63 urte lehenagoko *Iztegisail[[l]]a*). Eta 1984an aurkeztu eta onartu zen Batzordearen 1984-1996 epealdirako plana eta eskema, bi fasetan banatua (Zalbide 1986: 130):

2. irudia: Hiztegitza Batzordearen 1984-1996 epealdirako plana.

Lehenengo fasean oinarriak ezarriko ziren: EHN (Euskal Hiztegi Nagusia), gerora OEH (Orotariko Euskal Hiztegia) deituko zena eta tradizioa bilduko zuena; LEP (Lexiko Erizpideen Finkapena), irizpide lexikologikoak zehaztuko zituen —maileguak, hitz-elkarketa, eratorpena—; eta EEBS (Egungo Euskararen Bilketa-lan Sistematikoa), aurrerago xx. mendeko corpusa izendapena

hartuko zuena, garaiko lexikoa bilduko zuena, alegia. Bi corpus, beraz, eta irizpideak, Akademiaren ondoko lanen oinarri sendoak. Eta corpusak azpimarratu nahi ditut, Euskaltzaindia aitzindari izan baita horretan, 80ko hamarkadan hasi baitzen hiztegegintza-lana corpusetan oinarritzen.

Zimenduak ezarrita, bigarren fase batean etorriko zen HHA (Hiztegi Hiritar Arauemailea), gaurko hitzetan esateko, *Euskaltzaindiaren Hiztegia*; eta JBTT (Jakintza Bereziatako Terminologia Teknikoa), oraingoz lexiko espezializatuen aparteko zerrendatan jasoa dagoena.

Urte horretan bertan jarri zen abian, Mitxelenaren gidaritzapean, *Orotariko Euskal Hiztegia*, euskararen tradizioa jasoko zuen corpora eta hiztegia. Eta, hiru urteren buruan, 1987an, EEBS, xx. mendeko euskararen corpus garaikidea bilduko zuena, bai eta lexikologia-irizpideak finkatzeko batzordea ere. Alegia, oinarriak.

3. 1991-2016: HIZTEGI BATUA

Laurgaineko bilera izan zen, 1991n, Hiztegi Batua izango zenaren oinarria ezartzeko abiapuntua. Azkaratek, Sagarnak eta Zalbidetik prestatutako hiru txosten marduletan oinarritu zen ondoko lana. Zalbideren hitzetan:

Zertarako hiztegi berri hau? honegatik edo hargatik, euskara batuaz dihardugunean ere hainbat hitz eta esapide justu nola idatzi behar den ez dugu jakiten. Horri buruzko zalantzak argitzen lagunduko luke era honetako ortografi hiztegi horrek. Lehen estimazio baten arabera, 10.000-20.000 hitz inguruko zerrenda izango litzateke hiztegi hori. Bada gorago jo nahi lukeenik ere, 50.000 hitz ingurura iritsiz. Ortografiako edo dena delako hiztegi hori premia handikoa da. (Zalbide 1991: 1.112-1.113)

Handik gutxira, Sarako biltzarrean, Hiztegegintza Batzordeak landutako «Hiztegi batua: lanketa-eta onespren-prozedurak» dokumentua onartu zuen Euskaltzaindiak, hala zioena:

Haziminak ditu euskal hiztegiak. Nerabazaroko duda-muda eta zalantzetan murgildurik bezala dabil. Euskaraz idazten dugunok behintzat halaxe gabilta. Ez dakigu nola idatzi *alor* ala *arlo*, *itsasontzi* ala *itsasuntzi*, *ihardun* ala *jardun*, *argitarapen* ala *argitalpen*, *analisatu* ala *analizatu*, *azkazal*, (*h*)*atzazal* ala *azazkal*, *iruzkin* ala *irazkin*, *ebaluaketa* ala *ebaluazio*, etab., etab. Alabaina, zalantzak zalantza, inoiz baino egoera hobean gaude hiztegi batua lantzeko, inoiz izan ez dugun informazioa dugulako gaur egun literatur tradizioaz (OEH) eta erabilera garaikideaz (EBBS) (Sarasola eta beste 1991: 1135-1136).

Bide batez esanda, «hiztegi batua» deitzea erabaki zuten. Hitzalditxo honen izenburua bete-betean laburbil dezake izendapen honek: euskara batua eta hiztegigintza bateratzearen emaitza baita hiztegi batua.

Oinarri sendoak ezarrita eta plangintza onartuta, hiztegi batua lantzeari ekin zion, beraz, Hiztegigintza Batzordeak.

3.1. Irizpideak

Hasteko, laneko prozedurarako irizpideak definitu ziren, 12 orriko dokumentu xehe-xehea osatuz². Hau zen, eskema batera ekarrita, aztergaiko forma bakoitzak jaso behar zuena:

1. Batzordearen (gerora, lantaldearen) proposamena
2. Oinarri izan dituen erabilerei buruzko informazioa: alegia, formen historialak
3. Batzordearen irizpideak: forma zaharretan, berrietan, maileguetan.
4. Informazio osagarria formari buruz: baliokideak, ordezkioak, osaera, etab.
5. Marka edo/eta informazio lexikografikoa: erabileremuak, erabilera sintaktikoa, arlo semantikoa, etab.

Batzordea, beraz, hitz-zerrendak prestatzen hasi zen, laneko prozedura ondo zehaztuta.

3.2. Lan-fluxua

Aztergaiko forma bakoitzari buruzko txostena osatzen zuen UZEIko pres-talaneko taldeak, Euskaltzaindiak hala eskatuta, eta erabilerari buruzko ezau-garriak (formaren aldaerak, erabilera-maiztasuna, garaiak, euskalkiak, autoreak eta kategoria gramatikalak, besteak beste) biltzen zituen. Batzordeak txostenok aztertu eta, datuen zein irizpideen argitan egiten zituen proposamenak, ondoren ohargile talde zabal baten esku utziz, haiek ere, zeinek bere espezialitatetik (idazleak, itzultzaileak, kazetariak, irakasleak) oharrak egin zituzten. Beti elkar-lanean, Akademia bakarrik aritzea aski zentzugabea baitzen. Horrekin guztia-rekin prestatzen zen Osoko Bilkuran aurkeztuko zen proposamena. Eta horren gainean hartzen zituzten erabakiak euskaltzain osoek, Hiztegi Batua izango zena «arautuz».

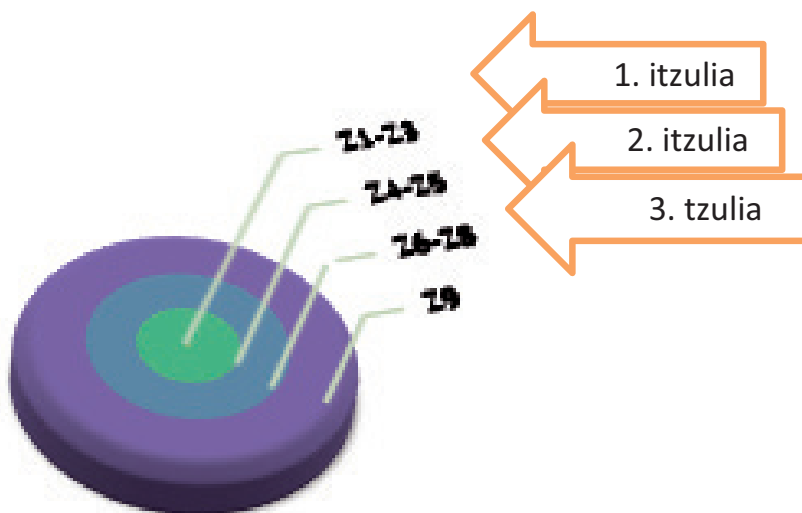
² «Hiztegi Batua osatzeko irizpideak» barne-dokumentua, argitaragabea, etengabe eguneratua.

3.3. Prozedura eta edukia

Baina, zer zen aztertzen zutena? Zein zen edukia? Eztabaida luzeak izan ziren urte batzuk lehenago Euskaltzaindiak hitzak proposatu behar zituen ala zeudenak jaso behar zituen erabaki ezinda (Villasante 1956; Zalbide 1991), baina bistan da zein bide hartu zuen Akademiak corpusetan oinarritzea erabaki zuenean: erabilerak jasotzea. Euskara «batua» ari ziren egiten, alegia, zegoena «batzen», erabilera errealean oinarrituta, eta horrek euskalkiak ere jasotzen zituen, batzuek baztertu egin direla aipatu izan badute ere. Euskara batua zegoena bilduz egin da, eta horren erakusgarri argia da hiztegia bera.

Tipularen eredia baliatuz, A-tik Z-rako hainbat itzulitan lan egitea erabaki zen, formen erabilera-maiztasunen orekari eutsi nahirik. Orain arte bederatzi hitz-zerrenda nagusi aztertu dira, gizarteratzeko hiru itzulara ekarri badira ere.

3. irudia: *Hiztegi Batua*: prozedura, tipularen eredia.

3.3.1. Lehenengo itzulia

Lehenengo itzuliak hiru zerrenda edo aztergai izan zituen. Lehenengo biek Euskaltzaindiak ordura arte argitaratutako hiztegitxoek eta zerrendek osatu zuten. Hain zuzen, egindako lana irizpide berri-orokorren argitan berraztertu zu-

ten, berrestekoa zena berretsiz eta moldatu/zuzendu beharrekoa egokituz. Horiek bideratuta, corpus osatu berrietatik edaten hasi zen, bai tradizioa bilduz, bai garaiko beharrei erantzunez.

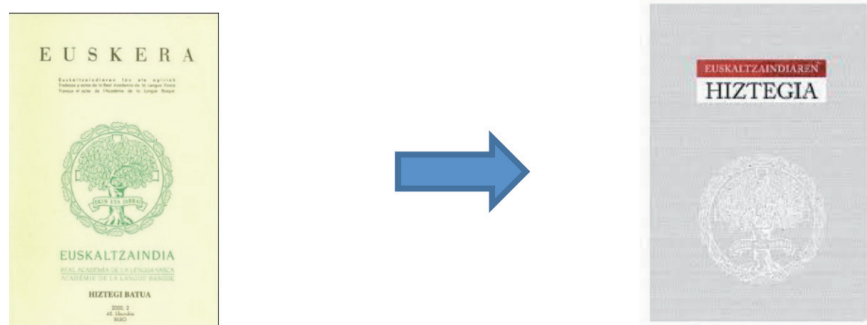
(Z1) Euskaltzaindiak aurretik proposatuak zituen oinarri-oinarrizko zerrendak (*Batasunerako hiztegia* (1968) eta *H letraren ortografi arauak* (1979)) berrikusi zituen batzordeak.

(Z2) Euskaltzaindiak aurretik proposatuak zituen hiztegitxoak (*Merkatalgo Izendegia* (1984), *Zortzi urte arteko ikastola hiztegia* (1975), *Matematika hiztegia* (1978) eta *Polizi erakunde ezberdinen izenak direla eta Euskaltzaindiaren erabakiak* (1981)) eta zerrendak (*Hilabeteen izenen batasuna* (1971) eta *Mai-leguzko hitz berriei buruz Euskaltzaindiaren erabakiak* (1986)) berrikusi zituen batzordeak.

(Z3) Eduki berria, corpusetako erabileran oinarritua, aztertu zuen batzordeak: OEH corpusetik³ jasotako tradizioko hitzak, bost adibidetik gorakoak, batetik, eta EEBS corpusetik⁴ jasotako maiztasun handieneko hitz garaiki-deak, bestetik. Eta, horiekin batera, iritzi-emaileen proposamenak ere aztertzen zituen.

Hiru zerrenda hauek osatu zuten lehenengo itzulia, 20.000 forma ortografiko inguru zituen, 2000. urtean argitaratu zen *Hiztegi Batua* (Euskaltzaindia 2000) izango zena. Eta hau da, hain zuzen, 2012. urtean argia ikusiko zuen *Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta adibideak* (Euskaltzaindia 2012) liburukiaren abiapuntua: 20.000 forma horiek adieraz eta adibidez hornituko zituen.

4. irudia: *Hiztegi Batu*tik *Euskaltzaindiaren Hiztegi*ra (I).

³ <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_oeh&view=frontpage&Itemid=413&lang=eu>.

⁴ <<http://xxmendea.euskaltzaindia.eus/Corpus/>>.

3.3.2. Bigarren itzulia

Bigarren itzuli honen oinarri sendoa OEH eta EEBS corpusetatik zetorren eduki berria izan zen. Baina, itzuli honetan ere, adostasun handi samarrarekin hedatuta zeuden oinarritzko euskal hitzak eta administrazioan zein komunikabideetan erabiltzen zirenak berrikusi zituen. Itzuliaren bukaeran orekatze-saioa egin zuen, corpusek berez dakarten desoreka txikitzeko.

(Z4) EEBSko ohikoenetan 10.000 bat forma berri hartu ziren eta horiei OEHko corpusetik falta ziren bost adibidetatik gorako sarrerak gehitu zitzaizkien. Horiek aztertu zituen lantaldeak, ordurako batzorde izateari utzita.

(Z4') Beste informazio-iturri osagarrietatik jasotako edukia⁵: a) prestasunaren lekuko izan zitezkeen zerrenda eta hiztegitxoetako hitzak (*Hitzak irudiz ikasiz, Mila hitz irakurtzeko eta mila irudi begiratzeko, Nire lehenengo 1000 hitzak, Euskararen oinarritzko hiztegia: Maiztasun eta prestasun azterketa*, J.L. Goi-koetxearen eta P. Uribarrenen bizkaierazko hitzen zerrenda), eta b) talde-lanean moldatutako glosarioak, bereziki administrazioetakoak eta komunikabideetakoak (*Euskal Herriko Herri Erakundeen Barne Errotulazioa*, Egunkariaren *Estilo liburua*, *Hezkuntza Administrazioako Hiztegia*, *Pertsona Fisikoen gaineko Zerga*, *Balio erantsiaren gaineko zerga*, *Nekazaritza Hiztegia* eta Iparraldeko kazetarien zerrenda). Material osagarri hau kontsentsuz onartua zegoenaren isla zen, eta hori barneratzeko saioa egitea erabaki zuen Euskaltzaindiak, betiere irizpideekin bat etorrita.

(Z5) Eduki berrietara mugatu gabe, corpusetan —corpusen maiztasunean, zehatzago esanda— oinarritzeak ezinbestean desoreka baitakar, arlo batzuek sistematikoki landu behar zirela ikusi zuen Euskaltzaindiak, eta hamasei talde nagusi aztertu zituen modu xehean, tartean familia-loturak, elementu kimikoak, aro geologikoak, arrazak, mineralak eta zientzia-unitateak. Esate baterako, corpusetatik bildua zegoen hiztegian *birraitona*, baina ez *birramona* (maiztasun txikiagokoa zelako idatzian; corpusetan, alegia); *Erdi Aro* bazegoen, baina *Aro Garai-kide ez*; *berilio* jasoa zegoen, *berkelio ez*. Hiztegiari oreka eman ahal izateko egin zen lan sistematiko hau bigarren itzulia erabat bukatutzat eman aurretik.

Eta, honekin batera, Euskaltzaindiak argitaratzen zituen beste arau batzuek jasotzen zituzten lexiko orokorrari zegozkion formak ere modu sistematikoan hiztegitatu ziren: 38. arauko⁶, munduko estatu-izenak, herritarren izenak, hizkuntza ofizialak eta hiriburuetako herri-tarrak eta hizkuntza ofizialak jasota zeuden, baina gerora araututako Euskal

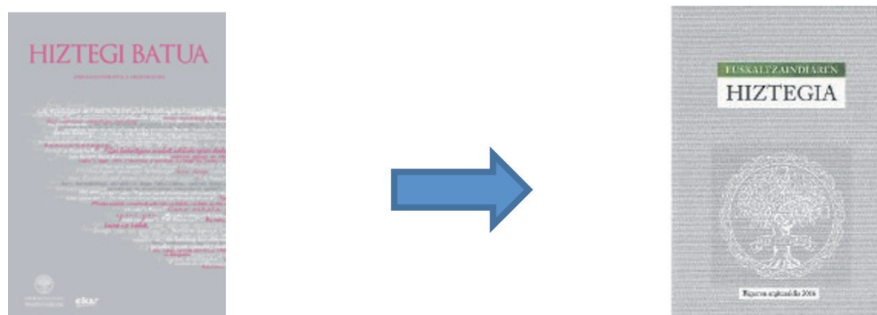
⁵ Informazio-iturri osagarri hauei buruzko bibliografia osoa artikularen bukaeran jaso da, «INFORMAZIO ITURRI OSAGARRIEI BURUZKO BIBLIOGRAFIA» atalean.

⁶ 38. araua: «Munduko estatu-izenak, herritarren izenak, hizkuntza ofizialak eta hiriburuetako» (Euskaltzaindia, 2007ko azken bertsio zuzendu-osatua).

Herriko herritarrak falta ziren, atalka argitaratzen baitziren horiek. Eta garrantzitsua zen, noski, Somaliako hiriburuko herritarra *muqdishoar* zela jakitea, eta horrela idatzi behar zela, baina hiztegiak ez zuen argitzen Ondarroako herritarrek *ondarroarrak* ala *ondarrutarrak* ziren.

Horiek osatuta, beraz, bigarren itzulia erabat bukatu, biribildu eta 2010ean argitara eman zuen Euskaltzaindiak 3. liburukia⁷ (Euskaltzaindia 2010), 43.000 forma zituen (sarrerak eta azpisarrerak kontuan hartuta), eta 2016. urtean paperean eta sarean⁸ argia ikusiko zuen *Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta adibideak* (Euskaltzaindia 2016) 2. liburukiaren abiapuntu izango zena.

5. irudia: *Hiztegi Batuik Euskaltzaindiaren Hiztegi* (II).

Urte hauetan prozedura-aldaketa izan zen Hiztegi-gintzan. Izan ere, lantaldeak formak aztertzen eta proposatzen zituenetik arau gisa argitaratzen ziren arte denbora-tarte luzeegia zegoen, eta laneko prozedura berrikusi eta azkartu egin zuen Euskaltzaindiak, besteak beste Batzorde Ahaldundua sortuta. Honek ekarri du azken urteotan hiztegiak berak hartu duen abiadura. Baina ez honek bakarrik, lan egiteko modua baliabideek eta tresnek ere aldatu baitzuten: bate-tik, hiztegia TEIren⁹ arabera egituratu zen eta datu-baseen gainean antolatu zen informazio guztia: bai *Hiztegi Batua*, bai *Hiztegi Batu Oinarriduna* —formen historialak, irizpideak, iritzi-emaielen oharak, euskaltzainen eztabaidak eta era-

⁷ 2008. urtean 2. liburuki bat ere argitara eman zuen Euskaltzaindiak (Euskaltzaindia 2008), forma berri asko arautuak baitzituen ordurako, eta eskaerak ez ziren gutxi (arautu ahala zerrendaka argitaratzen baziren ere). Baina 2. liburuki honetan azterlan sistematikoa jaso gabe zegoen oraindik eta, beraz, ez zen erabat osoa ez orekatua.

⁸ <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_hiztegiabiltatu&view=frontpage&Itemid=410&lang=eu>.

⁹ TEI: Text Encoding Initiative, <<http://www.tei-c.org/>>.

bakiak biltzen dituen— eta, nola ez, *Euskaltzaindiaren Hiztegia* bera. Honek ahalbidetu zuen egun sarean balia dezakegun bilaketa aurreratua. Urteotan, edukiaren orekaz arduratzeaz gain, estandarren arabera lan egiteko tresnak ere bere egin zituen Akademiak, beste edozein hizkuntza garaturen mailan jarriz eta, hainbat kasutan, gaindituz.

4. 2016-2018: HIZTEGI BATUTIK EUSKALTZAINDIAREN HIZTEGIRA

4.1. ...eta hirugarren itzulia

Itzuli berri honek aldaketa nabarmena ekarri zion Akademiaren hiztegi-gintza-jarduerari: *Hiztegi Batua* bukatutzat eman zuen Euskaltzaindiak, aurrerantzean *Euskaltzaindiaren Hiztegia* besterik ez zen argitaratuko. Beraz, zerrenda soilak argitaratzeari utzi zion eta hiztegiko forma egituratu gisa bakarrik arautzen hasi zen, formen idazkeraz gain adierak eta adibideak bilduz. Baina bada beste berrikuntza aipagarri bat ere: *Lexikoaren Behatokia* corpusa¹⁰ (Artola eta beste 2017). Oinarrizko hiztegia tradizioak (OEH) eta xx. mendeko lexikoak (EEBS) bermatu bazuten, XXI. mendearen atarian egungo beharrei erantzun zien corpus berria, egungoa eta handiagoa behar zuen hiztegi-gintzak, Euskaltzaindiak argi baitzuen corpusetan oinarritzen jarraitu behar zuela.

(Z6) Hain zuzen ere, corpus berri horren lehen aplikazioa ezin egokiagoa izan zen: *Lexikoaren Behatokia* oinarri hartuta (hasierako hartan 10 milioi hitz besterik ez bazituen ere), desagertzeaz zegoen Hiztegi Batuan «hobe» edo «erabili» marka zuten sarrerak corpusean erabiltzen ziren begiratzea erabaki zuen Euskaltzaindiak, ezarpena zenbaterainokoa zen jakiteko. Ondorio gisa, baztertutako formaren bat berreskuratu zuen (hau da, ezarpenak huts egin zuen, gizarteak ez zuen bere egin Akademiak araututakoa, eta honek atzera egin zuen: *amankomun*, adibidez). Baina oso kasu bakanak izan ziren halakoak, Hiztegi Batuko formak ia erabat barneratuak zeudela egiaztatu baitzen. Beraz, ez zihoan bide txarretik. Aurrerantzean, gainera, lehen «hobe» marka zuten formak hiztegian definitzaile soilarekin jasotzea ere erabaki zuen Euskaltzaindiak, adierarik eta adibiderik gabe, baina aurreko zurruntasuna neurri batean malgutuz.

Horrez gain, *Lexikoaren Behatokiak* erakutsi zuen bazeudela asko erabiltzen ziren forma «berriak», hau da, hiztegiak jaso gabe zituenak, oso hedatuak, berandu gabe hiztegitatu beharrekoak. Izan ere, ordura arte tradizioko eta xx.

¹⁰ Corpus berri hau 2008. urtean jarri zuen abian Euskaltzaindiak EHUko IXA taldearekin, Elhuyar Fundazioarekin eta UZEIrekin elkarlanean, betiere Akademiaren gidaritzapean. 2001. urtetik honako argitalpenak biltzen ditu sarean <<http://lexikoarenbehatokia.euskaltzaindia.eus/>>.

mendeko lexikoa bildua zuen hiztegiak, eta hala behar zuen gainera, baina oinarri sendoak ezarrita zeuden eta egungo premiei erantzuten hasi beharra zuen erabiltzaileek egunerokoan baliatuko bazuten. Eta horiek aztertzeari ekin zion lantaldeak. Beheko taulan ikus daiteke 10 milioiko corpus hark salatu zituen maiztasun handieneko forma batzuk, Euskaltzaindiak jaso gabe zituenak:

6. irudia: *Lexikoaren Behatokia*: hiztegiak jaso gabeko forma berriak (10 milioi hitzeko corpusean oinarritua).

Lema	Kategoria	Maiztasuna	iturria
webgune	iz.	2408	LBeh
Internet	iz.	1724	LBeh
basket	iz.	1191	LBeh
blog	iz.	895	LBeh
aperitifa	iz.	621	LBeh
ligaxka	iz.	582	LBeh
taliban	iz.	489	LBeh
post	iz.	467	LBeh
inbestidura	iz.	296	LBeh
tamil	iz.	248	LBeh
goi-bilera	iz.	239	LBeh
subiranista	adj.	237	LBeh
tripulatzaile	iz.	177	LBeh
ilegalizazio	iz.	168	LBeh
kantxaratu	ad.	168	LBeh
administrazio publiko	iz.	151	LBeh
foruzain	iz.	136	LBeh
taliban	adj.	135	LBeh
transexual	iz.	130	LBeh

(Z7) eta (Z8) *Lexikoaren Behatokia* corpuseko maiztasun handieneko hitzak aztertzen jarraitu zuen lantaldeak beste bi zerrenda-multzotan. Kontuan izan behar da urtero osatzen dela corpusa eta, beraz, lexiko berria etengabe agertzen

dela. Egun 65 milioi hitzetik gora ditu corpusak, eta urtetik urtera edukiak orekatzen saiatzen da corpuseko taldea. Lehen urteetan batez ere komunikabideetako edukiak jaso baziren, gerora aldizkari espezializatuagoak, herri-aldizkariak, testuliburuak, administrazioa, fikzioa, saiakera, bertsoa, poesia, antzerkia eta telebistako edukiak —ahozkorako pentsatuak: dokumentalak, telesailak, marrazki bizidunak, etab.—, besteak beste, bildu dira. Corpusetik erauzten den lexikoa, beraz, egungo erabileraren erakusgarri egokia dela ikusi ahal izan du Akademiak.

Azken hiru tipula-azal hauetako edukia da egun Euskaltzaindia arautzen ari dena; 2018. urteko uztailan sareratu zen azken eguneratzea eta urte-bukaerarako erabat bukatua izango da.

Baina hiztegitza ezin da horretara mugatu, eta bidean beste gogoeta bat egin beharra ikusi zuen Euskaltzaindiak, ohartuak baitzen neurri batean, baina erabiltzaileek ere gero eta maizago eskatzen ziotelako: nola tratatzen da generoberdintasuna hiztegi-sarreretan eta, bereziki, definizioetan? Horrela berrikusi ziren familia-loturen tratamendua (*aitaginarreba* edo *guraso* modukoak familia-harremanek gizartean izan duten aldaketa hiztegiak berak jaso behar zuela ohartuta), noblezia kontuak (*erregina*, *markesa*), gutxiesgarri izan zitezkeen formak, batez ere zenbait kolektibori begira (*ijito* modukoak). Eta erlijioen tratamendua bera, tradizio katolikotik abiatuta landua baitzen orain artekoa.

Honek argi uzten du Akademia ezin dela bere baitan bakarrik aritu, *Euskaltzaindiaren Hiztegia* gizartearen zerbitzura dagoela, gizartearen aldaketak hiztegia ekarri behar direla baliagarria izango bada.

Baina hiztegi-lanak ez du etenik, eta tradizioa itzuli da berriro. Izan ere, *Orotariko Euskal Hiztegia* etengabe eguneratzen eta osatzen da, eta badira hainbat azpisarrerak hiztegiak jaso ez dituenak.

(Z9) OEHko azpisarrerak aztertzen dihardu orain, betiere egungo corpusetan bizirik badiraute. Horietako hainbat adibide gisa jaso dira lehendik ere hiztegian, baina azpisarrerak izateko besteko pisua badute, eta garrantzitsua da erabiltzaileek modu azkar eta argian aurkitu ahal izatea. Baina badira beste batzuk hiztegian ez daudenak, eta lekua izatea merezi dutenak. Beraz, forma berriekin konbinatuz, tradizioak ere badu oraindik zer eskainia, askotan forma berak adiera berriekin erabiltzen badira ere. Oraindik ez da aztergai hau bukatu, 2019an bukatuko da.

Bitartean, hiztegia bera osatzen jarraitzen du, corpusetako erabileretatik datozen adiera berriak ere jasoz. Eta, horrekin batera, Euskaltzaindiko beste batzorde batzuetako emaitzak hiztegitratzen ditu etengabe, horietan lexiko orokorreko hainbat forma jasotzen baita (antzinateko herriak¹¹, dinastiak¹²,

¹¹ 174. araua: «Antzinateko herriak. Ekialdeko eta Europako herriak».

¹² 182. araua: «Dinastien izenak».

munduko zenbait gizarte-eta erlijio-taldeen jarraitzaileak, ordena militar eta ospitalarioak¹³, eta munduko herriak eta etniak¹⁴, besteak beste). Hauek ez dira sistematikoki jasotzen, corpusetan erabiltzen diren neurrian baizik (*tuareg, xerpa vs mexika*).

Oinarrizko lexiko espezializatuak ere lantzen ditu Euskaltzaindiak, baina batzuetan proposatzen diren formak espezializatuegiak dira hiztegi orokorrerako eta, gainera, horrek desoreka sor lezake beste jakintza-eremu batzuekin (Matematika, Fisika, Kimika eta Astronomia¹⁵ landu dira orain arte, bai eta *Oinarrizko Hiztegi juridiko-parlamentarioa*¹⁶ edo *Literatura Terminoen Hiztegia*¹⁷; baina Medikuntza, Arkitektura, Filosofia eta beste hainbat arlo sistematikoki landu gabe daude). Horregatik daude, oraingoz, aparteko material gisa. Hala ere, *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* irizpideak baliatzen dituzte beti eta askotan hiztegiaren adierak aberasteko baliagarriak dira; kasuren batean zertxobait moldatzea ere ekarri dute zerrenda berri hauek.

4.2. *Euskaltzaindiaren Hiztegia zenbakitan*

Honaino iritsita, beraz, hau da egungo egoera¹⁸. Bederatzi azal ditu tipulak, eta zortzigarrenearaino ikus daiteke sarean. Kopurutan, Euskaltzaindiaren Hiztegiak 45.559 forma ditu guztira —38.409 sarrera eta 7.150 azpisarrera—, eta 62.519 adiera.

26.554 izen, 8.238 adjektibo, 4.975 aditz, 2.822 adverbio eta kategoria itxietako beste hainbat gramatika-kategoria biltzen ditu hiztegiak.

Euskalki-banaketak erakusten du euskara batuak euskalkietatik bildutakoa ez dela gutxi: Iparraldea (2.736), Hegoaldea (880), bizkaiera (999), nafarrera (371), zuberera (357), gipuzkera (177), lapurtera (56), behe-nafarrera (47) eta amikuzera (3),

Jakite-arloen atalean desoreka gehixeago ikus liteke, baina corpusen, alegia, euskal argitalpenen edukien isla da hau bete-betean. 56 jakite-eremu desberdin daude, gaur-gaurkoz, hiztegiak: Kimika (348), Hizkuntzalaritza (342),

¹³ 187. araua: «Munduko zenbait gizarte-eta erlijio-talderen jarraitzaileen izenak eta ordena militar eta ospitalario nagusien izenak».

¹⁴ 190. araua: «Munduko herriak eta etniak».

¹⁵ <<https://www.euskaltzaindia.eus/hizkuntza-baliabideak/hiztegi-digitalizatuak/oinarrizko-lexiko-teknikoak>>.

¹⁶ <<https://www.euskaltzaindia.eus/hizkuntza-baliabideak/hiztegi-digitalizatuak/oinarrizko-hiztegi-juridiko-parlamentarioa>>.

¹⁷ <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_xslt&lang=eu&layout=lth_list&search=1&view=frontpage&Itemid=474>.

¹⁸ Kopuruok 2018-10-03koak dira.

Matematika (292), Medikuntza (287), Fisika (277), Biologia (146), Musika (139), Anatomia (113), Erlijioa (105), Geologia (102), Teknologia (90), Botanika (81), Historia (81), Informatika (81), Ekonomia (76), Kirolak (71), Zoologia (71), Elektrizitatea (66), Mineralogia (64), Biokimika (59), Filosofia (48), Astronomia (45), Administrazioa (32), Arkitektura (29), Literatura (29), Psikologia (28), Logika (18), Eraikuntza (17), Politika (16), Meteorologia (13), Astrologia (12), Ekologia (12), Geografia (12), Mikrobiologia (12), Zuzenbidea (12), Metalurgia (11), Artea (10), Mekanika (10), Militarrek (8), Zinema (8), Mikologia (6), Nekazaritza (6), Argazkilaritza (5), Merkataritza (5), Arkeologia (4), Estatistika (4), Itsasketa (4), Automobilismoa (3), Optika (3), Tauromakia (3), Albaitaritza (2), Paleontologia (2), Pedagogia (2), Antzerkia (1), Soziologia (1) eta Teologia (1).

Erregistro-markak erabilera-maila zuzena errazten du: adierazkorra (301), behe-mailakoa (225), herri-mailakoa (145), lagunartekoa (129), jaso (122) eta haur-hizkera (24). Eta bestelakoen sailean erabilera egokirako laguntza aurkitu daiteke: gutxi erabilia (1.868), irudizko erabilera (506), zaharkitua (493), gaur gutxi erabilia (205), peioratiboa (13) eta arrunkeria (10).

Heldutasun maila batera iritsi dela uste dugu, nahiz honek ez duen etenik, ez behintzat gizartearen beharrei erantzuten jarraituko badu. Eta, orain arte egin duen bezala, erabiltzen dena biltzen jarraituko du, hori baita Akademiaren lana, duela urte batzuetako zalantza haiek gaindituta: erabileraren atzetik joatea, ez ezer asmatzea.

Eta erabileraren zuzentasuna ezinbestekoa bada, *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* balio nagusia adibidetegia da: adibide guztiak erabilera errealetan oinarrituta daude, corpusetatik jasoak dira, Euskaltzaindiak ez du adibide bat bera ere asmatu: debekatua du, debekatua dio bere buruari. Baina hautatuak dira adibide horiek, laguntza ezin egokiagoa ematen dute erabilera zuzena erakutsiz (erabilera sintaktikoa, esaterako), eta kolokazioz josita daude gainera.

5. AURRERA BEGIRA, ZER

(Z10) Eta, bai, iritsi naiz Z10era: kolokazioak. Hori da lantaldeak esku artekoak bukatzen dituenetarako aurreikusia duena, kolokazioak corpusetatik eskuratu eta *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* adibideetatik berreskuratu, eta dagokien lekua eman hiztegian. Euskara ama-hizkuntza ez dutenentzat ere aukera guztiak eskaini behar ditu, «senak» edo dena-delakoak dioskuna, euskara ikasi dutenen, edo ikasten dihardutenen eskura ere jartzea beharrezkoa da. Zergatik ez du hiztegiak *euritu* jaso, baina bai *euria egin*? *Adarra jo* bai, baina *ilea hartu* ez? «Hala delako» horiek hiztegiratu egin behar dira hizkuntza bizia jaso nahi

bada. Izan ere, biharko (eta dagoeneko gaurko ere esan dezakegu) euskaldun asko eta asko euskarara etorri berriak (izango) dira, eta guztientzako lekua egin behar du hiztegiak.

Beste batzordeetatik datorkiona ere koordinatzen jarraituko du lantaldeak, koherentziari eutsiz. Mendeurreneko logoak dioen moduan, «euskara ehuntzen» jarraitu beharko du, batzen, eta gero eta ahaltsuagoak diren tresnak eta baliabi-deak bere egiten. Baina hori beste hitzaldi baterako gaia litzateke, eta hemen utzi beharko dugu oraingoz.

Buka dezadan atzera begira, duela ehun urteko euskaltzaleak eta euskaltzainak gogoratuz, edo duela 50 urte Arantzazun eztabaida sutsuan aritutakoak gogora ekarriz. Zer pentsatuko lukete egindako bidez? Halako zerbait amestu zuten? Asmatu dugu? Ikusiko dugu atzetik datozenek nola epaitzen gaituzten.

BIBLIOGRAFIA

- ARTOLA, X., EZEIZA, N., GURRUTXAGA, A., SAGARNA, A., URKIA, M., 2017, «Le-xikoaren Behatokia: leiho bat XXI. mendeko hedabideetako euskarari», *Senez*, 48 (1968) 201-209.
- EUSKALTZAINDIA, 1920, «Batzar-agiria», *Euskera*, 1 (1919-1920).
- 1968, «Batasunerako hiztegia», *Euskera*, 13 (1968) 251-265.
- 2000, «Hiztegi batua», *Euskera*, 45 (2000-2) 283.
- 2008, *Hiztegi Batua*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2010, *Hiztegi Batua*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2012, *Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta adibideak*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2016, *Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta adibideak*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- MITXELENA, K., 1968, «Ortografia», *Euskera*, 13 (1968) 203-219.
- SARASOLA, I., ZALBIDE, M., AZKARATE, M., ADURIZ, J. A., SAGARNA, A., SEGUROLA, I., 1991, «Hiztegi batua: lanketa-eta onespren-prozedurak», *Euskera*, 36 (1991, 3) 1.135-1.145.
- VILLASANTE, L., 1956, «Gure eginbearrak», *Euskera*, (1956-1) 257-274.
- ZALBIDE, M., 1986, «Hiztegi-gintza-batzordea», *Euskera*, 31 (1986, 1) 127-142.
- 1991, «Euskaltzaindia euskal hitz-altxorren berrikuntza-lanean: eginkizuna eta jardupidea», *Euskera*, 36 (1991, 3) 1.097-1.113.

INFORMAZIO ITURRI OSAGARRIEI BURUZKO BIBLIOGRAFIA

- ETXEBARRIA, E., IRIONDO, E., 1989, *Hitzak irudiz ikasiz*. Bilbo: UPV/EHU.
- ELIZEGI, P., 1993, *Mila hitz irakurtzeko eta mila irudi begiratzeko*. Donostia: Tarttalo.
- FERRANDIZ, E., 1998, *Nire lehenengo 1000 hitzak*. Donostia: Tarttalo.
- ETXEBARRIA, J. M., MUJICA J. A., 1987, *Euskararen oinarriko hiztegia: Maiztasun eta prestasun azterketa*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzza.

GOIKOETXEA, J. L., 1994, «Bizkaiko edo inguruko berba euskara batuan baztertu izateko arrazoirik gabekoak», *Euskera*, 34 (1994) 795 eta hur.

Patxi Uribarrenek Hiztegi Batuko lantaldera helarazitako zerrenda, zalantzazko kasuak argitzeko eskatuz [barne-dokumentua].

HAEE/EJ, 1992, *Euskal Herriko Herri Erakundeen Barne Errotulazioa*. Oñati: HAEE/Eusko Jaurlaritza.

PETRIRENA, P., FERNANDEZ, L. (koord.), 1995, *Estilo liburua*. Donostia: Egunkaria S. A.

OLAZIREGI, I., BERASATEGI, J. M., ZALBIDE, M., 1993, *Hezkuntza Administrazioiko Hiztegia*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.

EUSKARA BATUA ETA ANTROPONIMIA

PATXI SALABERRI ZARATIEGI

Euskaltzaindia eta Nafarroako Unibertsitate Publikoa

Euskara batua eta antroponimia da hitzaldi honetan ukitzea egokitu zaidan gaia. Hasteko, pertsona izenez mintzatuko naiz, ponte izen deitzen ditugun horietaz, eta gero deituz hitz egin nahi nuke, tarte batez. Lehenetan, ponte izenetan, bestalde, izen neutro dei ditzakegunak ditugu batetik, eta hipokoristiko edo izen ttipiak bestetik.

Biltzar honen xedea, eta niri esleitu didaten hitzaldiarena, praktikoa dela uste dut; oker ez banaiz iraganeko laino-lanbroetan galdu gabe aitzina so egitea da helburua. Eta ongi dago, hala egin behar da, aurrera eginen badugu. Guztia-ekin ere, onomastikaren arloan bereziki —baina baita beste arloetan ere— iragana, urruna nahiz hurbila, oso kontuan eduki behar dugu, nondik heldu garen garbi izan behar baitugu nora joan nahi dugun xuxen jakiteko. Edo esaldia uzkailez, goazen bidearen bururaino onik iritsi nahi badugu, aurreko denboretan gauzak nola ziren, euskaldunek nola jokutzen zuten argi jakin behar dugu.

Eta nola iristen da jakintza edo ezagutza horretara? Paper eta liburu zaharretan aztarrika ibiliz eta jendeari galdeginez, ikertuz alegia. Eta hau da, nire irudiz, euskal onomastikaren arloan¹ hasiera-hasieratik eskas izan duguna, bai toponimian eta bai, nola ez, antroponimian. Honetan, gainera, garbizalekeria sartu zen, politikarekin batean, hastapenetik. Nola dei dezakegu bestela Sabin

¹ Ez naiz exonomastikan sartuko. Hau hein handi batean kontu berria da, beste hizkuntzetan gauzak nola diren ikusi eta izenak egokituz egin da arautzea, tradizio handirik izan gabe.

Arana jaunak *Deun-ixendegi euzkotarra edo deunen ixenak euzkeratuta* deritzan lanean egin zuena?

Egia da giroa oraingoaz arras bestelakoa zela, eta zaila dela egungo ikuspuntutik gauzak behar bezala epaitzea. Baina noan erran nahi dudanaren muinera: garai hartan ere (XIX. gizaldiaren bukaeran eta XX.aren hasieran) ikerketa falta zen, denbora hartan onomastikaz arduratzen zirenek ez zekiten zehazki gauzak nola izan ziren lehenago, ez eta ere orduan zuten nola ziren, euskaldunok zer izen ibili eta ibiltzen genituen. Eta beti errazagoa ohi da gauza berriak asmatzea, ezen ez ikerketa lan mantso eta asegarria egitea.

Zer agitu zen denok dakigu: Aranaren zerrendako izenak, autoreak politika munduan zuen izenagatik, berehala hedatu ziren, Bizkaian batez ere, abertzale munduan partikulariki eta, horren ondorioz, *Begoña*, *Koikili* eta *Koldobika* izeneko gizonak nonahi agertu ziren, edo *-e*, *-ne* akabaila zuten izenen jabe ziren emakumeak. Ez da ahantzi behar aipatu izendegia *Euzko-Alderdi Jeltzalia'ren Euzkera'ren Bizkai-Batzar Ordia'k* (sic) argitaratu zuela, hots, eta erdaraz erranik, tartean ardoak iraganik ez zegoela garbi geldi dadin, *la Comisión Bizkaina de Euzkera del Partido Nacionalista Vasco* delakoak karrikaratu zuela.

Izendegiaren sarreraren erdarazko bertsioan santutegiko izenak Sabino de Arana y Goirik «egokitu» zituela erraten da, «...*nombres propios adaptados por Sabino de Arana y Goiri*» hitzez hitz, baina euskarazko bertsioan «...*deunen ixenak euzkeratuta ta ixentzat ezarten diran jayetako ixenan euzkerazko ikurpenak Arana-Goiri'tar Sabin'ak* (sic) *asmaubak (resic)*» dugu, asmatuak alegia, eta hala da neurri handi batean. Menturaz zehatzena Aranak kasu gehienetan euskarazko edo euskararako egokitzapena asmatu zuela erratea dateke, ez izena bera, *Visita-ción* -> *Iker* eta *Ikerne* bezalakoak alde bat uzten baditugu behintzat.

Izendegiarekin txantxa asko egin daitezke, honelako izenak ikusirik: *Autónomo* | *Autónoma* -> *Autonoma* | *Autonome*; *Francisco* | *Francisca* -> *Pantzeska* (*Jabierr'tarr Pantzeska*) | *Pantzeske*; *Pacífico* | *Pacífica* -> *Pakipika* | *Pakipike*; (*Reparado*) | *Reparada* -> *Erreparata* | *Erreparate*. Egun kolesterola jaisteko edo kontrolatzeko edabe izentzat balio lezakeen *Deikol* | *Deikole* pareta (*Deícolo* erdaraz) ere badago.

Baina ez da irri egiteko kontua: *Deun-ixendegia*-n agertzen diren izenetako batzuek, ez denek bistan da, segida ukan zuten, gerra zibilaren eta honen ondoko berrogeizaro luzean debekaturik egon baziren ere, asko itzuli edo itzularazi bazituzten ere. Tradizioa sortu zuten eta frankismoaren azken urteetako eta trantsiziokoetan Satrustegik argitaratutako izendegitxoetan sartu ziren, hein batean, bai baitziren *Deun-ixendegi*-ko izenak zituzten lagunak, edo, ofizialak erdarazkoak ukanik ere, *Deun-ixendegi*-koak erabiltzen zituztenak, haien orde, zenbait une eta gunetan behinik behin, *Luis* edo *Koldo* Mitxelenak, konparaziorako.

Beraz, Aranak urratu zuen bidea gero Satrustegik jarraitu zuen, neurri batean, arruazuarrak berak bere baitako franko sartu baitzituen. Lana hasi eta buka, burutik burura aztertzeko gutziarik ez badugu ere (ikus Salaberri 2005: 689-693), erran dezakegu Arruazukoaren izendegietan badirela:

1. Aranak egokitu izenak: *Aintzane, Ander, Gorka, Iker* / *Ikerne, Jaione, Jokin* / *Jokiñe, Josu* / *Josune, Jurgi*... Baina ez *Aintza, Errapel* edo *Jaio*, erraterako.
2. Izen zaharrak *Aioro* / *Aiora, Domiku* / *Domeka, Eneko* / *Oneka, Urdin* / *Urdina, Usoa, Xemen* / *Ximena*...
3. Ama birjinaren adbokazioa duten ermiten izenak: *Aitziber, Aizpea, Alkain, Erkuden, Kizkitza, Lierni, Nagore, Oskia, Untzizu*...
4. Izen zaharra Aranaren bidearekin lotzen dutenak: *Antso* / *Antxone, Gabon* / *Gabone* (eta *Marigabon*), edo toponimoa eta Aranaren bidea bateratzen dituen bikoteren bat, *Usun* / *Usune* adibidez.
5. Hipokoristikoak: *Bakartxo, Txarin, Txaro, Txartiko, Txartin* / *Txartina, Txerran, Txeru, Txomin, Txopeiza, Txordon, Txurdin, Xixili, Xurdana, Xurdina*.

Adjektibo eta izen arruntetan oinarri duten neska izenek *-a* artikulua dute, *-(n)e* ez dutenean: *Alaia, Andia, Apala, Argia, Enea, Erlea, Ezkurra, Garoa, Haisea, Hegoa, Iharra, Lorea* (eta *Lore*), *Makatza, Mendia* (Arroizko ama birjina, nonbait), *Nahia* (eta *Nahikari*), *Narrea, Nerea* (eta *Nere*), *Oihana* (eta *Oihane*), *Urrea, Usoa, Zuria* (baita *Zuri* eta *Zuriñe* ere)... Bide beretik, neska izentzat proposatzen diren toponimoetan anitz dira akabailan *-a* edo *-e* dutenak, ermita izan edo ez izan: *Abauntza, Aginaga, Aginarte, Ainize, Aiskolunbe* edo *Eskolunbe, Aritzaga, Aritzeta, Arluzea, Armentia, Elorriaga, Elurreta, Erdoitza, Erdotza*, etab. Mutilen izenetan kontsonantez bukatzen direnak dira ardurakoenak: *Abaigar, Abar, Abarrotz, Abauntz, Agoitz, Aizaroz, Alatz, Analar, Argoitz, Eihar, Ezker, Garriz, Gomazin*...

Izendegian Ama Birjinaren ermiten izenekin batean herri, ibar eta auzo izen franko sartu ziren, *Aduna, Aginaga, Ainhoa, Ainize, Aintzile, Aizaroz, Akotain, Altzo, Amaiur, Araitz, Artzanegi, Bikuña, Donaisti, Dulantzi, Ehari, Eneritz, Ezkioga, Ezkurra, Gares, Getari, Igai, Igoa, Ilotz, Lasarte, Lerate, Lezaeta, Mezkia, Nagore, Okaritz, Olite, Olleta, Soraturen, Urdaspal, Usue, Uritz*.... Baita egungo Venezuelen arrakasta latza lukeen *Bolibar* (g.) ere.

Horietako batzuk euskaraz ez daude ongi emanak, *Olleta, Osabide, Usue, Zaballa* adibidez, horiek gure hizkuntzan *Oleta, Otsabide, Uxue, Zabala* izan direlako, era batera edo bestera. *Okaritz* (Araba) baina *Osteriz* (Nafarroa) izenak ere ez dirudi guztiz ongi emanak daudela, izatekotz ere *Okariz* eta *Osteritz* behar luketelako. Batzuetan txantxetarako atea ere irekitzen da Satrustegiren

izendegian, *Paternain* edo *Uriarte* ponte izenak ikusirik, bai bata eta bai bestea aski abizen hedatuak baitira, lehena Nafarroan, eta bigarrena Euskal Herriko mendebaldean bereziki. Ez dut uste, zernahi gisaz, baden *Paternain Paternain* (e.) edo *Uriarte Uriarte* (e.) izen-deiturak dituenik. Baina *zoazi!*

Mendi eta toki izen franko ere badaude: *Aizkorri*, *Alaitz*, *Aloña*, *Altzaga*, *Altzibar*, *Belate*, *Elizamendi* eta *Elizmendi*, *Erga*, *Gaztelu* (Taxoareko dermioa, nonbait), *Gorbeia*, *Iruña*, *Kodes*, *Orella* (Luzaideko aurkintza), *Sagarduia*, *Saioa*, etab. Kontuan har bedi aniztetan ermitak mendietan egoten direla eta mendiaren izena dutela. Kasuren batean, berariaz, egileak izena pixka bat leundu nahi izan zuela irudi du, kontsonantea aldaturik: *Duruma* (*Durruma* behar lukeela dirudi).

Izen guztiek ez dute arrakastarik izan —edo ez arrakasta bera segurik—, baina garbi erran daiteke Satrustegiren izendegiak, lehenago Aranarenak bezala, bidea urratu zuela lehenik, eta ongi zolatu eta are zolaberritu ondoren. Gainera, izendegietan agertu ez arren, baziren bide horietan barna zebiltzan hainbat izen, bukaeran *-a* artikulua edo *-e*, *-ne* zuten emaztekientzako formak, legeak sexuak bereizi behar direla, edo nahasbidea sailhestu behar dela behinik behin, erraten baitzuen eta erraten baitu oraino ere.

Horiek guztiak Euskaltzaindiaren euskal izendegian sartu ziren. Hau da, berrikuntzak berrikuntza, aitzineko izenak, aipatu izendegietan azaltzen zirenak eta, agertu ez arren, norbaitek han eta hemen emanak zituenak sartu ziren, ez zen, gure «fan» harroko horietako batek dioen bezala, M. Gorrotxategiren eta P. Salaberriren gauza izan. Pentsatzen dut Euskaltzaindiaren *Euskal izendegia* delakoaz ari datekeela delako «fan» hori.

Garbi dago, bestalde, erdarak, jendeak burutan zuen eta duen erdarak, pisu eta garrantzi handia izan duela ponte izen bat mutilendako edo neskendako aukeratzeko tenorean, aniztetan *-a* artikuluekin batean. Satrustegiren izendegian, gizon izenetan *Aingeru* ‘ángel’, *Barea* ‘limaco’ (eta ‘babosa’, egia erran; *barea* gauza gehiago ere izan daiteke, jakina), *Orkatz* ‘corzo’, ‘ciervo’, ‘gamo’ ditugu; *Txori* Garesko ama birjina baten izentzat aurkeztua da, eta neska deiziotako hartua.

Nesken izenetan *Amalur* (‘madre’ eta ‘tierra’), *Ainara*, *Elaiá*, *Enara* ‘golondrina’, *Erlea* ‘abeja’, *Lore* (gainera *-e* du akabailan), *Lorea* eta *Lili* ‘flor’ daude, besteak beste, baina baita *Elorri* ‘espinó blanco’ ere, azken hau apika *Errosali*, *Estebeni*, *Geaxi*, *Garazi* edo *Graxi*, *Mañoli* eta bukaeran erdaraz *-ia* / euskaraz *-i* duten izen ugarien mutzoan sartu nahi zuelako. Baina oroit bedi irakurlea gorago aipatu *Elordi* gizon izenaz. *Sorospen* ‘ayuda, socorro, auxilio’ ere antzekoa da; aintzat hartu behar da erdaraz *La virgen del (perpetuo) socorro*, *María auxiliadora* eta beste daudela.

Gurutzi, *Iruri* eta *Loredi* ere hola ulertu beharko ditugu, hain segur. Gainera, oinarrian *cruz* eta *flor* femeninoak ditugu aurrenekoan eta hirugarrenean.

Lorete-k *lore* du oinarri eta *-e* «femeninoa» akabailan. *Itsaso* neska izena izatea ere, segur aski, erdaraz *Marimar*, *María del Mar* izateari zor zaiokoe, itzuliz gero gaztelaniaz *el mar* gehiagotan erraten delako, hemen barna, *la mar* baino. *Elordi* eta *Orbi* berriz mutil izenak dira, hain segur ere gaztelaniaz lehena *espinal* delako, eta bigarrena *el (monte) Ori*.

Nik gehituko nuke, baina hau urrunegi joatea izanen da apika, Satrustegik emakumeen ezaugarritzat-edo zekuskien «bertuteak» ere sartu zituela, hitzak nola ere bukatzen baitziren: *Bibotz*, *Garbi*, *Gozo*, *Maite* (erdaraz *Maritere*, *María Teresa*-ren hipokoristikoa da), *Zeru*. Eta alderantziz, gizonen ezaugarritzat zituenak mutilenetan, *Sendo* eta *Sendoa* kasurako. Bestalde, irudi du Satrustegirenean ama birjina izateak edo ez izateak agintzen duela, hitza nola bukatzen den ez baitzaio, zenbaitetan eta itxuraz, axola: *Abendaño* (e.), *Udoz* (e.), *Untzizu* (e.), *Urroz* (e.)... Batzuetan batek ez daki zergatik jokatu zuen jokatu zuen bezala, hau da, zergatik dugun *Unai* (g.) vs. *Unaisa* (e.), baina *Artzai* (g.) baizik ez.

Ordu artekoak nola edo hala kontrolpean zeuden, baina jendea, ermiten izenekin bidea urratua baitzen (cf: *Okon* edo *Okendo* neska izenak), bestelako leku izenak ere erabiltzen hasi zen: *Bianditz* eta *Dulantz*, argibidez. Orobat eguraldi kontuekin lotutako izenak: *Ekaitz*, *Hodei*, *Ibai* eta beste, Satrustegiren izendegiko *Haizea*-z landara. Halaber zuhaitz izenak: *Aritz* (eta *Aritzeder*, g.), *Oihana* (e.), *Urkia* (e.), *Zuhaitz* (g.) Satrustegirenean, *Haritz* (g.), *Lizar* (g.), *Zumar* (g.), *Pagoa* (e.) gero. Eta hemen sortu zen ahakar eta sesioa: zer dira horiek, neskarenak ala mutilarenak?, nola dakigu? Garbi dago bukaerak eta erdarazko adierak garrantzi handia ukan dutela: *Haritz* ‘roble’ (g.), *Lizar* ‘fresno’ (g.), *Zuhaitz* ‘árbol’ (g.), *Zumar* ‘olmo’ (g.), baina *Euri* ‘lluvia’ (e.), *Pagoa* ‘haya’ (e.).

Nik orain arte ikusi dudaren arabera, jendeak, oro har, izenak haurren sexua adieraztea nahi izaten du. Hori ikasleen deizioetan ikusten dut garbienik. Egia da badela, kasuren batean, erregela baiesten duen salbuespena: *Oihan* neska erraterako, baina nik bakarra ezagutu dut, *Oihana* eta *Oihane* ohikoa izanagatik. *Amaiur* izeneko mutila ere izan dut klasean, *Amaiur* deitzen zen neskarekin batera, talde berean, baina oraingoan ere *Amaiur*, gutiz gehienetan, neska izan ohi da. Nabarmendu beharra da *Amaiur* Satrustegiren izendegiko *unisex* bakanetakoa dela, mutila nahiz neska izena (hau da izendegiko ordena) izan baitaiteke. Uste izatekoa da *Ama*, *Amaia*, *Amalur* eta besterekiko antzekotasunak jendea *Amaiur* gehienbat neska izentzat hartzera eramanez. Erdaraz *Maya* izan da eta da herria, nahiz eta gero eta gutxiago aditzen den forma hori, oker ez banago.

Badakit batzuek denentzako, bientzako izenak nahi dituztela, eta ikusiko geroak zer dioen. Nolanahi dela, geroaren ihardespenean beha gauden bitartean, gauzak historian zehar nola izan diren iker dezakegu. Eta paper zaharrak ikusi dituenak eta adituen lanak irakurri dituenak badaki euskaldunok beti neska izenak eta mutil izenak bereizi ditugula. Hori horrela da, ez da iritzi kontua.

Andres Iñigok eta biok (1997) aspaldian euskaldunok tradizioz sexua bereizteko ibili genituen baliabideak zein ziren zehazten saiatu ginen, eta hauek ikusi genituen:

1. *-o, -u* edo kontsonantea (g.) / *-a* (e.); batzuetan *-e* / *-a* izan da: *Bazkoare* (edo *Paskoare*) / *Bazkoara, Mikele* / *Mikela*, lehenean *Pask(o)al* / *Pask(o)ala* eta bigarreanean *Mikel, Mikelo* ere izan arren. Batzuetan, *Marti, Martie, Martia*-ren kasuan bezala, edo *Gartze, Gartzea, Gartzia*-renean, aipatu kontrajarpenak ez du funtzionatzen, denak gizonarenak dira. Anitzetan bai, ordea.
2. *Jaun, aita* edo \emptyset / *andre: Gartzia, Jaungartzia* / *Andregartzia; Jaunumea* / *Andreumea...*
3. *Gizon izena* / *Mari(a) + gizon izena*. Honelakoetan emazteki izenak dira termino markatuak, oinarritako gizonentzakoak hartzen direlako: *Joan* / *Mari(a)joan, Migel* / *Mari(a)migel*.
4. *Gizon izena* / *gizon izena + -i(t)za* atzizkia: *Joan* / *Joanitza; Lope, Lop* / *Lopetitza, Lopitza*.
5. *Gizon izena* / *gizon izena + -sa, -xa*. Hau oikonimian (*Agerrea* -> *Agerre* / *Agerresa* demagun) arrunta da zenbait lekutan, baina antroponimian gauzak ez daude arras garbi.

Honaino oraindainokoak. Eta, galdegin diezaiokegu geure buruari, hemen-dik aitzina, zer?

Nire ustez onomastikan euskaltzainek berek ez dituzte gauzak garbi ikusten, ez behintzat beste arloetan ikusten dituzten bezain garbi. Ponte izenen arloan, ez gara jendeari gidaritzza emanen liokeen proposamenik iristeko gauza izan, eta orain erabakia, askotan, bestek hartuko du, gai hauetaz ezinbestean asko jakin behar ez duen epaileren batek seguruenik. Geroak erranen.

Zenbaitek garbi ikusten ez duten beste gauza bat deituren arautzearena da. Nola uler daiteke, bestela, syntaxian, hiztegian, ebakeran... arauak eman dituzten euskaltzain oso horietako batzuek beren deiturak erdal grafia espainol edo frantses tradizionalarekin idazten jarraitzea? Nola justifikatzen da hori euskal gizartearen aitzinean? Zeren deitura horiek euskal munduan eta euskararen barnean sortu dira gehienetan, nahiz gero gure inguruko hizkuntza nagusiek, politika egituretan oinarriturik, nola idatzi behar ditugun erran eta erraten diguten.

Badakit gai hauek txirristalariak direla, eta hemen ere ikerketa sakona egin behar dela gauzak nola diren zuzen ikusteko. Baina argiak diren deitura horiek, nola ez ditugu euskal grafiarekin idatziko? Eta zer egingen dugu gure idazle klasikoekin eta ez hain klasikoekin abizenekin? Edo euskalgintzan aritu direnen abizenekin? Zer egingen dute Euskal Herriko liburuzainek? Nola idatziko dituzte *Aguirre, Baraṭziart, Bustinza, Cardaberaz, Elissalde, Elissagaray, Etcheverry,*

Hiriart-Urruty, Labayen, Leizarraga, Múgica, Salaberry, Urquiaga, Zaitegui, Zubicaray eta beste? Eta horiek euskal grafia zuzenarekin ematen baditugu, zergatik ez ditugu geure deiturak euskal grafia zuzenarekin idazten? Nola ulertzen da hori?

Ikerketarena behin baino gehiagotan aipatu dut lan honetan, eta berriz erranen dut nire iritzian oinarri-oinarrizko gauza dela. Askotan erabakiak presaka eta poteka hartu behar izan dira, liburuak argitaratu behar zirelako, xaflak karrika kantoian paratu behar zirelako eta beste hamaika arrazoirengatik. Eta gero lanak, jakina! Eta non daude ikertzaile eta langileak? Non dago baitezpadakoa den azpiegitura? Euskaltzaindiak hainbat hitzarmen sinatu eta sinatzen ditu era bateko eta besteko erakundeekin, eta gero horiek trukean zer eskatzen dute gehienetan? Onomastika lanak: hirien, herrien, auzoen, karriken, aurkintzen eta besteren izenak euskaraz nola diren eta zergatik dioten txostenak. Eta horiek egin egin behar dira, eta ez nolanahi, ahalaz.

Eta presaka ibiltzearena da beste kontua: batzorde batzuek jo eta su ari behar izaten dute, leher eta zapart eginen badute ere, epeak errespetatu beharrez, baina beste batzuek ez dute holako lehiarik, lana akitzeko premia gorririk ez.

Natorren ikerketara. Deituren arloan argitzeko eta erabakitzeko gai franko daude. Txistukariena, hitz barnekoa eta bukaerakoa, da horietako bat. Honekin loturik, erran beharrik ez dago, oso-oso ugariak diren patronimikoen «arazoa» dugu. Deitura patronimikoa duten anitz euskaldunek ez dituzte patronimikoak, edo patronimikoen erdal formak behintzat, batere begiko, eta modu bateko edo besteko ihesbideak hartzen dituzte: lehen eta bigarren deitura lotzea, bigarrena zena lehen tokira pasatzea, patronimikoaren ordez harekin zerikusirik ez duen *-rena* bukaeradun deitura oikonimikoa erabiltzea, eta abar. Horretan ez naiz sartuko. Hala ere, patronimikoak euskaldunago sentitu ohi diren beste abizen horiek bezain hemengoak eta gureak direla ez dut nik zalantzarik egiten. Eta duda egiten duenak azken urteetan argitaratzen ari diren Erdi Aroko agiri bildumei soño bat egin besterik ez du. Hor argituko eta kenduko ditu zalantza guztiak.

Hor ikusiko du, berebat, patronimikoek behiala ez zutela gero hartu zuten itxura, akabailan maiz *-iz* edo *-itz* edukitzen zutela. Eta hau da patronimikoen erdal formatik alde egiteko beste era bat, «ihesbide historikoa» dei dezakeguna. Hemen kontua da aipatu itxura aldaketa, erraterako *Peritz* > *Pérez*-en duguna, zergatik gauzatu den ikustea eta azaltzea. Ez da gai erraza, baina Espainian hollako orokortze bat burutu dela garbi ikusten da, deituretan, iturri bertsutik atera diren herri izenek, gehientsuenetan, jatorrizko bokal palatal itxia atxiki duten arren. Alegia, egun *Fernández, Hernández, González, Jiménez, Pérez, Rodríguez, Sánchez* eta beste ditugu, baina herri izenetan, bokalari dagokionez behintzat, aldaketarik ez da izan, gehienetan: *Albéniz, Apellániz, Lauquíniz, Mezquíriz, Músquiz, Olóriz, Oscáriz, Ocariz Ostériz, Ostiz* eta abar.

Herri izen horiek garbi adierazten dute aldaketak deituri eragin diela, hauek, norbait ezetz irudi dakiokkeen arren, aldaberak direlako. Eta gure patronimikoak oharkabeko edo jakinaren gaineko olde bateratzaileak itxuraldatu zituen, «espainoldu», ez denak hala ere, *Enecoiz*, *Miqueleiz* hor daudelako, *Miguéliz*-en eta *Ortiz* hedatuaren aldamenean. Bereziak diren *Díaz*, *Díez*, *Gómez* eta *Ruiz* ez ditut ukituko. Informazio gehiago nahi duenak Salaberri (2003) kontsulta dezake.

Hortaz, eta harira etorritz, zer egin dezakegu egun patronimikoekin? Zer beste arrazoi dago, dokumentazioko forma historikoez eta herri izenen paralelotasunaz landara, patronimikoen forma aldatzeko bide eta oinarri ematen diguna? Egia erran, dokumentazioa bera ere iragazten eta eralkitzen jakin behar da, ez guk nahi dugun bahearekin, bistan da, ez datuak guk nahi dugun aldera egotziz eta uzkailez. Baina betikoa: hemen Hegoaldean hizkuntza ofiziala gaztelania izan da, eta eskribau gehienxkoenak, arduenean, erdal formak ederreksi, lehenetsi eta hobetsi dituzte, baita erdarara irauli ere, egiteko gaitasuna eta egokiera zuten aldiro. Hori hola da. Eta hola izateak gure onomastikaren azterketa, historikoa batik bat, baina baita egungoa ere (bi alderdiak, historikoa eta sinkronikoa, heretikoki estekaturik daude), behar bezala ezagutzea galarazten eta eragozten digute.

Bada, alabaina, lehengo egoera nolakoa zen igartzera, antzematera, baita pittin bat ikustera ere uzten digun xularte bat, arteka bat nahi baduzue: oikonomia. Izan ere, etxe izenetan noizbaiteko jabearen izen-deiturak ediretea maizko gauza da, nahiz holakoak, egun, guk nahi baino aise gutxiago dauden bizirik. Hemen ere ikerketa egin beharra. Nik multxo bat harrapatu dut: *Joanperitzenea* (Doneztebe), *Mariperitzenea* (Erratzu), *Juanperitzenea* (Etulain), *Joanperitzenea* (Etxalar), *Juanlopitzenea* (Etxaleku), *Martiperitzenea* (Goizueta), *Joanperitzenea* (Ituren), denak ere [tʃ]-rekin ahoskatuak, ez bakarrik idatziak.

Honek zer erakusten du? Euskaldunok *Lopitz*, *Peritz*-en moduko patronimikoak ibiltzen genituela, aski berandu arte gainera, etxe horiek hain zaharrak ere ez ohi direlako. Honek bide eta zilegitasuna ematen digu nahi duen guztiak bere deitura patronimikoa *-iz* edo *-itz*-ez idatz dezan? Bai, honek, herri izenetan dugun *-i(t)z* bukaerak eta dokumentazioan kausitzen ditugun tankera horretako patronimiko ugariak. Erran bezala, zirrikitia da, harleioa, xularte, baina oraingo patronimikoen giblean zegoena ikusteko aukera ematen digu. Gure arloan hola jokatu behar izaten dugu usu. Askiz *Trümmer Linguistik* da onomastika, zorigaitzez, ardura.

Honaino irakurtzeko eramanpena izan duen irakurlea ohartu izanen da ez dudala behin ere lanaren izenburuan ageri den «euskara batua» aipatu. Ez baita aise euskara batua eta antroponimia lotzea. Hiztegian gauzak nola diren edo nola izan behar duten erran daiteke, hitz batek nolako forma ukan behar duen edo zer adiera, eta gramatikan ere, arau emaile denean segurik, menderagailu

batek, konparaziorako, zer esanahi duen edo dituen adieraz daiteke. Antroponimian, aldiz, azpiko eremuak bereizi behar genituzke, ponte izenak eta deiturak, konparazione, maila banatan daudelako, ene irudiko.

K. Eleizalde S. Aranaren *Deun-ixendegia*-ren 1910eko edizioiko hitzaurrean dio euskarak literaturarik ez duela ukan, idazleek gure hizkuntza erdararen morrontzapean ezarri dutela, eta honen ondorioz hilzorian dagoela. Haren iritzian, euskara heriotzatik salbatzeko eginkizunetako bat izenen arloan «aurrera eragitea», aitzinatzea da, «euzkera mordollozkoak» diren *Pello*, *Koxe* bezalakoak alde bat utzi eta *Koldobika* eta *Kepa*-ren modukoak sartuz, sarraraziz. Honela bukatzen du aipatu liburuxkaren atari gisako erdarazko testua: «Desde hoy, tiene el euzkera, como todos los demás idiomas, su *Nomenclator*, tomado de los orígenes, formado con gran entendimiento, adecuadísimo para nuestro idioma».

Jakina da Euskaltzaindiak Campi3n eta Broussaini enkargatu 1920ko lanean egin zen proposamenak, euskara batua gipuzkeran, lapurteran edo bion arteko konbinazioan oinarritzen zuenak, ez zuela arrakastarik ukan, Azkueren 1934ko *gipuzkera osotua*-k ukan ez zuen bezala. Gero, gerra zibila etorri zen lehenik, eta frankismo luze-grisa haren gibeletik (ikus Zuazo 1988). Berrogeizaro triste horretan ez zen gauza handirik izan antroponimiaren arloan: Irigaraik eta Mitxelenak 1955ean argitaratu izenen gaineko artikulua, Mitxelenak berak 1953an eta 1955ean kaleratutako *Apellidos Vascos* (gehienbat toponimoak ukitzen dira) eta, batez ere, 1966an Irigaraik ateratako ponte-izen zerrenda².

Alegia, euskararen batasunaren aldeko ahaleginak eta ponte izendegiaren aldekoak aski paretsuan joan ziren gerla zibilaren aurretik eta frankismoaren barnean. Orobat, 1968an Arantzazun euskara batuaren oinarriak jarri eta gutxira, 1972an, ikusi zuen argia Satrustegiren lehen izendegiak, *Nomenclator Onomástico Vasco / Euskal izendegia* deritzanak.

Hortaz, argi ikusten da gure hizkuntzaren batasuna eta gure ponte izendegiarena hastapenetik bateratsu joan direla, gure herriak hizkuntza estandarizatu behar bazuen berezko izendegia ere behar zuela. Honen «berezkotasuna» ez zatekeen, hain segur, bera eta berdina denendako: Arana eta Eleizalde *tabula rasa* egin nahi zuten, goiti-beheiti, gure tradizioarekin, aitzineko sistemarekin, erdal izenetan jatorri duten *Koxe*, *Pello*, *Peru* bezalakoak ez zituzten maite, ikusi moduan, nahiz lehen biak euskarak adierazkortasuna bideratzeko duen palatalizazio sistema aberats, zahar eta orokorrean bete-betean sartzen diren. Erran dudan eran, ez zuten gure antroponimia sistema ongi ezagutzen.

Aingeru Irigaraik (1966), aldiz, eta honetaz inor gutxik idatzi du, Arana-Eleizalderen izenak erabat baztertu gabe, dokumentazioko izenak, aldaera palatalizatuak (hipokoristikoak), ama birjinen izenak eta abar sartu zituen, hain

² Euskaltzain honen 1934ko lan ttikia ere hagitz interesgarria da.

segur Mitxelenarekin batean eta errenteriarrek bere kontura egin lanen ondorioz (honetaz ikus Salaberri 2013). Denbora hartarako gizarte eskaera handitzen hasia zen, lehen ikastolak nola edo hala abian ziren, arazo anitzekin izan arren, eta euskaraz ikasten zuten haur haiek euskal izenak ere «behar» zituzten, euskarazko irakaskuntzarekin batean. Honen erantzuna izan bide ziren aipatu ditugun Iri-garai eta Mitxelenaren lanak aurrenik, eta Satrustegirenak gero.

Dena dela, euskara batuaren lehen urratsetan arazotxoren bat izanagatik (*h*-rena erraterako), arrakasta berehalakoa izan zen, gizarteak kode estandarra behar zuelako, partikularki diktadorea hil eta frankismoa gainbehera abiatu zenean. Hainbat erabaki hartu ziren, hizkuntzari berari, kodeari zegozkionak, eta aitzina joan ginen. Ponte izendegiaren arloan, ordea, gauzak ez ziren hain errazak: iragan berriarekin jokatu behar zen, Arana-Eleizalderen garaitik heldu ziren izenekin, horietako asko ibiltzen zirelako, ofizialki edo estraofizialki, eta horiek bildu beharrak ziren, zalantzarik gabe, euskal antroponomia historikoaren ikuspuntu-tik egokiak izan edo ez izan. Bestalde, Satrustegik bide berriak ireki nahi izan zituen, gurasoek haurrak bataiatzeko tenorean aukera franko eduki zituzten, eta horrek izengaiak handik eta hemendik hartzera eraman zuen. Legea aldatuz joan zela ere aintzat hartu behar da. Irizpideak, bestalde, ez ziren biziki argiak, antropomimia gai zaila delako, bihurria, sozionomastika azken batean, kodetik atera eta gizartera garamatzana. Eta behin ermiten, mendien eta abarren bidea irekiz gero... noraino joan zitekeen?, noraino joan behar genuen?

Kontuan eduki behar da, orobat, legearen mende gaudela, eta legeak sexu nahasketarako biderik ematen ez duten izenak ipini behar direla agintzen digula. Ez dirudi honi aurka egin dakioken, Euskaltzainditik bederik. Kontrakoa pentsatzen duenik badago, erran beza nola. Kasu puntualak badirela? Bai horixe, zirrikituak bila daitezke, baina sistematikoki Akademiatik ezin zaio legeari itzuri egin Hegoaldean. Iparraldean gauzak desberdinak bide dira, baina *ñ*-dun izenik ezin paratu, hala ere!! Non gelditzen dira gure *Aña*, *Beñat*, *Eñaut* eta beste, adibidez?

Beraz, ponte izenen arloa aski labaina dela erran daiteke, aintzat aldagai anitz hartu behar direlako: 1. Oraindik ongi ezagutzen ez dugun gure antroponomia historikoa edo historia antroponimikoa, 2. Arana-Eleizalde lehenik eta Satrustegik gero beren izendegietan sartu zituzten deizioak, lehen puntuko onimoekin eta haiek erakusten dituzten joerekin beti ongi arranjatzen ez direnak (gizonenetan sistematikoki *-a* paratzea, *konparazione*), 3. Arana-Eleizalderen bidetik, baita Satrustegirenetik ere, han-hemen sortu eta Euskaltzaindiak anitz aldiz, eta ez bakarrik Hegoaldean, ontzat hartu zituen izenak, bukeran *-e*, *-ne* dutenak edo leku eta mendienak, baita, hein batean, naturarekin eta fenomeno atmosferikoekin zerikusia dutenak ere. Akademiak ontzat eman ez arren Madrilen eta beste toki batzuetan onetsi direnak ere badira, eta ez gutxi. Bestalde,

eta hau da 4. aldagaia, legea hor dago, Frantzian gauza bat dioena eta Espainian beste bat, eta horrekin toreatu behar!

Abizen edo deituren izendegia ere landu da: hor dugu Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeak 1998an karrikaratutako *Euskal deituren izendegia*, gero poliki-poliki baina etengabe osatuz eta gizenduz joan dena, iritsi diren eskaerei eman ihardespenean bitartez, obrak berriro argia ikusi ez badu ere, paperean segurik.

Eremu honetan «batasuna» erdieste errazagoa da, ezbairik gabe, arazogabea ez izanik ere. Konpondu beharrekoen artean aipatu ditugun txistukarien tratamendua eta patronimikoen arautzea dira erronkarik handienak menturaz, baina bukaerako bokala galdu duten Iparraldeko deiturak (*Agorret*, *Uhart*), hasieran erromantzeko *D-* dutenak (*Dagorret* edo *Duart*), *h*-ren presentzia edo absentzia (*Hiribarren* eta *Iribarren*), deitura beraren aldaerak (*Albistur* eta *Albiztur*), toponimoekin lotura zuzena duten deiturak (*Lazkao* baina *Lazcano*, *Lazkano*; *Navascués* / *Nabaskoze* baina *Navascués*; zer neurritan hurbildu behar dugu abizena iturburu duen leku izenaren euskal formara?), erdaraz *de* preposizioa daukaten deitura konposatuak (*García de Eulate*, *Martínez de Irujo*) eta beste ere (erabat arautzeko daudenen artean ditugu).

Bukatzeko, berriz erranen dut hauei guztiei soluzio egokia eman ahal izateko ikerketa zehatz eta sakona egin behar dela, ezin dela lehenik, udalen batek edo erakunderen batek eskatu digulako, irizpena eman eta gero, kasurik hobereanean, gauzak nola diren ikertu. Prozedura alderantzizkoa da edo alderantzizkoa izan behar luke. Honetan lehiak eta presak behin baino gehiagotan eraman gaituzte errekarra, eta berriro ere haratuko gaituzte, gure jokabidea aldatzen ez badugu.

LABURDURAK

- e. emakumea
- g. gizona

ERREFERENTZIAK

- ARANA, S., 1910, *Deun-ixendegi euzkotarra edo Deunen ixenak euzkeratuta*. K. Eleizalde (arg.). Bilbo: Eusko Alderdi Jeltzalea.
- AZKUE, R. M., 1934-1935, «Gipuzkera osotua», *Euskera*, 15 (1934) 1-50, eta *Euskera*, 16 (1935) 151-184.
- CAMPIÓN, A. eta BROUSSAIN, P., 1920, *Informe de los Sres. académicos A. Campión y P. Broussain a la Academia de la Lengua Vasca sobre la unificación del euskera*, Bilbo.

- EUSKALTZAINDIA, 1998, *Nomenclátor de apellidos vascos / Euskal deituren izendegia*. Madrid/Bilbo: Ministerio de Justicia/Euskaltzaindia/Eusko Jaurlaritza.
- 2001, *Euskal izendegia*. Bilbo: Eusko Jaurlaritza.
- IÑIGO, A. eta SALABERRI, P., 1997, «Euskaraz femeninoak egiteko izan diren bideez», *Euskera*, 42 (1997) 257-270.
- IRIGARAI, A., 1934, «Les prénoms basques», *Gure Herria*, 14 (1934) 478-480.
- 1966, *Nomenclátor euskérico de nombres de pila aprobado por la Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindiak onartutako Euskal Izenlerroa*. Bilbo.
- MITXELENA, K., 1953, *Apellidos Vascos*. Donostia: Biblioteca Vascongada de los Amigos del País, 11. Bigarren edizio osatua 1955ekoa da, hiri eta bilduma berekoa. Hirugarren argitalpen osatua 1973koa da, Txertoa argitaletxeak egina, Donostian hau ere. Ondokoak hirugarrenaren berrinprimaketak dira.
- SALABERRI, P., 2003, *Euskal Deiturategia: Patronimia*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.
- 2005, «Jose Mari Satrustegi, euskal onomastikaren eragilea», *Euskera*, 50: 687-694.
- 2013, «*Apellidos Vascos* eta Mitxelenaren onomastika lanak», in R. Gómez, J. Gorrochategui, J. A. Lakarra eta C. Mounole (arg.), *3rd Conference of the Luis Michelena Chair-Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra-III Congreso de la Cátedra Luis Michelena*. Gasteiz: EHU, 673-697.
- SATRUSTEGI, J. M., 1972, *Nomenclátor Onomástico Vasco / Euskal izendegia*. Iruñea: Euskaltzaindia.
- 1977, *Euskal izendegia / Nomenclátor Onomástico Vasco / Nomenclateur de Prénoms Basques*. Iruñea: Euskaltzaindia.
- 1983, *Euskal izendegia / Nomenclátor Onomástico Vasco / Liste de Prénoms Basques*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- ZUAZO, K., 1988, *Euskararen batasuna*. Bilbo: EHU-Euskaltzaindia, Iker 5.

EUSKARA BATUAREN SORRERA ETA IBILBIDEA: EUSKARA BATUA ETA TOPONIMIA

ROBERTO GONZÁLEZ DE VIÑASPRE
Euskaltzaindia

ATARIKOA

1983. urteko Barne-jardunaldietan erabaki zuen Euskaltzaindiak Onomastika batzordea sortzea. Lehenagoko Izendegi batzordearen ondorengoa izan zen berau. Bost eginkizun nagusi ezarri zitzaizkion batzorde sortu berriari: irizpenak ematea, izenak ikertzea, herri-izendegia prestatzea, toponimia-lanak egitea eta pertsona-izendegia gauzatzea. Horiek guztiak dira onomastikaren berezko jardun-esparru. Horietako bosgarrena, pertsona-izenak ikertzea eta arautzea, antroponimiari dagokio bete-betean. Patxi Salaberri euskaltzaina mintzatu berri zaigu jakintza-arlo horretaz. Horrezaz gainera, onomastikak badu beste enbor bat, leku-izenak edo toponimoak ikertzen dituen diziplina: toponimia, alegia.

Hain zuzen, *euskara batua eta toponimia* gaia jorratzea egokitu zait. Halako eskaria egoki konplitu nahirik, euskal toponimiaren estandarizazio-prozesuaren nondik norako nagusiak azaldu nahi dizkizuet, ezinbestez denbora mugatuan. Abian edo hastear dauden egitasmoei toki ohargarria eman nahi diet hitzaldi honetan. Hortaz, ez naiz zuen aurrera etorri atzera begira hitz egiteko. Ez da nire asmoa Onomastika batzordeak egindako lanen aipamen hutsa hitzaldiaren ardatz bilakatzea. Neurri orekatsuan heldu nahi nioke iragan denborari, ahaztu gabe batzorde horrek hogeita hamabost urteko ibilbide akademikoa duela. Funtsezkoa zaigu ezagutza horren jabe izatea, perspektiba galduko ez badugu.

Euskal toponimiaren estandarizazioaz esango dudana baino gehiago jakin nahi duenak eskura ditu, besteren artean, «Onomastika euskararen normalizazioan» (Iñigo 2000) izeneko lana, baita «Toponimia de Navarra y Euskadi» (Iñigo 2010) deritzona ere. Batean zein bestean argi erakusten da euskararen batasunaren alde Akademiak onomastikaren arloan egina duen bidea. Orobat, euskal toponimo estandarizatuaz gehiago jakiteko tresna da Euskal Onomastikaren Datutegia (EODA). Zenbait hobekuntza eginda agertuko da bihar aurkeztuko zaigun Euskaltzaindiaren webgune berrituan. EODAk ia milioi bat bistaratze izan ditu iaz, toponimiarekin zein antroponimiarekin lotutako kontsultetan. Euskaltzaindiaren webguneak 2017an izandako bistaratze guztien laurdena izatetik gertu dago kopuru hori. Onomastikarekiko interesaren lekuko dira datuok.

EUSKALTZAINDIAREN GIDARITZA TOPONIMIA ARAUTZEAN

Hasieran, Akademiak euskara batuaren langintzari heldu zionean, ortografia, morfologia eta deklinabidea izan ziren premia larrieneko arautze-ildoak, horietan baitziren lehentasuneko zutabeak hizkuntza idatziaren erregistro estandarra eraikitzeko. Jakina da jauzia izaten dela ahozko hizkuntzatik hizkuntza idatzira, baina nabarmen handiagoa da jauzi hori delako hizkuntza horrek hizkeraren erregistro landua ez badu. Euskara erabilera-eremu guztietara iristeko, maila gorenera eramateko, hizkuntza duin eta prestigiotsua izan dadin, ezinbestekoa zaigu idatzizko eredu jaso: «gramatika, hiztegi eta ortografiaren alorretan bezalaxe, onomastikarenean ere, erabilera zuzena hizkuntzaren osasunaren seinale da» (Iñigo 2000).

Laster ohartu zen Euskaltzaindia leku-izenak euskara landuan finkatzeko zegoen premiaz. Luis Villasantek adierazi zuen atzera ezinezkoa zela Euskal Herriko herrien euskarazko izendegiak prestatzea. Orduko euskaltzainburuak hitz hauekin agertu zuen bere kezka: «euskaldunak gehienetan ez du ongi jakiten nola diren euskaraz gure herrien izenak» (Villasante 1971). Agerikoa da horren zergatia: euskara ofizialtasunik gabea izan da historian zehar, ez du administrazioko erabilerarik izan, eta euskal leku-izenak ia bakarrik ahoz transmititu izan dira, sarritan aldaera eta itxuraldatze ugarirekin, idatzizko forma estandarrik ez izateagatik. Dakigunez, halakorik ez da gertatu gaztelaniaz eta frantsesez. Bi hizkuntza horietan mendez mendeko prozesuan egina da estandarizazioa; ordea, euskara denbora laburrean egitera behartuta egon da.

Abiapuntuko egoeraz jabe gaitzen, argigarria dateke Alfontso Irigoienek Bizkaiko herri-izenen ahozko aldaerak jasotzeko 1965. urtean egin zuen inkesta (Irigoien 1972). Esaterako, *Durango* izenaren aldaeratzat *Durengo*, *Durongo* eta

Durungo formak jaso zituen Bizkaiko euskaldunen ahotik; edo, *Gernikarako*, *Gernike* eta *Gerrinke* aldaerak. Bestalde, xx. mendearen bigarren erdian euskara desagertua zen eremu geografikoetan —nagusiki, Araba gehiengan eta Nafarroako eskualde zabaletan— hizkuntza galtzarekin batera etenda zegoen leku-izenen euskarazko ahozko transmisioa, baita herrien izenen kasuan ere. Ikerketa dokumental handia egin beharra zegoen, beraz, izenen euskal ordainak zein ziren jakiteko. Egoera horri irtenbide aproposa emateko, Izendegi batzordea sortu zen, Koldo Mitxelena batzordeburu zela. Lehen fruitua 1979an umotu zen: *Euskal Herriko Udalen Izendegia*. Idatzizko euskal forma zuzenak ezartzeko lehenbiziko mugarrria izan zen hura. Euskara ofizialtasunaren bideetan zegoen eta udal hautatu berriei euskarazko izenak ofizial izateko aukera eman behar zitzaien. Horrela zioen aurkezpenean Koldo Mitxelenak:

jendea hasi da, nor bere kabuz, direlako izenen euskal ordainak leku askotan agerian ipintzen, lehen zeudenen aldamenean edo lehen zeudenen gainetik. Gero nekez desegingo direnak nork bere gisa egin baino lehen, beraz, egoki iruditu zaio Euskaltzaindiari gidaritza moduko zerbait bere herritarrei eskaintzea, izendapen kontuan guztiok, han eta hemen, bateratsu ibil gaitezen.

Euskaltzaindiaren gidaritza lege mailara eramanez Eusko Legebiltzarrak 1979. urtean. Harrezkero erakunde aholku-emaile ofiziala da Akademia euskara kontuetarako. Aitortza hori jaso du, lehenik, Euskal Autonomia Erkidegoko Autonomia Estatutuan eta, 1982an, Euskararen Erabilera Arautzeko Oinarrizko Legean:

toponimo guztien izen ofizialak Jaurlaritzak, lurralde historikoetako foru-organoei edota toki-erakundeek finkatuko dituzte, zeinek bere eskumenen eremuan eta [...] hizkuntza bakoitzari dagokion idazkera akademikoarekin [...] Izen ofizialei buruzko gatazkarik piztuko balitz toki-erakundeen eta Eusko Jaurlaritzaren artean, Eusko Jaurlaritzak ebatziko du Euskaltzaindiari iritzia eskatu ondoren (10. art.).

Era berean, Nafarroan 1986ko Euskarari buruzko Foru Legeak jaso du aitortza bera:

Hizkuntza arauak ezartzeko, Euskaltzaindia izanen da erakunde aholku-emaile ofiziala, eta botere publikoek berari eskatuko dizkiote [...] beharrezko zaizkien txosten edo irizpenak (3. art.).

Ipar Euskal Herrian ere gidaritza aitortu zaio Euskaltzaindiari 2018ko irailan, Euskal Hirigune Elkargoarekin sinatutako hitzarmenaren ondorioz. Ho-

rrenbestez, Euskararen Akademiaren gidaritzza Euskal Herri osora zabaltzen da, eta, toponimiaren arloan, berari dagokio toponimoen forma arautu zuzenak ezartzeko behar diren irizpide linguistikoak finkatzea.

Eginkizun hori hezuramaitzen du Euskaltzaindiak arauak, gomendioak, irizpenak eta txosten akademikoak sortuz; era horretan, toponimoak ofizialtze-ko eskumena duten administrazio-erakundeei behar duten aholkua eta gidaritzza die Akademiak. Hor bukatzen da Euskaltzaindiaren eskumena, eta hor has-ten da Administrazioarena: toponimoak gizarteratzea eta beren erabilera norma-lizatzea. Zinez eginkizun garrantzizkoa eta erantzukizun handikoa, prozesuaren azken helburua baita. Guztiarekin ere, ez du esan nahi toponimoak ofizialtzea garrantzizkoena denik. Noizbait entzun izan dut toponimoak ofizialtzea bai-no inportanteagorik ez dagoela, izenak hizkuntza aldetik zuzenak ez badira ere. Ikusmira laburreko baieztapena da hori. Bi urratsak zaizkigu funtsezko, biak dira ezinbesteko, baina zentzuzko hurrenkeran emanik: arautu lehenbizi, ofi-zialdu gero. Toponimo linguistikoki zuzenak jaso behar dira maila ofizialera. Bestela egitea arduragabea litzateke, eta toponimia-ondarea ez babestea lezarke.

Beraz, zeregina dute Euskaltzaindiak eta Administrazioak: zeinek berea, elkarren osagarri. Harira dator duela berrogei urte Koldo Mitxelena «Arantza-zutik Bergarara» hitzaldian esandakoa. Euskararen batasunaz ziharduen berak, oro har, baina berdintsu balio dezake, ezer gutxi aldatuta, darabilgun gairako:

ez dezagun ahantz gauza bat dela hizkuntza ‘batua’ proposatzea, bestea delako ‘batu’ hori hedatzea eta bestea, berriz eta azkenik, ofizialtasuna, legeztapenaren bitartez, herri edo eskualde batean erdiestea. (Mitxelena 1978)

Bide batez, komeni da gomutan edukitzea toponimoen idatzizko forma arautuak ez direla tokian tokiko ahozko aldaeren etsai, euskara batuaren erregis-tro jaso euskalkien kaltean ez den bezala. Patxi Uribarren euskaltzain arabarrak Aramaion du sorlekua, bertakoek *Etxan* esaten dioten auzoan. Aldiz, *Etxaguen* da idatzizko erregistroan forma oso arautua. Ez dago zertan erauzi *Etxan* tokiko ahozko erabileratik. Biak dira zilegi. Gakoa da aldaera bakoitzaren erabilera-esparrua garbi bereiztea, bataren eta bestearen erregistroa ez nahastea. Berdin esan daiteke, esaterako, Gipuzkoako *Idiazabal / Izal*, Nafarroa Behereko *Ibarrola / Ibarla* edo Nafarroako *Olatzagutia / Olazti* bikoteez.

URRATS GEHIAGO LEKU-IZENEN ESTANDARIZAZIOAN

Arestian aipatu bezala, 1979an plazaratu zen lehen *Udalen Izendegia*. Ono-mastika batzordeak lekuko horri oratu eta leku-izenen estandarizazioan jarraitu

zuen, biztanle-guneen izenei lehentasuna emanik. Hurrengo emaitza 1986an heldu zen, Eusko Jaurlaritzarekin batera: *Euskal Autonomia Erkidegoko herrien izendegia*. Bertan biztanle-entitate izaera duten auzoen izen ofizialak ere bildu ziren (2001. urtean osatua, EUDELekin batera). Nafarroako Herri Izendegia 1990.ean egin zen, Nafarroako Gobernuarekin batera. Euskaltzaindiak udal izenei arau-izaera ematea erabaki zuen 1998. urtean, eta 2009.ean burutu zuen lana. Ondoren, 2011n, *Euskal Herriko Udalen Izendegia* batera bilduzko lan eguneratua argitaratu zuen Akademiak. Horrela adierazten zen liburuaren aurkezpenean:

hogeita hamar urte hauetan egindako ikerketen ondorioz, izen horietako zimentarri sendo eta argiagoak aurkitu direnean, Onomastika batzordeak beharrezkotzat jo du zuzenketak proposatzea.

Biztanle-guneen izenez gainera, hedadura zabaleko gainerako entitate geografikoen izenen estandarizazioari ere ekin dio Akademiak, idatzizko euskal forma jasoak ezartzeko. Esaterako, Euskal Mendizale Federazioak Onomastika batzordearen aholkularitza du *Euskal Herriko mendien katalogoa* prestatzeko, eta Euskaltzaindiaren hizkuntza-irizpideak aplikatzen ditu. Oraingoz, azken edizioa 2018ko urtarrilekoa da. Bestalde, 2014koa da *Euskal Herriko ibaiak* liburua. Laurehun ibai inguru jaso dira bertan, hedaturaz nagusiak, eta beren era estandarrik finkatu. Euskaltzaindiaren 166. araua da.

TOPONIMIA TXIKIA, LAN-EREMU HANDIA

Lan oparoa egin da aurreko hamarkadetan Euskal Herriko toponimia bildu, ikertu eta arautzeko, baina eginbeharrak agortzetik urruntxo gaude oraindik. Izan ere, euskararen batasun-prozesuan, toponimiaren eremuaren estandarizazioa da «agian atzeratuenik daramaguna» (Galé 2008). Gehiago zehatzuz, mikrotoponimia da askogatik eginkizun dugun lan-eremurik zabalena, baina ez bakarra. *Toponimia txikia* etiketaren pean biltzen dira, konbentzionalismoz, toponimo txikiak esan ohi zaienak. Termino hori ez dugu gogobetegarri onomastikari gehienok, baina, hoberik ez den bitartean, horixe baliatuko dut aurkezpen honetan. Zer esanahirekin? Ezaugarri nagusia da halako toponimoak tokian tokikoak izatea, eremu geografiko txikian eta maiz hiztun gutxik erabiliak, eta gehien bat etxeko edo landa giroan ahoz transmitituak. Hala izan da duela gutxi arte, baina ezaugarri horietako batzuk azkar aldatzen ari dira azkenaldian. Toponimia txikiak duen tamaina handiaz ideia bat izan dezagun, hona datu bat: Euskaltzaindiaren Euskal Corpus Onomastikoak (ECOk) egun 260.000

leku-izen inguru biltzen ditu; horietatik, % 90etik gora sar genitzake toponimo txikien sailean.

Halako toponimoen hedadura eta erabilera murriztagatik errazagoa da transmisioan etena gertatzea, eta belaunaldi batetik hurrengora aldatzea edo galtzea. Arrisku hori xx. mendearen erditik aurrera areagotu da gure bizimoduan gertatu diren aldaketa sozio-ekonomiko sakonengatik, batez ere nekazaritza- zein abeltzaintza-jardueren nabarmen atzera egitearekin. Bereziki ahula da ondare toponimiko hori. Forma-aldaketa handiak aise jaso ditzakete halako toponimoek, ez badago erreferentzia finkorik, prestigioa duen eredu zko era idatzirik.

Gaur egun, ordea, hedadura geografiko txikiko toponimo horiek ezagunak izan daitezke sortu diren eremutik kanpo, hiztun gehiagoren aho-mihietan erabiliak, eta pertsona askoren belarri-begietara iristen dira komunikabideen bidez, kartografiari eta batipat Interneti esker. Ondorioz, erabilera handiagoa dute, ahoz zein idatziz. Bultzada ederra da, beren biziraupenerako mesedegarri, baina, paradoxikoki, horrexek mehatxua dakar berarekin. Izenen forma okerrak oso azkar hedatu daitezke, eta zabalkundea biderkatu Internetek duen ahalmenagatik. Horrela, kartografiara eramandako hutsak erraz errotu daitezke forma egokien kaltean, tamalez, eta, txarrean, tradiziozko formak ordezkatzeko ere eragin dezakete. Horregatik, premia zkoa da delako toponimia txikia egoki arautzea eta ofizialtzea. Une erabakigarrian gaude halako toponimoen erabilera finkatzeko, betiere linguistikoki zuzena eta tradizioarekin begirunetsua izango dena. Javier Terrado onomastikariak dioen bezala, normalizazioaren onuradun egungo hiztunak ez ezik bihar-etziko belaunaldietako hiztunak ere izango dira: «sin el esfuerzo de los toponimistas del presente, verían irremisiblemente perdido un patrimonio lingüístico invisible, amasado durante siglos» (Terrado 2013).

Leku-izen bakoitzak forma ofizial bakarra izan behar du erabilera administratibo-kartografikorako, komunikazio argia eta eraginkorra lortze aldera. Nazioarteko printzipioa da hori:

El principio de univocidad, por el que se asigna en cada momento un único nombre normalizado a cada entidad geográfica (lugar, accidente o zona), constituye el ideal de normalización toponímica. Conviene hacer todo lo posible por aplicar ese principio con el fin de evitar ambigüedades. (Izen Geografikoetarako Nazio Batuen aditu taldea 2007)

Besterik da hizkuntzaren historiarako eta dialektologiarako duten garrantziagatik toponimoen aldaera linguistiko guztiak jaso eta bildu behar izatea.

Idatzizko forma estandarra, ofizialtzeko zuzena, zein den hautatzea hizkuntzalarien zeregina da. Mikrotoponimiari dagokionez, hamazortzi urte pasa

dira Onomastika batzordeak toponimia txikia arautzeko irizpideak finkatu zituenetik. Patxi Salaberrik eta Mikel Gorrotxategik landu zituzten 2000. urtean eta *Euskera* agerkarian argitaratu ziren. Geroago, 2005. urtean, Deiker institutuak Euskal Autonomia Erkidegoko toponimia arautu eta irizpideak landu zituen Eusko Jaurlaritzarentzat. Onomastika batzordeak onartu zituen proposamen horiek. Orduz geroztik, tipologia zehazten eta dokumentazioa zabaltzen joan da. Abagunea da, hortaz, toponimia txikia arautzeko irizpideak berraztertzeko, behar dena berresteko eta behar dena eguneratzeko edo aldatzeko. 2019ko bigarren erdian lotuko zaio Onomastika batzordea eginkizun horri.

Honaino iritsita, gogora dezagun toponimoaren definizioa: entitate geografiko bat izendatzeko erabiltzen den izen berezia. Elementu espezifikoa du, baina zein konposatua; hori da berez izen berezia, eta zenbaitetan elementu generikoa ere erants dakiok. Elementu generikoa lexiko arrunteko hitza da, eta beti idatzi behar da euskara baturako arautua den eran. Hala ere, aldaera estandarren usadio-eremuak errespetatu behar dira. Adibidez, *karrika* Ipar Euskal Herrian, eta ez *kale*. Toponimoak nahitaez izan behar du elementu espezifikoa, lekua zehazki identifikatzen duen izen berezia. Osagarri hori ez da hautazkoa. Hori da hitzunik belauenez belauen transmititu ohi duten izena. Elementu espezifikoa arautzean derrigorrez errespetatu behar da tokian tokiko euskalkia (*Aranbaltza*, zein *Etxebarri*, esaterako, mendebalean). Aldiz, ezin daitezke parean jarri, erregistro jaso estandarera eramateko, han-hemengo txokokeriak edo jatorrizko formen kontrakzio-laburketak. Kasurako, Oñatiko *Pagonabarraga* leku-izena, xvi. mendetik dokumentatua, egun ahoz *Panarra* bilakatu dena (Ugarte & Zumalde 1976). Errestituzioa behar du idatzizko erregistro jasorako.

Gogora ekarri eta nabarmendu behar da toponimia diziplina linguistikoa dela. Stefan Ruhstaller onomastikariak dioenez, leku-izenak izatez eta oroz gain errealitate linguistikoa dira (Ruhstaller 2013). Besterik da toponimia geografiarako eta kartografiarako ere baliagarria izatea. Ez gatoz bat honetan onomastikariak eta geografoak. Fernando Arroyo Espainiako Geografoen Elkarteak idazkari izandakoak zera du idatzia:

Para la Geografía los topónimos no son sólo, como para la Filología, nombres propios [...] y opuestos a los comunes, sino que constituyen con estos una sola unidad léxica. Por ello, tan importante como la parte específica de un topónimo es la genérica que describe los caracteres del lugar. (Arroyo 2010)

Bi diziplinen arteko diferentzia kontzeptual horrek ondorio praktikoa du. Elementu generiko hutsak entitate geografikoen izenak dira, ez toponimoak. *Parke natural* edo *hilerri* entitate geografikoak dira, baina ez toponimoak, izen

bereziak ez direlako. Demagun *GI-2631* errepeidea. Hori ere ez da toponimoa ikuspuntu linguistikotik, entitate geografiko bat identifikatzeko kode alfa-numerikoa baizik.

Toponimia lantzen dugun hizkuntzalariontzat diziplina honek oinarrizko alderdi utziezina du: toponimo guztiak lekuaren funtzio identifikatzailea izateaz gainera, jagon behar den hizkuntza-ondarea dira. Eta premisa horrek toponimo guztiei eragiten die, hedadura geografiko handia zein txikia hartzen dutenei, baita hitzun askoren edo gutxiren aho-mihietan dauden leku-izenen ere. Toponimoak gu guztion ondare dira. Labur bezain argi adierazi zuen Koldo Mitxelena Euskal Herriko Udalen Izendegia aurkeztean: «Euskal leku izenak euskaldun guztion aberastasun eta aberasgarri baitira, ez herri bakoitzeko herritarren ondasun soil».

Ondare hori babestea horretarako eskumena duten eragile guztien erantzukizuna da. Toki-erakundeei ere badagokie, kasuan-kasuan, bertako jatorrizko leku-izenak gordetzea; esaterako, beren udalerrian entitate geografiko berriak sortzen direnean. Adierazi nahi dudaren argigarri, Trebiñuko adibide bat aipatuko dut. Duela hamar urte inguru Trebiñuko Konderriko kale-izendegia prestatzen jardun zuen Onomastika batzordeak, bertako Udalak eskatuta. 47 herri txikiz osatua da udalerria. Horietako bat dugu Doroño, Zaldiaran mendatearen hegoaldean. Bi urbanizazio handi eraiki ziren herri hartan xx. mendearen azken urteetan. Enpresa eraikitzaileak *Doroño 1* eta *Doroño 2* izena eman zien. Aukera zegoela ikusita, bertako lur-sailen tradiziozko izenak erabiltzea proposatu zitzairen, bertako hitzunen ahotik jasoak: *Palusasi* eta *Uribe*, hurrenez hurren. Baina Doroñuko alkateak ezezkoa eman zuen, *Doroño 1* eta *Doroño 2* izendapenek ere hamar urteko tradizioa zutela argudiatuz, eta hori ere aintzat hartzekoa zela. Alkatea jatorriz kanpoko zen, hamar urte lehenago urbanizazioa eraiki zenean bertara bizitzera joandakoa.

Aipatutako adibideak leku-izenekiko sentsibilitateaz (edo sentsibilitate-faltaz) hausnartzera garamatza. Toponimoak arautzearen eta normalizatzearen dimentsio eta helburu soziala ezin ahaztu daitezke. Leku-izenak hitzunek sortuak dira, espazioa identifikatzeko funtzioarekin. Horregatik, idatzizko forma estandarrak senez finkatu behar dira, erabilgarriak izaten jarraituko badute eta hitzungoaren onospena izango badute. Horrenbestez, kontuan hartzekoa da sentsibilitate soziala toponimoak arautzean, gaur egungo erekin etena sor dezaketen arkaismoetara jo gabe, zilegi den beste aldaera egokirik dagoenean. Horren aldekoa da Xose Lluís García Arias onomastikari asturiarra, baina, hori esanik, zera gaineratzen du: «en nuestra opinión, el criterio social no debe primar sobre el lingüístico» (García Arias 2013). Alde horretatik korapilatsua da toponimoak arautzea. Hizkuntzalaria bi erakargune artean dago, izaera oso desberdineko bi betebeharrak konplitu behar baititu toponimoaren forma estandarrak:

A la hora de determinar la forma más apropiada para su uso normalizado, el lingüista se mueve en un campo que se sitúa entre dos polos, ya que la forma elegida para su empleo estandarizado ha de satisfacer a la vez necesidades de naturaleza diametralmente opuesta. A las fuerzas del polo del respeto a la tradición y a la identidad lingüísticas [...] se oponen las de naturaleza práctica y pragmática: derivadas de la necesidad de asegurar la comodidad y apromaticidad del uso cotidiano en cualquier grupo de hablantes. (Ruhstaller 2013)

Oreka zail horretan ezinbestekoa da, nire iritziz, toponimoen tradiziozko formekiko begirunea bermatzea, belaunez belauneko perspektiba duen ondarea babesteko. Tradizio hori bikoitza da, idatzizkoa eta ahozkoa. Idatzizkoa ahozkotik independentea izan ohi da, eta askoz kontserbadoreagoa. Tradizio idatzian ikuspegi kronologikoa dago: aurreko iturrietako erekin fidela izan ohi da, eskribauak ahalegintzen baitziren segurtasun juridikoa bermatzen. Ahozkoa ere aintzat hartzekoa da, jakina, baina tradizio mugatua du ezinbestean, eta, idatzizkoa ez bezala, berrikuntzarako joera nabaria du. Toponimo batek idatziz tradiziozko erabilera sendoa duenean, eta gainera ikerketa filologikoak egiaztatzen duenean koherentea dela jatorri etimologikoarekin, erabilera hori da aintzat hartu beharrekoa normalizazio-prozesuan, betiere egungo ahozko formarekin eten nabarmenik ez badakar. Era horretan ziurtatu daiteke toponimoaren jarraitutasuna perspektiba luze-zabalean.

Komeni da azken gogoeta bat egitea atal hau bukatzeko. Bada uste duenik toponimoen elementu espezifikoa ez dela arautu behar, salbu eta ortografia estandarren arauak aplikatzeko. Iritzi hori dutenek argudiatzen dute toponimoak izen bereziak direla, beraz adierazle hutsak, esanahirik gabeak eta, ondorioz, estandarizatzetik libre egon behar dutela. Aldiz, bagara ondorio horrekin bat egiten ez dugunok. Izan ere, toponimoak espazio geografiko jakin bat identifikatzeko sortuak dira, eta egia da izen propioen kategorian sartzen diren unetik ez dutela esanahirik, baina ikuspegi kamutsa da hori, soilik perspektiba sinkronikotik egina. Perspektiba diakronikotik toponimoak sortzen diren ulean ez dira izen arbitrarioak, motibazio semantikoa dute:

Los nombres de lugar, excepto en casos muy concretos [...] proceden de la fijación progresiva de un nombre común que alude a una característica lo suficientemente llamativa como para que sirva de identificación a un espacio geográfico [...] El topónimo es un elemento perteneciente a una lengua concreta en cuyo sistema ha de estar plenamente integrado. Síncronicamente esto sólo tiene por qué afectar al plano del significante, pero diacrónicamente la afirmación ha de ser válida también para el plano del significado. (Morala 1986)

Horrenbestez, toponimoak elementu linguistikoak diren aldetik, berez txertatuta daude hizkuntzaren sisteman eta, hortaz, euskararen idatzizko eredu

estandarra aplikatu behar zaie, hizkuntzaren gainerako arloetan bezalaxe, dagozkien bereizgarriekin.

EPE LABURREKO ETA ERTAINEKO LAN-ILDOAK

Amaitzeko, aurrez aurre Onomastika batzordeak jorratzeko dituen lan-ildo nagusiak aipatuko ditut. Ez dira, jakina, bakarrak, baina bai, nire ikuspegitik, premiazkoenak.

Euskal Corpus Onomastikoa (ECO). Duela hamairu urte abian jarritako egitasmo honek euskal izen bereziek (Euskal Herriko nahiz kanpoko toponimoak, pertsona-izenak eta deiturak) euskaraz izan behar duten erabilera egokia finkatzeko tresna izatea du xede. Horretarako, datutegi bakar batean jasotzen ari dira izen horien lekukotza dokumental historikoak eta gaurko erabilera. 2018ko abuztuan 255.556 leku-izen biltzen ditu eta 1.758.364 era dokumental. Egunetik egunera hazten doa datuen bolumena, informazio oparo hori etengabe osatzen. Onomastika batzordearen lanetarako oinarri sendoa da ECO datutegia, baina, aurrerantzean beste urrats bat ere egin behar da. Era mailakatuan ikusgarritasuna hartu behar du datu-bilduma horrek Euskaltzaindiaren webgunean, EODaren bidez. Hainbat datu ikertzaileen eta, oro har, interesa dutenen eskura jarri beharra dago.

Gasteizko Toponimia Egitasmoa. Erreferentziazko Egitasmo hau 1996. urteaz gozotik hezuramaitzen ari da, Euskaltzaindiak Gasteizko Udalarekin sinatutako hitzarmenaren babesean. Arabako hiriburua EAeko zabalena da lurrez (277,20 km²). Hiriaz gainera, 64 herriz osatua. Bertako toponimia sistematiko-ki ikertzen eta finkatzen ari da. 2018an seigarren liburua aurkeztu da, *Arratzua II*, eta hemendik urtebete pasatxora hurrengo emaitza ikusiko dugu. Ereduzko egitasmo bikaina da, zabalera handiko beste udalerrri batzuetan ere gauzatzeko modukoa. Horretarako, *sine qua non* baldintza da administrazioek neurriko inbertsio ekonomikoarekin hornitzea. Xedeagatik eta metodologiagatik Gasteizkoaren parean jar daitekeen bakarra dugu José María Jimeno Juriok Iruñerriko toponimia aztergai hartuta egin zuena. Sei liburutan argitara eman du Euskaltzaindiak *Onomasticon Vasconiae* bilduman.

Kale-izendegiak. *Eusker*a agerkarian argitara eman da kale-izenak hautatzeko irizpideen bilduma (Gorrotxategi 2008). Harrezkero, irizpide horiek berrikusi eta egokitu ditu Onomastika batzordeak, kale-izendegiez proposamena egiteko eskatu zaion heinean. Noizean behingo eskaerak izan dira, bakoitza bere ezaugarri eta testuinguruarekin. Hiriburuetakoa eginda daude, Maulekoa izan ezik, eta Baionako kale-izendegia laster lantzekotan da Onomastika batzordea. 2012-2018 epean 28 izendegi prestatu ditu, eta lehenago beste 57, Euskal Herri

osokoak. 2018ko uztailean lanean hasi da Onomastika batzordea material hori guztia modu uniformean jasotzeko, kodetzeko eta sailkatzeko. Helburua da materiala kale-izenetarako irizpideak eguneratu, osatu eta berridaztea, espiritu kritikoz egina. Irizpideen bilduma eguneratua 2019an argitara ematea da asmoa, gidaliburu gisa, udalei beren lanean lagungarria izan dakien.

Udal mapa toponimikoak baliabide egokia izan daitezke, baldin eta jasotzen dituzten toponimoak ondo funtsatuak badira. Oraingoan, Onomastika batzordeak 70 bat maparen jarraipena egin du, toponimoak normatibizatzeke gidaritza linguistikoa emanez, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzarekin koordinatuta. Ez da inola ere gutxiesteko lana mapa toponimikoak egitea, baina, leku-izenen arautzeari dagokionez, aho biko ezpata ere bihurtu daiteke. Izan ere, gehienetan halako mapak argitara ematen dira aurretiazko ikerketa-lanik egin gabe. Eta gabezia hori arriskutsua da. Toponimoen tradiziozko erekin koherenteak diren aldaerak ezarri behar dira. Horiek era egokian hautatzeko bide segurua da ikerketa egitea. Bi baldintza bete behar dituzte halako ikerketek: ahozko bilketa exhaustiboa egitea eta dokumentazio historiko zabala erabiltzea. Noiz arteko dokumentazioa? Egun euskara belaunez belauneko transmisioz iritsi den tokietan nahikoa izan daiteke XIX. mendearen artekoa (lehenagokoa erabiltzea desiragarria bada ere). Aldiz, euskararen transmisioa lehenago eten zen eskualdeetako toponimia normatibizatzeke ezinbestekoa da hizkuntza galdu aurreko dokumentu-iturrietara iristea, halako dokumentazioa dagoenean. Ikerketa da prebentzio-neurririk eraginkorrena gaizki normatibizatutako izen okerrak zabaldu ez daitezen. Tokiko toponimia-ikerketa gehiagoren premia larrian dago euskal onomastika.

Orain arte bost prestakuntza-saio eman ditu Akademiak *Toponimia Administrazioaren eguneroko jardunean* izenarekin, administrazioko langileei zuzenduak. Lehena Durangon 2008an eta azkena Burlatan, 2017an. Jarraitu behar den bidea da, baina komenigarria dateke prestakuntza hori beste sektore batzuei zabaltzea. Hartzaile horien artean leudeke, hain zuzen, bihar-etzi tokiko toponimia-ikerketak gauzatuko dituzten filologoak eta historialariak.

BIBLIOGRAFIA

- ARROYO, F., 2010, «Creciente interés geográfico por la toponimia», *Estudios Geográficos*, LXXI 268, 299-309
- EUDEL & EUSKALTZAINDIA, 2001, *Euskal Autonomia Erkidegoko Biztanle-Entitateak / Entidades de población de la Comunidad Autónoma Vasca*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKAL MENDIZALE FEDERAZIOA, 2018, *Euskal Herriko mendien katalogoa*. Bilbo: Euskal Mendizale Federazioa.

- EUSKALTZAINDIA, 1979, *Euskal Herriko Udalen Izendegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2011, *Euskal Herriko Udalen Izendegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2014, *Euskal Herriko ibaiak*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKALTZAINDIA & EUSKO JAURLARITZA, 1986, *Euskal Autonomia Erkidegoko herrien izendegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKALTZAINDIA & NAFARROAKO GOBERNUA, 1990, Nafarroako herri izendegia / Nomenclátor euskérico de Navarra. Bilbo: Euskaltzaindia.
- GALÉ, P., 2008, «Toponimia ikerketen oinarri teorikoak», *Euskera* 53: 601-612.
- GARCÍA ARIAS, X. LL., 2013, «Corrección toponímica en el Principado de Asturias», in María Dolores Gordón Peral (koor.), *Lengua, espacio y sociedad. Investigaciones sobre normalización toponímica en España*. Berlin: De Gruyter (Patronymica Romanica bilduma 25), 61-79.
- GORROTXATEGI, M., 2008, «Kale-izendegia: izenak hautatzeko irizpideak eta erabiltzeko arauak», *Euskera* 53.
- GRUPO DE EXPERTOS DE LAS NACIONES UNIDAS EN NOMBRES GEOGRÁFICOS, 2006, *Manual para la normalización nacional de los nombres geográficos*. S.I.: Publicaciones de las Naciones Unidas, 41.
- IÑIGO, A., 2000, «Onomastika euskararen normalizazioan / La onomástica en la normalización del euskera», *Euskera* 45: 775-817.
- 2010, «Toponimia de Navarra y Euskadi», in María Dolores Gordón Peral (koor.), *Toponimia de España. Estado actual y perspectivas de la investigación* Berlin: De Gruyter (Patronymica Romanica bilduma 24).
- IRIGOIEN, A., 1972, «Formas de nombres de localidades vizcaínas», *FLV* 11, 207-218.
- MARTÍNEZ DE MADINA, E., 2018, *Toponimia de Vitoria VI / Gasteizko toponimia VI: Arratzua II*. Bilbo: Euskaltzaindia (Onomasticon Vasconiae 32).
- MITXELENA, K., 1978, «Arantzazutik Bergarara», *Euskera* 23: 467-477.
- MORALA, J. R., 1986, «El nombre propio ¿objeto de estudio interdisciplinar?», *Contextos* 49-61.
- RUHSTALLER, S., 2013, «Principios para la normalización de la toponimia de base castellana», María Dolores Gordón Peral (koor.), *Lengua, espacio y sociedad. Investigaciones sobre normalización toponímica en España*. Berlin: De Gruyter (Patronymica Romanica bilduma 25), 61-79, 161-189.
- SALABERRI, P. & GORROTXATEGI, M., 2000, «Toponimia txikia arautzeko irizpideak», *Euskera* 45-1: 273-314.
- TERRADO, J., 2013, «La normalización de la toponimia hispánica y el léxico románico», María Dolores Gordón Peral (koor.), *Lengua, espacio y sociedad. Investigaciones sobre normalización toponímica en España*. Berlin: De Gruyter (Patronymica Romanica bilduma 25), 273-285.
- UGARTE, F. & ZUMALDE, I., 1976, «Oinatiko toponimia edo leku-izenak», *Euskera* 21: 101-108.
- VILLASANTE, L., 1979, *Euskera* 24-2: 831.

EUSKARA BATUAREN AULKIA HIRUGARREN HANKATIK HERREN

ALFONTSO MUJIK A ETXEBERRIA

Elhuyar Fundazioko Hizkuntza eta Teknologia Unitatea

2018an, berrogeita hamar urte beteta, aski gorpuztua ageri zaigu euskara batua hizkuntzaren oinarriari dagokienez. Esan daiteke, nolabait, helduaroan sartua dela euskara batua. Gehiago ere esan daiteke: soberan dagoela dagoeneko *batua* adjektiboa; alegia, aski dela *euskara* izenarekin. Hala, *euskara* dugu —hots, estandarra—, eta *euskalkiak* haren inguruan.

Izan ere, euskararen normalizazioari begira, azken berrogeita hamar urteok inoizko garrantzitsuenak izan dira euskararen historian.

Euskara batuaren oinarriak jarri zirenetik mende-erdia igaro den une hau abagune egokia da atzera begiratzeko une batez, zer egin dugun eta zer ez dugun egin ikustearren eta, hala, egindakoaren ikuspegia izanik, aurrera begiratu ahal izateko. Ideia hori adierazteko, egoki gertatzen dira hemen Joxean Artze aurten zendu zaigun poeta handiaren hitzak:

*Dakienak badaki
nora dijoan jakiteko
behar duela
nondik datorren jakin.*

ORTOGRAFIA BATUZ ABIATU ZEN EUSKARA BATUA

Badakigu hizkuntza baten normatibazioa hiru oinarritan zurkaizten dela: ortografia, hiztegia eta gramatika. Euskara batuaren kasuan, sistema ortografiko komun bat ezartzea izan zen lehen oinarria. Hark abiarazi zuen euskara batua 1968an. Izan ere, Euskaltzaindiaren araugintza ofizialean, «zero» araua da *Ortografia* izeneko: abiaburua.

Koldo Mitxelenak 1968an ondutako *Ortografia* lan horrek 11 orrialde ditu ortografiari buruz, eta 4 orrialde, berriz, morfologia eta joskerari buruz. 11 orrialdeko txosten xume baina garbi hark euskara batuaren ortografia ezarri zuen, eta harekin abiatu zen gaurko egoerara ekarri gaituen historia.

Dena dela, ortografiaren eremuko hasierako urrats sendo haiek —lehenak normalizazioaren arloan, eta ez polemikarik gabeak (gogoratu bazter guztiak astindu zituen hatxearen afera)— ez dute gerora bizitasun bereko garapenik izan, eta gramatikak eta hiztegiak hartu dute pisu nagusia.

EUSKARA BATUAREN LEHEN MENDE-LAUDENAREN EMAITZA

Euskara batuak 25 urte bete berritan egin zuen Euskaltzaindiak XIII. Biltzarra, Leioan, 1994an. Eta hau zen, orduan, euskara batuaren egoera aipatutako hiru oinarri horietan:

- Gramatikari dagokionez, abiatua eta abiada onean zebilen euskararen gramatika deskribatzailearen proiektua (EGLU, *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak*). Bera izan zen Euskaltzaindiaren ordura arteko proiektu nagusietakoa eta luzeena: 1985ean kaleratu zen lehen liburukia, eta lau liburu argitaratu ziren 1994a bitartean: EGLU I, II, III eta IV. Harrezkero, beste 15 urte behar izan ziren amaitzeko.
- Bestalde, euskara batuak 25 urte izanik ere, ez zegoen artean euskara batuaren hiztegi ofizialik, baina abiatzeaz zegoen *Hiztegi batua* izeneko proiektua (1993an sortu zen Hiztegi Batuaren batzordea). Dena dela, haren aurretik aipatu beharrekoa da euskararen hiztegi historikoa: Koldo Mitxelenak abiarazitako *Orotariko Euskal Hiztegia* (OEH) obra erraldoia. 1987an hasi zen argitaratzen, baina, Leioako Biltzarra egin zenean, 1994an —zazpi urte geroago, alegia—, *F* letran zegoen artean (VII. liburukian). Eta kontuan izan behar da OEH hiztegia izan dela euskara batuaren hiztegiaren oinarri nagusia.
- Eta ortografian? Zer bide egin zuen euskara batuaren ortografiak 25 urtean 1968ko 11. orrialdeko *Ortografia* izeneko abiapuntu hartatik?

Hiru lan egin ziren: 1986an, *Mailegu berriei buruz Euskaltzaindiaren erabakiak* liburuxka argitaratu zen. Liburuxka hark 71 orrialde zituen guztira, baina sarrerakoak eta gaztelaniazko eta frantsesezko laburpenak kendu ondoren, 5 orrialde estandarreko mamia gelditzen da. Hau da, oinarri bat da, eta baliagarria, baina ezin da inola ere hartu azterketa sakon eta osotzat.

Bigarren lana 1991n agertu zen, *Euskera* aldizkarian: *Letra larrien erabilera euskaraz, Euskaltzaindiaren gomendioak*. Oso lan laburra da: 2,5 orrialde estandar. Egia esateko, ezin da benetako azterlantzak hartu; gaiari heltzeko ahalegin-txo apal bat besterik ez da.

Hirugarren lanak 1992an ikusi zuen argia: *Hitz elkartuen osaera eta idazkeraren LEF batzordearen emaitza. Euskaltzaindiaren gomendio-arauak*. Euskaltzaindiaren barneko LEF batzordea (Lexikologi Erizpideak Finkatzeko batzordea) 1986an abiatu zen; hitz-elkarketaren aztertze- eta argitze-lanari ekin zion, eta taxuz burutu zuen bere zeregina. 1992ko argitalpen hura zenbait urteko lanaren emaitza eder eta mamitsua izan zen. Lan hori izan zen, zalantzarik gabe, euskara batuaren lehen 25 urteetan ortografiaren arloan Euskaltzaindiak egindako lan nagusia.

EUSKARA BATUAREN BIGARREN MENDE-LAUDENAREN EMAITZA

Hizkuntzaren hiru oinarri nagusietako bi ditugu gramatika eta hiztegia. Badugu gramatika deskribatzaile bat (EGLU), Euskaltzaindiak hogeita sei urtean ondua, 1985-2011, eta orain eguneratzen ari dena. Ez dugu oraindik gramatika arauemailerik —eta iritzi guztiak ez datoz bat gramatika arauemailearen behar-raren inguruan—, baina garbi dago EGLUK oinarri sendoak ezarri dituela bide horretan. Bestalde, badugu hiztegia ere, *Euskaltzaindiaren Hiztegia*, 1991n lantzen hasi zena *Hiztegi Batua* egitasmoarekin eta 2015ean lehenengoz argitaratua. Hiztegi gaztea da, beraz, baina ona, modernoa, euskarri irmoen gainean eraikia eta emendatze eta osatze bidean trebeki abiatua.

Eta ortografian? Berrogeita hamar urteko ibilbideari begiraturik, argi ageri da ortografiak hasieran izan zuen loraldiak ez duela bizitasun bereko garapenik izan: garbi dago gramatikak eta hiztegiak hartu dutela pisu nagusia euskara batuaren bilakaeran.

Eta bi arlo horiek bereziki garatu izana, berez, ez da txarra, behar-beharrezkoak baitira, baina argi izan behar dugu zein den, orain, egoera: gaur egun, Euskaltzaindiak ez du ortografia ofizialik, ez behintzat EGLU gramatika deskribatzaile ofizialaren eta *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* pareko lan sendo eta taxuzkorik. Horregatik dio idazki honen izenburuak euskara batuaren aulkiak hirugarren hankatik egiten duela herren, ez baita beste bi hankak bezainbat hazi.

Badira ortografia-arau batzuk han eta hemen, eta ez gutxi, baina ez daude obra batean bildurik, modu sistematikoan jasorik eta azaldurik. Gainera, badira landu gabeko eremuak ere. Alde horretatik, *Euskara Batuaren Eskuliburua* (EBE) lan argitaratu berria aurrerapauso bat da —eta lagungarria da, zalantzarik gabe— baina EBek ortografia eta ortotipografia arloan jasotzen duenaren parte handi bat ez da Euskaltzaindiaren doktrina, euskalgintzako zenbait eragilek landutako estilo-liburu batzuetako gomendioak baizik; hau da, badira hizkuntzaren alderdi batzuk Euskaltzaindiak aztertu, landu eta erabaki gabe dituenak. Horretaz gainera, ez da ahaztu behar ortografiari dagozkion arau batzuk pixka bat zaharkituta daudela, hala nola hitz-elkarketarena edo maileguzko hitzena, errealtateak eta euskararen bizitasunak gaingitu baitituzte.

Nolanahi ere, dena ez da ahulezia eta gabezia. Adierazi beharra dago Euskaltzaindiak ortografia-alderdiak lantzen eta erabakiak hartzen jarraitu duela azken urte hauetan, gramatika edo hiztegia lantzeko erabili dituen berariazko bideak (batzordea, lan-taldea eta argitalpena) baliatu gabe bada ere. Zehazki, 37 arau hauetan badira ortografiari eta ortotipografiari dagozkion alderdiak (lehenengoa 1968koa da, eta azkena 2017koa):

Arau-zk.	Arauren izena	Urtea
0	Ortografia (Luis Mitxelena)	1968
1	Bat-batean, behinik behin, batik bat	1994
2	Baitu, baikara, bainaiz	1994
3	Aurrealde edo aurreko alde	1994
5	Ene/nire, nirekin, niri	1994
6	Arrain, usain, artzain	1994
7	Zenbakien idazkeraz	1994
8	Zenbakien deklinabideaz (hiru, lau)	1994
9	-Zio	1994
10	Nornahi, nonahi, non-nahi	1994
11	Nor/nortzuk, zer/zertzuk, zein/zeintzuk	1994
12	Bat eta batzuk-en deklinabidea	1994
13	Lerroz aldatzean marratxoak nola jarri	1994
14	Adizki alokutiboak (hikako moldea)	1994
17	Euskal alfabetoaren letren izenak	1994
18	Ordinalen eta banatzaileen idazkera	1994
19	Benetako. Ohiko	1994
21	Arabera	1994
22	Iritzi	1994
23	Arazi	1994
24	Ba- eta gabe-ren idazkera	1994

25	Hitz elkartuen osaera eta idazkera	1995
26	-z gero	1995
27	Hori eta, hori edo, eta horrelakoen idazkera	1995
28	Aditzoinen forma	1995
29	Diptongoz bukatzen diren izenen deklinabidea	1995
35	Orduak nola esan	1995
37	Data nola adierazi	1995
49	-ARI (-lari) atzizkiaz	1995
50	-ARI /-ARIO	1995
78	Aditz laguntzaile batua	1997
85	Adizki perifrastikoetako adizki nagusiaren forma	1998
115	Zehargaldera orokorretako aditz-atzizkia: -(e)n eta -(e)netz	2001
141	Herri izenak: hurrenkera eta zeinu grafikoen erabilera	2004
178	Kanpoko leku-izenei dagozkien herritar-izenak eta jatorri-adjektiboak sortzeko irizpideak	2015
183	Adierazpen izendatzaileen deklinabidea	2016
184	Erdal hitzen deklinabidea	2017

37 arau horietako gehienak —zehazki, 30— 1994-1995 bitartean argitaratu ziren, eta haietako asko oso puntualak dira (batzuk, gainera, hiztegi mai-lakoak dira, edo halakotzat har litezke). Gero, nabarmen murriztu zen arauen emana —1996tik 2001era, 3 arau besterik ez—, eta 2001etik aurrera eten egin zen ortografia- eta ortotipografia-arauak ematea. Azken lau arauak —2004, 2015, 2016 eta 2017. urteetan argitaratuak—, Onomastika eta Exonomastika batzordeek landu eta proposatu dituzte, beren premia berezietatik abiatuta.

Arau horietaz guztiez gainera, Euskal Herriko onomastikako eta munduko onomastikako arauak ere (asko dira) sailkatu litezke ortografia-arauen arloan (hala zerrendak nola beste alfabetoetatik transkribatzeko taulak), ez baitira gramatikan ez hiztegian sailkatzeoak.

ARAUTU GABEKO ORTO(TIPO)GRAFIAREN ESPARRUAN, ZORIOEZ, ASKI ADOSTASUN ZABALA DAGO

Hizkuntzaren batasunaren erakusgarri nagusia da ortografia, hizkuntzaren azala, hizkuntzaren fatxada. Ohikoa da hizkuntzek fonologian, lexikoan eta joskeran askotariko aldaerak izatea, hala nola geografikoak, kulturalak eta sozialak, eta osasungarria ere bada hori neurri batean, hizkuntzaren barne-indarraren adierazgarria baita. Ortografia, berriz, kode uniforme bat da, irauteko sortua, eta hizkuntzaren batasunaren zaintzaile izatea du zeregin.

Euskararen erabiltzaileok —idazle, itzultzaile, testugile, hiztegitale, kazetari, irakasleok—, euskara lehenago ia inoiz ibili gabeko esparruetara eraman ahala, zenbait hutsune nabaritu ditugu ortografiaren eta ortotipografiaren normatibizazioaren arloan. Eta konponbidea ematen saiatu gara, irtenbide sektorialak proposatuz askotan. Hala sortu dira estilo-liburuak administrazioetan, irakaskuntzan, komunikabideetan eta itzultzaileen komunitatean. Lan baliagarri ugari egin da, zorionez, eta Euskaltzaindia orain arte iritsi ez den azpiarlo askotara iritsiak dira jada euskalgintzako eragileak, premiak eraginda. Hori ere, neurri batean, normaltasunaren zantzuzat har genezake, ohikoa baita egoera hobea duten hizkuntzetan gizartea baino urrats bat atzerago joatea hizkuntza-akademiak, hau da, hizkuntza-akademiek aitzindaritzaren zama osoa bere bizkarrean jaso behar ez izatea.

Garbi dago araurik gabe ere nolabaiteko kontsentsu bat lortzen dela berez, erabiltzaile zentzudunek garbi ikusten baitute bide bakarrerantz jotzeko beharra, baina gidalerroak modu arau-emailean ematen direnean bakarrik erdiesten da estandarizazio sendoa. Zeregin hori estilo-gida prestigiodun eta itzaltsuen bitartez lortzen da hizkuntza batzuetan, hala nola ingelesean (adibidez, ortotipografiari dagokionez, *The Chicago Manual of Style* da erreferentzia nagusia), eta arau ofizialen bidez lortzen da, berriz, akademia duten hizkuntzetan, hala nola gaztelanian, frantsesean edo katalanean.

Horiek horrela, nabari da ortografia-lan koherente, arrazoitu eta didaktiko bat falta dela, falta zaigula. Eta Euskal Herriaren banaketa administratiboa den bezalakoa izanik, Euskaltzaindia dugu, orain ere, erakunderik egokiena langintza horretan aitzinarazteko euskara; horregatik, inori badagokio, Euskaltzaindiari dagokio lan horren gidaritza hartzea.

DESIDERATUM BAT: *EUSKARA BATUAREN ORTO(TIPO)GRAFIA*

Puntu hauek jaso behar lituzke, gutxienez, gaur egun ametsa besterik ez den *Euskara Batuaren Orto(tipo)grafiak* (EBO):

Euskararen sistema ortografikoaren deskribapena. Fonemen irudikapen grafikoa. Fonemen eta grafemen arteko erlazioa eta grafemen erabilera

Azalpen didaktiko eta arrazoitu bat behar da, gure ortografiaren ezaugarriak eta bereizgarriak erakutsiko dituen. Honelako puntu hauek azaldu behar lirateke, adibidez:

- Noiz idazten da **h** letra, eta zergatik?
- Zergatik idatzi behar dugu **herri** baina **ertzain** (*herri* + *zain*)? Edo zergatik **hatz** baina **atzazal** (*hatz* + *azal*)?
- Zergatik idazten da **n** letra **p** letraren aurretik gertatzen denean (*temperatura*, *amplitudea*...), eta ez **m**, gaztelaniaz eta frantsesez eta ingelesez ez bezala (*temperatura/temperature*, *amplitud/amplitude*). Eta zergatik ez da, hala ere, beti betetzen (*ampere*, *camping*, *campus*...)?
- Zer fonema dagozkio **x** letrari (*sexu*, *taxi*...)?
- Zer fonema dagozkio **g** letrari? *gin* [edaria] eta *ginekologia* berdin ahoskatu behar dira?
- Zer fonema dagozkio **j** letrari? Nola ahoskatzekoak dira euskara zainduan *erloju*, *jertsei*, *garaje*?

Letra maiuskulak eta minuskulak. Funtzioak, erabilera-esparruak eta erabilera-arauak edo -hobespenak

Euskaltzaindiak 1991n kaleratu zuen gomendioa (*Letra larrien erabilera euskaraz*, *Euskaltzaindiaren gomendioak*) oso lan mugatua da, hala azalpenez nola adibidez; puntu orokor batzuk baino ez ditu jasotzen, eta ñabardura asko alde batera uzten ditu. Gainera, ematen dituen gomendioetako batzuk ez datoz bat Euskaltzaindiaren beraren gaur egungo erabilerarekin edo proposamenekin. Adibidez (adibideetan letra lodi azpimarratua erabili da erakutsi nahi dena nabarmentzarren):

- Honela dio Euskaltzaindiaren 1991ko gomendioak:
Hona, bada, noiz erabiliko diren letra larriak: (...). Halaber **Aita Sainduaren** izenarekin ere: **Aita Saindua** (baina «*Juan Paulo aita sainduak esan duenez...*»)
Eta hau da, berriz, *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* erabilera:
aita santu iz. Eliza katolikoaren burua, lurrian Kristoren ordekoa dena. *Aita santu egiten duten egunean. Leon XIII.a aita santuaren hiltzea. Aita santu Benedikto hamahirugarrena. Erromako aita santua.*
- Honela dio Euskaltzaindiaren 1991ko gomendioak:
Liburuaren izenburuetan hitz nagusiak beti letra larriekin jarriko dira: *Euskal Gramatika*, *Lehen Urratsak*, *Orotariko Euskal Hiztegia*, *Euskal Aditz Laguntzaile Batua*, e.a.
Baina Euskaltzaindiak ez dio gomendio horri jarraitu kasu askotan. Hona hemen azkenaldian argitaratutako liburu batzuk nola agertzen diren Euskaltzaindiaren webgunean, argitalpenen sailean:

Euskal Elkargoaren sortzea eta euskararen geroa
Narrazioak eta olerkiak 2017
Ardi galdua

Zeinu ortografikoak. Puntuazio-markak: deskribapena eta erabilera-arauak

Arlo honetan, ia dena egiteko dago. Aspaldi esan zuen Euskaltzaindiak galdera-marka (?) eta harridura-marka (!) esaldiaren amaieran bakarrik ezarri behar direla euskaraz, eta hasieran ez direla ezartzen; hau da, frantsesez eta ingelesez bezala, eta gaztelaniaz ez bezala. Hortik aurrera, baina, ezer gutxi arautu da. Adibidez, nola jokatu behar da bi puntu idaztean? Aurreko hitzaren segidan —tartean hutsunerik utzi gabe— eta ondoren hutsunea utziz, gaztelaniaz bezala, ala frantsesez bezala, hutsune bat utziz aurreko hitzaren eta bi puntuen artean? Araurik ez dagoenez, bi moldeak dira zilegi, eta bi moldeak ikusten dira gaur egun: bat Hegoaldean eta beste bat Iparraldean.

Galdera- eta harridura-marken erabilera bezala, gainerako puntuazio-marken ortotipografian ere idazmolde bakarra izan behar genuke helburu. Pentsa dezagun ortotipografia batua ez izateak zer ondorio izango dituen, adibidez, zuzentzaile ortografiko automatikoen garapenean. Erroretzat hartu behar du zuzentzaile automatikoak bi puntuen aurreko hutsunerik ez izatea ala ontzat eman behar du? Ortotipografia arautua ez dagoenez, ez luke kontuan hartu behar batera zein bestera idatzita ere: hau da, agindu beharko litzaioke zuzentzaile ortografikoari ez zuzentzeko, bere zeregina ez betetzeko (edo, bestela, aukeran utzi behar litzateke, erabiltzaile bakoitzak nahi duen aukera aktibatzeko). Etsigarria litzateke ontzat ematea euskara batuak ortotipografia ofizial batua ez izatea.

Datu bat dago, argi asko erakusten duena puntuazio-markak ez direla Euskaltzaindiaren aztergai izan orain arte. Izan ere, *Hiztegi Batuan* eta *Euskaltzaindiaren Hiztegi*an puntuazio-marka askoren izenak ez ziren agertu ere egiten, ez ziren sarrera hiztegi

Euskara Batuaren Eskuliburua proiektuaren barnean ortotipografia aztertzean, 2017an, agerian geratu zen gabezia hori. Orain, 2018ko uztail

ean egindako berrikuspenean, lehen aldiz agertu dira *Euskaltzaindiaren Hiztegi*an azpisarrera hauek guztiak: *puntuazio-marka*, *barra*, *barra etzan* edo *zehir-marra*, *barra bikoitz*, *beheko marra*, *marra luze*, *puntu eta amaitu*, *puntu eta bereiz*, *puntu eta jarrai*, *puntu eta koma*.

Zenbakizko adierazpenen ortografia eta ortotipografia. Zenbakien idazkera; zenbaki dezimaldunen idazkera; datak, orduak eta bestelako denbora-adierazpenak; ehunekoak eta kidekoak

Zorionez, badira oinarrizko arau batzuk arlo honetan: *Zenbakien idazkeraz* (7. araua), *Ordinalen eta banatzaileen idazkera* (18. araua), *Orduak nola esan* (35. araua), *Data nola adierazi* (37. araua).

Oinarrizko arau horiek, dena dela, osatu eta emendatu behar dira, eta, ziur asko, nazioarteko hitzarmenekin bat etorritarazi zenbait puntutan. Adibidez:

- Nola multzokatu behar dira digituak zenbaki handiak idaztean? Hirunaka multzokatu eta puntuz bereizi behar dira ala hutsunea jarriz bereizi behar dira? Ala ez dira multzokatu behar? Alegia, nola idatzi behar da, digituz, milioi bat?
 - Honela?: 1.000.000
 - Honela?: 1 000 000
 - Honela?: 1000000
- Nola idatzi behar da ehunekoen (eta kidekoen) sinboloa (%)? Digituaren atzean (nazioarteko hitzarmenek dioten moduan) ala aurrean? Bien artean hutsunea utzita ala utzi gabe?
 - Honela?: % 3
 - Honela?: %3
 - Honela?: 3 %
 - Honela?: 3%

Eratorpena. Aurrizkiak eta atzizkiak. Lotura-arazoak

Euskaltzaindiak garai batean eratorpenari buruz egindako lana (aurrizki eta atzizkien deskribapena) ez dago argitaratuta, eta beharrezkoa da horren azalpen xehea izatea. Hori ez da, berez, ortografiaren arloko lana, baina badu zerikusia ortografiarekin, batez ere exoeratorpenaren arloan. Halaber da ortografiaren aztergaia exoelkartean idazkera (*frankotiratzaile, magnetoeragile...*). Adibidez:

- *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* arabera *azpi-indize* (aldatu berria da, hasieran *azpiindize* ageri baitzen hiztegian) eta *goi-indize* idatzi behar da. Zein da ondorioa? Hori dela *goi-* eta *azpi-*hitzeekin eratutako hitz-elkartetarako irizpidea eta, ondorioz, *azpiispilatze*, *azpiizar* edo *azpiizenburu* eta gisako hitzetan ere marratxoa jarri behar dela? Ala erabaki puntuala da? Ulertu behar dugu, hala ere, exoeratorriekin ez dela irizpide hori aplikatzen eta,

aurrizkitzat harturik, loturik idatzi behar direla? Hori ondoriozta liteke *Euskaltzaindiaren Hiztegian antiinperialista* sarrera ikusita, eta, horrenbestez, pentsa liteke *antiinfekzioso*, *antiinflamatorio*, *toxiinfekzio* eta gisakoak loturik idaztekoak direla. Baina hori ez dago inon azalduta eta modu esplizituan adierazita.

- Zergatik idazten dugu *azpierrutina* batetik baina *autorregulazio* bestetik? Nola idatzi behar dugu: *subhalofilo*, *subheze* ala *sub-halofilo*, *sub-heze*? Ala *subeze*, *subalofilo*? Eta *super-helize*, *superhelize* ala *superrelize*? *Berridratazio* ala *berhidratazio*? Zein dira irizpideak?

Hitz-elkarketa. Hitz elkartuen ortografia

Euskaltzaindiaren 25. arauak (*Hitz elkartuen osaera eta idazkera*) luze eta zehatz lantzen du hitz elkartuen idazkera. Hala ere, 24 urte ditu arauak, eta zaharkituta dago puntu batzuetan. Adibidez, honela dio arauak:

- Loturik idatziko dira: (...) bigarren osagaia *-aldi*, *-buru*, *-gizon*, *(g)une*, *-kide*, *-(k)ume*, *-orde* duten izen elkarteak: *batzordeburu*, *sailburu*...

Hala ere, arau horren eragin-esparrua zedarritu eta azaldu beharra dago; bestela, ondorioztatu beharko genuke **baratxuriburua*, **arkumeburua* gisakoak ere loturik idaztekoak direla.

Antzera gertatzen da *-une*, *-gune* kasuetan: *argiune*, *zerbitzugune*... Baina arau horrek ez du beti balio, eta hori —noiz bai eta noiz ez— garbi azaldu beharra dago. Adibidez, hauek ditugu *Euskaltzaindiaren Hiztegian*: *merkataritza gune*, *artikulazio gune*, *megalito gune*, *oreka gune*, *turismo gune*, *espazio gune*, *atxiloketa gune*...

Adibidez, lehen osagaiaren amaierako *-a* galdu ala ez galdu kontuari dagokionez, honela dio 25. arauak:

- Bukaeran *-ia* duten hitzak, lehen osagai edo mugatzaile gisa dihardutenean, *-a* hori kenduta nahiz kendu gabe erabili.

Horrek esan nahi du hiru idazkera hauek zilegi direla: *kopi kopurua*, *kopia-kopurua* eta *kopia kopurua*. Hala ere, *Euskaltzaindiaren Hiztegiak* ez dio inoiz tokirik egin lehen aukerari. Adibidez, azpisarrera hauek ditugu *Euskaltzaindiaren Hiztegian*:

biblia paper, *biblia-paper* (ez dago *bibli paper*)

arteria-presio, *arteria presio* (ez dago *arteri presio*)

autonomia erkidego, *autonomia-erkidego* (ez dago *autonomi erkidego*)

bateria jotzaile, *bateria-jotzaile* (ez dago *bateri jotzaile*)

bidai agentzia, *bidaiia-agentzia* (ez dago *bidai agentzia*)

energia iturri, energia-iturri (ez dago energi iturri)
kontzientzia eragozle, kontzientzia-eragozle (ez dago kontzientzi era-
gozle)

Garbi dago duela mende-laurdeneko lehen aukera horrek ez duela to-
 kirik gaur egun.

Adibidez, honela dio 25. arauak:

- Lehen osagaia *eliza, burdina, hizkuntza, kultura, natura* edo *literatura* hitza (eta sei hitz hauek bakarrik) duten elkarteetan <-a> gabeak zein <-a>-dunak berdin onargarri dira.

Burdina da sei horietako bat, baina *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* arabera, aukera bakarra dago: *burdin barra, burdin hari, burdin harri, burdin hesi, burdin salda, burdin sarde, burdin sare, burdin ur, burdin ziri*.

Badirudi iritsia dela unea duela 25 urtez salbuespentzat hartutako seikote horretan aldaketak egiteko, gaur egungo erabilerari erreparatuta.

Maileguen idazkera

Euskaltzaindiaren 1996ko erabakia (*Maileguzko hitz berriei buruz Euskaltzaindiaren erabakiak*) zaharkituta dago, gaingiduta dago. Adibidez, honela dio 1996ko erabakiak:

- (...) **Solidu**, eta ez *solido*, **likidu** eta ez *likido*, lehenagotik erabili izan diren *partidu, soldadu* (*soldado* ere bai Zuberoan), eta *gradu* bezala.

Baina hona hemen zer dioen *Euskaltzaindiaren Hiztegiak*: **solido, likido**.

Honela dio 1996ko erabakiak:

- (...) hor ditugu aski hedatuak eta egun oro erabiliak, *pentsatu, bertso, zentzu, saltsa*; eta ia geure egunotan erabat ezagunak diren *Unibertsitate, kontsonante*. Ezin uka daiteke, hala ere, hain erabiliak ez ditugun beste kulturahitz batzuetan, hala nola «*catarsis*», «*enzima*» (medikuntza-hitza), inork euskaraz erabili nahi dituenean nahi ta ez afrikariaz baliatu beharra gogorxko gertatzen dela (...).

Baina hona hemen zer dioen *Euskaltzaindiaren Hiztegiak*: **entzima**.

Bestalde, deskribatu eta azaldu behar dira 1996ko erabaki hartan ageri ez diren zenbait kasu. Adibidez, zergatik idatzi behar den *immune* eta ez *inmune* edo *imune*. Edo zergatik idazten den *erradio* batetik baina *radian* bestetik, *arrazoi* batetik eta *ratio* bestetik, *erronbo* batetik eta *robot* bestetik. Edo zergatik *botila* batetik baina *pastilla* bestetik.

Laburtzapenak: laburdurak, siglak eta sinboloak. Hitzarmen ortotipografikoak

Arlo honetan, badira hainbat gomendio —batzuetan, kontrajarriak— estilo-liburuetan, baina Euskaltzaindiak ez du ezer erabaki.

Nola deklinatu behar ditugu siglak? *AEBn* ala *AEBetan*? *DNAren* ala *DNA-aren*? Eta, batez ere, zergatik? Zeren arabera deklinatzen da batera edo bestera? Nola behar du, *PFEZaren igoera* ala *PFEZen igoera* (*PFEZ*: pertsona fisikoen errentaren gaineko zerga)?; *OHZren igoera* ala *OHZaren igoera* (*OHZ*: ondasun higiezinaren gaineko zerga)? Zergatik?

Nola idazten da *metro bat* digituak eta sinboloak erabiliz, *1 m* ala *m 1*?

Deklinatzen dira laburdurak? *tel.aren* edo *tel.-aren* idatz dezakegu ala *telefonoaren* idatzi behar da nahitaez?

Baliabide tipografikoak

Noiz eta zertarako erabiltzen da edo erabili behar da letra etzana? Eta letra lodia? Eta nola lotzen zaio deklinabide-atzizkia?

Ortotipografiaren eremuko ebazgaiak dira bete-betea, eta jakin beharra dago zenbaitetan erabaki sektorialak izango direla eta ezingo dela beti modu orokorrean finkatu erabilera. Dena dela, kontuan harturik gaur idazten dugun ia guztia moldeko letraz idazten dugula eta ez eskuz, beharrezkoa da argibide xeheak eta jarraibide orokorrak ematea.

Izen bereziak. Leku-izenak (toponimia) eta pertsona-izenak (antroponimia). Euskal eta erdal izen propioak. Atzerriko izenen idazkera. Latindar alfabetoa erabiltzen ez duten hizkuntzetako izenak: transkripzioak

Onomastikaren arloko arau asko eman ditu Euskaltzaindiak, hala Euskal Herriko leku- eta pertsona-izenetan nola Euskal Herriaz kanpokoetan. Arau gehienak izen-zerrendak dira, baina, tarteka, arrazoiak eta irizpideak ageri dira arau horietan. Hala ere, arrazoi eta irizpide horiek han-hemenka barreiatuta daude, eta ez daude denak toki batean kontsultagai eta modu koherentean bilduta eta arrazoituta. Horretaz gainera, azalpen oso eta bateratu bat falta da.

Zer gertatzen da beste hizkuntzetako zeinu diakritikoekin? Euskaraz idazten dugunean, zeinu horiek idatzi behar ditugu ala ez? Zilegi eta bultzatzekoa da, adibidez, Frantziako *Vendée* edo *Saint-Lô* leku-izenak *Vendee* eta *Saint-Lo*

idaztea? Zilegi da *René Descartes* xvii. mendeko frantses filosofo eta matematikariaren izena *René Descartes* idaztea, zeinu diakritikorik gabe?

Horretaz gainera, baditugu puri-purian dauden arazo batzuk, oraindik ebazpide garbirik eman gabeak. Adibidez, pertsona-izenei dagokienez, ba al dugu ponte-izen epizenorik euskaraz, hau da, genero markaturik gabeko pertsona-izenik euskaraz? Zein dira? Konparazio batera, *Saroi* ponte-izena zer da, gizonezko-izena, emakumezko-izena ala generorik gabeko izena?

Eta, deiturei dagokienez, Euskal Herriaren historiako pertsonen abizenak euskal jatorriko abizenak direnean, euskal grafiaz idatzi behar dira? Noiz arteko izenen grafia dira aldatzekoak? xvi. mendeko *Etxepare* idazlea idazten dugu, berak bere liburuan *Bernardum Dechepare* eta *Bernard Echepare* idatzi bazuen ere, eta horretan badirudi ez dugula zalantzarik. *Toribio Alzaga* euskal idazleak (1941ean hila) *Alzaga* idazten zuen bere abizena. Zilegi da gaur egun *Alzaga* idaztea? Eta gaur egun pertsonen abizenetan ere bai?

Euskara Batuaren Orto(tipo)grafia noizko?

Hogeita sei urte behar izan ditu Euskaltzaindiak gramatika deskribatzailerik egiteko, eta hogeita bost urte, berriz, hiztegia egiteko. Ez ahal dugu beste hainbeste itxaron beharrik izango *Euskara Batuaren Orto(tipo)grafia* ikusteko!

BIBLIOGRAFIA

- MITXELENA, K., 1968, «Ortografia», *Euskera*, 13: 203-219.
- 1987, *Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbo: Desclee de Brouwe/Ediciones Mensajero.
- EUSKALTZAINDIA, 1985, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak*. Iruñea: Euskaltzaindia.
- 1986, *Mailegu berriei buruz Euskaltzaindiaren erabakiak*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1990, «Letra larrien erabilera euskaraz, Euskaltzaindiaren gomendioak», *Euskera*, 36: 85-87.
- 1994, «Euskaltzaindiaren XIII. Biltzarra», *Euskera*, 39: 3.
- 1992, *Hitz elkartuen osaera eta idazkera. LEF batzordearen emaitza. Euskaltzaindiaren gomendio-arauak*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2015, *Euskaltzaindiaren Hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2018, *Euskara Batuaren Eskuliburua (EBE)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1994-2018, *Arauak*, <<https://www.euskaltzaindia.eus/hizkuntza-baliabideak/baliabide-orokorrak/arauak>>.

EUSKARA BATUAREN HIZTEGIA ETA EUSKARAREN LEXIKO ESTANDARRA: BEGIRATU BAT ESPEZIALITATE- ARLOETATIK

ANTTON GURRUTXAGA
Elhuyar Hizkuntza eta Teknologia

Sarritan, *euskara batua* eta *euskara estandarra* terminoak baliokidetzat erabiltzen dira, fenomeno bera izendatzen duten bi termino sinonimo gisa. Erabiler hori oso hedatua dago, eta hainbat adibide eman genitzake; hona hemen esanguratsu bat: «Aurten euskara batuaren edo estandarraren aldeko erabaki garrantzitsua hartu zeneko 50. urteurrena da» (Euskaltzaindia 2018).

Baina autore batzuek ohartarazi dute bien artean ñabardura bat dagoela, eta batzuk biak bereizteraino iritsi dira (Gaminde *et al.* 2014). Euskaltzaindiak berak aspaldi zehaztu zuen *euskara batu* terminoaren adiera hertsia, «Euskara batua 1968.etik aurrera batasunerako eman dituen arauak bakarrik osatzen dute» adierazi zuenean (Euskaltzaindia 1993). Kontzepzio «itxi» hori aintzat hartuz gero, bistan da beste termino bat behar dela praktikan nagusitzen ari den «eredua» izendatzeko. Hala adierazi zuen Torrealdaik 1994an:

Euskara batua Euskaltzaindiaren marka edo seilu erregistratutzat hartu nahi bada, bego. Nola izenda, orduan, azken 30 urteotan garatu den prozesua? Euskara estandarra? (...) kontzepturen bat behar-beharrezkoa dugu produkzio idatziaren ehuneko ia ehun horretako hizkuntz mota izendatzeko, adibidez.

Anjel Lertxundik ere heldu dio hari horri, Ibon Sarasolaren «Estandarra eginda dago» baieztapenari¹ egindako iruzkin honetan:

Gero eta gehiago entzuten eta irakurtzen da euskara estandarra, batez ere, gero eta sarriago irakurtzen, eta usaintzen hasita nago pixkana-pixkana ez ote dugun batua baztertu eta estandarra lehenetsiko².

Labur esanda, honelaxe formula liteke bien arteko ñabardura: euskara estandarra zenbait erregistro formaletako eta testuinguru soziolinguistikotako erabilerak zertzen duen barietate bat da; euskara batua, berriz, euskara estandarerako proposamen bat, ekinbide proaktibo bat, Euskaltzaindiak sortua eta kudeatua.

Egia da ñabardura edo bereizketa hori ez dagoela erabat onartua komunikate zientifikoan (Oñederra *et al.* 2015), eta ez dela beti esanguratsua, baina aukera ematen digu lexikoaren arloko fenomeno interesgarri batzuk ikusarazteko.

Aipatu ñabardura lexikoari aplikatuta, «euskara batuaren hiztegia»³ *de jure*ko hitz-multzoa litzateke, arautzat edo gomendiotzat proposatua; euskararen lexiko estandarra, berriz, *de facto*ko hitz-multzoa, «behagai» baten deskribapenaren emaitza. Delako behagaia erabilerara bera da, hizkuntza-lagin errealez osatutako bildumetan edo corpusetan errepresentatua. Horrenbestez, estandarra azterketa empiriko baten emaitza da.

Gerta liteke, orduan, proposatutako arau batek arrakastarik ez izatea, erabileran ez finkatzea eta, beraz, ez estandarizatzea; beste aldetik begiratuta, litekeena da erabileran finkatu diren hitz batzuek delako proposamenean eraginik ez izatea eta arauan jaso gabe egotea. Kasu horretan, *lexiko batu* eta *lexiko estandar* terminoen estentsioak ez letozke bat, bi multzoen arteko ebakidura bataren eta bestearen azpimultzo litzatekeelako.

Antzeko eskema kontzeptual bat dugu lexiko espezializatuaz edo terminologiaz diharduten zenbait adituren lanetan. Esaterako, Mercé Lorentek *in vitro* / *in vivo* terminologia bereizten ditu (Lorente 2013). *In vitro* terminologia edo terminologia planifikatua, haren hitzetan, «se relaciona con la planificación y

¹ <https://www.berria.eus/paperekoa/1812/004/001/2016-12-06/filologoak_buelta_daitezela_beren_lanera.htm>.

² <<https://www.berria.eus/paperekoa/1740/014/001/2016-12-07/estandarra.htm>>.

³ Artikulu honetan, *euskara batuaren hiztegia* izendapena erabili dugu Euskaltzaindiak horrela aipatu zuelako XVII. Biltzarretako gaien zerrendan. Ulertu dugu Euskaltzaindiak *hiztegi* hitza 'lexikoa' adieran erabili duela kasu honetan, eta ez 'dictionary' adieran. Hala ere, esan daiteke *euskara batu* terminoaren aipatutako adiera hertsian ('Euskaltzaindiaren arau-multzoa') bi adiera horiek baliokideak direla.

la actividad de representación (elaboración de recursos terminográficos) y con la estandarización, sea industrial científica o lingüística». *In vivo* edo *in context* terminologiaren ezaugarrien artean, berriz, hauek aipatzen ditu: «naturalidad de la comunicación y la variación lingüística» eta «actividad descriptiva (para posteriormente plantearse, si es necesario, algún tipo de intervención normalizadora)».

Antzeko marko batean lan egiten du UPV/EHUko TSE-Terminologia Sareak Ehunduz proiektuak⁴, baina zertxobait sofistikatuagoa da, hiru terminologia bereizten baititu:

- Terminologia erreala: komunikazio espezializatuan erabiltzen den hiztegi espezializatua.
- Terminologia kodifikatua: hiztegieta jasota dagoen terminologia.
- Terminologia ofiziala: terminologiaren normalizaziorako erakunde baten bermea duen terminologia.

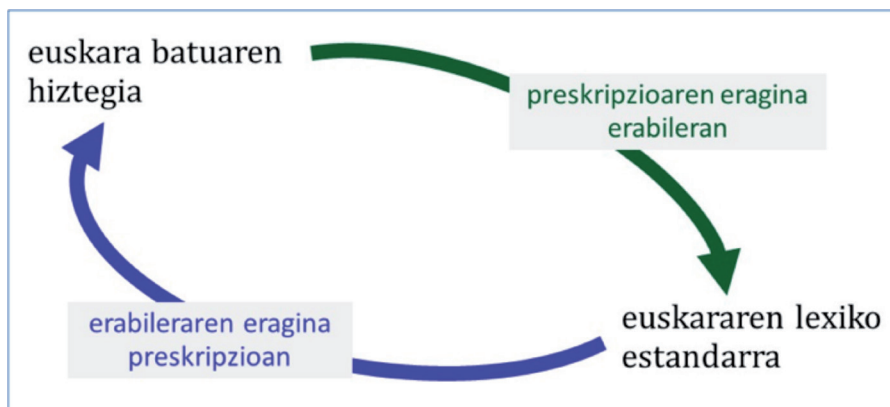
Eskema horien arabera (terminologiaren eta lexiko teknikoaren artean egin litekeen bereizketa gorabehera), euskararen lexiko tekniko estandarra erabilera aztertuz deskriba daitekeen lexiko «erreala» da (baldin datuetan estandartzat edo nagusitzat jo daitekeen erabilerarik badago), eta testuetan (corpusetan) zein horiek aztertuz elikatu diren ikuspegi deskriptiboko hiztegi eta proiektuetan dago.

Pentsatzekoa da preskripzioak (arauak) eta erabilerak (estandarrak) elkarri eragiten diotela. Badakigu arau batek erabilera aldaraz dezakeela, baina ez duela beti lortzen; halaber, araua ematen dutenek erabilera azertu eta aintzat har dezakete, baina ez dute beti egiten. Interesgarria da jakitea gaur zertan den elkarreagin edo interakzio hori, zenbateraino hartzen den kontuan lexiko tekniko erreala lexiko tekniko ofiziala erabakitzerakoan, eta zenbateraino duen horrek lexiko erreala aldarazteko gaitasuna. Artikulu honen helburua ez da aztergai hori sakon eta sistematikoki ikertzea, azkenaldiko bilakaera nolakoa izan den jakiten lagundu diezaguketen zantzu batzuk aurkeztea baizik.

Euskara idatziaren lexikoaren deskribapena *Orotariko Euskal Hiztegiarekin* (OEH) hasi zen, ondorengo *XX. mendeko Euskararen Corpus Estatistikoan* eman zion segida, eta gaur egun *Lexikoaren Behatokia* (LB) da Euskaltzaindiaren datu-iturri nagusia. Datu horietan oinarrituta eman ditu Euskaltzaindiak lexiko batu-

⁴ «Terminologia erreala, terminologia kodifikatua eta terminologia ofiziala». Terminologia Sareak Ehunduz proiektua-EHU (<<https://www.ehu.eus/ehusfera/tse/2014/03/27/terminologia-erreala-terminologia-kodifikatua-eta-terminologia-ofiziala/>>).

1. irudia: Preskripzioaren eta erabileraren arteko interakzioa

rako arauak, lehenik *Hiztegi Batuan* (HB) eta orain *Euskaltzaindiaren Hiztegian* (EH). Horiek horrela, ezin esan joera nagusia testuetako erabilera aintzat ez hartzea izan denik, baina errealitatea egoera horretatik gertuago edo urrunago egon daiteke, zein «erabileraz» ari garen. Euskara batua sortu aurreko tradizio idatziaz ari bagara, esan beharrik ez dago OEHN bildutako datuak oso kontuan hartu direla; baina geroztiko erabilera batzuek, batez ere erregistro informaletakoek, zailago daukate arauetan onartuak izatea. Izan ere, beti ez da datuetan behatutakoa hiztegiratu, onargarritasunaren iragazkiak bere lanak egin eta egiten ditu. Iragazki horren elementu nagusia maileguak onartzeko «baldintza minimoa» (edo «gutxienekoa») delakoa da, zeinen arabera «ez dira erabat euskal hitzak gaztelera edo frantsesa jakin gabe euskaldun batek ezin adi ditzakeenak» (Euskaltzaindia 1991).

Lexiko teknikoari dagokionez, euskara batuaren sorrerarik bertatik hainbat euskaldun eredu berria espezialitate-arloetan lantzen, osatzen eta hedatzen hasi ziren. Ia dena zen berria arlo horietan, eta berritasun handienetako bat, lexikoa. Ordukoak dira hitz berrien lehen proposamenak eta lehen testuak. Hasiera hartan, ez zegoen zer deskribaturik espezialitate-arloetan, ez zegoen *hiztegegintza deskriptibo/preskriptibo* ideien artean aukeratzetik, ez zegoen estandarrez hitz egiterik. Lexiko teknikoaren parte handi bat *ex novo* sortu zen. Zenbaitek, haien artean Mitxelena zela, testu-iturri urriko lexiko-sorkuntza hura kritikatu egin zuten (Mitxelena 1981).

Espezialitate-arloetako erabilera handitu ahala, erabilera sistematikoki aztertzeko eta hitz tekniko edo terminoen estandaratasuna neurtzeko aukera handiagoa izan dugu, batez ere testu teknikoak corpusetan biltzen eta linguistikoki prozesatzen hasi garenetik (Areta *et al.* 2008). Horrelako lehen baliabidea Ixa

taldearen eta Elhuyarren ZTC-Zientzia eta Teknologiaren Corpora izan zen (Alegria *et al.* 2005; Areta *et al.* 2007), eta geroztik beste corpus batzuk kontsulta daitezke, batzuk espezializatuak (EHUko EHUskaratuak, Garaterm eta ZIO corpusak), eta beste batzuk, orokorrak izan arren, espezialitate-testuak ere biltzen dituztenak (LB, Elhuyar Web-corpusa, EHUko Euskara Institutuaren Egungo Testuen Corpora). Gainera, zenbait tresna garatu dira corpusak automatikoki egin, analizatu eta ustiatzeko, hala nola termino-erazule automatikoak (Gurrutxaga *et al.* 2005), eta web-corpus espezializatuen bilketa automatikoa (Leturia *et al.* 2013).

Horrek guztiak erakusten du aspaldi igaroak direla zer deskribaturik ez zegoeneko garaiak. Besterik da, ordea, noraino iritsi garen bide horretan; hau da, zenbat espezialitate-arlotan esan dezakegun badagoela aintzat hartzeko moduko produkzioa eta badirela erabilera karakterizatzeke datuak; baita, erabilera-datuak edukita ere, zenbateraino hartzen diren kontuan lexiko arautua finkatzeko.

Non da euskara batuaren lexiko teknikoak? TSE proiektuak aitortzen duenez, euskarazko terminologia ofiziala Eusko Jaurlaritzaren Euskalterm datu-bankuarekin identifikatu ohi da. Hala ere, ezin dugu alde batera utzi hiztegi arau-emaile orokorrean espezializazio-arloen markaz jaso diren hitzen multzoa, hau da, lexikografia espezializatu «preskriptiboa». Gure kasuan, lehen *Hiztegi Batuan* eta orain *Euskaltzaindiaren Hiztegian* bildu den lexiko teknikoak.

Hiztegi Batuan (2016), 2.298 adierak zuten arlo-marka. Kontuan hartu behar, ordea, hitz tekniko asko markarik gabe zeudela; adibide batzuk: *abzisa*, *afasia*, *dermatitis*, *elektroi*, *epizentro*, *metagailu*, *mikrouhin*. Horrelako askori marka jarri zaie orain *Euskaltzaindiaren Hiztegian*, eta arlo-markadunak askoz gehiago dira; zehazki, 3.454⁵. Hurrengo taulan eman ditugu horien banaketa. Hala ere, oraindik ere asko dira arlo-markarik gabeko hitz teknikoak (aurreko adibide guztiak, esaterako).

⁵ Kontaketa hori 2018ko urrian egin da, hiztegiaren «Bilaketa konbinatuak» aukeraren bidez «jakite-arlo» bakoitzeko sarrerak bilatuz. Euskaltzaindiak lehen eskaintzen zuen *Hiztegi Batuan* XML bertsioa erabiliz, berriz, arlo-marka duten sarrerak bilaketa bakarrean lortzen ziren. Horrek erakusten du zein alde dagoen baliabide batean web-kontsulta puntualak egiteko aukera eskaintzearen eta baliabidea bera erabiltzeko aukera eskaintzearen artean. Zerbitzuak eskaintzeko hiztegiak, datu-base lexikalak, zuzentzaile ortografikoak eta antzeko baliabideak eta tresnak garatzen eta mantentzen dituzten agenteentzat, kritikoa da baliabidea bera erabili ahal izatea, mantentze-lan horiek ekonomikoki bideragarriak eta azkarrak izango badira. Horregatik, ezinbestekoa da *Euskaltzaindiaren Hiztegia* eta Euskalterm datu-banku publikoa hitzarmen bidez edo lizentzia publiko baten bidez erabiltzeko aukera eskaintzea.

arloa	sarrerak
Kim.	348
Hizkl.	342
Mat.	292
Med.	287
Fis.	277
Biol.	146
Mus.	139
Zuz.	128
Anat.	113
Erl.	105
Geol.	102
Tek nol.	90
Bot.	81
Hist.	81
Inform.	81
Ekon.	76
Kirol.	71
Zool.	71
gainerakoak	611

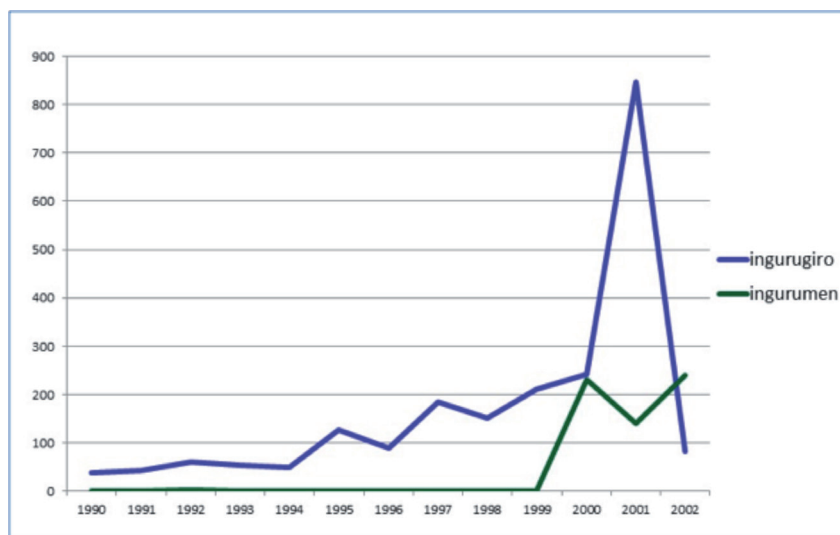
Hitz tekniko horiek, Euskaltzaindiak XVII. Biltzarrerako zehaztutako arlozerrendako formula erabiliz, «euskara batuaren hiztegi teknikoaren» parte dira. Nondik atera dira? Testu-ebidentzien bermea dutela pentsatu behar dugu, eta xx. mendeko Euskararen Corpus Estatistikoa izango zen datu-iturri nagusia. Azken urteetan, LBko datuen azterketak ere ekarri ditu EHra zenbait hitz tekniko (adib., *hostoiraunkor*, *klenbuterol*, *perturbazio*, *tempo*, *ultraeramangarri*).

Preskripzio/erabilera erlazioa dela eta, batzuek kuestionatu dituzte euskarazko diskurso teknikoan nabaritzen hasitako estandarizazio-joera batzuk; horien artean, Ibon Sarasolaren *Euskara batuaren ajeak* izan da, seguru asko, ezagunena eta eragin handiena izan duena (Sarasola 1997). Horren ondorioz, arau batzuk orduko joera estandarra ez bezalakoak izan dira batzuetan. Kasu paradigmatico bat *ingurugiro/ingurumen* auzia izan zen. Hiztegi Batuko lantaldeak 1995ean proposatu zuen *ingurugiro* hitza, baina Euskaltzaindiak 1997an «ingurugiro h. **ingurumen**» arautzea erabaki zuen (ikus *ingurugiro*ren fitxa HBO⁶). XX. mendeko corpuseko datuen arabera, *ingurugiro* hedatzen hasia zen: *ingurugiro* 227 / *ingurumen* 22. ZTCko agerpenen urtekako banaketan, zeinetan 1900-2002 datuak biltzen baitira, argi ikusten da Euskaltzaindiaren erabakiaren aurreko

⁶ «Ohargileak hitz horren ordez *ingurune* eskatzen du. Sarasola jaunak dio Europan zehar kurritzen dutenak *ingurumen* hitzaren moduko ordainak direla. *Ingurumen*-en alde makurtzen da batzordea, ekologia gaietarako bereziki. Horrenbestez, hitz honi sarrera eskainiko zaio, adibide bat erantsiz».

eta ondorengo joera-aldaketa, eta LBko datuek *ingurumen* hitzaren aldeko joera nola sendotu den erakusten digute.

2. irudia: ZTCko *ingurugiro/ingurumen* agerpenen bilakaera

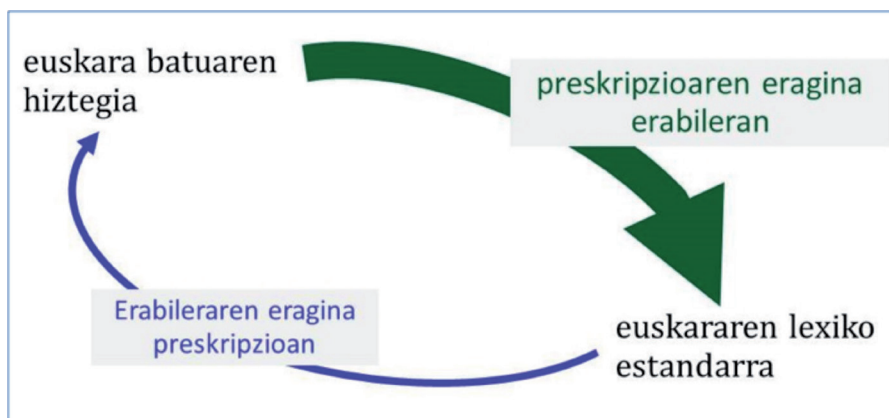

3. irudia: LBko *ingurugiro/ingurumen* agerpenen bilakaera

Beraz, estandarra zena edo estandarizazio bidean aurrera zihoana euskara batuaren hiztegirako aintzat hartu ez izanaren eta arauak erabileran eragindako aldaketaren adibide bat dugu hori. 4. irudian irudikatu dugu preskripzioaren eta erabileraren arteko interakzio-mota hori.

4. irudia: Preskripzioaren nagusitasuna erabileran

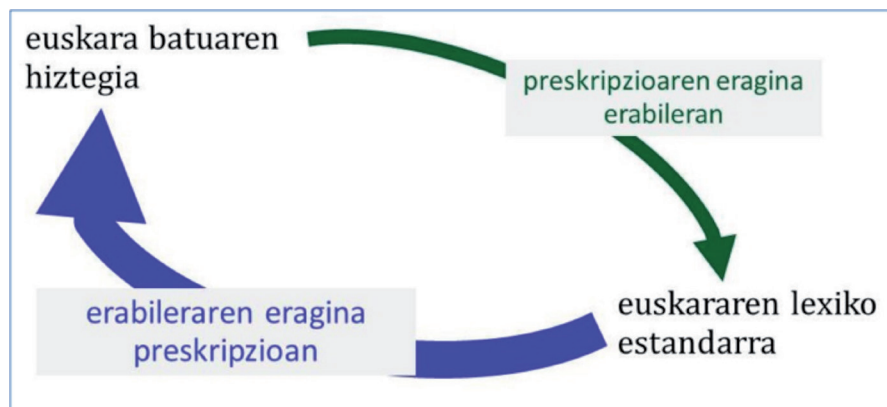

Baina badira alderantzizko kasuak ere. *Eroankortasun/eroaletasun* da ezagunetako bat. Euskara fisika-arloan erabiltzen hasi zeneko proposamen bat izan zen *eroan* aditza erabiltzea en *conduct* / es *conducir* / fr *conduire* adierarako. Arrakasta izan zuen⁷, baina beste gramatika-kategorietako termino erlazionatuekin asimetria bitxi bat gertatu zen: materialez mintzatuz, *eroale* erabiltzen hasi zen izenondotzat, eta *eroankortasun* (eta ez *eroaletasun*), propietatea izendatzeko. Gerora, Hiztegi Batuko lantaldeak *eroaletasun* proposatu zuen. Honela dio HBOko fitxak: «-kor atzizkiaren erabilera zalantzazkoa (cf. argumentu-egitura, eta ‘x-k y eroateko duen ahalmena’ adiera); *eroaletasun* proposatua du lantaldeak, eta aski izan litekeela uste du». Elhuyarren ere, nahiz eta ordura arte beti *eroankortasun* erabili genuen, *eroaletasun* hobesteko puntuan egon ginen, *eroale/eroaletasun* bikoteari koherenteago iritzita. Baina Euskaltzaindiak fisikarien arteko erabilera aintzat hartu eta *eroankortasun* onartu zuen *Hiztegi Batuan*, *Fis.* arlo-markarekin⁸. Kasu honetan, estandarra zena edo estandarizazio bidean aurrera zihoana aintzat hartu zen euskara batuaren hiztegirako, haren zuzentasuna edo egokitasuna gorabehera.

⁷ Ez zen Euskaltzaindiaren araua, baina garai hartako proposamen batzuek, batez ere komunitate batean adostuak zirenek (UEUn, adibidez), praktikan bazuten *de facto* preskripzio-ahalmen bat.

⁸ *Hiztegi Batuan*, *eroaletasun* sarrera ere bazegoen, baina *Fis.* markarik gabe; EHN, berriz, badu marka, eta ‘Eroankortasuna’ da definitzailea (definizioa eta adibideak *eroankortasun* sarreran daude).

5. irudia: Erabileraren nagusitasuna preskripzioan

Berariazko ikerketa bat egin behar litzateke preskripzio/erabilera interakzioaren bilakabidea nolakoa izan den jakiteko, baina badira zenbait ebidentzia garai bateko balantzea 5. irudiko egoerarantz aldatzen ari dela esateko. Esaterako, formalki baldintza minimoa betetzen ez duten zenbait hitz onartu dira. Horietako batzuek *Ipar./Heg.* bikotea osatzen dute, hala nola *ezantza/gasolina*, *kaier/koaderno*, *buxon/tapoi*, *ziraia/betun* eta *afixa/kartel*. Beste batzuetan, hirugarren bat ere hiztegiratu da, teoriaran eremu geografiko bietarako balio lezakeena (*bik/boligrafo/bolaluma*). Hala ere, badira *Ipar./Heg.* bikoiztasuna osatu gabe dauden kasuak. Batzuetan, *Heg.* marka duen hitzak ez du *Ipar.* markadun kiderik (*aleazio*, *bonbilla*, *entxufe*, *fideo*, *motxila*, *txandal*, *txikle*); beste batzuetan, hitzak, Hegoaldekoa izanda ere, ez du markarik (*pantaila*, *kamiseta*). Horietan denetan, *Ipar.* marka duen adiera bereko hitza ez dago (nahiz batzuk aski ezagunak diren: *anpoila*, *prisa*, *xingoma*; *ekran*, *tixort*).

Ikuspegi estrategikotik, gure ustez argi dago etorkizuneko egoera idealak gertuago egon behar lukeela azken balantze-modu horretatik aurreratik baino. Preskripzioa zenbat eta ebidentzietan oinarrituagoa eta hartatik eratorriagoa izan, hainbat eta sendoagoa hizkuntzaren errealitatea. Beraz, gero eta onartuagoa da honela formula dezakegun irizpidea: «Erakunde arau-emileen edo normalizatzaileen gomendioek inpaktu txikiena izatea erabileran finkatuta edo finkatzeko bidean dagoen lexiko teknikoan».

Hori da Euskaltzaindiaren Oinarrizko Lexiko Teknikoak (OLT) proposatzerakoan ZTHB-Zientzia eta Teknika Hiztegia Biltzeko egitasmoaren lantaldeak duen ikuspegia.

2007an, Euskaltzaindiak, *Hiztegi Batuan* «kulturan zein irakaskuntzan-eta nahitaezkoak» diren teknizismoak ere sartu behar liratekeela argudiatuz, sortu

zuen ZTHB egitasmoa, espezialitate-arloetako oinarrizko lexiko teknikoa biltzeko. Egitasmoaren metodologiak baieztapen hauetan du oinarria⁹:

Gaur egun, arlo tekniko askotan estandar bat badela esan daiteke.

Estandar horren hedapenak eragina du lexiko orokorrean. Arlo teknikoetako hitz asko, batez ere irakaskuntzaren eta dibulgazioaren bidez, lexiko orokorrera iragaten dira, eta nabarmenagoa da hori, gainera, orotariko hizkuntza modernoetan.

Hizkuntzaren prozesamendu automatikoaren teknologia eta digitalizazioa ere asko aurreratu dira, eta gaur egun aukera dugu hizkuntza-erabileraren datuak errazago lortzeko eta eraginkorrago prozesatzeko.

Horrenbestez, metodologiaren oinarrietako bat da espezialitate-arloetako testuak datu-iturri nagusia izatea, eta, ahal dela, estandarizatzen ari den erabilera berrestea.

Arlo bakoitzeko testu-bildumetatik terminoak automatikoki erauziz¹⁰, oinarrizko lexikorako hautagaiak biltzen dira. Adibidez, kimikaren kasuan, testu-baliabide espezializatu hauek erabili dira:

- Kimikako testu-bilduma, egitasmorako berariaz egina (2.025.719 hitz).
- Kimikako web-corpora, Elhuyarrek Internetetik automatikoki sortua (778.520 hitz)¹¹.
- ZTCko «Materia eta energiaren zientziak» eremuko azpicorpora (504.406 hitz).

Gero, hautagaiok dokumentatu egiten dira, informazio-mota hauek gehituz: a) bilduma horietako eta beste corpus espezializatuetakoa agerpen-datuak (adibidez, EHUskaratuak, ZIO); b) corpus orokorretako datuak (LB, Elhuyar Web-corpora, Egungo Testuen Corpora), hitza dibulgazio mailan izan duen zabalakundea haztatzeko; c) hiztegi eta erreferentzia-lan nagusietako datuak (Euskalterm, Elhuyarren *Zientzia eta Teknologiaren Hiztegi Entziklopedikoa* (ZTH), eta Adorez, Elhuyar, Labayru, Nolaerran eta Zehazki hiztegiak).

Material horiek aztertuz, arlo bakoitzeko aditu-taldeak oinarrizko lexikorako hitzak hautatzen ditu. ZTHB lantaldeak hitzok aztertzen ditu, *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* erabiltzen diren hiztegiatze-irizpideen arabera diren

⁹ <Oinarrizko lexiko teknikoak. Azalpenak>. <http://www.euskaltzaindia.eus/dok/plazaberri/2016/martxoa/oinarrizko_lex_tek_aurkezpena.pdf>

¹⁰ IXA taldeak eta Elhuyarrek garatutako Erauzterm termino-erazule automatikoa erabiltzen da horretarako (Gurrutxaga *et al.* 2005).

¹¹ Elhuyar Fundazioaren Co3 tresna erabiltzen da horretarako (Gurrutxaga *et al.* 2010; Leturia *et al.* 2013).

ebazteko, eta azken proposamena adosten du aditu-taldearekin. Azken urratsa Euskaltzaindiaren osoko bilkuraren onarpena lortzea da.

Orain artean, Oinarrizko Lexiko Teknikoak sailean lau lan argitaratu dira, arlo hauetakoak hain zuzen ere: matematika, fisika, astronomia eta kimika¹². 3.000 sarrera inguru dituzte lauen artean, eta honela banatuta daude, erreferentzia-hiztegiaren edukiarekin (*Hiztegi Batuarekin* edo *Euskaltzaindiaren Hiztegia-rekin*, argitaratze-unearen arabera) konparatuta:

Oinarrizko lexiko teknikoa	sarrerak	<i>Hiztegi Batua</i> / EH		
		bai	adiera berria	ez
Matematika	723	345	122	256
Fisika	838	326	118	394
Astronomia	302	71	40	191
Kimika	1.162	496	137	529
Lurraren zientziak	1.609	714	150	745
Totala	4.634	1.952	567	2.115
		% 42,12	% 12,24	% 45,64

EHn ez dauden hitz guztiak ez dira sistematikoki bertan sartu, baina batzuk sarrera dira dagoeneko, EHren lantaldeak LBN ebidentzia gehigarriak aurkitu dituen seinale. Dena den, lexikook bestelako eragin bat ere izan dute EHn, lehen onartzen ez ziren hitz batzuen egoera aldarazi baitute. Adibide batzuk eman ditugu hurrengo taulan.

Hiztegi Batuaren OLTen aurreko bertsioa
aleatorio* e. **ausazko; menturazko**
determinante* e. **determinatzaile**

ekilatero* e. **aldehide**

planetario 1. iz. *Iruñeko planetarioa*. 2.
izond. *sistema planetario* h. *planeta-sistema*

EHren azken bertsioa

aleatorio adj. *Mat.* Ausazkoa, zorizkoa.

determinante 1 iz. *Mat.* Matrize karratu bati esleitzen zaion zenbakizko balioa. **2** adj./iz. [Oharra: Euskaltzaindiak, *determinante*-k euskara idatzian izan duen erabilera kontuan harturik, hitz hori matematikako adieratik kanpo ez erabiltzea gomendatzen du; ik. **determinatzaile**].

ekilatero adj. *Mat.* Aldeberdina. Ik. **aldehide**.
Triangelu ekilateroa.

planetario 1 iz. Eguzki sistema osatzen duten argizagiak eta haien mugimendua erakusten duen eraikuntza, zero sabaia irudikatzen duen kupula duena. *Iruñeko planetarioa*. **2** adj. Planetei dagokiena. *Sistema planetarioa: planeta-sistema*.

¹² *Lurraren Zientzietako Oinarrizko Lexikoaren* proposamena ere landua du lantaldeak, eta 2019an argitaratzea espero da.

akuoso* e. **ur-**, etab.

aditibo* e. **gehigarri**

eliminatu* 1. e. **kanporatu**. 2. e. **baztertu**

nebulosa planetario Itzaltzen ari den izar oso bero baten inguruan hedatuz doan gas ionizatuzko azal distiratsua. *Izar batek bere bizitzaren azken faseetan sortutako nebulosa planetarioa.*

akuoso 1 adj. *Kim.* Ura duena; urari dagokiona. *Azido akuosoarekin tratatuta, hidrokaburo purua lortzen da.* **2** adj. [Oharra: Euskaltzaindiak, *akuoso*-k euskara idatzian izan duen erabilera kontuan harturik, hitz hori kimikako adieratik kanpo ez erabiltzea gomendatzen du; horren ordeaz ur-ekin osatutako hitz konposatuak edo *urtsu* erabiltzea gomendatzen du].

aditibo iz. *Kim.* Gai bati ezaugarriak hobetzeko edo ez dituenak hartzeko eranstean zaien gaia. Ik. **gehigarri 3**. *Papergintzan erabiltzen diren aditiboak eta haien ezaugarriak.*

eliminatu, elimina, eliminatzen 1 *du* ad. *Kim.* Konposatu organiko batetik atomo edo atomo multzo bat kendu. **2** ad. [Oharra: Euskaltzaindiak, *eliminatu*-k euskara idatzian izan duen erabilera kontuan harturik, hitz hori kimikako adieratik kanpo ez erabiltzea gomendatzen du; ik. **kanporatu** eta **baztertu**].

Aurreko kasuetan, arauak baztertutako hitz batzuen *de facto* estandar-tasuna jarri da agerian, eta araua aldatzea ekarri du horrek. Bestetik, zazpiak maileguak dira. Nahiz eta euskara batuan eta, bereziki, zientzia eta teknologia-ren arloan, mailegutza arazorik gabe erabili den (nagusiki, nazioarteko hitzen kasuan), maileguzko hitzak saihesteko joerak badu oraindik indarra gure artean. Joera horri desegoki iritzita, mailegutza defentsa esplizitua egin dute zenbait autorek (Amuriza, 2010; Altonaga, 2015), eta lexikoa bide horretatik orain arte baino neurri handiagoan hedatzea proposatu dute. Hala ere, galdera da zer egin behar den estandarizat jo daitezkeen hitz baliokideekin. Seguru asko, gaur egun ez genuen *oreka* hitza ondare lexikaletik berreskuratuko, kontuan harturik *ekilibrio* nazioarteko mailegu aitzakiarik gabea dela. Baina datuak argiak dira, are argiagoak fisikan eta kimikan: *oreka* estandarra da, eta oso agerpen gutxi ditu *ekilibrio* hitzak. Horiek horrela eta, *ekilibrio* sartuko dugu Euskaltzaindiaren oinarritzko lexiko teknikoetan? Erabilera estandarrean inpaktua minimizatzen irizpidearen kontrako litzateke hori. Antzeko egoeran daude, adibidez, *frikzio* eta *traiektoria*, fisikan *marruskadura* eta *ibilbide* baitira estandarizatu diren hi-

tzak¹³. Fisikako beste kasu interesgarri bat *oinarrizko partikula* da. Xabier Amurizak gogoeta hau egin zuen 2012n¹⁴:

Ze kriterio dago Euskaltzaindiak *elementu* hitza sartzeko eta *elemental* ez? Orduan nola esan *particula elemental*? *Oinarrizko partikula ez, ez da gauza bera!* Gure inguruko erdara guztietan ondare komuna diren milaka hitz sartu behar genituzke, baina noiz, hizkuntza akabatzen denean? Gu ondare komun horretako parte gara eta ez badaukagu horien ordain zehatz eta argia, mailegu horiek hartu behar ditugu.

Hainbat arrazoi eman litezke *elemental* adjektiboa mailegatzearen alde, baina horien artean ez genuke sartu behar *particula elemental* adierazteko *partikula elemental* beste aukerarik ez dagoela. Nahikoa da fisika-arloko datuak ikustea¹⁵:

	ZTC	EHU _{sk}	ZIO	ZTHB_Fis	Garaterm	LB	ETC	ElhWC	ElhWC eu-es	Corpeus
funtsezko partikula	0	0	0	1	0	2	66	7	1	111
oinarrizko partikula	48	6	31	93	5	38	221	94	22	149
partikula elemental	9	8	4	17	1	2	36	9	1	33

Amurizak *oinarrizko partikula* eta *partikula elemental* gauza bera ez direla esan arren, badirudi fisikariak arazorik gabe komunikatu direla haien artean *oinarrizko partikula* erabiliz, eta lehenetsi egin dutela aukera hori, gainera¹⁶. Merezi ote du *partikula elemental* bultzatzea? Hori arautzat emanda, espezialista gehiago behartuko ditugu erabilera aldatzera, eta inpaktua handitu egingo da. Hori ez ezik, beste arrazoi hau ere badugu *oinarrizko*ren alde: naturaren bi osagai mota «printzipalak», partikulak eta indarrak edo interakzioak, adjektibo beraren bidez izendatzen ditugu euskaraz, erdaraz desberdinak erabilita ere (ingelesez, esaterako, *elementary particles* eta *fundamental forces* edo *interactions*). Hori, pedagogikoki, abantaila da, kontzeptu horiek modu bateratzaileagoan ulertzeko bidea ematen duelako.

¹³ Interesgarria da konstatatzea *frikzio* eta *traiektoria* hitzak agertzen direla euskarazko testuetan, baina ez fisikakoetan, beste arlo eta erregistro batzuetakoetan baizik (esaterako, politikagaietako albisteetan).

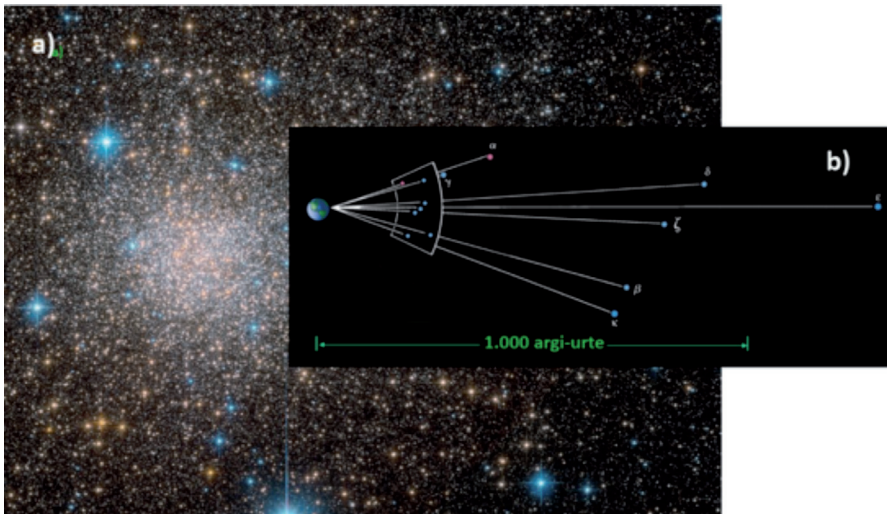
¹⁴ «Hizkuntza bat ez dute militanteek salbatzen, masak salbatzen du». Xabier Amurizaren elkarrizketa. *Ortzadar*, 279 zk. 2012-10-20.

¹⁵ 2018-01-29ko datuak.

¹⁶ ETCko eta Corpeuseko *funtsezko partikularen* agerpen asko Wikipediakoak dira; dena den, une honetan Wikipediako sarrera *oinarrizko partikula* da.

Beste batzuetan, behatutako datuek erakutsi dute arauan onartutako hitz edo adiera batzuk ez direla estandarrik, hau da, arautzat proposatu izana ez dela egungo espezialitate-testuetako ebidentzien ondorioa, bestelako irizpide batzuek hartaratu baizik. Esaterako, EHn *izar-multzo* eta *izar-laino* hitzak ‘konstelazioa’ eta ‘nebulosa’ adierekin argitaratu badira ere, *Astronomiako Oinarrizko Lexikoan* ez dira sarrera, ez baitira testu espezializatuen datuetan aurkitu. Horregatik, EHn *konstelazio* eta *nebulosa* sarrerei soilik jarri zaie *Astron.* arlo-marka. *Izar-multzoren* kasuan, gainera, beste arazo bat dugu. Izan ere, en *star cluster* / es *cúmulo estelar* / fr *amas stellaire* kontzeptua adierazteko, testuetan *izar-kumulu* aurkitu dugu, baina iturri batzuetan *izar-multzo* ere ageri da. Seguru asko, *izar-kumuluk* mailatzeko baldintza minimoa ez betetzea izango zen horretarako arrazoia. Baina EHn *izar-multzo* ‘konstelazioa’ adierarekin argitaratu izanak eragotzi egin du *star cluster*erako *izar-multzo* alternatiba erreala izatea. Maiz aipatu ohi da diskurtso espezializatuan kontuz ibili behar dela polisemiarekin, eta, kasu honetan, argi dago ez dela bideragarria. Izan ere, *konstelazio* eta *star cluster* kontzeptuek ez dute elkarrekin zerikusirik (6. irudia)¹⁷. Adierazle desberdinak behar dituzte, maiz testuinguru berean gerta daitezkeelako. Beraz, *izar-multzo* ambigua, inespezifikoa eta nahasgarria da. *Star cluster* kontzepturako euskarazko sarrera ebiden-

6. irudia: a) Terzan 5 izar-kumulua; b) Orion konstelazioa, albotik ikusita

¹⁷ Star cluster, Elhuyarren ZTHren arabera, «Grabitazio-indarrak elkartutako izarren multzoa» da. Konstelazioa, berriz, «Zeru-esferan hitzarmenezko irudi bat osatzen duten izarren multzoa. Zeru-esferan bata bestetik gertu daudela agertzea itxurazko fenomeno bat baino ez da, behatzailearengandik oso distantzia desberdinetara baitaude berez».

tzian oinarritua emango bazuen, *izar-kumulu* beste aukerarik ez zuen lantaldeak, *izar-kluster* ez baita erabili. Baldintza minimoa ez betetzea ezin da, kasu honetan behintzat, oztopoa izan, bestelako aukera errealistatik ez dagoelako.

Erabilerak preskripzioan izan duen eraginaren beste kasu interesgarri bat *hots/soinu* bikotea da. EHren lehen edizioan, *hots* sarrerak *Fis.* eta *Hizkl.* arlo-markadun adierak zituen. *Fisikako Oinarrizko Lexikoaren* lanketan, ordea, argi ikusi da *soinu* dela arloko hitz estandarra. Hori aintzat hartu du EHK, eta orain fenomeno fisikoaren definizioa *soinu* sarreran dago, *Fis.* arlo-markarekin (*Soinuaren abiadura* adibide egokiaz hornituta, *Hotsaren lastertasuna* modukoak anomaloak direla iradokiz). *Hizkl.* markadun adiera, berriz, *hots* sarreran dago, eta hala behar duelakoan gaude.

Beste batzuetan, araua osatzea izan da oinarrizko lexiko teknikoek ekarria. Horrelakoak dira kimikako hurrengo bi kasuak. Batetik, *aterakin* hitza arautu zuen Euskaltzaindiak, baina testu teknikoetako datuek erakutsi dute *estraktu* eta *erauzkin* gehiago erabiltzen direla, eta horiek ere sartu dira *Kimikako Oinarrizko Lexikoan*¹⁸. Bestetik, arauak *koloragarri* eta *koloregai* jasoak zituen, baina ebidentziak erabat dira *koloratzailer*en aldekoak, eta sarrera da orain.

Oinarrizko lexikoen beste ekarri-mota bat izan da Euskaltzaindiak aztertuak zituen baina onargarritasun-arazo edo-zalantzen bat dela medio *Hiztegi Batuan* argitaratu gabe zituen hitz batzuk onartzea. Hori gertatu da, esaterako, orain EHN sarrera diren *lagindu*, *poluzio* eta *handipen* hitzekin.

Orain arteko adibideen bidez, erakutsi dugu datuetan behatutakoa ahal den gutxien aldarazteko eta, araua horrekin bat ez badator, araua bera aldatzeko edo moldatzeko estrategia hartu duela lantaldeak. Baina badira bestelako kasu bakan batzuk, zeinetan hautemandako erabilera aldaraztea proposatu baita. Adibidez, matematikan, «Plano batek kono zirkular baten azalak ebakitzean sortutako kurba» adierazteko (elipsea, hiperbola eta parabola), *konika* erabili da batez ere (eta *koadrika*, elipsoide, hiperboloide eta kideko bolumenatarako). Hala ere, lantaldeak *koniko* hobetsi zuen (orobat *koadriko*), jatorrian *sezio koniko* dagoela eta etimologikoki *fisika* modukoak ez bezalakoa zela ikusita, eta kostu-irabazien aldetik alda zitekeela iritzita. Horrelako beste kasu bat *oszilakor* dugu. Fisikan oso erabilia izan arren, baztertu egin da, erabide okerrekoa delako eta ordezeko egokia duelako: *oszilatorio* (batzuetan, *oszilazio*- ere bai). Estandarrean *higidura ondulatorio* badugu, zentzuzkoa da *higidura oszilatorio* ere izatea, eta, kasu honetan, bideragarritzat jo da, kostu-irabazien analisisa eginda, erabilera-datuetan oinarritu gabeko erabakia hartzea. Bide batez, komeni da ohartaraztea *oszilakor* saihe-

¹⁸ Kontuan izan, gainera, *erauzi* aditza erabili ohi testu teknikoetan *extract/extraer/extraire* adierarako; *estrattu* oso gutxi agertzen da, eta *atera* aski inespezifikoa da, 'ortu' adiera ere izan dezakeelako, eta kimikan beste prozesu bat izendatzeko erabiltzen da aditz hori.

tearren *oszilatzaile* erabiltzea batzuetan desegokia dela; horregatik, *oszilatzaile* ≠ *oszilatorio* bereizketa egin da (*eremu elektriko oszilatzaile; higidura oszilatorio*).

Lehen adierazi dugunez, erabilera errealaren behaketatik lortutako datuek zenbat eta gehiago elikatzen duten lexiko arautua, hainbat eta osasuntsuagoa hizkuntzaren egoera. Zenbait arlo eta hizkuntza-mailatan, euskara hurbiltzen hasia da egoera horretara, baina bistakoa da guztietan ez dugula estandarizazio-maila bera erdietsi, eta ezin dela behaketan oinarritutako metodologia neurri berean aplikatu.

Hasitako bidetik aurrera jarraitzeko, *erabilera* kontzeptuaren inguruko alderdi batzuk xeheago landu behar ditugu. Erabilera osoaren lagin adierazgarriak biltzeko gai izatera iritsi gara, ala badira oraindik opakuak diren arloak eta erregistroak? Ez dugu uste iritsi garenik, eta, horregatik, corpus handiagoak, dibertsoagoak eta orekatuagoak behar ditugu; bestela, arriskua dugu erabilera distortsionatuak edo partzialak soilik kontuan hartzeko.

Eta erabilera-datuak bildu ondoren, zer? Zein irizpide erabiliko dugu deskripzioan behatutakoa preskripziora eramateko? Corpora → hiztegia inkorporazio automatikoa egiteko moduan gaude? Jakintza-arlo eta hizkuntza-maila guztietan? Garai batean batzuek zuzentasun linguistikoari erabateko nagusitasuna ematen zioten bezala, orain iragan behar dugu erabilera beti irizpide bakarizat hartzera, modu digitalean (0/1) bakarrik funtzionatzeko gai garela erakutsiz? Euskara iritsi ote da hiztegegintza deskriptibo hutsa egiteko heldutasun-mailara?

Iritziak iritzi, uste dugu alderdi hauen inguruan behintzat adostasun handi samarra dagoela gaur egun:

- gero eta maizago eta lasaiago hartuko ditugu datuetan oinarritutako erabakiak; corpusen garrantzia handituz joango da;
- terminologia ofizialak eta kodifikatuak izango dute, hein handian edo txikian, beren funtzioa, batez ere oraindik ere erabilera estandar bat izateko behar adinako testu-produkzioerik ez dagoen arloetan;
- erabilera estandar bat detektatzen denean, arrazoi sendoak behar dira hura aldarazteko.

Joera hori nola sendotu aztertzea eta erabileraren inguruko eztabaidagaiak lantzea dira oraingo egiteko garrantzitsu batzuk.

BIBLIOGRAFIA

ALEGRIA, I., ARETA, N., ARTOLA, X., DÍAZ DE ILARRAZA, A., EZEIZA, N., GURRUTXAGA, A., LETURIA, I., SAIZ, R., SOLOGAISTOA, A., SOROA, A. & VALVERDE, A., 2005, «Zientzia eta teknologiaren corpora», in *Mendebalde Kultur Alkartea, IX. Jardunaldiak: Euskera zientifiko-teknikoa*.

- ALTONAGA, K., 2015, *Back to Leizarnaga*. Pamiela.
- AMURIZA, X., 2010, *Euskara batuaren bigarren jaiotza: osoa, lehiakorra, nazionala*. Oiarzun: Lanku Bertso Zerbitzuak, L.G.
- ARETA, N., GURRUTXAGA, A., LETURIA, I., ALEGRIA, I., ARTOLA, X., DÍAZ DE ILARRAZA, A., EZEIZA, N. & SOLOGAISTOA, A., 2007, «ZT Corpus: Annotation and tools for Basque corpora», in *Proceedings of Corpus Linguistics 2007*.
- ARETA, N., GURRUTXAGA, A. & LETURIA, I., 2008, «Begiratu bat corpus-baliabideei», in *BAT Soziolinguistika aldizkaria*, 62.
- AZKUNE, I., ETXEBERRIA, E., GURRUTXAGA, A., MUJICA, A. & BARANDIARAN, S., 2001, «Nolako hiztegi batua behar du XXI. mendeko euskaldunak?», in *Euskalgintza XXI. mendeari buruz. XV. Biltzarra*. Bilbo: Hizkuntza-gaiak, Iker 19.
- EUSKALTZAINDIA, 1991, «Euskaltzaindiaren bigarren agiria euskal hitzei buruz». In *Euskera* 36 (2): 445-447.
- 1993, «Euskaltzaindiaren adierazpena euskara batuaz», in *Euskera* 38 (2).
- 2018, *Euskaltzaindiaren agerraldia Nafarroako parlamentuak euskarari buruzko foru lege berri bat egiteko sortu duen batzorde berezian*. Nafarroako Parlamentuaren egoitza, 2018ko irailaren 12a.
- GAMINDE, I., AURREKOETXEA, G., ETXEBARRIA, A., GARAY, U. & ROMERO, A., 2014, *Ahoskera Lantzeko Argibideak eta Jarduerak. Laguntzarako materiala: Teoria eta Praktika*. Bilbo: UPV/EHU.
- GURRUTXAGA, A., LETURIA, I., POCIELLO, E., SAN VICENTE, I. & SARALEGI, X., 2010, «Internet, corpusak eta terminologia: internetetik espezialitate-corpusak erauzteko teknikak eta horien ebaluazioa», in Alberdi, X. & Salaburu, P. (arg.), *Ugarteburu terminologia jardunaldiak (V). Euskararen garapena esparru akademikoetan. Espezialitate hizkerak eta terminologia*, 69-82. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua.
- GURRUTXAGA, A., SARALEGI, X., UGARTETXEA, S. & ALEGRIA, I., 2005, «Erauzterm: euskarazko terminoak erauzteko tresna erdiautomatiko», in *Mendebalde Kultur Alkartea, IX. Jardunaldiak: Euskera zientifiko-teknikoa*. Bilbo.
- LETURIA, I., SARALEGI, X., SAN VICENTE, I. & GURRUTXAGA, A., 2013, «Automatic Comparable Web Corpora Collection and Bilingual Terminology Extraction for Specialized Dictionary Making», in *Building and Using Comparable Corpora*, 51-75, Springer.
- LORENTE, M., 2013, «Terminología in vivo y variación funcional», in Alberdi, X. & Salaburu, P. (arg.), *Ugarteburu Terminologia Jardunaldiak (V) Terminologia naturala eta terminologia planifikatua euskararen normalizazioari begira*, 2-18. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua.
- MITXELENA, K., 1981, «Nuestra irresistible ascensión de la poesía a la ciencia», in *Muga* 19-3: 4-19.
- OÑEDERRA, M. L., ELORDUI, A., EPELDE, I., ETXEBERRIA, P. & SALABERRIA, J., 2015, «Euskaltzaindiaren Ahoskera batzordearen txostena (Ahoskerak axola du)», in *Euskera*, 60, 2: 499-531. Bilbo.
- SARASOLA, I., 1997, *Euskara batuaren ajeak*. Irun: Alberdania.

EUSKALTZAINDIAREN HIZTEGIAREN EKARPENA LEXIKO ESPEZIALIZATUAREN ETA EZ-ESPEZIALIZATUAREN HARMONIZAZIOAN¹

IGONE ZABALA UNZALU
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

1. SARRERA

Lexikografia eta terminografia, biak ala biak, hiztegiak egiteaz arduratzen diren diziplina aplikatuak diren arren, elkarren artean hertsiki mugatuta eta banatuta egongo balira bezala tratatu ohi dira. Lehen hurbilketan, lexikografia hizkuntza bateko lexiko orokorra mota askotako hiztegi orokorretan biltzeaz arduratzen da eta, terminografiak, aldiz, espezialitate-alorrez alorreko lexiko espezializatua, alegia, terminologia, biltzen du hiztegi eta datubase terminologikoetan. Hala ere, edozein hizkuntzako hiztegi orokorrak aztertzen baditugu, berehala ohartuko gara terminotzat hartu behar diren hiztegi-elementuak ere jasotzen dituztela. Hiztegi terminologikoen, aldiz, bakarrik jasotzen dituzte jomugan duten espezialitate-alorreko hiztegi-elementu espezializatuak. Hiztegi orokorren eta hiztegi terminologikoen arteko beste desberdintasun batek sarrerren kategoriarekin du zerikusia: hiztegi orokorrek gramatika-kategoria guztietako (izena, adjektiboa, aditza, adberbioa) hitz bakarreko sarrerak kodifikatzen dituzte eta, hiztegi terminologiko gehienek, aldiz, izen kategoriako

¹ Lan hau Espainiako Ministerio de Economía y Competitividad-ek (MINECO) finantzatutako PROSAMED (TIN2016-77820-C3-1-R) eta Ministerio de Ciencia e Innovación-ek finantzatutako HARTAvas (PID2019-109683GB-C22) ikerketa-egitasmoen barruan kokaturik dago.

hitz bakarreko terminoak (monolexikoak) zein izen-sintagma lexikalizatuak diren termino sintagmatikoak (polilexikoak). Bi alor aplikatu horien arteko asimetria are nabarmenagoa da haiekin estuki lotuta dauden diziplina teorikoei erreparatzen badiegu. Izan ere, lexikologia esaten zaio hizkuntza bateko lexikoiaren egitura aztertu, sailkatu eta errepresentatzeaz arduratzen den hizkuntzalaritzaren azpialorrari, baina oso ohikoa da, aldiz, terminologia eta terminografia denominazioak sinonimoak bailiran erabiltzea, eta aldarrikatzea terminoak ez direla hizkuntzalaritzaren aztergai, zientzialariek eta terminologoei haien beharrei erantzuteko sortutako eta estandarizatutako unitate artifizialak baizik.

Banaketa eta asimetria horien arrazoiak terminologia diziplinaren sorrerarekin lotuta daude, Cabré-k (2007) azaldu bezala. Izan ere, terminologia diziplinaren sortzailetzat hartu ohi den Eugen Wüster ingeniari austriarraren kezka nagusia zen nola desagertarazi komunikazio zientifiko-teknikotik edozein anbiguotasun. Hizkuntza naturalen ezaugarri den anbiguotasunak sortzen zion kezka horri erantzuteko, kontzeptuen eta terminoen estandarizazioaren bidea hautatu zuen. Estandarizazioa jomugan, Wüsterrek termino-hiztegi eleaniztun bat egin zuen (*The Machine Tool. An interlingual Dictionary of Basic Concepts*) eta argitaratu ere argitaratu zuen 1968an. Hain zuzen ere, hiztegi-gintza-lan horretatik abiatuta garatu zuen Wüsterrek bera hil ondoren haren jarraitzaileek Terminologiaren Teoria Orokorra (TTO) izenez bataiatu zutena. TTOren oinarrietako bat da terminoak hizkuntza naturalen unitate lexikoak («hitzak») ez bezalakoak direla, eta haien azterketa hizkuntzalaritzatik kanpo kokatu behar dela. Hortaz, TTO terminoei buruzko teoria baino gehiago, estandarizazioari begirako lan terminografikoa sistematizatzeko hatsarre-bilduma da, eta askotariko kritikak jaso ditu 1990eko hamarkadatik aurrera. Kritika horietako batzuk terminologiaren teoria berrietan kristaldu dira, besteak beste, terminoen azterketarako hurbilketa linguistiko-komunikatiboan datzan Terminologiaren Teoria Komunikatiboan (TTK) (Cabré 1999).

TTKaren arabera, hizkuntza baten lexikoa osatzen duten elementuak hasiera batean ez dira «hitz» edo «termino»: terminotzat hartzera eramaten gaituen balio espezializatuak aktibatzen da espezialitate-alor bateko adituek komunikazio-egoera espezializatuetan erabiltzen dituztenean (Cabré 1999). Hortaz, TTKak terminoak hizkuntza bateko lexikoiaren unitatetzat hartzen dituelarik, lexikologiaren azterketa-eremuaren barruan ere kokatzen ditu (Cabré 2007). Hiztegi-elementuen balio espezializatuen aktibazioa semantika lexikoan garatutako zenbait ereduren bitartez azaldu da TTK barruan kokatutako zenbait lanetan, zehazkiago, Pustejovsky-ren (1995) eredu polisemikoa baliatuz. Pustejovsky-ren ereduaren arabera, esanahi lexikoak diskurtsoetan testuingururik sortzen dira hiztegi-elementuen egitura semantikoa osatzen duten elementu

batzuen aktibazioari esker. Esanahi espezializatuek bi bereizgarri dituzte esanahi orokorrekiko: erreferentzia-zehaztasun handiagoa eta informazio semantikoaren inbrikazio handiagoa (Adelstein, 2007).

Goiko funts teoriko horietatik abiatuta, lan honetan aurreko beste lan batzuetan zirriborratutako ildoan sakondu nahi dugu. Hasteko, hizkuntza bateko lexikoaren hiztegi-elementu orokorrak eta terminoak hizkuntzaren lexikoi beraren parte direla eta adiera espezializatuak eta ez-espezializatuak aktibatzeke mekanismo berberak erabiltzen dituztela onartzeak ondorioak ditu euskararen lexikoaren kodifikaziorako (Zabala 2019). Ondorio horietako bat da hiztegi orokorretan kontuan hartu beharko lirakeela, hiztegi-elementuek aktibatu dituzten adiera orokorrak ez ezik, elementu horiek espezialitate-alorretan zehar aktibatu dituzten adierak ere. Ildo horretatik, gure iritziz, Euskaltzaindiaren Hiztegiak (hemendik aurrera EH), euskal hitzun guztiontzako erreferentziatzko hiztegia delarik, ekarpen handia egin dezake balio ez-espezializatuak eta balio espezializatuak aktibatzen dituzten hiztegi-elementuen harmonizazioan (Zabala 2018). Harmonizazio lan hori posible izateko, baina, nahitaezkoa da irizpide funtzionalak erabiltzea bai hiztegi-elementuen adieren deskripzioan, bai sarreren kodifikazioan ere (Elordui eta Zabala 2009).

Bigarren atalean, lexikoaren garapenez eta hizkuntzen normalizazio-prozesuez eta plangintzez arituko gara, eta oinarri batzuk ezarriko ditugu, hirugarren atalean lexikoaren harmonizaziorako zenbait irizpide proposatzeari begira. Azkenik, ondorio batzuk laburbilduko ditugu laugarren atalean.

2. LEXIKOAREN GARAPENA ETA HIZKUNTZA-NORMALIZAZIOA

Euskara batua kodifikatzen hasi bezain laster, 1970eko hamarkadan, hasi ziren erabiltzen hitzunik aktiboenak lehengo erabilera-alorretan eta erabilera-alor berrietan: literaturan, komunikabideetan, irakaskuntzan, administrazioan. Erabilera horiek guztiak euskara batuaren ortografia- eta gramatika-arau jaioberrien inplementazio edo ezarpenerako saiakuntza-bankua izan ziren. Kodifikazioa lan teknikoa da, eta hizkuntzalariek eta lexikografoek gidatu behar dute neurri handian. Baina arau akademikoak ez dira «benetako hizkuntza» bihurtzen benetako komunikazioan eta benetako diskurtsoetan ezartzen ez badira. Hortaz, kodifikatutako arauen inplementazio edo ezarpena bera elaborazio edo lantze funtzionalaren abiapuntua da, eta estandar jaioberrien ezarpen eta lantze funtzionalerako, nahitaezkoak dira hizkuntza askotariko alorretan eta askotariko helburuekin erabiltzen duten hitzunenak.

Euskara erabilera-esparru berrietan erabiltzeak lexiko eta estilo berriak gartzeko premia handia eragin du azken lau hamarkadetan. Hala ere, nagusiki

ortografia arautzeko sortu zen Hiztegi Batuaren lehen edizioa ez zen argitaratu 2000. urtera arte, eta definiziodun Euskaltzaindiaren Hiztegiaren lehen argitalpena 2012. urtean egin zen. Hortaz, euskararen elaborazioa edo lantze funtzionala euskara batuaren kodifikazioarekin, eta bereziki, lexikoaren kodifikazioarekin gainezarri da (Elordui eta Zabala 2009), azken laupabost hamarkadetan gainezarri ere. Nolanahi ere, esan beharra dago hizkuntza-plangintzako prozesuak elkarren artean gainezartzea ohikoa dela hizkuntzen estandarizazio-prozesuetan (Haugen 1987). Areago, garbi dago hizkuntza biziak etengabe aldatzen eta garatzen ari direla, eta aldaketa horiek are nabariagoak direla biziberritze prozesuan murgilduta dagoen euskara bezalako hizkuntza batean. Hizkuntzen garapena posible izateko, beraz, estandarrak egonkor eta malguak izan behar dira aldi berean (Garvin 1973). Kodifikazioak egonkortasunari laguntzen dio, eta garapen funtzionala posible izateko, aldiz, nahitaezkoak dira malgutasuna eta aldaketa. Hortaz, egonkortasunaren eta malgutasunaren arteko oreka kodifikazioaren eta lantze funtzionalaren arteko tentsioaren emaitza da (Haugen 1987).

Lan honetan, batez ere esparru akademikoan jarriko dugu fokua, eta bereziki unibertsitatean, bertan denetariko espezialitate-alorretako eskolak eta hitzaldiak ematen baitira egunero, eta askotariko iragarki, dokumentu administratibo eta material didaktikoak, bai eta askotariko txostenak eta lan akademikoak (gradu eta master bukaerako lanak, doktoretza-tesiak) idazten eta aurkezten baitira egunero. Unibertsitatean euskara estandarraren eta, oro har, lexiko espezializatuaren sorrera eta erabilera etengabeak direlarik, euskarazko komunikazio espezializatuaren arnagunetzat har genezake. Gainera, unibertsitatea funtsezko gunea izan da, euskara batuaren kodifikazioaren hasierako uneetatik, Cooper-ek (1989) jabekuntza-plangintza esan zionerako². Unibertsitatean prestatzen dira etorkizuneko aditu euskaldunak, eta bertan ikasten dituzte edozein gizartetan goi mailako tituludunengandik espero diren erregistroak: komunikazio-egoera formaletarako eta komunikazio espezializaturako erregistroak. Jabekuntza-plangintza funtsezkoa da corpus-plangintzaren arrakastarako, eta askotan estatus-aldaketarekin lagunduta joan ohi da. Puntu honetan guztiz nabarmentzekoa da Bilboko Unibertsitateetik abiatuta Euskal Herriko unibertsitatea 1980-81 ikasturtean sortu zela, eta urtebete lehenago (1979-80 ikasturtean) jadanik jarri zela abian Euskara Zientifikoaren Plana, Eusko Jaurlaritzak bultzatuta. Plan horri esker, euskara akademikoa lantzeko bi irakasgai ezarri ziren hiru fakultatetan (Gasteizeko Filosofia eta Letren Fakultatea, Donostiako Petrokimika Fakultatea,

² Hornberger-ek (2006) Hizkuntza Politika eta Plangintzarako marko integratzaile bat proposatu du, zeinean Haugen-en plangintza-eredu bikoitzari (estatus-plangintza eta corpus-plangintza) jabekuntza-plangintza gaineratzen dion, beti ere agerian utziz termino hori erabili zuen lehenengoa Cooper (1989) izan zela.

eta Leioako Zientzia Fakultatea), irakasgaietarako batek euskara estandarra testu zientifikoetan ezartzen laguntzea zuen helburu, eta besteak, ikasleak hiztegi-sorkuntzarako bideetan trebatzea. Euskara-planak eta titulazioen planak zenbait aldiz berritu dira ordutik, baina Euskara Zientifikoaren Planeko irakasgai horiek fakultate guztietara zabaldu eta, izenak eta edukiak egokitzen joan badira ere, gaur eguneko Euskara Plan Gidariraino eta Europako Unibertsitate Eredura egokitzeko egin diren ikasketa-planetaraino heldu dira. Euskararen Arauak eta Erabilerak, eta Komunikazioa Euskaraz izenak daramatzate irakasgai horiek egun, baina une honetan izenak eta edukiak profil desberdinetako graduetara egokitzeko prozesuan murgilduta gaude.

Jabekuntza-plangintzarako tresna baliotsuak diren irakasgai horien irakasleok, zuzentzaileak bezala, nahitaezko bitartekariak izan behar gara, gure iritziz, euskararen kodifikazioaren eta lantze funtzionalaren arteko tentsioa egokiro kudeatzeko. Eragile aktiboak izan behar gara kodifikatzen doazen hizkuntza-baliabideak gure ikasleei, edota bestelako hiztunei (irakasleei, kudeatzaileei) helarazteko eta interpretatzen laguntzeko eta, bestalde, diskurtso-komunitate desberdinetan lantze funtzionalaren ondorioz kristaltzen doazen hizkuntza-baliabideen deskripzioan lagundu behar diegu kodifikazioan ardura dutenei. Izan ere, alorrez alorreko adituen hizkuntza-kontzientzia lantzea xede duten irakasgai hauek, behatoki ezin hobea dira hiztunek arau akademikoak interpretatzerakoan eta beren alorreko diskurtsoak garatzerakoan dituzten zailtasunak eta beharrak identifikatzeko. Testuinguru honetan kokatu behar dira, hain zuzen, lan honetan EHz egingo ditugun gogoetak, azken batean zenbait hamarkadatan egindako bitartekaritza lanaren emaitza baitira.

Lexikoaren kodifikazioa bereziki konplexua da, edozein hizkuntzatan zenbatezinezko elementuez osaturik baitago, eta etengabe ari baita berritzen eta egokitzen. Are aldaketa sakonagoak gertatu behar dira, nahitaez normalizazio bidean dagoen hizkuntza batean. Hasteko, ez dugu begi-bistatik galdu behar hizkuntza baten lexikoaren garapena ez datzala bakarrik hiztegi-elementu berriez (sarrera berriez) hornitzean, hiztegi-elementuak adiera eta erabilerak berriez aberastea eta lexikoa berrantolatzea ere badakar hizkuntzaren lantze funtzionalak. Gainera, lexikoaren normalizazioaz ari garenean, bi motatako prozesuak bereizi behar ditugu. Batetik, erakunde normalizatzaileen interbentzioa dugu, aldaki batzuk beste batzuen aldean lehenesten dituen edota forma edo aldaki berriak proposatzen dituen. Baina, bestetik, badago hiztunen erabilerak eragindako autorregulazioa, bi motatakoa izan daitekeena: erabiltzaileek hitzarmenez kudeatua, edota erabilerak berak eragindakoa. Gerta daiteke erakunde normalizatzaileek proposatutako edo lehenetsitako hiztegi-sarrirek edo aldakiek arrakastarik ez izatea, eta, bestalde, hiztunek erabilitako sarriren eta aldakien artean ere, hiru motatakoak bereiz daitezke: batetik, badaude balio semantiko-

pragmatiko nabarmena dutenak, baina bestetik, badaude baita garapen funtzionalari laguntzen ez dioten aldaki asistematikoak ere, eta bai zuzenak ez diren aldakiak ere.

EHk ekarpen handia egin diezaioke, gure iritziz, euskararen garapen lexiko-diskurtsiboari bi jarduera motaren bitartez: batetik, balio funtzionaldun sarrerak, adierak eta aldakiak finkatzen eta, bestetik, erabilera asistematikoak harmonizatzen. Nolanahi ere, azpimarratu beharrekoa da zeregin hori egokiro bete ahal izateko, nahitaezkoa dela irizpide funtzionalak izatea beti gogoan, bai kodifikazioaren aurreko deskripzioetan eta bai sarreraren eta azpisarreraren kodifikazioan ere (Elordui eta Zabala 2009). Laburbilduz, hiztegiaren kodifikazioak, euskararen garapenari lagunduko badio, malgua eta dinamikoa behar du izan, eta lantze funtzionalarekiko sentikorra: hizkuntzaren garapen lexiko-diskurtsiboaren euskarri izan behar du, eta ez oztopo.

3. LEXIKOAREN HARMONIZAZIOARI BEGIRAKO ZENBAIT IRIZPIDE

Aurreko ataletan formulatutako ideia eta xede abstraktu horiek gure iritziz nola implementa litezkeen erakusten saiatzeko, euskal lexikoaren harmonizazioari begirako zenbait irizpide zerrendatuko ditugu, zenbait adibiderek hornituta.

3.1. Dialekto desberdinetako aldakiek balio orokor edo espezializatu desberdinak aktiba ditzakete

EHko sarrera batzuek euskalki-marka daramate, baina horrek ez du esan nahi euskara batutik baztertzeak direnik, Euskaltzaindiaren Hiztegiaren (2012) aurkezpenean bertan azaltzen den bezala:

...begien bistakoa da euskara batua nabarmen aldatu dela, lexikoari dagokionez, azken urteetan. Aldaketa horien artean ez da txikiena, berez euskalki-hitzak direnek izan duten «arrakastatik» datorrena. Adibide bakar bat jartzeko, noraino da gaur egun bizkaierazkoa **gizateria** hitza, *Hiztegi Batuan Bizk.* markaz agertzen dena? Kontuan hartu behar du irakurleak zertzelada hau esku artean duen Hiztegiaren *Bizk.*, *Ipar.* eta kidekoak ikusten dituenan: marka horiek, gaur egun, hitzaren jatorria besterik ez dute adierazten, euskara batuaren onerako.

Lexikoaren garapenaz ari garelarik, kontuan hartu behar dugu euskalki-hitzaren «arrakastaz» haratago, aldakortasun dialektala, erredundantea izan ohi dena, aldakortasun funtzionala aberasteko iturri baliotsua izan daitekeela. Izan ere,

gerta daiteke aldaki dialektalen artean batek bakarrik aktibatzea balio espezializatu bat, edota gerta daiteke aldaki dialektal desberdinek balio espezializatu desberdinak aktibatzea. Adibidez, *eroan* / *eraman* aldaki dialektalak erredundanteak dira, ikuspegi semantiko hutsetik, komunikazio-egoera ez-espezializatuetan, euskalki desberdinetako hiztunek esanahi berberekin erabiltzen baitituzte. Egia da, nolani ere, balio estilistiko handia izan dezaketela, adibidez, jatorri desberdinetako hiztunek komunikazio-egoera jakin batzuetan haien identitatea ikusgai egiteko. Erregistro espezializatuen garapenaren ikuspegitik ere, adibide paradigmaticoa da bi aldaki dialektal horiena: *eroan* aldakia da Fisikan balio espezializatua aktibatu duen bakarra, eta, aktibazio hori 70eko hamarkadatik datorrenez, adiera espezializatua egokiro kodifikatuta dago Euskaltzaindiaren Hiztegian:

eraman, eraman, eramaten **1 du** ad. Zerbait edo norbait aldean hartuta joan. Ik.

eroan. *Fardeltxo bat eskuan eraman.*

eroan, eroan, eroaten **1 du** ad. *Batez ere Bizk. eta Zub.* Eraman. *Inor laguntzat eroan barik. Bizitza eroateko beste diru irabazi. Nire asmoak aurrera eroateko. Zoroetxerako bidea daroa.*

2 du ad. Pairatu, jasan. *Onean eta bakean eroateko nire nekeak. Atsekabeak isilean eroan.*

3 du ad. *Fis.* Beroaz eta karga elektrikoez mintzatuz, toki batetik bestera higitzen utzi. *Beroa eroan. Elektroiak eroan.*

Bi aldaki dialektal horietatik eratorritako egile-izenek (*eroale* eta *eramaile*), aldiz, balio espezializatu desberdinak aktibatu dituzte espezialitate-alor desberdinetan. EHk lehendabizikoaren balio espezializatua jaso badu ere, ez ditu oraindik jaso, Elhuyarren ZT Hiztegiaren arabera, *eramaile* izenak Elektronikan, Mikrobiologian, eta Telekomunikazioetan aktibatu dituen balio espezializatuak. Hona hemen EHko sarrerak:

eroale adj./iz. *Fis.* Elektrizitateari edo beroari igarotzen uzten diona. *Gai eroaleak. Kobrezko eroalea.*

eramaile iz. Zerbait eramaten duen pertsona. Ik. **eroale**. *Gutunaren eramaileari. Kontu eramailea. Badator abukua; aurrean eramaileak.*

Garrantzitsua da EHk erregistro espezializatuen garapenaren emaitza diren balio horiek kodifikatzea, finkatzen laguntzeko. Bestalde, garrantzitsua da EHn bildutako informazioa egokiro interpretatzea, ez oztopatzeko euskalki-marka daramaten beste sarrera batzuen balio espezializatuen aktibazioa. Oztopatze horietako adibide bat emateagatik, gogora ekarriko dugu aspaldian Zientzia eta Teknologia Fakultateko geologei Geologia Hiztegia (1998) egiten ari zirenean

oztopatu zitzaiera ordura arte erabiltzen zituzten *kapelu polar* eta *kapelu-zona* moduko terminoak hiztegiatzea, *kapelu* hitzak *Ipar.* marka zuela argudiatuta, eta *kapela* formarekin ordezkarako zitzaiera. Atal honetan garatu dugun arrazoi-ildoari jarraiki, aldiz, alor bateko adituek aldaki dialektaletako baten eta ez bestearen balio espezializatua aktibatu izana nahikoa izan beharko luke balio hori hiztegian kodifikatzeko, eta balio espezializatua aktibatu ez duen aldakia (*kape-la*), bestelako balioak aktibatzen ez dituen bitartean behintzat, adiera orokorretarako bakarrik uzteko.

3.2. Ikuspegi morfopragmatikoa behar da eratorrien deskripzioan eta kodifikazioan

Euskara hizkuntza eranskaria da, eta halako hizkuntzen ezaugarri bereizgarri bat izaten da atzizki eratorle ugari edukitzea. Alor akademikoetan egiten den aditzetiko izenen erabilera zenbait estilo-liburutan gehiegizkotzat eta beste hizkuntza batzuen kalkotzat hartu bada ere, errealitatea da euskarak hamaika atzizki dituela aditzetatik izenak sortzeko, eta euskararen gramatika-sisteman atzizki horiek guztiak badaude, ondorioztatu behar dugu euskararen historian aditzetiko izenak erruz sortu eta erabili direla (Zabala eta Elordui 2010). Egia da, hala ere, hizkuntzaren elaborazio prozesua dela eta, hiztegi-sorkuntza pil-pilean dagoen garaietan «gehiagizko» aldakortasuna antzeman dezakegula aditzetiko izenen artean. Aldakortasun hori, baina, ez da kahosa, askotan badira arrazoi semantiko-pragmatikoak aldakortasun horren atzean. Izan ere, beste hizkuntza batzuen gainean egindako azterketa morfopragmatikoen agerian utzi duten bezala, atzizki eratorleek emankortasun-balio bereizgarriak erakutsi ohi dituzte alorrez alorreko erregistro espezializatuetan (Gallegos 2003; Cademártori *et al.* 2006; Guz 2009). Euskaren kasuan ere, faktore morfopragmatikoen aditzetiko izenak sortzen dituzten atzizkien emankortasuna baldintzatzen dutela pentsarazten diguten zenbait zantzu deskribatu dira (Lersundi *et al.*, 2008; San Martín *et al.* 2010).

Nolanahi ere, nahitaezkoa da irizpide morfopragmatikoak erabiltzea aditzetiko izenen aldakien artean bereizi ahal izateko motibazio semantiko-pragmatikoen emaitza direnak eta asistematikotzat hartu behar diren aldakiak. Artikulu honetan hizpide ditugun gaiez ari garenean maiz erabiltzen diren terminoak aipatuko ditut adibide modura. EHn *normalizatu* aditza kontsultatuz gero, hizkuntza gutxituen normalizazioaz ari garenean aditz horri eman ohi dizkiogun bi adierak ageri dira jasota, alegia, ‘normal bihurtzea’ eta ‘estandarizatzea’.

normalizatu, normaliza, normalizatzen 1 da/du ad. Normal bihurtu. Ik. **estandarizatu**. *Euskara idatzi eta mintzatua arauen bidez normalizatu nahian.*

2 (Era burutua izenondo gisa). *Hizkuntza normalizatuak asko aldatzen dira eta hiztegiak etengabe berritu behar dira.*

estandarizatu, estandariza, estandarizatzen **1** du ad. Eredu estandarera egokitu. Ik. **normalizatu**. *Gure mintzaira zaharra osoki normalizatzeko eta estandarizatzeko.*
2 (Era burutua izenondo gisa). *Sistema estandarizatua.*

Izen eratorriari erreparatzen badiogu, aldiz, *normalizazio* izena jasota dago EHn, baina ez dago jasota *normalkuntza* eratorria, hezkuntzaren munduan etengabe erabiltzen bada ere.

normalizazio iz. Normalizatzea. Ik. **estandarizazio**. *Euskararen erabileraren normalizazioaren kontrako jarrerak pisu handia dute unibertsitateen barruan.*

Hezkuntzaren munduan *normalkuntza* erabiltzea erraz azal daiteke irizpide morfopragmatikoetan oinarrituta, halako testuinguruetan etengabe erabiltzen diren *irakaskuntza*, *ikaskuntza*, *prestakuntza*, *hezkuntza* eta *jabekuntza* moduko eratorrien erakarpen-indarragatik. Izan ere, espezialitate-alor jakin batean gertatzen den kontzeptuen sistematikotasunak bere isla izan ohi du terminoen formaren sistematikotasunean ere. Azpimarratzekoa da, bestalde, *normalkuntza* izenak ez duela inoiz ere hartzen *normalizazio* izenari eman ohi zaion bigarren adiera, alegia, ‘estandarizatzea’. Azaldutako arrazoiak direla eta, uste dugu *normalkuntza* izena jaso beharko lukeela EHk eta egokiro bereizi haren erabilera-esparrua eta esanahia.

Hona ekarri nahi dudana beste adibide bat da *aldaera* eta *aldaki* izenena. Hizkuntza-aldakortasunaz ari garenean, ondo mugatutako bi kontzeptu bereizteko baliatzen ditugu bi horiek: (*hizkuntza*)-*aldaera* esaten diegu hizkuntza-sistemaren barruan bereiz daitezkeen azpisistemei eta, horrela, *aldaera dialektalez* eta *aldaera funtzionalez* hitz egiten dugu, edota *goi-* eta *behe-aldareez*. Hizkuntza-elementu batek hartzen dituen forma desberdinetako bakoitzari erreferentzia egiteko, aldiz, *aldaki* erabiltzen dugu, adibidez, *eroan* eta *eraman* aditz beraren *aldaki* dialektalak direla esaten dugu. EHn *aldaera* eta *aldaki* jasota daude, baina, deskribatutako bi adierak jasota daude *aldaera* sarrera polisemikoan eta, *aldaki* sarreran, aldiz, adiera orokorra bai, baina adiera espezializatua ez dago jasota. Gure iritziz, adiera orokorraz gain adiera espezializatua ere jasotzea lagungarria litzateke gure erabileretan ondo ezarrita dagoen bi terminoen arteko bereizketa finkatzen laguntzeari begira.

aldaera 1 iz. Aldatzea, aldaketa. *Toki aldaera.*

2 iz. Oinarritzat edo eredutzat hartzen denarekiko desberdintasunen bat duen beste era bat. *Hitz baten, bertso baten aldaerak. Barri, berri-ren aldaera da. Bigarren argitaraldiko aldaerak.*

3 iz. Oinarritzat edo eredutzat hartzen denarekiko desberdintasunen bat duen azpisaila. Ik. **barietate**. *Euskalki baten aldaerak eta hizkerak. Landare mota baten aldaerak. Zurtoin malguak dituen arrosa aldaera.*

aldaki iz. Kopia. *Eskutitzaren aldaki bat bidali. Salmenta agiriaren biru aldaki egin ziren.*

Adibide ugari ekar genitzake atal honetara, baina ez gara areago luzatuko. Biozientzien alorrean gure iritziz harmonizatu beharko lirakeen *haziera*, *hazkunde* eta *hazkuntza* hirukotearen inguruko azterketan interesa duenak, Zabala (2018) lanera jo dezake.

3.3. Aditzen balio espezializatuak aktibatzen direnean, gerta daiteke konfigurazio sintaktiko berriak aktibatzea

Hiztegi-elementuak diskurtsoetan erabiltzen direnean aktibatzen diren konfigurazio sintaktikoak hizkuntzaren gramatikaren ezaugarri mugiezinak balira bezala tratatzen dira maiz. Hiztegietan konfigurazio sintaktiko horien informazioa ematen da aditz laguntzailearen aukerak zehaztuz (*da / du / dio / zai*), eta hiztegien informazio hori gramatikaltasunaren erreferentziatzat hartzen dugu maiz irakasle eta zuzentzaileek. Aurreiritzi hori, baina, ez da guztiz zuzena. Izan ere, diskurtso orokorren mintzagaiak gizakiak izaten dira oso maiz, baina diskurtso espezializatuetan beste mota batzuetako mintzagaiak gailendu ohi dira, eta aditzen argumentuen semantikak eragin handia du islatzen diren esaldien konfigurazio sintaktikoetan. Alegia, diskurtso-testuinguru desberdinetan aditzen egitura semantiko osatzen duten elementuetako batzuk edo beste batzuk aktibatzen dira. Horixe da *adierazi* aditzaren kasua Genomikan erabiltzen denean (Zabala 2003). Geneen berezko kausalitatea da adieraztea, alegia, proteinak sintetizatzea, eta ezaugarri semantiko horrek eragiten du *da* laguntzailearekin jokatzeko beharra (*geneak adierazten dira*). Areago, Orotariko Euskal Hiztegian ikus daitekeen bezala, Genomikaren alorrean aktibatzen den konfigurazio sintaktikoa lehenago ere aktibatzen da euskaraz Jaungoikoari buruzko diskurtsoetan:

adierazi, **adiarazi** (Urt II 351, Dv, H), **adirazi** (L, BN ap. Lh), **aitarazi**, **aditu erazi**.
...6. (Aux. intrans.). Manifestarse, pronunciarse. *Jainkoa bereala adierazo zan.*
Lard 95.

Hala ere, EHn ez daude jasota konfigurazio iragangaitz horiek, eta gure iritziz, lagungarria litzateke erabilera espezializaturretarako adiera horiek kodifikatzea dagokien markarekin lagunduta.

3.4. Esanahi konposizionala duten eta ez duten eratorriak bereiztea garrantzitsua da horien harmonizaziorako

Hiztunek batzuetan esanahi konposizionala egozten diete halakorik ez duten sarrerei, eta esanahi konposizionala duten sarrera batzuetan, aldiz, ez dute antzematen konposizionaltasun hori. EHren definizioek lagundu beharko lukete oker horiek konponbidean jartzen. Hala ere, kasu batzuetan ez dugu uste laguntzen dutenik. Adibidez, *anitz*, *ugar* eta *asko* zenbatzaileek antzeko esanahia dute, baina *ugaritasun* eratorriak esanahi konposizionala mantentzen badu ere ('ugaria denaren nolakotasuna'), *aniztasun* eratorriak esanahi ez-konposizionala aktibatu du ('askotarikoa denaren nolakotasuna'). Euskaltzaindiaren hiztegiak ematen duen *aniztasun* izenaren definizioak, aldiz, ez du laguntzen izen horrek aktibatu duen balio bereizgarrira heltzen.

aniztasun iz. Anitz izateko nolakotasuna. *Karitateak estaliko du bekatuen aniztasuna. Ez dago inolako bitasunik, askotariko aniztasuna baizik. Alderdi eta sindikatu aniztasuna.*

ugaritasun iz. Ugaria denaren nolakotasuna; ugar dagoenaren egoera. Ik. **oparotasun**. *Axularren ugaritasun eta bizitasuna, esaterako, harrigarriak dira. Gehienon gaitza elkortasuna izan obi da: egilearena, berriz, ugaritasuna eta etorria.*

Askotasun sarreraren kodifikazioan ere, ez dugu uste EHk asmatu duenik. Simone-n (2006) terminologia erabiliz, hiztegiratzen diren sarrerak erabakitze-ko orduan, diskurtsoaren baliabideak eta sistemaren baliabideak bereizi behar dira, eta *askotasun* eratorriaren kasuan, diskurtsoaren baliabide baten aurrean gaudela uste dugu, alegia, diskurtso-testuinguru jakin batean egindako erabilera adierazkor baten aurrean. Gure iritziz, sistemaren baliabidea izatera heldu ez denez, ez litzateke agertu beharko hiztegian, baina baztertzeko baliabide bezala agertzeak oztopa lezake zenbait diskurtsotan izan lezakeen erabilera literarioa edo adierazkorra.

askotasun iz. [Oharra: Euskaltzaindiak, askotasun-ek euskara idatzian izan duen erabilera kontuan harturik, hitz hori ez erabiltzea gomendatzen du; ik. **ugaritasun**].

Balioetsi eta *balioztatu* hiztegi-sarrerek, aldiz, esanahi konposizionala dute argi eta garbi, hurrenez hurren, 'baliozkotzat iritzi' eta 'balio bat egotzi', hiztun askok bi sarreraren esanahiak bereizteko zailtasunak badituzte ere. EHk, ordea, esanahi horiek harmonizatzen lagundu beharrean, esanahi biak errepikatzen ditu bereizitako bi sarreratan, bai eta hirugarren sarrera batean ere: *baloratu* sarreraren. Hortaz, hiru sarrera polisemiko erredundante balira bezala tratatzen

dituelarik, EHK, erabilera asistematikoak harmonizatzen lagundu beharrean, oinarri ematen die erabilera asistematikoei.

balioetsi, balioets, balioesten **1 du** ad. Zerbaiten balioa estimatu, aintzakotzat hartu. Ik. **prezatu**. *Ororen gainetik, ordea, segurtasuna balioesten nuen nik. Emakumeen eta gizonen lana ez da modu berean balioesten.*

2 du ad. Zerbaiten balioa zehaztu. Ik. **balioztatu**. *Ez dituzte zuzen balioetsi haren gizarte ondorioak.*

balioztatu, baliozta, balioztatzen **1 du** ad. Zerbaiten balioa zehaztu. Ik. **balioetsi 2**. *Gaur elkartuko dira lurrikarak egindako kalteak balioztatzeko. Unibertsitateak irakaslearen curriculuma balioztatuko du eta, ona bada, aurrera pasatzeko baimena emango dio.*

2 du ad. Balioduntzat jo. *Nazioarteko ikuskari eta epaileek balioztatu dituzte emaitzak; beraz, erreferenduma garbia izan dela ez dago zalantzan jartzetik.*

baloratu, balora, baloratzen **du** ad. Balioetsi; balioztatu. *Txiroek jakingo dute etorkizun oparoari uko egin zioten gazte haien sakrifizioa ulertzen eta baloratzen.*

3.5. Ortotipografiak garrantzia du hiztegi-elementu espezializatuen finkapenean

Azken atal honetan zenbait auzi ortotipografikori heldu nahi diegu, azpimarratzeko, askotan bigarren mailako apaingarriztat hartu ohi bada ere, ortotipografiak baduela bere garrantzia hiztegi-elementu espezializatuen finkapenean. Hasteko, ez dugu aipatu gabe utzi nahi poz handia hartu dugula ikusi dugunean EHK *batezbesteko* izena, alegia, lexikalizatuta egoteagatik lotuta idatzi behar den hiztegi-sarrera jaso duela. Hala ere, uste dugu, erabiltzaileei laguntzeari begira, garbiago islatu beharko lukeela bereiz idazten den adjektiboarekiko kontrastea (*balioen batezbestekoa vs batez besteko balioak*). Izan ere, izen eta adjektibo kategoriako bi sarrera horiek maiztasun handiz erabiltzen dira espezialitate-alor guztietako diskurtsoetan, eta erabiltzaile arruntarentzat ez da erraza bereizketa ulertzea.

batezbesteko iz. Batezbesteko aritmetikoa. Ik. **batez besteko**. *Gaur egun, giltzurrun-emaileen adinaren batezbestekoa 56 urtekoa da.*

batezbesteko aritmetiko *Mat.* Zenbakizko hainbat daturen batura datu kopuruaren artean zatitzearen emaitza. *2005-2006 ikasturteko etekin akademikoaren batezbesteko aritmetikoa 5,65ekoa izan zen.*

batezbesteko geometriko *Mat.* Zenbakizko n daturen biderketaren n -garren erroa. *Batezbesteko geometrikoa hazkunde tasak kalkulatzeko erabili ohi da.*

....

batez beste adb. Erdiko kopurua harturik, batezbestekoa eginez. *Batez beste urtean hamabost liburu irakurtzen ditut. Batez beste astean zenbat aldiz egin duen huts. Zaharragoak dira, batez beste, gurasoak irakasleak baino.*

batez besteko adj. Batezbestekoa eginez kalkulatzen dena. Ik. **batezbesteko**. *Euskal Herriko biztanleen batez besteko diru sarrerak. Batez besteko kopurua.*

Ez gaitu asetzen aldiz, eguzkilore eta sintetikoaren taldeetako hitz elkartuak errepresentatzeko EHk erabiltzen duen bideak. Izan ere, Euskaltzaindiaren 25. arauak modu abstraktuan hitz elkartu horiek marrarekin edo bereiz idaztea onartzen badu ere, aukera hori uzten du zientzialariek beti aldarrikatu dutelako haien erregistroetan marratxoak balio funtzionala duela. Hortaz, argi eta garbi erregistro akademiko eta profesionalekin lotutako sarrerak marrarekin bakarrik erakustea litzateke egokiena, gure iritziz. Hona ekarri dugu *datu* sarreraren kasua, maiz erabiltzen ditugun zenbait hitz elkartu baitakartza azpiserretan. Gure iritziz, marradun eta marrarik gabeko aukerak jaso beharrean, egokiagoa litzateke marradun aukerak bakarrik erakustea. Areago, horietako batzuk lortzen doazen lexikalizazio maila onartzeko ikuspegi dinamikoak ere beharko litzatekeela uste dugu eta, adibidez, *datubase* maiztasun handiz erabiltzen dugunok hartzen ari garen bidea aintzat hartuta, lotuta idaztea ere onartu.

datu 1 iz. Zerbaiten ezaguera iristeko alde aurretik jakin behar dena; ezaguna edo onartua dena, eta arrazoiketa baten oinarritzat hartzen dena.

2 iz. *Mat.* Eragiketa bateko magnitude ezaguna, ezezaguna aurkitzeko balio duena.

3 iz. Baliabide automatikoen bidez landu daitekeen informazioa.

datu banku, datu-banku *Inform.* Erabiltzaile eta aplikazio desberdinek erabili eta kontsultatzeko eran antolatutako dagoen datu multzoa, datu base batez edo gehiagoz osaturik egon daitekeena. *Datu banku honetan bi milioitik gorako termino kopurua bildu da eta laguntza handia eskaintzen du itzulpen teknikoetarako lexiko iturri bezala.*

datu base, datu-base *Inform.* Ezagutza-arlo jakin bati buruzko datuen multzo egituratua. *Datu base honek aukera ugari emango dizkigu datuen azterketa sakonagoa egiteko.*

4. ONDORIOAK

Terminologiaren azterketarako hurbilketa linguistiko-komunikatiboetan lausotu egin dira hizkuntza-sisteman «hitzak» eta «terminoak» bi modulu desberdinak balira bezala tratatzen zituzten ikuspegiak, eta hiztegi-elementu espezializatuek eta ez-espezializatuek balio semantikoak edo adierak mekanismo

berberen bidez aktibatzen dituztela aldarrikatu da. Hurbilketa berria bat dator hiztegi orokorretan terminotzat har daitezkeen zenbait sarrera sartzeko ohiko praktika hedatuarekin. Ildo horretatik, lan honetan defendatu dugu Euskaltzaindiaren Hiztegiak ekarpen handia egin dezakeela euskararen erregistroen garapenaren ondorioz balio espezializatuak eta ez-espezializatuak aktibatu dituzten hiztegi-elementuen harmonizazioan, beti ere irizpide funtzional eta morfopragmatikoak baliatzen badira hiztegi-elementuen erabileraren deskripzioan eta kodifikazioan. Harmonizazio lan horrek eskatzen du esanahiak eta erabilera-esparruak ahal den eta zehatzen zedarriztatzea, beti ere ikusmiran izanda erabileran egonkortzen doazen bereizketa semantiko-pragmatikoak finkatzeko eta erabilera asistematikoa harmonizatzen joateko xedea. Balio funtzionala duten bereizketa ortotipografikoak ere, egokiro islatu beharko lirateke, ikuspegi malgu eta dinamiko batetik finkatzen laguntzeari begira.

BIBLIOGRAFIA

- ADELSTEIN, A., 2007, *Unidad léxica y significado especializado: modelo de representación a partir del nombre relacional madre*. Doktoretza-tesia: Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- CABRÉ, M. T., 1999, *La terminología. Representación y comunicación*. Barcelona: IULA, Universitat Pompeu Fabra.
- 2007, «Términos y palabras en los diccionarios», in Cuartero Otal, J., Emsel, M. (arg.), *Vernetzungen: Bedeutung in Wort, Satz und Text. Festschrift für Gerd Wotjak zum 65. Geburtstag*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 71-84.
- CADEMÁTORI, Y., PARODI, G., VENEGAS, R., 2006, «El discurso escrito y especializado: caracterización y funciones de las nominalizaciones en los manuales técnicos», *Literatura y Lingüística*, 17 (2006) 243-265.
- COOPER, R. L., 1989, *Language planning and social change*. New York: Cambridge University Press.
- ELORDUI, A., ZABALA, I., 2009, «Euskara batuaren garapen lexiko-diskurtsiboa: batasunetik aniztasun funtzionalerantz», *ASJU*, XLIII, 231-246.
- GALLEGOS, A., 2003, *Nominalización y registro técnico. Algunas relaciones entre morfo-pragmática, tradiciones discursivas y desarrollo de la lengua en español*. Doktoretza-tesia: Albert-Ludwigs-Universität.
- GARVIN, P., 1973, «Some comments on language planning», in Rubin, J., Shuy, R. (arg.), *Language Planning: Current Issues and Research*. Washington D.C.: Georgetown University Press, 24-73.
- GUZ, W., 2009, «English Affixal Nominalizations Across Language Registers», *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, 45(4) (2009) 461-485.
- HAUGEN, E., 1983, «The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice», in Cobarrubias, J., Fishman, J. A. (eds.), *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin/New York/Amsterdam: Mouton Publishers, 269-289.

- HORNBERGER, N. H., 2006, «Frameworks and Models in Language Policy and Planning», in Ricento, T. (arg.), *An Introduction to Language Policy: theory and method*. Malden: Wiley-Blackwell, 24-41.
- LERSUNDI, M., ZABALA, I., ELORDUI, A., 2008, «Aditzetiko izenen emankortasunaren azterketa morfopragmatikoa euskarazko corpus orokor eta berezitueta», in Artiagoitia, X., Lakarra, J. A. (arg.), *Gramatika jaietan. Patxi Goenagaren omenez. ASJU-ren gehigarriak*. Bilbo: EHUko Argitalpen Zerbitzua, 491-506.
- SAN MARTIN, I., EZEIZA, J., ZABALA, I., 2010, «Aditzetiko izenak erregistro bereizle gisa: corpus espezializatu baten azterketa morfopragmatikoa», in Alberdi, X., Salaburu, P. (arg.), *Ugarteburu Terminologia Jardunaldiak. Euskararen garapena esparru akademikoetan*. Bilbo: UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua, 207-243.
- SIMONE, R., 2006, «Nominales sintagmáticos y no-sintagmáticos», in De Miguel, E.; Palacios, A.; Serradilla, A. (arg.), *Estructuras léxicas y estructura del léxico*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 225-246.
- PUSTEJOVSKY, J., 1995, *The Generative Lexicon*. London/Cambridge: The MIT Press.
- ZABALA I., 2003, «Causation and Semantic Control. Diagnosis of Incorrect Uses in Minorized Languages», in Oiharçabal, B. (arg.), *Inquiries into the Lexicon-Syntax Relations in Basque. ASJU gehigarriak, XLVI*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea eta Gipuzkoako Foru Aldundia, 255-284.
- 2018, «Euskarazko lexiko espezializatuaren garapenez eta harmonizazioaz», in Bilbao, G., Gartzia, P., Menika, M. K. (koor.), *Bai, jauna, bai: fisika euskaraz! Jose Ramon Etxebarria irakaslearen omenez*. Bilbo: UEU, 349-358.
- 2019 (argitara bidean), «Euskararen terminologiaren garapena Terminologiaren Teoria Komunikatiboaren argitan», in Aduriz, I., Irizar, R. (arg.), *Hizkuntzalari Euskaldunen III. Topaketa: Zer berri?* Bilbo: UEU, 37-50.
- ZABALA, I., ELORDUI, A., 2010, «Nominalizazioa estrategia diskurtsibo gisa: corpus akademikoaren azterketaren beharra», in Alberdi, X., Salaburu, P. (arg.), *Ugarteburu Terminologia Jardunaldiak. Euskararen garapena esparru akademikoetan*. Bilbo: UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua, 243-260.

EUSKARA BATUAREN HITZ BERRIAK: ERABILERATIK ESTANDARIZAZIORAKO BIDEAK

IKER ETXEBESTE ZUBIZARRETA
UZEI Terminologia eta Lexikografia Zentroa

0. SARRERA GISA

Hementxe gaude, bada, Arantzazun bertan, 1968ko mugarri handi horren 50. urteurrenean, euskara batuaren bilakaeran nolabait arnasa hartu, egingdakoari atzera begiratu bat eman, eta etorkizunari begira jarrita.

Zinez gauza mamitsua da etorkizunari begirako gogoeta hori, alderdi, erpin eta ertz ugariak. Gaurko nire jarduna, ordea, gai edo arlo jakin baterantz eramango dut.

UZEI, dakizuenez, Terminologia eta Lexikografia zentroa da. Baina gaur, lexiko espezializatuari buruz ariko naizenez, Terminologia Zentro den heinean ariko naiz; hau da, gure ekimen nagusietako bat izan den esparruaren inguruan, terminologiaren estandarizazio eta normalizazioarenean. Euskara batura hitz berriak eta, gure kasuan hobeto esanda, termino berriak gehitzeari buruzko begiratu orokor bat ematea izango da helburua. Eta, betiere, gure esperientziatik abiatuz eta bertara mugatuz.

1. EUSKARA BATUAREN HITZ BERRIAK: ATZERA BEGIRA

1.1. Lehen urratsak

Gogoetan ikuspegi osatua izateko, atzera begira ere jarri beharra dago, noski. Non gauden eta nora goazen ebazteko, nondik gatozen ere ikusi behar baita.

Euskarazko terminologiaren hastapenetan, 1968ko lehen abioaren bultzadaz, 1970eko hamarkadan eta ondorengo urteetan UZEI ere sortu zuten ekimenetako aitzindariak argi ikusi zuten arlo eta jakintza-eremu espezializatuak bere egin behar zituela euskarak eta, pixkanaka, hala egiten hasia zela. Eta UZEI «ere» esan dut, aitzindari haien aparraldi eta olatualdi berekoak baitira JAKIN, Elhuyar, UEU, gerora EHU eta abar.

Garai hartan, asko zor diegun aitzindari handi batzuk izan genituen esparru honetan buru-belarri lanean. 2017an aurkeztu genuen *Larretik noranahi* dokumentalean duzue haietako askoren zuzeneko lekukotza (UZEI 2017). Garai hartakoak ditugu Joxeantonio Aduriz, Joserra Etxeberria, Martxel Aizpurua, Txillardeggi, Joseba Intxausti, Mikel Zalbide, Arantzazun hain harrera beroa egin digun Paulo Agirrebaltzategi eta, barkatuko didate, aipatu gabe utzi beharko ditudan beste asko eta asko.

Haiek aitortua da «terminologia zer zen jakin gabe» hasi zirela terminologia egiten. Behar bati erantzun zuzena eman nahian ondutako lana izan zen.

Arlo eta eremu semantiko zabalak landu zituzten hastapen haietako terminologia-lanetan. Terminografiaren arloan, hiztegi oso orokorrak egin behar izan zituzten, gai jakin bakoitzari buruzko oinarrizko lexiko espezializatua finkatzen saiatzeko: *Kimika, Filosofia, Zuzenbidea, Teknologia*.

Eta nondik sortu zituzten, bada, terminoak eta termino berriak? Aitzindari haiek ia zerotik egin zuten lana, ia dena zegoen-eta sortzear. Terminologiaren erabilera erreal bat bazen, bai, baina aitzindari haiek beraiek landua zen batik bat, eta lehen testugintza hartarako terminoak sortu egin behar izan zituzten halabeharrez.

Ekimen handi horren funtsezko parteetako bat izan zen, beraz, termino berriak proposatu eta sustatzea. Horretarako, hitz zaharrak berreskuratu zituzten, edo berriak eratu eratorpenez edo zabalkuntza semantikoz. Oso ezagunak dira, esaterako, garai hartan bidea hasi zuten «garatu», «oreka», «ziurtagiri» eta kidekoak, edo «eroale/eramaile» gisako bereizketak. Baita garaiko kritika batzuetan aipatutako «kemen», «energia» edo «potentzia» terminoen inguruan egindako hautapenak ere. Maileguen kasuan, hitzak mailegatzeko irizpideak ere landu zituzten (UZEI 1982).

Atzera begira, esan liteke ekimen horretan ez zirela oso oker ibili. Joserra Etxeberriak dokumentalean bertan esaten du bere ustez gerora % 90etik gora errespetatu dela haien proposamen terminologikoa.

1.2. Kritikak

Alabaina, izan ziren kritikak eta kontrakoen eta aldekoen arteko eztabaidak ere (Mitzelena 1981) (Azurmendi 1982) prozesu horretan egiten ari ziren urratsen kontura.

Lexiko espezializatua lantzen eta termino berriak sortzen ari ziren urte haie-tan, lexiko orokorraren esparrua ondo finkatu gabe zegoen, eta, testuinguru horretan, termino-hautapen batzuk zalantzan ere jarri ziren («gurdia idien aurretik jartzea» ren kontu ezaguna).

Euskaltzaindiaren hiztegiak bere lehen urratsak eginak zituen, 1968ko abiapuntu hartatik aurrera, baina ez zegoen, beharbada, gainean terminologia zabal bat eraikitzeke bezain arautua. Eta corpus landurik ere ez zen artean, bertako lekukotza behar bezala jaso eta aztertzeke.

Hala ere, esan bezala, behar orokor bati erantzuna eman behar zitzaion: gizartea aurrera zihoan, euskara ere bai gizartearekin bat, eta hezkuntzan, he-dabideetan eta beste hainbat sektoretan beharrak eta erronkak aurrean zituen euskarak.

Eta aitortza egin behar zaie aitzindari haiei, denbora eta lana aurreztu ziz-kiotelako euskara batuari, hots, euskarari. Ekin eta abiatu egin zirelako, zain egon gabe. Lexiko espezializatuaren garapenari eta etorkizunari oinarri sendo baten oparia egin ziotelako.

1.3. EUSKALTERM

Jakintza-eremu zabalaren oinarritzko hiztegi orokor haiek izan ziren hastapen-garaiaren emaitza terminografikoa. Azal berde iluneko UZEIren hiztegi klasiko eta ezagun haiek.

Hiztegi horien batura izan zen lehenengo EUSKALTERMen muina, 1986an sortua. Hiztegiok batu eta datu-banku batean integratu ziren; hura izan zen datu-banku horren enbrioia.

Datu bankuaren teknologiak, noski, abantaila nabarmenak ekarri zituen. Hasteko, kontsulta orokorra egiteko aukera, hiztegiz hiztegi bila ibili beharrean. Bigarren, jakintza-eremu desberdinetako kontzeptuak eta terminoak batera az-tertzeke eta lantzeke aukera. Hirugarren, papereko proposamen terminologiko estatikoa etengabe eguneratu ahal izatea zuzenketa eta berrikusteen bitartez. Eta, azkenik, zuzenketa egiteko modu eroso eta koherenteagoa izatea: lexiko orokorrean «*eritzi > iritzi» arautzen bazuen Euskaltzandiak, «iritzi», «irizpide», «irizpen» eta familiako guztiak egokitzeke zuzenketa modu bateratuan egin zitezkeen, eta ez hamarka liburutan banan-banan).

Horrek guztiak proposamen terminologikoaren koherentzia bermatzen du, bai kanpora begira (Euskaltzaindiaren arauekin eta bestelako gomendioekin), bai barrura begira (hiztegien artean).

Dakizuen bezala, EUSKALTERM Eusko Jaurlaritzaren datu-banku terminologiko publiko bilakatu zen 2001ean.

2. EUSKALTZAINDIA-HIZTEGI BATUA

Esan gabe doa, Euskaltzaindiak, bertako hiztegiak eta, bereziki, *Hiztegi Batuak* (*Euskaltzaindiaren Hiztegiak* gaur egun) funtsezko egitekoa izan du eta du terminologiagintzan.

Hasteko, eta gauza ebidentea esatera noa, lexiko espezializatuak lexiko orokorra du oinarrian. Zenbat eta finkatuagoa eta estandarizatu egon lexiko orokorra, eraginkortasun eta koherentzia handiagoz egingo dira lexiko espezializatuaren kodifikazioa eta normalizazioa.

Hortaz, *Euskaltzaindiaren Hiztegiak* euskara batuaren lexikoaren jokoremu orokorra finkatzen eta arautzen du. Eremu horretan ibili behar dugu langintza horretan gabiltzan guztiok. Eta, noski, lexiko orokorraren estandarizazio-prozesuan aurrera egin ahala, egokitzapena egin behar da terminologian ere.

Horretaz gain, duela hamarkada batzuetako aitzindari haiek izan ez zuten abantaila handia dugu gaur egun.

Euskaltzaindiak, urte luzeetako proiektu eta ekimenen bitartez, euskararen erabilera bere testuinguru konkretu eta errealean biltzen duten corpusak jarri ditu gure esku, hala nola *Orotariko Euskal Hiztegia*, *xx. mendeko Euskararen Corpus Estatistikoa* edo *Lexikoaren Behatokiaren Corpusa*. Eta ez ditut ahaztu gabe utzi nahi beste esparru batean sortutako *Ereduzko Prosa Gaur*, *Eguno Euskararen Corpusa* eta antzekoen ekarpena. Aitzindari haiek eskura izan balituzte baliabide haiek guztiak, oinarri sendoagoz egingo zuten lan, eta arestian aipatutako kritika edo tirabira gutxixeago izango zen, beharbada.

Euskaltzaindiak araututakoa eta ezarritakoa dela-eta, orain (auto)kritika-txo bat egin nahiko nuke terminologiagintzan aritu garenon kontura. Inpresioa dut garai batean ez ote genituen askotan terminologia-lanerako estuegi hartu izan *Hiztegi Batuak* lexiko orokorrerako emandako arau eta gomendioak, arau horien interpretazio hertsiegia eginez. *Hiztegi Batuan* ageri ez diren formak, berriak debekatuta ez badaude, ez dira baztertutzat hartu behar; are gutxiago forma batean azaltzen ez diren jakintza-eremu bateko erabilera edo «adierak». Berez, ez dira baztertutzat hartu behar, baina askotan termino edo forma berriak proposatzeko freno bat izan da egoera hori. Zalantza ugari ibili izan ditu-

gu: «-Aizu, “frenatu” ez da *Hiztegi Batuan* agertzen, erabiliko dugu? -Badaezpada ez». «Eta “obligazio” hitza erabil daiteke ekonomian? Eta arlo horretatik kanpo?».

Bestetik, gertatu izan da urtetan ezarritako eta erabilitako terminologiarekin bat ez datozen erabakiak hartu izan direla batzuetan *Hiztegi Batuan* (adibide tipikoa dugu, duela hainbat urtetako «ingurumen»). Jakina, horrelako kasuek doitze-kostu bat ekarri izan diote terminologiaren normalizazioari, eta kontuan izan beharreko faktore bat da hori. Zorionez, horrelako kasuak ez dira asko izan.

3. AURRERA BEGIRA

3.1. Eboluzioa

Eta, aurrera begira zer? Euskarak, hizkuntza orok bezalaxe, bere bilakaeran etengabeko eboluzioa bizi du. Eta, eboluzio horren ildotik, lexikoaren normalizazioan dihardugun eragileok egungo erabilera behatu behar du, eta etengabe eguneratu eta berritu gure proposamen lexikoa.

Eguneratze horretan legoke, noski, termino berriak inkorporatzea gure proposamen terminologikora, eta, azken batean, euskara batura. Urteak pasatu ahala, aldaketa nabarmenak izan dira, eta guztiz bestelako testuingurua dugu gaur egun.

Batetik, Euskaltzaindiak, bere hiztegi-gintza eta corpus-gintza lanari esker, esparru estandarizatu zabalagoa eta material erabilgarri zabalagoa eskaini dio euskarari. Bestetik, terminologiako aitzindariak sortutako oinarri zabal hori ere badugu orain lexiko espezializatuaren arloan. Ondo eta tinko zapaldu dezakegun zorua dugu, beraz, eta sormena lantzeko arauak eta irizpideak finkatuagoak ditugu orain.

Erabilerari dagokionez, hamarkadetan zehar, euskararen erabilera handituz eta hedatuz joan da lexiko espezializatuaren beharra duten sektore eta esparru guztietan (hezkuntzan, administrazioan, hedabideetan, enpresetan, kirol eta aisian), eta esparru horietan guztietan sortzen, aztertzen eta lantzen da terminologia. Bere garrantzia du alderdi horrek, ez baita ahaztu behar erabileraren ikuspegi poliedrikoa.

Lanaren-fokuaren arloan, esan daiteke eguneratze-arlo konkretuak detektatuz lan konkretuagoa egiten dela gero eta gehiago. Esaterako, biologiaren edo teknologiaren oinarriko terminologia jadanik landua dago nolabait; gaur egun, nanoteknologia eta bioetika moduko adar berriak lantzen dira, eta, horren birtatez, oinarriko proposamen hori eguneratu egiten da.

3.2. Irizpideak

Euskara batuaren estandarizazioan termino berriak proposatzeko bidean, badira garrantzi berezia duten irizpide edo ildo batzuk.

Bata, erabileran oinarritzea. Terminologiaren arloko estandarizazio eta normalizazio-jardueretan, ez da ezerezetik abiatzen, ez da hutsetik asmatzen; funtsezkoa da erabileran oinarritzea. Kontzeptuak, ente abstraktu eta isolatu gisa baino gehiago, testuetan existitzen diren elementu erreal gisa hartzen dira.

Oraintxe esan berri dudan moduan, euskararen erabilera gero eta sektore eta esparru gehiagotara zabaldu da, eta, beraz, gero eta aukera eta behar gehiago ditugu, zorionez, sektore horietako guztietako termino berriak eskuratu eta euskararen ondarean metatzeko.

Garai batean, ez genituen eskura orain baditugun hainbat baliabide linguistiko, informatiko edo teknologiko, eta gabezia horrek oztopoak ezartzen zituen erabilera errealer aurreratu eta hura sistematikoki aztertu ahal izateko. Gaur egun, garrantzia berezia du erabilera erreala biltzen duten corpusetan oinarritutako hiztegiak (Euskaltzaindiak gaur egungo lexikoa biltzeko *Lexikoaren Behatokiarekin* egiten duen bezala).

Corpusek bilaketa sistematikoak egiteko bidea eskaintzen digute, eta azken batean, terminoak zuzenean testu errealetatik eskuratzeko bidea ematen digute beren testuinguru gramatikal, kontzeptual eta are diskurtsiboan.

Garrantzi handikoa izango da, hortaz, definitzea corpus bakoitzaren edukia zein izango den, zerekin elikatzen den, edo corpusa zergatik eta zertarako erabiltzen den; eragin zuzena izango baitu corpusetik eratorritako emaitzarako.

Beste alderdi garrantzitsu bat adituek eta haien arteko harremanek eratzen dute. Azken batean, terminologia-lana ez da lan linguistiko hutsa. Hizkuntza-aldetik zuzena izatez gainera, beste helburu eta baldintza batzuk bete behar ditu. Espezializazio-eremuetako adituen eta erabiltzaileen arteko komunikazioa ziurtatu behar du terminologiak; adituek zehaztasunez ulertu behar diote elkarri. Ahal bada, terminologia bera erabili behar dute, edo konbergentzia bideratu behintzat. Bakoitzak bere aldetik landutako eta proposatutako terminologiak nekez izango du arrakasta.

Gai honek badu bere alderdi berezi bat: adostutakoari errespetua, araututakoari edo gomendatutakoari errespetua. Eta, gogoeta pertsonal bat bada ere, eskertuko litzateke horretan ari garenok, komunikazio bidez euskara batuaren transmisio batean ari garenok (eta are esparru espezializatuaren jakintza transmisio batean ari garenok), betiere kontuan izatea euskararen testuinguru orokor hori, eta ez geratzea esanez «hau da nire erabilera, nik horrela esaten dut, eta kitto». Gertatu izan zaigu, erabileren lekukotza jaso eta termino berri baterako adostasuna bilatzean, entzutea alde batetik baino gehiagotatik «guk horrela esa-

ten dugu» «ba guk beste honela» eta aurrera egin gabe hor geldi denak. Horren aurrean, baten batek erantzun dezake «ondo da, baina zuek edo zuek edo zuek ez garenok nola esan behar dugu?». Adostasuna funtsezkoa da hor, beti kontuan izan behar dugun galdera da «zer eta nola proposatu behar zaio gizarteari?».

Lexiko espezializatua lantzeko, beraz, irizpide, baliabide, eta faktore asko izan behar dira kontuan. Eta hori ezin da edonola jarri praktikan. Ezinbestekoak izango dira praktika onak: metodologia egoki bat erabiltzea, prozedura argiak izatea eta irizpide garbiak finkatuak izatea (irizpide lexikografikoak, terminologikoak eta abar), eta haietan txertatu eta erabiliko diren baliabide eta teknologia egokiak eskura izatea.

Azkenik, eguneratze-prozesuetan, garrantzi berezia dute terminologiaren ebaluazio eta kontroleko faseek. Terminoek beren testuinguruan duten erabilerari buruzko jarraipena egin behar da, ezarpenaren ebaluazio bat alegia, eta, jarraipen horretan behatutako emaitzen arabera, ondorio egokiak atera beharko dira. Esparru honetan sartuko genituzke UZEIk garatutako IDITE tresna (Zapirain 2013) eta terminometriaren arloan gure TEIS proiektuan egindakoa (Loinaz 2008).

4. UZEI-EUSKALTERM: HITZ BERRIAK, BI BIDE NAGUSI

Eta, UZEIren jarduera konkretura joanda, zein da euskara batua berritzeko egiten dugun ekarpena?

Euskaltermen bildutako hastapeneko ondare terminologiko hura euskara batuak bizi duen eboluzioaren arrastoan eguneratu behar izan da, eta beharko da gerora ere. Bi bide nagusi erabiltzen ditugu bertako proposamen terminologikoa berritzeko, eta, hala badagokio, hitz berriak euskarara ekartzeko.

4.1. Hiztegi edo lan sistematikoak

Lehenengo bidea hiztegi edo lan terminologiko sistematikoek eratutako ildotik dator. Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikako Sailburuordetzak Terminologia Batzordearentzat ezarritako jarduketa-planen ildotik (Euskararen Aholku Batzordearen azpiatala da Terminologia Batzordea), 50 hiztegi terminologiko berri egin dira azken urteotan (Euskalterm datu-bankuan kontsultagai dituzue hiztegiok).

Hiztegi horietako batzuetan, gizarteak bezala euskarak ere bere egin dituen arlo berriak landu dira, hala nola energia berriztagarriak, nanoteknologia edo bioetika. Errealitate berrien ildotik, hitz eta termino berriak etorri dira euskarara. Eta, horrela, gaur egun datu-bankuan dituzue, adibidez, «nanorrobot», «bioplastiko», «eugenesia», «tematze terapeutiko» eta abar.

Lan sistematiko horien artean, bestalde, gai edo jakintza-eremu «tradizionalen» eguneratze sistematikoak ere egin ohi dira, bai Euskaltzaindiaren edo Terminologia Batzordearen arau eta gomendio berrien arabera egokitzen joateko, bai ager eta detekta litezkeen errealitate/kontzeptu/termino berriak identifikatzeko (berriro ere adituen eta corpusen laguntzaz).

4.2. Sistematikatik kanpo

Baina lan sistematiko horiek duten irismena dute, eta bada, noski, Euskaltermeko prozedura sistematiko horietatik kanpo geratzen zaigun errealitate zabal bat. Errealitate oso zabal bat.

Errealitate horren oihartzun batzuk erabiltzaileek zuzenean egiten dizkiguten kontsulta puntualetan iristen zaizkigu. Baina, hortik harago ere, hizkuntzari pultsua hartu behar zaio, hizkuntzaren egoera erreala behatu beharra dago, sortzen diren kontzeptu edo hitz berrien aurrean adi egon eta haien detekzioa egiteko, ahal den neurrian behintzat.

Aipatu bezala, erabilera errearen lekukotza biltzeko baliabide egokienak corpusak dira, eta gure gogoeta izan zen BERRIA egunkariak egunero plazaratzen dituen berrietan aurkituko genuela guztion bizitzaren egunerokotasunaren berri ematen duen corpus digital nagusietako bat. Eta, terminologiaren arlorako sinatua dugun hitzarmenaren ildotik, BERRIAren ekoizpena txekeatzen dugu gure baliabide lexikoak erabiliz, eta termino berri posibleak biltzeko saioak egiten ditugu. Sistematikoak izateko bokaziorik gabe. Kasu bakoitzaren ikerketa puntual bat egin ondoren, gure proposamen lexikoan gehitzen da. Horrela gehiturikoak dira, adibidez, «doula», «rakugo», «nomofobia», «norobirus» eta beste hainbat eta hainbat termino. Bide horietatik bildutako terminoak Euskaltermen gehitzen dira, behar bezala gizarteratzeko.

5. ONDORIO GISA: ERRONKAK ETA AURRERABIDEAK

Euskara batuak dituen erronkak askotarikoak dira etorkizunari begira. Baina gure esparru konkretuari dagokionez lau lerro xume aipatu nahiko nituzke.

Lehenago esandakoaren ildotik, ahalik eta gehien sakondu behar dugu irizpide, baliabide, praktika eta prozedura hobeak lantzeko bidean. Terminologia ezin baita edonola egin.

Bestalde, oso kontuan izan behar dugu hizkuntza gutxitua dela gurea, guztiz normalizatu gabea eta gero eta globalizatuagoa dagoen ingurune batean

bizi garela. Testuinguru horri arretaz begiratuko beharko zaio, ezinbestean, aurrerantzean.

Arestian adostasunari esandakoaren bidetik dator ondorengoa. Euskara batua lexiko orokorrean duen adostasuna oso zabala da, hein batean Euskaltzaindiaren araugintzari aitortu zaion itzalari esker, eta konbergentzia indar sendo bat eragin du horrek. Terminologiaren arloan, bada bakoitza bere bidetik joateko joera bat, eta lehia terminologiko horretan hizkuntza berak galtzen du. Hor badugu nolabaiteko erronka bat, euskarak ez baitu merezi lehia eta zailtasun askotan murgiltzea. Eta ahalegin horren ifrentzua da adostutakoaren sozializazioa. Gizarteari egiten zaion proposamen terminologikoa modu argi eta koherentean jarri behar da erabiltzaileen esku, hortik eragin edo ondorio eraginkorrik lortuko bada.

Azkenik, azaldu dudan bideak orain arteko behar bat ase du, irizpideak finkatzeko, erabakiak behar bezala hartzeko, eta abar. Aurrerantzean, ordea, beste bitarteko batzuk jorratu beharko dira etorkizunean are erabaki hobeak hartzeko. Eta terminometriak funtsezko egitekoa izan dezake hor. Lehenago aipatu dudan ebaluazio eta kontrolaren bidetik, terminometriaren bitartez neurtu eta aztertu beharko da proposamen terminologikoak zenbaterainoko arrakasta izan duen euskaldunon erabileran. Zerk funtzionatu duen hobeto, eta zerk okerrago. Eta hortik irakasbidea izango dugu, aurrerantzean erabakiak hobeto hartu ahal izateko.

Hausnarketa horretarako, eta baita gauza gehiagotarako ere, beta egokia izango dugu, begirada atzera eta gero aurrera eramanez, orain hemen Arantzazun egiten ari garen bezala burua lan-mahaitik pixka bat altxa eta gogoeta egiten dugun hurrengo batean.

BIBLIOGRAFIA

- AZURMENDI, J., 1982, «UZEI auzitan edo normalizazio bideak auzitan», *Jakin* 23: 77-120.
- LOINAZ, M., 2008, «Estudio de un sistema de medición y diagnóstico de la implantación de la terminología en euskera (proyecto de investigación TEIS)», in Fargas, F. Xavier, *Espais Terminològics 2007. Neologia terminològica: el tractament dels manlleus*. Barcelona: Eumo Editorial/Termcat Centre de Terminologia, 167-174.
- MITXELENA, K., 1981, «Nuestra irresistible ascensión de la poesía a la ciencia», *Muga* 19: 4-19.
- UZEI, 1982, *Maileguzko hitzak: ebakera eta idazkera*. Donostia: UZEI.
- 2017, *Larretik noranabi* [linean] <<http://www.uzei.eus/larretik-noranabi-dokumentala/>>.
- ZAPIRAIN, J., 2013, «IDITE, espezialitate-testuetan terminologia egiaztatze tresna», in Xabier Alberdi Larizgoitia, Pello Salaburu Etxeberria (argit.), *Ugarteburu Terminologia Jardunaldiak (V). Terminologia naturala eta terminologia planifikatua euskararen normalizazioari begira*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua.

EUSKARAZKO BIHURKARIEN ERABILERAZ: ZERGATIA, ALDAKORTASUNA, ETA IKUSPEGI ALDERATZAILEA

IKER SALABERRI

Nafarroako Unibertsitate Publikoa (NUP)

Euskarak bi estrategia bihurkari nagusi ditu, eta horien erabilera aldatzen da, besteak beste euskalkiaren, joera diakronikoen eta aditzaren xehetasun semantikoen arabera. Haatik, salbuespenak salbuespen, euskararen gramatika deskribatzaileek eta arauemaileek aldakortasun honi arreta gutxi eman diote. Gainera, orain arte inor ez da azaltzen saiatu mundu mailan ohikoa ote den euskaraz zentzu bihurkaria duten (a) *buru* gorputz-atal izena eta (b) aditzaren iragangaiztea izatea. Lan honetan ikuspegi alderatzailearen bidez bi kontu hauek argitzeko saioa egiten da. Euskararen kasua tipologikoki ohikoa dela argudiatzen da, eta estrategia bihurkariaren erabilera baldintzatzen duten hainbat adigai eztabaidatzen dira, hala nola ekintzaren aparteko izaera eta erdi boza.

1. BIHURKARITASUNA: DEFINIZIOA, ESTRATEGIAK ETA JOERAK

Bihurkaritasuna modu honetan defini daiteke: perpaus batean aditz berak bi izen sintagma adierazten dituzenean eta hauek erreferentziakideak direnean, hau da, izaki bera aipatzen dutenean, bihurkaritasunaz ari garela esan daiteke (Euskaltzaindia 1991: 62). Erreferentziakideak diren bi sintagma horietako batek normalean giza egilea adierazten du, eta besteak jasailea; gainera, lehenbizi datorenari *aurrekaria* deitu ohi zaio, eta bigarrenari *bihurkari marka* (Faltz 1977: 3-4; Rebuschi 1993: 123; Lehmann 2002: 37-43). Euskaraz bihurkaritasuna adieraz-

teko modurik ohikoena *buru* izena izenordain posesiboarekin eta artikulu mugatuarekin batera erabiltzea da: kasu honetan *buru*-k hainbat funtzio sintaktiko izan ditzake, adibidez osagarri zuzena (1a), zehar osagarria (1b) eta beste (1c-d, Saltarelli 1988: 105; Ibarretxe-Antuñano 2002: 465; de Rijk 2008: 364-365):

- (1) a. *Peiok ispiluan bere burua ikusi du*
- b. *Peiok azterketa gaindi dezakeela esan dio bere buruari*
- c. *Peio bere buruaz nazkatuta dago*
- d. *Peio bere buruaren jabe da*

Hau ez da, edozein modutan, euskarak bihurkaritasuna adierazteko daukan baliabide bakarra: askotan xede bera iragankorra izan ohi den aditza iragangaiztearen bidez, hau da, osagarri zuzena adierazteari utziaz lor daiteke (Ortiz de Urbina 1993: 37-39; Oiharzabal 2002: 278; Artiagoitia 2003: 629; Etxepare 2003: 380). Gainera, aditz batzuen kasuan *buru*-bihurkariaren eta iragangaiztearen arteko hautuak esanahia aldatzen du (2a-b):

- (2) a. *Jon ebaki da* (nahi gabe)
- b. *Jonek bere burua ebaki du* (nahita)

Baliabide hauetako lehenak (2a) bihurkaritasuna adierazteko aditza du oinarri, bigarrenak berriz (2b) *buru* izena darabil. Hartara, lehenari *aditzezko bihurkaria* dei dakiok, eta bigarrenari *izenezko bihurkaria*. Beherago erakutsiko denez, aditzezko eta izenezko bihurkariaren arteko bereizketa mundu mailan oinarritzkoa da, eta hainbat hizkuntzatan kausitzen da (Geniusienė 1987: 238; Ljutikova 2002: 95).

Estrategia bihurkari hauetako bakoitzaren jatorri diakronikoa edo, beste modu batera esanda, euskarak biak izateko arrazoia zein den egin daitekeen galdera da. *Buru*-bihurkariari dagokionez, egitura hau argi eta garbi gorputz atala adierazten duen izenaren gramatikalizazioaren ondorioa da (Evseeva & Salaberri 2018: 403). Ildo berean, euskarak badu murriztapen bat aditzean: subjektua lehen edo bigarren pertsonakoa denean eta osagarri zuzenarekin edo zehar osagarriarekin erreferentziakidea denean, hau da, egitura bihurkaria denean, ezinezkoa da subjektuaren eta osagarriaren markak aditz berean izatea (Rebuschi 1989: 173; Bottineau & Roulland 2007: 211). Murriztapen honi Albizuk (1997: 1-2) *pertsona-kasu murriztapena* deitzen dio. Honen ondorioz, hainbat aditz forma debekatuta daude (3a-f):

- (3) a. **(Nik) (ni) ikusi n-au-t*
- b. *(Zuk) (ni) ikusi n-au-zu*

- c. *(*Zuk*) (*zu*) *ikusi z-aitu-zu*
- d. (*Nik*) (*zu*) *ikusi z-aitu-t*
- e. *(*Nik*) (*gu*) *ikusi g-aitu-t*
- f. (*Zuk*) (*gu*) *ikusi g-aitu-zu*

Aditz forma debekatu hauek (3a, c, e) saihesteko modua *buru*-egitura bihurkaria edo iragangaiztea erabiltzea da. Lehenaren kasuan, pertsona-kasu murriztapenak bakarrik lehen eta bigarren pertsonako markei eragiten die, eta *buru*-egitura aditzean hirugarren pertsonako osagarri zuzentzat markatzen denez, esan daiteke murriztapenaren irismenetik kanpo dagoela. Bigarrenaren kasuan, iragangaizteak osagarri zuzena ezabatzen du, eta beraz ez dago aditzean markatu beharrik. Hortaz, iragangaiztea ere pertsona-kasu murriztapenaren irismenetik at gelditzen da.

Honek ez du esan nahi izenezko eta aditzeko bihurkaria euskararen historiaurrean pertsona-kasu murriztapenaren ondorioz sortu zirenik, kausazio norabidea alderantzizkoa ere izan daitekeelako. Testu zaharrek ez dute kontu hau argitzen laguntzen, bai bi estrategia bihurkariak eta bai murriztapena lehen testuetan ediren daitezkeelako (Mounole & Lakarra 2018: 447). Hala ere, sinkronikoki behintzat euskarak bi estrategia bihurkari nagusi¹ izatea pertsona-kasu murriztapena saihesteko baliabidetzat ikus daiteke.

Ikuspegi sinkronikoa alde batera utziz gero, aipatu beharra dago denboran zehar aditzeko eta izenezko bihurkarien arteko elkarreragina ez dela egonkorra. Dirudenez, gaur egungo ahozko euskaran² behintzat aditzaren iragangaiztea gailentzen ari da, *buru*-bihurkariaren kalterako:

[B]ada hemen istilu bat, egiatan azterketa sakonagoa merezi duena. Alegia, gero eta zabaltzenago ari dira *Ikusten naiz* eta antzeko formak *Neure burua ikusten dut*-en ordeztzen [...]. Baina *neure burua gorrotatzen dut* bezalako esapide jatorraren ordeztzen, *gorrotatzen naiz* eta antzeko trakeskeriak ugaltzen ari dira (Euskaltzaindia 1991: 63).

Garapen hau euskarak hizkuntza erromantzeekiko ukipenari zor bide dio. Izan ere, estrategia bihurkariak eta bihurkaritasunarekin lotutako egiturak ukipenaren bidez oso erraz hedatzen dira (Schladt 2000: 107-108). Prozesu honen barnean kalkoak (kasu honetan kalko morfosintaktikoak) du eragin berezia, eta, beraz, ez luke harritzekoa izan behar euskaraz honelako adibideak ediretea (4a-b):

¹ Aditzeko eta izenezko bihurkariet gain kontuan har bitez *weak reflexives* direlakoak, bai eta egitura inpersonaletan erabiltzen diren *norbera* izenordainarekin osatutakoak ere (de Rijk 2008: 365-368).

² Idatzizko euskaran joera kontrakoa dela ematen du, hau da, *buru*-bihurkaria aditzeko bihurkaria ordezkatzatzen ari dela (Mounole 2011: 145).

- (4) a. **Pilota berri bat erosi naiz* (= *niretzat erosi dut*)
 b. **Mendizabal ezagutzera eman da* (= *bere burua ezagutzera eman du*)

Alabaina, bihurkaritasunaren gaineko ikuspegi diakronikoak hemengo baina ikerketa askoz ere sakonagoa merezi du, eta horregatik lan honen irismenetik kanpo dago. Gainera, joera diakronikoez gain, gaur egungo euskararen estrategia bihurkariaren hautua baldintzatzen duten beste hainbat faktore daude. Hauek 3. atalean azalduko dira zehatz-mehatz, 2. atalean euskararen egoera mundu-mailako ikuspegi alderatzailearen argitan aurkeztu ondoren. 4. atalean, azkenik, lan honetako eztabaidatik atera daitezkeen ondorioak erakutsiko dira.

2. BIHURKARITASUNA: IKUSPEGI ALDERATZAILEA

Bihurkaritasuna adierazten duen erroari dagokionez, hainbat aukera desberdin ediren daitezke munduko hizkuntzetan. Aukera hauen artean egin daitezkeen lehen bereizketa aurreko atalean aipatutako aditzezkoen eta izenezkoen artekoa da: bihurkaritasuna adierazteko hizkiak, jokabidea edota aditz erroak darabiltzatenak, alde batetik, eta izenak eta izenordainak darabiltzatenak, bestetik (Geniušienė 1987: 238; Ljutikova 2002: 95; König 2007: 110). Oro har, beraz, hurrengo sailkapena egin daiteke (Schladt 2000: 105-106; König 2001: 755-756; Everaert 2013: 195-198):

a. Aditzezko bihurkariak

a.1. Hizkien bidezko aditzezko bihurkariak (aurrizkia)

- (5) *Yay-rayke-an*
 BIHUR-hil-1SG
 «Nire burua hil dut» (ainu, Japonia)

a.2. Aditz erroen bidezko aditzezko bihurkariak (*itzuli* aditz erroa)

- (6) *Atakusa* *a-nö* *kama nia* *sapa kopasoma*
 pistola 3SG-INS 3SG tiro.egin atzera itzuli
 «Bere burua pistolarekin tiro eginaz hil zuen (atzera itzuli zuen)» (sanumá, Brasil, Venezuela)

b. Izenezko bihurkariakb.1. Izenordain hanpatzaileen bidezko izenezko bihurkariak (*norbera*)

- (7) *Ghortaigh* *Seán é* *fein*
 mina.eman.LHN Sean 3SG.DAT BIHUR
 «Seanek bere buruari (norberari) mina eman zion» (irlandera, Irlanda)

b.2. Toki-preposizioen eta izenordainen bidezko izenezko bihurkariak

- (8) *Mi-ími* *tì-rè*
 1SG-hil PREP-1SG
 «Nire burua hil dut (niregan hil naiz)» (zande, Hego Sudan, Kongoko E.D.)

b.3. Gorputz-atal izenen bidezko izenezko bihurkariak (*gorputz, arima, buru* etab.)

- (9) a. *Qāla* *li-nafs-ihī*
 esan.3SG.LHN PREP-arima-3SG.M.GEN
 «Bere buruari (arimari) esan zion [...]» (arabiera klasikoa, Saudi Arabia)
- b. *Manêl* *ferí* *sê* *cabeça*
 Manuel zauritu.3SG.LHN BIHUR buru
 «Manuelek bere burua zauritu zuen» (kabuverdianu, Cabo Verde)

Sailkapen honetan ikusten den bezala, munduko hizkuntzen artean bihurkaritasuna adierazteko gorputz-atal izena (*gorputz, arima, buru* etab.) erabiltzea ez da inondik inora ezohikoa. Schladten (2000: 120-124) ikerketaren arabera, munduko hizkuntzen % 60.1en (89/148) kasua da hau. Gainera, gorputz-atal izen hauetatik *buru* hitza zentzu bihurkarian erabiltzen dutenak ez dira gutxi: osotara, orain arte horrelako 77 hizkuntza aurkitu dira, 950eko datu basean. Honek esan nahi du euskarak munduko hizkuntzen % 8.1ekin partekatzen duela *buru*-bihurkaria izateko ezaugarria (Evseeva & Salaberri 2018: 422). Hori bai, aipatu beharra dago hauetako gehienak Afrikan edo Kaukason hitz egiten direla, edo pidgin-kreole hizkuntzak direla, hurrengo irudiak erakusten duen moduan:

1. irudia: Buru *hitza zentzu bihurkarian erabiltzen duten munduko hizkuntzen mapa* (Evseeva & Salaberri 2018: 395)

Lehenago aipatutako aditzezko eta izenezko bihurkarien arteko bereizketa ez da baztertzaila, hau da, hizkuntzek bai bata eta bai bestea izan ditzakete, euskararen kasuan bezala. Egia esan, ohikoena hizkuntzek biak izatea edo bakarrik izenezko bihurkariak izatea da (Kazenin 2001: 926). Bi motetako bihurkariak dauzkaten hizkuntzetan bataren edo bestearen erabilerak xehetasun semantikoren bat adierazi ohi du, aditz batzuekin bederen. Horrela, gorago aipatutako aurkakotasunak (2a-b) euskararen ez ezik, beste hizkuntza batzuetan ere kausitzen dira, errusieran adibidez (König 2001: 758):

- (10) a. *Ja poreza-l-sja*
 1SG ebaki-LHN.M.SG-BIHUR
 «Ebaki naiz (nahi gabe)»
- b. *Ja sam sebja poreza-l*
 1SG neuk BIHUR ebaki-LHN.M.SG
 «Neure burua ebaki dut (nahita)»

Honetaz gain, erro bihurkariak aditzezkoetan eta izenezkoetan banatu ahal izatea ez da kasualitatea: bi motak jarraipen diakroniko batean, eta zehazkiago esan, gramatikalizazio bide batean, antolatuta daude. Antzaenez, bihurkari markak izenezko izaerarekin sortzen dira, eta denborarekin gramatikalizatu egiten dira, aditzezko bihurkari bilakatu arte (Heine 1999: 7; Schladt 2000: 113-116; Lehmann 2002: 37-43):

- (11) Izena > Indartzailea > Izenezko bihurkaria > Aditzezko bihurkaria > Hizkia > Ø

Euskararen kasuan, *buru*-egitura bihurkariak gramatikalizazio bide honetan (11) zenbait urrats aurrera egin duela pentsatzeko hainbat arrazoi daude (Evseeva & Salaberri 2018: 397-403), baina gai honek hemengoa baino askoz ere ikerketa sakonagoa behar du.

3. BIHURKARITASUNA: ERABILERA ETA ALDAKORTASUNA

Lan honen lehenbiziko atalean aipatu da euskaraz bi estrategia bihurkari nagusien erabilera baldintzatzen duten hainbat faktore daudela. Zentzu honetan, aditzaren arabera bi aukera daude (Etxepare 2003: 380-385; Albizu, 2009: 15):

- a. Bakarrik izenezko bihurkaria onartzen duten aditzak: *maite izan*, *atsegin izan*, *ezagutu*, *sinetsi* eta bestelako aditz estatibo, inkoatibo eta irudipe-nezkoak.
- b. Izenezko zein aditzezko bihurkaria onartzen duten aditzak: *aurkeztu*, *bota*, *ebaki*, *estimatu*, *laudatu*, *libratu*, *saldu* eta bestelakoak.

Aditz hauek eta beste batzuek izenezko edo aditzezko estrategiaz egiten duten erabilera neurri handi batean euskalkiaren arabera da: Mounolek (2011: 270) aipatzen duen moduan, Iparraldeko euskalkiek *buru*-egitura erabiltzeko joera handiagoa daukate, Hegoaldekoek, berriz, iragangaiztea ibiltzekoa. Edozein kasutan, aipatzekoa da, joerak joera, ez dagoela ia bakarrik aditzezko bihurkaria onartzen duen aditzik (Etxepare 2003: 381-382). Hortaz, eta ahozko euskararen iragangaizteak *buru*-egitura ordezkatzeko joera izanik ere, oro har izenezko bihurkaria estrategia nagusia edo markatu gabea dela esan daiteke.

Estrategia bihurkariaren arabera esanahia aldatzen duten aditzetara joaz, esan beharra dago lehen atalean emandako adibideez gain (2a-b) beste zenbait ere aipa daitezkeela (12a-d):

- (12) a. *Engainatu naiz* (nahi gabe)
 b. *Neure burua engainatu dut* (nahita)
 c. *Saldu naiz* (nahi gabe)
 d. *Neure burua saldu dut* (nahita)

Esaldi hauen argitan egin daitekeen galdera da zergatik dagoen aditz hauekin, eta ez beste batzuekin, *buru*-bihurkariaren eta iragangaiztearen arteko kon-

trajartzea. Erantzuna hurrengoia izan daiteke: *engainatu*, *ebaki*, *saldu* eta abarrek, konbentzioz, berbaldiko beste erreferenteei zuzendutako ekintzak adierazten dituzte (König & Siemund 2000: 58). Bestela esan, ekintza hauek norberari zuzentzea, hots, zentzu bihurkarian erabiltzea, ezohikoa da. Hartara, aditz hauen aparteko erabilera bihurkaria nolabait azpimarratu edo kontrastatu beharra dago. Euskarak bi estrategia bihurkari nagusi dituenez, horrelako kasuetan bihurkaritasuna hobekien azpimarratzen duena hauta daiteke eta hautatu ohi da. Xede hau lortzeko, bi estrategietatik konplexuenera jotzen da, joera tipologiko zabal baten ildo berean:

Correlation between predicate meaning and reflexivization strategies: the more complex strategy tends to be used for the more remarkable (i.e. conventionally other-directed) situation; the less complex strategy tends to be used for inherently reflexive verbs and for conventionally non-other directed situations (König 2001: 758)

Königek (2001: 758) *konplexutasuna* aipatzen duenean ez du azaltzen adigai honekin zehazki zer adierazi nahi duen, eta gabezia honek bere proposamena ahultzen du. Hala ere, erabiltzen dituen adibideak ikusita, ematen du hitz, erro edota kategoria morfosintaktiko gehien barne hartzen dituen estrategia hartzen duela konplexuentzat. Ikuspegi hau euskarara eramanez, *buru*-egitura bihurkariak, *buru* hitzaz beraz gain, izenordain posesiboa, artikulua eta izenaren ezaugarriak (kasua eta numeroa) darabiltza. Iragangaizteak, berriz, ez du horrelakorik eskatzen. Ondorioz, izenezko bihurkaria aditezkoa baino konplexuagotzat har daiteke.

Horrela, beraz, (2a-b) eta (12a-d) adibideetan *buru*-bihurkariak, estrategia konplexuena izanik, jakitera ematen du *engainatu*, *ebaki* eta *saldu* aditzek norberari zuzendutako ekintza adierazten dutela. Iragangaiztea, aldiz, aditza *inherently reflexive* dela adierazteko erabiltzen da. Hau hurrengo adibideetan ikus daiteke (13a-h):

- (13) a. *Jantzi zara* (ohiko ekintza)
 b. *Zeure burua jantzi duzu* (aparteko ekintza)
 c. *Garbitu zara* (ohiko ekintza)
 d. *Zeure burua garbitu duzu* (aparteko ekintza)
 e. *Orrastu zara* (ohiko ekintza)
 f. *Zeure burua orrastu duzu* (aparteko ekintza)
 g. *Apaindu zara* (ohiko ekintza)
 h. *Zeure burua apaindu duzu* (aparteko ekintza)

Adibide hauetan (12a-d) esaldien kontrakoa gertatzen da: *jantzi*, *garbitu*, *orraztu*, *apaindu* eta abarren ohiko erabilera bihurkaria da, egilea eta jasailea

pertsona bera izan ohi direlako. Horregatik, *buru*-egitura ekintza hauek aparte-ko moduan garatu direla adierazteko erabiltzen da (Amuriza 2010: 79). Ekin-tzaren aparteko izaerak, hortaz, estrategia bihurkariaren hautuari eragiten diola esan daiteke.

Zehazkiago esan, *jantzi*, *garbitu*, *orraztu*, *apaindu* eta abarren ohiko erabile-ra ez da bihurkaria, baizik eta erdi boza³. Erdi bozak ez du definizio bateraturik, baina boz aktiboaren aurka jarrita nahiko garbi bereiz daiteke: boz aktiboan aditzak adierazten duen ekintza egileak hasten du, eta harengandik kanpo ga-ratzen da, hau da, erreferentziakidea ez den jasaile batek jasaten du. Erdi bo-zean, berriz, egilea ekintza garatzen den gunea da, eta beraz ekintzaren barnekoa da (Benveniste 1966: 172). Desberdintasun hau hurrengo irudian ikus daiteke (Kemmer 1993: 5-52):

- 2. irudia:** *Boz aktiboaren (ezker aldean) eta erdi bozaren (eskuin aldean) arteko desberdintasuna, non A = egilea, B = jasailea eta gezia = ekintzaren norabidea*
(Kemmer 1993: 50-52)

Hurrengo adibideen (14a-b) bidez ere ikus daiteke boz aktiboaren eta erdi bozaren arteko kontrastea:

- (14) a. *Maitek panpina jantzi du* (boz aktiboa)
b. *Maite jantzi da* (erdi boza)

Erdi boz markak barne erreferentziakidetasuna adierazten duten, hau da, egilea aldi berean ekintzaren iturri eta helburu den aditzekin erabili ohi dira (Heine 1999: 4). Honek esan nahi du erdi boza adierazten duten aditzek rol semantiko bakarra adierazten dutela, egilearena. Bihurkaritasunak, berriz, bi rol

³ Izan ere, Königek (2001: 758) *inherently reflexive* aipatzean ere zer esan nahi duen ez du azaltzen. Alabaina, erabiltzen dituen adibideek erdi bozaz ari dela pentsarazten digute. Erdi boza eta bihurkaritasuna nahastea oso ohikoa da: nahasmen honen inguruko eztabaidaren berri jakiteko, ikus Heine (1999: 2).

semantiko adierazten ditu: egilearena eta jasailearena. Erdi boza eta bihurkaritasuna, beraz, kategoria gramatikal desberdinak dira (Heine 1999: 4). Hizkuntza batzuek, tz'utujilek (maia, Guatemala) adibidez, erdi boza eta bihurkaritasuna adierazteko marka gramatikal desberdinak erabiltzen dituzte (15a-b, Dayley 1981: 464-465, 476); beste batzuek berriz, frantsesak adibidez, bietarako marka bera darabilte (15c-d):

- (15) a. *pa-ʔ-x-eem*
 hautsi-EB-banatu-INF
 «Banatzea, haustea» (erdi boza)
- b. *inin x-in-tzyaquj na w-iiʔ chiutz*
 1SG JUNT-1SG.ERG-jantzi behar 1SG-BIHUR ongi
 «Neure burua ongi jantzi behar izan dut» (bihurkaria)
- c. *Jean s'est rasé bizarre.kendu*
 Jon EB-LAGUN
 «Jonek bizarra kendu zuen» (erdi boza)
- d. *Jean s'est suicidé*
 Jon BIHUR-LAGUN bizarre.kendu
 «Jonek bere burua hil zuen» (bihurkaria)

Erdi boza adierazten duten aditzen adibide dira txukuntze aditzak (*orraztu, garbitu*), jarrera aldaketakoak (*jaiki, eseri*), lekualdatzekoak (*ezarri, utzi*) eta erantzun emozionalekoak (*haserretu, tristetu*), besteak beste (Kemmer 1993: 16). Euskaraz aditz hauetatik gehienak iragangaitz erabiltzen direnean (13a-h, 14b), beraz, erdi boza adierazten dutela jakitera ematen da. *Buru*-egitura bihurkariarekin erabiltzen direnean, aldiz, ekintza modu berezian edo apartekoan garatu dela aditzera ematen da. Laburbilduz, euskaraz ekintzaren aparteko izaerak eta erdi bozak estrategia bihurkariaren aukera baldintzatzen dutela esan daiteke.

4. ONDORIOAK

Lan honek zenbait ekarpen egin dizkio euskarazko bihurkariaren inguruko aldakortasunaren ikerketari. Lehenik eta behin, eta aurretikako lanen ildotik, argudiatu da euskarak bi estrategia bihurkari nagusi (*buru*-egitura eta iragangaiztea) izatea, sinkronikoki bederen, aditzaren gaineko *person-case constraint* delako murriztapenari zor diola. Bigarrenik, munduko hizkuntzen ikuspegi alderatzailearen argitan erakutsi da euskarak bi estrategia bihurkari nagusiok izatea eta hauetako batek *buru* hitza oinarri erabiltzea tipologikoki aski ohikoa dela. Azkenik, bi estrategia bihurkariaren arteko aukera onartzen duten aditzen kasuan,

proposatu da *buru*-egitura nahitasunarekin eta ekintzaren aparteko izaerarekin lotuta dagoela. Iragangaizteak, berriz, erdi boza adierazi ohi duela argudiatu da. Honetaz gainera, beste faktore askok eragiten diote bihurkariaren hautuari, hala nola euskalkiak, hizkuntza erromantzeekiko ukipenak eta joera diakronikoek. Hortaz, etorkizuneko ikerketek faktore hauen eragina jorratu beharko lukete, ikuspegi sinkronikoa nahiz diakronikoa kontuan hartuaz.

LABURDURAK

1/2/3	1./2./3. pertsona	JUNT	juntagailua
BIHUR	bihurkaria	LAGUN	aditz laguntzailea
DAT	datiboa	LHN	lehenaldia
EB	erdi boza	M	maskulinoa
ERG	ergatiboa	PREP	preposizioa
INF	infinitiboa	SG	singularra
INS	instrumentala		

BIBLIOGRAFIA

- ALBIZU, P., 1997, «Generalized person-case constraint: a case for syntax-driven inflectional morphology», *ASJU*, 40: 1-33.
- 2009, «Euskararen kasu sistema ergatiboa ala ergatiboak? Ergatibotasunaren azterketa dialektologiko baterako lehen urratsak», *Lapurdum*, 13: 7-29.
- AMURIZA, X., 2010, *Osoa, lehiakorra, nazionala: euskara batuaren bigarren jaiotza*. Oiarzun: Lanku Bertso Zerbitzuak.
- ARTIAGOITIA, X., 2003, «Reciprocal and reflexive constructions», in J. I. Hualde & J. Ortiz de Urbina (arg.), *A grammar of Basque*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 607-631.
- BENVENISTE, É., 1966, «Actif et moyen dans le verbe», in É. Benveniste (arg.), *Problèmes de linguistique générale, vol. 1*. Paris: Éditions Gallimard, 168-175.
- BOTTINEAU, D. & D. ROULLAND, 2007, «Le problème de la réflexivité en basque», in A. Rousseau & D. Roulland (arg.), *L'énoncé réfléchi*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 208-225.
- DAYLEY, J. P., 1981, *Tzutujil grammar* (doktore tesia). Berkeley: University of California.
- ETXEPARE, R., 2003, «Valency and argument structure in the Basque verb», in J. I. Hualde & J. Ortiz de Urbina (arg.), *A grammar of Basque*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 363-426.
- EUSKALTZAINDIA., 1991, *Euskal gramatika lehen urratsak-I*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EVERAERT, M., 2013, «The criteria for reflexivization», in D. Brown, M. Chumakina & G. Corbett (arg.), *Canonical morphology and syntax*. Oxford: Oxford University Press, 190-206.

- EVSEEVA, N. & I. SALABERRI, 2018, «Grammaticalization of nouns meaning “head” into reflexive markers: a cross-linguistic study», *Linguistic Typology*, 22 (3): 385-435.
- FALTZ, L. M., 1977, *Reflexivization: a study in universal syntax* (doktore tesia). Los Angeles: University of California.
- GENIUŠIENĖ, E., 1987, *The typology of reflexives*. New York: Mouton de Gruyter.
- HEINE, B., 1999, «Polysemy involving reflexive and reciprocal markers in African languages», in Z. Frajzyngier & T. Curl (arg.), *Reciprocals: forms and functions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1-29.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I., 2002, «The conceptual structure of Basque *buru* “head”», *FLV*, 91, 463-492.
- KAZENIN, K. I., 2001, «Verbal reflexives and the middle voice», in M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher & W. Raible (arg.), *Language typology and language universals: an international handbook, vol. 2*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 916-927.
- KEMMER, S., 1993, *The middle voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- KÖNIG, E., 2001, «Intensifiers and reflexive pronouns», in M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher & W. Raible (arg.), *Language typology and language universals: an international handbook, vol. 1*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 747-760.
- 2007, «Vers une nouvelle typologie des marques réfléchies», in A. Rousseau & D. Roulland (arg.), *L'énoncé réfléchi*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 107-129.
- KÖNIG, E. & P. SIEMUND, 2000, «Intensifiers and reflexives», in Z. Frajzyngier & T.S. Curl (arg.), *Reflexives: forms and functions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 41-74.
- LEHMANN, C., 2002, *Thoughts on grammaticalization*. Erfurt: Universität Erfurt.
- LJUTIKOVA, J., 2002, *Kognitivnaja tipologija: refleksivny i intensifikatory*. Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk.
- MOUNOLE, C., 2011, *Le verbe basque ancien: étude philologique et diachronique* (doktore tesia). Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- MOUNOLE, C. & J. A. LAKARRA, 2018, «Euskara arkaikoa», in J. Gorrotxategi, I. Igartua & J. A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 345-468.
- OIHARZABAL, B., 2002, «Kausazio aldizkatzea euskal aditzetan», *Lapurdum*, 7: 271-294.
- ORTIZ DE URBINA, J., 1993, *Parameters in the grammar of Basque*. Dordrecht: Foris.
- REBUSCHI, G., 1989, «Les possessifs basques, l'opposition entre éléments réfléchis et non réfléchis, et la variation dilaetale», *Modèles Linguistiques*, 26 (2): 35-65.
- 1993, «Basque pronouns and relativized locality», in J. I. Hualde & J. Ortiz de Urbina (arg.), *Generative studies in Basque linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 115-144.
- RIJK, R. de, 2008, *Standard Basque: a progressive grammar, vol. 1: The grammar*. Cambridge/London: MIT Press.
- SALTARELLI, M., 1988, *Basque*. London: Croom Helm.
- SCHLADT, M., 2000, «The typology and grammaticalization of reflexives», in Z. Frajzyngier & T.S. Curl (arg.), *Reflexives: forms and functions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 103-124.

PERTSONA IZENEN BILAKAERA HEGO EUSKAL HERRIAN, ETA ERAGINA ESPAINIAKO ESTATUAN

MIKEL GORROTXATEGI NIETO
Euskaltzaindiko Onomastika zerbitzuaren teknikaria

ATARIKOA

2016an F1-eko txapelduna izan zen Nico Rosberg-ek alabarentzako *Alaia* euskal izena hautatzeak argi erakutsi du gure izenak zabalitzen ari direla.

Gauza ezaguna da xx. mendean European pertsona izenen inguruan aldaketak egon direla, bereziki azken laurdenean eta xxi. mendearen hasieran. Euskal Herrian aldaketa, aurreko mendearen 70. hamarkadan hasi eta erabatekoa izan da, izendegia goitik-behera aldatuz (Gorrotxategi 2006). Horren ondorioz, gaur egun euskal izenak dira gehien erabiltzen direnak, baina aldaketa ez da hor gel-ditu eta beste aldaketak ere gauzatu dira.

Izen laburren hautatzea, izen bikoitzak baztertuz, eta, azkenik, izendegia eta erlijioa aldentzea. Horrekin batera gehien erabilitako izenen maiztasuna murriztea ere nabaria da. Azken honekin esan nahi dugu gehien erabilitako izenak ez direla, batzaz beste, lehen bezain ugariak, eta izen gehiago erabiltzen dela.

Ikerketa honen helburuak EHan egon diren aldaketek Espainiako izendegian izan duten isla aztertzea da. Atal honi dagokionez, Espainian izan duen banaketa nolako izan den aztertuko da, bereziki zeinetan nabariagoa ote den jakiteko. Lana burutzeko Espainian azken hamarkadan erabili diren 200 izen ugariak aztertu dira, probintziak.

Horretarako, Espainiako INE-ren datuez baliatu naiz. Probintziaz-probintzia gehien erabiltzen diren 200 izenak aztertu ditut, baldin eta horrenbeste

bazegoen, Zamoran, esaterako 102 baino ez baitira 5 aldiz baino gehiago erabili. Beste kasu batzuetan 200. postuan dagoen izenak eta hurrengo batzuek kopuru bera dute. Holakoetan erabilera bera duten hurrengoak ere hartu dira kontuan.

LAN HAU BURUTZEKO OZTOPOAK

Datuen kudeaketa

Legeak babesten ei ditu pertsonen datuak eta, ondorioz, ezin dira egungo biztanleen guztien izenak bildu. Espainiako kasuan ez dira erakusten probintzia baten bost aldiz baino gutxiago erabili diren izenak. Era berean, Espainia mailan hogei baino gutxiago erabili badira, horiek ere, ez dira azaltzen. Horretaz gain, ematen diren datuak oso mugatuta daude, nahiz eta INEk dituen datutegietan askoz ere datu gehiago egon.

Zer da euskal izena?

Hau da, ezbairik gabe galderarik zailena eta, ene uste apalean, erantzun bakarra ez duena. Kasu honetan bakar bakarrik aztertu ditugu euskarazkoak baino ez diren izenak, hots, Espainiako eta inguruko hizkuntza nagusienetan (ingeleza, frantsesa, italiara) ageri ez direnak. Hala eta guztiz ere, soziologiak ere baliatu behar izan gara, badirelako euskararazkoak direlakoan erabiltzen diren izenak, hala nola *Alain*, eta, ondorioz, euskaldunen bidez Espainian zabaldutako direnak. Batzuetan, hala ere, ez dago iturria zein izan den ziurtasun osoz jakiteko modurik. *Laia*, esaterako, Galdamesko auzoa eta pertsona izena nahiko zabalduta dago Euskal Herrian, bereziki Bizkaian, Akademiaren izendegian ageri delako; baina, era berean, katalanez *Eulalia*-ren lagun arteko aldaera denez gero, hor ere erabilia da.

Oso adierazgarria da *Nora* izenaren adibidea. Euskaltzaindiaren lehen hiztegian sartu zen 1966an (Satrustegi 1983) eta oso harrera ona izan zuen, izen ederra denaren seinale. Gaur egun Erresuman duen erabilera aztertzean Gironan oso arrunta dela ikusi nuen. IECKo Onomastika bulegoko Joan Anton Rabellari galdetu, eta ez dela izen katalana esan zidan (izatekotan *Elionora*-ren izen ttipia), baina, harri eta zur gelditu zen, erabilera ikus zuenean «...*igual hay alguna cantante o actriz famosa que yo desconozco, porque esto suena a moda...*».

Deigarria da Euskal Herrian oso zabaldurik dagoen *Aitana* izenaren auzia. Jende askok euskal izena dela uste du «*Aitarena*» esangura duena, eta

Sabino Aranaren bidetik euskal aldaera ere sortu du: *Aitane*. Ondorioz, euskaldunen bidez Valentzialdeko mendi honen izena Espainiako mendebaldera zabaldu da.

Azkenik, grafiaren kontua ere bada, izan ere, ohikoak baitira era desberdinetan idazten diren euskal izenak: *Ane* eta *Anne*; *Leyre* eta *Leire*; *Ainoa* eta *Ainhoa*; *Naiara* eta *Nayara*, baita, esaterako, harrigarriagoa den *Unay* ere. Taulak eta izenen kopuruak hankaz gora ez jartzeko ageri diren lekuetan utzi ditugu izenak, idazkera batu gabe.

1) IZENDEGIETAN EGON DIREN ALDAKETA NABARIENAK

Aldaketarik esanguratsuenak, ez delako Euskal Herria mugatu, izen kopurua mugatzea da. Mende hasierako zerrendetan ohikoak dira izen konposatuak (*Francisco Javier*, *Mari Carmen*...) gaur egun oso urriak dira, eta gehienak atzerritarren seme-alabak dira. Gertaera hau, agian hain nabaria ez bada ere, Frantzia ere gauzatu izan da, nahiz eta itxuraz azken urteotan atzera jo duen. Guztiarekin, Frantzia, garai batean baziren goi mailakotzat jotzen ziren izen bikoitzak, hala nola *Charles-Edouard*, gaur egun, berriz, izen bikoitz gehienak arabeak dira, nahiz eta neska izenen artean banaka batzuk ageri (*Lily-Rose* edo *Lou-Anne*).

Nafarroako estatistika zerbitzuak (Nafarroako Gobernu 218) 2017ko zentsuan egindako ikerketa baten arabera, Nafarroan izen bikoitzak % 26 dira emakumeen artean eta % 35a gizonen artean. Baina, lehen ez bezala, izen hauek ez dira errepikatzen, eta, ondorioz, ez dira gehien erabiltzen diren 100 izen artean agertzen. Horretaz gain, izen bikoitza duten umeen % 75,6aren kasuan guraso biak kanpoan jaio dira.

Bada beste aldaketa txiki, baina adierazgarria. Gaur egun Euskal Herrian ez da ohikoa seme-alabei gurasoen izena jartzea, lehen ia legea zena. Eta Nafarroan, esaterako bakarrik mutilen % 3a eta nesken % 0,9a deitzen da gurasoak bezala.

Gurean aldaketarik nabariena euskal izenen gorakada da. Gai horren inguruan lan bat baino gehiago dagenez gero, ez naiz luzatuko, ikerketa honen asmoa EHn gauzatutako gorakadak Espainian eraginik izan ote duen aztertzea baita. Baten batek galde dezake zer dela eta ez dugun ikerketa Frantziara zabaldu. Arrazoiak argiak dira. Batetik ezin da erabilera aztertu departamentu bitan dagoelako banatuta. Bestetik, Frantzia 2016an gehien erabilitako izen zerrendan ez dago euskal izenik, ez emakume, ez gizon izendatzeko. Honek ez du esan nahi erabiltzen ez direnik, baina Hegoaldean ez bezala, ez direla zabaldu, ondoko koadroan ikus daitekeen legez:

2016	Frantzia	Espainia	Hego EH
<i>Iker</i>	8 (2014ean 16)	1.307	175
<i>Aitor</i>	6 (2010ean 10)	858	67
<i>Unai</i>	21	705	181
<i>Julen</i>	18	775	232
<i>Asier</i>	0	693	105
<i>Ainhoa</i>	46	1.118	37
<i>Ainara</i>	9	936	30
<i>Nerea</i>	20	881	48
<i>Leire</i>	3 (2006an 11)	980	132

Deigarria da gaur egun Hegoaldean jartzen ez den *Patxi* (azken 7 urtetan 42 baino ez dira erregistratu) Frantzian (Iparraldean suposatu behar dugu) 11 kasutan agertzea.

Izen aldaketa Euskal Herriko hegoaldean

Euskal izenen erabilera aztertzen ezin da pentsatu, euskal izenak EHan baldin badira % 71,77 eta % 62,88 mutil eta nesken artean, gainerako guztiak gaztelaniazkoak direla, hori ez da horrela.

Kontuan hartu behar dugu badirela izen asko euskaraz eta gaztelaniaz berdinak direnak, eta ikerketan aparte utzi direnak *Martín* eta *Martin* (INEk ez baitu tilderik!!!) eta, horretaz gaina kanpoko izen asko. Batzuk modakoak *Dylan* edo *Oliver*, eta beste batzuk gizatalde zehatz batzuetan oso erabiliak, hara hor *Mohamed* edo *Ian*. Beraz, lehen esan bezala hemen euskal izentzat hartu dira euskaraz sortu eta gaztelaniaz desberdinak direnak, eta Erdi Aroan erabili eta euskal izendegien bidez berriro zabaldu diren banaka batzuk.

Euskal izenak Hego Euskal Herrian 2010-2016

Deigarria da Araban mutilen izenak neskeenak baino erabiliagoak izatea, eta mutil izen gehiago erabiltzea. EHko eta Espainiako gainerako probintzia guztietan nesken euskal izenak mutilenak baino askoz ere erabiliagoak direlako. EHTik kasu gehienetan bi aldiz halako. Antzekoena Balearak dira, hor neska-

izenen kopurua mutilena baino txikiagoa da. Hala ere, neska gehiagok erabiltzen dituzte mutilak baino.

Euskal Herrian gehien erabilitako lehen 21 euskal izen

Postua	Izena	Kopurua	Postua	Izena	Kopurua
1	Jon	2.100	1	Nahia	2.740
2	Iker	2.004	2	Ane+Anne	2.417+337
3	Aimar	1.919	3	June	1.898
4	Markel	1.904	4	Irati	1.886
5	Oier	1.866	5	Uxue	1.349
6	Ander	1.862	6	Leire	1.323
7	Unai	1.841	7	Nora	1.282
8	Mikel	1.733	8	Haizea	1.130
9	Ibai	1.685	9	Laia	1.017
10	Julen	1.580	10	Maialen	982
11	Eneko	1.372	11	Maddi	977
12	Unax	1.263	12	Iraia	902
13	Asier	1.245	13	Narrea	902
14	Xabier	1.105	14	Izaro	870
15	Alain	941	15	Malen	861
16	Beñat	936	16	Nerea	667
17	Danel	905	17	Enara	660
18	Aitor	878	18	Eider	608
19	Amets	827	19	Aroa	595
20	Hodei	782	20	Elene	566
21	Oihan	772	21	Maidier	485

Araba

Gehien erabilitako mutil izena *Aimar*, 266 ume % 23. Guztira 8.692 pertsona 215 izen. % 66,65 euskal izena.

Gehien erabilitako neska izena *Ane*, 253 ume % 24. Guztira, 14.922 pertsona, 200 izen. % 31,8 euskal izena.

Bizkaia

Gehien erabilitakoa *Markel*, 1.087 ume % 30. Guztira, 28.558 pertsona, 200 izen.

Gehien erabilitakoa *Ane*, 1.082 ume % 32. Guztira, 25.465 pertsona 200 izen.

Gipuzkoa

Gehien erabilitako mutil izena *Jon*, 598 ume % 26. Guztira, 18.764 pertsona 203 izen.

Gehien erabilitako neska izena *Ane* 755, % 34. Guztira, 17.240 pertsona 204 izen.

Nafarroa

Gehien erabilitakoa *Iker*, 476 ume % 21. Guztira, 16.724 pertsona, 200 izen.

Gehien erabilitakoa *Irati*, 439 ume % 21. Guztira, 14.922 pertsona, 200 izen.

Euskal izenak Spainian 2010. Hamarkadan probintziaka

Erkidegoak aztertzen baditugu deigarria da Andaluzian dagoen hutsunea, *Iker* bera ere ez da gehiegi erabili. Honen arrazoiak zeintzuk diren ez dakigu, baina deigarria da Andaluzian inon baino izen konposatu gehien erabiltzea, eta *María* izenak duen nagusitasuna. Iduri du, baina ikerketa honen helburua ez da Andaluzia ikertzea, izenetan kontserbatzaileagoa dela.

Euskal izenen erabilera batezbesteko

Mutil izenen erabilera

Errioxa (7,6), Badajoz (5,8), Burgos (5,56), Palmak (5,56), Soria (5,43), Guadalajara (5,34), Tarragona (5,05), Huesca (5,0), Tenerife (4,84), León (4,74), Cuenca (4,7), Segovia (4,69), Alicante (4,5), Lugo (4,5), Salamanca (4,49), Bartzelona (4,4), Zamora (4,35), Madrid (4,11), Cáceres (4,01), Ourense (3,94), Toledo (3,91), Cantabria (3,9), Zaragoza (3,89), Pontevedra (3,87), Asturias (3,83), Lleida (3,77), Teruel (3,65), Valentzia (3,48), Coruña (3,25), Valladolid (3,22), Ciudad Real (3,1), Palencia (3,09), Balearak (3,08), Girona (3,01), Albacete (2,7), Ávila (2,54), Castelló (2,5), Málaga (2,48), Huelva (2,43), Cádiz (2,4), Murcia (2,02), Granada (2,01), Almería (1,83), Sevilla (1,57), Jaén (1,54), Córdoba (1,42).

Neska izenen erabilera

Errioxa (11,10), Palmak (10,35), Soria (9,26), Segovia (8,73), Teruel (8,6), Huesca (8,5), Lugo (8,5), Asturias (8,1), Tenerife (8,10), Pontevedra (7,93), Castelló (7,73), Cuenca (7,66), Toledo (7,65), Burgos (7,4), Guadalajara (7,30), Palencia (7,2), Alicante (7,17), Tarragona (6,98), León (6,86), Madrid (6,85), Zamora (6,85), Salamanca (6,76), Valentzia (6,52), Coruña (6,51), Ciudad Real (6,39), Zaragoza (6,39), Albacete (6,3), Cáceres (6,00), Valladolid (5,91), Bartzelona (5,9), Ávila (5,8), Cantabria (5,5), Almería (5,4), Málaga (5,34), Jaén (5,33), Córdoba (5,09), Granada (4,99), Lleida (4,93), Murcia (4,9), Ourense (4,8), Huelva (4,67), Cádiz (4,48), Badajoz (4,01), Balearak (4,01), Sevilla (3,93), Girona (3,5).

Albacete

Gehien erabilitakoa *Pablo*, 373 ume % 28. Euskal izenen kopurua: % 2,7

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 438 ume % 36. Euskal izenen kopurua: % 6,3

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
24	Aitor	137	10,468	20	Leire	122	10,029
37	Iker	106	8,099	26	Nerea	112	9,207
69	Asier	36	2,751	27	Ainhoa	110	9,042
119	Unai	14	1,070	37	Ainara	84	6,905
141	Eneko	9	0,688	64	Aroa	41	3,370
162	Gorka	7	0,535	76	Naiara	28	2,302
				77	Nayara	27	2,219
				95	Eduarne	21	1,726
				105	Amaia	18	1,480
				140	Nagore	13	1,069
				144	Itziar	12	0,986
				148	Amaya	11	0,904
				157	Ainoa	10	0,822
				185	Naia	8	0,658
				196	Iciar	7	0,575
				201	Ainoha	6	0,493
				202	Begoña	6	0,493
		309				636	

Alicante

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 1.345 %o 23,6. Euskal izenen kopurua: % 4,5

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 1.385 ume %o 27. Euskal izenen kopurua:
% 7,17

Postua	Izena	Kopurua	%o	Postua	Izena	Kopurua	%o
18	Iker	656	11,437	24	Ainhoa	429	7,990
30	Aitor	421	7,340	29	Nerea	352	6,556
60	Unai	210	3,661	30	Ainara	350	6,519
66	Asier	180	3,138	34	Leire	333	6,202
81	Julen	138	2,406	47	Leyre	219	4,079
104	Gorka	102	1,778	54	Nora	190	3,539
160	Aimar	48	0,837	55	Aroa	187	3,483
161	Ander	48	0,837	63	Naiara	159	2,961
162	Mikel	48	0,837	72	Nayara	133	2,477
177	Eneko	42	0,732	89	Eduarne	103	1,918
186	Aritz	39	0,680	108	Amaia	79	1,471
				120	Nagore	69	1,285
				128	Naia	66	1,229
				147	Itziar	50	0,931
				191	Nahia	35	0,652
		1.932				2.754	

Almeria

Gehien erabilitakoa *Alejandro*, 703 ume % 26. Euskal izenen kopurua: % 1,83

Gehien erabilitakoa *María*, 771 ume % 30. Euskal izenen kopurua: % 5,4

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
32	Iker	190	6,940	18	Ainhoa	251	9,635
49	Aitor	130	4,748	30	Ainara	167	6,410
138	Unai	32	1,169	31	Nerea	167	6,410
157	Asier	24	0,877	54	Leire	101	3,877
				62	Aroa	85	3,263
				71	Nayara	70	2,687
				117	Nagore	37	1,420
				122	Naiara	35	1,343
				123	Nora	35	1,343
				190	Eduarne	20	0,768
				206	Ainoa	18	0,691
		376				986	

Asturias

Gehien erabilitako izena *Martín*, 753, ‰ 30. Euskal izenen kopurua: % 3,83

Gehien erabilitako izena *Lucía*, 752, ‰ 31. Euskal izenen kopurua: % 8,1

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
20	Iker	323	12,835	22	Nora	251	10,533
40	Aitor	155	6,159	29	Nerea	212	8,896
57	Asier	90	3,576	41	Leire	156	6,546
58	Unai	87	3,457	42	Ainara	154	6,462
95	Eneko	49	1,947	43	Ainhoa	147	6,169
127	Iñigo	25	0,993	49	Leyre	114	4,784
131	Ander	23	0,914	55	Nayara	95	3,987
149	Gorka	19	0,755	55	Nayara	95	3,987
157	Mikel	17	0,676	67	Naiara	70	2,937
158	Aimar	16	0,636	68	Naia	67	2,812
183	Jon	12	0,477	81	Laia	53	2,224
194	Unay	11	0,437	123	Naya	30	1,259
				135	Nagore	24	1,007
				142	Itziar	22	0,923
				148	Amaia	20	0,839
				152	Amaya	19	0,797
				169	Iratxe	16	0,671
				195	Edurne	12	0,504
				202	Ainhara	11	0,462
				203	Ainoa	11	0,462
				204	Ane	11	0,462
				215	Uxue	11	0,462
		827				1.601	

Avila

Gehien erabilitako izena *Daniel*, 150, ‰ 37. Euskal izenen kopurua: % 2,54

Gehien erabilitako izena *Lucía*, 133, ‰ 37. Euskal izenen kopurua: % 5,8

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
26	Iker	41	10,159	26	Ainhoa	33	9,073
32	Aitor	33	8,176	29	Nerea	31	8,524
47	Asier	21	5,203	32	Leyre	26	7,149
77	Unai	11	2,725	34	Ainara	25	6,874
				38	Leire	22	6,049
				39	Aroa	20	5,499
				51	Naiara	16	4,399
				80	Amaia	9	2,475
				85	Nayara	9	2,475
				88	Eduene	8	2,200
				91	Nahia	8	2,200
				105	Nagore	6	1,650
		106				213	

Badajoz

Gehien erabilitako izena *Daniel*, 779, ‰ 35. Euskal izenen kopurua: % 2,7

Gehien erabilitako izena *María*, 665, ‰ 38. Euskal izenen kopurua: % 4,9

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
29	Iker	202	9,089	28	Ainhoa	185	8,804
35	Aitor	191	8,594	36	Nerea	152	7,234
81	Asier	60	2,700	44	Leire	121	5,759
102	Unai	32	1,440	45	Ainara	117	5,568
133	Julen	19	0,855	58	Leyre	81	3,855
149	Aimar	13	0,585	69	Aroa	64	3,046
179	Gorka	9	0,405	78	Naiara	52	2,475
184	Mikel	9	0,405	91	Nayara	42	1,999
204	Eneko	7	0,315	127	Nagore	23	1,095
				155	Eduarne	18	0,857
				170	Ainhara	16	0,761
				180	Arantxa	14	0,666
				187	Itziar	13	0,619
		542				898	

Baleareak

Gehien erabilitako izena *Marc*, 1.153, ‰ 31. Euskal izenen kopurua: % 3,08

Gehien erabilitako izena *Paula*, 782, ‰ 22. Euskal izenen kopurua: % 4,01

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
17	Iker	297	7,997	23	Ainhoa	247	7,012
41	Aitor	202	5,439	35	Nerea	161	4,570
106	Asier	68	1,831	45	Ainara	132	3,747
108	Unai	65	1,750	47	Leire	130	3,690
129	Julen	52	1,400	72	Naiara	89	2,526
184	Aritz	30	0,808	75	Leyre	79	2,243
194	Gorka	26	0,700	102	Naia	56	1,590
195	Kai	26	0,700	146	Nahia	35	0,994
203	Ander	24	0,646				
		790				929	

Bartzelona

Gehien erabilitakoa *Marc*, 5.677 ume % 29. Euskal izenen kopurua:
% 4,4

Gehien erabilitakoa *Martina*, 4.541 ume % 25. Euskal izenen kopurua:
% 5,9

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
21	Iker	1.630	8,528	23	Ainhoa	1.347	7,484
35	Unai	1.182	6,184	36	Leire	973	5,406
43	Aitor	939	4,913	40	Ainara	922	5,123
75	Asier	567	2,967	46	Nerea	718	3,989
79	Julen	537	2,810	47	Leyre	705	3,917
110	Aritz	300	1,570	60	Naia	620	3,445
111	Jon	291	1,523	81	Naiara	400	2,223
154	Ander	186	0,973	84	Nayara	395	2,195
155	Gorka	182	0,952	88	Aroa	350	1,945
170	Ibai	159	0,832	106	Nahia	290	1,611
171	Kai	158	0,827	109	Edurne	270	1,500
				147	Itziar	171	0,950
				148	Nagore	171	0,950
				181	Ainoa	123	0,683
				188	June	121	0,672
		6.131				7.576	

Deigarria da *Mikel* ere agertzea, baina 253. Postuan 79 izenekin.

Burgos

Gehien erabilitako izena *Daniel*, 332, ‰ 31. Euskal izenen kopurua: % 5,56

Gehien erabilitako izena *Lucía*, 342, ‰ 35. Euskal izenen kopurua: % 7,4

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
21	Iker	130	12,506	31	Nerea	78	8,060
47	Asier	49	4,714	35	Nora	70	7,234
60	Ander	36	3,463	40	Leire	58	5,994
69	Jon	26	2,501	45	Ainhoa	47	4,857
73	Aitor	24	2,309	50	Ainara	42	4,340
74	Unai	24	2,309	51	Naia	42	4,340
80	Markel	21	2,020	53	Leyre	41	4,237
86	Aimar	19	1,828	77	Nahia	22	2,273
89	Mikel	19	1,828	78	Naiara	22	2,273
92	Eneko	17	1,635	86	Irati	18	1,860
98	Iñigo	16	1,539	99	Anne	15	1,550
103	Aritz	14	1,347	103	Nayara	15	1,550
105	Ibai	14	1,347	112	Uxue	14	1,447
113	Oier	12	1,154	113	Amaya	13	1,343
116	Julen	11	1,058	117	Narrea	13	1,343
124	Eder	10	0,962	119	Amaia	12	1,240
140	Gorka	8	0,770	137	Haizea	10	1,033
148	Unax	8	0,770	153	Ane	8	0,827
165	Hodei	6	0,577	187	Lorea	6	0,620
166	Imanol	6	0,577	192	Nagore	6	0,620
176	Aingeru	5	0,481	196	Alaia	5	0,517
182	Endika	5	0,481	201	June	5	0,517
				204	Maialen	5	0,517
				205	Maidier	5	0,517
		480				572	

Caceres

Gehien erabilitako izena *Pablo*, 351, ‰ 33. Euskal izenen kopurua: ‰ 4,01

Gehien erabilitako izena *Lucía*, 338, ‰ 34. Euskal izenen kopurua: ‰ 6,00

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
17	Iker	140	13,264	36	Leire	70	7,066
38	Aitor	83	7,864	42	Nerea	65	6,561
59	Asier	41	3,884	45	Ainhoa	58	5,854
74	Unai	27	2,558	47	Ainara	56	5,653
100	Aimar	17	1,611	53	Leyre	48	4,845
109	Ander	14	1,326	64	Naiara	32	3,230
123	Gorka	12	1,137	69	Nayara	30	3,028
139	Mikel	10	0,947	73	Aroa	28	2,826
143	Eneko	8	0,758	100	Nagore	18	1,817
157	Ibai	7	0,663	105	Naia	16	1,615
179	Aritz	5	0,474	116	Eduarne	14	1,413
187	Iñigo	5	0,474	134	Amaia	10	1,009
190	Julen	5	0,474	140	Karla	10	1,009
				142	Nahia	10	1,009
				146	Amaya	9	0,908
				154	Itziar	9	0,908
				159	Ahinara	8	0,808
				171	Ainhara	7	0,707
		374				498	

Cadiz

Gehien erabilitako izena *Hugo*, 1.496, ‰ 34. Euskal izenen kopurua: % 2,4

Gehien erabilitako izena *María*, 1.647, ‰ 40. Euskal izenen kopurua: % 4,48

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
31	Aitor	379	8,633	22	Ainhoa	456	11,021
34	Iker	331	7,539	41	Nerea	254	6,139
127	Unai	52	1,184	42	Ainara	248	5,994
143	Asier	42	0,957	47	Leire	169	4,085
183	Julen	24	0,547	58	Leyre	127	3,070
				71	Aroa	90	2,175
				73	Nayara	90	2,175
				87	Naiara	75	1,813
		828				1.509	

Cantabria

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 543 ume % 32. Euskal izenen kopurua: % 3,9

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 559 ume % 35. Euskal izenen kopurua: % 5,5

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
27	Iker	163	9,605	36	Nora	116	7,260
52	Asier	77	4,537	48	Naia	85	5,319
63	Unai	60	3,535	51	Nerea	79	4,944
71	Aitor	46	2,711	52	Ainara	76	4,756
80	Mikel	39	2,298	54	Laia	64	4,005
82	Jon	37	2,180	57	Leyre	58	3,630
83	Aimar	34	2,003	58	Ainhoa	55	3,442
87	Ander	32	1,886	62	Leire	52	3,254
88	Markel	32	1,886	69	Aroa	43	2,691
93	Julen	30	1,768	70	Naiara	43	2,691
103	Ibai	25	1,473	83	Amaya	36	2,253
104	Eneko	24	1,414	87	Nahia	33	2,065
109	Iñigo	21	1,237	91	Nayara	31	1,940
				102	Ane	25	1,565
				113	Amaia	22	1,377
				117	June	21	1,314
				133	Uxue	17	1,064
				137	Narora	16	1,001
				147	Anne	14	0,876
				155	Irati	13	0,814
				163	Haizea	12	0,751
				175	Maia	11	0,688
		620				721	

Castelló

Gehien erabilitakoa *Marc*, 521 ume %0 27. Euskal izenen kopurua: % 2,5

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 429 ume %0 24. Euskal izenen kopurua: % 7,73

Postua	Izena	Kopurua	%0	Postua	Izena	Kopurua	%0
11	Iker	231	12,060	22	Leire	155	8,541
50	Asier	91	4,751	24	Ainhoa	152	8,376
53	Aitor	82	4,281	25	Nerea	140	7,714
55	Unai	80	4,177	32	Ainara	116	6,392
85	Julen	47	2,454	46	Leyre	88	4,849
94	Gorka	43	2,245	62	Nayara	60	3,306
129	Aritz	27	1,410	67	Aroa	54	2,976
137	Ander	23	1,201	76	Edurne	46	2,535
165	Eneko	17	0,888	80	Naiara	44	2,425
169	Aimar	16	0,835	91	Amaia	38	2,094
191	Mikel	14	0,731	115	Naia	26	1,433
208	Ibai	12	0,627	153	Nagore	17	0,937
209	Iñaki	12	0,627	154	Nahia	17	0,937
				162	Nekane	16	0,882
				173	Arantxa	14	0,771
				176	Itziar	14	0,771
				187	Ainoa	13	0,716
				194	Amaya	12	0,661
		695				1.022	

Ciudad Real

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 500 ume ‰ 31. Euskal izenen kopurua: % 3,1

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 549 ume ‰ 35. Euskal izenen kopurua: % 6,39

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
26	Aitor	180	11,202	20	Ainhoa	176	11,339
32	Iker	147	9,149	30	Nerea	125	8,054
59	Asier	58	3,610	34	Ainara	117	7,538
87	Unai	29	1,805	42	Leire	89	5,734
128	Gorka	13	0,809	47	Leyre	79	5,090
				63	Aroa	49	3,157
				70	Naiara	44	2,835
				81	Nayara	36	2,319
				111	Arantxa	21	1,353
				118	Edurne	20	1,289
				142	Ainhara	14	0,902
				156	Nagore	13	0,838
				161	Arancha	12	0,773
				168	Amaya	11	0,709
				174	Naia	11	0,709
		427				817	

Coruña

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 1.049 ume ‰ 34. Euskal izenen kopurua: % 3,25

Gehien erabilitakoa *Noa*, 862 ume ‰ 50. Euskal izenen kopurua: % 6,51

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
20	Iker	345	11,061	24	Aroa	312	10,684
58	Xabier	127	4,072	29	Nerea	292	9,999
64	Asier	109	3,494	36	Ainhoa	251	8,595
76	Unai	95	3,046	39	Ainara	218	7,465
79	Aitor	88	2,821	52	Leire	137	4,691
134	Ander	29	0,930	56	Naiara	122	4,178
150	Eneko	25	0,801	97	Naia	49	1,678
156	Gorka	24	0,769	111	Ainoa	43	1,473
174	Julen	19	0,609	119	Leyre	37	1,267
195	Mikel	14	0,449	145	Nagore	26	0,890
200	Ibai	13	0,417	146	Nahia	26	0,890
				148	Nayara	25	0,856
				162	Amaia	19	0,651
				164	Eduarne	19	0,651
				203	Ainhara	14	0,479
				205	Itziar	14	0,479
				206	Karla	14	0,479
		888				1.618	

Cuenca

Gehien erabilitakoa *Pablo*, 148 ume % 30. Euskal izenen kopurua: % 4,7

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 150 ume % 31. Euskal izenen kopurua: % 7,66

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
14	Aitor	72	14,157	8	Leire + Leyre	76	15,751
23	Iker	57	11,207	25	Ainhoa	46	9,534
47	Asier	25	4,915	30	Nerea	43	8,912
64	Unai	15	2,949	41	Ainara	31	6,425
107	Eneko	6	1,180	58	Naiara	17	3,523
110	Gorka	6	1,180	60	Eduarne	16	3,316
				83	Nayara	11	2,280
				87	Aroa	10	2,073
				93	Itziar	9	1,865
				106	Amaia	7	1,451
				129	Ainoa	5	1,036
				131	Amaya	5	1,036
		181				276	

Errioxa

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 278 ume %0 27. Euskal izenen kopurua: % 7,6

Gehien erabilitakoa *Lucia*, 288 ume %0 29. Euskal izenen kopurua: % 11,10

Postua	Izena	Kopurua	%0	Postua	Izena	Kopurua	%0
15	Iker	142	13,718	22	Nora	87	8,9
37	Asier	66	6,376	17	Leyre + Leire	106	10,899
42	Unai	54	5,217	36	Nerea	54	5,552
50	Ander	45	4,347	37	Ainara	53	5,449
55	Mikel	43	4,154	39	Leire	51	5,244
56	Aimar	42	4,058	44	Ainhua	45	4,627
64	Iñigo	32	3,091	46	Naia	45	4,627
75	Markel	28	2,705	50	Nahia	42	4,318
82	Ibai	23	2,222	51	Laia	40	4,113
83	Aitor	22	2,125	54	Ane	37	3,804
88	Eder	19	1,836	57	Naiara	35	3,599
102	Aritz	16	1,546	65	Aroa	28	2,879
109	Eneko	14	1,353	72	Narora	26	2,673
111	Oier	14	1,353	76	Irati	24	2,468
115	Jon	13	1,256	79	Anne	22	2,262
134	Imanol	10	0,966	97	Uxue	17	1,748
171	Gorka	7	0,676	106	Amaia	15	1,542
191	Xabier	6	0,580	117	Amaya	13	1,337
203	Iñaki	5	0,483	122	Haizea	13	1,337
207	Lukas	5	0,483	129	June	12	1,234
				158	Enara	8	0,823
				163	Naya	8	0,823
				177	Maitane	7	0,720
				189	Yanire	7	0,720
				216	Alazne	5	0,514
				222	Edurne	5	0,514
		606				805	

Girona

Gehien erabilitakoa *Marc*, 745 ume % 28. Euskal izenen kopurua: % 3,01

Gehien erabilitakoa *Julia*, 605 ume % 24. Euskal izenen kopurua: % 3,5

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
29	Iker	179	6,642	36	Ainhoa	133	5,235
38	Unai	135	5,009	52	Leire	94	3,700
43	Aitor	113	4,193	62	Ainara	73	2,874
119	Julen	39	1,447	69	Naia	70	2,755
153	Asier	29	1,076	79	Nerea	57	2,244
155	Ibai	29	1,076	88	Leyre	50	1,968
180	Aritz	23	0,853	122	Nayara	35	1,378
183	Gorka	22	0,816	143	Naiara	28	1,102
				175	Ainoa	22	0,866
				178	Eduarne	22	0,866
				180	Itziar	22	0,866
		569				606	

Hemen 14. postuan ageri den *Nora* (297 neska, %12a) ez dugu kontatu

Granada

Gehien erabilitakoa *Alejandro*, 963 ume % 31. Euskal izenen kopurua:
% 2,01

Gehien erabilitakoa *María*, 1.002 ume % 35. Euskal izenen kopurua:
% 4,99

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
34	Iker	242	7,823	21	Ainhoa	321	11,178
36	Aitor	223	7,209	34	Nerea	191	6,651
136	Unai	29	0,938	38	Ainara	165	5,746
173	Asier	17	0,550	48	Leire	115	4,005
				56	Leyre	90	3,134
				57	Aroa	88	3,064
				94	Nayara	52	1,811
				106	Nagore	44	1,532
				143	Naiara	30	1,045
				178	Ainoa	19	0,662
		511				1.115	

Guadalajara

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 245 ume % 31. Euskal izenen kopurua: % 5,34

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 248 ume % 33. Euskal izenen kopurua: % 7,30

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
17	Iker	98	12,460	17	Ainhoa	80	10,679
21	Aitor	77	9,790	24	Nerea	65	8,677
39	Asier	51	6,484	37	Leire	47	6,274
54	Unai	33	4,196	42	Leyre	40	5,340
109	Eneko	9	1,144	54	Aroa	28	3,738
119	Ibai	8	1,017	55	Naiara	28	3,738
128	Julen	7	0,890	69	Itziar	22	2,937
129	Markel	7	0,890	77	Nayara	21	2,803
136	Aimar	6	0,763	82	Eduarne	18	2,403
137	Ander	6	0,763	107	Nahia	11	1,468
138	Aritz	6	0,763	108	Naia	11	1,468
144	Mikel	6	0,763	116	Nagore	10	1,335
155	Gorka	5	0,636	128	Ainhara	8	1,068
158	Iñigo	5	0,636	129	Amaya	8	1,068
				141	Iratxe	7	0,934
				184	Narrea	5	0,667
		324				409	

Huelva

Gehien erabilitakoa *Manuel*, 661 ume % 37. Euskal izenen kopurua: % 2,43

Gehien erabilitakoa *María*, 661 ume % 38. Euskal izenen kopurua: % 4,67

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
18	Aitor	192	10,676	23	Ainhoa	191	11,209
38	Iker	126	7,006	36	Nerea	103	6,045
105	Asier	29	1,612	37	Ainara	102	5,986
118	Unai	24	1,334	49	Leire	66	3,873
				55	Leyre	57	3,345
				64	Aroa	48	2,817
				92	Naiara	33	1,937
				140	Nayara	18	1,056
				185	Eduarne	11	0,646
				198	Nagore	10	0,587
		371				639	

Huesca

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 150 ume % 24. Euskal izenen kopurua: % 5

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 158 ume % 26. Euskal izenen kopurua: % 8,5

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
19	Iker	65	10,336	18	Leyre	63	10,239
45	Asier	31	4,929	22	Nerea	52	8,451
51	Aitor	26	4,134	32	Leire	38	6,176
69	Ander	19	3,021	34	Ainara	36	5,851
76	Unai	18	2,862	39	Nora	34	5,526
96	Ibon	11	1,749	42	Ainhoa	32	5,201
102	Ibai	10	1,590	69	Naia	18	2,925
111	Eneko	9	1,431	77	Aroa	14	2,275
112	Jon	9	1,431	93	Naiara	12	1,950
113	Julen	9	1,431	94	Edurne	11	1,788
141	Gorka	7	1,113	100	Nayara	11	1,788
147	Aimar	6	0,954	110	Amaia	9	1,463
161	Aritz	5	0,795	111	Amaya	9	1,463
168	Imanol	5	0,795	137	Irati	7	1,138
				138	Itziar	7	1,138
				142	Uxue	7	1,138
				152	Nahia	6	0,975
				169	Enara	5	0,813
				181	Naya	5	0,813
		230				376	

Jaen

Gehien erabilitakoa *Alejandro*, 723 ume % 35. Euskal izenen kopurua: % 1,54

Gehien erabilitakoa *María*, 836 ume % 43. Euskal izenen kopurua: % 5,33

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
43	Aitor	119	5,845	20	Ainhoa	229	11,958
44	Iker	117	5,747	23	Nerea	197	10,287
139	Unai	20	0,982	33	Ainara	143	7,467
148	Asier	15	0,737	52	Leire	77	4,021
178	Aimar	10	0,491	60	Aroa	66	3,446
				67	Naiara	59	3,081
				76	Nayara	50	2,611
				172	Nagore	15	0,783
				183	Edurne	13	0,679
				193	Ainhara	12	0,627
				194	Arantxa	12	0,627
		281				873	

Kordoba

Gehien erabilitakoa *Álvaro*, 884 ume % 43. Guztira. Euskal izenen kopurua: % 1,42

Gehien erabilitakoa *María*, 1.063 ume % 42. Euskal izenen kopurua: % 5,09

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
39	Aitor	166	6,329	19	Ainhoa	322	12,965
48	Iker	132	5,033	32	Nerea	187	7,529
129	Unai	23	0,877	37	Ainara	159	6,402
174	Asier	12	0,458	54	Leire	91	3,664
				56	Aroa	89	3,584
				68	Leyre	75	3,020
				72	Naiara	72	2,899
				82	Nayara	61	2,456
				180	Nagore	17	0,684
		333				1.073	

Leon

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 362 ume % 32. Euskal izenen kopurua: % 4,74

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 336 ume % 32. Euskal izenen kopurua: % 6,86

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
17	Iker	141	12,543	20	Ainara	106	10,116
37	Aitor	80	7,117	23	Nerea	96	9,162
42	Asier	69	6,138	30	Ainhua	81	7,730
51	Unai	51	4,537	42	Leire	65	6,203
80	Ander	25	2,224	43	Leyre	61	5,822
85	Eneko	22	1,957	62	Naia	39	3,722
98	Gorka	18	1,601	72	Naiara	31	2,959
121	Ibai	12	1,068	82	Nayara	26	2,481
131	Markel	11	0,979	113	Edurne	14	1,336
132	Aimar	10	0,890	115	Nagore	14	1,336
134	Julen	10	0,890	116	Nahia	14	1,336
176	Aritz	6	0,534	132	Amaya	11	1,050
194	Iñigo	5	0,445	143	Itziar	10	0,954
				172	Ainoa	7	0,668
				178	Iara	7	0,668
				198	Narrea	6	0,573
		460				588	

Lleida

Gehien erabilitakoa *Marc*, 405 ume % 28. Euskal izenen kopurua: % 3,77

Gehien erabilitakoa *Julia*, 382, % 27. Euskal izenen kopurua: % 4,93

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
24	Iker	122	8,356	30	Ainhoa	70	5,010
27	Unai	100	6,849	33	Ainara	68	4,867
75	Julen	34	2,329	37	Leire	61	4,366
76	Aitor	33	2,260	50	Nerea	48	3,435
123	Asier	19	1,301	59	Leyre	44	3,149
147	Gorka	15	1,027	64	Naia	41	2,934
175	Ander	12	0,822	77	Aroa	30	2,147
176	Aritz	12	0,822	89	Nayara	27	1,932
177	Eneko	12	0,822	107	Itziar	22	1,574
180	Ibai	12	0,822	135	Nahia	16	1,145
191	Kai	11	0,753	141	Naiara	15	1,073
				172	Ainoa	11	0,787
				201	Eduarne	9	0,716
		382				462	

Lugo

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 286, ‰ 32. Euskal izenen kopurua: % 4,5

Gehien erabilitakoa *Sara*, 227, ‰ 31. Euskal izenen kopurua: % 8,5

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
13	Iker	123	16,244	14	Aroa	102	13,862
54	Unai	33	4,358	19	Nerea	93	12,639
57	Xabier	31	4,094	27	Ainara	69	9,378
58	Aitor	30	3,962	32	Leire	59	8,018
67	Asier	24	3,170	36	Ainhoa	46	6,252
85	Xabi	20	2,641	38	Naiara	44	5,980
148	Gorka	7	0,924	65	Naia	24	3,262
151	Aimar	6	0,792	79	Leyre	16	2,175
156	Eneko	6	0,792	82	Nayara	16	2,175
175	Mikel	5	0,660	116	Ainoa	9	1,223
179	Unay	5	0,660	134	Karla	8	1,087
				136	Nahia	8	1,087
				146	Nagore	7	0,951
				153	Ainhara	6	0,815
		290				507	

Madril

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 17.157 ume % 30. Euskal izenen kopurua: % 4,11

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 6.940 ume % 31. Euskal izenen kopurua: % 6,85

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
30	Iker	1.871	7,957	30	Ainhoa	1.623	7,270
35	Aitor	1.614	6,864	32	Nerea	1.556	6,970
48	Asier	1.133	4,819	35	Ainara	1.413	6,330
60	Unai	823	3,500	42	Leire	1.243	5,568
80	Iñigo	451	1,918	48	Leyre	1.039	4,654
105	Mikel	254	1,080	49	Nora	1.031	4,6
121	Eneko	209	0,889	66	Naiara	635	2,845
128	Jon	184	0,783	67	Aroa	613	2,746
145	Ander	150	0,638	82	Naia	456	2,043
150	Aritz	145	0,617	108	Amaia	278	1,245
152	Gorka	139	0,591	117	Eduarne	247	1,106
154	Julen	137	0,583	128	Nahia	224	1,003
169	Aimar	116	0,493	133	Amaya	210	0,941
178	Iñaki	106	0,451	153	Iciar	170	0,762
186	Ibai	97	0,413	170	Ainhara	146	0,654
				190	Nagore	116	0,520
				196	Iratxe	113	0,506
				205	Irati	105	0,470
		7.429				11.218	

Malaga

Gehien erabilitakoa *Alejandro*, 1.666 ume % 29. Euskal izenen kopurua: % 2,48

Gehien erabilitakoa *María*, 1.725 ume % 32. Euskal izenen kopurua: % 5,34

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
29	Iker	486	8,645	23	Ainhoa	545	10,258
36	Aitor	415	7,382	35	Nerea	317	5,967
119	Unai	70	1,245	37	Ainara	283	5,327
127	Asier	66	1,174	44	Leire	238	4,480
180	Julen	31	0,551	51	Aroa	207	3,896
188	Eneko	29	0,516	64	Leyre	145	2,729
				80	Naiara	102	1,920
				91	Nayara	96	1,807
				162	Eduarne	39	0,734
				165	Nagore	38	0,715
				191	Itziar	31	0,583
				199	Amaia	29	0,546
				207	Amaya	28	0,527
				208	Arantxa	28	0,527
		1.097				2.126	

Murtzia

Gehien erabilitakoa *Pablo*, 1.626 ume ‰ 28. Euskal izenen kopurua:
% 2,02

Gehien erabilitakoa *María*, 1.835 ume ‰ 33. Euskal izenen kopurua:
% 4,9

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
33	Aitor	395	6,791	22	Ainhoa	492	9,010
35	Iker	366	6,293	29	Ainara	387	7,087
106	Unai	93	1,599	31	Nerea	384	7,032
160	Asier	46	0,791	56	Leire	192	3,516
204	Gorka	30	0,516	65	Leyre	154	2,820
				78	Nayara	124	2,271
				95	Naiara	92	1,685
				150	Nagore	54	0,989
				162	Amaya	47	0,861
				190	Ainhara	39	0,714
				191	Amaia	39	0,714
				206	Edurne	36	0,659
		930				2.040	

Ourense

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 261 ume ‰ 38. Euskal izenen kopurua: ‰ 3,94

Gehien erabilitakoa *Sara*, 222 ume ‰ 35. Euskal izenen kopurua: ‰ 4,8

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
23	Iker	75	10,957	18	Aroa	73	11,560
48	Aitor	34	4,967	24	Ainhoa	53	8,393
65	Unai	25	3,652	27	Ainara	52	8,234
66	Xabier	25	3,652	30	Nerea	51	8,076
88	Asier	16	2,337	34	Leire	45	7,126
102	Ander	12	1,753	52	Naia	30	4,751
106	Xabi	12	1,753	57	Naiara	25	3,959
108	Aimar	11	1,607	60	Nayara	24	3,800
148	Gorka	6	0,877	77	Leyre	16	2,534
149	Ibai	6	0,877	78	Nora	16	2,534
152	Mikel	6	0,877	81	Ainoa	15	2,375
				107	Nagore	10	1,584
				118	Ainhara	8	1,267
				138	Nahia	7	1,108
				158	Amaia	5	0,792
				164	Eduarne	5	0,792
				168	Irati	5	0,792
		228				440	

Palentzia

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 143 ume % 35. Euskal izenen kopurua: % 3,09

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 125 ume % 33. Euskal izenen kopurua: % 7,2

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
25	Iker	48	11,747	14	Nerea	50	13,249
51	Asier	18	4,405	26	Leire	35	9,274
59	Aitor	14	3,426	39	Ainara	22	5,829
65	Unai	13	3,182	45	Leyre	20	5,299
106	Aimar	5	1,224	48	Ainhoa	18	4,769
107	Ander	5	1,224	53	Naiara	17	4,505
				54	Nora	17	4,505
				61	Nayara	14	3,710
				72	Naia	11	2,915
				94	Amaia	7	1,855
		103				211	

Palmas

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 745 ume % 25. Euskal izenen kopurua: % 5,56

Gehien erabilitakoa *Daniela*, 577 ume % 20. Euskal izenen kopurua: % 10,35

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
12	Aitor	272	8,962	17	Ainhoa	235	8,145
15	Iker	228	7,512	18	Ainara	223	7,729
37	Asier	127	4,185	19	Leire	217	7,521
41	Unai	119	3,921	26	Leyre	193	6,689
44	Aimar	114	3,756	29	Nerea	161	5,580
118	Julen	39	1,285	37	Aroa	105	3,639
153	Eneko	25	0,824	38	Nora	99	3,431
163	Gorka	23	0,758	40	Nayara	96	3,327
190	Unay	20	0,659	63	Narora	56	1,941
				97	Nagore	39	1,352
				104	Itziar	36	1,248
				106	Naiara	36	1,248
				114	Amaia	33	1,144
				134	Naia	27	0,936
				164	Ainhara	21	0,728
				166	Aynara	21	0,728
				177	Ainara Carmen	19	0,659
				195	Nahia	18	0,624
		967				1.635	

Pontevedra

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 928 ume % 34. Euskal izenen kopurua: % 3,87

Gehien erabilitakoa *Noa*, 754 ume % 30. Euskal izenen kopurua: % 7,93

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
19	Iker	348	12,777	18	Nerea	302	11,987
57	Xabier	123	4,516	20	Leire	292	11,590
58	Asier	118	4,332	30	Aroa	228	9,050
61	Unai	112	4,112	34	Ainhoa	217	8,613
67	Aitor	102	3,745	39	Ainara	184	7,303
117	Gorka	35	1,285	52	Naiara	124	4,922
146	Ander	23	0,844	65	Naia	75	2,977
166	Julen	18	0,661	69	Leyre	71	2,818
183	Mikel	15	0,551	82	Nayara	60	2,382
196	Eneko	13	0,477	92	Ainoa	50	1,985
206	Aritz	11	0,404	149	Nahia	21	0,834
				152	Ainhara	20	0,794
				178	Amaia	15	0,595
				189	Iara	14	0,556
				193	Nagore	14	0,556
		918				1.687	

Salamanca

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 306 ume ‰ 35. Euskal izenen kopurua: ‰ 4,49

Gehien erabilitakoa *Vega*, 295 ume ‰ 36. Euskal izenen kopurua: ‰ 6,76

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
17	Iker	122	14,021	19	Nerea	84	10,264
41	Aitor	58	6,666	35	Aroa	59	7,209
52	Asier	40	4,597	40	Leire	54	6,598
91	Aimar	13	1,494	41	Ainhoa	51	6,232
100	Iñigo	12	1,379	44	Leyre	44	5,376
112	Ander	9	1,034	47	Ainara	42	5,132
116	Mikel	9	1,034	61	Naiara	28	3,421
133	Aritz	6	0,690	67	Nora	24	2,933
134	Eder	6	0,690	96	Naia	15	1,833
138	Ibai	6	0,690	97	Nayara	15	1,833
149	Gorka	5	0,575	115	Itziar	11	1,344
152	Jon	5	0,575	121	Amaia	9	1,100
157	Unay	5	0,575	125	Nahia	9	1,100
				127	Amaya	8	0,978
				180	Nagore	5	0,611
		336				458	

Segovia

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 138 ume ‰ 33. Euskal izenen kopurua: % 4,69

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 111 ume ‰ 29. Euskal izenen kopurua: % 8,73

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
25	Iker	44	10,358	20	Nerea	42	10,508
36	Aitor	32	7,533	28	Nora	34	8,506
49	Asier	21	4,944	32	Ainhoa	31	7,756
53	Unai	18	4,237	40	Ainara	24	6,005
77	Aimar	9	2,119	41	Leyre	24	6,005
83	Mikel	9	2,119	40	Ainara	24	6,005
90	Gorka	7	1,648	55	Naiara	16	4,003
111	Ander	5	1,177	76	Amaya	10	2,502
117	Iñigo	5	1,177	77	Aroa	10	2,502
120	Julen	5	1,177	82	Amaia	9	2,252
				83	Itziar	9	2,252
				123	Nayara	5	1,251
		155				254	

Sevilla

Gehien erabilitakoa *Manuel*, 2.635 ume % 36. Euskal izenen kopurua:
% 1,57

Gehien erabilitakoa *María*, 2.734 ume % 39. Euskal izenen kopurua:
% 3,93

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
29	Aitor	660	8,950	28	Ainhua	593	8,509
68	Iker	237	3,214	43	Nerea	386	5,539
156	Asier	52	0,705	43	Ainara	306	5,539
160	Unai	47	0,637	63	Nora	200	2,870
197	Aimar	25	0,339	71	Leire	167	2,396
				77	Leyre	146	2,095
				78	Aroa	141	2,023
				90	Nayara	125	1,794
				98	Naiara	106	1,521
		1.021				2.170	

Soria

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 77 ume % 34. Euskal izenen kopurua: % 5,43

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 81 ume % 37. Euskal izenen kopurua: % 9,26

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
12	Iker	35	15,487	21	Leire	20	9,174
36	Unai	18	7,965	22	Ainhoa	18	8,257
39	Asier	13	5,752	27	Nerea	18	8,257
57	Aitor	8	3,540	28	Nora	18	8,257
68	Eneko	6	2,655	37	Leyre	14	6,422
71	Aritz	5	2,212	38	Ainara	13	5,963
				57	Aroa	8	3,670
				59	Naiara	8	3,670
				71	Amaia	6	2,752
				76	Nahia	6	2,752
				77	Naia	6	2,752
		85				135	

Tarragona

Gehien erabilitakoa *Marc*, 750 ume % 27. Euskal izenen kopurua: % 5,05

Gehien erabilitakoa *Julia*, 593 ume % 23. Euskal izenen kopurua: % 6,98

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
21	Iker	248	8,895	26	Ainhua	169	6,491
26	Unai	223	7,998	33	Leire	161	6,184
39	Aitor	156	5,595	37	Ainara	128	4,916
48	Julen	121	4,340	39	Leyre	124	4,763
89	Asier	65	2,331	41	Nerea	120	4,609
130	Aritz	40	1,435	44	Nora	111	4,263
134	Jon	39	1,399	57	Nayara	86	3,303
146	Gorka	31	1,112	64	Aroa	77	2,957
149	Ander	30	1,076	73	Naia	68	2,612
161	Eder	27	0,968	80	Edurne	62	2,381
166	Ibai	25	0,897	116	Nagore	39	1,498
172	Eneko	23	0,825	141	Nahia	31	1,191
				157	Ainoa	26	0,999
				182	Amaia	21	0,807
		1.028				1.262	

Tenerife

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 675 ume %0 25. Euskal izenen kopurua: % 4,84

Gehien erabilitakoa *Lucia*, 583 ume %0 22. Euskal izenen kopurua: % 8,10

Postua	Izena	Kopurua	%0	Postua	Izena	Kopurua	%0
13	Aitor	249	9,187	17	Ainara	215	8,231
18	Iker	230	8,486	18	Ainhua	213	8,155
28	Asier	160	5,903	27	Leire	181	6,930
78	Unai	57	2,103	29	Leyre	172	6,585
136	Aimar	27	0,996	34	Nayara	148	5,666
138	Julen	27	0,996	39	Nora	97	3,714
149	Ander	24	0,885	51	Narora	75	2,871
162	Gorka	21	0,775	107	Naiara	34	1,302
205	Unay	16	0,590	112	Itziar	32	1,225
210	Eder	15	0,553	113	Naia	32	1,225
217	Mikel	15	0,553	125	Amaia	28	1,072
				162	Amaya	20	0,766
				173	Ainhara	19	0,727
				184	Ainoa	18	0,689
				190	Nahia	18	0,689
		841				1.302	

Teruel

Gehien erabilitakoa *Diego*, 102 ume % 27. Euskal izenen kopurua: % 3,65

Gehien erabilitakoa *Lucia*, 105 ume % 29. Euskal izenen kopurua: % 8,60

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
20	Iker	43	11,280	18	Nerea	38	10,437
39	Aitor	24	6,296	21	Leire	33	9,063
69	Ander	11	2,886	22	Leyre	31	8,514
80	Unai	9	2,361	25	Ainhoa	27	7,416
81	Aimar	8	2,099	30	Ainara	24	6,592
89	Iñaki	8	2,099	52	Nora	15	4,120
				58	Nayara	14	3,845
				62	Eduarne	13	3,570
				91	Aroa	8	2,197
				98	Naiara	8	2,197
				103	Amaya	7	1,923
				135	Itziar	5	1,373
		103				223	

Toledo

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 680 ume ‰ 31. Euskal izenen kopurua: % 3,91

Gehien erabilitakoa *Lucia*, 656 ume ‰ 32. Euskal izenen kopurua: % 7,65

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
21	Iker	246	11,181	28	Nerea	166	8,023
25	Aitor	220	9,999	30	Ainhoa	163	7,878
50	Asier	98	4,454	32	Leire	162	7,830
65	Unai	73	3,318	33	Ainara	156	7,540
109	Gorka	24	1,091	40	Leyre	135	6,525
145	Aritz	16	0,727	52	Nora	79	3,818
150	Eneko	15	0,682	61	Aroa	63	3,045
163	Ander	14	0,636	65	Naiara	58	2,803
203	Ibai	9	0,409	76	Itziar	48	2,320
				79	Eduarne	45	2,175
				107	Nayara	30	1,450
				116	Nagore	28	1,353
				132	Amaia	22	1,063
				143	Amaya	20	0,967
				156	Ainhara	17	0,822
				162	Naia	17	0,822
				175	Ainoa	14	0,677
				176	Arancha	14	0,677
				201	Iratxe	12	0,580
		715				1.249	

Valentzia

Gehien erabilitakoa *Marc*, 2.055 ume ‰ 24. Euskal izenen kopurua:
% 3,48

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 2.180 ume ‰ 27. Euskal izenen kopurua:
% 6,52

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
25	Iker	801	9,561	24	Ainhoa	691	8,737
38	Aitor	503	6,004	25	Nerea	676	8,547
57	Asier	332	3,963	36	Ainara	497	6,284
101	Julen	164	1,958	37	Leire	468	5,917
104	Unai	156	1,862	45	Leyre	398	5,032
125	Gorka	113	1,349	57	Nayara	272	3,439
157	Aimar	72	0,859	73	Naiara	203	2,567
167	Aritz	63	0,752	94	Edurne	141	1,783
198	Mikel	45	0,537	107	Amaia	113	1,429
				122	Naia	99	1,252
				138	Nagore	78	0,986
				139	Arantxa	76	0,961
				149	Itziar	70	0,885
				166	Ainoa	59	0,746
				177	Nahia	50	0,632
				179	Amaya	49	0,620
		2.249				3.940	

Valladolid

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 601 ume ‰ 35. Euskal izenen kopurua: % 3,22

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 500 ume ‰ 33. Euskal izenen kopurua: % 5,91

Postua	Izena	Kopurua	‰	Postua	Izena	Kopurua	‰
35	Iker	146	9,138	27	Nerea	136	8,989
44	Asier	84	5,257	39	Ainara	94	6,213
51	Aitor	64	4,006	45	Leire	82	5,420
64	Unai	51	3,192	48	Nora	75	4,957
95	Aimar	20	1,252	57	Ainhoa	61	4,032
115	Eneko	15	0,939	63	Leyre	51	3,371
129	Ander	12	0,751	65	Aroa	48	3,173
136	Mikel	12	0,751	78	Naiara	37	2,445
139	Ibai	11	0,688	82	Naia	34	2,247
143	Gorka	10	0,626	91	Nayara	30	1,983
144	Jon	10	0,626	104	Eduarne	20	1,322
151	Aritz	9	0,563	109	Amaya	18	1,190
192	Iñaki	6	0,376	111	Nahia	18	1,190
				122	Amaia	16	1,058
				131	Itziar	15	0,991
				149	Nagore	12	0,793
		450				747	

Zamora

Gehien erabilitakoa *Hugo*, 133 ume % 37. Euskal izenen kopurua: % 4,35

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 110 ume % 33. Euskal izenen kopurua: % 6,85

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
15	Iker	54	15,109	31	Leire	27	8,135
42	Asier	23	6,435	33	Nerea	25	7,532
52	Aitor	16	4,477	34	Aroa	24	7,231
57	Unai	14	3,917	37	Ainara	23	6,930
71	Aimar	9	2,518	42	Ainhoa	19	5,725
89	Eneko	6	1,679	52	Naiara	15	4,519
99	Ibai	5	1,399	63	Naia	12	3,616
				65	Nayara	11	3,314
				71	Leyre	10	3,013
				93	Nora	7	2,109
				101	Amaya	6	1,808
		127				179	

Zaragoza

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 933 ume % 30. Euskal izenen kopurua: % 3,89

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 105 ume % 30. Euskal izenen kopurua: % 6,39

Postua	Izena	Kopurua	%	Postua	Izena	Kopurua	%
23	Iker	308	9,900	20	Leyre	272	9,178
49	Asier	136	4,372	27	Nerea	224	7,559
65	Aitor	98	3,150	39	Ainara	166	5,601
67	Unai	94	3,022	47	Leire	133	4,488
95	Iñigo	42	1,350	51	Aroa	125	4,218
96	Ander	41	1,318	58	Nora	104	3,509
112	Julen	33	1,061	73	Nayara	72	2,430
121	Aritz	28	0,900	81	Naiara	65	2,193
131	Ibai	25	0,804	106	Naia	46	1,552
136	Aimar	23	0,739	118	Edurne	38	1,282
140	Eneko	23	0,739	123	Nahia	32	1,080
143	Mikel	23	0,739	138	Itziar	29	0,979
151	Ibon	20	0,643	142	Amaya	26	0,877
174	Jon	16	0,514	144	Irati	26	0,877
182	Gorka	15	0,482	189	Ane	15	0,506
212	Markel	12	0,386	194	Nagore	15	0,506
		937				1.388	

Espainia

Gehien erabilitakoa *Daniel*, 35.780 ume % 36. Guztira, 1.131.076, 200 izen.

Euskal izenen kopura: % 6,15. Euskal Herria, euskal izenen kopurua: % 71,40.

Gehien erabilitakoa *Lucía*, 38.727 ume % 26 guztira, 1.033.614, 200 izen.

Euskal izenen kopura: % 10,12. Euskal Herria, euskal izenen kopurua: % 62,88.

Espainian gehien erabilitako euskal izenak

a) Mutil-izenak, Euskal Herria barne eta kanpoan utzita:

P.	Izena	Esp+EH	EH	P.	Izena	Esp-EH	EH
16	Iker	14.514	2.004	33	Iker	10.512	2.004
34	Aitor	10.107	878	36	Aitor	9.229	878
56	Unai	6.448	1.841	72	Unai	4.607	1.841
61	Asier	5.724	1.245	73	Asier	4.479	1.245
90	Julen	3.344	1.580	142	Julen	1.764	1.580
100	Jon	2.939	2.100	196	Gorka	1.110	443
101	Aimar	2.873	1.919	–	Ander	984	1.862
102	Ander	2.846	1.862	–	Aimar	954	1.919
109	Mikel	2.604	1.733	–	Eneko	937	1.372
111	Markel	2.477	2.146	–	Aritz	918	733
114	Ibai	2.380	1.685	–	Mikel	871	1.733
117	Eneko	2.309	1.372	–	Íñigo	841	650
132	Oier	1.998	1.866	–	Jon	739	2.100
147	Unax	1.671	1.472	–	Ibai	695	1.685
148	Aritz	1.651	733	–	Xabier	428	1.105
154	Gorka	1.553	443	–	Markel	331	2.146
156	Xabier	1.533	1.105	–	Unax ¹	199	1.472
159	Íñigo	1.491	650	–	Oier	132	1.866
190	Oihan	1.154	1.107	–	Oihan	47	1.107
		69.616					

Emaitzen azterketa

Zerrenda aztertzean ikusten da badirela izen batzuk Espainian eta EHan antzeko erabilera dutenak, hori da *Iker*, *Unai* edo *Asier* izenen kasuan. Kontrara, EHan gaur egun erabiltzen ez diren izenak ageri dira, *Aitor* eta *Gorka*, gure

¹ Euskal Herritik kanpo, Burgosen baino ez da aipagarria.

artean aita eta aitita artean erabiliagoak. Azkenik baditugu izen batzuk EHan oso erabiliak eta Espainian arrakastarik lortu ez dutenak, *Jon*, *Xabier* (deigarria da Galizian erabilia izatea), *Markel*, *Unax* (izen hori duen aktorearen arrakasta ikusita bitxia dena), *Oier* eta *Oihan*.

b) Neska-izenak, Euskal Herria barne eta kanpoan utzita:

P.	Izena	Esp+EH	EH	P.	Izena	Esp-EH	EH
19	Leire	14.171	1.716	22	Leire	12.455	1.716
24	Ainhoa	11.392	382	25	Ainhoa	11.010	382
26	Nerea	9.873	667	30	Nerea	9.206	667
35	Ainara	8.563	344	38	Ainara	8.218	344
43	Nora	7.431	1.282	50	Nora	6.149	1.282
55	Aroa	5.115	595	54	Aroa	4.520	595
68	Naiara	3.676	338	73	Nahia	3.547	2.740
49	Nahia	6.287	2.740	78	Naiara	3.338	338
96	Ane	2.751	2.417	143	Edurne	1.492	106
104	Irati	2.367	1886	165	Itziar	1.242	88
110	June	2.230	1.898	170	Nagore	1.176	239
131	Amaia	1.647	479	171	Amaia	1.168	479
136	Uxue	1.603	1.349	–	Narrea	597	902
137	Edurne	1.598	106	–	Irati	481	1.886
141	Narrea	1.499	902	–	Ane	334	2.417
152	Nagore	1.415	239	–	Izaro	333	870
155	Itziar	1.330	88	–	June	332	1.898
159	Haizea	1.279	1.130	–	Enara	328	660
167	Izaro	1.203	870	–	Eider	291	667
183	Maialen	1.093	982	–	Uxue	254	1.349
195	Iraia	1.011	902	–	Haizea	149	1.130
197	Maddi	989	977	–	Maialen	111	982
198	Enara	988	660	–	Iraia	109	902
201	Eider	958	667	–	Maddi	12	977
		104.640				66.852	

Mutil-izenen erabilera aztertzean esan bezala, hemen ere joera desberdinak ikusten dira EH eta Espainia artean, baina, gure harridurarako, neska-izenetan erabilerak askoz ere desberdina dira. Badugu leku guztietan arrakasta handi duen izen bat *Leire* (sarritan *Leyre* moduan ere idatzia), baina arrakasta duten beste biak, *Nahia* eta *Nora*, askoz ere erabilera apalagoa dute Espainian. Kontrara, Espainian arrakastatsuek diren *Nerea*, *Ainara*, *Aroa*, *Naiara*, eta bereziki *Edurne*, *Itziar* eta *Nagore*, gure artean ez dira gaur egun oso erabiliak. Azken hiruren kasuan 60. hamarkadan 539 *Edurne* jaio ziren, 1.073 *Itziar* eta harri-garri bada ere 17 *Nagore* baino gutxiago, baina azken honen kasuan hurengo hamarkadan, Euskaltzaindiak izen hau argitarara eman zuen *Euskal Izendegia* argitaratu eta gero, 1.161 jaio ziren.

Beste aldetik, *Ane*, *June*, *Uxue* eta *Haizea*, gurean ohikoenak, apenas ez dira Espainiaratu. *Maddi* da deigarriena, 977 Euskal Herrian eta 12 Espainian.

Nola zabaltzen dira izenak?

Argi dago futbola dela banatzeko biderik emankorrean *Iker* izenak argi erakusten duen bezala. Telebista ere ez da txarra eta hor dugu *Ainhoa*, kantari biri esker ezaguna. Baina horrelako espektatibak ez dira beti betetzen eta Anne Igartiburuk ez du eraginik izan.

Deigarria da gehien erabiltzen diren euskal izen batzuk, *Ainhoa*, *Ainara*, *Amaia*, *Edurne* edo *Naiara* gaur egun Euskal Herrian erabilera murrizta edukitzea. Era berean, Euskal Herrian oso erabiliak diren *Ane* eta *Irati* ez dira gure mugetatik kanpo gehiegi erabili, euskal herritarrak kentzekotan zerrendaren azken lekuetara baitoaz.

Eta Espainian gehien erabilitakoak diren izenak, *Lucía* eta *Daniel*. Nolako eragina dute Euskal Herrian? Oso apala.

BIBLIOGRAFIA

- BOULLO, A., 2016, «Os nomes galegos no século XXI», *Lingua Pobo e Terra, Estudos en Homenaxe Xesús Ferro*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- FERRO RUIBAL, X. (dir.), 1992, *Diccionario dos nomes galegos*. Vigo: Ir Indo.
- GORROTXATEGI, M., 2000, «Evolución del nombre de pila en el País Vasco peninsular», *Fontes linguae vasconum: Studia et documenta*, año nº 32, Nº 83: 151-168.
- 2006, «Errepublikara garaiko izenak eta 1939ko dekretua», *Fontes linguae vasconum: Studia et documenta*, año nº 38, nº 102, 2006: 321-352.
- GORROTXATEGI, M., eta SALABERRI, P., 2001, *Euskal izendegia: ponte izendegia = diccionario de nombres de pila = dictionnaire des prénoms*. Vitoria-Gasteiz: Euskaltzaindia.

- MÉNDEZ, L., 2011, «Sobre onomástica, o nome do papa e o estándar galego», *Estudos de Lingüística Galega* 3: 239-249.
- NAFARROAKO GOBERNUA, 2018, *Onomástica de los nacimientos en Navarra. Movimiento Natural de la Población, Nacimientos. Datos provisionales. Año 2017*. Iruña: Instituto de Estadística de Navarra.
- SALABERRI, P., 2009, *Izen Ttipiak euskaraz*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- 2008, «La patronimia vasca y su relación con la romance vecina», *Rivista italiana di onomastica*, vol. 14, nº. 2: 389-401.
- 2013, «Los nombres vascos vistos desde el romanc breve recorrido histórico», *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas* / coord. por Emili Casanova, Cesáreo Calvo Rigual, Vol. 5: 267-273.
- SATRUSTEGI, J. M., 1972, *Euskal Izendegia. Nomenclátor Onomástico Vasco*, Iruña: Euskaltzaindia.
- 1977, *Euskal Izendegia. Nomenclátor Onomástico Vasco*. Iruña: Euskaltzaindia.
- 1983, *Euskal Izendegia. Nomenclátor Onomástico Vasco*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- ZABALZA, A., 2008, «Nombres viejos y nombres nuevos: sobre la onomástica moderna», *Memoria y civilización: anuario de historia*, 11, 2008: 105-134.

V

EUSKARA BATUAREN ETORKIZUNENKOKO ERRONKAK

FUTUROS RETOS DEL EUSKERA UNIFICADO

DÉFIS FUTURS DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ

**FUTURE CHALLENGES OF THE UNIFIED BASQUE
LANGUAGE**

**Komunikabideetan / Medios de comunicación /
Moyens de communication / Media**

ZENBAIT GOGOETA EUSKARA BATUAREN ARAUGINTZAZ EITBko ESPERIENTZIATIK

ASIER LARRINAGA LARRAZABAL
Euskal Irrati Telebista. Euskara zerbitzua

SARRERA

Euskaltzaindiaren mendeurrena izan den urtean, Arabako ikastolen jaialdia, kartel ofizialaren arabera, *Argantzun* deritzon herrian ospatu da, *Argantzun* ikastolaren alde. Izen bat, euskaraz forma bi eta, erabiltzaile guztien partetik, Euskaltzaindiaren esana betetzeko jarrera. Hala eta ere, batzuk ez dira egon 150. arauan (*Arabako herri izendegia*) egindako aldaketen jakitun. Euskaltzaindiaren araugintzak hain tamaina handia hartu duelarik, halako diskordantzia gehiago gerta daitezke. Batzuk, hona ekarri duguna bezala, anekdota hutsak izango dira. Kezkatzekoa da, ordea, araua nahita ez betetzeagatik gertatzea diskordantziak, agerian ipintzen delako arau horrek ez diela erabiltzaileen beharrezanean erantzuten. Erronka bat du, beraz, Euskaltzaindiak: euskara estandarren araugintza XXI. mendeko euskara-erabiltzaileen testuinguruan kokatzea. Hala egin ezean, euskarazko testuetan, gero eta diskordantzia gehiago gertatuko dira, batasunerrako egin den ahalegin guztia zapuzteko arriskuan jartzearaino.

Artikulu honetan, ekarpen bat egin nahi dugu, komunikabideen arlotik, Euskaltzaindiari planteatzen zaion erronkak beharrezkoa duen gogoetan. Horretarako, lehenik, euskarazko komunikazioaren XXI. mendeko testuingurua ezagutu behar dugu. Abiapuntu modura, euskararen normalizazioaren historia zirriborratuko dugu, euskararen estandarizazioak gaur egun arte zer urrats egin dituen jakiteko, eta euskara batuari buruzko pentsamoldeetan zer eboluzio ger-

tatu den ezagutzeko. Ondoren, jendaurreko komunikazioaren arlotik begira jarri, eta egungo euskara-erabileraren elementu bitan ipiniko dugu arreta, gorago aipatu bezalako diskordantzien eragile izan daitezkeelako. Lehenengo elementua euskaraz komunikatzen direnen jarrera da, eta bigarrena, Euskaltzaindiaren araugintza. Azkenik, jendaurrean euskaraz aritzen direnen testuinguruaren deskribapena osatuta, EiTBko komunikatzaileen gogoetako ideia nagusiak azalduko ditugu.

EUSKARAREN NORMALIZAZIOAREN GAINBEGIRATU LABURRA

Euskararen araugintzaren egungo erronkak ulertzeko, argigarria da euskara normalizatzeko prozesuak azken bost hamarkadetan egin duen bidearen berri izatea. Hartara, atal honen helburua bide horren zirriborro bat egitea da. Euskararen normalizazio-prozesuan, lau aldi bereiziko ditugu, Igone Zabala eta Agurtzane Elordui doktoreek zuzenduta Euskal Telebistaren sorrera eta garapenaz prestatzen ari garen doktoretza-tesian proposatzen dugun aldi-banaketari jarraituz¹.

Lau aldi banatzeko arrazoia da euskararen hizkuntza-politika eta-plangintzan (HPPan) lau mugarri identifikatu ditugula, euskararen corpus-plangintzari eta estatus-plangintzari lotutako lau gertaera nabarmengarri direnak. Lehen mugarria —euskararen normalizazioaren lehen aldiaren hasiera markatu zuena— Euskaltzaindiak 1968an Arantzazun antolatu zuen biltzarra da. Biltzarrak euskara batu edo estandarraren jaiotza ekarri zuen eta, horregatik, Haugenen (1983) terminologia erabiliz, euskararen normalizazioaren lehen aldiaren arretagunea kodifikazioa izan zela esan dezakegu nolabait. Euskal idazleen eta euskalgintzako eragileen artean, hainbatek elkarren areriotzat zeuzkaten batasuna eta euskalkiak eta, 1970eko urteetan, horren inguruko debateak asko asaldatu zuen euskal gizarte.

Bigarren mugarria Espainiako 1978ko Konstituzioaren onarpena da, Hego Euskal Herrian euskararentzat ofizialtasuna eta normalizazio-plangintza publikoak ekarri zituen. Hura izan zen euskara administrazioaren, hezkuntzaren eta komunikazioaren eremuetan ondorio guztietarako ezartzeko lehen aukera eta, horregatik, bigarren aldiko arretagunea inplementazioa izan zela esan dezakegu. Lantze funtzionala ere arretagune garrantzitsua izan zen, administrazioako, hedabideetako, hezkuntzako eta, oro har, euskalgintzako erabiltzaile

¹ Tesia 2019ko maiatzaren zortzian defendatu nuen Euskal Herriko Unibertsitateko Komunikazio Fakultatean, eta *cum laude* aipamena lortu. 2019ko abenduan, liburu gisa argitaratu zuten Euskal Herriko Unibertsitateak eta Udako Euskal Unibertsitateak elkarlanean, *Euskararen normalizazioa. Ikuspegi orokorra eta Euskal Telebistaren kasu partikularra* izenburuarekin.

espezializatuek —hala nola UZEIk, Elhuyarrek, EHUK, IVAPek eta EiTbK— urrats handiak egin baitzituzten euskarazko terminologiaren zein diskurtso-baliabideen sorkuntzan, bai eta erreferentzia-materialen prestaketan ere.

Hirugarren mugarría Euskaltzaindiaren 1994ko Leioako biltzarra da, euskara batuari bultzada berria eman ziona, euskara aipaturiko hiru eremuetara egokitzeko lanketan ari zirenek eredu estandar finkatuago baten beharra aldarrikatuta. Hirugarren aldiko arretagunea, beraz, berriro ere kodifikazioa izan zela esan dezakegu, batik bat gramatikalizazioa eta grafizazioa. Lantze funtzionalari zegokionez, hizkuntza-erakundeak ere inplikatu ziren, nagusiki, Euskaltzaindia, EIMA, Jaurlaritzaren Terminologia Batzordea eta EHUren Euskara Zerbitzua. Gainera, hainbat arlotan —Eusko Jaurlaritzaren eskumeneko gaietan, adibidez— erakundeok hartu zuten terminologiaren eta hizkuntza-baliabideen garapenaren ardura osoa. Orduan, kodifikazioan urrats berri haiek egiten ari ziren aldi berean, hiztun askok euskalkietara zuzendu zuten begirada, euskara adierazkorrago eta bizitasun handiagoko baten bila. Ondorioetako bat izan zen herri-aldizkariak euskara dialektalez bete zirela.

Laugarren mugarría, azkenik, euskara Interneten hedatzea da. Hedapen hori 2000ko hamarkadaren bigarren erdian jarri dugu, orduan egin delako nabarmen Internetek eta informazio-eta komunikazio-teknologiak (IKTek) ekarri duten mundu globalizatuak zuzeneko eragina duela euskararen egoeran. Aldi berean, ageriko egin da euskaldun-komunitateak Internetetik kanpo ez gertzeko borondatea duela, edukien sorkuntzari eta IKTen garapenari gogotik ekin baitio. Garapen horrek ahalbidetu du hein handi batean laugarren aldi honetan arretagunea lexikalizazioan jartzea.

Mundu globalizatuan, euskara galtzeko arriskuan dago, hizkuntza-ugaritasuna bera gal daitekeen bezala. Mehatxurik handiena den ingeles noranahikoaren aurrez aurre, Ricentok (2000) aurkitu du paradigma berri bat nagusitu dela HPParen arloan, hizkuntza-ekologiaren paradigma, zeinak eleaniztasuna defendatzen baitu, hizkuntza-eskubideak hiztun guztientzat aldarrikatzen baititu, eta hizkuntza gutxituen sustapenean gizabanakoen eragintzaren garrantzia aitortzen baitu. Testuinguru horretan, hiztun askok hizkera erosoagoa eta bizitasun handiagokoa aurkitu dute euren dialektoan eredu estandarrean baino, eta jendaurreko erabilera ere eraman dute. Couplandek (2014) ‘bernakularizazio’ deritzo ideologia linguistikoko berrien ondorioz gertatu den bernakularrei begiratze horri, zeinak baitakar estandarrak beretzat izan dituen erabilera-eremuetara igarotzen uztea beste ezaugarri eta aldaera linguistikoko batzuei. Euskararen kasuan, bernakularizazioa hedabide lokaletan errotzen hasi zen 1990eko urteetan eta, hurrengo hamarkadan, ETBn ere agertu zen, genero jakin batzuei lotuta, umoreari batik bat.

Azken urteetan, IKTek ekarri duten bizi-estiloaren ezaugarrietako bat komunikabideetan parte hartzea delarik, jatorri soziolinguistikoko oso ezberdinetako

hiztunak bil daitezke saio berean, bakoitza bere nortasunarekin eta bere bizipenekin, eta, denen artean osatzen duten diskurtsoan, bakoitzak nahi duen bezala erabiltzen ditu bere hizkuntza-errepertorioko elementuak, nahi dituenak baliatuz eta nahasiz uneko jardunaren arabera. Bakhtinek (1981: 291) ‘heteroglosia’ deritzon hizkuntzen elkarretaratze horrek Internet bidezko hedabide berrietan (*new medietan*) egin du bere tokirik behinena, baina diskurtso heteroglosikoa hedabide tradizioaletan ere aurki daiteke, batez ere gazteek kontsumitzen dituzten kanal eta saioetan. EiTBn ere hala dela egiaztatu du Elorduik (2016) Gaztea irratiaz egindako ikerketan.

GAINDITU BEHARREKO LAU JARRERA

Egun beste hizkuntza batzuetan gertatzen denaren antzera, hiztun askok bernakularra aukeratzen dute hedabideetan jarduteko, eta euren arrazoiak eta jarrerak ez dira, beste barik, euskara batuaren aurkako erasotzat hartu behar. Horrek ez du esan nahi euskalkietara jotzearen ondorioak, euskararen normalizazioaren ikuspegitik, axolarik gabeak direnik beti. Atal honetan, jendaurrean euskaraz aritzen direnen testuetan atzeman daitezkeen lau jarrera aztertuko ditugu, gainditu beharrekotzat iruditzen zaizkigunak, besteak beste, euskara batua eta euskalkiak konfrontazio makur eta kaltegarri batera eramaten dituztelako, eta euskaldunak euskaratik urrunarazten dituztelako; alegia, euskararen normalizazioaren helburuak zapuztea dakartelako. Lau jarrerak hauek dira: 1) kezkarik eza euskaraz testu komunikagarriak egiteko; 2) enpatiarik eza testuaren hartzailearekin konektatzeko; 3) ahaleginik eza hizkuntza-ezagutza sendotzeko; 4) konfiantzarik eza euskararen ahalmenean.

Testu komunikagarriak egiteko arduratik hasita, nabarmendu beharra dago zabalkunde publikoa duten euskarazko testuen ia % 100 erdaraz sortzen direla, eta euskarazko bertsioa itzulpen hutsa izaten dela —literatura eta euskarazko hedabideak salbuetsita—. Zabaldu ere, erdarazko testuaren alboan zabaltzen dira kasurik gehienetan. Horren emaitza ona izan liteke, euskal administrazioen testu-ekoizpenean izan ohi den bezala, baina gehiagotan aurkituko dugu hala prestatzen diren euskarazko testuak batere komunikagarriak ez izatea.

Jatorrizko egileek, normalean, ez dute euskarara erraz itzul daitezkeen testua sortzeko ardurarik hartzen, ezta euskaldunak izanda ere, eta, euskarazko bertsioetan, ez dute askoz ardura handiagoa ipintzen hainbat eta hainbat hizkuntza-aldatzailek (‘itzultzaile’ esatea lanbidea desohoratzea litzateke). Kezkagarria da iragarkien, prentsa-oharren, panelen eta abarren euskarazko bertsioetan igartzen den laxokeria. Bilboko San Anton elizan, adibidez, testu hau jarri dute aztarna arkeologikoen informazio gisa:

Tenpluk oso denbora gutxi eman zuen martxan, xv. mendeko erdiko 50 urte inguru edo gutxiago, etengabe hazten ari zen biztanleriari babesa emateko txiki geratu baitzen. Horrez gain, harkaitz, buztin natural eta harresi zaharraren hondakinen gainean eraikia izanik, 1478an eliza berriro eraiki behar izan zen.

Gero eta barneratuago dauka euskaldun arruntak euskara batua ez dela ulertzen, eta halako mordoiloek berretsi egiten diote iritzia. Nork esango luke jatorrian testu hau dagoela:

El templo estuvo en funcionamiento muy poco tiempo, apenas los 50 años centrales del siglo xv, hasta que se quedó pequeño para dar cobijo a una población en continuo crecimiento. Esto, unido a los problemas de estabilidad creados por estar construido entre la roca, arcillas naturales y los restos de la antigua muralla, hicieron necesario que en 1478 se proyectara su reconstrucción.

Euskaldunok etsi egin dugu, eta gehienok erdarazko testura jotzen dugu zuzenean, euskarazkoari jaramonik egin gabe. Dirudienez, euskara ikustearekin konformatzen gara, eta ez dugu exijitzen euskarazko testuak erdarazkoak bezain eraginkorrak izatea. Gainera, batuari egozten diogu komunikazioa oztopatzea eta zailtzea, eta ez itzultzaile ustekoaren ezjakintasunari, utzikeriari eta/edo iruzurkeriari. Behar bezalako testuak ekoizteko presiorik gabe, gero eta arduraren gutxiago ipintzen zaio euskaraz testu komunikagarriak ekoizteari, eta ondorioa da euskara bigarren mailako hizkuntza bihurtu dela.

Aztertu nahi dugun bigarren jarrera hartzailearekin konektatzeko enpatiarri dagokio. Aurretiko gogoeta gisa, esan dezagun egun —literaturatik kanpo— oso testu pragmatikoetara ohitu garela, tokirik utzi gabe apaingarriari, hitzaren gozamenari edo zentzumenen xarmatzeari. Horrek ez du esan nahi testugileek ez dutenik konektatzeko ahalegina egiten. Hain zuzen, testuaren lautasuna bera da hartzailearengana heltzeko baliabide garrantzitsuenetako bat. Euskaraz, ordea, badirudi batzuk aurkako ahaleginean ari direla: fonetismoekin eta era guztietako kapritxo grafikoekin betetzen dituzte testuak, irakurketa erabat zailtzeraino; estandarren abantailak gutxietsita, hitz bera modu batean baino gehiagotan eman dezakete testuan, hartzailearen nahasmenerako, eta asmakeriaz eta bitxikeriaz betetzen dute testua. Iñigo Martínez futbolariaren agurra horren guztiaren adibidea da.

Arratsalde on danoi,

Agur bat ez da inoiz erreza ixaten eta gitxiaua egoera honetan. Pertsonalmentean etxi gustakoaztan baine ez da ixan posible.

ESKERRAK emoteko idazteot. 13 urteaz aia nitxan errealea, ta entredanore, langile eta launei esker hazi naz pertsona ta futbolista moure. eskerrrik asko bixotzetik. Nire peñakuai batez be **ESKERRAK**, niaz momento on ta txarretan eotearren.

Zuek, afizionauk, zeuek zaze real soziedad-i

Nitzat on reto barri bat hasten da, baina nire partetik lasai nu, realeko nikixe jantzioten bakoitxin dana emon dotelako, beti neure onena ata nahixan.

Beti erungo zatxuet neuaz.

Realzale giputzeekin komunikatzeko, oso estrategia ona ez da Ondarroako euskara aukeratzea. Hori idatzi duenak bere identitatea agerrarazi nahiko zuen, baina lortu duen gauza bakarra da euskaldunekin gaztelaniaz komunikatzea. Hartzaileari ezin dakiokoe eskatu konektatzeko ahalegina berak egitea, are gutxiago gaztelaniazko testua ondoan egonda. Ahalegina euskarazko testuaren sortzailak egiten ez badu, probableena da euskaraz ez dela komunikaziorik gertatuko.

Publiko euskaldunari helarazten zaizkion testu eta mintzaldietan gaingitu beharrekotzat jotzen dugun hirugarren jarrera da testugileek edo hizlariek ahaleginik ez egitea euren hizkuntza-ezagutza sendotzeko. Jarrera horretatik, beste hizkuntza batzuetan onartuko ez genituzkeen diskordantziak datoz: grafia zaharkituak, estandarrean alde batera utzi diren maileguak, aspaldi araututakoa errespetatzen ez duten flexioak, testuari dagokion hizkuntza-mailarekin bat ez datozen hitzak eta adierak, ideien jariora zailtzen duten egitura sintaktikoak, testu-antolatzaileen kaosa eta, ahozkoan, diptongazio aizunak, sinkopak, harmonia bokalikoak eta doinuera arrotzak. Hori eta gehiago aurki daiteke euskaraz teorikoki hein batean formal eta zainduak izan behar luketen testuetan.

Euskara zaindua eta hizkuntza formala menderatzeak ahalegina eskatzen du. Hiztunek bizitza osoan segitzen dute hizkuntza ikasten eta deskubritzen, beste barik, hizkuntza egunero erabiltze hutsagatik, baina, erregistro batzuetan aritzeko, lantze-eta hobetze-saioak egin behar dira. Jendaurrera formaziorik barrik irteten denak ez du maila ematen, publikoa euskaratik uxatzen du, eta ondorioa da euskaldunak gero eta gutxiago hurbiltzen direla euskarazko testuetara.

Aztertu nahi dugun laugarren jarrerari dagokionez, euskaldun batzuegan, euskararekiko konfiantzarik eza igartzen da. Umorezko produktuetan ari direnen artean, adibidez, oso orokorra da euskara baliagarria ez delako sinesmena eta, barre eragiteko, gaztelaniaz betetzen dituzte euren gidoiak. *Irrikitán* programan, 2002an, honela zioen monologista batek:

Haietako bolada batean liburuak erosteagatik eman zidan. Eta lehenengo erosi nuen liburuia izan zan *Cómo comprar en las rebajas y no perder la cabeza*. [...] Eta denetako liburuak daude. Eta liburuak denetarako. Begira. Esate baterako, jenio txarra daukazu? Orduan erosi *Cómo superar el mal genio*. Ederra liburuia. Edo txikia sentitzen zerala, tapoi bat? Ba, badago liburu bat oso ona: *Cómo crecer 15 cm de manera absolutamente natural*. Apuntatu, apuntatu lasai. Ondo etorriko zaizue. Edo hizkuntzak ikasi nahi dituzuela? Ze hori beti ondo etortzen da, ze bihurtzera-eta joan beharra dezue. Ba, badago liburu bat: *Aprenda inglés, francés y alemán en el puente del Pilar*.

Oso ohikoa da euskaraz ari diren umoristek gaztelaniaz eraikitzea gag eta ateraldiak, euskara —eta, areago, arretaz eta gogoetatsu erabilitako euskara— barre eragiteko ezgauza balitz bezala. Indarrez errotu da euskararen adierazkortasuna gutxiesteko jarrera, umorean ez ezik, hizkera kolokialak bereak dituen gainerako esparruetan ere. Mesfidantzarik handiena euskara estandarrak eragiten du, behar bezain malgua ez delakoan estilo arinerako. Lertxundik (2015) funts gabeko mesfidantza dela deritzo baina, umorean edo beste edozein esparrutan euskarazko eskaintza ekoizten dutenek euskararekiko konfiantzarik ez badute, nekez lortuko dute publikoak bai izatea. Ondorioa da publiko horrek euskarazko eskaintza mesfidantzaz hartu, eta erdarazkora joko duela.

EUSKALTZAINDIAREN ARAUGINTZA

Hasieran zirriborratu dugun eskemari jarraituta, atal honetan, Euskaltzaindiaren araugintzaz arituko gara. Leioako biltzarretik hona, Euskaltzaindiak lan eskerga egin du euskara estandarraren kodifikazioan baina, araugintzak tamaina hartu duen eran, arauak eurak diskordantzien eragile bilakatu dira. Araugintza akademikoaren azterketa egiteko, komunikatzaileen jarduerarako berriazko interesa duten arauak arakatuko ditugu, eta hiru ezaugarritan ipiniko dugu arreta: a) arauen egonkortasuna, b) arauen ulerterratasuna eta c) arauen errealismoa.

Arauen egonkortasunetik hasita, azpimarratu behar da euskara batuan zabaldu diren hainbat erabilera inork hobe beharrez eskaini dituen jarraibideak edo gomendioak izan direla eta, hainbatetan, ez direla bat etorri Euskaltzaindiak geroago eman duen arauarekin. Faltsua da, beraz, erabiltzaile askoren sentsazioa, Euskaltzaindiak etengabe aldatzen dituela arauak. Hala eta guztiz, tantakantaka, Euskaltzaindia hasi da esana desesaten. Hitz-elkarketan *-ia* amaierako mugatzaileei *-a* kentzea onartu arren (25. araua), ‘Euskal Autonomia Erkidegoa’ finkatu zuen (45. araua). Euskaltzaindiaren Hiztegian, 2012ko edizioan ‘diru laguntza’ zena 2019koan ‘dirulaguntza’ da. Berrarautze garrantzitsuenetako bat 2017ko abenduan gertatu da, Arabako herri-izendegian (150. araua), hainbat aldaketa egin baitzaizkio 2006ko bertsioari eta, ekinaldi berean, baita lurralde horretako biztanle-entitateen zerrenda osoari ere. Hala, Euskaltzaindiari jarraituz, oraintsu arte ‘Langraiz Oka’ esaten zena hemendik aurrera ‘Nanclares Oka’ da. Halako aldaketek sinesgarritasuna kentzen diote Euskaltzaindiari, baina larriagoa da beste instantzia batzuei ere kentzen dietela, besteak beste, urteetan ‘Langraiz bidea’ erabili duten hedabideei, ‘Nanclares’ gorriz markatzen duen softwarearen garatzaileei, eta Euskaltzaindiak erabakitako ‘Langraiz Oka’ ofizial egiteko ardura izan duen udalari.

Ulerterraztasuna da aintzat hartu nahi dugun bigarren ezaugarria. Araua zenbat eta ulertzen gaitzago izan, orduan eta diskordantzia gehiago gertatuko dira erabileran. Askogatik, araurik edo, hobeto esanda, arau-talderik ilunena hitz-eraketarekin loturikoa da. Hitz elkartuen idazkerari dagokion araua (25.a), adibidez, Euskaltzaindiak ere ez bide dauka oso argi, ‘dirulaguntza’-ren kasuari begiratuta, behintzat. Euskara-erabiltzaile arrunta nahiz profesionala erraz nahas daiteke, une oro hiztegian kontsultatu ezean: ‘final-laurden’ edo ‘final laurden’, baina ‘finalerdi’; ‘kafesne’, baina ‘arroz-esne’; ‘haitzulo’ eta ‘kobazulo’, baina ‘leize-zulo’ edo ‘leize zulo’; ‘eskuorri’ eta ‘eskuliburu’, baina ‘esku-joko’ edo ‘esku joko’. Atzerriko herritar-izenak eratoritzeko araua (178.a) nekez jo dezakegu samurtzat. ‘Arazi’ erabiltzean (23. araua) aditz-oinaren ostean *t* erantsi behar den ala ez asmatzea loteria tokatzea baino zailagoa da. Maileguekin ere, ez genuke jakingo zer egin, une oro hiztegian kontsultatu ezean: ‘parrila’ eta ‘gaileta’, baina ‘paella’ eta ‘tortilla’; ‘dopin’, ‘kanpin’ eta ‘marketin’, baina ‘parking’, ‘holding’ eta ‘ranking’ eta, gainera, ‘smoking’ edo ‘esmokin’.

Euskaltzaindiaren araugintzaren azterketan aintzat hartu nahi dugun hirugarren ezaugarria errealismoa da, alegia, euskara-erabiltzaileen kezka eta beharriaz erantzun errealistak ematen ote zaizkien arauen bidez. Arakatze arin bat eginda, begi bistakoa da onomastikak uzta oparoa utzi duela azkenaldian, eta hamabost urte baino gehiago igaro direla arlo horretakoa edo hiztegiaren arlokoa ez den azken araua (116.a) eman zenetik. Erabiltzaileen zalantzak, ordea, morfologian eta syntaxian pilatzen dira, Jagoneteko datuek erakusten dutenez. Arauen edukian ere, faltan igartzen da erabiltzaileen kezkei lotuago egotea. Adibidez, errealistagoa izango litzateke esatea iraganeko baldintzaren ondorioan ‘*etorriko zatekeen*’ hizkuntza-maila zaindukoa dela, ezen ez ‘*etorriko zen*’ edozein euskalkitan eta edozein erregistrotan aurki daitekeela (42. araua). Era berean, erabiltzaileen zalantza gehiago uxatuko lirateke aditzoinen gaineko araua (28.a) erabileraz ariko balitz, formaz aritu beharrean. Euskaltzaindiaren Hiztegian, azkenik, zenbat-gura dira errealismo gutxiko erabakiak: ez zaie eragozpenik ipintzen ‘independentzia’, ‘independente’ eta ‘dependentzia’ hitzei, baina ‘dependente’ ordez ‘mendeko’ gomendatzen da; ‘parrandazale’-ren ondoan, ‘parrandero’, ‘parrandera’ eta ‘parrandista’ jasotzen dira; ‘abioneta’-ren ordez, ‘hegazkin txiki’ gomendatzen da, baina edonork daki gauza bi direla.

KOMUNIKATZAILEEN GOGOETA

Sarreran esan dugunez, Euskaltzaindiak une honetan duen erronka nagusia da euskararen araugintza XXI. mendeko euskara-erabiltzaileen testuinguruan kokatzea. Erronka serioa da, gogoeta serioa eta sakona behar duena. Euskal-

tzaindiaren mendeurrena izan da gogoeta horretarako egokiera eta, akademiaren beraren eta beste erakunde eta norbanako batzuen ekarpenak osatzeko, guk ikus-entzunezko hedabideen arlotik heldu nahi izan diogu hausnartzeko saiakerari. Gure asmoa EiTbko komunikatzaileekin partekatu dugu, eta emaitza bideo bat da, *Erraldoien sorbaldan, XXI. mendeko estiloan* izenekoa. Youtuben ikusgai dago, <<https://www.youtube.com/watch?v=HuvVgKnGkDk> helbidean>. Atal hone-tan, bideoan azaltzen diren ideia nagusiak jasoko ditugu.

EiTbko komunikatzaileen gogoetan, zazpi dira ideia nagusiak. Lehena da Euskaltzaindiak zubiak eraikitzen jarraitu behar duela, lehengo tradizioaren eta egungo beharizanen artean, eta toki bateko eta besteko euskaldunen artean. Hala, Euskaltzaindiaren Hiztegiko ‘postre’ (*Heg.*) eta ‘deserta’ (*Ip.*) formekin batera, beharbada, ‘azkenburuko’ falta da, beharbada *Sukaldaritza* jakite-arloko markarekin. Bigarren ideia da XXI. mendeko komunikazioan terminologia zehatza behar dela. Albistegian, berariazko terminoak eta esapideak behar dira eguraldiaren berri, egoera ekonomikoaren berri edo azken aurrerakuntza medikoaren berri ematen denean, baina baita informazioaren edukia hain teknikoa ez denean ere. Adibidez, Quim Torra Kataluniako presidentek «*preso politikoak askatzea exijitu*» duela kontatzeko, informatzaileak ‘exijitu’ erabili beharko du, eta ez ‘eskatu’, Euskaltzaindiaren Hiztegiak dioena gorabehera.

EiTbko komunikatzaileen gogoetarekin jarraiturik, hirugarren ideia da hitz bat edo egitura bat arautzen denean beraren ingurune osoa hartu behar dela aintzat. Komunikatzaileentzat, ez da nahikoa hitz baten euskarazko ordaina eta/edo forma zehaztea. Testuaren barruan zelan funtzionatzen duen argitzea behar dute, besteak beste, zein laburtzapen dagokion (hala badagokio), zein diren ohiko kolokazioak, edo zein erregimen dagokion. Alegia, ‘manifestazio’ / ‘manifestaldi’ / ‘kale-agerraldi’ erabil daitekeela argitzearekin batera, hiztegiak informazio hauek ere erantsi beharko lituzke: ‘manifestazioa deitu’ ala ‘manifestaziora deitu’ esan behar ote den, edo biak ote diren zilegi; ‘manifestazioa ostegunean deitu’ ala ‘ostegunerako deitu’ esan behar ote den, edo biak ote diren zilegi.

Laugarren ideia komunikaziorako hizkuntza egokia zer den ulertzeko moduarekin lotuta dago. Komunikatzaileek, euskaldun guztiengana helduko bada, beharrezkoa dute euskara estandar edo batu bat, baina horrek ez du esan nahi komunikatzaileen euskara bakarra euskara batu hori izan behar denik, ezta, are gutxiago, hedabideetan aritzeko euskara-azterketa bat gainditu behar denik ere. Egungo komunikazioan, arteen, kirolaren, politikaren edo erakundeen ordezkariak ez ezik, herritar arruntek ere euren lekua dute mikrofono eta kameren aurrean, eta saioetako protagonista eta eduki-iturri bihurtzen dira. Hartu-eman horretan, hedabideko profesionalaren lehenengo ardura da solaskidea eroso sentiaraztea beraren euskararekin, eta bigarren ardura, hizkuntza-zubiak eraikitzea solaskidearen eta ikus-entzuleen artean.

Komunikatzaileak, beraz, euskara malgua behar du, batutik euskalkira eta euskalkitik batura egin dezakeena nahiz euskara aberatsetik euskara laura eta alderantziz egin dezakeena. Euskaltzaindiaren araugintzak joan-etorriko bide horien urraketan egin dezakeenaz, oso gogoeta interesgarria da *Euskaltzaindiaren Ahoskera batzordearen txostena (Ahoskerak axola du)* (Oñederra et al. 2015). Txostenean esaten denez, euskararen ahozko erabileraren normalizazioan, estandarren ahoskera arautzea bezain garrantzitsua da euskalkiei eta erregistroei dagozkien ahoskerak garatzea. Komunikatzailearen lanerako, berdin gertatzen da: estandarren ahoskera, hiztegia, morfologia eta sintaxia arautzea bezain garrantzitsua da euskalkiei eta erregistroei dagozkienak garatzea.

EiTBko komunikatzaileen bidean jasotako bosgarren ideia erregistroetako batekin loturik dago, erregistro kolokialarekin. Komunikatzaileek garbi dute ka-lean eta —batez ere— gazteen artean zabaltzen diren hitzak eta esamoldeak ezin ditzakeela inongo akademiak kontrolatu edo goitik behera ezarri. Egun, hitz eta esamolde horiek —xx. mendeko azken hamarkadetan ez bezala— badute tokia hedabideetan, batez ere gazteen parte-hartzea handia den saio eta plataformetan, esate baterako, irrati-formula musikaletan eta hedabide berrietan (*new media*). Euskaltzaindiak ez luke auhena altxatu behar horregatik, ezta debekatzen edo mugatzen ahalegindu behar ere. Kontrara, lan interesgarria egin lezake gazteen ahotan dabilzan hitz eta esamoldeak jasotzen, aztertzen eta batura ekartzen. Izan ere, euskaraz, herri euskaldunetako kaleetan dabilzan berezko kale-hizke-rekin batera, beharrezko sentitzen dugu batuan oinarrituriko aldaera kolokial bat, edozein euskaldunek bere egin lezakeena, eta irrati-eta telebista-saio jakinetan erabil litekeena, esate baterako, telesailetan.

Euskaltzaindiaren Ahoskera batzordearen 2015eko txostenera itzulita, bada beste gogoeta interesgarri bat eredu prosodikoen irakaskuntzarekin lotuta. Txostenaren egileek esaldi osoen azentuak eta doinuak irakastea proposatzen dute, eta proposamen horren atzean dagoen kezka bat egiten du, hein handi batean, EiTBko komunikatzaileek azaldutako seigarren ideiarekin. EiTBko komunikatzaileek diote oso arreta gutxi eman zaiola ikastetxe, euskaltegi eta unibertsitateetan ahoskerari, intonazioari batez ere, eta belaunaldi berrietako komunikatzaileen artean gabeziak handiak direla arlo horretan. EiTBko kazetarien iritziz, Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua (87. araua) aurrerapen handia izan zen mikrofono aurrean sortzen zaizkien arazoetarako, hala nola, <j>-ren ahoskera, edo *bait*- morfemak eragiten dituen hots-aldaketak, baina doinueraren arautzeari ere heldu beharra dagoela uste dute.

Amaitzeko, zazpigarren ideia modura, EiTBko komunikatzaileek oso garrantzitsutzat jotzen dute araugintzan gizartearen sentsibilitatearekin bat egitea. Horrek ez du esan nahi euskararen arauak politikoki zuzenaren dekalogo bihurtu behar direnik orain. Adibide batekin ilustraturik, egoki da Euskaltzaindiaren

Hiztegiak ez ezkutatzea ‘ijito’ izenondoa *maltzur* edo *iruzurti* adierarekin aurki daitekeela testuetan. EiTbko komunikatzaileak ez dira horretaz ari. Beraien aldarrikapena beste bat da: araugintzaren ardura duten pertsonak egungo gizartea kezkatzen duten gaiekin sentsibilizaturik egotea, hala nola, marjinazioarekin, ingurugiroarekin edo berdintasunarekin. Izan ere, instantzia ofizialetan hirugarren sexu-aukera modura ‘ez-binarioa’ onartzen hasi den gizarte honetan, ez da ulertzen pertsona-izendegi akademikoak gizonezkoentzako izenak eta emakumezkoentzako izenak besterik ez jasotzea. Euskaltzaindiak beste bide batzuk urratu beharko lituzke. Adibide bat ematearren, akademia sentsibilizatu batek Mineralogiaren aurretik, edo Astronomiaren aurretik, desgaitasunen arloari emango lioke lehentasuna araugintzaren agendan, eta hiztunon bidelagun bilakatuko litzateke ‘elbarri’-tik ‘desgaitasuna duen pertsona’-ra egiten.

LABURBILPENA ETA ONDORIOAK

Euskara batuak euskal gizartearen ahobatezko onespina lortu du bere 50 urteko ibilbide laburrean. Lehen hamarkadetan, UZEI, Elhuyar, EHU, IVAP, EiTb eta beste hainbat erakunde eta gizarte-talderen lana ahaztu barik, Euskaltzaindiak jakin zuen zubia egiten aurreko mendeetako tradizioetik xx. mendearen amaierako erabiltzaileen beharrianetara. Orain, XXI. mendearen hasierako erabiltzaileei erantzutea da erronka. Hedabideen arloan, alde batetik, erabiltzaile askok bernakularrera jotzen dutela atzeman daiteke, garai berriko ideologia linguistikoen ondorioz. Bernakularrerako joerarekin lotuta, hizkuntza-jarrera batzuk zabaldu dira, gainditu beharrekoak iruditzen zaizkigunak, euskararen normalizazioaren helburuen aurka egiten dutelako. Hedabideen arloan jarraituta, beste alde batetik, euskara-erabiltzaileek Euskaltzaindiaren arauetara jotzen dutenean, araugintzak hartu duen tamaina handiarekin egiten dute topo. Hain handia, ezen atzematen baita arauak eurek diskordantziak eragiten dituztela.

EiTbko komunikatzaileak diskordantzia, joera, jarrera eta gorabehera horietaz gogoeta egiten ipini dira eta, beraien ideietatik, hiru ondorio nagusi atera daitezke. Lehenik, euskal gizarteak bezala, EiTbko komunikatzaileek ere ez dutela zalantzan jartzen euskara batuaren beharrianetara. Bigarrenik, Euskaltzaindiari aitortzen diotela euskara batua arautzeko eskumena. Hirugarrenik, EiTbko komunikatzaileek interes eta erantzukizun handiz jarraitzen dutela Euskaltzaindiaren araugintza eta, oro har, hizkuntza-lan guztia. Onura handikoa izango litzateke Euskaltzaindiak lan horren konplize egingo balitu, bai arauak lantzeko orduan, eta bai, oso modu berezian, arauak gizarteratzeko orduan ere.

ERREFERENTZIAK

- BAKHTIN, M., 1981, «Discourse in the novel», in *The dialogic imagination. Four essays by M. M. Bakhtin*. Austin: University of Texas Press, 269-422.
- COUPLAND, N., 2014, «Sociolinguistic change, vernacularization and broadcast British media», in *Mediatization and sociolinguistic change*. Berlin: De Gruyter, 67-96.
- ELORDUI, A., 2016, «Elebakartasunetik heteroglosiara: Gaztea Irratia, bernakulizazioa gazte-komunikabideen diseinu sozioestilistikoan», *Uztaro*, 97: 31-52.
- HAUGEN, E., 1983, «The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice», in *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin: Mouton Publishers, 269-289.
- LERTXUNDI, A., 2015, martxoak 15, «Malguak gu», *Berria*, 24.
- OÑEDERRA, M. L., ELORDUI, A., EPELDE, I., ETXEBERRIA, P., JAUREGI, O., & SALABERRIA, J., 2015, «Euskaltzaindiaren Ahoskera batzordearen txostena (Ahoskerak axola du)», *Euskera*, 60: 499-531.
- RICENTO, T., 2000, «Historical and Theoretical Perspectives in Language Policy and Planning», in *Ideology, Politics and Language Policies. Focus on English*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co., 9-24.

OROTARIKO KOMUNIKABIDEAK, OROTARIKO BATUA

IRENE ARRARATS

Berria egunkariko arduradun linguistikoa

EZ HELDU, BAI HELDU

Berrogeita hamar urtean hizkuntza bat estandarizatzea: horra hor euskaldunok obratu dugun mirari gure txikian handia. Bestek mendeetan egina oraintxe dugu euskaraz ere egintsua, beste bi hizkuntza orohartzailereren arteko zirrikituez baliaturik, bizkor-bizkor eta haize kontra, baina ez, jakina, argi-ilunik gabe.

Euskara batuaren oinarriak finkatzeari ekin ziotenean, garbi ikusi zuten idatzia zela lehendabizi landu beharreko arloa: ezinbestekoa zen estandar bat eratzea, euskara inoiz irakaskuntzan, administrazioan, komunikabideetan erabiltzeko bazen, gure auzo-hizkuntzetan eta munduan nor diren hizkuntza guztietan erabiltzen den bezalaxe. Garai hartan, horixe zuen euskarak premiarik gorriena, eta lantegi horri lotu zitzaizkion Euskaltzaindia ez ezik euskal kulturako makina bat kide ere, nor bere esparruan. Koldo Mitxelena berak honela azaldu zuen zertarako behar genuen batua, *Ortografian* (1968): «Nahi eta behar dugun batasun hori, lehen urratsetan behintzat, euskera idatziarena, izkribuzkoarena, da». Handik hogeitaz urtera, 1988an, Luis Villasante euskaltzainburua koska bat estuago aritu zen, eta prosa-moldeaz mintzatu zen *Euskararen auziaz* liburu go-goangarri baina zoritxarrez atzendu samarrean: «Euskarak behar du prosa egiteko moldea ongi finkatua eta trenpatua izan. Hau da, segur aski, euskarak duen premia gogorrenetako bat. Hori duen egunean euskara bere bizkar-hezurraz horniturik izanen da». Idatziaren mundua zen ardatza, hartan sumatzen baitzen gabeziarik larriena. Gainera, estu-estu zedarritua zegoen letren errepublika, eta

apenas hartzen zuen behe-mailako edo lagunarteko hizkeren lurrik, non eta ez zen literaturan antzeratu nahi herri xehearen mintzoa.

Euskara batua guztiz egintzat jotzeko tentazioa dukegun honetan, ordea, komunikabideen talaiatik erreparatuz gero, laino zurien atzetik datoz beste batzuk ilunagoak, oraintsu arteko paradigmarako nekez baina artez prestatu garenan piztu baita bestelako eredu bat, mudakorra bezain mugagaitza: komunikazioaren joko-zelaiaren zedarriak guztiz zartatu dira gure mundu digital honetan, eta hedabideak arrakala guztietatik sartzen ari dira, espero gabeko eremuetaraino. Azken batean, gaur egun zerk ez ote du zerikusirik komunikabideekin, sakelan baitaramatzagu hango eta hemengo guztiak, euskarazko bakanak nahiz erdarazko ezin konta ahalak, noiznahi eta zernahi eskaintzeko prest. Hainbeste hedatu den baso zabal sarri horretan, den-denok gabiltza, gaur egun guztiok komunikabideen parte garenez gero, aldez edo moldez: bertan lanean aritzen garenek bezainbat hartzaileak ere, zein bere erara. Ispilu horren bi aldeetako batean gaude askotan, eta kontuan hartzekoa da hori, oso, euskara batuari buruz mintzatu nahi badugu, 50. urteurrena aitzakiatzat harturik baina aurrera begira.

Txillardegik, Mitxelenak, Villasantek orduko komunikabideak zituzten go-goan: egunkariak, aldizkariak, irratia. Telebista orduantxe iritsi berria zen Euskal Herriko etxeetara. Orain, guztiz bestelakotu zaigu komunikazioaren oihana, eta ikaragarri ugarritu espezieak. Hortxe daude plataforma guztietako ikus-entzuzkoak, nonahikoak bai informazioan eta bai entretenimenduan; hortxe daude euskarri berriak ere: Interneten nabigatzea Aliziarekin batera Untxi Zuriaren gordelekuan sartzea bezala da, denetik baitu barrenean: hango YouTube, hango sare sozialak, hango websailak eta *podcastak*... Batetik bestera jauziz jauzi, lehen-go helburuak motz geratu zaizkie komunikabideei, eta, tartean, euskarazkoei, helmugaratu orduko; beti berandu ibiltzeko beldurrez, untxi presatu lasterkaria bezala.

OROTARIKO KOMUNIKABIDEEK PREMIATURIK

Idatzizko nahiz ahozko estandar formalari behar duen *tornua* emateko zorian gauden honetan, bestelako adierazkizun batzuk ditugu, lehengoz gainera: komunikabideen paradigma aldatzearekin batera, premiak ugarritu egin zaizkigu hizkuntzari eta hizkerari dagokienez. Komunikabideak aipaturik informazio hutsa etortzen bazaigu burura, ikuspegi zaharkitu batez ari gara, zeren eta hedabideak gero eta gehiago dira munduaren berri emateko ez ezik bestetarako eta *festetarako* ere: entretenigarri hutsak emateko, fikzioa sortzeko, publizitatea zabaltzeko, interakzioan aritzeko... Hortik segitzen da gaur egungo komunikabideetako hizkerak ez direla mezu-igorbide huts eta hotz baterako tresnak,

ezpada hizkuntzaren aldaera orotarikoak, eta tartean direla afektibitatea, emozioak, atxikimendua eta abar. Eta, hala, oraingo euskarri hibridoetan etengabe txirikordatzen dira ahozkoa eta idatzia, batetik, eta goiko, beheko eta erdiko erregistroak, bestetik. Horrenbestez, hizkuntzari munduan gertatzen zaion gauza berbera gertatzen zaio hedabideetan ere: komunikatzeko baino gehiago, bizitzeko dela.

Gaur egun, hedabideetako komunikatzaileei ez zaie aski zero graduko estandar formal soila: huraxe izango da hizkuntza-eredu egokia *Berriako* notizia informatibo hutsetarako eta irradi-telebistetako albistegietarako, jakina, baina ez beste formatu batzuetarako; ez, esaterako, gazteentzako kontrakultura-kutsuko edukietarako. Bestelako estandar batzuk ere behar ditugu, lagunarteko hizkerara eta mintzo koloredunetara hurbilduko direnak. Batuari buruz hitz egiten dugunean, ordea, erregistro jasoarekin identifikatzen dugu, eta komunikabideetan hala izaten da maiz; erregistro jaso ez bada, formala bai, behintzat. Baina hedabideetako beste eduki askotan ez da erregistro formala behar, informala baizik; adibidez, telesailetan. Azken batean, batu informala ere bada —edo izan behar du— komunikabideen langaiaren parte: nola eman prentsan, bestela, gazte-argotean mintzatu den elkarrizketatu baten hitzak? Ingalaterrako erreginarene hizkera berean? Kolorez jantzi beharra daukagu komunikabideetako batua.

Gurpil zorotik aterako bagara, utzi egin beharko diogu estandarra idatziarekin bakarrik identifikatzeari, bai baitugu ahozko estandarra ere —zer da, bada, *Gaur eguneko* esatariek darabiltena—, eta, orobat, utzi egin beharko diogu estandarra erregistro jasoarekin edo, gutxienez, formalarekin bakarrik identifikatzeari: euskara batu doinubakar monotono beti-berdin bat ez da aski komunikabideen —eta, beraz, euskaldunon komunitatearen— premiak asebetzeko.

Erregistro formalarekin batera informala ere lantzeko, ordea, hizkera-mailak ondo bereiztea da aurreneko lana, eta ez dirudi hori lortu dugunik oraindik, komunitate gisa behintzat: zailtasunak ditugu zedarritzeko zer den erregistro formala eta zer informala. Norberak esaten duena etxean esaten duen bezala-bezalaxe idazteari *euskalki* deritzogu, ohartu gabe kontua ez dela batua eta euskalkiak aparteko bi mundu balira bezala jardutea, baizik eta hizkera-mailak eta hizkera-motak bereiztea, beste hizkuntzetan bereizten ditugun gisa berean, itxuraz modu intuitiboan, baina egiaz beste hizkuntzen erresonantzia-kaxaren indarraren indarrez irakatsi diguten *senaz*. Taberna bateko komunean «*Isorrauta / No funciona*» idazten duena ez bide da ohartzen «*Ez dabil / Esta jodio*» idazten ari dela; alegia, funtsezko auzia ez da hori idazten dugunean batuan edo euskalkian ari garen, baizik eta ea badakigun euskaraz ere testuingurura egokitzen, ea aldian aldiak eskatzen duena egiteko gaitasuna landu dugun zinez. Halako nahasmenduak aski orokorrak direnez, aintzat hartzekoak dira komunikabideei buruz ari garenean ere, nahiz eta irudiz inongo hedabiderek in zirikusirik ez

izan, zeren euskal komunikabideen komunitatearen muinari baitagozkio bete-betean; komunikazioaren esparruan funtsa den parteari, hain zuzen: hartzaileari.

ARROZTASUNA ETA AURREJUZGUAK

Honetara ezker, galdegin beharra dago: zertan da euskaldunon komunitatea, komunikabideen paradigma irauli den garaiotan? Bada, inoiz baino hobea omen da oraintxe euskararen egoera: irakaskuntzan sartua da aspaldi; administrazioan ere aurrera egin du, poliki bada ere; euskal komunikabide batzu-batzuk baditugu, eta berrituz doaz etengabe; euskal sortzaileek ez dute inongo artisten inbidiarik... Baina aurkian bertan dugu ifrentzua: jendaurreko komunikatzaile batzuen artean ez ezik hartzaileen eta hartzaile potentzialen artean ere barreiatu daude aurrejuzgu zaharberritu batzuk, han eta hemen eta goi eta behe; ez, gainera, ondore gaiztorik gabeak.

- Baga. Batua asmakizun urrun eta arrotza omen askorentzat. Lehen, erdaldun militante intolerante atorrante izan beharra zegoen halakorik botatzeko, ahazturik estandar guztiak direla *asmakizun* kulturalak. Orain, ordea, arnaguneetako gazte euskaldun petoen leloa ere bada hori. Horra hor eginkizun dugun lan printzipal baten salataria: oraindik ez dugu asmatu ondo jendarteratzen zer den batua eta zer ez, eta, batik bat, ez dugu behar bezain garbi barneratu euskara den guztia kabitzen dela batuan, aldi eta alde guztietako euskaretatik edaten duenez gero. Esaterako, ez genuke oraindik ere duda egin beharko «etxeko lanak egitera joan da» bezain batua dela «etxeko lanak egiten joan da». Euskalkitik baturako jauziak pauso bat izan behar du idazkera eta ahoskera estandarrera egokitzeke, ez inola ere hizkera batzuk zokoratzeko bidea. Seguru asko, han eta hemen oso ikuspegi murriztailea zabaldu da batuaren gainean, eta kanpoan utzi ditugu hainbat hitz, esamolde eta egitura: batzuk, behe-mailakoak edo lagunartekoak direlako —eta nola osatu estandar informalik halakoak bazterturik?—; beste batzuk, berriz, euskalki jakin baten edo bestearen ezaugarriak direlako edo, okerragoa dena, direlakoan. Batuak, ordea, bitan *aglutinatzailea* izan beharra dauka: egituraz, noski, eta euskararen ondare tradizionala arakatzean azaleratzen den altxor komun guztia bilduta, noskiago. Batuak euskalkietatik edaten du, eta bistan da euskalkiek ere edaten dutela batutik, mendeetan elkarrengandik gero eta apartatzenago aritu ondoren elkarrengana itzulirik, pixkanaka-pixkanaka; horri esker, euskaldun gehien-gehienok erabiltzen ditugu, modu aktiboan ez bada pasiboan gu-

txienez, oraintsu arte hizkera jakin batekoak edo bestekoak bakarrik ziren hitzak eta esapideak, hala nola *ados*, *ezarri*, *oro*... Beraz, hizkeren arteko zubia ere bada, elkarrengana hurbiltzen dituzenez gero. Azken batean, guk geuk nahi dugun bezain arrotza izango zaigu, baina ez gehiago, batua ez baita hor kanpoan dagoen munstro ezezagun itsusia, baizik eta gure ispilu bat, ezin edertu gaituena.

- Biga. Geure buruari baliabideak ukatzeko dugun joera erauzi ezinik gabiltza. Hainbat baliabide eta adierazpide ukatu dizkiogu geure buruari, urteetan eta urteetan, garbizalekeriaren izenean lehen, naturaltasunaren izenean orain: ez ote dira, bada, biak fenomeno bera, mozorroa aldatuta... Ez ikusiarena egin diogu gure tradizio guztiari, ahozkoari nahiz idatziari, hari fin mehe hauskor bilakatzeraino. Horrek berekin ekarri du, ezinbestean, euskararen osotasuna ere ukatzea, gauzak adierazteko modu bat bakarra egongo balitz bezala beti: «hau ala hau?» galdetzeari utzita, ez litzateke txarra «hau eta bestea» ikasteari ekitea, gero libre aukeratu ahal izateko zein erabili, dakigun modu bakarrean adieraztera kondnaturik egon ordez. Bideak itxi dizkiogu lehendik ere kamioak sasiz beteak zituenari. Esate baterako, nekez harilkatuko dugu diskurtso konplexurik *non*, *zein*, *ezen*, *zeren* eta abar erabili gabe. Beharbada, ez dago zertan halakoen apologia egin kazetaritzan eta komunikabideetan, baina gauza segurua da beharrezkoak direnean ez erabiltzeak hondamen komunikatiboa besterik ez dakarrela hala egunkariko iritzi-artikulu batean agerian uzten ez badugu ideien hari konplexua, nola elkarrizketa batean ez bagara ausartzen euskaldun peto-peto batek botatako *zergatik* menderagailua transkribatzera. Azkenean, konplexuak eta klasikoek ukazioa nahas-mahasean, eta pobrezia ondorio bakar. *Euskaldunon Egunkariaren* estilo-liburuaren lehen bertsio argitaragabea jasoa zegoen bezala, euskara gai da gai guztiak euskaratzeko, eta gehitu behar genuke euskara gai dela estilo guztiak euskaratzeko, baita diskurtso konplexu adartsuak ere. Ekar dezagun berriro gogora Mitxelenaren *Ortografia* (1968): «Egungo prosa, gaiak bereizten ez duenean, ez da hizkuntza batekoa eta batena, nazio-artekoa baizik: B. L. Whorf-ek “standard average European” deitu zuena».
- Higa. *Naturaltasunaren* gorazarre eroso zabaldu da, baita komunikazioaren arloko profesionalen artean ere. Norberari kolpetik zer ateratzen zaion, horixe omen da onena, jatorrena, eta gainerakoa, berriz, pedanteria eta artifizio hutsa: naturaltasuna da jatorreria berria. Komunikazioaren profesionalak bagagozkie, ordea, hori ez da hala gertatzen inongo hizkuntzatan: komunikatzaile profesionalak behartuta daude etengabe beren burua hizkuntza-baliabidez janztera, adierazpideak lantzerako, erregistro guztietan moldatzera hala egokituz gero. Eta aktoreek, esate baterako, gai

izan behar dute berenaz bestelako hizkerak ere tankeratzeko, pertsonaien ezaugarrietara ondo moldatuko badira. Beste kontu bat da, eta hori da gure egoera soziolinguistiko penagarriaren madrea, ikasprozesu hori zergatik den hain eroso eta hain oharkabean egina auzo-hizkuntzetan, eta hain nekosoa gure hizkuntza mendeetan pertsegitu honetan: zenbat *Bonanza*, zenbat *CSI Las Vegas*, zenbat *Big Bang Theory* ikus-entzun ditugu, guk guztiz naturalizat har dezagun haien erdara, bi aldiz pentsatu ere gabe horretaz? Euskal oasia existitzen den ez da batere segurua, baina begien bistan dago euskara oasietan bizi dela, malbizi ere bai askotan, erdarek inguraturik, baita komunikabideen esparruan ere. Erdaraz ikus-entzun ditugun telesailen milaren bat ikus-entzun bagenu euskarara bikoiztuta, haurrek *Dragoi Bola* ikusten duten bezain gozo ikusiko genuke denok, eman dezagun, *Sopranotarrak*. Baina ez: euskal komunikabideen hartzailak, gaur-gaurkoz, gehiago ahaleginu behar du inoiz lortuko badu euskarazko edukiak *natural-natural* irakurtzea, entzutea, ikustea: erakundeek eta hizkuntza-politikek ematen ez diotena berak jarri behar du, beti begiak erne, beti belarriak zoli, paperetik, irratitik eta pantailetatik euskaraz iristen zaiona eskuzabal hartzeko. Bidegabea da guztiz hizkuntza gutxituetako hiztun arruntek halako ahalegina egin behar izatea, baina *statu quo* aldatzeko eskua duenak noiz aldatuko zain bagaude, gauden lasai. Inurriarmada kultural bat behar dugu.

- Laga. Eta zer gertatzen da irakurle-entzule-ikuslea, eskubide osoz, prest ez badago euskararen oasirainoko bidea oinutsik eta eguzki-galdatan egiteko, eguna joan eta eguna etorri? Bada, honela deskribatu zuen Alex Gurrutxagak *Berrian* 2018an argitaraturiko artikuluko batean: «Euskara batuak mende Erdiko bidea eginda, pentsatzen hasia nintzen gehienok bat egingo genuela Axularren ideia harekin: alegia, euskarak egoera jakin batean komunikatzeko balio ez badigu, arazoa ez dela euskararena, hiztunona baizik. Azkenaldian, ordea, ez daukat hain garbi nire inguruan halakorik uste ote duten. Adibide xume bezain —nire ustez— esanguratsu bat: Urliak ekonomiari dagokion zeozer *El Correon* gaztelaniaz irakurri eta ulertzen ez badu, hala esaten du: “ez dut ulertzen”; testua *Berriakoa* bada, berriz, esaldia beste bat izan daiteke: “ez da ulertzen”». Ezin ukatuzkoa da asko dagoela hobetzeko euskal komunikabideen jardunean, baina ez dezagun geure burua engainatu: euskara batuaren kontra —eta, hedaturaz, euskarazko telesailen kontra, euskarara itzulitako liburuen kontra...— erabiltzen diren aurreiritzi batzuk aitzakia ederra dira bertan goxo egiteko, hau da, erdaran goxo egiteko. Komunikabideak, inoiz baino gehiago, komunitateak dira: bai profesionalak eta bai ispiluaz beste aldean daudenek osatzen dute edukia eta, beraz, baita hizkuntza-ereduak eta hizkerak ere.

TRADIZIOEN ETEN ETENGABEA

Lehengo tradizio klasikoari bizkar emanda aritzeak argaldu egiten du oraingo euskara, eta ederki gizendu, ostera, arestian aipaturiko aurreiritziak. Arazo larria dugu prosa-moten aberatsa eta zertarakoa transmititzeko, eta are arazo larriagoak, zoritxarrez, jendearen artean zabaltzeko euskal komunikabideak eguneroko-eguneroko osatuz joan diren tradizio berri koskorra ere: prentsa jeneralista eta aldizkari espezializatuak, irrati-telebistak, herri-aldizkariak... denak ere gutxi dira irakurle-entzule-ikusleei esamoldeak, kontzeptu berrien izenak eta abar helarazteko. Komunikabideak izan ohi dira bozgorailurik onenak esapideak finkatzeko, arlo bateko eta besteko terminoak ezagutarazteko, eskualde bateko eta besteko hitzak irakasteko, inor konturatu gabe ikasten ari dela, oharkabea. Euskaraz, ordea, oso nekez zabaltzen dira halakoak: nola esaten da euskaraz, edo, gutxienez, nola esaten da euskal komunikabideetan, esate baterako, *devolución en caliente*? Euskal komunikabideen jarraitzailek zorrotzenak ere ez daki, gure erresonantzia-kaxa txikia baita oso: oraingo *tradizioa* galdu egiten da sortu ahala. Lehendik egindako finkatze-lana, zoritxarrez, lehen aldia balitz bezala *finkatu* behar izaten da behin eta berriz: lan berbera behin eta berriz, gure erresonantzia-kaxak ez duelako errepika eta errepika aritzeko gaitasunik, oihartzunen oihartzun, ttakun-ttan-ttakun.

Anjel Lertxundi ere mintzatu zen, 2002ko hitzaldi batean, adierazpideen ganbaran sumatzen dugun hustualdiaz:

Euskal idazleok, gauza egunerokoenetan eta arruntenetan behintzat, gure orde zentsatu lukeen hizkuntza bat nahi genuke. Horren premian gaude. Gehiegi zentsatu gabe, senez eta berez aterako litzaizkigukeen makulu estilistiko eginak behar ditugu esalditik esaldira. Ia dena gurekin hasten dela izaten dugun sentsazio hori baztertu behar genuke.

Hala gertatzen bazaio Lertxundiri, zer ez zaigu gertatuko komunikabideetako, irakaskuntzako eta abarretako idazlari-mintzalari xumeoi...

SORTZAILEAK UGARI...

Sortzea bizitasunaren seinale da, eta hizkuntzek ere, aurrera egiteko, lehen-go transmititzea bezain premiazkoa dute lehen-goaz bestelakoa sortzea. Oztopoak oztopo, euskarak ez du galdu sortzeko indarra, baina zaina ahuldu zaio euskal asmamenari: inoiz baino idazle, idazlari, bertsolari eta bestelako sortzaile gehiago ditugu, baina sorkari anonimo gutxi; erdaren kalkoa ez denik, ia alerik

ez, hainbat gutxiago erregistro informalean. Puristen eskandalagarri, *contaminatioak* modua eman dezake hizkuntza biziberritzeko ere, baina ez da batere seinale ona euskarak ez izatea, agidanean, bere baitatik sortzeko eta sorberritzeko bizi-indarrik.

Gainera, azkenaldian burujabe eta behar bezain lotsagabe sortu ditugun apur horietan... euskararen sistematik kanpo ari gara, jo eta eraitsi, *daflipat*, *datsegit*, *damolat*, *dizerdit* eta abar jostalari horretan guztian, barrengo ezerk ez baitigu eskatu *badaflipat*, *badatsegit*, *badamolat*, *badizerdit* esateko, *banoa*, *banator*, *badaki*, *badirudi* esaten dugun gisan. Sistemarik gabeko sistema, sortzean ere nahi eta ezinean. Ez dago zertan hil-ezkilak jotzen hasi, jakina, baina ezta zertan gorde ere begien bistan dagoena.

Eta nor harrituko da, bada, horretaz guztiaz, gogoan izanez gero nolakoa den gure egoera soziolinguistikoa. Euskararen oihartzuna handitzen ez dugun bitartean, arlo asko eta askotan erdarak izango dira hegemonikoak eta, beraz, *naturalak*; euskarak, berriz, txokoetan segituko du, guztiz *natural* baina hutsal munduko plazan. Naturaltasuna guztiz politikoa baita, Bernard Shawren harako ateraldi hark gogorarazten digunez: «Amerikar zuriak, funtsean, zapata-garbitzaileen gradura behar du beltza, eta hortik ondorioztatzen du ez duela balio zapatak garbitzeko baino».

Hala eta guztiz, engainuari moztorra kenduta ere, naturaltasunaren inpostura ezinbestekoa zaie komunikabideei orotariko hartzaileak erakartzeko: estandarrean aritu, hartzaileak ere estandarrek balira bezala, hau da, estandarrea ohituak. Baina ez: euskaldunon komunitatea txikia da, ezin heterogeneoagoa, euskara-maila batekoek eta bestekoek osatua, hango eta hemengo euskalkietakoek... Zinez lantegi bihurria da hartzaileak bezain askotarikoak diren gaiez aritzea, dela makroekonomiaz, dela nanoteknologiako azken asmakuntzaz, dela onarturiko azken legearen berritasunez, baina kazetaritzak eskatu bezain zehatz eta aratz, hartzaileak eroso sentitzeko moduan. Komunikabideetako profesionalek modu bakarra dute naturaltasuna ikasteko: lantzea, eta lantzea, eta lantzea, eta lantzea... hartzaileak lanik egin gabe naturaltzat ikus dezan ezinbestean kulturala dena. Gaztigatua digu Juan Garziak: «Idaztean ere, naturaltasuna inpostura bat da, konbentzio batzuen ikasketa moztortua (ateratzen zaien moduan idazten duela esango dizu askok, zera, idaztea metabolismoari dagozkion beste kontu batzuk bezain natural eta berezkoa bailitzan, konbentzioetatik apartekoa guztiz)». Komunikabideetan ari garenek ondotoxo dakigu egunero-egunero ditugula gaztelaniaz edo frantsesez aritzen direnek ez dituzten buruhaustak: haiei dena etorri egiten zaie; guk, berriz, ekarri egin behar dugu.

Ekarri eta hartu, hartu eta zabaldu, orok eta orotara: azken batean, hizkuntza baten estandarizazioa eta normalizazioa inurri-lan kolektibo bat da.

BIBLIOGRAFIA

- EUSKALDUNON EGUNKARIA, 1990: *Estilo liburua*. Bertsio argitaragabea.
- GARZIA, J. 1999: «Minus ala kakotx (solask narrazioan txertatzeko akotazio-sistemez)». *Senez*, 21.
- GURRUTXAGA, A., 2018, «Nekazaleak eta erradikalak», *Berria*, 09-22, 18.
- LERTXUNDI, A., 2022: «Mundua, elipsiaren bidez adierazia», *Berria*, 06-12, 48.
- MITXELENA, K., 1968, «Ortografia», *Euskera*, XIII, 203-219.
- SHAW, B. In: BEAUVOIR, Simone de, 1949 (2019an ARRARATS, Irenek egindako itzulpena): *Bigarren sexua*. Elkar (Eskafandra bilduma).
- VILLASANTE, L., 1988, *Euskararen auziaz*. Oñati: Editorial Franciscana Aranzazu.

ESTILO LIBURUAK EUSKAL HEDABIDEETAN. EUSKARAREN ESTANDARIZAZIOAN LAGUN

BEATRIZ ZABALONDO LOIDI

Euskal Herriko Unibertsitatea/Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

Artikulu hau Arantzazun 2018ko urrian¹ aurkeztutako komunikazioaren bertsio osatua da. Orduko komunikazioak ere izenburu bera zeraman.

Hasteko eta behin, zera argitu nahi dut: lan hau deskriptiboa izango da, ezer baino gehiago euskarazko hedabideek argitaratu dituzten estilo liburuen berri emango baita hemen; horiek argitaratu zireneko testuinguratzea ere egingo da.

1. ESTILO LIBURUAK: ZER DIREN, HELBURUAK ETA GAIAK

[Euskera] landu gabe dago, lan fiñik gutxi dauka, gauñko eguneko gauzak adierazteko bea' ainbat itzik ez dauka, arlote dago. Beste izkuntzak ere arloteak izan ziren asieran, asko idatziaz, asko irakufiaz eta asko erabifiaz sortzen dira itzak, eta utsune ori dauka euskerak, naiz berez oso aberatsa ta edeña izan. (...)

Beste izkuntzak itz za'ak erabifli ditzakete, beste izkuntzak egunero-egunero itz befiak sortzen ari dira asmatu befiak diran gauzei izena emateko eta guk euskerarekin ori bera egiteko ¿eskubiderik ez daukagu? ¿Besteak baño gutxiago al gera?

Argia'ren Egutegia (1923)

¹ 2018ko urriaren 4an, *Arantzazutik mundu zabalera (1968-2018)* izenpean egin zen Euskaltzaindiaren XVII. Biltzarrean, Euskara Batua 50. urteurrenaren karira.

Oso zabal esanda, estilo liburuen helburua hauxe da: erakunde batean autore askoren artean egiten diren lanetan, egile horien egiteko moduak bateratzea eta azken produktua koherentzia zaintzea: hizkuntzaren arloan bezala, baita itxuran eta forman edo diseinuan ere; azken batean, enpresa edo instituzio jakin horren identitatea zaintzeko modu berezia eskaintzen dute estilo liburuak. Parte hartzen duten autore guztien lanek itxura bateratua eta osotua erakusten dute horrela, ez sakabanatua edo barreiatua.

Estilo liburuak hizkuntzaren erabilerari, diseinuari (koloreak, letra moten banaketa, espazioaren atontzea...) eta abarri erreparatzen diete, zertarako tresna diren. Hala, delako obra horrek bateratasun bat erakutsiko du, pertsona askoren artean eginga izan arren. Obraren ezaugarri nagusietan emaitza bat eta bedera ontzeko tresna direnez estilo liburuak, etxearen ikuspegia batu eta elementu guztiak bat etorrazteak dute helburu eta xede.

Asmo horrek erakusten du erakundeak baduela lana ondo egiteko ardura eta joera, bestela esanda, ekoizpenaren kalitateari begiratzeko grina, eta erakundearen kulturaren eta erantzukizun korporatiboaren ikur gisa uler daiteke hori. Casalsek (2009) dioen moduan, «[erakunde batek] estilo liburu bat izatea kalitate marka bat eranstea da».

Edozelan ere, profesionalek beren lanbide edo egitekoen premietatik eratu diren lan tresnak dira estilo liburuak eta sektore bateko eginkizunei erantzuteko sortuak. Hala, bada, normalean, taldean eginak izan ohi dira («profesional horien arteko sinergiak aprobetxatuz» (Casals 2009)): eguneroko lanean azalerritzen diren arazo, oztopo, kezka, zalantzetatik osatzen den gai bildumari irtenbidea ematen saiatzen dira eta, ahal bada, etorkizunari aurrea hartzen.

Lan kolektiborik bada eta estilo libururik sortu bada inongo enpresatan, hori hedabideen sektorean izan da, eta orain arte aipatu ditugun ezaugarriekin eta moduekin artikulatu dira, dena delako hedabidearen egunerokoari erantzuteko.

Estilo-liburuak eta erredakzio-estatutuek kazetariengandik gertuen dagoen lanbidearekiko erregulazio profesionala jasotzen dute, kazetariak lanean diharduen enpresan dituen eskubide, betebeharrak eta jardunaren mugak biltzen baitira bertan. Esan daiteke estilo-liburuak kazetarien barne-erabilerarako gidaliburu paregabeak direla.

Estetika- edo diseinu-arauak, idazketa-arauak, arau teknikoak, hizkuntzaren erabilerari buruzko arauak, deontologia eta kazetaritzaren etikari dagozkion aholkuak eta aipamenak, kazetaritza ulertzeko modua eta hori praktikara eramateko moduak, edota, legearen arabera arazorik ez izateko jarraitu beharreko arauak batzen dituzte estilo-liburuak (Basterretxea, Pastor eta Aiestaran 2013: 27).

Le Monde egunkariko zuzendari ohi Edwy Plenel-ek zioen moduan, «gardentasun ariketa bat da [estilo liburu argitaratzea], eta ezinbestekoa da gure

kazetak irakurleekin duen kontratua are estuagotzeko». Kazetak irakurleei eskaintzen die estilo liburua ez soilik zelan lan egiten duten adierazteko, baita zer betetzeko prest dauden erakusteko ere; eta horrek liburuan adierazitakoa betetzera behartzen du kazeta: irakurleekin duten konpromiso horri «irakurketa-kontratua» esaten dio Plenelek (2003).

Estilo liburua, alde batetik, jaio diren sektore edo arloko beharrei erantzuteko osatzen dira, eta, beste alde batetik, alderdi komunikatiboa dute langai. Gurean, ez da alderdi bat bestea baino hutsalagoa izan: lan munduko profesionalek euskaraz ekoiztako obrarik ez da izan, eta horrek hutsune handia laga du edozein lanbidetan eta lanbide horren komunikazio eginkizunetan ere: zer nola izendatu ez da jakin askotan, eta, asmatu denean, ez da ikasmaterial bihurtu ez eskoletara eraman, eta gutxiago hedatu da gizarteko beste alor batzuetan.

Lan munduko goi funtzioetarako baztertuta egon den hizkuntza izan da euskara. Obra idatzirik ez eta transmisioan ere eten izugarria izan da, batetik; eta bestetik, berri-berritik egiten ikasi eta asmatu behar izan dugu. Horretan dihardugu han eta hemengo arloetan eta lanbideetan.

Hori gutxi ez dela, badakigu jakin euskaraz idatzi nahi izan dutenek, idazleek, hizkuntza estandarizatu gabearen oztopoa aurkitu izan dutela duela urte gutxi arte. Literaturan bezala, kazetaritza testuetan ere agertzen da kezka hori; hedabideen sorreratik bertatik dator gabezia horren ardura, Ipar Euskal Herrikoak izan edo Hego Euskal Herrikoak informazio kazetak. Hona adibide bana:

Gaseta hounen hastiarequi, ezta tchipi içan goure embrassia, eia çouin herri edo probincitaco Uscaraz, Escaraz, Eusqueraz edo Hescuaraz haïtu eguin behargunian izquiribatceco. Hasteco, cer icen emanen dugu egun finitcen-den hilabeteari: Arramaïatça, Ekhaïña, Errearoa? Hobe liçate guisa-batez gouretaco, hobequi counprenituric içateco, Uscara-bat-baïcic ezpaliz; eta horren-gagnen, erran ahal dioquegu, goure aberatstarçunian praübe guirela. Cer eguin? Ahal beçala imprimatu, batian Ciberoutarra, bestian Bache-Nabartarra, Laphourtarra edo Guipuzcoarra, iracourçaliac Uscara subertiac oro balaquitça beçala, eztaquitçanac ikhas-bitça.

*Uscal Herrico Gaset*a, 1848eko ekainak 30. 1. zenbakia

Agusti Xaho

Gauř dan egunean euskaraz beař bezela idazten, ez da, ez, lan eřeza; eřiak egiten dun bezela idazten bařdezu aldamentetik iři-pařez asiko zaizkizu, ori ez dala euskera esanaz, lautik iru erderazko itzak dirala eta iseka edo burla egiñaz.

Garbi idazten asten ba`zera beřiz, erderazko itzak alde batera utzi ta lengo liburu zařetan dauden itzak erabiřiaz ta beřiak sortuaz, beste aldetik asiko zaizkizu pařez ta burlaka, ori ez dala euskera, txinoa dala, ez dula iñork aditzen, euskera beřia dala ta ořelako beste gauza asko aurpegira esanaz.

Argia'ren Egutegia, 1923

Euskal hedabideetako estilo liburuetakako asmoetan, munduko gainerako hedabideekin homologatzeko intentzio bat antzeman daitekeela esango genuke; euskara beste edozein hizkuntzaren parera ekartzeko borondatearekin batera —ezina ekinez egitearekin—, euskarazko hedabideak ere komunikazio funtzio behinenari erantzuteko gai direla frogatuz.

Estilo liburuak hedabideekin lotuko ditugu lan honetan, baina kome-ni zaigu gogoratzea estilo liburuak, berez, ez direla bakarrik hedabideetakoak. Erakunde, enpresa, unibertsitateek ere sortu izan dituzte berenak. Azken urteotan asko ugaritu dira euskarazkoak ere; argitaratu direnen artetik, horra, esaterako, *IVAPeko estilo liburua* (1998, 2005), *UPV/EHUko Estilo Liburua* (2009, 2017), *EIMA-Euskal Ikasmaterialen estilo liburua*² (gaika argitaratua: ahoskera, puntuazioa, ortotipografia, letra larrien erabilera, morfosintaxia, onomastika, kalko okerrak), ezagunetarikoa batzuk aipatzearren. Batzuetan, erakundearen barruan, lan jakinetarako sortu dira (webgune bat sortu edo berri behar denarako, eskola material eta hiztegi jakinak egiteko, entziklopediagintzarako...), baina mota horietako euskarazkorik ez da argitaratu, barne erabilerarako gorde izan dira eta³.

Badira estilo liburuen gisako eskuliburu eta gidak ere: *Ekodiseinurako Eskuliburu Praktikoak. 7 urratsetan Ezartzeko Eragiketa* (2000) (Eusko Jaurlaritzaren Lurralde, Antolamendu, Etxebizitza eta Ingurugiro Sailak agindutakoa); *Danobaten Tailerreko Eskuliburu Teknikoa* (2004, 2009); Emakundek argitaratutako hainbat gida eta eskulibururen artean, *Euskararen erabilera ez sexista* (2008) edo *Nola landu kirolari buruzko informazioak genero ikuspegitik* (2018). Eta abar.

Nolabaiteko ‘eskuliburu’ horiek lan honetan bazter uzteak ez du esan nahi euskararen normalizazioan beren funtzioa bete ez dutenik. Baina azterketa horri ekiteak ez daukagun toki bat hartuko luke, eta beste xehetasun batzuetan sartzea eskatuko.

2. EUSKARAREN TESTUINGURU SOZIOLOGIA

Euskarazko prentsaren analisisa, prentsa bera hizkuntzaren manifestapen bat denez gero, neurri handi batean euskararen egoera eta garapena ezagutzeko datza. J. Diaz Noci, 1995

² Paperezko argitalpena egin zuen Eusko Jaurlaritzak atalka, liburuxka banatan, eta aldi berean sarean jarri zituen liburuxka guztiak, edonorentzat eskuragarri eta erabilgarri izan zitezten. Ikus gune honetan: <<http://www.euskadi.eus/beste-proiektu-batzuk-euskara/web01-a2heusk/eu/>>.

³ Badakigu jakin, esaterako, ETBko Euskara Sailak *Hasiberriak. Euskararen gaineko irizpideak* (2001) izeneko barne-txostena egin eta partekatu zuela *Hasiberriak* telesailean lanean aritu ziren profesionalen artean (Larrinaga 2008).

Jakina denez, historikoki, euskararen lurralde geografikoa oso zabala izan da gaurkoarekin alderatuta, nahiz eta ikuspegi sozialetik begiratuta agian ez duen egungoa bezainbesteko espaziorik bete; izan ere, Anautek (2013) dioen bezala, euskarak aspaldi-aspalditik izan ditu aldeko eta kontrako indarrak: «Euskararen iraupena bermatzen lagundu diguten indarrak, eta euskara hemendik lekutzea bultzatu duten indarrak. Historian jauzi handiak emanez egingo dugu aurrera atal honetan».

Erdi Aroan sortu zen Nafarroako Erresuma (lehenago, Iruñeko Erresuma), eta, idatzizko frogak urriak izan arren, aski ziurra dirudi herritar gehienek hizkuntza euskara izan zela luzaz, eta hizkuntza bakarra ere bai, sarritan —herria ez ezik, jauntxoak eta errege gorteko eta goi estamentukoak ere euskaraz mintzo ziren eta. Eginkizun idatzietarako, baina, latina lehenik eta gero hizkuntza erromantzeak baliatu zuen.

Euskarak idatzizko literatura tradizioz ez zuen izan XVI. mendera arte; ahozkoa, berriz, oso aberatsa. Baina Erdi Arotik hasita dator euskara espazio eta eginkizun sozial jakinetara mugatzea: «Erdarak, lurraldeetan baino areago, betekizun sozialetan egin zuen aurrera» (Anaut 2013: 62).

Aro Modernoan aldaketa sakon eta azkarrak gertatu ziren gizartean, oro har, Europa osoan: feudalismoa itzaldtu —emeki-emeki gizarte burgesa sortzen hasten da— eta estatu modernoak sortu ziren, Ameriketarako bidea urratu zen, filosofiarren eta zientziaren pentsamendua irauli zen, erlijio-sistemaren aldaketak eta abar.

Aro honetan hasi ziren autore euskaldun batzuk lehenengoz aldarrikatzen jendea euskaraz alfabetatu eta eskolatu beharra zegoela. Hala, Leizarragak —Ipar Euskal Herrian— horretarako idatzi zuen *ABC, edo Christinoen Instructionea* (1571)⁴; Kardaberazek —Hego Euskal Herrian— ere halatsu bi mende geroago *Euskeraren berri onak* (1761)⁵. Nola lehenengoak hala bigarrenak irakurtzen eta idazten ikasteko euskarazko bokalak eta kontsonanteak (diptongoak...) zein diren azaltzen dute eta ortografia arau minimo batzuez dihardute. Kardaberazek xehetasun eta neurri handigoz ematen ditu euskarazko arauak eta ikasbideak. Euskara bat zelako ideia ere argi azaldu zuen.

Garbi dago herritarrek kristau bidean sartzeko helburua zutela autoreok, baina ezin da ahaztu, aldi berean, herri xeheari euskaraz irakurtzen, idazten eta ondo hitz egiten ikasteko liburuak ere bazirela aipatu ditugunak. Irakaskuntza horretan jardungo direnei instrukzioak eta jarraibideak ematen zaizkie. Hala, herri xehea alfabetatzeko intentzio bat ere badago, herriak dakien hizkuntzan gainera, ez politikako zerbitzari eta goi karguek eta elizgizonen baliatzen zituzten hizkuntzetan (latina, erromantzeak, gaztelanaia, frantsesa...).

⁴ Helbide honetan: <<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/L/LeizarragaAbc.htm>>.

⁵ Helbide honetan: <<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/K/KardaberazBerriOnak.htm>>.

Estatuen sorrerak, besteak beste, komunitate propioaren ezaugarrien goratzea ekarri zuen; hala nola historia, literatura, artea, hizkuntza eta abar. Europako estatu sortu berriek beren hizkuntzaren defentsa sutsua egin zuten, latinak goi funtzioetarako zeukan tokia hartu —erreforma protestanteak lagundu zuen horretan— eta, bide batez, nazio eraikuntza indartu nahian⁶. Baina:

Euskaldunok ezin izan genuen aukera hori baliatu. Hasteko, Aro Modernoa hasteko gure eremuak konkistatuta zeudelako. (...) Arrotz-herri eta -estatuek ez zuten zalantzarik hizkuntza ofiziala zein izanen zen erabakitzeke. Iparraldean ere izan zen aukera bat, baita bidea egiten hasi ere, Erreginak berak babestutako Leizarragaren lanekin esaterako, baina gero horrek ez zuzen segidarik izan, eta euskara kultur hizkuntza bihurtzeko aukera bat galdu zen. (Anaut 2013: 69)

xviii. mendera arte erdaren presentziak ez zuen euskararen nagusitasuna gehiegi higatu; handik aurrera, ordea, prozesua azkartuz doa, eta hizkuntza ordezkapena gauzatuz eta errotuz: besteak beste, borboitarrek iritsi ziren Espainiara, eta berehala ezarri zuten gaztelania hizkuntza ofizial bakartzat, behar ziren neurriak eta debekuak ezarri —lehenagotik ere ez izan gutxi-eta— hizkuntza ordezkapena helburu zuten politika zehatzak.

Aro Garaikidea ere [1789-1876] aldaketa sakonen aroa izango da: ekonomikoak, politikoak, sozialak, demografikoak, kulturalak eta linguistikoak. Gerrak, industria iraultza, migrazio itzela, populazioaren hiritartzea, eskolaren hedatzea, soldaduskara joan beharra, komunikabideak sortzea, aduanetarako eta trenbideak egiteko langile asko etorri zen kanpotik, erakunde politikoak... xix. mendean, bereziki garrantzitsua izan zen industria iraultza... Foruak ere guttiz galdu ziren.

Literatur obretatik begia altxata, euskarazko almanaka eta egutegiaren tradizioa aipatu behar dugu hemen, Leizarragarekin hasi zena Bibliarekin batera *Kalendrer*a (1571) argitara ematean, ‘Bazko noiz den jakiteko’ (Intxausti, 2008)⁷. Almanakak eta egutegiak egunkari modernoan aurrekaritzat hartu ohi dira (Alkorta eta Zuberogitia 2009; Basterretxea, Pastor eta Aiestaran 2013; Díaz Noci 1995).

Intxaustiren arabera (2008), ez da baztertzekoa argitalpen mota horrek izan duen pisua euskara idatziaren historian; kontrara baizik, oso gogoan har-

⁶ Europako ekialdean askoz lehenago hartu zituzten bertako hizkuntzak Mendebaldean baino (Zuazo 2005: 22)

⁷ Joseba Intxaustik euskarazko almanaka eta egutegiak aztertu zituen artikulu honetan: xix. mendeko almanakak aipatzen ditu lehenik (Ipar Euskal Herrian ugariago izan ziren); ondoren «egutegi-tako» gisa argitaratutakoei erreparatzen die (hauek Hego Euskal Herrian izan zuten tradizio handiagoa).

tzekoa ere bada, izan duen irakurle kopuru handiarengatik («Euskal Herrian ere irakurle leialak izan dituzte, liburuek baino gehiago» (2008: 241)). Intxaustirekin batera pentsatzen dugu herri xeheak irakurtzen ikasteko eta ohitzeko tresna paregabeak izan zirela.

Irakurleria hain zabala izateko, pentsatu behar da jende askorengana iritsi zirela egutegiok eta askok zekitela euskaraz irakurtzen. Bestela, ezinezkoa da horrenbesteko arrakasta izatea. Eta horrek adierazten du jendea alfabetatuz joan zela poliki-poliki, bertako kulturari eusteko gogoa zutela, literatur eta erlijio hutsezko lanez gain, almanaka eta egutegietan eskaintzen zen informazio praktikoa ere gogoko zutela irakurleek —are, horren gosea eta premia ere bazutela—. Irakurgai xume eta erraz ulertzeko eran emanak izan ohi ziren, eta luze-laburrean ere batere nekagarriak ez.

1789ko iraultza hizkuntzarentzat ere izan zen mugarri: frantsesa izendatu zuten Frantziako hizkuntza, eta Euskal Herriko herrialdeetako administrazio burua kanpora eraman, Pauera hain zuzen. Handik aurrera euskarak prestigioa galtzen jarraitu zuen, lehendik zetorren joera bati segida emanez. (...) Hegoaldean, XIX. mendean, aipatzekoak dira zentralizatzeko joerak, eta karlistaldiek utzitako ondorioak (1833-1839 eta 1872-1879).

Estatuaren hizkuntza politikaren norabidean ez zen aldaketarik gertatu. Agerikoa edo isilekoa izan, espainola nagusitzea eta hedatzea zuen helburu. Frantzia berdin; emaitzak gorabehera, frantsesa hedatzeko eta gainerako hizkuntzak ordezkatzeko prozesuak eta ahaleginak ez baitzuen etenik izan. (Anaut 2013: 84)

XIX. mendearen erdialdera, kazetaritzaren loraldia gertatzen da Europa osoan; herrialde bakoitzak bere hizkuntza baliatu zuen, nola ez. Euskal Herrian ere agerkari askok ikusi zuten argia, baina, Bidasoaren alde banatan bere modura, frantsesa-euskararen eta gaztelania-euskararen arteko hizkuntza-dantzan kaleratu ziren: erdal elebkarrez ari zirenek hizkuntzaren batere kezkarik gabe (estandarizazioa eta normalizazioa berezkoak balituzte bezala), eta euskara partez edo osorik baliatu zutenek, zer moldetan aritu beharko ziren kezkaz, eta irakurleak alfabetatu behar gorriari ere aurre egin nahian.

Orduan sortutako euskal agerkariek bi tradiziori jarraitu zieten: Iparraldekoa (*Uscal Herrico Gasetta*, *Eskualduna* eta garaiko almanakak, besteak beste); eta Hegoaldekoa (bizkaieraren eta gipuzkeraren aldeko —bakoitza bere ideologiari tiraka— agerkarien artean, *Argia* asterokoa nabarmendu behar da, horrek finkatu baitzuen hizkuntzaren batasuna).

Euskarazko prentsan batik bat hizkuntzaren aldagai estandar baten bila ari dira, eta horrek sortzen dituen buruhausteez idazten dute, agerkarien orrialdeetan nahiz haiekin bota zituzten almanaka edo urtekarietan («Egutegiak», garaiko

hizkeran). Javier Diaz Noci irakasleak (1995) sakon aztertu zituen euskarazko kazetaritzaren hastapenak eta lehen loraldia *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1939)* liburuan. Halaber, ASJU aldizkarian (1994) argitaratu zuen artikulu batean, garai bereko egunkari eta aldizkarien hizkuntza ereduak hartu zituen aztergai.

Diaz Nociren lan eskergatik gure gaiarekin lotutako datu bakarra ekarriko dugu hona⁸. Irakasle horren aburuz, 1923ko *Argiaren Egutegian* argitaratutako idaztarauak gure garaiko estilo liburuek egindako lanarekin pareka daitezke:

Gaurko liburuetan (EiTBren *Euskarazko albistegietarako esku-liburua* eta *Euskaldunon Egunkariaren estilo liburua*, biak 1992an argitaratuak) komunikabide bakoitzean hizkuntz-batasuna lortzeko erabili behar diren arauak ezartzen dira, zalantzak argituz. Gaur egun euskara batua finkatua eta onartua da, beraz oinarrizko hizkuntza, barietate estandarra alegia, badago. *Argia*-ren garaian, aldiz, ez. Horregatik, bere estilo liburua beste behar batzuen erantzuna da. (Diaz Noci 1994: 815)

Argia astekariak eginkizun pedagogikoa ere hartu zuen bere gain, hala esan badaiteke, sarri bai sarri irakurleak euskaraz irakurtzera eta idaztera ere bultzatzen baitzituen bere orrietan. Euskara erraza erabiltzeko aholkuak ematen zituen, ez soilik hiztegi kontuetan, baita joskerari lotutakoetan ere. Arestian aipatutako idaztarauetatik harago zihoazen aholkuok, baina ez ziren astekariko atal finko batean edo gehigarri batean bildu.

1920ko eta 1930eko hamarkadetan agerkari ugari sortu ziren —literaturari edo erlijioari emanak gehienak—, baina 1936ko gerrak euskarazko ekoizpen oro zapuztu zuen: Franko diktadorearen jazarpenak medio, besteak beste. Hego Euskal Herrian, *Argia* astekaria izan zen bi hamarkada horietan luzeen iraun zuen argitalpena, baina gerra sartu zenean itzaldu zen betiko (1921-1936). Ipar Euskal Herrian *Eskualdunak* aldizkari elebiduna lehenago hasia zen plazaratzen eta gehiago ere iraun zuen (1887-1944); *Herria* haren oinordeko asterokoak jarraitzen du oraindik, euskara hutsezko informazioa plazaratzen.

Gerra garaiko *Eguna* kazeta elebidunak ez zuen idaztaraurik edo, gaurko begiez ikusita esango genukeen bezala, estilo libururik osatzeko betarik izan; beste premia eta helburu batzuk zituen egunkari hark, eta sei hilabeteen aritu ziren idazleek ere apenas zuten kazetari eskarmenturik (Agirreazkuenaga 1989: 102). Autore honek gogorarazten digunez, baina, egunkaria ateratzeko ardura zuten Agustin Zubikarai eta Eusebio Erkiagak beren gain hartzen zuten herrietatik heldutako kronikak eta artikuluak zuzentzeko eginkizuna, beti ere euska-

⁸ Ez da gure lanaren helburua argitalpenetan erabilitako hizkuntza ereduak xehatzea.

raren batasuna xede zutelarik. Beraz, garbi esan daiteke kazeta honetan ere izan bazela hizkuntzaren zaintza eta bateratzearen kontzientzia.

Gerrako eta gerra osteko urte ilunetan, euskarak etxe zokoetan baizik ez du tokirik: Franko diktadoreak debekuak eta zigor galantak ezarri zituen euskaldun jendearentzat eta bortizki jazarri zituen aurka egin ziotenak. Ipar Euskal Herrian, ez zuten horrelako oztopo larririk izan euskarazko argitalpenek, eta, gehiegi nabarmendu gabe, baina, plazara iristeko modua izan zuten.

Hego Euskal Herrian, pentsaezina zen ia euskarazko inolako ekoizpenik egitea egoera horretan. Idatziz baizik landu ez zen euskarazko kazetaritza xume hura, mutututa geratu zen urte batzuez. Erbestean aiseago eta Euskal Herrian erlijioaren babespean-eta aurkitu zituen zirrikituetatik ernatzen hasiko dira berriro euskarazko aldizkariak 1950eko eta 1960ko hamarkadetan, «Espainiako legeak apur bat malgutu zirela baliatuta» (Alkorta eta Zuberogoitia 2009: 73). Informazio orokorra lantzen zutenen artean, *Zeruko Argia*⁹, *Anaitasuna* (1953-1982) eta *Goiz Argi* (1958-1982) nabarmendu behar dira. Hirurek egin zuten euskara batuaren aldeko hautua.

Gure lan honen gaiari dagokionez, argitalpen horietako batek ere ez zuen estilo liburu propiorik argitaratu. Hala ere, arduradun eta idazle nor ibili ziren kontuan hartuta, ez da zaila eratorzea euskara batuaren alde egite horretan, garaian urratzen hasitako hizkuntzaren batasun bideei jarraitzen zietela, nola ortografian hala hizkuntza moldeetan ere: *Batasunaren Kutxa* liburuak betetako funtzioa nabarmentzekoa da hemen¹⁰.

⁹ Euskal Herri guztira hedatutako aldizkari honek gorabehera handiak izan ditu, kaputxinoek 1919an sortu zutenegero: «Espainiako Gerra Zibilaren hotsek *Zeruko Argia* isilarazi egin zuten 1936an, baina Iruñeko kaputxinoek 1954an berrargitaratu zuten hileroko maiztasunarekin. Hala ere, ezin izan zuten zentsuraren bortizkeriatik ihes egin eta 1960an Informazio eta Turismo Ministerioak emandako agindu batek kaleratzea galarazi zion. 1963an *Zeruko Argia* eraberritua birkaleratu zen. Astero kaleratzen hasi zen eta informatibo bilakatu zen, Agustín Ezeizaren ekimenez» (Basterretxea, Pastor eta Aiestaran 2013: 34).

¹⁰ Berezirik bada, berezia izan zen *Batasunaren Kutxa* izenpean Euskal Idazleen Elkarteak argitaratu zuen liburukia, 1970ean (Gabriel Aresti eta Xabier Kintanak moldatuta, Koldo Mitxelena begiradapean). Garai hartan ez zen estilo libururik aipatzen inguruko erdaretan ere, baina beharbada gaurko begiekin ikusiz gero, izan zitekeen Euskal Idazleen Elkartearen nolabaiteko estilo liburu, edo garaiko idazleena behinik behin. Euskara batuaren aldeko hautua egiteko konpromisoa erakutsi zuten 63 idazlek, «Baionako zina eta mezua» atalean agertzen denez. Horrez gainera, batasunaren biderako aditz paradigmak, izenen deklinabidea eta 5.810 hitzeko hiztegi batua zekarren: garaiko idazle gehienek —batasunaren aurka jarrera aktiboa erakutsi zutenek salbu— bat egiten zuten euskararen produkzio idatzian erabiliko zituzten jarraibide haietan. Euskara batuaren erabakiak garatzeko eta zabaltzeko helburua zuen liburuak, eta Baionako mezu haren sinatzaileek berdin aplikatuko zuten literaturan, akademiako lanetan edo informazio generoetako idatzietan. Alde horretatik, erruz gainditzen zituen edozein elkartek gaur egingo lukeen estilo liburu baten helburuak.

Irratigintzari dagokionez, jarraitutasunez eta egunero emititzen zuen euskarazko irrati emisorarik ez zen izan 1960ko hamarkada arte. Loiola Irratiak 1961eko abuztuan hasi zuen programazioa. Euskara batuan aritu ziren, eta toki garrantzitsua bete zuen frankismo beteko komunikazio-basamortuan: euskararen eta euskal kulturagintzaren hedatzea eta hizkuntzaren ahozko nolabaiteko eredu batua egitea nabarmendu izan zaio gehienbat. Garaiko giroan ez zen erabaki erraza izan:

Esan ohi zen, idatzietan erabiltzen hasi ginen zorioneko «h» hura ez zela kristaua, marxista baizik. Eta euskara batuak euskalki guztiak hondatuko zituela eta abar. Baina berrizaleek ere bereak eta bost egin zituzten hitzak eta esaldiak asmatzen, sarritan euskara klasikoari iruzur eginez. (Arregi 2010: 65).

Polemika politikoaz harago, Euskaltzaindiak *h* letra euskarazkoa zela ebatzi zuen eta bere bidea egin zuen euskara estandarrean.

Orduko euskarazko komunikabideetan —irratietan bezala, idatzizkoetan— estilo libururik ez zen, jakina. Arregik, hala ere, Herri irratietan hobesten zituzten eredu berri ematen digu:

Nik, oñatiarra izanik, banuen nolabaiteko konplexu bat, ustez, nire Oñatiko euskara ez zela dotorea eta beste zenbait euskalki baino itsusiagoa, pobregoa zela. Dena den, komunikabideen mundurako, ezinbestekoa zela euskara estandarra, hori garbi zegoen. Honetan eskertzekoa izan zen Liturgiako testuak eta abestiak euskaratu zituztenen lan aipagarria. Meza-liburu eta Salmo libururako ez zuten hirik jarri; baina erabili zuten euskara, zalantzarik gabe, bikaina zen, dotorea eta erraz ulertzeko modukoa. (Arregi 2010: 65)

Loiolako Irratiaz landa, Euskal Herritik bertatik eta kanpotik emititzen zuten irrati euskarazko jarduna oso bazterrekoa zen, ia deusa eta anekdotikoa. Lan honetan, estilo liburuaren gaiari heltzeko helburua besterik ez daukagunez, ez ditugu aipatuko komunikazioaren arloan izandako jazarpen politikoak, Loiola Irratiak berak jasandako atentatu, itxiera eta bestelako gorabeherak.

1980ko hamarkadan martxan jarrita zeuden beste irrati batzuk edo abiaztzekotan, Euskadi Irratia besteak beste. Hura martxan jartzeko, Inazio Arregiri deitu zion Ramon Labaienek, eta pentsatzekoa da, haren eskarmentu eta lan egiteko moldeez jantziko zuela irrati sortu berria, baita jarraitu beharreko euskara ereduari dagozkion kontuetan ere.

Telebistagintzari dagokionez, euskarazko lehen emanaldiak aipatzean Jose Mari Iriondoren jardun profesionala ekarri behar da gogora: Televisión Española egindako saioak: 1965 eta 1966ko pilota partiden finaletako zuzeneko esatari jardun zuen (Ubeda 2008). Geroago, 1975-1983 bitartean, RTVEko

Euskalerrria saioaren gidari jardun zuen. Loiola Herri Irratiko esatari zen aldi berean. Eta irratiko estilo eta eredu berarekin mintzatu zen kameren aurrean ere.

Euskal Irrati Telebista korporazio publikoa 1982an sortu zuen Eusko Jaurlaritzak; Euskadi Irratiko emankizunak urte horretako azaroan hasi ziren eta Euskal Telebistakoak Gabonzahar gauean. Handik 10 urtera argitaratu zen etxe horrek atondutako *Euskarazko albistegiatarako esku-liburua*.

3. HEDABIDEETAKO EUSKARAZKO ESTILO LIBURUAK

Totes les llengües modernes disposen d'un estàndard, en la formació del qual els mitjans de comunicació hi tenen un paper molt important.

F. Vallverdú, 2000

Komunikabideen hizkuntz ereduaren paretua izaten da, neurri handi batean, batez besteko estandarra, baita mintzaira indartsu normal(izatu)etan ere.

Irene Arrarats, 2015

Nola atondu zuten, bada, Diaz Nocik aipatu digun *Argia* astekariaren «estilo liburu» hori? *Argia* 1921ean hasi zen argitaratzen, eta bigarren egutegian, 1923koan alegia, «Euskera ta beste hizkuntzak» izeneko atalaren barruan eman zituen Diaz Nocik aipatu dizkigun idaztarauak. Atalaren izenak iradokitzen duen bezala, hizkuntzei buruzko jakintza entziklopediko labur bat ematen da, eta munduko beste hizkuntzen ondoan kokatzen dute euskararen izaera eta egoera. Azken partean ezarritako azpiatalak dira «estilo liburu»: 'Euskal agaka' (alfabetoa), 'Izen biurketak (deklinazioa)', 'Izen ordezeko batzuk', 'Aditz biurketak batzuk', 'Beste era' (Nor aditz batzuen lehenaldia erakusteko), 'Beste aditza (zer gabea) —Lenengo era eta Bigaíen era' (Nor eta Nor-Nori aditz paradigma, zuka eta «ika» gizonari eta andreari; orainaldian eta lehenaldian), 'Aditz biurketa (zerkikoa) — Lenengo era eta Bigaíen era' (Nor-Nork eta Nor-nori-nork zuka eta «ika» gizonari eta andreari); 'Aditzaren beste biurketak' (aditz izenei buruz).

Bistan denez, hizkuntzaren alderdiari begiratzen zion atal horrek. Hain zuzen, kolaboratzaile gipuzkoarrek eta bizkaitarrek idazten zuteneguz egunkarian, aditz eta deklinabide forma bateratuak proposatzen dira bertan.

Ez urte horretako Egutegian ez aipatu dugun Euskararen atalean, ez dago sinadurarik, baina badakigu Garitaonandia apaiz zaldibartarrak zuzendu zuela *Argia* urte askoan: bizkaitarra izan arren, gipuzkeraren defendatzaile handia, eta batasunzalea.

Herritik hurbileko hizkuntza nahi eta erabili zuten *Argiakoek*, baina ez araurik gabea. Eta helburu oso garbia zuten: ahalik eta irakurle gehienengana iristea.

Egutegiaren irakurleei zuzendutako atala izan arren —astekariak zituen baino irakurle gehiago zituen—, zalantzarik gabe, egunkarian idazten zutenen artikuluek koherentzia eta batasun minimo bat izatea ere nahi zutela erakutsi zuten, irakurleak gero eta errazago barnera zitezen euskarazko irakurtze ohituretan. Asmoetan, beraz, esan daiteke idazteko aholku eta arauak bazutela —gaurko begiez begiratuta— nolabaiteko estilo liburu baten taxua.

Hurrengo jauzia Euskara Batuaren garaira egingo dugu, eta beste estilo liburu batzuk hartuko ditugu hizpide hemen. Hasteko, lehen aipatutako EiTBrera eta *Euskaldunon Egunkariaren Estilo liburua*, biak 1992an argitaratuak, hila bete gutxiren aldearekin¹¹.

Lehena, EiTBrera kaleratu zen, 1992ko udazkenean. ETB sortu eta hamar urtera, hain zuzen. Garaiko EITBko zuzendari nagusi Zarraoak aurkezpenean gogoratzen duenez, irratietan bazen esperientziarik, baina ez telebistan, eta, hala, euskara ikus-entzunezkoen arloan lehen aldiz sartu zen EITBrek¹².

Hamar urte horietan, etxeko kazetarietzako eskuorriak eta materiala osatua zen, eta eguneroko lanean erabiltzen zuten. Izenburutik beretik antzematen denez, albistegietara begira egindako eskuliburua paratu zuten: «Euskal Telebistako kazetariei lagungarri gertatuko zaien kontsulta eta gida liburu erabilgarria». Azpimarra artikulua honen egilearena da. Izan ere, gogoratu behar da Telebistarako zela zehaztu zutela, eta ez Irratirako (edo bietarako). Eta hori, gutxienez, harrigarria egiten zaio edozein irakurleri, korporazio bereko hedabideak izanda Irratia eta Telebista. Hori gutxi ez dela, esan behar da euskal irratiek ez dutela sekula beren jardunerako estilo libururik argitaratu. Baina, zalantzarik gabe, liburu horretako atal guztiak baliatuko zituzten irratiko profesionalak ere.

Euskaldunon Egunkaria 1990eko abenduaren 6an plazaratu zen, eta aurretik, urte horretako uda-udazkenetan egin ziren simulakro eta 0 zenbakietarako jada *Estilo Arauak* (1990, uztaila) izeneko liburuxkarekin aritzen ziren lanean kazetariak. Koldo Izagirrek eta Josu Landak atondu zuten, eta barruko erabilera besterik ez zuen ezagutu.

Egunkaria kaleratu eta 3 hilabetera, bertsio hobetua jarri zieten kazetariari mahai gainean: *Estilo liburua* (1991, martxo) zuen izena bigarren honek. *Egunkaria* kaleratu eta bigarren urteurrenera argitaratu zen lehen estilo liburu: *Egunkariaren estilo liburua* (1992).

Irene Arraratsek (2015) polito eman zuen liburu horren sortze eta garatze prozesua, haien egitura eta berezitasun, zer ekarpen egin ziren eta nola gauzatu

¹¹ Merezki luke horiek eta lan honetan aipatuko ditugun estilo liburu guztiak aletu eta haien garapenaren berri emango lukeen lan xeheagoa egitea, baina, leku faltaz, seinlatu besterik ez ditugu egingo.

¹² Aurreko atalean aipatu ditugun emanaldi apurrak salbuetsi behar dira, jakina.

ziren *Egunkariaren* hiru estilo liburuak (1992, 1995, 2001), eta ondoren etorriko zen haren oinordeko *Berriarena* (2006).

EITBk *Euskarazko albistegietarako esku-liburua II* argitaratu zuen 2007an, *Berriarena* argitaratu eta urtebetera. *Berriak* ordura arteko estilo liburuaren moldeak aldatua zuen, baita EITBko honek ere. EITBk argitaratu duen azkena EHUko hiru irakaslek etxe barruko kazetariekin eta Euskara Taldeko kideekin atondua da: *EITBren estilo liburuak. Informazioa eta Aktualitatea* (2016). Neurri batean, esan daiteke estilo liburu ohikoen planteamendura itzuli zirela honekin. Zer berrietasun ekarri zuen? Lehenago jorratu gabeko atalak ditu: deontologia, EITBren Erredakzio Estatutua, besteak beste.

Euskal hedabideen estilo liburuak ari garenez ezin ditugu ahaztu tokiko hedabideetakoak. Paperezko formatuan apailatu diren batzuk aipatuko ditugu: Debagoieneko *Goienarena* (2007 maiatza), Elgoibarko *Barrenena* (2010, martxoa), Hernaniko *Kronika* egunerokoak argitaratua *Erritmoa, kazetariaren batura* (2016) izenpean. Lehenengo biek nahiko egitura klasikoa dute (idazkera, ortotipografia, deontologia...), eta gauza askotan *Egunkariaren estilo liburuak* pausoei jarraitu diete. Egiari zor, esan behar da tokietako hedabide horietan landutako hizkuntza-joroen berri ere ematen dutela eta erabiltzeko aholkatzen, nahiz eta guztiek hartzen duten euskara batua oinarritzat.

Hirugarrena, ostera, aurreko ereduetatik aldendu eta testugintzaren erritmoari begira egina da; euskal testuetako erreferentziaz beteta dator, eta kazetaritza elementuak ere horietatik nola aberastu azaltzen da.

4. AZKEN URTEETAKO ESTILO LIBURUAK

La formalización de un libro de estilo en formato electrónico ofrece unas ventajas notables respecto a la edición en papel. Por una parte, permite que sus editores puedan actualizar esta herramienta. Si conviene, un criterio se puede modificar o se puede suprimir, o se puede introducir otro nuevo. Se pueden actualizar o añadir ejemplos. Así el libro de estilo se convierte en una herramienta eficaz para los periodistas, en la que pueden consultar sus dudas. También es útil para los lingüistas, que tienen que recurrir a él cuando (1) asesoran a los periodistas y (2) corrigen sus textos.

D. Casals Martorell, 2009

Digitalizazioaren aroan sartuta, berebiziko lan tresna bihurtu da Internet hedabideentzat: klik batean mundua etxera datorrelako, eta klik batean doaz kazetariak munduko edozein lekutara. Kotsultak eta komunikazioa erraz eta modu erosoago ezinean egitea ahalbidetu du. Bistakoa denez, izugarri irabazi da informazioa bideratzeko azkartasunean, berehalakotasunean, zuzentasu-

nean eta doitasunean. Informazioaren doitasunean ez ezik, hizkuntzari lotutako eginkizun-erabileretan ere bai: hiztegiak, terminologia bankuak eta gramatikak kontsultatzeko aukerak ugaritu baititu, baita foroetan galdetu eta erantzunak bilatzeko ere. Instant batean. Estilo eta hizkuntza zuzentzaileen eginkizunak ere aldatu egin dira, ezinbestean. Baina horrek ez du esan nahi beharrezkoak ez direnik egun¹³.

Estilo liburuek Interneterako bidea egin duten garaiari begiratuko diogu orain. Gurean nahiz kanpoan hedabide bakoitzak bere erabakiak hartu ditu estilo liburuak sareatzeko orduan:

- Batzuek, paperezkoarekin egin zuten antzera, ez dute Interneten ikusgai jarri (*Goiena* eta *Kronika* hedabideen kasua da hori).
- Interneten jarritako bertsioa paperezkoaren pdf artxiboa da (hala nola *Barren* (2010) eta *EITBren estilo liburua* (2016), baita *IVAPeko estilo liburua* (2005) eta erakunde horren beste hainbat material ere).
- Aldizkariak Internetera jauzi egin behar zuenean sortu eta argitaratu duenik ere bada (*Uztarria.eus*, 2012¹⁴).
- Azkenik, paperezkoaren pdf-a izan gabe eta guztietan kontsultatzeko erosoa dena aipatu behar da: sareko *Berriaren Estilo Liburua*.

Hain zuzen, aro berrietara egokitu den sareko euskarazko estilo liburu bakarra *Berria* egunkariarena dela esan dezakegu. Teknologiak eskaintzen dituen ezaugarriak baliatuta eratu zuen sarean gune propio bat: batetik, bat-batekotasuna bai kontsultatzeko bai erantzuna jasotzeko; gainera, egunkarian onartutako azken berrikuntza eta aldaketak jasotzen zituen materiala beti eguneratua; bestetik, irakurle guztientzat irekia, hau da, munduko edozein pertsonak erabiltzeko libre eta edozein unetan; irakurleek eta kontsultatzen duen edonork *Berriako*

¹³ Gogora ekarriko dugu hona Fundeu Fundación del Español Urgente eta Fundación San Millán de la Cogolla erakundeek, 2015eko urrian antolatu zuten Hizkuntzaren eta Kazetaritzaren Nazioarteko X. Mintegiaren («Manuales de estilo en la era digital» izenburupean) laburpen gisa atondutako hitz batzuk: «7. Los correctores hacen mejores escritores y periodistas» atalean, besteak beste puntu hauek jaso zituzten: «Libros de estilo y correctores-asesores lingüísticos profesionales son complementarios. Los segundos recurren a los primeros, los consultan y aplican. (...) La labor de estos profesionales de la calidad del texto es accesible y asequible y, en un mundo en el que todos somos o podemos ser medios, deberá estar presente en ámbitos donde hasta ahora apenas ha estado: blogs, autoedición... (...) La existencia de correctores automáticos y sistemas de redacción asistida no convierte en innecesaria la labor de los correctores ni de los asesores lingüísticos. (...) La corrección aporta seguridad y confianza a periodistas y calidad a los textos finales». [Helbide honetatik ekarria: <<http://www.fundeu.es/san-millan-2015/>>].

¹⁴ <<https://uztarria.eus/azpeitia/estilo-liburua> gunean ageri beharko luke osorik, baina akats teknikoren bat tarteko ez da ikusten>.

Euskara Sailekoei zuzenean zalantzak galdetzeko aukera; azkenik, baina ez atzen, *Berriaren* esperientzia, kalitate marka eta bermea daramana. Irene Arraratsek (2015: 77) dioen moduan: «(...) estilo liburua edozeinen esku Interneten, etengabe berriturik, kontsultak eta iradokizunak egiteko aukera eta guzti, sareko idazkerari buruzko atal berri batekin».

5. LABURTZE ALDERA

Euskarazko hedabideen estilo liburuak sasoiari sasoiari kazetariak zituzten premietatik sortuak dira eta haiei erantzunak emateko. Euskararen estandarizazioaren isla izan dira eta batasuna bultzatu dute etxe barruan eta euskal komunitate osoan (idazle, irakasle, itzultzaileen lanabes izan dira). Ez da gutxi izan euskara batua hedatzeko egindako pedagogia eta ahalegina. Hedabideen eginkizunei erantzuten jakin izan dute, eta, horretan, munduko beste hedabideekin parez pare jar daitezke. Teknologiaren urratsei jarraiki, lehenik paperean argitaratu ziren asko, eta gerora sarean jarrita daude, batzuk behintzat, edozeinek kontsultzeko moduan (euskara are ikusgarriago eta erabilgarriago egiteko, bide batez esanda). Harritzekoa bada ere, euskarazko hedabide handien eta abertsenak (EITBren barrukoak) ez dira izan baliabide gehien inbertitu dituztenak estilo liburuak sortzeko orduan, ez papererako ez formatu digitalerako.

6. BIBLIOGRAFIA

- ALKORTA, L. eta ZUBEROGOITIA, A., 2009, *Masa-komunikaziotik informazioaren gizartera. Euskararen bideetan barrena*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.
- ANAUT, D., 2013, *Euskararen kate hautsiak. Hizkuntza zapalkuntzaren memoria*. Andoain: Euskal Memoria Fundazioa.
- AGIRREAZKUENAGA, J. 1989, «Prensa euskaraz: 1936.eko Gudaldian eta Lehen Euskal Gobernuaren Garaian», *Jakin*, 50: 95-119.
- ARETI, G. eta KINTANA, X., 1970, *Batasunaren Kutxa*. Zarautz: Euskal Idazleen Elkartea.
- ARRARATS, I. (koord.), 2006, *Berriaren estilo liburua*, Andoain: Berria.
- 2015, «Hutsetik 3.789ra», *Jakin*, 210: 65-78.
- ARRASATE, M., 1992, *Euskarazko albistegiatarako esku-liburua*. Bilbo: Eitb.
- AZKARATE, S. eta AZKARATE, E., 2007, *Goienaren Estilo Liburua* (argitaratu gabea).
- BASTERRETxea, J. I., PASTOR, J. M. eta AIESTARAN, A., 2013, *Kazeta-idazkera: arauak eta estiloa hitzen jokoan*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.
- CASALS MARTORELL, D., 2009, «Libros de estilo de medios audiovisuales en catalán», in Alcoba, Santiago (koord.), *Lengua, comunicación y libros de estilo*. Barcelona: Premisas, 146-160.

- DÍAZ NOCI, J., 1994, «Gerra aurreko euskal kazetaritza eta hizkuntz-ereduak», ASJU, XXVIII-3, 791-835.
- 1995, *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1939)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza, Cuadernos de Sección Medios de Comunicación 5.
- EIZAGIRRE PORTILLO, J., 2012, *Erritmoa, kazetariaren batuta*. Hernani: Dobera Euskara Elkartea.
- EGUNKARIA S.A., 1992, *Estilo liburua*. Donostia: Egunkaria.
- 1995, *Estilo liburua*. Lasarte-Oria: Egunkaria.
- 2001, *Estilo liburua*. Donostia: Egunkaria.
- INTXAUSTI, J., 2008, «Euskal almanaka eta egutegiak (1815-2006)», in *Jean Haritschelhar-i omenaldia* (Iker 21), Bilbo: Euskaltzaindia, 242-280.
- LARRINAGA, A., 2006, *Euskarazko albistegiatarako esku-liburua II*. Bilbo: EiTB.
- MARTÍN SABARÍS, R.M., CANTALAPIEDRA, M. J. eta ZALBIDEA BENGOA, B., 2016, *EiTB-ren estilo liburua. Informazioa eta Aktualitatea*. Bilbo: Eitb.
- PLENEL, E., 2003, «Une discipline collective», in *Le Livre de Style du Monde*. Paris: Le Monde. [Helbide honetatik ekarria: <http://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=lyon2.2003.prodhomme_m&part=82951>].
- UBEDA, J. A., 2007, *Jose Mari Iriondo. Euskal kulturaren komunikatzaile*. Andoain: Andoaingo Udala.
- VALLVERDÚ, F., 2000, *El català estàndard i els mitjans audiovisuals*. Barcelona: Edicions 62.
- ZUAZO, K., 2005, *Euskara batua. Ezina ekinez egina*. Donostia: Elkar.

**Ingurune digitalean / Entorno digital /
Environnement numérique / Digital environment**

BIDEAN IKASITAKOAREKIN ETORKIZUNEKO ERRONKEI AURRE EGITEN

AINHOA ARREGI SARATXO
AXLOR ELORTZA EIZAGIRRE
UZEI (Terminologia eta Lexikografia Zentroa)

SARRERA

Lehenik eta behin, eskerrak eman nahi dizkiogu Euskaltzaindiari jardunaldi honetan zuen artean egoteko aukera eman diolako UZEIri. Eskerrak emateaz gain, zorionak ere esan behar diogu denontzat ezinbestekoa izan den euskara batuaren sorreraren 50 urte hauen ospakizunagatik bai eta Euskaltzaindiaren beraren mendeurrenagatik ere.

Arantzazura etorri gara eta aukera paregabea da egin dugun bidea lasaitasunez aztertzeko, baina, batez ere, etorkizunari begira jartzeko.

Halakoetan, nork bere eremura eraman ohi du gaia, norberaren esperientzia delako ondoen ezagutzen dena. Beraz, gurera ekarri eta saiatuko gara azaltzen, labur bada ere, ingurune digitala izendatutako horrek zer-nolako eragina izan duen UZEIren beraren garapenean.

Horretarako, UZEIren sorrerari buruzko aipamen txiki batzuk egingo ditugu.

EGINDAKO BIDEA

UZEI 1977an sortutako erakundea da. Urte haietan, aitzindari izan ziren guztiek dioten bezala, dena zegoen egiteko. Euskarazko unibertsitatea amestu zutenak gogotsu aritu ziren urte haietan ametsari forma ematen:

Ene pentsamendu utopikoan, antzinako katedralaren eraikuntza irudikatzen nuen osatu beharreko *euskarazko unibertsitatearen* kasuan, uste izanik geure jakituriaren sehaska eta aterpe izango zen *katedrala* eraiki behar genuela, gizarte osoaren ekimen intelektual kolektibo gorena izango zena, mendeetan zehar eraiki eta sortu beharrekoa, harrizkoa eta sendoa, betiko irauteko pentsatua, mota guztietako hargin, igeltsero, langile eta arkitektoz egina. (Etxebarria 2017: 361)

Eta aipatutako *hargin*, *igeltsero*, *langile* eta *arkitekto* haiek terminologia, lexiko espezializatua, sortzeko beharra berehala ikusi zuten. Beste erakunde batzuk bezala (Elhuyar, UEU...), asmo horrekin sortu zen UZEI¹.

Zertarako izanen da UZEI? Lerro gutitan esanez, Euskal Herriko unibertsitalaurreko eta Unibertsitateko kultura eskalduntzeko izango litzateke ikas-leku hau. [...] Lehen-lehenik, EGB/Unibertsitateen artean betelan handi bat egin beharko du UZEIk, lanabes lagungarriak sortuz, [...] Baina, beti ere, hortik gora jo beharko du, Unibertsitatera. UZEIk, euskarazko Unibertsitatea posibleztatzen lanegin beharko luke. (Intxausti 1977: 67)

Garai hartan Euskaltzaindiak bazeramatzan hamar bat urte euskararen batasunaren bidea egiten (edota egin nahian), argi ikusten baitzen hizkuntza noranahikoa behar zela, jakintza-alor guztietan eta euskararen lurralde guztietan erabili eta ulertuko zena, eta horretarako behar-beharrezkoa zen estandar bat finkatzea.

Testuinguru horretan egin zituen UZEIk lehen urratsak. Hiztegi berezituen produkzioa oso emankorra izan zen lehenengo 10 urteetan, guztira 30 bat hiztegi terminologiko argitaratu baitziren epe horretan.

Hasieran paperezko fitxak erabiltzen ziren hiztegiak lantzeko. Eta argitaratu ahal izateko, hitz-zerrendak UZEIri utzitako ordenagailu batean kopiatzen ziren.

Orduko testu-masa eta bildutako informazioa ez zen, inondik ere, gaur egun esku artean dugunaren pareko, gaur corpusetan oinarritu gabeko lanik ez baita planteatu ere egiten, baina orduan ere argi gelditu zen zenbait zeregineta-

¹ UZEI [linean], 40. urteurrena, 2017. Eskuragarria: <<http://www.uzei.eus/larretik-nor-nahi-dokumentala>>.

rako nahitaezkoa zela ordenagailuen laguntza: fitxak sortzeko, sailkatzeko, zerrendatzeko eta eremu batetik zein bestetik ordenatzeko, besteak beste. Horiek horrela, 1982an lortu zen lehen ordenagailua eta hor hasi zen, gurean bederen, hizkuntzalarien edota hizkuntza lanbide zutenen eta teknologiaren arteko harremana. Ordenagailua berme eta kontrolaren sinonimo gisa hartu zen, betiere kalitatearen mesedetan.

Han hasitako harreman hura (gorabeherak gorabehera) ez da ordutik eten.

Horrekin batera, lexiko arrunta ondo finkatu beharra zegoela argi zegoenez, sortu zen UZEIren barruan Lexikografia saila Euskaltzaindiaren lanei lotua. 1986. urtea zen. *xx. mendeko euskararen corpus estatistikoa*² diseinatu eta osatu zuen UZEIk Euskaltzaindiaren eskariz, eta *Orotariko Euskal Hiztegiarekin* batera Hiztegi Batuaren oinarri izango zen.

Handik hona urteak pasatu dira. Gutako askok urruti ikusi arren, munduko beste hizkuntza askok estandarizazioa egiteko behar izan duten denbora-rekin alderatuz gero, azkar baino azkarrago aritu gara. Lehenbizi Hiztegi Batuarekin eta gero Euskaltzaindiaren Hiztegiarekin.

Ibilbide horretan testu-masa handituz joan da etengabe, eta horrekin batera informatikoki lantzeko beharra. Horretarako tresnak garatu behar izan dira.

Jarraian UZEIn garatutako zenbait tresna aipatuko ditugu ibilbide horretan beharrak zenbateraino markatu gaituen erakusteko.

HIZKUNTZA-TEKNOLOGIAK UZEIN

Tresna informatikoen laguntza handia ekarri digute, esan beharrik ere ez dago. Baina, gure ustez, azken hamarkadetan eskuratu ditugun baliabide horiek guztiek eta etorriko direnek euskara batua finkatzen lagunduko badute, egokitasunaren eta zuzentasunaren printzipioari eutsi behar diote. Hau da, nahitaezkoa izan da hasiera-hasieratik oinarri sendo bat finkatzea. Eta, guretzat bederen, mugarriz izan da garatu ditugun tresna eta baliabide guztietan.

Helburu horrekin sortu zuen UZEIk euLEX, euskararen datu-base lexikala³.

UZEIren baliabide guztien oinarri da euLEX, eta horregatik aitortzen diogu halako garrantzia: 154.000 sarreratik gora ditu, eta etengabe (egunez egun) eguneratzen eta elikatzen dugu Euskaltzaindiaren arau eta gomendioekin, Terminologia Batzordearen erabakiekin, UZEIren Terminologia Hiztegiarekin, eta prentsarik eta saretik egunero jasotzen dugun lexiko berriarekin.

² EEBS (Eguneko Euskararen Bilketa-lan Sistematikoa), orduko hitzetan.

³ UZEI [linean] euLEX datu-basea. Eskuragarria: <http://www.uzei.eus/eulex/>

1. irudia: euLEX euskararen datu-base lexikala

The screenshot shows the euLEX database interface. It features a green header with the 'euLEX' logo and a sidebar on the left with a tree view of categories. The main area displays a table with columns for word forms, grammatical information, and other linguistic data. The table is organized into sections corresponding to the sidebar categories.

euLEX eta, jakina, euLEMA⁴ lematizatzailea erabiltzen ditugu hiztegin-tzarako, HOBELEX zuzentzaile-rako, IDITE lexiko-egiaztatzaile profesional-erako zein gainerako lan eta zerbitzuetarako ere.

2. irudia: IDITEtik testu bat pasatu eta gero lortutako emaitza

The screenshot shows the IDITE interface. It features a green header with the 'IDITE bostena' logo and a sidebar on the left with a tree view of categories. The main area displays a list of words and their corresponding data fields. The interface is organized into sections corresponding to the sidebar categories.

⁴ UZEI [linean] euLEMA lematizatzailea. Eskuragarria: <http://www.zei.eus/eulema/>

Lexiko arruntaren eremuan, Euskaltzaindiarentzat egiten ditugun lanez gain, beste hainbat hiztegi osagarri prestatu ditu UZEIk sarean edo plugin gisa eskainiz (adibidez, Sinonimoen hiztegia eta Maiztasunen hiztegia). Gainera, beste erakunde batzuek egindako hiztegiak formatu estandarrera ekartzeko lanak ere egin ditu UZEIk, bereziki XMLn etiketatzeko lanak (Nafarroako euskalkien hiztegiak⁵, esaterako).

3. irudia: Sinonimoen hiztegia

4. irudia: Nafar Hitz, Nafarroako euskalkien hiztegien bilatzaile

Beste baliabide batzuk ere prestatu ditu UZEIk araututako formak eskuragarri jarriz, hala nola *Mundu-mapa*⁶ (herria, herritarrak, hizkuntza eta dibisa ere gehitu diogu) eta *Euskal Herriko mapa*⁷.

Baina, horrekin batera, ondo gogoan izan behar dugu euskararen eremuan egoera diglosikoan bizi garela.

Horrek hizkuntza-pareak erabiltzera behartu gaitu hasiera-hasieratik ezinbestean. Horretan ere euskarak erdaren morrontzari ihes egin ezinik ibiltzea etsigarria dela pentsa dezake batek baino gehiagok, baina itzulpengintzak euskara batuari ekarpen itzela egin dio eta, baliatu nahi izanez gero, ez dugu beste aukerarik. Irene Arraratsek *Jakin* aldizkariaren 225. zenbakian ondo baino hobeto adierazten du itzulpenaren garrantzia:

⁵ Euskarabidea [linean], Nafar Hitz, Nafarroako euskalkien hiztegien bilatzailea. Eskuragarria: <<http://www.euskarabidea.es/euskara/nafar-hitz>>.

⁶ Mundu-mapa [linean], UZEI. Eskuragarria: <<http://www.uzei.eus/mundu-mapa/>>.

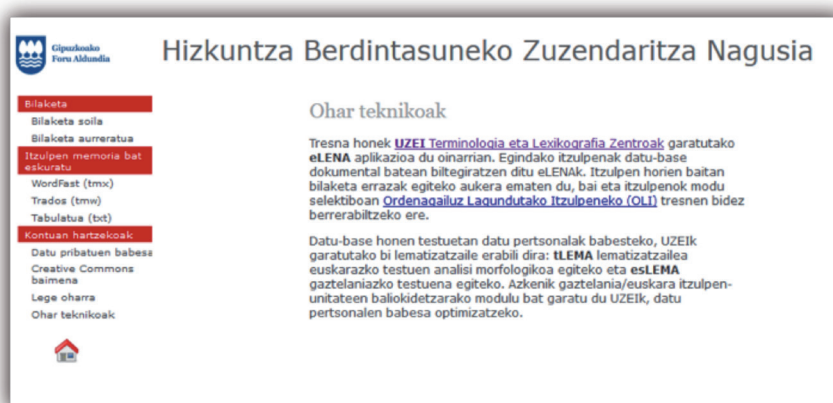
⁷ Euskal Herriko mapa [linean], UZEI. Eskuragarria: <<http://www.uzei.eus/online/eh-mapa/>>.

Hala, batek baino gehiagok berez gauza txartzat hartzen du itzulpena izate hutsa... itzulpen esplizitua, jakina, zeren, hizkuntza minorizatu baina bizinahia izanik, euskaraz sorturiko guzti-guztian etengabe itzultzen baitira euskal mundutik kanpoko beste mundu guztiak. [...] Noraino irits liteke, bestela, norberaren mundua, euskaraturiko guztiari uko eginez gero... Bada, erdararaino, bistan denez. (Arrarats 2018: 38-39)

Horregatik garatu ditugu esLEX⁸, gaztelaniaren datu-base lexikala, eta esLEMA⁹ lematizatzailea ere.

Itzultzaile profesionalak itzulpen-memoriak erabiltzen hasi zirenean, las-ter ohartu ziren tresna berriak behar zituztela itzulpen-kopuru gero eta handiagoak kudeatzeko. Behar berri horri erantzuteko garatu genuen eLENA tresna Gipuzkoako Foru Aldundiaren iMemoriak¹⁰ itzulpenen datu-basean, IVAPen IDABAn, eta beste hainbat euskarritan erabiltzen dena.

5. irudia: Gipuzkoako Foru Aldundiaren iMemoriak itzulpenen datu-basea

Handik urte batzuetara **iTXEK**¹¹ prestatu genuen, euskarara itzultzen diren testuen kalitatea eta sendotasuna bermatzeko baliabidea, itzulpen-prozesua optimizatuz prozesua bera errentagarriagoa bilakatzeko. Hori guztia kalitatearen bermea da.

⁸ UZEI [linean] esLEX gaztelaniaren datu-basea. Eskuragarria: <<http://www.uzei.eus/eslex/>>.

⁹ UZEI [linean] esLEMA gaztelaniazko lematizatzailea. Eskuragarria: <<http://www.uzei.eus/eslema/>>.

¹⁰ Gipuzkoako Foru Aldundiak landutako itzulpenen datu-basea, Gipuzkoako Foru Aldundia [linean]. Eskuragarria: <<http://www.gipuzkoa.eus/imemoriak/>>.

¹¹ UZEI [linean]. Eskuragarria: <<http://www.uzei.eus/itxek/>>.

6. irudia: iTXEK tresnaren emaitza

Gaztetaria	Euskarra	E1.1	E1.2	E1.3	E1.4	E1.5	E1.6
Afección a tierra, incluyendo la aparición de cualquier tipo de residuo de origen agrícola, industrial, doméstico...	Lurrari eragiten dio, gainera nekazaritza, industria edo etxebizitzari duen edozein hondakin mota ere ager daiteke			⚠			
todas las acciones que se tienen que ejecutar para proveer de lo vital, esencial y necesario (con carácter vital y urgente) a los ciudadanos y a sus bienes materiales	burutu beharreko ekintza guztiak, herritarrei eta bere ondasun materialari nahitaetakoak, oinarritutakoak eta beharrezkoak hornitzeko (ezinbestez eta preska izatez)			⚠			
Único.- Hacer público que con fecha 5 de octubre de 2012 se coloca en el portal Gurenet la Resolución de 4 de octubre de 2012, del Viceconsejero de Seguridad, por la que se adjudican con carácter definitivo los puestos de trabajo de la Ertzaintza a proveer por el sistema de libre designación, en el procedimiento convocado por Resolución de 22 de junio de 2012 (BOFV n.º 130, de 4 de julio)	Bakarra.- 2012ko urriaren 5ean, Seguritasuneko sailburuordearen 2012ko urriaren 4ko Ebazpena, Gurenet atarian jarriko dala adierazten du. Ebazpen horren bitartez, 2012ko ekainaren 22ko Ebazpenaz deiturako prozeduran (EHARren 130. zk., utzilearen 4koa), Ertzaintza izendapen sistema betetzeko lanpostuak behin betiko esleitzen dira			⚠			
Nº Dotación	Dotazioa						
De conformidad con lo dispuesto en la disposición transitoria del Decreto 203/2012, de 16 de octubre, por el que se regula el registro de policías locales de Euzkadi, así como los sistemas de acreditación profesional de los miembros de la policía local, los documentos de acreditación profesional expedidos por los ayuntamientos con anterioridad a la publicación de la presente Orden, deberán ser renovados de conformidad con la nueva regulación en el plazo de dieciocho meses desde la misma, salvo aquellos que hayan sido elaborados por la Dirección de coordinación de Policías Locales y Seguridad Privada del Departamento de Interior, Justicia y Administración Pública durante el presente ejercicio y que cumplan con los requisitos y características de dicha regulación	Euskal Autonomia Erkidegoko Udaltzaingoen Enregistrao eta Udaltzaingoko kideen akreditazio profesionalerako sistemak arautzen dituen 2012ko urriaren 16ko 203/2012 Dekretuaren xedapen iraganakorra betetz, udaltzaingoen akreditazio profesionalerako dokumentuak, urteak ageratu hazi arituz, aurrerik eman badituzte, araubide berriarekin bat etorritz berri behariko dira, agindua argitaratu eta baimendutegitzi hiltzetako epean, salbu eta dokumentu horiek Udaltzaingoko eta Seguritasun Pribatuaren Koordinatzaile Zuzendaritzak egiten baditu, eskatutako honetan, eta araubide horretako baldintzak eta ezagarririk betetzen badituzte						
Dotación 9	9 dotazioa						
Licenciado/a o Diplomado/a Universitario/a y 2 años de experiencia en Funciones análogas	Unibertsitateko lizentziatua edo diplomadua eta 2 urteko esperientzia antzeko eginkizunetan						
Los resultados provisionales de la valoración serán hechos públicos en los tablones de anuncios del Departamento de Interior, Justicia y Administración Pública y la Academia Vasca de Policía y Emergencias o en la Intranet Corporativa Gurenet y contra los mismos podrá interponerse, por quienes participen en el concurso, reclamación ante el órgano convocante en el plazo de cinco días hábiles	Balorazioaren behin-behineko emaitzak Herritzaingoko, Justizia eta Herri Administrazio, Salteen eta Polizia eta Larraldietako Euskal Akademiaren ohar-talutetan edo Gurenet Intranet korporatiboan emango dira adierazteko, eta horien kontra errekabazina aurkeztu ahal izango da delatdia egin duen organoari bost egun baldinuzko epean						
Se valorarán las titulaciones académicas oficiales, así como los masters, diplomas y títulos propios de universidades o instituciones de reconocido prestigio, en relación a su grado de relevancia y utilidad para desempeñar adecuadamente las funciones y tareas del puesto tipo que se trate de proveer, hasta	Ikasketak-titulazio ofizialak baloratuko dira, baita unibertsitateko edo sizen handiko erakundeek berezkoak dituzten masterrak, diplomak eta titulak ere. Horiek guztiak bete beharreko lanpostuaren antzeko balagarri diren hitzok baloratuko dira: nolako balorazioa						

Inguruko erdarak nagusi diren testuinguru honetan, euskarara ekarritako testuak altxor balagarriak dira lexiko orokorra eta espezializatua bitarteko informatikoen bidez erazteko.

Lehen urratsak hiztegitintzan egin zituen erakundea izanik UZEI, argi zegoen eremu digitaleari ere glosarioak eta hiztegiak modu eraginkorragoan osatzeko tresnak garatu behar genituela.

Bada, corpusetatik abiatuta terminoak erazteko hainbat tresna garatu ditugu: hitz antzeko unitateak automatikoki erazteko tresna (Koloka), terminoen erabilera erreal neurtzeko sistema (TEIS), testu elebidunetan termino-pareak detektatzen dituen (LEX2), eta bestelako balabideak sortu ditugu, guztiak ere euskarak hiztegitintzan gaur egun dituen beharrak betetzen laguntzeko.

Eta beharrak gero eta handiagoak dira, eremu digitaleari euskaraz gero eta gehiago sortzen delako. Horrek ekarri digu jada erronka berri bat, gero eta nabarmenagoa izango dena: tamainarena. Bestela esanda, testu-masa gero eta handiagoak kudeatzea, alegia.

Ataka berri hori gaintzeko ez da nahikoa ordenagailuak eta prozesadoreak ahaltsuagoak izatea. Horrela, itzulpenen kudeaketan sortzen den bolumen handiaren ondorioz, memoriak txukun mantentzeko beharrari erantzuteko tresna sortu behar izan digu (GARBIRO), IMen erabilera intentsiboekin ezinbestekoak

baitituzte mantentze-edo garbitze-lanak, itzulpen-proposamenek erabilgarritasun-maila handiari eusteko.

7. irudia: GARBIRO tresnaren emaitza

Azterketa	Kopurua	Emaitza
Itzulpen-unitateak guztira	865782	723707
Itzulpen-unitate errepikatuek	103894	% 12
Itzulpen-unitate hutsak	8918	% 1,03
Lerrokatze-akatsak dituzten unitateak	7705	% 0,89
Hizkuntza gaizki definitutako unitateak	19394	% 1,24
HTML etiketak dituzten unitateak	2164	% 1,25

Hautatu ezarpenak

- Kendu errepikapenak
- Kendu HTML etiketak
- Kendu lerrokatze-akatsak dituzten itzulpen-unitateak (sorburu-segmentuaren eta xede-segmentuaren arteko desproporzioak deklatatzen ditu)
- Kendu hizkuntza alderantziz dituzten itzulpen-unitateak (sorburu-segmentu eta xede-segmentutako hizkuntza deklatatzen du, eta oker definituta duten unitateak ezat ditu)

Garbitu

Eta gero etorri dira, datuen babeserako araudi berrien ondorioz, datu-personalak modu automatikoan ezkutatzeko beharra testu-bildumak kontsultagai jarri aurretik (Entitate-babeslea)¹².

Beharrak iritsi ahala egin behar izan dugu aurrera eta horrenbestez laguntza-baliabideen ekosistema osoa eratu behar izan du UZEIk. Ekosistema horrek badiu bereizgarri batzuk: oinarri lexikalak etengabe eguneratuta eduki behar izatea batetik eta, bestetik, gurean garatutako teknologia propioan oinarritua dela.

Teknologia propioa garatu badugu, bi arrazoirengatik izan da: batzuetan euskararentzat egindako zenbait garapen ez zeudelako eskura eta, beste batzuetan, emaitza hobeak ematen dituelako euskararentzat berariaz sortutako teknologia, beste hizkuntzentzat sortutakoa erabiltzeak baino¹³.

¹² Gipuzkoako Foru Aldundiak lantzen dituen dokumentu itzulien datu-basetik itzulpen-memoriak publiko jarri ahal izateko, UZEIk datu-personalen detekzioarako tresna garatu zuen. Honela, Gipuzkoa Irekia plataformak itzulpen-memoria horiek hainbat gaitan sailkatuta eskaintzen ditu.

¹³ LibreOfficerako prestatutako Hobelex zuzentzaileak ez du erabiltzen Hunspell motor ezaguna, jatorrian hungarierarentzat garatu zena, eta zenbait zuzentzailek euskararako ere erabiltzen dutena. Hobelex-entzat garatutakoarekin proposamen egokiagoak eta pertinenteagoak lortzen dira.

Lanak errazteko asmoz hasi zen harreman hura bestelakoa bihurtu da.

Halere, puntu honetara iritsita, aipatu nahiko genuke, tresna hauen laguntza ikaragarria bada ere, oraindik gizakiaren kontrola behar-beharrezkoa dela. Hau da, une honetan kalitatearen berme bakarra gizakiak berrikustea dela. Zuzenketa horrek markatzen du beti diferentzia. Oraindik ere, kalitatea ziurtatzeko hortik pasatu beharra dago. Lan hori astuna eta esker txarrekoa izanagatik ere, gaur-gaurkoz saihetsezina da. Ez bakarrik sortzen ditugun baliabide berrietan, baizik eta lehendik sortutakoetan (berrikusi beharra), bestela ustezko oinarri sendoa balantzan has daiteke. Etengabe eguneratu behar da.

Horiek horrela, UZEIk hizkuntza-teknologian egin duen bideak euskara batuari bere ekarpena egin diola pentsatu nahi dugu, besteak beste, Euskaltzaindiak, BERRIAK eta beste hainbatek UZEIk garatutako teknologia erabiltzen duelako bere lanen arauetikiko egokitasuna egiaztatzeko.

ONDORIOAK ETA ERRONKAK

Ikusi dugun bezala, beharrek markatu digute bidea.

Baina ibilbide horri esker, hizkuntzaren prozesamendua eta hizkuntza beraren garapena eskutik helduta doaz ezinbestean gaur egun, hau da, ezinezkoa zaigu bata bestea gabe irudikatzea. Alabaina, egia da, hizkuntza handiek, hegemonikoez, markatu ohi dituztela egokitzapen eta berrikuntza horien guztien ereduak eta joerak. Hots, hasieran sortu ziren tresnak, oro har, ezagutza linguistikokoan oinarritzen ziren, eta gerora estatistikak hartu zuen garrantzia. Hura gainditu eta adimen artifizialaren txanda iritsi zen, egunero mugitzen den informazio-kopuru erraldoi horri guztiari ahalik eta etekin handiena ateratzeko. Bide hauetan guztietan egin dira urratsak.

Zaila eta konplexua izanagatik ere, ziur gaude erronka teknologikoei heltzeko eta arrakasta lortzeko giza baliabide nahikoa dugula, jende prestatua eta aditua. Hizkuntza hegemonikoen inguruan sortzen diren tresnak, aplikazioak edota teknikak eraikitzeko eta sortzeko gauza garela eta aurrerantzean ere izango garela. Egia da, azken boladan hizkuntza txikien presentzia ere beharrezkoa dela dioten ahotsak entzuten ari direla European, zorionez. Horren erakusgarri da Europako parlamentuan berriki aurkeztutako txostena (Evans, Jill 2018).

Suggests ensuring comprehensive EU-level legal protection for the 60 regional and minority languages, recognition of the collective rights of national and linguistic minorities in the digital world, and mother-tongue teaching for speakers of official and RR\1157385EN.docx 9/23 PE618.224v02-00 EN non-official languages of the EU. (Evans 2018: 8)

[...] that digital teaching materials must also be developed in minority and regional languages —which is important in terms of non-discrimination— if we wish to establish equality of opportunity and treatment. (Evans 2018: 11)

Hizkuntza txikiak beharrezkoak direla aldarrikatzeaz gain, ohartarazi da zenbait hizkuntza desagertzeko arriskuan daudela eremu digital horretan. Ez da hori, oraingoz bederen, euskararen kasua. Alde horretatik merkatuan ondo posizionatuta gaudela esan daiteke. Eta hori urte hauetan guztietan hainbat enpresak, erakundek eta norbanakok euskara eremu digitalean presente egon zedin egindako lanari esker izan da.

Orain arte beharrek bultzatuta garatu ditugu nagusiki gure tresnak, baina uste dugu erronka berriei aurre egiteko beharretatik planifikaziora pasatzeko unea iritsi dela.

Eta horretarako oinarrizko eta ezinbesteko hiru puntu daude guretzat:

1. Azken azterketa soziolinguistikoe¹⁴ erakutsi digute euskararen ezagutza igo bada ere, ez dela proportzio berean hazi erabilera. Batak ez du bestea ekarri halabeharrez. Une honetan horri heldu behar zaio, lehentasuna behar du izan, alegia. Hori bera uste dugu gertatu dela hizkuntzen teknologien eta baliabideen inguruan. Egon badaude, asko eta asko garatu dira, baina ikusi beharko genuke erabileran, ezarpenean nahiz zabalkundean ere asmatu ote dugun.

Baliabide teknologikoe asko lagun diezaiokete euskarari bai eta, adibidez, darabilgun euskara idatzizkoaren zuzentasunari ere, bai, baina erabiltzen badira soilik. Eta, horrela, galdetu beharko genioke gure buruari zenbat ezagutzen eta erabiltzen ditugun dagoeneko eskura ditugun tresna horiek guztiak (bereziki, gure erabilerak oihartzuna izan badezake beste erabiltzaileengan; zer esanik ez, komunikabideetan, hezkuntzan, administrazioan eta antzeko arloetan ari bagara).

Ingurune digitalean euskarak izango duen erronka berria tresna berriak eta eraginkorrak sortzea ez ezik, tresna horiek eta jada baditugunak erabiltzea izango da.

Eta presio soziala funtsezkoa izan daiteke zeregin horretan.

Gure inguruko hizkuntzetan normaltzat hartzen da arauak zorrotasunez betetzea.

Euskaldunok zorrotasun bera izango bagenu idatzizko euskararekin, ez al lirateke gutxituko tresna automatikoak ez erabiltzeagatik egiten ditugun akatsak? Ez al genuke, kasu honetan, zuzentzaileen eta lexiko-egiaztatzaileen erabilera sustatuko? Bestela esanda, ez al genuke euskara arautuaren ezarpena erraztuko?

Garapen teknologiko berriak bezainbat beharko du euskarak teknologia berri hori erabiltzea. Bestela etorkizuneko bidea askoz ere malkartsuagoa izango da.

¹⁴ VI. Inkesta Soziolinguistikoa, 2016. Euskararen eremu osoa.

2. Bestetik, euskararen lurraldera zer/zein ekarri behar den erabakitze-rakoan argi dugu denok lehentasan markatu behar direla. Beharbada orain arte gehiago aritu gara hizkuntzaren beraren tratamenduaren ikuspegitik, baina argi dago ingurune digitala hori baino gehiago dela.

Ordenagailuak, hizkuntza lantzen lagunduko ziguten programak, tresnak, baliabideak, Internet... Teknologia hori guztia izendatzeko IKT terminoa sortu genuen aspaldi, baina hura ere txiki gelditu zitzaigun. Ez zuen jasotzen bere osotasunean errealitate berria, Internet ez zen jadanik erabiltzen genuen leku edo baliabide soil bat. Gu geu, gure gaurko mundu hau ingurune berri batean zegoen. Gu geu ginen/gara horren parte. Egunero-egunero pentsatu ere egin gabe ingurune horren barruan murgilduta gaude: gutako gehienok mugikorra dugu, sare sozialak ugaritu dira, beste komunikazio-mota batzuk sortu dira, eguneroko mila eta bat zeregin sarearen bidez egiten ditugu (bankuko eragiketak, erosketak, matrikulazioa, aldizkari bateko harpidetza, eguneko berriak irakurtzea, loaren faseen kontrola... zer ez dezakegu egin sarea erabiliz!). Hori guztia izendatzeko beste termino bat sortzeko beharra ikusi zen. Interesgarria eta argigarria da horren inguruan Josu Waliño gai honen inguruan ondutako definizioa:

pertsonen artean, eta, makinaren eta pertsonen artean komunikazio eta interakzioarako erabiltzen diren baliabide digitalek osatzen dute ingurune digitala. (Waliño 2017)

Ez da makala, beraz, euskarara ekarri beharreko munduaren tamaina. Baina horretan ere eragin behar da, eta euskarari etekin handiena ekarriko diotenetan indarrak jarri. Eta etekinarekin batera, bada oso kontuan hartu beharreko beste aldagai bat: azkartasuna. Ingurune digitala, mundu hau, ziztu bizian aldatzen da eta horregatik euskarara zer ekarri behar den erabakiz gero, berehala egitea komeni da, bestela euskaratu orduko zaharkitua geldituko da.

3.-Herri txikia gara eta, hala ere, zein bere aldetik sortzen ari gara, lanak bikoizten. Ez al genituzke indarrak batu beharko? Euskarak aro digitalean egin behar dituen lanetan lidergoa hartu eta koordinazio-lanak egingo dituen koordinatzaile bat behar dugula uste dugu. Pentsatzen dugu denok irabaziko genukeela, gauza berri gehiago garatzeko aukera izango genukeela elkarlana bideratuz, kontsentsuak lortuz eta lankidetzaz sustatuz.

Alabaina, argi dago halakoetan aipatzen diren asmo eta gogoeta horiek ez dutela gero luzaroan irauten, ez dutela segidarik; besteak beste, gutako bakoitzak bereari tira egin nahi eta behar izaten diolako.

Batetik, zaila da pilota herri-aginteen teiltura botatzea, jakin badakigulako, baliabide ekonomikoak izanagatik ere, proiektu horien jarraitutasuna hau-

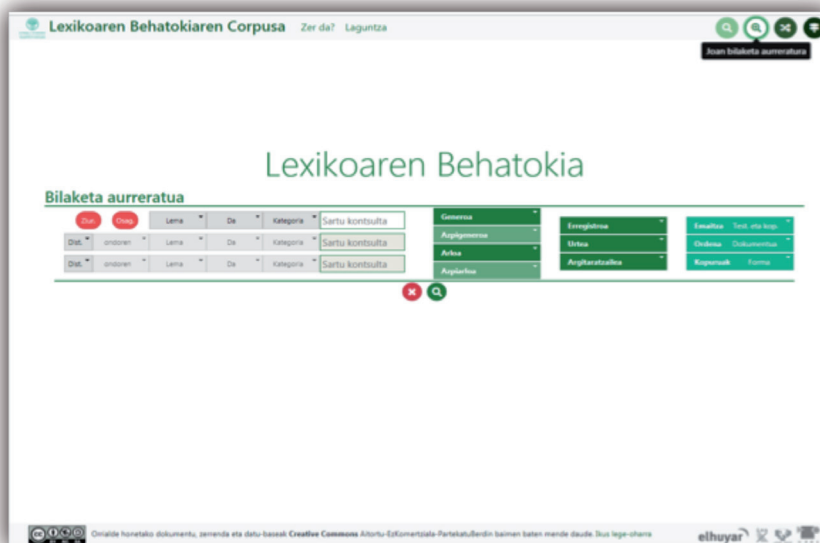
teskundeen eta bestelako aldaketa politikoen mende egoteko arriskua dagoela. Bestetik, gizarte-eragileak edota elkarte/fundazio edo antzekoak ditugu. Asmo, ideia eta sormen aski bai, baina gehienetan baliabide ekonomiko nahikorik ez. Tamalgarria da, baina ikerketak, garapenak zein berrikuntzak kostua dakar ezinbestean, eta aurre egin behar izaten zaio.

Bien beharra dagoela argi dago, eta, zorionez, azken boladan sintonia-moduko bat antzematen da bien artean, Euskal Autonomia Erkidegoan behintzat. Haatik, Euskal Herriko banaketa administratiboa dela-eta, Euskal Herri osoan eragina izan dezakeen herri-erakunderik ez dugu. Gainera, kontsentsu zabaleko figura behar du izan, Euskal Herri osoan aitortza duena. Interes ekonomiko propiorik izango ez duena garatu behar diren proiektuetan. Eragileak koordinatzeko gaitasuna izango duena. Baldintza horiek guztiak beteko dituen aterkia edo babeslekua behar dugu, finean.

Uste dugu eduki badugula, hizkuntza oinarri duten edo haren inguruko proiektuetan, bederen. Euskaltzaindiak erakutsi du nahikoa ahalmen interes propioak dituzten eragile anitzeko proiektuetan lidergoa hartzen eta eragile horiek koordinatzen.

Horren adibideak baditugu, besteak beste, corpusgintzan eta hiztegin-tzan: **Lexikoaren Behatokia proiektua**. (Artola eta beste 2017)

8. irudia: Lexikoaren Behatokiaren bilatzailea

Edota **Oinarrizko Hiztegi Juridiko-parlamentarioa** (Euskaltzaindia, 2017). Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako Batzar Nagusiak, Nafarroako Parlamentua eta Eusko Legebiltzarra aritu dira elkarlanean. Hori ere Euskaltzaindiak koordinatua. Bertan Lex2 tresna erabili zuen UZEIk (Euskaltzaindiaren eskariz) corpus elebidunetatik terminogaiak erauzteko, eta gero adituak aritu ziren banaka terminogai horiek aztertzen.

Adibide bi horietan desberdinak batera lanean jartzen asmatu du.

Horregatik, Euskaltzaindiari eskatzen diogu bide horretan jarrai dezala eta lidergoa har dezala hizkuntzaren inguruko proiektuetan. Ziur gaude, euskalgintzako beste eragile batzuk ere eskaera horretara gehituko direla.

Bukatzeko, eskerrak eman nahi dizkiogu berriro Euskaltzaindiari bertan egoteko aukera emategatik.

1968ko Arantzazuko biltzar hartan, oztipoak oztipo eta zailtasunak zailtasun, euskarari batasuna ekartzeko gai izan bazen, ziur gaude euskarak behar duen koordinazio-lana eta lidergoa bideratzen ere asmatuko duela.

BIBLIOGRAFIA

- ARRARATS, Irene, 2018, «Batuaz honaindikoak», *Jakin*, 225: 29-44.
- ARTOLA, Xabier, EZEIZA, Nerea, GURRUTXAGA, Antton, SAGARNA, Andoni, URKIA, Miriam, 2017, «Lexikoaren Behatokia: leiho bat XXI. mendeko hedabideetako euskarari», *Senez*, 48 (2017) 201-209.
- ETXEBARRIA, Jose Ramon, 2018, «Katedralaren eraikuntza», *Bai, jauna, bai: fisika euskaraz!; Jose Ramon Etxebarria irakaslearen omenez*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea, 361-372.
- EUSKALTZAINDIA, 2017. *Oinarrizko hiztegi juridiko-parlamentarioa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKO JAURLARITZA, 2016, «VI. Inkesta Soziolinguistikoa. Euskararen eremu osoa» [linean], <https://www.irekia.euskadi.eus/uploads/attachments/9954/VI_INK_SOZLGEH_eus.pdf?1499236557>.
- EVANS, Jill, 2018, «European Parliament: REPORT (on language equality in the digital age», [linean], <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2018-0332+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>>.
- INTXAUSTI, Joseba, 1977, «UZEI (Unibertsitate Zerbitzueterako Euskal Ikastetxea)», *Jakin*, 4: 67-69.
- UZEIren 40. urteurrena, 2017 [linean], <<http://www.uzei.eus/larretik-noranahi-dokumentala>>.
- WALIÑO, Josu, 2017-03-14, «Zergatik ingurune digitala?» [linean], <<https://www.sarean.eus>>.

EUSKARA INGURUNE DIGITALEAN HEDATZEKO DITUGUN HIRU ERRONKA: ZAINZTA, ADIMEN ARTIFIZIALA ETA LANKIDETZA TEKNOLOGIKOA

JOSU AZTIRIA URTARAN

Elhuyar Hizkuntza eta Teknologia unitateko zuzendaria
Elhuyar Fundazioa

Hizkuntzen arteko arrakala digitala handitzen ari dela dio Europako Parlamentuak 2018ko irailaren 11n onartu zuen *Language equality in the digital age* txostenak. Era berean, Islandia, Frantzia edo Espainiako Gobernuek hizkuntza-teknologiaren eta adimen artifizialaren alorrean berariazko plan indartsuak martxan jartzeko ekimenak abiatu dituzte. Euskararen bizitasun digitala baliabide urriko beste hizkuntza asko baino hobe izan arren, ez dago arriskutik kanpo, eta azkar baino lehen heldu beharko genioke erroka teknologiko eta sozial honi.

Ingurune digitala, hiztun gutxiko eta baliabide urriko hizkuntzentzat, aterpe zein arrisku-esparru izan daiteke. Hizkuntza batek ingurune digitalean duen egoerari bizitasun digitala deitzen zaio, eta zenbat eta hobeto egon ingurune digitalean, orduan eta bizitasun digital hobe izango du hizkuntza batek.

Urteotan, sarritan egokitu zait okzitanieraren¹ eta aragoieraren² bizitasun digitala eta garapen teknologikoa aurrera eramateko aholkularitza-lana egitea.

¹ Lo Congrès permanent de la lenga occitana. Feuille de route 2015-2019 pour le numérique occitan garatu du Elhuyarrekin, hau da, okzitanieraren garapen digitalerako bide-orria: <<https://www.locongres.org/fr/lo-congres-fr/les-chantiers/feuille-de-route>>.

² Aragoiko Gobernua ere aragoieraren garapen digitalerako bide-orria diseinatu eta garatzen hasi da: Un diccionario y un traductor digital para el aragonés <<http://aragonhoy.net/index>>.

Aipatutako hizkuntza-komunitateek estrategia eta baliabideak (urriak badira ere) izan badituzten arren, oinarrizko oztopo batekin egiten dute topo: estandarrik ez izatea. Alegia, estandarrik ez izateak proiektuen kostuak biderkatzea, eraginkortasuna murriztea eta biziberritzerako ekimenen eragina ahultzea dakar. Hizkuntza batekin ingurune digitalean duen egoera azken hamarkadetan egin duen lanaren emaitza da sarri, honenbestez, hizkuntza estandarrik, euskalgintza sozialik, erakundetzerik eta hezkuntza egindako lanarik gabe euskarak ezinezkoa izango luke orain ingurune digitalean dituen baldintzak izatea. Baliabide gutxiko hizkuntza-komunitateek beraz, bizitasun digitalean aurre-pausoak emateko estrategiak diseinatzerakoan ikuspegi globalarekin eta hizkuntza-biziberritze-ko estrategia oso baten baitan heldu behar diote erronkari³.

Alderantzizkoa ere gertatzen da, ordea: estatu-egiturak, babes juridiko erabatekoa, hizkuntza estandarra eta ezagutzaren unibertsaltasuna bermatuta izan arren ingurune digitalean ahul egotea. Adibidez, Islandiako Gobernuak argi ikusi du hori, eta oso kezkatuta dago islandieraren egoerarekin; izan ere, ingurune digitalean ingelesak Islandiako gazteen artean duen nagusitasunak kaleko eta aurrez aurreko komunikazio-harremanetan eragin du, islandiera egunerokotasunetik ordezkatzeko arriskuarekin. Islandiako Gobernuak islandierak ingurune digitalean duen ahulezia eta horrek gainera kale-erabileran izan duen eragina ikusirik, 3,5 milioi euro inbertituko ditu urtero hizkuntza-teknologietan, islandiera punta-puntako teknologia eta sektoreetan presente egon dadin eta ingelesaren ozeanoan ito ez dadin⁴.

Europako puntako hizkuntza-teknologietako adituek aspaldi ohartarazi dute Europako hizkuntza gehienek ez bide dutela biziraungo aro digitalean. Europako 80 bat hizkuntzetatik 30etan hizkuntza-teknologiek duten babes-maila aztertuta, adituen konklusioa da 30 hizkuntza horietatik 21etan «hutsa» edo «eskasa» dela digitalki garatzeko babes edo laguntza. Azterketa META-NET sareak garatu zuen, 34 herrialdeko 60 ikerketa-zentroz osatutako bikaintasun-sare europarrak, eta tartean euskararen liburu-zuria ere irakurgai duzue⁵.

Azterketaren emaitzak oso dira kezagarriak. Europako hizkuntzarik gehienek behar baino baliabide gutxiago dauzkate, eta haietariko zenbait erabat

<http://mod.noticias/mem.detalle/area.1341/id.219955>. Informazio gehiago aragoieraren inguruan: <http://www.lenguasdearagon.org/poctefa/>.

³ Garabide. Euskararen berreskuratzearen liburu bilduma argitaratu zuen hizkuntza-lankidetzan eragiteko eta ezinbesteko corpus teoriko eta praktikoa garatu du: <https://www.garabide.eus/euskara/proiektuak/euskararen-berreskuratzea-liburu-bilduma>.

⁴ *The Guardian* egunkariaren erreportaje honetan: «Icelandic language battles threat of digital extinction», <https://bit.ly/2CKzqSR>.

⁵ <http://www.meta-net.eu/whitepapers/volumes/basque>.

baztertuta daude. Zentzu horretan, Europako hizkuntzetariko asko ez daude prest etorkizunari aurre egiteko.

2018ko irailaren 11n Europako Parlamentuak⁶ «Language equality in the digital age» txostena onartu zuen, aldeko 592 botorekin, kontrako 45ekin eta 44 abstentziorekin.

Txostena irakurtzea biziki gomendatzen diot irakurleari, baina, laburbilduz, META-NET sareak egiten duen diagnostikoa berresten du eta hizkuntzen arteko arrakala digitala handitzen ari dela dio argi bezain zorrotz. Horretarako, hainbat politika, gomendio eta ekimen ematen ditu. Esaterako: hizkuntza-teknologietan eta adimen artifizialean ikerketa eta garapena egiteko plan anbizioitsu bat martxan jartzea burujabetza teknologikoari begira; Europako hizkuntza-teknologiaren industria indartzea eta enpresa teknologikoak sustatzea; eta kode irekiko tresnak eta hizkuntza-baliabideak berrerabiltzeko politikak zehaztea.

Europako Parlamentuak hizkuntza-teknologiak bultzatzeko egitasmoak martxan jartzea onartu du, eredu ditugun Islandia bezalako herrialdeek hizkuntza-teknologiaren aldeko apustu sendoa egin dute eta Espainiako Gobernuak ere berea garatu du 90 milioi eurotako aurrekontuarekin⁷. Eusko Jaurlaritzak honenbestez, lehenbailehen heldu beharko lioke indartsu erronka sozial eta teknologiko honi. Euskararen garapenen teknologikoan urrats kualitatiboak emateko, lurraldeko ekonomia indartzen laguntzeko eta gure eguneroko bizitza irisgarriagoa egiteko ezinbesteko egitasmo teknologikoa martxan jarri, alegia.

Baina nola dakigu hizkuntza baten osasun eta bizitasun digitala zenbatekoa den? Nola jakin heriotza digitalaren edo goraldi digitalean dagoen?⁸

Ezinbestekoa da euskararen eta hizkuntzen bizitasun digitala neurtzeko metodologiak, sistemak eta jarraipenerako adierazleak martxan jartzea, kalitatearen kudeaketaren maximari jarraituz, neurtzen ez den hori ezin baita hobetu. Beharrezkoa da, beraz, hitzun gutxiko hizkuntzen kasuan bereziki, bizitasun digitalaren aldizkako monitorizazio-prozesu bat egitea ingurune digitalean hizkuntza batek dituen gabeziak eta indarguneak antzeman ahal izateko. Diagnostiko-prozesu hori ezinbestekoa da geroko zuzentze-neurriak behar bezala bideratzeko, ondo egin diren esparruei eusteko eta ahul daudenak indartzeko.

⁶ Europako Parlamentuak «Language equality in the digital age» txostena onartu zuen, aldeko 592 botorekin, kontrako 45ekin eta 44 abstentziorekin (<<https://bit.ly/2CKzqSR>>.)

⁷ Espainiako Gobernuak «Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje» jarri du martxan: <<http://www.agendadigital.gob.es/tecnologias-lenguaje/Paginas/plan-impulso-tecnologias-lenguaje.aspx>>.

⁸ Azaroaren 6an, Soziolinguistika Klusterrak antolatutako jardunaldian parte hartu zuen Andras Kornai irakasleak eta elkarrizketa egin zion *Berriak*: <https://www.berria.eus/paperekoa/1857/008/001/2018-11-02/hizkuntza_askok_ez_bezala_osasun_digital_ona_dauka_euskarak.htm>.

1. Adierazle berri bat IKTak eta Internetik haratago: ingurune digitala

Abiapuntua zein den eta neurtu beharreko eremua ongi zehaztea ezinbestekoa da lehendabizi eta ingurune digitalaz hiru eremu nagusi hartu behar dira kontuan: Informazio eta Komunikazio Teknologiak; Interneteko edukiak eta teknologiak; eta hizkuntza duten teknologiak.

Beraz, IKT alorra edo Internet alorra haratago doan ikuspegia lantzea ezinbestekoa da eta bizitasun digitalaz eta mundu digitalaz hitz egitea egokiagoa da. Ingelesezko *Digital environment* terminoak jaso nahi dugun guztia batzen du eta, ingurune digitala terminoa erabiltzea egokiagoa dela ebatzi diote adituek.

Ingurune digitala honela definituko genuke, beraz: Pertsonen artean, eta, makinaren eta pertsonen artean komunikazio eta interakziorako erabiltzen diren baliabide digitalek osatzen dute ingurune digitala.

Ingurune digitalak bere baitan kontuan hartu beharreko eremuak zehaztea ere komeni da, alorrari dagozkion adierazleak identifikatzeko, beraz teknologia, baliabide eta aplikazio zehatz hauek dihardugu ingurune digitalaz ari garenean

Hortaz, euskararen eta hizkuntza baten bizitasun digitalaz ari garenean, pertsonen artean, eta, makinaren eta pertsonen artean komunikazio eta interakziorako erabiltzen diren baliabide digitaletan euskararen presentzia zein den aztertu beharko genuke.

2. Euskararen Adierazle Sistema eta ingurune digitala: euskararen bizitasun digitalaren emaitzak

Ibilbide honetan, Eusko Jaurlaritzak, Nafarroako Gobernuak, Iparraldeko Euskararen Erakunde Publikoak eta Gipuzkoa, Araba eta Bizkaiko foru aldundiek sustatutako Euskararen Adierazle Sistemak (EAS) ingurune digitala ere aintzat hartzen hasi da dagoeneko. Lan horretan, azkeneko bi urteetan, aipatu erakundeek bultzatutako Euskararen Adierazle Sistemaren ingurune digitaleko adierazleak modu berezian landu dituzte Soziolinguistika Klusterrak eta Elhuyarrek elkarlanean.

Lantalde horretako partaide izan dira Iñaki Martínez de Luna, Euskararen Adierazle Sistema proiektuaren zuzendaria; Maite Goñi, Euskararen Aholku Batzordeko kidea eta IKT batzorde-ataleko arduraduna; Joseba Laka, Tecnaliako European Software Institute-ko zuzendaria; eta Josu Waliño, PuntuEus Fundazioko zuzendaria.

Adierazlean zehazterako orduan honako irizpideak hartu zituzten aintzat, hala nola jarraikortasuna bermatzea, bideragarriak izatea eta konparagarriak izate

tea. Lehenengo aukeraketan hogei adierazle proposatu ziren eta horietatik lau aukeratu ziren, bakoitzaren neurketaren bideragarritasun teknikoa eta ekonomikoa aintzat hartuta, eta kontuan hartu zen neurketa modu sistematikoan eta bestelako hizkuntzekiko modu konparagarrian egiteko aukera ere.

Honakoak:

- Euskararen erabilera sare sozialetan.
- Euskarazko eskaintza web-dukietan.
- Euskararen erabilera web-dukietan.
- Euskarazko eskaintza ingurune digitaleko azpiegituretan

Sare sozialetan euskararen erabilera zenbatekoa den neurtzeko, Twitter hartu da erreferentzia moduan. Neurketarako, Euskal Herriko Twitter-erabiltzaileen errolda bat sortu da, modu automatikoan, ikasketa automatikoko algoritmoen bitartez. Euskal Herriko Twitter erabiltzaileen lagina osatzea ez da lan erraza, ez baitago Euskal Herriko erabiltzaileen erregistrorik. Mota honetako erregistro baten antzekoena UMAPeko erabiltzaileen zerrenda litzateke, baina zerrenda horretan Euskal Herriko erdal hiztunak falta dira.

Ondoren, errolda horretako erabiltzaile guztien mezuak bildu, eta hizkuntzaren arabera sailkatzen dira automatikoki. 2018ko ekaineko datuen arabera, erabiltzaile horien mezuen % 18 euskarazkoak ziren, % 69 gaztelaniaz idatziak daude, eta % 5 frantsesez.

2019ko martxoan neurketa berriz ere eguneratuta da errolda berrituz eta algoritmoak finduz⁹. Ondorioz, neurketaren emaitzak honakoak izan dira: % 9 euskarazkoak ziren, % 81 gaztelaniaz idatziak daude, eta % 5 frantsesez zein ingelesez.

Erabilera-emaitzei dagokienez beraz, gaztelania nagusi da Euskal Herriko Twitter erabiltzaileen artean. Bigarren hizkuntzarik erabiliena euskara da, baina alde handia dago batetik bestera. Frantsesa eta ingelesa paretsu daude.

Web-dukietako euskarazko eskaintza neurtzeko, PuntuEus behatokiko¹⁰ emaitzak hartu dira aintzat. Behatoki horren atzean dagoen monitorizaio-sistemak Euskal Herrian erregistratutako webgune guztietako web-orriak deskargatu, eta hizkuntzaren arabera sailkatzen ditu. Behatoki horren azken emaitzen arabera, Euskal Herriko webguneen % 12k dituzte euskarazko edukiak, % 82k

⁹ Euskal Herriko Twitter erabiltzaileen erradiografia labur bat: <<https://hizkuntzateknologiak.elhuyar.eu/eu/bloga/2019-04-10/Euskal-Herriko-Twitter-erabiltzaileen-erradiografia-labur-bat>>.

¹⁰ PuntuEUS Behatokia: <<https://www.domeinuak.eu/eu/behatokia/>>.

gaztelaniazkoak, eta % 16k frantsesezkoak. Hau da, Twitter-eko azken datuan antzeko datuak ematen dira.

Ingurune digitaleko azpiegituretako euskarazko eskaintza neurtzeko adierazlea hiru azpi-adierazletan banatu da: euskarazko eskaintza aplikazio mugikorretan, euskarazko eskaintza web-zerbitzuetan eta euskarazko eskaintza oinarrizko tresna eta sistema eragileetan. Lehenengoa neurtzeko, Espainian eta Frantzian gehien erabiltzen diren aplikazio mugikorrek identifikatu eta haien hizkuntza-eskaintza aztertzeko sistema automatiko bat inplementatu da. Azpi-adierazle horren arabera, euskarazko eskaintza % 25ekoa da, eta gaztelania eta frantsesezkoa, berriz, % 100koa. Web-zerbitzu, oinarrizko tresna eta sistema eragile erabilienak identifikatzeko, erabilera-estatistikak baliatu dira. Azkeneko bi azpi-adierazleen arabera, gaztelania eta frantsesezko eskaintza % 100koa da, eta euskarazkoa, berriz, % 40koa web-zerbitzuetan, eta % 62koa oinarrizko tresna eta sistema eragileetan.

Esan beharra dago oso hizkuntza gutxiarekin egiten ari dela horrelako neurketa landua, sakona eta sistematikoa. Horrek aukera paregabea emango digu euskarak ingurune digitalean duen presentzia modu zehatzean neurtzeko. Honela, estrategia eraginkorrak definitu ahal izango ditugu hizkuntza gero eta sendoagoa izan dadin ingurune digitalean.

Ingurune digitalean euskarak zenbaterainoko presentzia duen neurtzeko ekimenak, nazioartean bestelako hizkuntzekin egiten ari diren proiektuak eta literatura zientifikoko zenbait lan hartu dira abiapuntutzat ingurune digitaleko adierazleak aukeratzeko. Horrela, aintzat hartu dira IKT batzorde-atalak euskararen bizitasun digitalaren gainean egiten duen hausnarketa eta haren egoera hobetzeko proposatzen dituen ekimenak. Kontuan hartu dira, halaber, PuntuEUS behatokia eta DLDP (Digital Language Diversity Project) Europako proiektua.

Bestalde, nazioarteko hainbat aditu eta erakundek aurrera emandako proiektuak eta ikerketak ere aintzat hartu dira.

Ikusirik adierazle interesgarri ugari identifikatu direla, PuntuEUS Behatokiaren ibilbidea eta bizitasun digitalak hizkuntza gutxiagotuentzat duen garrantzia, Hizkuntzak Ingurune Digitalean Neurtzeko Behatokia baten sorrera interesgarria izan liteke. Ingurune digitala duen presentzia monitorizatuko luke, hizkuntzen arteko alderaketak egiteko baliagarria litzateke eta sakabanatuta dauden egitasmoan biltzeko bidea izan liteke.

3. Adimen artifiziala eta hizkuntza-teknologiak: giltzarria den esparrua

Euskarazko hizkuntza-teknologietan ibilbidea ez zen atzo goizean hasi. 2001ean hasi ziren hainbat erakunde ikerketan eta baliabideak sortzen euskara-

rentzat, eta orain egindako ibilbide oparo horren ondorioz euskarazko hizkuntza-teknologiak beste hainbat eremu aurreratuetara eramateko gai gara. Euskararentzat ikertzetik, euskaratik ikertzera pasa gara, alegia; hau da, euskararentzat oinarrizko baliabideak eta tresnak sortzetik, euskaratik sektore ekonomiko aurreratuenetara (Fabrikazio aurreratua eta biozientziak, kasu) aurrera eramateko gai gara. Hizking 21, Anhitz, Berbatek, Be2Tek, ElkarOla, BerbaOla, Modela, Quales eta Modena ikerketa-proiektu estrategikoetan hala egin dugu, Eusko Jaurlaritzak Etorrek eta Elkartek deialdien bidez finantzatu direnak.

Orain, DLNP4 ikerketa-proiektu estrategikoa jarri da martxan ikasketa sakoneko teknikak hizkuntza-teknologietan aplikatu eta euskarazko hizkuntza-teknologiek artearen egoeran jauzi kualitatibo handi bat eman dezaten. Itzulpen automatikoan azken urteotan eman diren aurrerapenak (Modela proiektua, kasu¹¹), beste hain esparrutara eraman nahi ditugu, hala nola: hizketaren teknologietara, testuen meatzaritza eta hizkuntza-baliabideetara.

Bide honetan guztian elkarlanean aritu gara Vicomtech, Tecnalía, UPV/EHUko Ixa eta Aholab ikerketa-taldeak eta Elhuyar Fundazioa.

Azken urteotan, esan bezala euskarazko hizkuntza-teknologietan ibilbide oparoa egin da eta beste hizkuntzengandik oraindik urrun bagaude ere (ingeleza eta gaztelania, kasu), beste hizkuntza gutxiagotu asko eta estatu-hizkuntza askok ez duten oinarri teknologikoa dugula esan daiteke.

Euskararen garapena murriztagoa da gaztelaniarekin eta ingelesarekin alderatuz, batez ere, baliabide gutxiago dituelako. Hizkuntza-baliabide gutxiago, estatu-babesa murriztagoa delako, hiztun gutxiago dituelako, finantza-baliabideak eskasagoak direlako eta merkatu-aukerak ere murriztagoak; hau da, eskala-ekonomiak martxan jartzeko zailtasun handiagoa dituelako.

Oro har, esan daiteke babes estatala ez duten gainerako hizkuntza gehienak antzeko egoeran daudela, hau da, hiztun gehien dituzten estatuko hizkuntzen azpitik. Gaztelania eta frantsesa, aldi berean, ingeleza baino garapen-egoera txikiagoan daude hizkuntzaren eta hizketaren teknologiei dagokienez. Berdin esan daiteke, hala nola, alemana edo portugesa bezalako beste hizkuntzetan. Hori, berriz ere, hiztunen kopuruarekin dago lotuta, baliabideekin eta merkatu-aukerekin.

Hala ere, ezin da txartzat jo hiztunen kopurua eta estatukoa ez den izaera kontuan hartzen baditugu. Esan dezakegu ia maila berean dagoela hiztun gehiago dituzten estatuko hizkuntza asko baino eta horietako batzuk baino hobeto ere bagaudela. Hori da, hein handi batean, arestian aipatutako eragileek azken hamarkadetan egiten duten ahaleginari esker eta ikerketa-proiektuak finantzatzeko atea ere ireki dituztelako erakunde publikoek.

¹¹ Modela: <www.modela.eus>.

4. Adimen artifiziala eta Ikasketa Sakona: hizkuntza-teknologiaren motorra

Azken urteotan, teknologia asko eta asko, besteak beste, adimen artifizialaren bidez bultzatu eta indartu dira, eta zehazkiago ikasketa sakoneko (Deep learning) teknologiaren bidez.

Ikasketa sakona Ikasketa automatikoaren (Machine Learning) adar bat da, zehazki sare neuronal sakonak (Deep Neural Networks) erabiltzen dituenak. Sare neuronal bat giza-garunaren jardura simulatzeko sortutako teknologia da eta matematika-eredu sofistikatuak erabiltzen dituzte datuak modu konplexuan prozesatzeko. Sare neuronal sakonak gaur egun hizkuntza-teknologiaren adar guztietan ari dira aplikatzen, emaitza oso onak lortu dira orain arte eta itxaropentsu egoteko arrazoiak baditugu.

Zalantzarik gabe, hizkuntzaren eta hizketaren teknologia historiako unerik onenean daude une honetan, hainbat arrazoiengatik.

- Alde batetik, globalizazioaren eta IKTen garapenaren ondorioz, testuzko eta ahozko informazio kopuru izugarria formatu digitalean aurki dezakegu, honenbestez, baliabide ugari ditugu eskuragarri bildu, tratatu eta prozesatzeko.
- Bestetik, aipatutako datu- eta informazio-kopuru horren erabilgarritasunak errazago egiten du teknologiaren garapena, eta lortutako emaitzak askoz ere hobekiak dira, sistemek ikas ditzaketen adibide asko daudelako.
- Azkenik, hizkuntzaren teknologiek hainbat hamarkadatan izan duten bilakaerak (eta, bereziki, ikasketa sakonari esker) esparru akademikotik atera eta pertsonen eguneroko bizitza eta jardura ekonomikoaren gero eta eremu gehiagotan erabiltzeko aukera erreala ematen du. Egituratu gabeko testu-informazioaren ulermenaren, sintesiaren, sailkapenaren edo itzulpen automatikoaren hobekuntzan ematen ari diren urratsek gizartearentzat baliola sortzen dute, eta produkzio-sektore guztietan zeharkako aplikazioak sortzeko gai gara kalitate handiarekin.

Argi dago beraz, hizkuntzaren teknologiaren merkatua azkar hazten ari dela. Aholkularitza-enpresa askoren ustez munduko merkatuaren hazkunde handia emango da hurrengo urteetan. Azken urteotan egindako merkatu-behaketek, adimen artifizialarekin eta lengoia naturalarekin lotutako aplikazioen ez-tandak, eta testu eta datu digitalen hazkunde esponontzialak hazkunde handia egongo dela aurreikusten dute adituek.

Gainera nazioarteko enpresa teknologiko handiek hizkuntza-teknologiaren alde apustu handia egin dute. Besteak beste, Google Translate itzultzaile automatikoa, Siri laguntzailea edo Amazon Echo adimen-bozgorailu adimenduna

dira adibide esanguratsuenak. Horrek argi adierazten du erraldoi teknologiko handiek hizkuntza-teknologien eta bere hobekuntza adimen artifiziala aplikatzeko estrategian buru-belarri daudela sartuta.

Hala ere, horrek ez gaitu engainura eraman behar, eta oker egongo ginateke erraldoi teknologikoen esku utziko bagenu gure hizkuntzen garapen teknologikoa: lan asko dago erraldoi teknologikoez estaltzen dutena baino harago egiteko. Alde batetik, enpresa horiek azken erabiltzailearen kontsumo-aplikazio generikoetan zentratzen dira, eta ez dute lan egiten eremu espezifikoetara egokitzen. Eta bestetik, hiztun asko, baliabide asko eta merkatu-aukerak dituzten hizkuntzetan zentratzen dituzte ahalegin guztiak.

Amaitzeko, hizkuntza baten biziberritzean ingurune digitalean bizitasun digital ona izatea ezinbestekoa bada, ezin dugu erraldoi teknologikoen esku gure hizkuntzetan giltzarriak diren garapen teknologikoak. Subiranotasuna ere ezinbestekoa dugu esparru teknologikoan. Europako Batzordeak, Espainiako Gobernuak, Islandiako Gobernuak edo Frantziako gobernuek argi dute hori¹².

5. Adimen artifizialak euskararen garapenerako ireki ditzakeen bide berriak

Etorkizunari begira, ikusirik adimen artifizialak ireki ditzakeen bideak, hainbat eszenatoki aurreikusten saiatu naiz. Alde batetik, uste dut Internet euskararen erabileraren behatoki gisa indartuz joango da, hau da, euskara nola erabiltzen den eta zenbat erabiltzen den xeheago jakiteko baliabide erraldoia bihurtuko da; beraz, Internet corpus gisa ustiatzeko tresnak findu eta hobetu beharko ditugu. Bestetik, adimen artifizialak sare neuronal eta ikasketa automatikoaren bidez aukera teknologiko berriak ekarriko ditu eta orain arte bezala prest egon beharko euskararentzat ekar ditzakeen aukerak baliatzeko. Aukerak batzuk zehazten ere saiatu naiz:

- Hizketaren ezagutzaren bidez ikus-entzunezko edukiak transkribatu eta ahozko erabileraren azterketa.
- Euskararen erabileraren neurketa fintzeko testu-masa handien tratamendu automatikoa eta adimenduna.
- Web-corpusen sailkatze automatikoa.
- Itzulpen automatiko neuronalarekin euskara beste hizkuntzekin lotzea: frantsesa, ingelesa eta beste hainbat hizkuntza.

¹² Evgeny Morozov-en artikulua *El País* egunkarian: «No queremos depender de Silicon Valley», <https://elpais.com/tecnologia/2018/10/08/actualidad/1539017186_874388.html>.

- Sare neuronalak eta ikasketa automatikoa baliatzea zuzentzaileetan txertatu estilo-eta gramatika-akatsak zuzentzeko.
- Euskararen erabilera inklusiboa bultzatu hizkuntza-baliabideak eta-tresnak egokituz.

Eta azkenik, hizkuntza-teknologiek datu errealetan oinarrituta ikasten dutenez, pentsatzekoa da erabiltzen nahiz teknologien bidez hedatzen den euskara estandarragoa egiten joango dela, hau da, tresnak elikatzeko erabiltzen ditugun datuak erabileran oinarrituko dira eta erabileran ere eragingo dute era berean. Hori guztia neurtzea oso garrantzitsua izango da.

6. Ikerketa-zentro, enpresa eta erakunde publikoen arteko lankidetzaz ezinbestekoa

Euskarazko hizkuntza-teknologiak sektore ekonomiko aurreratuetara eramateko oinarri teknologikoa eta gaitasun organizatiboa dugula erakutsi berri dugu azken urteotan Honenbestez, elkarlan publiko-soziala ere beharrezkoa izango dugu egitasmo teknologiko erraldoi honetan aurrera jarraitzeko.

Bide honetan aipamen berezia merezi du Gipuzkoako Foru Aldundiak Etorkizuna Erakiz egitasmoaren barruan Langune, Soziolinguistika Klusterra, Emunek eta Elhuyarrek elkarlanean Ibili Hizkuntza Berrikuntzarako Laborategi Kooperatiboaren sorrera sustatuko duela.

IBILI proiektu kolaboratibo eta esperimentalak euskararen sustapena eta hizkuntza berrikuntza uztartuko ditu. Hizkuntza Berrikuntzarako Laborategi Kooperatiboaren proiektua Etorkizuna Eraikiz egitasmoaren barruan kokatuko da eta helburu izango du euskal gizarteko sektore desberdinetan proiektu berritzaileak sorrarazi eta bultzatzea, egungo testuinguru eleaniztunean euskara bilakatu dadin alor horietako komunikatzeko hizkuntza nagusi.

Izaera kooperatiboa edukiko du laborategi honek, unibertsitate, zentro teknologiko, ikergune, aholkularitza, eragile eta enpresen arteko elkarlana bultzatuko duen gune ireki eta dinamiko gisa. Laborategitik aterako diren proiektuek euskararen biziberritzean inpaktu esanguratsua izatea bilatuko dute erakunde sustatzaileek, betiere Euskal Herriko zein kanpoko esperientzia aurreratuak kontuan izanda. Bestalde, euskararen erabilera bultzatzeko lanean orain arte modu estrategikoan landu ez diren alorrak landuko dira eta, gainera, ezinbestean, teknologia izango du ardatz.

Bide honetan ere garrantzitsua izango da UPV/EHUko Ixa Taldeak bultzatzen ari den HiTZ Zentroaren eraketa (Hizkuntza Teknologiko Zentroa/Basque Center for Language Technology). Egituratzeko-prozesuan dagoen arren elkarlan teknologiko publiko-sozialaren bidean eragile garrantzitsua izan daiteke.

7. Hizkuntzen lankidetzak teknologikorako arrakasta-kasuak: Linguattec eta DLDP proiektuak

7.1. Mugaz gaindiko Linguattec proiektua: euskara, okzitania eta aragoiera lankidetzan

Elhuyarrek urteak daramatza Lo Congres Permanent de la Lengua Occitana akademiarekin batera okzitania eta euskararen garapen teknologikoa bultzatzeko lankidetzan. Euskararen ibilbidean ikasitakoa, sortutako baliabideak tresnak okzitanierarentzat baliagarriak izan zitezten. Honenbestez, hain proiektu eraman ditugun elkarrekin aurrera:

- Euskara-okzitania hiztegi automatikoa.
- Okzitanierarentzat corpus-baliabideen sorkuntza.
- Okzitanierarentzat zuzentzaile ortografikoa eta testu-igarlea.
- Erregeletan oinarritutako itzultzaile automatiko baten garapena.
- Terminologia kudeatzeko plataforma.
- Eta azkenik; okzitanieraren garapen digitalerako bide-orri baten (2016-2020) diseinuan parte hartu genuen.

Proiektu hauek guztiak Euskadi-Akitania deialdiaren bidez lagunduak izan dira, eta lankidetzak horretatik sortu genuen LINGUATEC proiektua¹³. LINGUATEC proiektuaren helburu nagusia, aragoiera, euskara eta okzitania hizkuntzen arteko lankidetzak da, alegia, hizkuntz horietarako baliabide linguistiko, tresna eta soluzio berriak garatu eta probatzea.

Besteak beste hauek izango bide dira proiektuaren emaitzak:

- Aragoieraren digitalizazioaren bide-orria.
- Okzitanierarako lexikoi elebarkar eta elebidunak, baita analizatzaile morfo-sintaktiko eta sintaktikoa ere.
- Ipar Euskal Herriko euskararako hizketaren sintesirako sistema bat.
- Hizketaren ezagutza euskararentzat eta teknologia hori ondoren baliatu okzitania eta aragoierarentzat.

¹³ Hiru urteko mugaz gaindiko proiektua da Linguattec Interreg-Poctefa deialdian diruz lagundua (EFA 227/16), eta haren helburua da aragoieraren, okzitanieraren, katalanaren eta euskararen garapen digitalerako elkarlana bideratzea, ezagutza, baliabideak eta tresnak partekatuz eta berariazko aplikazioak sortuz. UPV/EHUko IXA Taldea, Euskaltzaindia, Lo Congres okzitanieraren kongresua, Aragoiko Gobernuak, Centre National de la Recherche Scientifique-Delegation Regionale Midi-pyrenees (Okzitanako Tolosa) eta Elhuyar Fundazioa (Ilderra) dira kontsurtzioko. 2020ko abenduan amaituko da. Informazio gehiago: <<https://linguattec-poctefa.eu/>>.

- Euskara Eskuz Esku egitasmoa Euskaltzaindiaren eskutik.
- Sare neuronalean oinarritutako itzultzaile automatikoen hobekuntza euskara-gaztelania eta euskara-frantsesa hizkuntza-bikoteetan.
- Erregeletan oinarritutako itzultzaile automatikoen garapena gaztelania-aragoienara eta frantsesa-okzitaniera hizkuntza-bikoteetan.

Helburu horiek lortuta aukera berriak sortu nahi ditugu herrialde mugakide horien arteko lankidetzak, ezagutzaren transferentzia eta hizkuntza-soluzioak garatzeko. Hizkuntza-aplikazio berri horien erabilera zabalduko dugu, hizkuntzarekin diharduten profesionalentzat onuragarri izango diren soluzioak eskainiz, eduki eleaniztunei sarbide emanez eta mugaz haraindiko hizkuntza teknologiaren inguruko kluster bat garatuz. Praktikan erakutsi dugu euskarak ingurune digitalean egin duen ibilbidea ere beste hainbat hizkuntzentzat baliagarria izan daitekeela eta hizkuntza-lankidetzak teknologiaren esparrura ere eramatearen beharra.

7.2. Baliabide urriko Europako hizkuntzak elkarlanean: euskara, sardiniera, bretoiera eta kareliera elkarrekin bizitasun digitalaren alde

Europako hizkuntza-aniztasunaren mosaiko aberatsak oso errepresentazio urria du baliabide digitalean, eta Europar Batasuneko hizkuntza ofizialetan eskuragarri dauden zerbitzuetatik kanpo geratzen dira ia beti. Hizkuntza nagusietako hiztunekin alderatuta, EBko baliabide urriko hizkuntzen hiztunek aukera gutxiago izaten dute beren hizkuntza arlo digitalean erabiltzeko. Mundua gero eta digitalagoa den honetan, hiztun asko oso ataka gaiztoan daude: 'hizkuntzaren eten digitala' delakoari aurre egin behar diote, ezin baitituzte beren hizkuntzak garatu hizkuntza nagusien garapen digitalaren erritmo berean. Hizkuntza gutxituen garapen eta hornikuntza digitalaren abiada azkartzen ez den bitartean, hizkuntza horietako hiztunak gero eta marjinatuago eta baztertuago egongo dira, are gehiago gazteak hizkuntzaren arlo horretara erakartzea funtsezkoa dela kontuan izanik.

The Digital Language Diversity Project Erasmus+ programak diruz lagundutako barruan kokaturiko hiru urteko proiektu bat izan da¹⁴. Proiektuaren

¹⁴ DLDP proiektua Europar Batasunak finantzatzen du, Erasmus Plus programaren barruan (Erasmus+ Programme | Grant Agreement No. 2015-1-IT02-KA204-015090), eta Consiglio Nazionale delle Ricerche (Pisa, Italia) Hizkuntzalaritza Konputazionalako Institutuko ikerlari den Claudia Soria doktoreak gidatzen du. Proiektu honetako beste partaideak hauek dira: Europako Hizkuntza Berdintasunaren aldeko Sarea (European Language Equality Network, ELEN, Frantzia), Mainzeko Unibertsitateko (Alemania). Hizkuntza eslaviar, turkiar eta zinkunbaltikoen Institutuaren barneko Europako iparraldeko hizkuntzen eta hizkuntza baltikoen saila, Elhuyar Fundazioa eta Kareliar Hizkuntza Elkarte (KKS, Finlandia). Informazio gehiago: <<http://www.dldp.eu/>>.

helburua Europar Batasuneko hizkuntza gutxituen errepresentazio urria duten hizkuntzetako hiztunak ahalduntzea izan du helburu, edukiak beren hizkuntza gutxituan sortzeko eta partekatzekeo ezagutza eta trebetasunak garatuz. Eduki digitalak eta laguntza teknikoa izatea ezinbestekoa da hizkuntzan oinarritutako aplikazio digitalak garatzeko, horiei esker hizkuntza gutxituen erabilera digitala areagotu baitaiteke.

DLDPren eginkizuna izan da Europako hizkuntza gutxituen iraunkortasuna mundu digitalean bermatzea. Horretarako hiztunak ahalduntzea genuen helburu, edukiak beren hizkuntza gutxituan sortzeko eta partekatzekeo ezagutza eta trebetasunak garatuz.

Hizkuntza-aniztasun digitalaren (Digital Language Diversity, DLD) proiektuaren helburuak honako hauek izan dira beraz:

- Inkesta: Europako hizkuntza-aniztasun digitala zehazten duen inkesta gauzatzea, zehazki, Europan hitz egiten diren lau hizkuntza gutxitu hauen gaitasun digitala: euskara Espainian, bretoiara Frantzia, kareliera Finlandian eta sardiniera Italian.
- Digital Survival Kit: gomendio sendo, argi eta egingarriak eskaini dira hizkuntzaren beharren eta egin daitezkeen ekintzen inguruan hizkuntza «digitalki martxan» jartzeko: erronkak eta zailtasunak zein diren, lehen ekintzak zein arlotan bideratu behar diren, zein tresna dauden erabilgarri; gomendioak 'hizkuntza digitalaren biziraupen kit' deituriko izenekoaren bidez eman dira, funtsean erabilera digitala biziarazteko gomendio-multzoa izango da. Proiektu honetan parte hartzen ez duten beste hizkuntza batzuren gaitasun digitala neurtzeko autoebaluazio-tresna bat ere eskaini da
- Trebakuntza: Europa osoan aplikatu daitezkeen trebakuntza-programa, hizkuntza gutxituen hiztunei zuzendua, eduki digitalak eta hizkuntza-irakasuntza materialak euren hizkuntzetan ekoizten laguntzeko.
- Bide-orria: arduradun politikoei eta interes-taldeei zuzendutako bide-orri bat, erronka instituzional eta teknologikoak zehazten dituen. Bertan proposatutako soluzioek gailu digitaletan Europako hizkuntza guztien erabilera zabalagoa izan dadin lagunduko dute.

Argitaratu diren hizkuntza gutxituen erabilera digitala neurtzeko egin genuen inkestaren emaitzak, eta laburbilduz ondorio hauek atera genituen:

- Hiztunek argi eta garbi adierazi dute bere hizkuntzak digitalki erabili nahi dituztela, arlo soziolinguistiko guztietan eta hizkuntza nagusiak erabiltzen diren xede guzti eta berberetarako.

- Sare sozialek aukera paregabea eskaintzen dute hizkuntzak biziberritzeko esparru gisa, baina eremu soziolinguistiko hori oraindik mugatua da.
- Hizkuntza horiek eremu publikoan gero eta gehiago erabiltzeko eskari nabarmena dago.
- Hizkuntza gutxituen hiztunei babes eta adorea eman behar zaie beren hizkuntzak digitalki erabiltzeko, eta nabarmendu eduki digitalaren sortzaile gisa garrantzi handia dutela.
- Hizkuntza horietarako egiturazko laguntzarik ez egotea konpondu beharreko arazo larria da. Izan ere, hizkuntza horien garapen digitala ez da bideragarria aktibista eta boluntario gutxi batzuen lanaren mende baldin badago.

8. Dekalogo bat eta ikuspegi berritua

Urte hauetan guztietan badira asmatu ditugun estrategiak eta badira hobetzeko alderdiak ere, beraz bidean ikasitakotik hemen doaz baliabide urriko hizkuntzen bizitasun digitala eta zehazki garapen teknologikoa hobetzeko proposatzen dudak dekalogoak:

1. **Estrategia teknologikoa ongi diseinatu:** Oinarri linguistiko bakoitza, baliabideak eta tresnak ongi diseinatu behar dira, produktu eta aplikazio desberdinetan erabiliko direla aurreikusiz. Hasieran sortu behar dira oinarriko baliabideak eta tresnak, eta geroago sortu merkatu-aplikazioak. Ez da alderantziz egitea komeni.
2. **Inpaktu soziala lehenetsi:** Aplikazio eta produktu zehatzak lehenetsi lehendabizi, eragin eta erabilera soziala izango duenak: zuzentzaileak, aholtsaren sintesia, bilatzaileak, itzultzaile automatiko Honekin batera sortzen ditugun baliabide eta aplikazioan inpaktu soziala neurtu.
3. **Elkarlana eta lehia uztartu:** Elkarlan erreala eraman aurrera, lehiatu merkatu-aplikazioetan, baina saihestu bikoizketa oinarriko baliabide eta tresnetan. Hizkuntza-teknologietan ikertzen ari diren zentroen saretzea eta koordinazioa ezinbestekoa, elkarlana bultzatu eta bikoizketak saihesteko.
4. **Hizkuntza-teknologiaren berriazko plana:** Hizkuntzaren diagnostiko teknologiko batetik abiatu eta ondoren bide-orri teknologikoa zehaztu. Hizkuntzen teknologiak bultzatzeko berriazko plana eta erosketa publiko berritzailea jartzea.
5. **Burujabetza teknologikoa:** Burujabetza teknologikoa lortzea hizkuntzaren prozesamenduan eta adimen artifizialean, enpresa erraldoien menpekotasuna gutxitzeko eta tokiko enpresa teknologikoak garatzeko.

6. **Kode irekia:** Software eta kode librean oinarritzea baliabideak eta tresnak. Erakunde publikoak teknologia erosten badu egin indarra kode librean aska dezaten.
7. **Zaintza-sistema:** Euskarak ingurune digitalean duen presentzia neurtzeko adierazle-sistema adostua eta eguneratua izatea. Hizkuntzak Ingurune Digitalean Neurtzeko Behatokia baten sorrera interesgarria izan liteke.
8. **Hizkuntza-lankidetzak:** Beste hizkuntzekiko ezagutza eta praktiken transmisioa areagotzea. DLDP eta Linguatex bezalako proiektuen ugaritzea eta hedatzea.
9. **Enpresen eta negozioen garapena:** Hizkuntzen Industria elkartzea eta dinamismo enpresariala garatzea. Sektore ekonomiko eta esparru sozial berrietara zabaltzea.
10. **Formakuntza:** Goi-mailako formakuntza sustatzea.

Amaitzeko, Andoni Sagarnak euskaltzain izendatu zuten sarrera-hitzaldian esandakoak¹⁵ ekarri nahi ditut gogora, urteak pasa diren arren indarrean dauden ideiak baitira eta bikain laburbiltzen du artikulu honen mamia:

Dagoeneko metatua dugun jakintzan eta praktikan oinarrituz, Hizkuntzaren Injeniaritzako produktuen eta zerbitzuen industria bultzatzea, hedadura handiko hizkuntzen merkatuetan errentagarritasuna bilatuz, bide batez euskarak datorren munduan bizirik irauteko beharrezkoak izango dituen tresnak landuz.

Mundu globalizatuan buru-belarri sartuta gaudelarik, jakintzan oinarritutako organizazioak behar ditugula esaten digute adituek. Hara hor bete-betean baldintza hori betetzen duen jardura bat. Baliteke ni ameslari bat izatea, baina uste dut areto honetan bertan dauden dozenaerdi bat lagunek estrategia horretan sinetsiko balu, bideragarria litzatekeela.

¹⁵ Euskara eta informazioaren teknologiak. egungo egoeratik etorkizunera begira sarrera. hitzaldi mamitsua eman zuen Andoni Sagarna Izagirrek euskaltzain izendatu zutenenean (2007-10-26.) <<https://www.euskaltzaindia.eus/dok/euskera/71455.pdf>>.

EUSKARA (BATUA) INGURUNE DIGITALEAN: BIDEAN *IKASIXA* ETA ETORKIZUNEKO ERRONKAK

I. ADURIZ (Bartzelonako Unibertsitatea)

I. ALEGRIA

I. ALDEZABAL

X. ARTOLA

A. DÍAZ DE ILARRAZA

N. EZEIZA

K. SARASOLA

R. URIZAR

(UPV/EHU. Ixa Taldea)

1. SARRERA GISA

Euskara batuaren etorkizuneko erronkak ingurune digitalean: horra Euskaltzaindiak Ixa Taldekooi¹ paratu zigun gaia, Arantzazun 2018ko urrian egitekoa zen biltzarrera gonbidatu gintuelarik. Bada aurkezpen hartan jorratutakoak dira, hain zuzen ere, artikuluko honetara ekarri ditugunak.

Gure ustez, batuaren etorkizuna euskararen etorkizuna da, ez dago bien artean bereizterik; horregatik ipini dugu *batua* parentesi artean, artikulua izenburuan. Izenburuaren azpikoak, berriz, argi uzten du nondik ekin diogun, etorkizuneko erronken inguruan hausnartzen hasi garenean: gure eskarmentutik, Ixa Taldearen 30 urte luzeko ibilbideak emandako eskarmentutik jarri gara aurrera begira.

¹ <<https://ixa.eus>>.

Teknologia, oro har, baina —artikuluaren gaiari helduz— hizkuntza-teknologia bereziki, gure bizitzetan sartu da oharkabean: hor ditugu ordenagailuak, Internet, sare sozialak, sakelako telefonoak...; hor ditugu, beste maila batean, Xuxen, EuskalBar, AhoTTS, Lexikoaren Behatokia, Elebila, Matxin, Modela bezalako tresnak eta baliabideak... Ordenagailuan ari garela, amaraunean gabiltzanean, telefono mugikor bat eskuetan dugunean, hizkuntzak eta teknologiak bat egiten duten bidegurutze horretan gabilta askotan: aukera dugu aginduak ahoz emateko; baliabideak ditugu testuak automatikoki itzultzeko; ordenagailu-programa batek idazten ari garena zuzentzen digu unean-unean; eskura ditugu hiztegiak mahaitik altxatu ere gabe... Horietan guztietan hizkuntza-teknologiaz baliatzen ari gara, gutxi edo asko.

Xuxen aipatu dugu, ezinbestekoa bihurtu den lan-tresna, ordenagailu bidez euskaraz idazten duenarentzat. Eta, euskara batua dugunez hizpide, zilegi begigu esatea jakin nahiko genukeela zer-nolako eta zenbaterainoko eragina izan duen Xuxenek, azken mende laurdenean, Euskaltzaindiaren arauak eta lexiko estandarra gizarteratzerakoan, esate baterako; ez da erraza hori jakitea, ez, baina ikergai polita litzateke. Eta beste tresna edo aplikazio erabilgarri batzuk ere aipatu nahiko genituzke: zenbat hauts biltzen ari ote dira paperezko hiztegiak azkenaldian, EuskalBar hor dugula, hain eskura gure ordenagailuan; edo Elhuyarren hiztegiak gure mugikorretan! Corpusak direla-eta, berriz, esan beharrik ez dago Lexikoaren Behatokia edo antzekoak tresna paregabeak direla hizkuntzaren profesionalentzat, hitzen baten edo egitura gramatikalen baten erabileraren berri jakin nahi dutenean.

Kontua da teknologia hau oso-oso arin ari dela garatzen, eta, gainera, esan daiteke heldu samarra dagoela jada hainbat arlotan. Oinarriak (baliabideak, formalizazioa, tresnak) finkatuta daude, eta aplikazio batzuk arrakastatsuak izan dira zenbait domeinu eta testuingurutan. Gutxi batzuk aipatzearren: medikuntza eta administrazioa, esaterako; telefonia mugikorra, zeina hautagai berebizikoa den teknologia hauen ezarpenerako; eta itzulpen automatikoa, non emaitza nabarmen hobekuntza lortzen ari baitira azkenaldian.

Artikuluaren egitura honako hau da. Hasteko, sarrera gisako honen ondoren, hizkuntzaren biziraupena jokoan ikusten dugula-eta hausnarketa labur bat egingo dugu, 2. atalean; gero, hizkuntza-teknologiaren gaia zertan den azalduko dugu (3. atala), euskararen tratamendu automatikoaren arloan non gauden ikusiz (4), eta ikerkuntza (5) eta formazioa (6) bereziki aipatuz. Zazpigarren atalean, berriz, Euskaltzaindia, ikertzaileok, industria eta erakundeak, euskararen teknologiei dagokienez, zertan ari diren —eta garen— azalduko dugu. Zortzigarrenean, aurrera begirako ohar batzuk egingo ditugu, honako atal hauetan gure ustez nondik jo beharko litzatekeen iradokiz: corpusgintza, arauak eta estandarra, hiztegiak eta terminologia, itzulpen automatikoa eta itzulpen penerako

laguntzak, eta humanitate digitalak. Eta bukatzeko (9), ondorioak zerrendatu eta proposamen gutxi batzuk egiten ausartuko gara.

2. HIZKUNTZAREN BIZIRAUPENA JOKOAN

Zer gertatzen da gurea bezalako hizkuntza «txikiakin» mundu digitalean? Ba hortxe dugu islandiera, esate baterako: atzean estatu baten indarra duen hizkuntza izanagatik, itoan dagoela-eta kezka zabaldu da, ingelesaren ozeanoko ur handietan itolarri hilgarrian ikusten omen dute². Hango gazteak, teknologiarri dagozkion kontuetan, ingelesera jotzen du, antza; arrazoi asko egongo dira horretarako, baina, dudarik ez, askotan beste aukerarik ez duelako izango da, hots, bere garaian islandieraz jardun ahal izateko baliabideak eta tresnak garatu ez direlako.

Hizkuntza biziko bada, teknologiarekin batera bizi beharko du. Esan dezakegu ideia hori dagoela Ixa Taldearen jatorrian, eta azken hiru hamarkadetan teknologia horren azpiegitura euskararako prestatzen aritu gara —datu-base lexikala sortu, hizkuntzaren formalizazioa egin, testu-corpusak eratu, analizatzaile morfologikoa eta sintaktikoa garatu, semantika lexikala landu...—, gure partez kanpoko beste inork ez zuela egingo jakitun.

Eta gure ustez garbi zegoen talde gisa jaio ginenetik, eta inoiz baino argiago dugu orain: hizkuntzaren biziraupenaz ari gara, hori da jokoan dagoena. Tren hori, eta beste batzuk, noski, baina abiada bizian doan tren hori pasatzen utziz gero, nekez egingo dugu aurrera: erronka da, eta geltokian geratzeko arriskua handi samarra dela esango genuke.

3. HIZKUNTZAREN TRATAMENDU AUTOMATIKOA

Hizkuntzaren tratamendu automatikoak hizkuntza bitarteko informatikoz prozesatzea du helburu. Eta hizkuntza diogunean, ahozkoaz zein idatzizkoaz ari gara, baina baita hizkuntza formalaz zein informalez, estandarraz nahiz ez-estandarraz.

Ixa Taldean ere, orain arte, hizkuntza idatzia prozesatzea izan dugu jomuga, eta idatziaren barruan estandarra batik bat. Baina ahozkoa ere —hizketa— hor dago, eta berorren tratamendua gero eta garrantzi handiagoa hartzen ari da. Izan ere, hizkuntza, lehenik eta behin, ahozkoa da, eta teknologiak ahozkoa ere bere baitan hartzen du. Beraz, horretarako ere prestatuta egon behar dugu,

² <<https://labur.eus/ITXu>>.

zalantzarik gabe. Testuinguru honetan, aipa dezagun UPV/EHUko AhoLab laborategia³, urteak daramatzana arlo horretan lanean.

Idatzizkora itzuliz, formala eta informala aipatu ditugu, estandarra eta ez-estandarra. Hizkuntza informal ez-estandarra erruz erabiltzen da gaur egun Whatsapp-*ez* ari garenean, esaterako, edo sare sozialetan, foroetan eta abar. Esan daiteke badela hor beste erregistro bat, idatziaren eta ahozkoaren artekoa dena, nolabait, eta munta handia hartzen ari dena, erabilerari dagokionez bederen; gazteen artean-eta, esate baterako. Bistan da hizkuntza hori ere prozesatzeko gai izan beharko dugula aurrerantzean.

4. EUSKARA ARO DIGITALEAN: META-NET TXOSTENA

Zein da gure hizkuntzaren egoera aro digitalean? Galdera horri erantzun bat eman nahi izan zion duela urte batzuk argitaratu zen *Euskara Aro Digitalean-The Basque Language in the Digital Age* (Hernández *et al.* 2012) txostenak. META-NET Europako informazio-gizarte eleaniztunaren testuinguruan erreferentziakoa den bikaintasun-sarea da, eta 30 liburu zuri argitaratu zituen, beste horrenbeste hizkuntzaren egoera aztertuz. Hizkuntzek agertoki digitalean duten presentzia, eta etorkizunari begira dituzten aukera-arriskuak aztertu ziren liburu horietan. Euskara zen hizkuntza horietako bat⁴.

Liburu zuri horietan jaso ziren emaitzak honela laburbil daitezke:

- Alde batetik hizkuntza bat dago, ingelesa, eta bestetik aztertu ziren beste hizkuntza guztiak. Inondik ere, ingelesak agertoki digitalean oraintxe duen egoera nabarmena da, eta beste ezein hizkuntzarena ezin da harenarekin konparatu.
- Aztertutako 30 hizkuntzetatik, 21ek duten babes digitala «hutsa» edo, kasurik onenean, «eskasa» da.
- Aipatu ez diren hizkuntzak (8) alemana, frantsesa, espainola eta abar dira, tarteko egoera batean dauden hizkuntza *indartsuak*, alegia.
- Euskara babes digital eskasa duten 21 hizkuntza horien artean sailkatuta geratu zen, azkenekoetakoa ez bazen ere. Hona hemen, atalez atal, euskararen egoera nola kalifikatu zuten txostena idatzi zuten adituek:
 - Hizketa-prozesamendua (ahozkoa): osatugabea.
 - Itzulpen automatikoa: apala / ez⁵.

³ <<https://labur.eus/Aams2>>.

⁴ Euskarari buruzko alearen idazketan taldeko bi kidek hartu zuten parte (ikus erreferentzia).

⁵ Gaur egun «osatugabetzat» jo genezake.

- Testu-analisia: osatugabea.
- Baliabideak: osatugabea.

Txostenean, euskararen egoera «baikor»tzat jo zen, baina «zuhur aztertu beharrekotzat».

Honen aurrean, zer esan? Ez ginen *azken putz* geratu, egia da, 21 horien artean azaldu ziren gurea baino egoera okerragoan zeuden hizkuntzak. Edonola ere, ez dugu uste orain, txosten hartatik sei urte baino gehiago joan direnean, besteekiko egoera hobean gaudenik: ingelesak, jakina, baina baita beste hizkuntza handi horiek ere, aurrera egin dute, eta iruditzen zaigu arrakala handiagotuz doala. Hizkuntza batek agertoki digitalean presente egon nahi badu, hizkuntza batek etorkizun digitalean egunero eta normal erabilia izan nahi badu, beste hizkuntza handi horien pare egon behar du, baliabide, tresna eta teknologia hauei, oro har, dagokienez; bestela, eta hau da gure iritzia, jai du.

5. IKERKUNTZA: SUSTATU, LAGUNDU ETA BULTZATU

Egoera den bezalakoa izanik, uste dugu lanean jarraitzea beste biderik ez dagoela, eta lan hori, gure hizkuntzari dagokionez behintzat, geuk —euskaldunok— egin beharko dugula.

Ikerkuntzaren garrantzia itzela da. Diziplinarteko taldeak behar dira, non informatikariek eta ingeniariak filologo eta hizkuntzalariekin batera jardungo duten. Oinarrizko ikerkuntza behar-beharrezkoa da: hizkuntzaren formalizazioa hobetu egin behar da, analisi- eta sintesi-tresnak garatu behar dira, eta aplikazioek ezinbesteko dituzten baliabideak —lexikoak, termino-bankuak, corpusak, gramatikak eta abar— sortu eta elikatu behar dira.

Halaber, azken erabiltzailea helburu izango duten aplikazioak ere garatu behar ditugu, hala nola hizkuntzaren *input*-ean zein *output*-ean laguntza emango diguten aplikazioak, itzulpenerako laguntzak, hizkuntza idatzian nahiz ahozkoan arituko diren era guztietako aplikazioak. Hona hemen adibide batzuk: laguntzaile birtual adimendunak⁶, azpтитuluen sorkuntza automatikoa, EITB-ren *Nahieran* zerbitzuko bideo batean hitz bat edo pasarte jakin bat bilatzeko laguntza, sare sozialetan emandako iritziak polaritatearen arabera arakatzeko aukerak...

⁶ Apple-ren *Siri* edo Microsoft-en *Cortanaren* gisakoak.

5.1. Zenbait arazo

Ikerkuntzaz ari garela, arazo batzuk aipatu nahi genituzke, aintzat hartu beharrekoak iruditzen baitzaizkigu.

Batetik, kontuan izan behar da hizkuntza «txikiok» baliabide gutxiago ditzutela, oro har, eta horrek ikerkuntza zaildu egiten duela. Gaur egun, metodo estatistiko eta neuronalek garrantzi handia hartu dute gure ikerrarloan, eta metodologia horiek aplikatu ahal izateko oso corpus handiak, testu-masa erraldoiak behar dira. Ez da inor harrituko esaten badugu ingeleserako hainbat eta hainbat baliabide ditugula eskura, doan eta publiko, eta esperimenduak egitea berehalakoa dela; esperimendu horiek berak euskararen gainean egin nahi izanez gero, ordea, aurrena baliabideak bildu eta prestatu behar dira, eta hori lan nekeza eta garestia da⁷.

Esan daiteke neurri batean teknologia komuna dela hizkuntza guztientzat, baina hizkuntza bakoitzak bere ezaugarriak ditu, eta formalizazio eta baliabide bereziak behar ditu. Eta hor dago koxka!, hortxe topatzen dugu (lehen) traba handi bat, aurrerapen teknologiko gehienak ingelesa helburu egiten baitira.

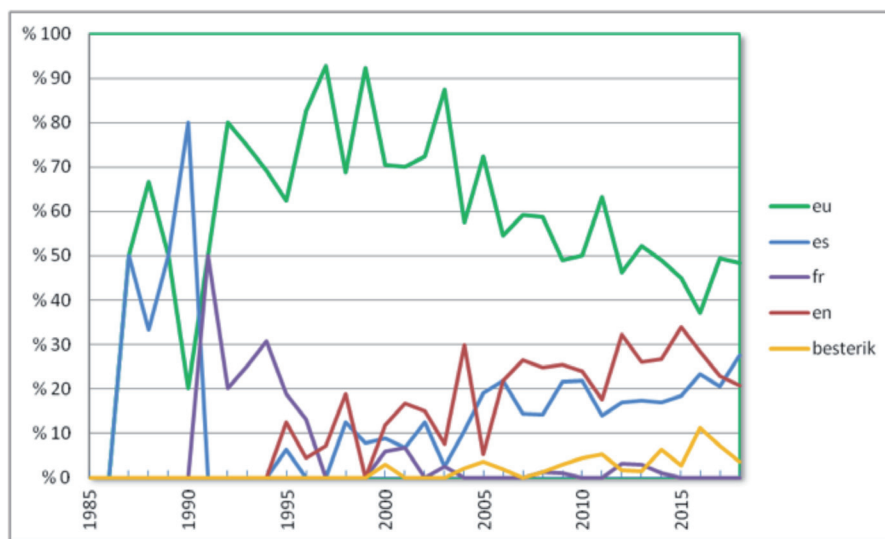
Arloko ikertzaileok ondo dakigu gurea ez beste hizkuntzen gainean egindako ikerketa-ahaleginak ez direla alferrik. Batetik, esan behar da arlo honetako ikerkuntzak orokorretik ere baduela, eta hizkuntzaren prozesamenduan oro har egindako aurrerapenak hizkuntza guztientzat direla baliagarri; bestetik, argi dago jarduteak beti balio duela ikasteko, eta beste hizkuntza baten gainean ikertuz ikasitakoa balia daitekeela gero euskararen aurrerabidean lagunduko duten beste ikerlan batzuk egiteko. Baina azken horren ifrentzua ere bistatik kendu gabe, jakina: beste hizkuntza batzuetan egindako inbertsioak gurean ez egindako inbertsioak dira, eta inbertsio horien etekin gehienak beste hizkuntza horrek jasotzen ditu.

Bestalde, esan beharra dago unibertsitate «ofizialak» —eta gu hor gaude—, ez duela errazten euskararen gaineko ikerketa. Hor ditugu unibertsitatean indarrean dagoen meritu-sistema, argitalpenen «kalitatea» neurtzeko parametroak eta abar. Hizkuntza «exotikooi» buruzko ikerketa mundu akademikoan «saltzea» zailagoa da, hau da, arlo honetan argitaratzea, proiektuak eskatzea eta abar betiere zailagoa da, jokoan daudenak oinarrizko ikerkuntza eta hizkuntza «txiki» bat direnean.

Ixa Taldean egindako argitalpenetan argi ikusten da joera bat, eta horixe erabiliko dugu esan berri duguna ilustratzeko. Goian dagoen 1. irudiko gra-

⁷ Hasteko, esan behar da batzuetan baliabide horiek edo ez direla existitzen edo ez daudela publikoki eskuragarri.

1. irudia: Ixa Taldearen argitalpenetan (1.071 artikulua, 1987-2017) ikergai diren hizkuntzak: ehunekoak, urtez urte

Iturria: IXA Taldea

fikoak 1987tik 2017ra bitarteko gure argitalpenetan zein hizkuntza izan ditugun ikergai islatzen du. Irudi hori egiteko, hiru hamarkada horietako milatik gora argitalpen aztertu ditugu, eta uste dugu hor argi geratzen dela gure artean orain arte susmo sendoa baino ez zena: euskara ikergai duten argitalpenen kopurua, proportzioan, behera doa (erreparatu dagokion marrari grafikoa), eta beste hizkuntza batzuen gainean ikertzen duguna, berriz, gero eta gehiago da (beheko laukidun marra, adibidez, ingelesa da). Joera horren azpian daudekeen arrazoiak asko izan daitezke, dudarik ez, baina seguru gaude aurreko paragrafoan aipatu ditugun pisua oso handia dela⁸.

Honen guztiaren aurrean, zer egin daiteke aipatu arazo horiei aurre egiteko, zer egin daiteke Euskal Herrian hizkuntzaren prozesamenduari arloan egiten den ikerketak nahi dugun emaitza izan dezan, hau da, euskara prestatu —gaitu— dezan, ingurune digitalean dagoeneko dituen eta etorkizunean

⁸ Itzulpen automatikoaren gaineko ikerketak munta handia hartu du taldean azken urteetan, eta, noski, gai horri buruzko argitalpenetan ikergai diren hizkuntzak bi edo gehiago izan ohi dira. Horrek azal dezake, neurri batean behintzat, euskararen gaineko ikerketa proportzionalki pisua galduz joatea azken urteetan; hala ere, ziur gaude ez dela hori beheranzko joera nabarmen horren arrazoi nagusia.

izango dituen erronkei erantzuteko? Galdera honi denon artean erantzun beharko diogu, baina guk ezinbestekoak iruditzen zaizkigun hiru kontu iradoki nahiko genituzke bederen: 1) nekez egingo dugu aurrera herri-administrazioen esku-hartzerik gabe; 2) denon artean sortzen ditugun baliabideak eta tresnak denon eskura jarri behar ditugu, publikoak izan behar dute: gutxi gara, eta egindakoa nork beretzat gordetzen duen bitartean alferrik xahutzen ariko gara hizkuntzaren onerako izan litekeen altxorra; eta azkenik 3), eta hau esatea boladan ez badago ere, uste dugu lan militantea ezinbestekoa izango dela luzaroan ere.

6. FORMAZIOA: GRADUAK, MASTERRAK, DOKTOREGOIA

Ikerkuntzaren oinarria formazioa da, eta arlo honek formazio espezializatua eta diziplinartekoa eskatzen du.

Hizkuntzalaritza edo filologia irakasten den lekuetan, informatikak berezkoa duen buru-antolakuntza ez da batere lantzen; eta informatika-ikasketan, berriz, ez zaio hizkuntzari duen garrantzia ematen. Baina diziplina horien elkarrekintza beharrezkoa da hizkuntzaren teknologiotan aurrera egingo bada. Diziplinartekotasunak, bada, behar duen lekua hartu behar du hizkuntza- eta informatika-gaiak jorratzen diren fakultate, zentro, gradu, graduondo eta abarretan —Informatika Ingeniaritza, Euskal Hizkuntzalaritza eta Filologia, Itzulpen-gintza eta Interpretazioa, Hizkuntzalaritza, Telekomunikazioa...

Gure aldetik honetan aritu gara urte hauetan unibertsitatean, eta aipagarriak iruditzen zaizkigu UPV/EHUn gauzatutako doktorego-programak eta masterrak: 56 doktorego-tesi aurkeztu dira arlo honetan, eta 126 titulu ateratu dira⁹ graduondoko titulazio eta masterretatik. Hala ere, uste dugu hori dena ez dela aski beharrak betetzeko, gehiago egin behar genukeela; ez da aski, eta hala ere, master horietara datozen ikasle euskaldunen kopurua ez da handitzen ari, joera behintzat ez da goranzkoa.

7. EKIMENAK

7.1. Zertan ari gara?

Horren guztiaren aurrean, zertan ari gara, zertan ari dira herri honetako agenteak euskararen teknologiei dagokienez?

⁹ Datuok 2017koak dira.

Euskaltzaindian, urteak dira hizkuntzaren teknologiarekin zerikusia duten lanak egiten direla: hor dugu azken hamarkadan sortu eta elikatzen ari den Lexikoaren Behatokia, 60 milioi hitzeko corpus etiketatua, zeinetan Elhuyar-ek, UZEIk eta Ixa Taldeak diharduten elkarlanean; edo, oraintxe bertan egiten ari den beste proiektu bat aipatzearren, hor dugu *Orotariko Euskal Hiztegia* (OEH) corpus kontsultagarri bihurtzeko proiektua, Euskaltzaindiaren zuzendaritzapean eta UZEIren eta Ixa Taldearen parte-hartzearekin garatzen ari dena; hiztegiaren egitura konplexua esplizitu egiteko helburua duen proiektu horrek ahalegin handia eskatu du, eta agerian utzi du teknologia berriak hiztegegintzan barneratzearen premia.

Esan behar da, halere, zenbait hiztegi —Euskaltzaindiarena, kasu, lehen *Hiztegi Batua* (HB) zena— gaur egungo metodologiekin lantzen ari direla ikuspegi teknikitik; OEHk ere izango du, epe labur edo ertainean, eta arestian aipatu dugun proiektuaren emaitzei esker, azpiegitura bat, aurrerantzean edizio-lana modu egokian egiteko aukerak eskainiko dizkiona.

Oro ez da urre, baina. Euskaltzaindiak zenbait urtetan indarrean izan duen e-AEB zerbitzua (Arauen Banaketa Elektronikoa) etenda dagoela dirudi, eta ez da albiste ona. Zerbitzu horren bidez, besteak beste hiztegia eta arauak banatzen ziren elektronikoki, informazio hori automatikoki prozesatzeko erraztasunak eskainiz. Esaterako, *Hiztegi Batua* eguneratzen zelarik, PDF bertsioaz gain XML fitxategi bat ere argitaratzen zuen Euskaltzaindiak (webgunearen bitartez); esan beharrik ez dago, hiztegia eguneratuta mantentzeko lanak XML bertsio hori automatikoki ustiatuz egitea da egokiena eta normalena¹⁰. Gaur egun, berriz, atzerapauso bat eman da, eta PDF bertsioa baino ez da eskaintzen: PDF formatua ez da egokia automatikoki prozesatzeko, eta eskuzko lana egitera behartzen gaitu, denbora eta ahaleginak xahutuz.

Ixa Taldean, berriz, eta AhoLabekin lankidetzan, HiTZ izeneko Hizkuntza Teknologiko Zentroa sortu berri dugu unibertsitate barruan, 2018ko udazkenean. Zentroaren helburuak honako hauek dira: arloko ikerkuntza eta formazioa sustatu eta bideratzea, eta teknologia-berrikuntzan eta -transferentzian eragitea. Urrats honekin, gure ikerketa-taldeei bestelako gorpuzkera bat eman nahi genieke, zentro bati beste aukera batzuk zabaltzen baitzaizkio proiektuetan-eta parte hartzeko entitate gisa, adibidez.

Gure artean badira arloan lanean ari diren beste talde, enpresa, erakunde eta zentro teknologiko batzuk ere. Besteak beste, hor dira Elhuyar, UZEI,

¹⁰ Gure taldean, adibidez, inplementatuta ditugu zenbait prozedura automatiko, zeinak egikaritzuz Euskararen Datu-Base Lexikala (EDBL) eguneratzen baitugu (*baikenuen*, esan beharko dugu, tamalez), Euskaltzaindiak HBren bertsio eguneratua argitaratzen zuen aldiro. EDBL da Xuxenen hiztegia mantentzeko erabiltzen dugun tresna, baina ez hori bakarrik: EDBL da Ixa Taldeak euskara automatikoki prozesatzeko egiten dituen lan guztien oinarri eta euskarri lexikala.

Ametzagaiña Taldea, Vicomtech, Tecnalia, Mondragon Lingua eta beste batzuk, zeinek hizkuntzaren tratamendurako beren atalak dituzten; horietako askorekin lankidetzan aritu izan gara edo ari gara egun zenbait proiektutan.

Industria, berriz, zertan ari da? Hemen Langune¹¹ aipatu behar da, Hizkuntzen Industriaren alorreko Euskal Herriko enpresen elkarte, 2010ean sortua eta egun 35 enpresatik gora biltzen dituena. Azkenaldian, bere kasa aurrera egiteko zailtasunak direla-eta, EIKENen¹², Euskal Ikus-Entzunezkoen Industrien Klusterrean, sartu behar izan dute. Baina, ekimen horietaz gain, benetako kezkarik ba ote da hemengo enpresa askotan euskararen alde egiteko, beren aplikazio eta zerbitzuetan euskara beste hizkuntzen pare jartzeko? Noiz ohartuko dira, esaterako, merkataritza elektronikoaren bidez onura handiak lor daitezkeela bezeroaren hizkuntzan jardunez gero? Hor uzten ditugu galdera horiek.

Edonola ere, eta bukatzeko, esan behar da Euskal Herrian hizkuntzaren teknologien arloan ari garenok oso komunitate aktiboa osatzen dugula —hizkuntzaren *tamaina* kontuan hartuta, noski—, eta komunitate hori erreferentziazkoa dela, gainera, beste hizkuntza minorizatu batzuetako ikertzaileentzat (Aduriz *et al.* 2017; Agerri *et al.* 2017; Alegria & Sarasola 2017).

7.2. Zertan ari dira erakundeak?

Argi esango dugu: Europan eta Espainian, behintzat, mugitzen ari dira. Euskal Herri mailan ez dugu, erakundeei dagokienez, halako sentsibilitaterik sumatzen gai honen inguruan, eta larria iruditzen zaigu.

Europako Parlamentuak gehiengo handiz onartu berri du txosten garrantzitsu bat, *Language equality in the digital age* izenburukoa (EPRS 2017). Txostena onartzeko ebazpenean¹³, Parlamentuak Batzordeari eta estatu kideei eskatzen die merkatu digitalean eleaniztasuna erraztuko duten estrategia eta politikak garatzeko; defini dezatela Europako hizkuntza guztiak, heriotza digitalari ihes egiteko, izan beharko lituzketen gutxienezko baliabideak zein diren (datu multzo, lexikoi, grabazio, itzulpen-memoria, corpus anotatu eta abar). Azpimarratzen du, halaber, Europar Batasunak, estatu kideek, unibertsitateek eta bestelako erakundeek hizkuntza guztiak, baita gutxien mintzatzen direnak ere, ingurune digitalean babesteko eta zaintzeko duten betebeharra, guztientzako datu-base eta itzulpen-teknologiak garatu behar direla esanez. Bestalde, dei egiten die ikertzaileei eta industriari helburu komun bati begira koordina daitezen,

¹¹ <<https://labur.eus/AjO6W>>.

¹² <<https://labur.eus/vrilx>>.

¹³ Estrasburgo, 2018-09-11: <<https://labur.eus/iz1uf>>.

hizkuntzen arteko itzulpenerako aukera digitalak emendatuz eta aurrerapen teknologikorako behar diren datuen atzibide libreak bermatuz.

Txostenak txosten eta ebazpenak ebazpen, ikusteko dago politikak gauzatzeko garaian zer gertatuko den; baina ezin da ukatu pauso garrantzitsu bat dela egoeraz jabetzea bera, eta neurri zehatzak proposatu eta hartzera bultzatzeko erabakia.

Espainiako Gobernuak, berriz, *Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje* delakoa du martxan (Ministerio de Turismo, Energía y Agenda Digital 2015): 90 milioi euro, 2015-2020 epealdirako. Plan horren helburua hizkuntzaren prozesamendua garatzea eta sustatzea da, eta aurreikusten du Estatuko hizkuntza koofizialetarako lan egitea ere (itzulpen automatikoa eta elkarriketa-sistemak barne).

Bukatzeko, eta oso labur, Erkidegoko hiru erakunde aipatu nahi genituzke.

Hasteko, Eusko Legebiltzarra. 2018ko apirilaren 16an, taldeko bi kidek, Ixaren izenean, agerraldia egin genuen, Kultura, Euskara eta Kirol Batzordearen aurrean¹⁴, eta gaur hemen deskribatzen ari garen egoera eta kezak azaltzen saiatu ginen: hitz onak jaso genituen, baina oraingoz ez dute fruiturik eman; hala ere, eta deia Legebiltzarretik etorri zenez, parlamentari batzuegan dagoen kezka baten isla bada behintzat, eta ongi etorria izan bedi.

Eusko Jaurlaritza dela-eta, berriz, esan behar da badituela zenbait laguntza-programa (Etorrek, Elkartek...), eta 2020ko Agenda Digitalak ere zabalitzen dituela ate batzuk arloko ikerketa bideratzeko. Hala ere, euskararekin zerikusia duten kontu guztiak bezala, hizkuntzaren teknologien arlokoak ere gurean kulturaren ildotik bideratzen dira ia beti, ez industriarenetik. Eta hori ez da egokia, gure ustez: hizkuntzaren industriaz ari gara, eta ingurura erreparatu besterik ez dago ikusteko auzoan zertan ari diren —aipatu berri dugun *plan de impulso* hori ere, esaterako, Espainiako Industria Ministerioaren ardura da—, bistan baita aurrera egiteko jarrerak eta neurriek bestelakoak izan behar dutela.

Azkenik, Euskararen Aholku Batzordearen txosten bat (EAB 2016) ekarri nahi genuke hona, zeinaren bidez Batzordeak egoeraren azterketa egin eta gomendio batzuk eman baitzituen. Lehentasun handienekoen artean, hauxe zen 12.a: «Hizkuntza-teknologiak garatzen lagundu eta berariazko plana garatu». Bi urte joan dira harrezkero, eta egin berri duten diagnostikoak¹⁵ agerian dagoena egiaztatu baino ez du egin ahal izango, hots, gomendioak betetzeke jarraitzen duela, «berariazko planik» behintzat ez baita garatu.

¹⁴ <<https://labur.eus/UYbo4>>.

¹⁵ Artikulu hau idazten ari garela, ez da oraindik publiko egin.

Uste dugu puntu honetan gaudela, hain zuzen. Teknologia horien garapena bizkortu egin behar da, eta premia handikoa da administrazioak lehenbailehen ohartaraztea egoeraren larritasunaz. Eta ez da aski, jakina, gauzak egin behar direla esatearekin: duela mende erdi batuarekin egin zuten bezala, honetan ere sinetsi egin behar da, eta ekin!

8. NONDIK JO: AURRERA BEGIRAKO OHAR BATZUK

8.1. Corpusgintza

Corpusgintza funtsezkoa da hizkuntzaren prozesamenduaren gaineko ikerkuntzaren euskarri gisa. Gaur egungo ikerketa corpusetan oinarritzen da neurri handi batean —eta areago azkenaldian, ikasketa sakona (*deep learning*) eta haren inguruko metodologia eta teknikak nagusitzen hasi direnetik—. Testu-corpusak behar ditugu, beraz, era eta tamaina guztietakoak, oportunistak zein orekatuak, eta behar bezala etiketatu edo anotatuak. Aipatu dugun *Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje* espainiarrean ere azpimarratzen da corpusak eta gainerako oinarritzko baliabideak sortzeko premia.

Uste dugu, beraz, garaia dela Euskararen Erreferentziatzko Corpora sortzeko, eta, gure ustez, Lexikoaren Behatokia abiapuntu egokia litzateke horretarako: euskararen corpus handi eta orekatu bat behar dugu, informazio linguistiko aberatsez hornitua hainbat mailatan. Ahozko atala ahaztu gabe hemen ere, ezinbestekoa baita ahozkoaren teknologia garatzen jarraitzeko.

Badira hainbat ekimen corpusgintza-bide honetan. UPV/EHUk, Elhuyar-ek, Euskaltzaindiak, Ixa Taldeak... norik bere corpusak ditu, eta nolabait bildu eta bateratu egin beharko genituzke. Gainera, eta ez gara aspertuko esaten, oso garrantzitsua dela uste baitugu: eduki horiek libreak izan behar dute, ikerketarako trabarik gabekoak.

8.2. Araugintza eta estandarra

Araugintzari dagokionez, berriz, erreferentziatzko lanen biltoki bateratu bat sortzea proposatu nahi genuke, informazio-sistema online integratu bat, bilaketa eta kontsultak erraztuko lituzkeena: Euskaltzaindiaren arauak, hiztegi estandarra, terminologia espezializatua, estilo-liburuak, han eta hemengo foroak (ItzuL, esaterako), leku-, pertsona- eta abarren izen zerrendak... Informazio asko dago han eta hemen, eta ona litzateke hori dena bildu

eta integratzea. Arantzazun 2018ko urrian egin zen biltzarrean aurkeztu zen *Euskara Batuaren Eskuliburua*¹⁶ aurrerapauso handi bat da, noski, bide horretan.

Idazketarako laguntza integratuak ere behar ditugu, hainbat software-ingurunetan erabili ahal izateko modukoak: laguntza ortografiko-gramatikala eskainiko duten aplikazioak, esaterako; edo testuingurua aintzat hartuko duten zuzentzaileak, hizkera espezializatueterako egokituak eta estilo kontuak ere jorratuko dituztenak; hiztegi-laguntzak eta abar.

Eta honetan ere eduki libreak behar ditugu, trabarik gabe eskuratzeko moduan eta automatikoki prozesatzeko egokiak diren formatuetan ere argitaratuak.

8.3. Hiztegi gintza, terminologia

Lexikoaren eta terminologiaren aldetik, baliabide eguneratuak behar ditugu, esportaziorako modu estandarrek eskainiko dituztenak eta teknologia aurreratuz hornituak. Bestalde, azpimarratu nahi genuke hiztegiok lantzeko eta argitaratzeko edizio-ingurune integratu baten premia¹⁷.

Adituen eta hizkuntzalarien arteko lankidetzak bideratu ahal izateko, berriz, ezinbestekoak dira terminologia lantzeko tresnak ere. Euskara Errektoreordetzaren babespean 2008. urtetik aurrera abian den Terminologia Sareak Ehunduz programa (TSE)¹⁸ aipatu nahi genuke hemen, gauzak egiteko modu egokia dela iruditzen baitzaigu. Programa horri esker garatu da GARATERM lan-ingurunea, izen bereko corpusa eta terminologia elkarlanean lantzeko TZOS sistema (Terminologia Zerbitzurako Online Sistema) biltzen dituen¹⁹.

Azkenik, irakurketarako laguntzak ere aipatu nahi genituzke atal honetan: e-liburuetan (telefono mugikor, tableta eta ordenagailuetan irakurtzen ahal ditugun liburu digitaletan) integratutako hiztegiak behar ditugu, irakurketarako laguntza paregabea eskaintzen baitute. Bitxia da, baina teknologikoki zailtasun handirik ez duen honetan dagoeneko atzean geratu gara, beste hizkuntza batzuekin konparatuta; eta dagoen arazo bakarra, antza, mota honetako produktuak garatzeko finantzaketa falta da.

¹⁶ <<https://labur.eus/uZVBZ>>.

¹⁷ *Orotariko Euskal Hiztegiaren* kasurako, Euskaltzaindiak badu martxan proiektu bat, zeinetan orain arte erabili den datu-basea eta metodologia ordezkaturiko dituen ingurune bat prestatzen ari baitira, egungo teknologiaz hornitua.

¹⁸ <<https://labur.eus/tNyFB>>.

¹⁹ <<https://labur.eus/BaEYd>>.

8.4. Itzulpen automatikoa, itzulpenerako laguntzak

Adimen artifizialaren historian, aplikazio «izarra» izan da beti itzulpen automatikoa, gizakion arteko komunikaziorako ezinbestekoa den itzulpengintza arindu eta merkatzeko izan dezakeen ahalmenagatik, inondik ere.

Egia da itzulpen automatikoaren historia ez dela arrakasta ikusgarritz osatutako historia bat, baina, azken hamarkadetan, ikuspuntu ekonomiko batetik interesekoa den zerbait izatera iritsia da, eta esango genuke oso perspektiba onak zabaltzen ari zaizkiola, problemari aurre egiteko dauden hurbilpen berriei esker, batik bat; eszeptikoenak ere konbertitzaileen perspektibak, gure iritzi.

Horregatik, uste dugu haren erabilera zabaldu eta orokortu egin beharko litzatekeela gurea bezalako gizarte batean, hainbat foru eta esparrutan; izan ere, itzulpenik ezean komunikazioa gaztelaniara edo frantsesera lerratu ohi den egoera askotan, itzulpena automatikoki eta berehala egiteko aukera —ahozko funtzionalitatea barne— izateak lerratze horiek saihesteko bideak zabalduko litzatekeela pentsatzen dugu.

Azkenik, esan dezagun Euskal Herrian badela itzulpen automatikoaren ikerketan puntan ari den talderik, ez dagoela kanpora joan beharrik teknologia horren bila. Jo beza, horren berri izan nahi duenak, Modela proiektuaren webgunera²⁰, esaterako, eta bertan ikusiko du zertan diren kontuak orain.

8.5. Humanitate digitalak

Bukatzeko, humanitate digitalen olatua ere aipatu nahi dugu, indarrez dator eta. Hizkuntzaren prozesamendua giza zientzietara zabaltzen ari da. Hor ditugu artxibo digitalak, liburutegiak, testu-meatzaritza eta -analisiak, testu historikoen tratamendua, hizkuntzaren irakaskuntza eta abar, zeinetan perspektiba berriak zabaltzen ari diren ahotsa eta testuak automatikoki tratatzeko baliabide eta aukerei esker.

Arlo honetan mugimendu handia dago azkenaldian. CLARIN sarea (*European Research Infrastructure for Language Resources and Technology*)²¹ aipatuko dugu lehenik, Europa mailako azpiegitura bat, teknologia —zerbitzuak eta tresnak— eskaintzen duena humanitateetan eta giza zientzietan erabiltzeko.

Orobat, aipatzekoa da hizkuntzaren beraren irakaskuntzan teknologiak dagoeneko duen eta aurrerantzean seguru izango duen gero eta baliagarritasuna.

²⁰ <<https://labur.eus/8ByeS>>.

²¹ <<https://www.clarin.eu/>>.

sun handiagoa. Humanitate digitalak eta hizkuntzaren teknologia rol garrantzitsua jokatzeko ari dira dagoeneko hizkuntza i(ra)kaste den inguruneetan: hizkuntza i(ra)kasteko osagarri digitalak baliagarriak suerta daitezke klase barruan zein kanpoan —metodo eta metodologia egokiekin erabiliz gero, jakina—, eta esan daiteke askotan i(ra)kasteko metodo tradizionalak eraldatzen ari direla²².

9. ONDORIOAK ETA ZENBAIT PROPOSAMEN

Ondorio gisa, honako hauek azpimarratu nahi genituzke:

- Bat eta garrantzitsuena: hizkuntza-teknologiaren arloak garrantzi estrategikoa du hizkuntzaren etorkizunari begira.
- Bi: hizkuntza-teknologia ardatz bat izango da Europan datozen urteetan, eta inbertsioak egingo dira; Espainian bada dagoeneko plan bat, diruz ondo hornitua, eta Euskal Herrian ere pareko zerbait beharko genuke berandu baino lehen.
- Eta hiru: trena galduko ez badugu, ikerkuntza eta trebakuntza espezializatuak bultzatu behar dira, egiten ari garena ez baita aski.

Uste dugu, halere, egokiera onean gaudela erronkari heltzeko, orain arte egindakoa oinarri hartuta; baina sinetsi egin behar da eta aurrera egin.

Eta, bukatzeko, zenbait proposamen:

- Pentsatzen dugu beharrezkoa dela erreferentzia-zentro bat sortzea, unibertsitatearekin eta Langune/Eiken-ekin lankidetzan: HiTZ, lehen aipatutako Hizkuntza Teknologia Zentroa, izan daiteke, gure ustez, erreferentzia-zentro nagusi horri begirako lehen pausoa.
- Bestalde, lortu beharko genuke arlo hau Eusko Jaurlaritzaren hurrengo zientzia-planaren lerro nagusien artean sartzea, estrategikotzat hartzea; ez dadila izan, baina, txosten batean idatzita uztea bakarrik: ekintzak —eta dirua— behar dira, zenbait itsasargi-proiektu definitu eta garatzeko, eta erosketak publiko berritzailea sustatzen hasteko.
- Azkenik, uste dugu Euskaltzaindiak ere bere lekutik eragile izan beharko lukeela honetan guztian, eta duen erreferentzialtasuna baliatu administrazioen aurrean, gauzak bizkortu daitezkeen.

²² <<https://labur.eus/MIUuS>>.

10. ERREFERENTZIA BIBLIOGRAFIKOAK

- ADURIZ, Itziar, ALEGRIA, Iñaki, ARREGI, Olatz, DIAZ DE ILARRAZA, Arantza, SARASOLA, Kepa, 2017, «Hizkuntza-teknologia “datu handien” garaian: programa bilatzaileak, itzultzaileak...», *Senez*, 48: 191-200.
- AGERRI, Rodrigo, ASTIGARRAGA, Aitzol, ALEGRIA, Iñaki, CORTES, Itziar, DIAZ DE ILARRAZA, Arantza, LETURIA, Igor, SARASOLA, Kepa, 2017, «Language Technology projects in the frame of the European Capital of Culture 2016». META-Forum, 2017. Brusela.
- ALEGRIA, Iñaki, SARASOLA, Kepa, 2017, «Language technology for language communities: An overview based on our experience. Int. Conference on Communities in Control: Learning tools and strategies for multilingual endangered language communities (CinC 2017)». Alcanena, Portugal.
- EPRS (European Parliamentary Research Service), 2017, *Language equality in the digital age-Towards a Human Language Project. Study*, <<https://labur.eus/kx1Pi>>.
- EUSKARAREN AHOLKU BATZORDEA (IKT Batzorde-atala), 2016, *Euskarazko IKTak. Gomendioak herri-aginteentzat*. Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza, <<https://labur.eus/0LLLG>>.
- HERNÁEZ, Inma, NAVAS, Eva, ODRIUZOLA, Igor, SARASOLA, Kepa, DIAZ DE ILARRAZA, Arantza, LETURIA, Igor, DIAZ DE LEZANA, Araceli, OIHARTZABAL, Beñat, SALABERRIA, Jasone, 2012, *Euskara Aro Digitalean-The Basque Language in the Digital Age*. META-NET White Paper Series, Georg Rehm eta Hans Uszkoreit (arg.), <<https://labur.eus/FUD3O>>.
- MINISTERIO DE TURISMO, ENERGÍA Y AGENDA DIGITAL, 2015, «Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje», <<https://labur.eus/VsB84>>.

EUSKARA BATUA GAZTEEN LAGUNARTEKO ZIBERKOMUNIKAZIO PRIBATUAN

ELIXABETE PEREZ GAZTELU*
Deustuko Unibertsitatea
<https://orcid.org/0000-0003-3591-2408>

1. SARRERA

1.1. Euskara batua (EB) jendaurreko erabileran

Euskarak bizipenerako kode idatzi bateratua ezinbestekoa zuela aspaldi adierazi zuten izkribuz euskaldunek —Joanes Leizarraga beskoiztarra eta Pedro Axular urdazubiarra lekuko—, baina xx. mendea arte ezin izan zitzaion batasun asmoari irmo heldu.

Euskaltzaindiaren sorreraren (1918-1919) eta garapenaren egile eta eragile Resurreccion Maria Azkue lehen euskaltzainburu lekeitiarrak arrakastarik izan ez zuen (Kintana 2008) Gipuzkera osotu edo osatua proposatu zuen (Azkue 1934), euskararen guneko euskalkia ardatz hartuta, ulergarritasunaren irizpide-a zela medio. Proposamenaren erakusgarri praktikoa den *Ardi galdua* (1918)

* Artikulu hau hurrengo proiektuaren emaitzetako bat da: *Procesos de transformación socio-lingüística en el contexto vasco: hablantes, prácticas y agencia*. Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades de España (MINECO) (2020-2024).

(PID2019-105676RB-C42 / AEI / 10.13039/501100011033).

Era berean, egileak lan honetarako jasotako dirulaguntza eskertzen du:

Eusko Jaurlaritzaren IT1212-19 (2019-2021).

gutun-eleberriaren hasiera-hasierako hitzok kode batuaren premiaren lekuko garbiak dira.

Euskara hilko ez bada, noraezekoa (nahitaezkoa) dugu hizkelgi bati (dialekto bati) euskaldun guztiok errazen ulertzen dugun hizkelgiari, Urumea bazterrekoari, indarra eta kemena ematea. (Azkue 2018: 57. 2018ko ediziotik hartua)

Handik 50 urtera, 1968.ean, Koldo Mitxelena errenteriarrak Arantzazuko VII. Biltzarrean aurkeztutako «Ortografia» txosten gogoangarriaren hasierak Azkueren 1918ko hitzen oihartzuna dirudi, euskalkiaren hautua bazter utzita.

Ezin-bestekoa, il-edo bizikoa, dela uste dugu euskera batasun bidean jartzea. (Mitxelena 1968)

Jakina da Baionako 1964ko Biltzarrean zainak dituen Arantzazuko 1968koa arte ez zela lortu adostasun gutxienekoa biltzen zuen euskara batu baten, lehenik eta behin, irakaste-laneko euskara idatzi edo izkribuzko baten (Mitxelena 1968; Villasanté 1970) koderik, proposamen hori arte ez baitzen gertatu ahal izan euskal idazle-irakasleen komunitateak ia-ia aho batez onartu eta erabili (nahi izan) zuen eredurik.

1968tik hona, 50 urteotan, Euskaltzaindiaren araugintza dela bitarteko, euskararen kodifikazio eta estandarizazio prozesuari ekin zaio eta kode batu idatzi molde bat ari da eratzen hizkuntza-komunitatea, hezkuntzak¹, administrazioak, komunika edo hedabide idatziek, hiztun alfabetatuek oro har, gisa bateko beharretarako erabiltzekoa. Barruti geografiko jakin bati ez dagokion aldaera batu horri deritzogu euskara batu (EB) edo estandarra, Euskaltzaindiaren Ahoskera Batzordeak (EAB 2015) emandako arrazoi berengatik.

Erakunde normalizatzaileak toki-aldaerak (TA) batzeko finkatutako kodea, euskara batua (aldiera estandarra), aldi berean aldaera funtzional ere bilakatu zen, erregistro formaleko estilo zainduarekin (Euskara Batuaren Estilo Zaindu Orokorrarekin (EBEZO), Zabala 2008) berdintzen joan zen eta. Esparru pribatu lagunartekoan, ahoz, (ia) besterik erabili izan ez zen euskarak idazkera batua eta zaindua kodifikatu eta normalizatu behar zituen lehenik.

Tradizio luzea du idazkera, kode idatzia, maila jasoarekin, erabilera zainduarekin, eta ahozko adierazpidea lagunarteko harremanekin, erabilera arduragabearekin lotzeak, bata eta bestea —bidea, kanala (idatzia/ahozkoa) eta hizkera maila, erregistroa, (zaindua/arduragabea)— uztarkideak bailiran (Cassany 2005).

¹ Labur esan, EAEn 1982ko azaroaren 24ko Euskararen erabilera normalizatzeko oinarritzko legea ezinbestean aipatu beharra da. Nafarroako 1986ko Euskararen foru legea murriztagoa da, eta Iparraldean euskarari estatusik ere ez zaio onartzen.

Alabaina, sortu eta laurogei urtera, 1998.ean, EB idatzia arautzen hasi zen Arantzazuko Biltzarraren 30. urteurrenean, «Euskara Batuaren Ahoskera Zainduari» dagozkion ezaugarriak arau batean (87.ean) zehaztu beharrean ikusi zuen bere burua Euskaltzaindiak. Euskarak erabilera-esparru berriak irabazteak —batik bat, ikus-entzunezko hedabideen, goi mailako ikasketen eta bestelako jendaurreko esparru formalen premiaz— bultzatu zuen dialekto marka nabarmenik gabeko maila jaso, zainduko ahoskera ere finkatu behar izatea. EBAZ arauan proposatu zen irtenbidea, neurri handi batean, EBEZOren kode idatzia- ren ahoskera hurbilenean oinarritua zegoen. Honenbestez, bistan da arestian aipatutako euskarriaren (ahozkoa/idatzia) eta estilo-erregistroen (arduragabea/zaindua, jaso) parez pare uztartzea guztiz egokia ez dela.

17 urte geroago, 2015ean, Euskaltzaindiaren Ahoskera Batzordeak (EAB) beste urrats bat egin du «Ahoskerak axola du» txosten txoil interesgarria dela medio. Batzordeak oso aldarrikapen baliotsuak egiten ditu artikulu honen helburuaren zilegitasuna erakusteko: TAK eta EB elkarren osagarritzat («euskalki koloreak izango ditu batuaren ahoskerak») jotzen ditu, estandarrak ez duela zertan bat eta bakarra izan, azpiestandar geografikoak eta funtzionalak badaudela, eta, batik bat, hizkuntzaren unibertso osoa kontuan hartu behar dela, estilo, aldaera, hiztun mota guztiek dutela zeinek bere egitekoa unibertsoaren osaran.

Hemen aztertuko den *corpus* ahozkoa ez izanagatik, txatetako diskurtso *mintzidatziak* (Perez Gaztelu & Zulaika 2014a) ere euskararen unibertsoaren osagarriak dira: txatgile taldekideek lagunartean, harreman pribatuan, sortutako ekoizpenak ere euskararen antolaketa estilistikoaren osagaiak dira.

Euskalkien eta estiloen aldagarritasun-ardatzen arteko harremanak (EAB 2016; aldakortasun sistemako ardatz dialektala, ardatz funtzionala, Zabala 2008) Oihartzabalek (1996: 514) ikergai hartuak zituen, ohartua baitzen fikzioak (irradi-telebistek, zinemak) hizkera maila arduragabe batua ere behar zuela: «Sortu behar da, orduan, dialektalki markatuegi ez den mintzamolde herrikoia, aski irekia ahal bezain euskaldun gutik izan dezan bazterrean uzten delako iduripe-na». Ildo honetan, Euskaltzaindiak bi urte lehenago plazaratuak zituen hikako adizkien paradigmatik, Oihartzabalek jorratuak (1994), hain zuzen ere.

Hizkuntza akademia baten egitekoa da erregistro informaletan erabili beharreko hizkerak finkatzea? Ez dirudi hizkeraren erabileraren alderdi «askeenak», kontrol gutxiena bide dutenak erakunde arauemaile baten arauen bitartez gobernatzea estrategia egokiena denik. Eta inork (sortu? eta) arautu behar ditu hizketa-komunitate osorako hizkera aldaera zaindugabeak? Komunikatzeko aldaerok behar dituen hiztun-komunitateak sortu beharko ditu, eta eginkizun horretan, EBtik gertuago nahiz aldenduago dauden toki-hizkerek ere leku berezia dute.

Jendaurrean idatziz nahiz ahoz (ikus-entzunezko tresnaren baten bitartez nahiz zuzenenean aurrez aurre) aritzeko euskararen aldaerak dira EB, EBEZO,

EBAZ, baina guztiak, nolabait esan, Internet bitartezko komunikazioa baino lehenagoko jendaurreko komunikaziorako pentsatuak. Internet dela medio, ordea, hitzunok beste komunikazio bitarteko batzuk dauzkagu eskura, bai jendaurrean eta baita modu pribatuan aritzeko.

Mundu zabaleko² hitzunik, hizkuntza normalizatu eta hitzun askoko eta gutxikoen bezala, euskal hitzunok ere *written speech*, *netspeak*, *textspeak* (Crystal 2001, 2008a, 2008b), *texto escrito oralizado* (Yus 2001), *género chat* (Mayans i Planells 2002), *escritura ideofonemática* (Torres i Vilatarsana 2003), *ciberdiscurso* (Palazzo, 2009), *textism* (Cenoz & Bereziartua 2016) izeneko Interneteko idazkera darabilgu, euskaraz ari garenean ere. Hemen *Hirugarren ingurune* (Crystal 2008b) honetako euskal hitzun batzuen ekoizpena aztertuko da, hain zuzen ere.

1.2. Erabilera pribatuko Interneteko euskara (batu) idatzia

Ordenagailu (nahiz Interneteko lotura duen zeinahi tresna) bitartezko ia aldi bereko komunikazio edo elkarrizketak (OBK, CMC ing. *Computer-Mediated Communication*, Herring, 1996; EMK, *Elektronikaz lagundutako komunikazioa*, EMC ing. *Electronically mediated communication*, Crystal (2008b))³ aldaketa gaitza ekarri du hitzunen, batez ere, hitzun gazteen komunikatzeko, bereziki, idatziz maila pribatuan komunikatzeko, moduan. Edo, nahiago bada, hitzunik bitarteko horretan aurkitu dute adierazi nahi zutena adierazteko eta, hizkuntzaren bitartez, jolasteko lekua.

Paperean (euskarriak ere garrantzia baitu), OBK asinkronikoan (mezu elektronikoetan, sare sozial batzuetan⁴) ere, beharbada, idatziko ez zituztenak⁵ da-

² «Oraindik ez du inork kalkulatu zenbat hizkuntza dauden Interneten, presentzia txiki txikiarekin bada ere [...]. Munduko hizkuntza guztien laurden batek —1.500 inguru hizkuntza— nolabaiteko ziber-existentzia dutela kalkulatu daukat» (Crystal 2008b).

³ Crystalek (2008b) nahiago du EMC, baina ingeles bibliografian CMC gehiago erabiltzen da (ik., adibidez, Cenoz & Bereziartua 2016).

⁴ Jasoak daude (Perez Gaztelu & Zulaika 2014b: 1.253) ikerketan parte hartu zuen gazte baten hitz argigarriak: «pertsonekin berarekin komunikatzeko, desberdin idazten dut Whatsapp-etik edo email bidez... [...] lagunekin hitz egiten dudanez, nire euskalkia erabili ohi dut, arrotza egiten baitzait gertukoenei euskara batuan hitz egitea. Facebooken hizkuntza jasoagoa erabiltzen saiatzen naiz, sare sozial "serioagoa" iruditzen zait, eta hizkuntzaren erabilerak ere zuzenagoa izan beharko lukeela uste dut... Hala ere, nire kasuan, joera dut txatean libreago idazteko: esaldi motzak, laburtutako hitzak, etab. erabili ohi ditut. Txatean, konfiantzazko lagunekin bederen, hitz egiten dudana bezala edo antzeratsu idatzi ohi dut. Mezuak [elektronikoak] idaztean, era formalagoan idazteko joera dut: esaldietako joskurak ongi egiten saiatzen naiz, puntuazioari erreparatzen diot eta paragrafoak banantzen ditut. Mezuak badu formalago egiten duen ezaugarri bat; agian, iraunkortasuna izan daiteke».

⁵ Sinplifikazioaren arriskuari muzin egin behar zaio. Fernandez de Landak (2018) txio formalak eta informalak sailkatu eta konparatu ditu lengoia naturalaren prozesamenduko teknikak

rabiltzate hiztun-idazleek, ahozkotasunetik gertuen dauden txat idatzietan batik bat. Gaitasun eta ezaguera era askotakoak eta bereziak eskatzen dituen ariketa sortzailea da ziberridazkera:

idazkerak egun ahozko hizkerak adina baliabide ditu; era askotakoak, gainera: estandarra / dialektala, osoa / laburtua, formala / informala. Horrexegatik, gaur egun, aldaera eta erregistro sorta zabala menderatu behar da. (Cassany 2012: 55)

Teknologiak sortzen duen testuinguru horretan hiztunek beren buruak aske sentitzen dituzte beren arteko harreman lagunartekoa idatziz adieraztean auzitan jartzeko hezkuntzan ikasi eta bereganatutako idatziz komunikatzeko arauak eta ohiturak; alfabetatzea bera⁶. Hobeto esan, ikasitako sistema nahita itxuraldatzen dute, komunikazio egoerak —pribatua, berdinen artekoa, lastertasuna— eta gailuak berak bultzatuta. Formaltasunetik urruntzeko, atxikimendua sorrarazteko idazkera «gertukoaren» oinarrian ahozko hizkera (etxekoa), lagunartekoa, estilo arduragabea dago. Europa osoan gertatzen ari den bernakularizazio⁷ prozesua (Coupland 2009; EAB 2015; Elordui 2016) euskararen esparruan ere bizi da.

Lan honetan aztertu nahi da zer leku duten hiztunen aldaerek —euskal hizkera bernakuloek (TAK, eguneroko, «on-the-ground» hizkerak (Coupland, 2009: 284)) eta EBk (edo/eta batu bertakotuak (Elordui 2016— lagunarteko erregistroan). Izan ere, elkarrizketa pribatuok gauzatzen diren komunikazio egoerak lagunarteko erregistroa eskatzen du. Alde honetatik begiratuta, beraz, lan hau euskara batuaren erregistro eta estilo gehiagoren eta euskararen unibertsuaren garapen diskurtsiboaren erakusgarria ere bada; gazte batzuen Hirugarren inguruneko lagunarteko diskurtso pribatuarena.

erabiliz. Bestalde, agerikoa da enpresa-erakundeen komunikazioan gero eta garrantzi handiagoa ematen zaiola sare sozialetan ere aritzeari.

⁶ Alegia, Villasantek (1970: 6) deskribatuaren alderantzizko bidea: «¿Qué es pues la lengua literaria? [...] Más que doctas y abstractas definiciones, un sencillo ejemplo ayudará a caer en la cuenta de la rica y vastísima realidad que esta palabra encubre. Cuando un niño andaluz comienza a ir a la escuela, la maestra le enseña que lo que él pronuncia *zordao*, se escribe *soldado*, y así sucesivamente con infinidad de voces y palabras. Seguramente que aquel niño, aun después que haya adquirido la instrucción escolar, seguirá en su conversación familiar pronunciando *zordao* etc., según el uso de su región; pero en cuanto tome la pluma en la mano, escribirá como se le ha enseñado en la escuela, y si no, caerá sobre él el estigma de inculto, de analfabeto, etc.».

⁷ Hizkuntza normalizatzeak, estandartzeak eskakizun duen batzearen, berdintzearen kontrako joera da bernakulo dena (egunerokoa, etxekoa, arduragabeko mailakoa) lehenestea (Coupland 2009). Bestetik, Elordik (2016) *bernakulizazio* eta *bernakularizazio* darabiltza. EABk (2015) *bernakularizazio*. Euskaltzaindiaren Hiztegiak eta OEHK ez dute «bernakul» hasierako hiztegi-sarrerarik. Egungo Euskal Hiztegiak *bernakulo* besterik ez du jasotzen.

2. AZTERKETAREN JUSTIFIKAZIOA ETA HELBURUA

Euskararen unibertsoaren osagai garrantzitsua da Interneteko hizkera, besteak beste, hizkuntzaren aldagarritasunaren bultzatzailea, hizkuntza aldaeren aberasgarria delako. Hirugarren ingurunea, hain zuzen, esparru egokia da lagunarteko aldaerak sortu eta garatzeko, «batua testuinguru zainduetatik kanpo ere garatzeko» (EAB). Euskal gazteen adierazpide idatzi nagusietako bat da (eta seguruenik askorentzat, bakarra) eta, Crystalek (2008a: 175) dioen bezala, gustukoa izan ez izan, nahiz arbuia *texting* delakoa, sormenaren eta hizkuntza egokitzeko gaitasunaren erakusleku berezia da.

Horretaz gain, «Arantzazutik mundu zabalera» Euskaltzaindiaren 2018ko biltzarraren leloarekin zerikusia du: euskararen beste «mundu» bat ari dira erazten euskal gazteak, ahozkoa erabatekoa ez dena eta idatzia ere erabatekoa ez dena (diskurtso *mintzidatzia*), eta euskararen kaleko erabileraren neurketek (Al tuna & Iñarra 2016) neurtu ezin dutena.

Bistan da ikergaiak erpin eta adar asko dituela: hizkuntza aldagarritasuna (batua eta toki-hizkerak, estiloak (Ibarra 2018), ahozko adierazpidea eta idatzia, hizkuntzaren jendaurreko erabilera eta jardun pribatua, gazteen hizkera(k) (Amonarriz 2008), hitzun tipologia (hitzun berriak, Ortega *et al.* 2016), sare sozialetako euskara ukitzen ditu, gutxieneko kontuan.

Artikulu honen mugak direla eta, helburua da XXI. mendeko euskal hitzun gazte batzuen txat bidezko diskurtso pribatuaren lagin batean hautematea lagunarteko erregistroan darabiltzaten hizkuntza-aldaerak txat generoaren (Mayans 2002) ezaugarrien ingurumarian, jakinik gazte txatgileok euskaldun alfabetatuak direla eta ez direla sorleku berekoak⁸.

3. AZTERKETA

3.1. Hitzunak

19 urteko zazpi emakumezko euskaldun dira txatgileak. Lau gipuzkoarrak dira (Añorga (Añ), Oiartzun (O))⁹, Zaldibia (Z)), bi nafarrak (Arizkun (Ar), Irurtzun (I)) eta bat bizkaitarra (Arrigorriaga (Ag)). Hitzun zaharrak (natibo, jatorrizkoak) dira guztiak; etxean ikasi dute euskaraz. Gipuzkoarrak euskaraz bizi dira beren bizitzako inguru ia guztietan (eskolan, etxean, lagun artean). Beste hiru hitzunek gaztelaniarekin harreman handiagoa

⁸ Herria identifikatzeko letra erabiliko dugu hitzunak bereizteko.

⁹ Bi hitzun oiartzuar O1, O2.

dute; etxean euskaraz eta gaztelaniaz mintzo dira. Denek ikasi dute «D» ereduan.

Txatak egin dituztenean Euskal Filologiako ikasleak ziren eta unibertsitatean ezagutu zuten elkar (2014ko irailean). Datuok pentsarazten dute euskaren aldeko maila bateko motibazio dutela; garrantzitsua, guztiz, hizkuntza-erabilerarako (Ortega *et al.* 2016).

Agerian dago, hortaz, hiztunok ez dituztela euskal gazte guztiak, ez hiztun mota guztiak ordezkatzen, baina «hiztun zahar» gazte batzuen praktiken erakusgarria dira.

Corpusa eskuratzeko ez dugu zailtasun berezirik izan, ikasleek ikerketan lagundu nahi zuten eta. Eginak zituzten elkarrizketak gure eskuetan utzi dituzte. Datuak babesteko eskubidea dela eta, pertsona identifikatzeko zeinahi datu desagerrarazi dugu.

3.2. Elkarrizketak

WhatsApp aplikazioa hautatu dugu hiru arrazoigatik: txatak beste diskurtso digital batzuk baino gutxiago aztertu izan dira, gizakiaren komunikazio gaitasuna (Hymes 1972) egokitze ahalmeneren adibide garbia dira, eta EAEko gazteek egun gehien erabiltzen duten aplikazioa da: Gazte behatokiaren 2019ko txostenaren arabera, 15-29 urte bitarteko ia gazte guztiek (% 99k) darabilte aplikazio hau.

OBKaren azterketako metodologian hobesten da aztergaia «hizkuntzaren erabilera benetakoa» izatea (Carroll & Mari 2017: 39) eta hemen ere hala egin da; testu naturalak dira, ez ikerketarako sortuak.

WhatsAppeko taldeko 25 egunetako ia 500 esku-hartzeko elkarrizketa pribatuak dira aztergaia, 2015eko martxoaren 15etik apirilaren 17ra artean gauzatuak.

3.3. OBK-ko txatetako ezaugarriak

3.3.1. Txat generoko ezaugarriak

Aztertutako gazteen euskal txatek beste hizkuntzetan ere genero honi alboratzen zaizkion ezaugarri asko betetzen dituzte (Amonarriz 2008; Perez Gaztelu & Zulaika 2014a, 2014b; Cenoz & Bereziartu 2016; Ibarra 2018). Hona batzuk:

- Testuek akats tipografiko ugari dituzte. Ez bide dituzte zuzentzen, lastertasuna eta hartzaileek ulertuko duten ustea dela medio. Askotan ez dago

- jakiterik letra falta oharkabeen egindako okerrari zor zaion edo fonetismoaz baliatu nahi izan duen: **Ta etxeavazkaltzea ta seitian unirá.**
- Letrak errepikatzen dituzte mezuari indarra emateko: **Zelaaaaaaaa txi-kitxuuiu??, Kixxxxtonaaa!**; inoiz letra larriz idazten dute: **ZORIONAKK BA!!!**, emotikoiak ere badarabiltzate, informazio paralinguistikoa, emozionala, adierazgarria emateko: **Benngaa XXee** (Añ), **Ndo ondo pasa historian!!** (😊😊😊😊😊😊). Onomatopeia ugari: **Pufff, uff, Buaaa, olaoleeee.**
 - Hitzak laburtzen dituzte, baina ez beti tokiko hizkera ispilatu nahi izateagatik. Ondokoak, adibidez, **TARi** baino lotuago daude gazteen hizkerari: **mintza** [Mintzaera eta idazkera izeneko arloa], **uni** [unibertsiteatea], **manifa** [manifestazioa], **mese** [mesedez]; **bn** [baina].
 - Gazteen hizkerari eta lexiko arduragabeari dagozkion adierazpideak darabiltzate (Kixton). Gehienak Code Switching etiketa motakoak dira (Poplack 1980). Gaztelaniatzko **Jodee, joo, sinmas** (Da sinmas..., **Asike arras sinmas**), **bale, baleba, bengaa, ske, esque, abr, osa, yaya, yasta, ke desasstree, esquee, ni idea...**, ingelesezko **Okey key, okei, zeeenkiuu, pliz, yes**, eta frantseseko **mertzi** erabili dituzte. Aipatzekoa da neska artean ari badira ere, **tio, chaval** darabiltzatala.

3.3.2. TA eta EBren erabilera

Toki-hizkeren aztarnak ugariak dira Irurtzungo hiztunaren ez beste guztien solasean. Solason ezaugarri nagusia da ardatz dialektaleko aldaerak eta estandar eskolan ikasia batean darabiltzatala diskurtsogintzan. Konbinazio horrek gauzatzen bide du Interneteko erabilera pribatuan partekatzen duten euskara.

Identitatearen, benetakotasunaren, jatorritasunaren seinalea izateaz gain (Ortega *et al.* 2016), bernakuloa erabili eta hauspotzeko beste arazoietako bat bide da gazte-nerabeentzat garrantzitsua dela gurasoen (eskolaren, «sistemaren»(?)) «estandarraranzko joeraren kontra» aritzea. Euskararen unibertsoan ez ezik, beste hizkuntza batzuetan ere (Androutsopoulos 2005) gertatzen da.

Lagin honetako jokaera muturrekoena bi oiartzuarrena da. Bernakularizazioaren eragina ez ezik, apika, toki-hizkera batzuk erakargarriagoak gertatzen zaizkie hiztun batzuei¹⁰. Marka positiboa izan daiteke (Couplandek (2009: 298) ingeles azentuez jaso bezala)¹¹.

¹⁰ Hala aitortu izan digute Gipuzkoako hiztun gazte batzuek Oiartzungo gazteen hizketa entzunda.

¹¹ «we found that voices associated with several national, regional, or ethnic groups (e.g., southern Irish, Scottish, New Zealand, West Country) were judged positively, while others were very negatively judged (e.g., Midlands, Asian, South African)» (Coupland 2009: 298). Garai batean Tolosako euskarak zuen prestigioa bezala: «garbiagoa» omen zen (<<https://ikasgelan.ahotsak.eus/fitxak/euskalkiak>>).

Toki-hizkeren ezaugarriak, batik bat, sinkopan, aditzetan, forma laburtu eta bustiduretan ispilatzen dituzte:

Ag: Atara zariie ya klasetik???

Nirii beee!! Buenoo ni lehenauu egongo nazzz

A verrr argazki bet ikusi nahi dot!!

Nondik zabizie zuek??

Nik joko dot! Jajajajja

Añ: Biyar mintzara jungo zeate? Ni latinea ez ze trikitixa jo biardeu

Latinea batenbat bajua ez?

Ta geo etxea zuazte bazkaita?

Ni ta 25eako enaiz irisiko, 5–10 min beanduxio

Ar: Neskaak! Norbaitek gaten ahal dat antalgin edo ibuprofenoik klaserat faborez?

Niklaseerat baiii

Gro eztaakiit ze inen duuteen

Hoi daa bertzee batek zuzendu barra datzune..

O1: Norbattek biali posible nau latin? Ske XXk bialitako fitxetan ezto

Etzula sango miño bi kopia karri ber tzila

Goizin niji seuruna o eniji miño hala bada parada berrira ayetzen bana

ta geo ba latín 10tab eso geo ya mintza

O2: Ni bai. Bakizute XX heldu den o?

Ze in ber tzen?

Bale ni settun niju elurreta. Fakultatin noz

Interesantinak iruitzeizkizun azpigaietatik aleiya

Z: Oso politteeee!!!

Neskak norbaittek bake bosgarren gaiko bokabularioa???

Nik gauen ingot

A nike eztet beidau e jajja

Hiztun bakoitzak bere TAri eutsita —euskalkien (eta askoz maila apalagoan hizkuntzen) «brikolajea» osatuz— eratzen du lagunarteko Hirugarren inguruneko hizkera:

Añ: Ta geo etxea zuazte bazkaita?
 Ag: Ni suposatzen dot baietz, etxera joango nazelaa
 Z: Bai
 Z: Ze nik autieskola ta jun beharra daket
 O1: Goizin niji seuruna o eniji miño hala bada parada berrira ayetzen bana
 ta geo ba latín 10tab eso geo ya mintza
 O1: Ta etxeavazkaltzea ta seitian unirá
 Añ: Nik geo atsaldian klase partikularrak ematea junhiet

Batzuetan, «bestearen» ahotsa (*politteeee*) testura eramateko arrazoia ludiko-
 tasuna bilatzea bide da:

O1: Ona da bayeeetz? Kusiya nekaan
 Ag: Baiiiii ajjajaja
 Z: Oso politteeee!!!
 O1: Kixton politte Z jajaa
 Z: Kixxxxtonaaa! Jajajajaj😊😊

Irurtzungo hiztunak idazkera estandar arautua darabil beti¹², baina ez beti
 estilo zainduaren ezaugarrien arabera. Esate baterako, lexikoa (*mintza, ingles*),
 atzizki hautua (-tzako#), agurtzeko formulak (*Aupa!*) ez dagozkio estilo zain-
 duaren erreperitorioari:

Non da mintza?
 Inglesera zoazte?
 Aupa XX ta konpainia!! Animo! Irurtzunen dena prest dago zuentzako!! 🤖😊

Baina TAK darabiltzaten gainerako hiztunek ere Euskaltzaindiaren arauen
 araberrako idazkera ere badarabilte: ortografia (letrak, hitzen arteko hutsuneak),
 adizki sistema, deklinabide atzizkiak.

Ag: Baina hori egiteko ostiralean derrigorrez joan behar ginen klaseraa....;
 Bueno historiara eztaakit
 Añ: Ze gelatan da?...
 O2: Non da historia?
 Z: Noiz da apirilak hamalau??; Jajajajaja ongi etorri mundu errealer! 😊
 jjjjjj

¹² Alde honetatik, pentsa daiteke aldaera hau bernakulua izan daitekeela hiztun horrentzat
 (eta euskaraz eskolan ikasi duten hiztun berrientzat ere bai).

Hiztun berak konbinatzen ditu idazteko modu arautua eta txateko lagunartekoa; baita parte-hartze berean ere¹³:

- Añ: Osea zentratu daiteke gai orren barruko beste azpigai batian ez?, Ze gelatan da?
- Ag: Nirii bidaalii didazu??. Jooo nik ere nahi dot jajajajaja; Baina ez dekot zakurik
- Ar: Nik latiineko ariketa baat eez..., Naskii in bihar den..aukratzn duzuk ikaskide batek zuzenduuu ta aste santuu ta geero man beraiii
- O1: Zer da haau tio...; Nik bide erdiyan hartuko; hasi naz miño; Nik hemen dut histegiya;
- O2: Mintza ze ordutaan dugu?, Eskerrikasko ta munduko ze lan in ber tzen?; Non dugu mintza?, Bai nik uste hoi dela lanan funtsa; Mintza bihar entregatu ber da ez?

Diskurtso heteroglosikoa osatzen dute hiztun gazteek: kodeak, aldaerak konbinatuta diskurtso polifonikoa eratzen dute (Androutsopoulos 2005).

Eta denak baliatzen dira ia beti EBren sinbolotzat¹⁴ jo daitekeen ahoskatzan ez duten *h* letraz; eta darabilteanean, zuzen egiten dute, gainera: *hizkuntza*, *hizkuntzalaritza*, *historia*, *hartu*, *hilekua*, *behar*, *bihar*, *biher*, *hala*, *hara*, *nahi*, *lehenau*... Letra honen erabilera azpimarratzekoa da: idazkeraren ekonomiaren kontrakoa da eta, gainera, gaztelaniazko, katalanezko txat idazkerako ezaugarrietako bat da, hain zuzen ere, letra hau ez erabiltzea, edo oker erabiltzea. Alegia, gazteen txat idazkera pribatu lagunartekoan EBk ere bere lekua du (hiztun batzuen jardunean ageriago beste batzuen baino), beste aldaera batzuekin batean.

4. ONDORIOAK

Euskal hiztun gazteek txatak idazten dituzte, oro har, beste hizkuntza batzuetako txat generoko ezaugarrien arabera, baina ez alderdi guztietan.

Euskal txateko idazkera ez dago osatua erabat estandarraren idaztarauetz atzenduta, eta ez da ahozkoaren letraldatze soila; *h* mutuaren letraren erabilera lekuko.

¹³ Elorduik (2016) Gaztea Irratian hautemandako euskara batu bertaratuaren antzera?

¹⁴ 2014an Frantziako erregistro zibilaren zirkular batek jaso zuen *ñ* grafema «herrialdearen batasunaren aurkako atentatua» zela, eta debekatu egin zuen haur izenetan *ñ*-a jartzea, ez baita agertzen frantsesaren alfabetoan. https://www.berria.eus/paperekoa/1952/007/001/2018-08-09/ntildeabardurarik_ez_haur_izenentzat.htm. Handik hilabete gutxitara, berri, onartu bide zuen: «Izenek “ñ” grafema eduki ahalko dute Iparraldean». <https://www.berria.eus/paperekoa/1904/007/002/2018-11-20/izenek_grafema_eduki_ahalko_dute_iparraldean.htm>.

TAK, EBk eta idazkera ideofonematikoko ezaugarriek osatzen dute gazteon txate-tako idazkera.

EB idatzia ez dagokio bakarrik komunikazio egoera zainduari (ez da beti EBEZO), gazteon lagunarteko erregistroan ere (lexiko zaindugabea adieraztean ere, kasurako) bere lekua du, ortografia, morfologia araututa lekuko.

Aztertutako zazpi hiztunok egun Euskal Filologiako gradudunak izateak esan nahi du euskararen hainbat aldaera menderatzen dituztela, besteak beste, etxean ikasi duten TA, hezkuntzan bereganatu dituzten idazkera eta ahozko aldaera zainduak, eta ikasketa informalean (Scolari 2016), ziberralfabetizazioan ikasi eta garatutako Hirugarren inguruneko aldaerak.

Horrek guztiak erakusten du, bada, euskararen aldaeren unibertsoa zabal-tzen doala eta mundu digitalera ere iritsi dela. Ikertzaileon zeregina da esparru berri horiek ere ikergai izatea.

5. ERREFERENTZIA BIBLIOGRAFIKOAK

- ALTUNA, O. & IÑARRA, M., 2016, «Euskararen ahozko kale-erabilera: erronkak», *Eus-ker-a*, 61-2: 407-438.
- AMONARRIZ, K., 2008, «Gazte hizkerak-hizkera gazteak», *Bat Soziolinguistika aldizka-ria*, 68-3: 167-183.
- ANDROUTSOPOULOS, J., 2005, «Research on youth Language», Ammon, U., Dittmar, N., Mattheier, K., J. (eds.), *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. Berlin: De Gruyter, 1.496-1.505.
- AZKUE, R. M., 1918, *Ardi galdua*. Bilbo: Jesusen Biotzaren elaztegia [Perez Gaztelu, E., Toledo Lezeta, A. (par.), 2018. Bilbo: Euskaltzaindia]
- 1934-1935, «Gipuzkera osotua», *Eusker-a*, 3-4 (1934); 1-2 (1935) 150-184.
- BEREZIARTUA, G., 2013, «Ingurune euskalduneko gazteak eta hizkuntza idatzia, eskolan eta eskolatik kanpo», *Bat Soziolinguistika aldizkaria*, 89-4: 25-42.
- CARROLL, K. S. & MARI, V. Z., 2017, «Puerto Rican Language Use on Facebook», *Centro Journal*, XXIX, II, 38-61.
- CASSANY, D., 2005, *Expresión escrita en L2/ELE*. Madrid: Arco Libros.
- 2012, *En línea. Leer y escribir en la red*. Barcelona: Anagrama.
- 2015, «Forums and chats to learn languages: functions, types and uses», Hernández, R., Rankin, P. (eds.), *Higher Education and Second Language Learning. Promoting Self-Directed Learning in New Technological and Educational Contexts*. Bern: Peter Lang, 135-158, <https://www.researchgate.net/publication/299393478_Forums_and_chats_to_learn_languages_functions_types_and_uses> Azken ikustaldia, 2019.01.24>.
- CENOZ, J. & BEREZIARTUA, G., 2016, «Is instant messaging the same in every language? A basque perspective», *Reading and Writing*, 29-6: 1.225-1.243, <<https://doi.org/10.1007/s11145-016-9634-z>>.
- COUPLAND, N., 2009, «The Mediated Performance of Vernaculars», *Journal of English Linguistics* 37-3: 284-300.

- 2001, *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2008a, *Txtng. The gr8 db8*. Oxford: Oxford University Press.
- 2008b, «Hizkuntza, hizkuntzak eta Internet», <http://www.euskara.euskadi.eus/r59-bpeduki/eu/contenidos/informacion/artik25_1_crystal_08_06/eu_crystal/artik25_1_crystal_08_06.html> [Azken ikustaldia: 2019.01.24].
- ELORDUI, A., 2016, «Elebakartasunetik heteroglosiara: Gaztea Irratia, bernakulizazioa gazte-komunikabideen diseinu sozioestilistikoan», *Uztaro* 97: 31-52.
- EUSKALTZAINDIAREN AHOSKERA BATZORDEA, 2015, «Ahoskerak axola du», *Euskera* 60: 499-531.
- EUSKO JAURLARITZA. GAZTEEN EUSKAL BEHATOKIA, 2019, Euskadiko gazteak eta sare sozialak. https://www.gazteukera.euskadi.eus/contenidos/informacion/gazteen_joyrak/eu_liburuak/adjuntos/sare_sozialak_19_e.pdf
- FERNANDEZ DE LANDA, J., 2018, *Gazteak eta euskara sare sozialetan. Zer, nori, nork: euskarazko txio formal eta informalak sailkatuz eta konparatuz*. Tutoreak: I. Alegria, R. Agerri. Hizkuntzaren Azterketa eta Prozesamendua Masterreko titulua lortzeko bukaerako proiektua. Donostia: EHU.
- HERRING, S. C., 1996, «Introduction», *Egilea* (ed.), *Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives*. Amsterdam: Benjamins, 1-10.
- HYMES, D. H. (Gómez Bernal, J. (itz.)), 1972, «Acerca de la competencia comunicativa», *Forma y Función*, 9 (1972) 13-37. Hemendik eskuratua, <<https://revistas.unal.edu.co/index.php/formayfuncion/article/view/17051/17909>> [Azken ikustaldia 2019.01.24].
- IBARRA, O., 2018, *El euskera de ayer y de hoy: variación y contacto*. Iruña: Pamiela.
- KINTANA GOIRIENA, J., 2008, *Intelektuala nazioa eraikitzen: R. M. Azkueren pentsaera eta obra*. Iker 22. Bilbo: Euskaltzaindia.
- MAYANS I PLANELLS, J., 2002, *Género Chat. O cómo la etnografía puso un pie en el ciberespacio*. Barcelona: Gedisa.
- MITXELENA, K., 1968, «Ortografia», *Euskera*, 23: 203-269.
- OIHARTZABAL, B., 1994, «Hikako adizkeren paradigmen aurkezpena», *Euskera*, 39, 621-1616.
- 1996, «Euskara batua eta euskalkiak», *Euskera*, 41: 511-515.
- ORTEGA, A., AMORRORTU, E., GOIRIGOLZARRI, J., URÍA, J., 2016, *Euskal hiztun berriak: esperientziak, jarrerak eta identitateak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea-Bizkailab.
- PALAZZO, G., 2009, «El ciberdiscurso juvenil: representaciones sociales del desconcierto, la censura y la aceptación», *Espéculo. Revista de estudios literarios. Universidad Complutense de Madrid*, 41, <<http://www.ucm.es/info/especulo/numero41/ciberdis.html>> [Azken ikustaldia: 2019.01.24].
- PEREZ GAZTELU, E., ZULAIKA, E., 2014a, «Gzteak Ignrtm idztn: Mintzidatzien antolamendua», Aduriz, I., Urizar, R. (ed.) *Euskal hizkuntzalaritzaren egungo zenbait ikerlerro. Hizkuntzalari euskaldunen I. topaketa*. Udako Euskal Unibertsitatea, 111-133.
- 2014b, «Comunicarse escribiendo en las redes», *Revista de la Asociación Española de Investigación de la Comunicación*, 1 (2014) 117-128. [Asociación Española de Investigación en Comunicación. *Espacios de comunicación*, 1.252-1.267.]

- POPLACK, S., 1980, «Sometimes I'll start a sentence in Spanish *y termino en español*: towards a typology of code-switching», *Linguistics*, 18-778: 581-618.
- SCOLARI, C. A., 2016, «Alfabetismo transmedia. Estrategias de aprendizaje informal y competencias mediáticas en la nueva ecología de la comunicación», *Telos: Cuadernos de comunicación e innovación*, 103: 12-23.
- TORRES I VILATARSANA, M., 2003, «La llengua catalana en la comunicació a Internet: questió de codis», *Llengua i ús*, 26: 77-82, <<https://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/128139/177493>> [Azken ikustaldia: 2019.01.24].
- VILLASANTE, L., 1970, *Hacia la lengua literaria común*. Arantzazu: Edit. Franciscana.
- YUS, F., 2001, *Ciberpragmática*. Barcelona: Ariel.
- ZABALA, I., 2008, «Gramatika-eta estilo-arauak espezialitate-hizkeren garapen diskurtsiboari begira», Ugarteburu, I., Salaburu, P. (ed.), *Espezialitate Hizkerak eta Terminologia II: Euskara estandarra eta espezialitate hizkerak*. Bilbo: UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua, 207-226.

Hezkuntzan / Educación / Éducation / Education

EUSKARA BATUA ETA EUSKALKIAK HIZTUN OSOAREN BAITAN

HELENA BARAIBAR AIZEBURU
Euskal Herriko Ikastolak

1968-2018, joan dira 50 urte. Horiexek euskara batuarenak eta hortxe nonbait, ikastola askorenak. Jakinekoea da elkarri eskua emanda egin dutela bidea. Euskara batuak nork erabilia eta nora zabaldua behar zituen eta ikasketak euskaraz egiteko grinaz loratu herri-mugimenduak, 70eko hamarkadan, ateak zabaldu zizkion ezari-ezarian. Ikastolen proiektuak, sortze beretik, jomuga nazionala izan du eta laster eman zuen ontzat euskalduntzea eta euskal kultura Euskal Herri osora hedatzeko aukera zemaion hizkuntza-eredu arautua: hezkuntza-helburuak betetzen ez ezik, nazio-kontzientzia¹ indartzen ere lagunduko zuena. Besteak beste, ikastolen egitekoa, hasieratik, beste edozein eskolarena izan baita, hots: hizkuntza estandarra irakastea².

Hala, duela 36 urte Euskararen Legea indarrean sartu zenerako, hizkuntza-eredu modernoa eta hartaz baliatzen zen hezkuntza trebatuta zeuden bidea urratzen. Zalantza izpirik gabe esan dezakegu, gaur, ikastolak eta hezkuntza-sare osoa zedarrri garrantzitsuak izan direla euskararen eta, jakina, eredu batuaren normali-

¹ Joxe Azurmendi, *Jakin* 225. alea: «Txillardegik beste dimentsio bat ere bazekarren: nazio-tasunarena. Nazio batek hizkuntza batu bat behar du nazio gisa sendotzeko, ez auzune sakabanatu gisa biziraun bakarrik. Ikuspegi hori garrantzizkoa izan da gure belaunaldi guztiarentzat. euskalkiak hor daude, eta ongi daude, baina hizkuntza nazionala euskara batua da».

² Askoren artean (2008), *Zenbait orientabide erregistroen trataeraz*: «Hizkuntza estandarra irakastea lehen mailako helburua izan behar du eskolaren zereginen artean».

zazioan. Elkarren bidaide leial izan ezean, ez bata eta ez bestea egun ez zatekeen dagoen lekuan izango.

IKASTOLAK ETA EUSKARA

Euskara eta ikastolak³, sorreratik beretik, banandu ezinako bi katebegi izan gara: «Hizkuntzak beti izan du garrantzi handia ikastolontzat; izan ere, euskaraz irakasteaz gain, euskara irakastea eta bultzatzea izan da hasierako helburua». Kezka nagusietako bat izan dugu euskararen kalitatea zaintzea eta eredu onak erakustea. Horri loturik, gazteen artean euskararen erabilera indartzea ere oso helburu garrantzitsua da ikastoletan. Horretan dihardugu egun oraindik, jomuga nagusia, izanik, euskaldun eleaniztunak sortzea.

Aldi berean, euskal gizartearen beharretara egokitzeko eta, sarritan, premia horiek aurrez ikusteko joera eta gaitasuna ere izan ditugu: ama-hizkuntza erdara duten umeen murgiltzea abian jartzeko, Euskaraz Bizi proiektua sortzeko, ingelesaren sarrera goiztiarrari ekiteko, Hizkuntz Proiektua abian jarri (2002) eta argitaratzeko (2009), hizkuntza-erregistroei eman beharreko trataeraz hausnarketa egiteko eta Euskaltzaindiarekin elkarlanean proposamen bat argitaratzeko (2008). Sortze beretik askotariko berrikuntza pedagogikotan aitzindaritzaz jokatu dugu, hala nola: DBH eta LHko goi-ziklorako EKI proiektua garatzen, zeinek euskal curriculum eta konpetentzietan oinarritutako hezkuntzaren ikuspegia integrazioaren pedagogiaren bidez uztartzen dituen. Gaur lanean dihardugu, oraindik, ikuspegi hori DBHOra hedatzen *Project based learning* delakoen bidez. Ezin aipatu gabe utzi, azkenik, Haur Hezkuntzan Konfiantzaren Pedagogiaren ildotik markoa eguneratzeari ekin izana eta Neurozientzien ekarpena gure heziketa-ardatza indartzera biltzeko ahalegina: «Ikastolak, beraz, haurrari bere eleaniztasuna modu egokian azaleratzen edo garatzen lagundu behar dio eta, horretarako, haurraren ezaugarrietan nahiz ingurunean oinarrituz, euskararen ardaztutako testuinguru eleaniztuna eskainiko dio»⁴.

IKASTOLEN HEZKUNTZA-PROIEKTUA BERRARDAZTU BEHARRAZ

Alabaina, gazteak euskaldun eleaniztunak hezteko bidean, ahaleginak ahalegin, ikastolak kezka bizi ditugu geure ikasleen eta gazte gehienek hizkuntza-kalitatea eta erabilera-maila apala. Kanpo-ebaluazioak, 2017ko Ebaluazio

³ Askoren artean, Euskal Herriko Ikastolen Konfederazioa (2009): «Ikastolen hizkuntz proiektua».

⁴ Euskal Herriko Ikastolak (EHI): Haur Hezkuntzako markoa (lanean).

Diagnostikoak kasu, berretsi baino ez ditu egin etxe barruko hausnarketa eta susmoak. Hala dio Hezkuntza Sailaren azken Txosten Exekutiboak⁵:

Elebitasuna aurrera doa hezkuntza-sistemari esker, baina azkeneko edizioetan moteldu egin da aurrerapen hori.

Erlaxatu egin ote gara? Akaso, gehiegizko konfiantza itsua izan dugu D ereduan eta uste izan, luzaz, eredua bera zela hezkuntza-sistemaren arrakasta eta ez eredu horretan ikaskuntza-irakaskuntza garatzeko modua. Dena den, litekeena ote eskola bere bakardadean euskararen normalizazioan eraginkortasun handiagoz aritzea? Askok dira zentzu horretan azken aldiaren altxa diren ahotsak, horien artean Hezkuntza sailburuak berak Legebiltzarrean aitortua: «Hezkuntza-sistemak bere kabuz ezin du bermatu ikasle guztien elebitasuna».

Halaxe da. Izan ere, azken hamarkadetan hezkuntza-sistema izan da euskalduntzearen zutabe nagusi. EAEko 2016ko inkesta soziolinguistikoaren arabera, gaur egun, 16 eta 24 urte bitarteko gazteen artean % 71,4 dira euskaldunak. «Horietatik, % 55,7 da erdaraz euskaraz baino erraztasun handiagoa duena. Litekeena da joera hori areagotzea datozen urteotan, bereziki erdaldun elebakarren proportzioa euskaldunena baino altuagoa den lurraldeetan: euskararen hazkunde demografikoak atzera egin gabe jarraitzearen paradoxa litzateke hori, eta arreta berezia eskatzen duen erronka da»⁶.

Datu horietan datza gaur egungo euskaldunengan antzematen dugun gaitza: kalitatean zein kantitatean sumatzen dugun defizita. Biak, ulergarriak, zeren belaunaldien arteko transmisioa eten egin baita. Alegia, euskara ikasteko modurik naturalena etxea izan ordez, eskola bihurtu da. Horrela, bada, ez da harritzekoa Euskal Herriko gazteen eta, zehazki, ikastoletako gazteen hizkuntza mehea izatea kasu askotan, errepertorio mugatukoa, hots: ahoz zein idatziz gaitasun apala erakustea maila desberdineko testuetan egokitasunez eta zuzentasunez jarduteko. Maila formaleko eta ez formaleko ezaugarriak nahasian erabiltzea eta, kasu askotan, erregistro bakarreko estandar moduko batean baino ez aritzeko gauza izatea. Erabilerari dagokionez, salbuespenak salbuespen, ikasleen arteko erabilera apala da, are eta gehiago, irakasleen eraginpean izan ezean.

Gauzak horrela, «zailtasun handiak ditu ikastolak Hizkuntz Proiektuan biltzen duen ikasleen irteera profila»⁷ bermatzeko nahiz Derrigorrezko Bigarren

⁵ ISEI-IVEI, Ebaluazio diagnostikoa 2017 Txosten Exekutiboa Oinarrizko Hezkuntzaren egoerari buruz (LH 4. maila-DBH 2. maila).

⁶ VI. Inkesta Soziolinguistikoa (2016).

⁷ Euskal Herriko Ikastolen Konfederazioa: Ikastolen Hizkuntz Proiektua (2009). Honela biltzen du Ikastolen Hizkuntz Proiektuak hizkuntzekiko erreferentziatzeko lorpen-mailak zehaztean: «Ikastolan hezitako “euskaldun eleaniztunek” haien heziketa prozesuaren bukaeran hiz-

Hezkuntzan nahiz Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzaren Ondorengoan. Tes-
tuinguru horretan, are eta kezkarriagoak zaizkigu, azken urteotan gizartean
gailentzen ari diren bi joera. Bata, euskara batuaren edo hizketa jasoaren kon-
trako eta tokian tokiko hizkeren eta hizkera ez-formalen aldeko joera. Alegia,
euskara batuaren eta euskalkien arteko talka. Bestea, hizkuntzaren nahiz ahozko
nahiz idatzizko erabilera zabarrarekiko axolagabekeria.

Ohiko eskola-jardunean, honako bi joera kontrajarri hauek topatzen ari
gara, nahi baino maizago: batetik, eremu euskaldunetan, euskaraz bizi diren
gazteek askatasunaren kontrakotzat bizi dute hizkuntza-formak zaindu beha-
rra, estandarrean aritu beharra edo merezi ez duen ahalegintzat edo beraiei ez
dagokien egitekotzat; bestetik, eremu ez hain euskaldun eta erdaldunetan, eus-
kalkian aritzea gehiegizko euskalduntasunaren erakusgarritzat hartzen da eta,
nahiz eta gai izan, hartan aritzez lotsatu egiten dira⁸. Eta bi joera horiei, gainera,
aukeran batua edo erregistro bakarra besterik ez daukaten hiztunen ikuspegia
gehitu behar. Hain zuzen, horiek inbidiaz begiratzen diote egoera ez-formalean
euskalkian edo hitanoan aritzen denari; izan ere, hizkuntzaren errepertorioaren
arabera, halako edo bestelako funtzio esleitu ohi diogu aldaera bakoitzari, ha-
lako edo bestelako balioespen eman, halako edo bestelako identitate erakutsi,
halako edo bestelako harreman-sare eraiki...

Bistan da, gaur, egoera irauliko badugu, horra zerk ekarri gaituen hausnartu
eta, lehenbailehen, urrats erabakigarriak eman beharrean garelara. Zeren bi uste
zabaldu horiek, bi uste oker baitira; oker bezain adierazgarri, bere zentzugabeke-
rian. Gazte horiek bistaratzen dizkigutenak, azken batean, normalizatu gabeko
hizkuntza duen gizarteko hiztunen ikuskerak baitira.

Euskararen normalizaziorako bidean, gure ikuskeratik, euskara batuaren
etorkizuna euskararen etorkizunari hertsiki loturik dago. Euskararen zabalkun-
tzan eskolak, oro har, eta, bereziki, ikastolok lan handia egin badugu ere, gizarte-
eragileekin bat egin eta diskurtsoa berreraiki beharra daukagu⁹.

kuntzak maila jakin batean menperatzea lortu nahi da. Derrigorrezko Oinarrizko Hezkuntzaren
bukaeran, legez hezkuntza-sistematik ezartzen dituen mailez gain, Derrigorrezko eskolaldirako eus-
kal curriculumean (2006) finkatu dira hizkuntzekiko lortu beharreko kompetentzia-mailak, be-
tiere Europako Erreferentzia markoak (Europako Kontseilua 2005) proposatzen duen mailaketa
aintzat hartuz: euskara zein beste hizkuntza ofizialerako (gaztelera/frantsesa) erabiltzaile indepen-
dientearen B2 maila lortzea da helburu».

.../...Zenbait ikastolak Derrigorrezko Hezkuntzaren ondorengo mailetan, C1 mailaren pa-
reko gaitasuna eskuratzea jarria dute helburu.

⁸ Ikastoletan (eta beste eskoletan ere, halatsu) sarri topatzen dugun errealitatea ederki des-
kribatu zuen Idurre Eskisabelek *Berrian* argitaratu iritzi-artikuluak: «Euskalkiak, batua eta eski-
zofrenia» (2018-02-17)

⁹ Izan ere, Irene Arraratsek dioen bezala «Euskara batuari bere esparrua ukatzen zaion bakoitzean,
toki hori ez zaio ematen beste euskara-modu bati: erdara batupei ematen zaie opari». *Jakin* 225. alea.

Egindako akatsei erreparatzeko premia gorria dugu: ez da nahikoa euskaraz ikastea. Zer ikasten den eta nola irakasten den ere garrantzitsuak dira. Batetik, ikastoletako egungo gazteek, ingurune euskaldun edo nahiko euskaldunetakoek, bereziki, ez dute euskarari buruzko kezkarik, osasuntsu ikusten dute. Hamazazpi urterekin, harriduraz begiratzen diote UNESCOk, zera, adierazi izanari, alegia: euren lehen hizkuntza munduan galtzeko arriskuan diren 2.500 jatorrizko hizkuntzaren artean kokatzen dela. Bistan da, urte hauetan guztietan, curriculumean behar zukeen zenbait alde bidean ahaztu zaigula edo halakorik bazenik ere ez garela konturatu. Bestetik, euskara bigarren hizkuntza bezala ikasten den eremuetan, gabezia beraren adierazle da, finean, ikasketak gaztekeraz egitea hautatzen duten ikasleei buruz unibertsitatean burututako ikerketa-lan baten emaitza. «Ikasketa guztiak euskarazko ereduaren burutu ostean eta unibertsitate sartzeko sarbide-proba ere euskaraz egin ostean, gaztelaniaz matrikulatzen dira hainbat ikasle. Horien motibazioak ikertuz, hizkuntza-nortasunaren auzia agertzen da, zera erakutsiz: kasu askotan euskarari ez zaio aitortzen ingelesari baino balio handiagorik»¹⁰. Zein da ikasle horiek euskararekiko duten motibazioa? Euskararen eremu (ia) bakarra eskola izan dute eta, ondorioz, euskara nekez izango dute, kasu gehienetan, edozein zereginetan eroso aritzeko tresna eta bistan da nortasuna ez dutela garatua hizkuntza horren gainean.

Normalizazioak askotariko eragileak behar

Asko dira, egun, normalizazioa bidegurutze larrian dugula ohartaraziz, ozen ari diren ahotsak: euskal hiztun-komunitateak aktibatu beharraz (Aldahitz, Euskarabentura eta Euskaraldia ekimenak), gizarteko hainbat sektore normalizazio-jomugari begira jartzeko premia, Hezkuntzan etorkinak euskalduntzeko esku-hartze indartuak abian jarri beharraz... EHU bera ere ohartu omen da ikasketak euskaraz eskaintzea ez duela nahikoa eta hiztun aktiboak sortzeko ahaleginetan sakondu beharra duela. Zentzu horretan honela dio Josu Amezagak¹¹ komunikabideek jokatu behar luketen paperaz: «euskararen berreskurapenean hezkuntza-sistemari lagunduko bazaio, euskarazko komunikazioaren sistema ere arautu eta indartu beharra dago, euskara ardatz harturik, ahalegin nagusia euskararen normalizazioa xede jartzeko».

Pozarren hartuko ditugu ekimen horiek guztiak, aspaldiko dugu-euskalgintzako eragileekin elkar-lanean aritzeko prestutasunik. Urteak dira, euskararen

¹⁰ Amezaga, Josu. «Euskarazko kulturaren kontsumoa ulertu nahirik». *Jakin*, 226. alea.

¹¹ Amezaga, Josu, (EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko zuzendaria) «Hezkuntza sistemak bakarrik ezin du», *Berria* 2018-06-04

biziberritza azkartzeko ametsetan hasi ginela ikerketak egiten, eskolaz kanpoko jarduna euskalduntzeko premiaz ohartuta, eskolaren esku-hartzeak zenbaterainoko eragina ote zekarkeen (Arrue Txostena) eta askotariko ekimenak abian jarri. Ikastoletan sortua da Euskaraz Bizi, zeinak, urte batzuen buruan Hezkuntzako Ulibarri programaren babesera igaro, eta, gaur, *Eskola hiztun bila*-ren baitan bizirik dirauen oraindik. Euskararen irakaskuntzari dagokionez ere, izan dira hamaika berrikuntza: azkenetakoa, ikuspegi sozio-diskurtsiboa abiapuntu hartuta, baliabide didaktiko eta metodologikoei dagokiena. Gaur gaurkoz, gizartean erabaki sendoak eta eraginkorrak hartzen badira, hezkuntzan egiten ari den ahaleginarekin beste subjektu batzuk ere lerrokatzen badira, nabarmenduko dira, luze gabe, ondorio positiboak.

HEZKUNTZAN INDARTZEKO PREMIA DIREN HABEAK

Gauzak horrela, azter dezagun, aurrera begirako aukerak zein diren hezkuntza-eremuan. Ikastolok, geure aldetik, euskararen historia soziala curriculumean bildu eta ikasleekin lantzearekin batera, hizkuntz erregistroen gaiari ganoraz eta urgentziaz heldu beharra ikusten dugu bai hezkuntza-arloan bai gizartean, oro har. Izan ere, euskara batua eta euskalkiak elkarren kontrako bi hizkuntza-forma ez baino, elkarren osagarri dira, baldin eta, hitzuna bizitzako zein-nahi zereginetan euskaraz egoki eta zuzen moldatzeko gai izango bada. Horrenbestez, ikastolon zein edozein hezkuntza-ereduren helburu nagusia, Haur Hezkuntzatik Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzaren Ondorengora bitartean, euskaraz ere hiztun oso izango diren gazteak heztea beharko du izan aurrerantzean; halaxe biltzen du Heziberrik¹² ere *komunikatzen ikasi* konpetentziaz ari dela:

Euskal Autonomia Erkidegoan hitzezko komunikaziorako konpetentziaren erakusle edo adierazgarri zehatza da bi hizkuntza ofizialak, euskara eta gaztelania, egoki erabiltzea komunikazio-egoera ugartan, hainbat testuingurutan, eta gero eta formaltasun-eta konplexutasun-maila handiagoarekin.

Ikastoloi dagokigunez, horrek orain bitarteko helburuari eustea dakar. Alabaina, aurrerantzean arrakastarik izatekotan, nahikoa jorratu gabe saihetsean galdu zaizkigun alde batzuei erreparatzea eta haietan indarra jartzea baino ez zaigu geratzen.

Handiak ditugu egitekoak, baina ez dugu zertan hutsetik hasi. Jada eskuartean ditugun baliabideak ustiatzen, artez, asmatzea baino ez dugu. Har deza-

¹² Ibid.

gun entsegu modura 50 urteotan egindako bidea eta bat etor gaitezen jomugan, 70eko hamarkadan izan eztabaidan berriro jausi gabe¹³.

Horrenbestez, honako hau abagune aproposa dugu Ikastolen Hizkuntz Proiektua biziberritzeko eta tokian tokiko Hezkuntza-proiektua egoki ardazteko, euskaldun eleaniztunak heztea lehenetsita. Izan ere, hori baita «ikastolan lantzen diren hizkuntzen irakaskuntza eta erabilerari dagozkion alderdiak bilduko dituen eta haien trataerarik koherentzia emango dion tresna»¹⁴.

Nonbaitetik hastekotan, hezkuntza-eragileen babesean, Hizkuntz Proiektuak zehazten duen Hizkuntzekiko esku-hartze eremuak¹⁵ eskemari heldu eta zuzendaritza pedagogikoei lehenik eta behin, irakasle eta profesionalen formazioari erreparatu behar diote sistematikoki. Irakasleen gaikuntza pedagogiko hutsa ez da nahikoa. Ezinbestean, irakasleek eta profesionalek, batetik, euskaraz egoki eta zuzen ari daitezen, gaitasun komunikatibo egokia behar dute eta, bestetik, hizkuntza-jarrerei eta erregistroei buruzko ezagutzan sakondu behar dute. Ondotik, urteetan saihetsean utzitako euskararen historia sozialari buruzko edukiak curriculumera bildu eta, era kontzientean, gelara eraman beharko dira Lehen Hezkuntzatik Batxilerrera. Izan ere, euskararen egoera minorizatua aintzat hartuta, ez dugu nahikoa euskara-gaztelera(frantsesa) elebitasun «orekatuan» pentsatzea edo eleaniztasun neutroan. Euskararen lanketa sakonagoa egiteko premia nabaria da, hots: ikasleek jakintza euskaraz jasotzez gainera, euskara ona jasotzez gainera, hizkuntz jarrera egokien jabe egitea izan behar dugu helburu bai beren erabilerari dagokionez bai gizartean jokatu beharreko sustatzaile-rolari dagokionez ere. Erabaki horiek hezkuntza-sarean adostasun zabalez hartzea bezain premiazkoa izango da, hurrena, haien betetze-mailari jarraipen sistematizatu egitea.

Besteak beste, azken urteotan, euskalgintza trantsizio-garai beteaz bizitzen ari delako eta hala jarraituko duelako epe laburrean. Euskararen normalizazioan eta euskara batuaren zabalkundeetan, eragile aktibo izan diren eta garen asko be-

¹³ Maisuki adierazi du Joan Mari Torrealdaik, *Jakin* aldizkariren 225. alean: «Erria eta Herria?» iritzi-artikuluari. 1970ean, Euskaltzaindiak euskara batua proposatu eta handik bi urtera, ez bat eta ez bi, asko ziren, euskararen eredu estandarri oposizioa egiteko «erria» aukeratu zutenak, erria eredu eta maisu, beren hitzetan, «ikasten jardun gabe euskera dakin erria». Berriz diot: «ikasten jardun gabe euskera dakin erria».

Analfabetismoari gorazarre egitea da hori. Peruabarkismoa. Lehen bezala orain. Etxekalte ari gara.

Aitor dut, ni neu asko penatzen nau gazte ugari armiarma sare horretan harrapatu ikus-teak. Ikuspegi historikoa falta zaielakoan nago (defendatzen duten egoera berberetik gatoz). Hizkuntzaren bat-bateko komunikazio laburraren izenean hizkuntza batek berarekin behar duen komunikazio funtzio nagusia baztertzeko dutela iruditzen zait, herri edo nazio izaerari dagokiona.

¹⁴ Elorza, I. eta Osa, E.: «Hizkuntz Proiektua definitzeko Oinarriak» (2002).

¹⁵ Euskal Herriko Ikastolen Konfederazioa: «Ikastolen Hizkuntz Proiektua» (2009).

launaldi gazteari bidea irekitzen ari gatzazkio, hots: guk ereindako hazia jaso duten horiek ditugu, etorkizun hurbilean, euskalduntzeari segida emango diotenak. Euskalgintza osoa dugu erreleboan. Adin-aldeak berarekin ekarri ohi duen etenari gehitu behar diogu honako beste kezka hau ere: ordezkatzan ari zaizkigun profesional horiek zein neurritan izango diren gai aipatu erronkei heltzeko. Horien artean baitira goian deskribatutako ikasketa-ibilbidea egin duten gazteak: zeinetako askok euskara bigarren hizkuntza bezala, ibilbide kulturala eginez ikasi baitu¹⁶, eskola-eremuz kanpo haren zantzurik ez baitu jaso, euskal kulturari buruzko erreferente askorik ez baitu... Lurraldearen eta testuinguru soziolinguistikoaren arabera, tarteko dira baita euskara lehen hizkuntzatzat jaso dutenak eta ibilbide naturala¹⁷ egin dutenak. Bi hiztun mota horiek nekez iristen dira helburu den hizkuntza, praktikan, maila berean menderatzera. Lehen motako hiztunari lantsu zaio hiztun oso izatea, nekez sentitzen du bere burua euskaraz bizitzeko motibatuta (aukerak ere urri gerta dakizkioke, kasu askotan) eta zail, neketsu eta arrotz izango zaio bigarren hizkuntza horretan oinarritutako nortasuna erakitzea. Zeren, horixe baita edozein hizkuntzaren lehen funtzioa: norbanakoari identitatea ematea. Nahiz eta horien artean izan baden hamaika kasu hiztun oso izatera iristen denik (ez ahalegin gutxi eginda!) eta hizkuntzaren espazio sinbolikoa delakoaren parte izatera ailegatzen denik. Asko ditugu horrelakoak!

Irakasle aldra gazte horretan dira, jakina, goian esandako hizkuntza-kalitate mehea duten horiek ere. Beraz, eredu izango diren irakasle horien prestakuntzari dagokionez, etorkizun hurbilerako erronka bikoitza dugu: lehena, hizkuntz errepertorioa zabaltzea, alegia, edonolako adierazpen-premiak euskaraz zuzen eta egoki gauzatzeko gaitasuna garatzen laguntzea; eta bigarrena, euskalduntasunaren transmisioan jokatzan duen erreferentzialtasunaz ohartaraztea, testuinguru soziolinguistikoaren arabera, ikaslearen euskal eredu ia bakarra izanik, paper ordezkia ezina jokatzan baitu harekiko. Izan ere, batetik, «euskara *ona* erakusteko orduan, irakaslea da mezuaren zubi egiten duena: euskara *ondo* erakusteko euskara *ona* erabili behar baita»; bestetik, irakasleak euskararen normalkuntzaren aldeko eragile izan behar baitu¹⁸. Artikulu honen hasieran aipatu dugu ikastole-tako ikasleen irteera-profilean zehaztuta dagoela zein hizkuntza-maila berengantatu behar duten hamasei eta hemezortzi urterekin, B2 eta C1 hurrenez hurren. Horrenbestez, pentsa bide da egokia dela Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza amaitu eta goi-mailako ikasketak egitea helburu duen ikasle horrekin ari den irakaslearen hizkuntz gaitasuna goren izatea: C2, alegia.

¹⁶ Txepetx, J.M. Sanchez Carrion: *Un futuro para nuestro pasado, claves de la recuperación del euskara y teoría social de las lenguas*.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Euskaltzaindia-EHI: *Zenbait orientabide erregistroen trataeraz*.

Etorkizuneko irakasleen prestakuntzan, hortaz, gaitasun komunikatiboari loturiko edukiekin batera bestelako zenbait ere txertatu beharra ikusten dugu. Besteak beste, euskaren bilakaera soziolinguistikoari eta hizkuntz erregistroei buruzkoa. Nolabait ere, kasu askotan aurkitzen diren uste okerrak edo, besterik gabe, oharkabeko joera zabarrak saiheste aldera.

Horien lekuko ditugu ondoko hauek. Azken 50 urte hauetan euskal hiztun-komunitateak jasan duen bilakaerari buruzko ezagutza handirik ezak portaera kontrajarriak ekarri ditu, oro har, gizaratean eta baita, zehazki, hezkuntza-eremuan ere. Honela, profesionalen artean ez da, sarri, irizpide finkorik honelako edo halako hizkuntza-erregistro erabiltzeko, batik bat, ahozkoan; idatzian ez da hain maiz gertatzen. Halakoek, komunikazio-ekintzaren testuinguruari erreparatu gabe, ikastola hizkuntza-molde bakarrari loturiko gunetzat jotzen dute. Ondoriorz, bada, batetik, soilik eredu ortografiko idatzitik gertuen dagoen ahoskera darabilenik, euskarak berezkoak dituen fonetismoak saihestuta (irakurketa-idazketa helburu den etapetan nagusiki gauzatzen dena) eta, bestetik, ahoskera zabarragoa darabilenik, aintzat hartu gabe gauzatze bidean den ekintza komunikatiboaren formaltasun-maila eta harenganako egokitasuna (Bigarren Hezkuntzan dihardutenen artean, batez ere).

Portaera horietan guztietan, normalizatu gabeko hizkuntzan ari diren hiztunen ajeak sumatzen dira. Jario handiko hiztunak izaki, adierazkortasunez aritzeko gai direnak, euskararen ibilbideaz eta bariazioez formaziorik apenas jasotzeko aukerarik izan dutenak. Egoera hori gainditzeko bidean jartzea litzateke jabetzea, eskola-esparruan hizkuntz erregistroei eman beharreko trataeraz hausnarketa egin eta gero, eskolaldian, adin-tarte eta esparruekin batera, horietan gauzatzen diren komunikazio-ekintzak anitzak direla eta irizpide pedagogikoen arabera, hizkera-molde askotarikoek, ez-formaletatik formaletara bitartekoek, badutela izateko arrazoirik eta premiarik. Euskararen normalizazioan horrenbesteko garrantzia duen eskolak «hizkuntza estandarra ezinbestean irakatsi eta landu behar du, baina gogo onez hartu behar ditu herri xehearen hizkeraren berezitasunak»¹⁹. Horrenbestez aukera egokia litzateke, hezkuntza-komunitatea horretaz kontziente egitea eta, ondotik, eskola bakoitzak, testuinguru soziolinguistikoaren arabera, hizkuntza-plangintza koherente bat zehaztea.

Azken batean, hezkuntza-komunitate osoaren euskararen kantitatean eta kalitatean eragitea dugu helburu, erabilera areagotzeko. Eta erabilera areagotuko bada, haur eta gazteen sozializazioari esker gauzatu beharko da, harreman-sareen bidez, eskolatik hasita harago, baina harreman-sare horiek eraikitzeko ezinbesteko garrantzia du norbanakoaren euskara-gaitasun erlatiboak, eta horretan bereziki mintza-jardunak. Hala, hamarkada hauetan euskarak izan duen

¹⁹ Ibid.

hazkundeak elebidunen tipologiak aniztea ekarri du, baita ikastoletako familia-
ren hizkuntza-tipologiak ere. Bilakaera horren ondorioz, gaitasun erlatiboa da
egungo herritar elebidun askoren ahulezia, bereziki mintza-jardunari dagokio-
nez. Ahozko gaitasuna urria bada, nekez erabiliko da hizkuntza hori.

Ildo horretatik, eskolaren helburu behinena datozen garaiotan, euskarari
dagokionez, norbanakoaren euskararen erreperitorioa ahalik eta zabalena lor-
tzea izan beharko luke, hain zuzen, euskara-gaitasun erlatiboa areagotu dadin.
Izan ere, erreperitorio zabala aukeran izateak eta aldaera bakoitza noiz, nola eta
norekin erabili jakiteak harreman-sareak eta erabilera areagotzea erraztuko diz-
kio ikasleari, baita egoeraren araberrako aldaera egokia hautatuz bere nortasuna
agertzea ere.

Adituek diotenez, Hezkuntza-sistema da etorkizuneko euskaldunen ko-
puruaren eta hizkuntza-kalitatearen gako bat, garrantzitsua, berariazko arreta
eskatzen duena. Esan denez, mugatua da eskolaren eragina, ez baita ahalguzti-
duna, baina eskolako euskararen transmisioa indartzeko badago zer hobeturik.
Arreta jarri beharko genuke, lehenago esan bezala, irakasleen euskara-gaitasun
komunikatiboa hobetzean eta eskola-inguruneko jarduera ez akademikoetako
hizkuntzan, horrek guztiak zuzeneko eragina izan baitezake haur eta gazteen
euskara-gaitasun erlatiboan. Zeren, ikasleen euskara-gaitasuna hobetzea izanik
helburua —zeinahi delarik ere beraien gaurko hizkuntza-eredua—, ahalegin
berezia eskatzen baitute irakasleen euskara-gaitasun komunikatiboa hobetzeko
formazioak, curriculum-diseinuak eta ikaskuntza-metodologiak. Eskola-ba-
rruan ahozkotasuna lantzeak eta hizkuntzen didaktika eguneratzeak eta iker-
tzeak hobekuntza nabarmenak ekar ditzakete. Azken batean, irakasle eta ikasle
askoren bigarren hizkuntza da euskara, eta zailtasun hori erronka bihurtzea bes-
te aukerarik ez daukagu, aurrerakuntzarik egitez gerotan, behinik behin.

Xedea hori izanik, aztertu beharko genuke etapa bakoitzean ikaslearen
euskara-gaitasun erlatiboa areagotzeko, euskararen erreperitorioa zabaltzeko eta
harreman-sareak indartzeko zer egiten dugun eta zer nolako ahaleginak egin
beharko genituzkeen. Langintza horretan, ikastolok, dagoeneko, erregistroen
trataerarako proposamen bat egina daukagu euskara batua eta tokian tokiko
aldakerak lantzeko, Haur Hezkuntzatik hasita Bigarren Hezkuntzaraino. Dena
dela, bistakoa da curriculumean orain arte gai honi eskainitako orduak ez di-
rela nahikoak izan. Beraz, ez genuke astakeriarik esango proposatuko bagenu,
Lehen Hezkuntzatik hasita Bigarren Hezkuntzaraino, arlo guztietako irakasleak
hizkuntza-irakasle direlako hura gogoan, mintza-jarduna areagotzeko eta hobe-
tzeko indartze-saioak planifikatzea eta gauzatzea curriculumaren barruan, Eus-
kara arloan ez ezik, beste arloetan ere, ikasleen hizkuntza-erreperitorioa zabaltze-
ko, euskara-gaitasun erlatiboa hobetzeko eta euren arteko harreman-sareak eraiki
eta trinkotzeko. Hartara, mintza-jarduna lantzea oinarri, ekintza komunikatibo

formalak landuko lirateke hizkera-eredu nazionaltzat jotzen dugun euskara batuan, gizartean esleitzen dizkiogun funtzioen arabera; baina, baita formaltasun apalagoko —baina ez horregatik garrantzi gutxiagoko— ekintza komunikati-boetarako, tokiko batu egokitua edo gertueneko euskalkia eta hitanoa ere. Gaur gaurkoz, konpetentziak garatzera bideratutako curriculumak aukera paregabea eskaintzen digu indartze-neurri horiek abian jartzeko.

Euskarak bere ditu horiek guztiak. Kontua da hiztunak, eskolatik hasita, aukera horien jakitun izanik eta hizkera horien bidez, zer nolako motibazioarekin baliatuko duen horietako bakoitza —instrumentala edota integratzailea—, zer nolako nortasuna agertu nahiko duen, zer nolako harreman-sarea eraiki nahiko duen, zer nolako balioa emango dion erdaren aurrean.

Beraz, premiak eta egitekoak bistaratuta, eskola bakoitzeko zuzendaritza pedagogikoez Hizkuntza-batzordearekin²⁰ batera, erabaki garrantzitsuak dituzte esku-artean bai profesionalen formazioari buruz bai eskola-barruko jardunari buruz. Hezkuntza-arduradunen gidaritzapean, eskola bakoitzeko zuzendaritza pedagogikoak honako helburu hauek jarri behar lizkioke irakasleei begirako prestakuntzari:

- Arlo eta maila guztietako irakasleak hiztun oso izatea: ekintza komunikati-boaren baitan, egokitasunez eta zuzentasunez aritzeko gai izatea. Komunikazio-ekintza ez-formaletan eta formalagoetan hizkera-molde anitzetan egoki aritzeko gai izatea.
- Arlo eta maila guztietako irakasleak hiztun arrunt gisa eta irakasle-rolean dabilaz hizkerez eta horien egokitasun eta zuzentasunez kontziente egitea.
- Irakasle-rolean, etapaka, erabakiak adostea: adina, esparrua eta komunikazio-ekintzaren testuingurua aintzat hartuta erabili eta irakatsiko diren hizkerez. Halako moldez, non Haur Hezkuntzatik Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzaren Ondorengora, eskola-orduak eta eskola-orduz kanpokoak aintzat hartuta, irakasleen ahozko jardunean eta ikasleekiko interakzioan hizkera ez-formalak eta formalak dagokien erabilera izango duten, askotariko komunikazio-ekintzetan²¹.
- Eskola bakoitzak erabakiak eskolaldi osorako koherentziaz eta adostasun zabalez hartzea. Zuzendaritza pedagogikoez, Hizkuntza-batzordearekin batera jarraipena egitea hartutako erabakiei.

²⁰ Euskal Herriko Ikastolen Konfederazioa: Ikastolen Hizkuntz Proiektua (2009): «Hizkuntz Proiektua ikastolan ganoraz hedatzeko, hezkuntza-komunitatea osatzen duten talde guztien ordezkarienez osatutako batzordea, zeinak eman beharreko urratsak proposatu eta bideratzen laguntze gainera, abian jarritakoari jarraipena egitea duen helburu».

²¹ Ikus Euskaltzaindia-EHI: *Zenbait orientabide erregistroen tratuera*, 55. orrialdeko koarduan, euskaldunen proportzioaren arabera, egiten den proposamena.

Era horretara, prestakuntzaren esparruan sarri izaten den ikuspegi mugatua gaintitu egingo litzateke. Euskarari buruzko formazioan pentsatzen denean, gehiegitan mugatzen gara honako hauetara: Euskaltzaindiaren arauak, halako testu-genero, hiketa... Konpetentzien curriculuma garatzen hasiak gara ikasleekin ikuspegi sozio-diskurtsibotik. Euskarari buruzko prestakuntzari ere hel diezaiogun ikuspegi beretik eta treba gaitezen gaitasun soziolinguistikoa, testuinguruaren baitan egoki eta zuzen aritzeko gai izan gaitezen.

Irakaslearen jardunak jomuga ikaslea izan ohi du bai gela barruko esparruan eta, sarritan, baita gelaz kanpokoan ere. Egun, baliabide didaktiko eta berrikuntza pedagogiko egokiak ditugu ikasleekiko interakzioan eta euren artekoan komunikazio-egoera anitzak bideratzeko. Askotariko proiektuak gauzatzea helburu duen ikaskuntza-irakaskuntza prozesuaren muinean, ahozko nahiz idatzizko komunikazioa oinarritzkoa da. Hala, esan genezake inoiz baino baliabide egokiagoak ditugula eskura gaitasun komunikatiboa jorratzeko. Kontua, azken finean, fokoa jartzea da; helbururik behinenari begira jartzea, hura lehenestea. Jakinekua da, ordea, gelaz kanpoko eremuan irakasleonek eragina ez dela hainbestekoa. Hor, gazteen artean eraikitzen diren harreman-sareek indar handia dute eta horietan eskolaz gaintutako egoera soziolinguistikoak. Eskolan asko aurrera dezakegu, baina, ezinbestean, bestelako gizarte-eragileek ere bat etorri behar dute euskararen erabilera hedatzeko helburuarekin eta erabilera egokia bultzatzearekin. Hitzun-kantitatea behar dugu eta baita kalitateari erreparatzen dion irizpiderik ere.

Ildo horri jarraiki, ondo bidean, laster, utzi egin behar genioke, eskola-esparrutik hasita, euskara batuan egin behar al den galdera entzun eta erantzuteari²². Alegia, berariaz estandarra zein den azpimarratzen aritzeko beharrik gabe, komunikazio-ekintzak eskatzen duen erregistroaren arabera, ikasleak egoki eta zuzen aritzeko gaitasunean trebatzera igaroko ginateke, irakasleok horretan ere eredu izanik. Orduan ginateke hitzun oso, hain zuzen ere, komunikatzen ikasi oinarritzko konpetentzia egoki eta osotara garatuta.

Dena den, nekez erdietsiko dugu helburu hori ikastola gorpuzten duen hezkuntza-komunitate osoari erreparatu eta hari begirako formazio-plan integralik garatu ezean. Zentzu horretan ezin ahantziak ditugu gurasoak eta hezitzaileak. Lehenak, transmisioari eta alderdi afektiboari egiten dioten ekarpen

²² Paulo Agirrebaltzategi, *Jakin* 225. Alea: «Etorkizunari begira, ordua da “euskara batua” terminoari “batua” adjektibo hori kentzeko. Euskalkien arteko euskalki artifizialtzat hartzen baitute batzuek “euskara batua”, “bizkaiera” eta “gipuzkera” eta bestelako “-era” guztien arteko edo gaineko “batueratzat” edo..»

Hizkuntza bakarra da, ordea, euskara; horren adierazgarria eta bermea da euskara “batua” edo estandarra. Beraz, euskara dago (euskaldun guztiena eta guztientzako estandarizatua) eta euskalkiak daude (dialektoak, soziolektoak, teknolektoak...).

ordezka ezinarengatik eta, bigarrenak, hizkuntza ez-formalari eta sozializazioari loturiko gune eta denboretan duten lidergorengatik, bereziki.

Esandakoak esanda

2018. hau, ospatzen ari garen urteurrenen harira, bilaka liteke inflexio-une garrantzitsu euskararen biziberritzean, baldin eta Hezkuntza-arloko eragileok eta gizarte-mailakoak elkarrenganatzen asmatzen badugu. Horixe da gure desioa. Badakigu nondik gatozen eta non gauden, inoiz baino baliabide didaktiko egokiagoak ditugu eskura eta bistakoa zaigu, neurri batean behinik behin, zertan huts egin dugun. Eragile batzuek eta besteok dugun ezagutza, eskarmentua eta baliabideak batu ditzagun eta zehatz dezagun etorkizunerako estrategia egokia, biharko gazteak, nagusiki, euskal eleaniztunak izan daitezen, hots: bitez euskal hiztun azkarrak eta ez bezate kondena euskara eskola-esparruko zeregin lantsuetara.

Finean, euskarak nabarmen aurreratu du 50 urteotan. Oraindik, ordea, badugu eskuak bete lan harako «noranahiko» izate hark erronka izateari utz diezaion. Axularrek esana gogoan, har dezagun «entseiukarrean» hezkuntzan euskara batuak egindako bidea: hutsak nabariak izanagatik, «zeren lehenak diren», bitez barkakizun. Mende Erdiko ibilbidea hutsaren hurrengo da-eta, edozein hizkuntzaren normalizaziorako bidean.

EUSKARA BATUAREN ETORKIZUNENKORRONTAK HEZKUNTZAN

IMANOL ARTOLA ALTUNA
Kristau Eskola

0. SARRERA

Lehenik eta behin, Kristau Eskolaren izenean eskerrak eman nahi nizkioke Euskaltzaindiari XVII. biltzar honetan parte hartzeko gonbitea luzatu izanagatik. Ohorea da guretzat «Arantzazutik mundu zabalera» nazioarteko jardunaldi hauetan parte hartu ahal izatea.

Hasteko, Arantzazuko paraje zoragarri eta berezi honetan orain dela 50 urte urratzen hasi zen bidean Euskaltzaindiak bere gain hartutako lana azpimarratu eta balioetsi nahi dugu. Euskararen batasun prozesua, gorabeherak gorabehera, eredugarria izan dela eta izaten ari dela iruditzen zaigu. Gure zorionik beroena, beraz, Euskaltzaindiari urteurren borobil honetan. Eta noski, berriro eskerrak ere eman beharrean gara, gure heziketa lanerako tresna ezin hobe eta ezinbestekoa eskura jarri diguzuelako: euskara batua.

1. KE: NORTASUNA ETA IBILBIDEA

Atariko agurraren ostean, gure burua aurkezteari ekingo diot.

- Hemen bildutako gehientsuonok jakingo duzuen bezala, Euskal Autonomia Erkidegoko hezkuntza eragilea da Kristau Eskola.

- Egiturari dagokionez, 80 erakunde daude beronen baitan, guztiak 131 ikastetxek ordezkaturak. Hezkuntza komunitatearen muina osatzen duten pertsonen dagokienez, berriz, orotara 8.000 hezitzaile eta 88.000 ikasle ditugu.
- Historian atzera eginaz, labur-labur esango genuke gure erakundeak KRIS-TAU ESKOLA izena 2006an hartu zuela. Bere Bazkide Nagusia FERE da, hezkuntza arloko erlijiosoen erakundea, hain juxtu ere. Hori horrela dela kontutan izanik, Euskal Herrian hezkuntza munduan azken 150 urteotan lanean ari den erakundea da gurea.
- Barne egiturari bagazokio, askotarikoak dira Kristau Eskola osatzen duten 80 erakundeak, eta askotarikoak izan dira, halaber, euskararekiko izandako jarrerak. Ukaezina da, hala ere, gure erakundeko hainbat bazkidek historian zehar euskararen alde egindako ekarpena oso esanguratsua izan dela, bai hezkuntza arloan, bai eliza mailan, eta gizartean oro har.
- Parte hartze zuzen eta atseginez gauzatua izan dugu, hala eskatu digutelako, gure hizkuntzaren inguruko erabaki zein gogoeta garrantzitsuak hartu eta egin diren foroetan. Hor ditugu, esate baterako, hizkuntza ereduaren inguruko hausnarketa guneak, Eusko Legebiltzarreko Hezkuntza Batzordean eginak, Euskara Batzordeko partaidetzak eta beste hainbat.
- Gaur ere, hona, Arantzazura, gure ekarpen xumea egiteko ilusio eta gogo handiz etorri gara. Hemen esan eta entzundakoez, markoa eta unea kontutan izanik, etorkizun hurbilean uzta oparora ekarriko duten itxaropen osoa daukagu; hala izatea nahiko genuke, behinik behin.

2. XXI. MENDEKO MUNDUAREN KONPLEXUTASUNA ETA KULTURA

Konplexutasuna eta aniztasuna, gizakiaren beraren eta beronen bizigune diren gizartearen ezaugarriak izan dira historian zehar, halaxe dira gaur egun, eta izango dira zalantzarik gabe etorkizunean ere. Konplexutasun eta aniztasun hori inoiz baino agerriagoak dira, gainera, bizi garen XXI. mendeko mundu globalizatuan.

Kontestu honetan, Kristau Eskolatik argi ikusten dugu funtsezkoa dela errealitate horren konplexutasun zein aniztasuna ahalik eta ongien ulertu eta ezagutzeko, bai norbanako zein gizatalde bakoitzaren tokia errealitate horretan zein denaz jabetzeko, bai eta etorkizunari begira ongizate pertsonal zein talde-kakorako egin beharreko bidea zein den jakiten laguntzeko ere.

Ulertze eta ezagutze prozesu horretan, hagitz interesgarria da UNESCOk bere azken txostenean mundu mailako aniztasun kulturalaz eta beronen konplexutasunaz dioena. Oinarrian, lau faktore azpimarratzen ditu errealitate hori

ulertzeko gako moduan: komunikazio zein informazio sareen hedatzea, herrialde-ekonomien inbrikatze geroz eta handiagoa, herrialdeez gaindiko merkatuen hazkundera, eta mota guztietako harreman kulturartekoen hazkundera. Fenomeno hau guztia, *mundializazio* moduan izendatzen du.

Agerikoa da mundializazioa aldaketa ugari ari dela eragiten eremu askotan, eta zer esanik ez kulturari dagokionean. Hezkuntza, Zientzia eta Kulturarako Nazio Batuen Erakundeak berak, ondorio horien artean zera nabarmentzen du: fenomeno kultural bakoitzaren, eta fenomeno hori ematen den eremu geografikoaren arteko loturaren ahultzea. Txostenean adierazten denaren arabera, urrutiko gertaera, esperientzia eta eraginak gure eremu gertukoenera inoiz baino azkarrago eta indartsuago bertaratzearen ondorioz gertatzen da hori. Eta kultura zein hizkuntza gutxituetan duen eragina, izugarria da.

Zentzu horretan, nazioarteko erakundeak egiten dituen aurreikuspenen arabera, ikaragarritzko aldaketak emango dira datozen hamarkadetan. Hizkuntzei dagokienez, bere azterketaren arabera une honetan mundu mailan hitz egiten diren 6.000-8.000 hizkuntzen artean, portzentaje oso handia desagertu egingo da ziurrenera mende honetan zehar. Une honetan bizirik dauden hizkuntzen erdiek 10.000 hiztun baino gutxiago dituzte, eta kalkuluaren arabera, bi asteetan behin, horietako bat desagertzen ari da. Prozesu hau, hizkuntzarik hedatuenen indartzearekin batera ari da gertatzen.

3. HIZKUNTZA GUTXITUAK ETA NORMALIZAZIOA

Euskal kultura eta euskara, kultura zein hizkuntza gutxituak dira, eta horrenbestez, aurrera egingo badute, normalizazioranzko neurri zein estrategia argi eta eraginkorrak behar dituzte. Oso ugariak eta azpimarratzekoak dira euskararen alde erakunde publikoek, pribatuek zein norbanako asko eta askok egindako lan eta ahaleginak. Horri guztiari esker, ukazina da euskarak bereziki azken hamarkadetan euskal gizartearen aldetik jaso duen babes eta ezagutzari dagokionez izan duen gorakada. Hain da hori horrela, non nazioarteko kultura zein hizkuntza gutxituak dituzten gizarte askok eredarri baitute normalizazioranzko gure ereduak.

Asko egin da, bai; baina asko dago egiteko, hala ere, erabateko normalizazioa lortzeko bidean, erabilerari dagokionez bereziki. Jakintza eta erabileraren arteko desoreka da, hain juxtu ere, gure gizartean kezka eta eztabaida iturri nagusietako bat.

UNESCOk egindako azterketa horretan adierazten den moduan, hizkuntza gutxituen hiztunak, eta gazteek bereziki (gurek ere bai), hizkuntza indartsu eta prestigioduenetaranzko joera garbia daukate. Baietzapen horrekin batera,

egoera horri buelta emateko gako nagusia ere plazaratzen da: «*Hizkuntzen indarberritzea, gizataldeen nortasun kulturala indartzetik eta prestigioa ematek etorriko da*». Prestigioa emate prozesu horretan, nazioarteko erakundeak besteren artean Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologia oso lagungarri izan daitezkeela irizten dio. Horrekin batera, hizkuntzen inguruko araudi berri bat egituratzearen egokitasunaz hausnarketa sakona ari da egiten une honetan bertako Batzorde Exekutiboa. Hausnarketa horren eztabaidaguneetako bat ondoko hauxe litzateke, hots, balizko araudi berri hori hizkuntza guztiak aintzat hartuz egin beharko litzatekeen, ala ahulena liratekeenei soilik erreparatuz. Horrekin guztiarekin batera, besteren artean kulturaren transmisioan hezkuntzaren garrantzia zenbaterainokoa den ere azpimarratzen da aurrez aipatutako azterketa horretan. Kulturartekotasuna arazo bezala ez, baizik eta errealitate aberasgarri moduan ikusteko hezkuntza tresna ezinbestekotzat hartzearekin batera, talde zein eremu behar handikoenei laguntzeko bitarteko oso garrantzitsutzat jotzen du txostenak hezkuntza mundua.

Hizkuntzari prestigioa emateari buruz, gako bertsua eman zuen jakitera orain urte mordoska bat Koldo Mitxelena hizkuntzalari eta jakintsu handiak: «Gure herriak herri artean bere tokia behar duen bezala, hizkuntzak ere berea aurkitu behar du hizkuntza artean: handikeriazko menturarik gabe, iraupena eta hazkuntza segurtatzeko behar adinako tokia».

Kate itxurako prozesua da, beraz: prestigioak erakarri egiten du; erakargarritasunak erabilera handitzen du; erabilerak prestigioa ematen du; prestigioak erakarri egiten du.

Nola eraman prozesu hori euskararen aldera? Hauxe da eragile eta norbanako askoren galdera. Kristau Eskolarena ere bai.

4. EUSKARA BATUAREN ETORKIZUNARI BEGIRAKO ERRONKAK

Euskara batuaren etorkizuneko erronkei buruzkoa da gaur eta hemen lantzea eskatu zaigun gaia. Gai konplexua da, zinez; hari-mutur ugari dituena, eta ikuspegi ugariatik aztertu daitekeena. Lehenik eta behin, zera esan behar dugu: euskarak etorkizunik izango badu, euskara batutik etorriko da. Horretan Kristau Eskolan ez daukagu inongo zalantzarik. Joanes Leizarragak XVI. mendearen amaieran batasunaren inguruko kezka eta beharra adierazi zituenetik, gauzak asko aldatu dira, eta zorionez badugu inork gutxik zalantzan jartzen duen euskara batu eredugarria. Koldo Mitxelenak berak, auzi honen inguruan ere, gauzak oso modu argian azaldu zituen: «Eguzki argia bezain argi ikus daiteke batasunik gabe ez dugula bihar edo etzi euskararik izango: batasuna ez da aski den baldintza, baina bai premiazkoa eta ezinbestekoa, hizkuntza biziko baldin bada. (...)

Ez da aski gure hizkuntzaren batasuna euskarak iraun dezan, ez hurrik eman ere; ez da aski, baina premiazkoa da, batasunik gabe ez baitu iraungo, bizi garen oraingo eta biharko mundu honetan. Batasuna eginik ere, gal daiteke; batasunik gabe galdua dago alde zurretik».

Kristau Eskolan, hezkuntza eragile garen aldetik, apustu sendoa dugu egina batasun horren alde.

Apustu hori egoki gauzatu ahal izateko, hala ere, argi ikusten dugu alde batetik ezinbestekoa dela gure ikastetxeetako errealitate soziolinguistikoaren irakurketa ahalik eta zehatzena egitea, eta zentzu horretan, bada ezaugarri bat errealitate hori argi eta garbi islatzen duena: ANIZTASUNA.

Aniztasun horren baitan azpimultzo eta ñabardura ugari baldin badaude ere, labur esanda, bi multzo handi bereiz daitezke ikuspegi horretatik gure sareko ikastetxeen artean: eremu euskaldunetan errotuta daudenek osatzen dutena batetik, eta bestetik euskararen presentzia eta indarra oso baxua den eremuetan errotuta daudenek osatzen duten multzoa.

Bi errealitate hauek, gure erakundetik euskara batuaren etorkizuneko erronkak eta prozedurak planteatzerakoan, irakurketa zein neurri desberdinak hartzera garamatzate. Nola hezurmamitzen dira edota hezurmamitu beharko lirateke erronka eta prozedura horiek aurrez aipatutako ikastetxe multzo bakoi-tzean? Ondorengo lerroetan, galdera honi oro har zer nolako erantzuna ematen diogun erantzuten saiatuko gara.

A) **EREMU EUSKALDUNETAN** errotutakoetan, gure ikasle gehienek ama hizkuntza dute euskara, ongi menderatzen dute, eta ikuspegi baikorra dute berorrekiko. Funtsean, ikasle hauek badute, etxean eta ingurune gertukoenean jasota, gure hizkuntzarekiko gu lantzen eta indartzen saiatzen garen ikuspegia, hala nola:

- Gure izatearen eta gure kulturaren bizkar hezurretako bat izatearena.
- Beren nortasunaren parte garrantzitsu izatearena.
- Integrazioarako eta elkarbizitzarako tresna izatearena.
- Komunikatzeko tresna baliagarri eta egokia izatearena.
- Harremanetarako bide erakargarria izatearena.

Finean, afektiboki lotura estua dute euskararekiko, eta praktikotasunaren aldetik ere komunikatzeko erabat baliagarria dela ere irizten diote. Erabilerari dagokionez, hala ere, une eta gune ez akademikoetan gorabehera garrantzitsuak izan herri batzuetatik bestetara. Zenbait kasutan deigarria egiten da euskararekiko duten ikuspegiaren eta erabilera eskasaren arteko lotura kontraesankorra.

Eremu euskaldun hauetako ikasleek darabilten euskararen ezaugarriei dagokienez, oso hedatua eta normalizatua dago euskara batuaren erabilera egoera akademiko formaletan, baina horiekin batera asko eta asko dira bai egoera komunikatibo formal zein informaletan tokian tokiko euskararen ezaugarriak erabiltzen dituztenak; eta azken hauek dira, gainera, euskara gehien erabiltzen dutenak. Lehen multzokoekin erabilera indartzean daukagu erronka. Bigarren multzokoekin, berriz, beren hizkuntza-hautua indartu eta balioestean. Nola gauzatu erronka hori? Gure ustetan bi dira giltzarri diren kontzeptuak: ZORROZTASUNA eta ZABALTASUNA

A.1) ZORROZTASUNA, Euskara batuaren inguruan maiz somatzen diren hainbat mamu uxatzerakoan. Zer esan nahi dugu honekin? Askotan euskara batuaren inguruko ikuspegi zurrun eta murriztaileak gure ikasleek darabilten hizkerarekiko mezu ezkorrak helarazten dituela, erabat absurdo eta kaltegarriak diren hizkuntz eredu bateragarrien arteko talkak eraginez.

Zentzu horretan, bat gatoz Pello Salaburu euskaltzainak Euskaltzaindiak 1994an Leioan egin zuen XIII. Biltzarrean «euskara batu soziologikoa» kontzeptuarekin, beronen bidez oso modu argian adierazten baitu aipatzen ari garen ideia hori, hala nola, Euskaltzaindiak euskara batu formalari dagokionez egiazki eredu zabala eskaintzen duela, baina euskaldun hitzun askok, ezjakintasunak jota, eta lexikoaren arloan bereziki, zabaltasun horren mugak izugarri estutu, zurrundu eta murrizten dituela. Eta hor, gure ikasleentzat hezitzaile eta eredu garen aldetik, erronka handia daukagu. Eta aukera paregabea ere bai gure helburuak hobeto eskuratzeko. Honek, zalantza izpirik gabe, formakuntza sakon eta sendoa eskatzen du hezitzaileen aldetik; eta horretan ere ari da Kristau Eskola.

A.2) ZABALTASUNA: Hezitzaileok, gure lana ongi gauzatzeko giltzarrien artean, ikasleek gu gertuko sentitzea ezinbesteko baldintza dugu. Eta komunikatzaile ere bagaren aldetik, hizkuntzak eta hizkerak asko lagun diezaguke gertutasun hori lortzeko garaian. Hori horrela izanik, euskara batuaren egiazko zabaltasun hori baliatzeak mesede besterik ez luke ekarriko bai ikasleekiko gertutasun hori lortzeko bidean, bai ikasleen hizkerari prestigioa ematean, bai euskara batua sendotzean, bai eta euskararen erabilera normalizatzean ere; urte luzetako eskarmentuak halaxe erakutsi digu. Zentzu honetan, oso interesgarria da Julian Maiak *Eskolako hizkera ereduaz, euskara batuaren eta euskalkiaren arteko harremanen testuinguruan* izeneko bere tesian dioena, hala nola, «inguru euskalkidunean, bertako ezaugarriak eskolan normalta-

sunez onartzeak eta erabiltzeak, ikaslearen ikasketa prozesuari lagundu eginen dio, dakiena baliatuko delakoz eskolako lanetan, eta horrela jokatuta eskola linguistikoki ongi txertatuko delakoz inguru hurbileko gizartean. (...) Euskara batuaren funtzio bateratzaileari arreta jarri beharra ongi gogoan dugularik ere, gaur den egunean eskualde eta herri euskalkidunetako eskoletan bertako hizkuntz ezaugarrientzat garrantzi eta agertze-bide handiagoa eskatzen dutenen iritziak dira gure ustez lehenetsi beharrak».

Adibide zehatzak jartzen hasita, gure ikastetxeetan ez dezagun boligrafo gorria atera gure ikasleek «berba», «martitzen», «barride» edota «ialgi» bezalako hitzak erabiltzen dituztenean «hitz», «astearte», «auzoko» eta «atera» hitzengatik ordezkatzeko, eta adieraz diezaiegun beren-bereak izateaz gainera, euskara batuaren corpusaren parte ere badirela; eta erabil ditzagun geuk ere, berekiko gerturatze prozesuan tresna baliagarri moduan. Ezaba ditzagun muga artifizialak, eta ZABALDU bide aberasgarriak.

Aberasgarri, eraginkor eta interesgarriak izan daitezkeen eremuen haririk, eta euskara batuari gagozkiolarik, sarritan idatzizkoari erreparatzen zaio nagusiki, ahozkotasuna bigarren plano batean utzita. Zentzu horretan, ahozkotasunaren inguruko planteamendu egokia egitea oso kontutan hartzekoa dela iruditzen zaigu, beste hainbat arrazoiren artean erabilera bultzatzeko gako nagusietako bat delako, eta horrekin batera, euskara batuaren balizko hainbat gabezia osatzeko baliagarri izan daitekeelako. Iritzi hau bera plazaratu dutenak, Julian Maiak bere tesian adierazten duen moduan, bat baino gehiago izan dira. Euskaltzaindiaren Gramatika batzordeak, adibidez, puntu honekin lotura duen adierazpen ofiziala egin zuen 1994ko martxoan Iruñean jardunaldiak egin ostean. Adierazpen horretan azaltzen denez, ahozko tradizioa eta tradizio idatzia, biak hartu behar dira kontuan «euskara zuzena» edo «perpaua zuzena» zein den erabakitzeko: «Zer da hizkuntza zuzena? Hobeto esan: zer da konkretuki perpaua zuzena? Lehenik gure gurasoek ahoz ahoko tradizio luzean aurrekoengandik hartu eta guri gero helarazi zigutena, eta ez inola ere geure logikak edo gramatikak irakasten digula uste duguna, nahiz guk geure buruari 'goseak nago', 'bost ordu irau du', 'ahaztea merezi du' eta horien antzeko beste mila perpauen arrazoa ematen jakin ez. Bigarrenik —baina bi gauza ez, baizik biak, lehengo eta hau, bat direla jakinik— tradizio idatzian moldezko letretan josia gureganaino heldu dena eta gure idazleen liburuetan atxiki zaiguna. Horra perpaua zuzenari igertzeko irizpidea». Joxe Ramon Zubimendi idazleak, bere aldetik, zera dio: «Hizkuntza gauza bizia da eta ezinbestekoa zaigu ahozko euskarak dituen bizigarriak aztertu, azaldu eta

erabiltzea, baldin eta euskarak bizitasunik izango badu komunikabide, eskola eta abarretan. Bizitasuna galtzen duenean, hizkuntza galdu egiten da».

B) **EREMU ERDALDUNETAN** errotuta dauden gure sareko ikastetxeei dagokienez, horietan, bada euskararen eta euskara batuaren erronkei heltzerakoan oso kontutan hartu beharreko faktore bat, hala nola, ikasle gehienek gaztelania dutela ama hizkuntza, eta ikastetxea dela euskara ikasteko eta euskaraz hitz egin zein bizitzeko ikasle askoren ia baliabide eta aukera bakarra. Errealitate hau, agerikoa denez, eremu euskaldunetan errotuta daudenekin alderatuta, arras desberdina da, eta horrenbestez helburuak eta lehentasunak ere desberdinak dira. Hori horrela izanik, hizkuntzarekiko gure helburu nagusiak honela laburbilduko genituzke:

- Hizkuntza ongi erakustea, eta euskaraz arazorik gabe eta egoki komunikatzeko gai izan daitezen lortzea.
- Hizkuntza ezagutu eta barneratzearekin batera, maitatzea.
- Euskal gizartean bete-betean integratu eta elkarbizitzea ahalbidetuko dien tresna gisa aurkeztea.
- Kulturalki aberastuko dituen bitarteko gisa baloratzea.
- Komunikatzeko baliagarri eta erakargarri den tresna moderno gisa aurkeztea.

Euskara batua izango da ikasle hauek ikasi eta erabiliko duten hizkera, eta aurreko helburuak bete ahal izateko, itxura batean kontrajarriak diruditen bi kontzeptu iruditzen zaizkigu giltzarri: **ZORROZTASUNA** eta **MALGUTASUNA**.

B.1) **ZORROZTASUNA** irakasleon gure ikasleekiko eskakizun mailan, ikasle horiek berek ahalik eta hizkuntz gaitasunik onena eskura dezaten, aurrez genion bezala, hizkuntza ongi menderatzea ezinbestekoa baita modu normalizatu batean erabili ahal izateko.

Puntu honi lotuta, legez finkatuta dagoen hizkuntz-ereduen egiturak gure ustetan berebiziko garrantzia dauka. Egin diren ikerketa desberdinetatik ondoriozta daitekeenez, Kristau Eskolako ikastetxeak dauden lurralde eremuan, hots, Euskal Autonomia Erkidegoan Hezkuntza Legearen baitan indarren dauden hiru hizkuntz-ereduen sistemak (A, B eta D) kasu askotan ez du bermatzen ikasle guztiak Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzaren amaierarako ezarrita dagoen jakintza maila, hots, Hizkuntzen ikaskuntza, irakaskuntza eta ebaluaziorako Europako erreferentzia markoko B2 maila eskuratzea. Horiek ho-

rrela, eta azken Inkesta soziolinguistikoaren arabera, 16-24 urterekin, bostetik bik erosoago egiten dute erdaraz (% 40), eta batek euskaraz (% 18). Egoera honetatik abiatuta, eta aurrez aipatutakoari helduz, erraz aurreikus daiteke nekez ariko dira beren artean euskaraz egoera honetan dauden ikasleak; errealitateak, zoritxarrez, hori horrela dela erakusten digu. Honek guztiak, halaber, hizkuntz eredu berrazterketa sakona eskatuko lukeela iruditzen zaigu.

- B.2) MALGUTASUNA ikasle bakoitzaren eta familia bakoitzaren egoera ulertzerakoan, kasu askotan ezintasunen bat izan, edota egoera zailetan bizi baitira, eta hizkuntzaren ikaste prozesuan beren erritmo pertsonalizatua eduki beharra daukate. Zentzu honetan, agerian utzi nahiko genuke ikastetxeok bitarteko eskasia handia daukagula egoera hauei behar bezala aurre egiteko.

Kanpoko hezkuntza sistemetatik datozen ikasleei zuzendutako harrera planak egiten direnean, beste hainbat gauzaren artean oso kontutan hartzen dira ikasle horien hizkuntz perfilak, besteren artean ahalik eta modurik egokienean euskara eta euskal kultura barnera ditzaten. Aukera hau baliatu nahiko genuke gure gizartearentzat hain garrantzitsua den zeregin honetarako administrazioaren aldetik bitarteko egokiak eskuragarri izan ditzagun, sarritan zailtasun zein muga handiekin egiten baitugu topo.

Eta malgutasun-zabaltasuna hizkuntzaren erabileraren inguruko zenbait arlotan ere, bereziki lexikoari dagozkionetan. Ez ditzagun erdaratatik gertuago dauden, baina euskara batuaren corpusa osatzen duten hitzen erabilerak gaitzetsi (ziklista, huelga, buelta, disertazio), ustez euskarazkoagoak diren hitzengatik (txirrindulari, greba, itzuli, hitzaldi) ordezkatuz.

Finean, balia ditzagun zubi linguistikoak zubi psikologiko zein afektiboak eraikitzeke, eta alderantziz, hori izango baita gure helburuen lorpenerako gako nagusietako bat. Ikasleak hizkuntza baten erabileran zenbat eta gusturago egon, orduan eta gehiago ezagutu eta maitatuko du; gehiago ezagutu eta maitatzen duen heinean, gehiago erabiliko du. Hautsi ditzagun espiral ezkorrak, eta sortu baikorrek eta eraginkorrek izango direnak.

5. AMAIERAKO GOGOETAK

Amaitzera noa. Erronka handiak dira, zalantzarik gabe, euskara batuak etorkizunari begira dituenak. Hezkuntza eragileoi dagokigunez, nagusiki gure

ikasleei erabilgarri, erakargarri eta modernoa den euskara batua helaraztea da gure erronka nagusia; XXI. mendeko behar komunikatiboei egoki erantzuteko gai den euskara batua helaraztea.

Erronka horiek behar bezala hezurmamitzeko ezinbestekoa izango da, hala ere, euskal gizarteko erakunde publiko zein pribatu guztien bultzada zein inplikazioa, bai eta arlo desberdinetan dihardugun profesionalena ere (kazetari, idazle, politikari, itzultzaile, enpresari, youtuber, musikari, kirolari, zinegile, aktore, irakasle). Finean, gizarte osoarena.

Ezin ahantzizkoa da, zernahi gisaz, arestian aipatu dugunez, gure ustetan euskara batuaren etorkizuna euskararenarekin berarekin modu zuzenean dagoela lotuta, eta hori horrela izateak are ahalegin handiagoa eskatuko digula guztioi. Zentzu horretan, gure iritziz ezin uka daiteke erakunde publikoek, bai gertukoenek, bai eta urrutikoenek ere, gizarteko eremu guztietan (irakaskuntzan ere bai, noski) gure hizkuntzari behar duen bultzada emateko hartu beharreko neurriak hartzeko duten erantzukizun eta ardura berezia. Euskararen aldeko lan bolondresa lagungarri gerta daiteke hizkuntzari behar duen arnasa ematerako garaian, baina ez da nahikoa. Erakunde ofizialen esku dauden maila guztietako neurri zein bitartekoak, kontsentsu zabalaren bidez onartu eta bideratuak, giltzarri izango dira euskarak normalizazioa eskura dezan. Neurri horiekin, helburuak lortzeko aukerak izango dira; horiek gabe, oso zaila edo ezinezkoa.

Hezkuntza arloan lanean ari garenok jabetzen gara gure mugez, baina oso barneratuta daukagu gure ardura maila ere.

Hori horrela izanik, berretsi egin nahiko nuke gaur eta hemen Kristau Eskolak euskal gizartearekiko, euskararekiko eta euskara batuarekiko duen konpromiso argia, eta adierazi, bide horretan irmo eta itxaropentsu jarraituko dugula lanean.

EUSKARAREN HIZTUN ELKARTEAREN ERAKETA EREMU AKADEMIKOAN. 50 URTEKO BILAKAERA

XABIER ISASI BALANZATEGI
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

Ohorea izan da niretzat Euskaltzaindiaren XVII. Biltzarrean parte hartu ahal izatea, euskararen estandarizazioa abiatu zen Arantzazuko Santutegian. Orain dela berrogeita hamar urte. Biltzarrean aurkeztutako komunikazioa UEUko kide gisa egin nuen eta bi iturri nagusi erabili nituen: Inguma (Euskal Komunitate Zientifikoaren datu-basea) eta Txillardegiren bibliografia.

Jon den mendeko 1968. urtean abiatu zen euskararen estandarizazio prozesua. Hain zuzen ere, euskararen batasuna izan da Euskaltzaindiaren xedea bere sorretatik bertatik; euskararen hiztun-elkarteak *euskara literarioa* behar zuelako, idatzizko eredu estandarra beharrezkoa zelako. Egun ezagutzen dugun *euskara batua* prozesu konplexuaren ondorioa izan da. Aurrenik eta behin, estandarizazio linguistikoa: zatiketa dialektalari aurre egin eta euskara estandarra proposatu. Hizkuntzalarien eta adituen ekarpena izan da. Azkenean, Euskaltzaindiak onestitako, zuzendutako eta garatutako hizkuntza eredu daukagu euskara batua.

Beste aldetik, prozesu linguistikotik harago, euskara estandarra gizartean errotzeko eta hedatzeko funtsezkoa izan dira sortutako herri-mugimendua eta ekimen politikoak. Hau da, euskararen berreskurapenerako erabili izan den diskurtsoa: hizkuntza-ideologia.

Hizkuntza-ideologiak irudikapen kulturalak dira, esplizituak zein inplizituak. Hizkuntzaren eta pertsonen arteko interakzioa ingurune sozialean. Orokorrean, hizkuntza-ideologiak hizkuntzaren fenomenotik haragokoak dira, identitatea, boterea, etika, morala edota epistemologia barnebiltzen baititu. De-

finizio zabalegia bada ere, balio dezake argitzeko zertaz ari garen hizkuntza ideologiaz hitz egiten dugunean. xx. mendea izan da Euskal Herrian, dudarik gabe, hizkuntza-ideologiaren eztabaida, euskararen biziraupenerako eztabaida bizi-bizia, sakona eta, sarri askotan, garratza. Estandarizazioa bai ala ez, hizkuntza batasunerako euskara-eredua, euskalkiak eta, oro har, euskara biziberritzeko moduak izan dira xx. mendearen bigarren erdialdean puri-purian izan diren eztabaida gaiak. Urte horietan agerian geratu ziren hizkuntza-ideologia desberdinak.

Alde batetik, diktadura faxistaren eta Frantziako Errepublikaren hizkuntza-ideologia: inperialismo linguistikoa. Kasuan kasu, hizkuntza bat eta bakarra: erdara (gaztelania eta frantsesa). Beste hizkuntzarik ez zen existitzen, gainerakoak, izatekotan, *patois*, dialektoak edo *herri-hizkerak*. Beste aldetik, euskaltzaleen artean hizkuntza-ideologia desberdinak agertu ziren. Bi multzotara laburbildu ditzakegu: batean, estandarizazioaren aurkakoak eta hizkuntza-eredu bateratuaren kontrakoak zirenak eta, bestean, estandarizazioaren eta hizkuntza-eredu bateratuaren aldekoak zirenak.

Joan den mendeko hirurogeiko urteetan eztabaida luzeak, aspergarriak eta mingarriak izan ziren. Azkenean, zorionez, euskaltzaleen artean estandarizazioaren aldekoak nagusitu ziren; Euskara Batuaren hizkuntza-ideologia gailen atera zela esan genezake. Hizkuntzaren estandarizazioa (batasuna) eta euskararen hedapena (hizkuntzaren estatusa) ahalbidetu zituen hizkuntza-ideologia nagusitu zen 1968. urtean.

Diktaduraren, eta Frantziako Errepublikaren, hizkuntza-ideologiek eta batasunaren aurkako hizkuntza-ideologiak ezin izan zuten estandarizazio prozesua eragotzi. Saiatu ziren, zorrotz eta gogor saiatu ere, baina ez zuten lortu Euskara Batua geldiaraztea. Diktaduraren inperialismo linguistikoa jarraipena izan zuen ondorengo Espainiako Erresumaren Konstituzioan. Euskararen berreskurapenaren kontrako bestelako hizkuntza-ideologiak, berriz, nahikoa apaldu ziren baina ez ziren guztiz desagertu.

Euskararen berreskurapen prozesuan hizkuntza-ideologia aurrerakoia, batasunaren aldekoa, eragile nagusia eta erabakigarria izan zen. Hizkuntza-ideologia horretan hizkuntza (euskara) eta nazio kontzeptuak banaezinak dira; nazioa eratu ahal izateko euskara berreskuratzea ezinbestekoa da eta euskararen normalizazioa bururaino eramateko nazioa estatu askean eratzea ezinbestekoa da.

Euskararen berreskurapena prozesu linguistikoa da, bai, baita kulturala eta soziala. Baina batez ere, gure ustez prozesu politikoa da, Euskal Herriko gizartea eraldatzen duelako. Ikuspegi horretatik uler daiteke euskararen normalizazioaren jira bueltan eratu daitezke erakunde, elkarte eta gainerako ekimenak.

Euskararen hiztun elkartearen eraketa eremu akademikoan; 50 urteko bilakara hori da komunikazioaren izena. Jakina denez, UNESCOk euskara hizkuntza zaurgarrien artean sailkatzen du, desagertzeko arriskuan egotetik gertu, alegia.

UNESCOK 660.000 euskaldun garelako argitaratzen du. Euskaltzainburu jaunak atzo aipatu zuen Pedro de Yrizar 1973. urtean 660.000 euskaldun zeudela. Ez dugu askorik aurreratu, bistan da. Bestetik, Kike Amonarriz soziolinguistak bere *Argiako* blogean galdetzen du: «Munduan zenbat hizkuntza komunitatek du euskaldunok dugun kontzientzia, gogoia eta ekimenerako gaitasuna?» Jarraian esaten du: «Konparazio batera, sarean 44. lekuan omen dago euskara ikerketa baten arabera. Twitter euskaraz eta beste 32 hizkuntzatan erabil daiteke; ez ordea, errumanieraz, bulgarieraz edo islandieraz (estatu-hizkuntzak izan arren!)».

Dena den, nonahitik ikusita, izugarria da 50 urteotan egin duguna. Halere, euskara, oraindik orain hizkuntza zaugarria da. Pribilegiatuak gara. Desager-tzen ari zen hizkuntza biziberritzen ari garelako. Gertaera harrigarria, benetan. Hizkuntza, jakina denez, inorena izan gabe guztiona den zerbait baita; euskara nirea, zuena eta guztiona da eta. Oro har, euskaldun guztiok gara hizkuntza bi-ziberritzearen eragileak. Ez dakigu euskararen jatorria zein den eta gureganaino nola irau duen misterioa izan daiteke. Euskararen jatorriaz hipotesi bat baino gehiago egon daiteke, baina azken berrogeita hamar urteotako euskararen piz-kundea ondo ezagutzen dugu, Txillardegik, Mitxelena, Arestik, Villasantek, Haritschelharrek, Jose Ramon Etxebarriak eta... guk egin dugulako. Euskara Batua euskaldunok, guk, sortu dugulako.

Txillardegik egoera eta toki desberdinetako hizkuntza gutxituen auziak aztertu zituen, bereziki, hizkuntza-pizkunde gisako kasuak: Finlandiakoa, Txekoslovakiakoa eta Israelekoa¹. Azterketa hartatik ikasbide batzuk ekarri zituen. Nabarmenena hizkuntza-pizkundea aldaketa politikoaren aurretikoa dela.

Espainiako diktadorea hil zenerako (1975) euskararen estandarizazio prozesua abian zegoen. Jose Luis Alvarez Enparantzak irakasleak esan zuen moduan, hizkuntza-pizkundea aldaketa politikoaren aurretik etorri zen. Zorionez. Hegoaldean, estandarizazioa abian jarri aurretik eratu izan balira Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako Foru Komunitatea, ez dugu uste Euskara Batua ezagutuko genukeenik. Erkidego bakoitzak bere berariazko hizkuntza izango zukeen, Iruñeko politikari eskuindar batek esan zigun moduan, Nafarroakoa euskara *Ipar-ekialdeko euskara zela* eta ez Euskara Batu hori. Badakigu jakin, beste aldetik, Nafarroako eskuindarrak saiatu zirela euskararen batasuna puskatzen. Hizkuntza estandarri ez baitzaizkio aurkakorik falta. Orain arte, behintzat, ez dute lortu.

Mende honen hasieran, 2000. urtean, Udako Euskal Unibertsitateak, UEUK, Bizkaiko Foru Aldundiaren laguntzaz, euskal komunitate zientifiko intelektuaren datu-basea eraiki zuen, Inguma².

¹ *Branka 12. 1970-10 Euskeraren arazoa beste hizkuntza-pizkunderen argitan.*

² <<https://www.inguma.eus/>>.

Inguma datu-baseak «unibertsitate mailako zientzia eta jakintza-alor bakoitzean euskaraz ahoz eta idatziz ekoitzi denari buruzko oinarrizko informazioa bildu eta eskaintzen du; euskaraz zer egin den eta nork egin duen azaltzen duen aipu laburra, alegia. **Ingumaren helburua euskara batuaren arauak finkatzen hasi** zirenetik gaurdainoko produkzio zientifiko intelektual osoa jasotzea izan da (unibertsitatea mailakoa eta euskaraz)³.»

Inguma UEUko kide askoren ekarpena izan zen, informatikariak, historialariak, dokumentalistak eta kudeatzaileak. Alabaina, Karmele Artetxe Sanchez doktore anderea eta UEUko zuzendari ohia izan zen Ingumari garrantzia eta maila jasoa eman ziona. Bere doktorego tesia *Komunitate Zientifiko Euskalduna. Azterketa historikoa eta biometriakoa* (UPV/EHU 2010) daukagu lan honen erreferentzia nagusia. Horrela, neurri handian, berari zori diogu komunikazio honetan azaltzen duguna.

Unibertsitatean eta, oro har, ikerkuntzan eta jarduera akademiko orotan hizkera espezializatuak erabiltzen dira. Jakintza alorretako hizkera horiek, berriz, hizkuntza estandarretik abiatuak eraikitzen dira. Orokorrean, prozesu batek besteari darraio; hizkuntza eredu estandarrak berariazko hizkerak sortzea ahalbidetzen du eta jakintza alorreko hizkera horiek normalizazio prozesua aberastu eta sendotzen dute. Euskararen kasuan berriz, biak ia-ia aldiberekoak izan dira, baina ez du zertan horrela izan.

Euskara batua, euskara, hizkuntza garaikidea da, esan genezake Europako hizkuntza eredu estandarren artean berriena; euskarak atal historikoan tradizio txikia izan du esparru akademiko zientifikoan. Gerraostera batasunik gabe heldu zen, eta gerraurrean goi mailako gaiak lantzeko egindako saiakera gehienak praktikotasunik gabeak izan ziren hizkera funtzionaletik urrunduak.

Halaber, batasunarekin eta hizkera berezituaren prestaketarekin batera, aldi bereko beste prozesu bat izan da azken hamarkadetan: hizkuntzaren gizarte erabilaren normalizazioa. Hau da, batasuna egiten ari zela, euskara zientifiko prestatzen ari zen, eta aldi berean normalizazio politiko eta linguistikoaren ondorioz euskararen erabilera unibertsitatean (irakaskuntzan, argitalpenetan) zabalduz joan da. Horregatik Euskara Batuan alfabetatutako unibertsitateko lehen irakasleetako batzuk, aldi berean, izan ziren euskara zientifiko eta teknikoak prestatu zutenak eta unibertsitateko irakasgaiak euskaraz eman zituzten lehenak. Adibide moduan Elhuyar elkartearen bildu ziren unibertsitateko irakasleak har daitezke.

Hizkuntzaren batasuna nagusiki Euskaltzaindiak beste kultur eragile batzuekin batera egin bazuen, zientzia eta teknikarako euskara nagusiki euskal kultur gintzak prestatu zuen, hau da, unibertsitatekanpo elaboratu zen, nahiz eta

³ Ingumaren web gunetik hartua.

horretan aritutako batzuk unibertsitateko irakasleak izan. Izan ere, une hartan unibertsitateak ez zien aukerarik ematen euskararen prestaketa eta egokitze lanak unibertsitatean bertan egiteko. Plaza askozaz ere egokiagoak suertatu ziren, adibidez, UEU, Elhuyar edota UZEI.

Euskararen estandarizazio prozesua hasierako urte horietan izaera sozio-kulturaleko mugimendua izan zen. Halere, urte gutxiren buruan euskaltzaleen ekimena unibertsitateetara iritsi zen; 70eko hamarkadaren bigarren erdialdetik aurrera, eta bereziki hamarkadaren amaieran, unibertsitatean euskara ikas zitekeen, beti ere eskola orduetatik kanpo. 80ko hamarkadaren hasieran, unibertsitateko ikastetxe gutxi batzuk irakasgai batzuk euskaraz ikasteko aukera eskaintzen zuten. Hortaz, euskara unibertsitatean sartzen hasi zenerako, hizkuntzaren gaineko oinarrizko lanak eginda zeuden: batetik, hizkuntzaren batasuna abian zegoen, eta bestetik, goi mailarako prosa eta lexiko berezitua prestatze bidean zen.

Unibertsitateen kontsolidazioarekin Euskal Herrian, eta bereziki EHUren finkatze eta euskalduntzearekin, euskal kulturgintza modu askotara aberastu zen, baita euskarazko goi mailako jarduera ere. EHU 80ko hamarkadan unibertsitateko irakaskuntzaren euskalduntzea, fakultateetako euskaltzaleek sustatu zuten, eta beraz, euskalduntzearen arrakastak maila oso desberdinak izan zituen. 90eko hamarkadatik aurrera unibertsitatearen euskalduntzea hizkuntza plangintzen bidez bideratu zenez, prozesua arautu eta homogeneousatu egin zen. Unibertsitatean euskara eta euskarazko irakaskuntza zabaldu zen neurrian, normalizazio aukera errealek eskaini zizkion goi mailako euskarazko jardunari: aditu euskaldunen eskaria artikulatuz unibertsitatean irakasle edo ikertzaile gisa aritzeko, ikasturtero ehunka unibertsitario euskaldun formatuz, unibertsitateetik kanpo elaboratutako arloz arloko diskurtsoak bertatik zabalduz, eta abar.

XVII. Biltzar honetan entzuten ari gara euskararen estandarizazioa, corpusari dagokiona, bideratuta dagoela. Hau da, orain dela 50 urte abiatutakoa modu onean gauzatu dela harik eta baikorrenaren itxaropenak asetzera. Esan dezakegu, bada, euskararen galbidea eten egin dugula eta berreuskalduntzeari heldu; *language shift* prozesua irauli eta hizkuntza trantsizioari lotu. Horiek horrela, aurrera begira zer? Euskara hizkuntza gutxitua izateari utzi behar dio. Gure eustez, euskararen hiztun elkarteak heldutasun maila lortu du trantsizio linguistikoari heldu ahal izateko. Hiztun kopurua, txikia bada ere, nahikoa da, hizkuntza gaitasun maila jasoko hiztun taldea bada, euskara hezkuntzan, unibertsitatean, hedabideetan, administrazio publikoetan eta bestelako erakundee-tan zabaltzen ari da. Unea iritsi da jauzi kualitatiboa egiteko. Horretan, bai, erabilera da ahulunea, baina euskararen hiztun elkartearen ahalduntzea da giltzarria. Txillardegik BAT aldizkariaren aurreneko alean idatzi zuen:

Euskal Herriari dagokionez hizkuntza da ardatza eta abertzaletasuna gora doanez, gora doaz, era berean, euskaltzaletasuna eta nazio-hizkuntzari buruzko ikerlanak eta gogoetak. Geronen hiztegiaren bertan somatzen da joera hazkor hori: hizkuntz borroka, glotofagia, hizkuntz soziologia, soziolinguistika, glotopolitika, hizkuntz plan-gintza... hitz-andana oso bat gizarte-hizkuntzaren inguruan.

Berriro ere Euskal Herrira itzuliz, oso kontzientzia urria dago gure artean euskararen erabilpena ezinezko egiten duten baldintzei buruz. Oraindik ere, funtsean, azterketa sozio-politiko-ekonomiko horren beharraz ahazten bide gara maizegi. Zere- eta, «de facto», zerk debekatzen du gaur euskararen erabilpena? / Liberalismorik baikorren eta iñoxoen hatzaparretan bizi gara euskaldunak oraindik.

Gure nazio-hizkuntza berriro Euskal Herrian mintzabide eta oinarri bihurtuko bada, beraz, bi gauza lortu behar ditugu; [lorpen horretan laguntzekotan sortu da eskuetan duzun aldizkari hau.]

Bata, hizkuntzaren alorreko fenomenoak ahalik eta ongien ezagutzea. Lehendabizi jakin egin behar da, egia ezagutu behar da albait zehazkienik; beste herrietako saioak, arrakastak eta porrotak aztertu behar dira.

Bestea, berriz, hizkuntz pizkundean herria bera interesatu gabe, soluziorik ez dagoela sinetsi eta sinestarazi behar dugu. Guespin eta Marcellesi soziolinguista famatuaren hitzez esateko, «on commence à mieux comprendre le caractère nécessairement volontariste des procès de construction-maintenance de la communauté linguistique» (Glotopolitique, *Langages* 83, 186ko Iraileko ale mamitsuan) Herriak ez badu nahi, herriak ez badu nazio-hizkuntzaren arazoa bere gain hartzen, jai dago.

Horregatik, herri-mogimendu horrek jakin egin behar du, ahalik eta ongienik eskolatu eta jantzi. Eta asmo horretan kokatzen da aldizkari hau: Soziolinguistikaren eta Glotopolitikaren alorrean azkarki erroturik dauden ideia nagusiak ezagutaraztea.

Agian asmatuko!

ERREFERENTZIA

ARTETXE SANCHEZ, Karmele, 2010, *Komunitate Zientifiko Euskalduna. Azterketa historikoa eta biometrikoa*. Doktorego-tesia UPV/EHU Bilbo

ALVAREZ ENPARANTZA, Jose Luis *Txillardegi*, 1990, BAT aldizkaria 1. alea. Sarrera gisa 1990eko otsaila, <<http://www.soziolinguistika.eus/node/6050>>.

**Arlo sozioekonomikoan / *Ámbito socioeconómico* /
Portée socio-économique / Socio-economic field**

EUSKARA BATUA ETA IDAZKERA JURIDIKOA

ELIXABETE PIÑOL OLAETA
Abokatu

Idazki honetan, euskara batua sortu zenetik arlo juridikoan eman diran pausu nabarmen batzuk aipatu ondoren, gaur egun, eguneroko jardueran abokatuok topatzen ditugun babes eta oztupoak aztertzen dira. XXI. mendean euskara batua finkatuta egon arren erronka ugari ditu zuzenbidearen arloan.

1. SARRERA

Euskara da Euskal Herriko hizkuntza propioa. Euskara bizirik irauten duen Europako hizkuntzarik zaharrena edo zaharrenetarikoa da. Baieztapen hori hizkuntzalari, aditu eta ikertzaile gehienek berresten dute.

Orain dela berrogeita hamar urte, Gipuzkoako Arantzazun, VII. Biltzarrean, hasi zen lehenengo aldiz eta ofizialki euskara batuaren bidea. Euskararen sorrera gogora ekarriz, Koldo Mitxelena, biltzarrean esan zuen «*ezin bestekoa, hil edo bizikoa dela uste dugu euskara batasun bidean jartzea*». Eztabaida biziak izan ziren eta zalantza ugari ere bai, baina azkenean Euskaltzaindiak euskara batuaren aldeko apustua egin zuen. Berrogeita hamar urte pasa dira euskara batua sortu zenetik.

Hizkuntza zaharren kasuan, berrogeita hamar urte igarotea, «ttantta» txiki bat itsaso erdian besterik ez da. Gizakien kasuan, aldiz, berrogeita hamar urte betetzen dugunean, gure heldutasunara iritsi eta gure etorkizuna planifikatzeko unea heltzen zaigu. Horregatik guztiz egokia da «Arantzazutik mundu zabalera

(1968-2018)» XVII. biltzar zabal eta sakon honetan beste gai batzuen artean «euskara batuaren etorkizuneko erronkak lanbideetan» aztertzea.

Idazki xume honetan, abokatuaren esparruan eguneroko jardueran euskara batuak dituen lorpen eta gabeziak aztertu eta horiek kontuan hartuta aurrera begira eman beharreko pausuen inguruan hausnarketa bat egiten da, euskararen estatus juridikotik hasita, idazki juridikoaren garrantziarekin jarraituz eta abokatutzaren jardueran euskarak dituen oztopo eta erronkak finkatuz. Hego Euskal Herriko egoera aztertzen da.

2. ABOKATUTZA

Abokatu baten eginbeharra edo definizioa, beste arau batzuen artean, Bortere Judizialaren Lege Organikoaren 542.1. artikuluan aurkitu dezakegu eta honela dio: «Prosezuetan alderdien zuzendari eta defentsari gisa edo alhokulari juridiko gisa profesionalki jarduten duten zuzenbideko lizentziadunei soil-soilik dagokie abokatu izena eta funtsioa». Abokatuaren zereginak, besteak beste, honako hauek dira: aholkularitza juridikoa ematea gai desberdinetan, kontratuak, edo idazki juridiko desberdinak prestatzea, administrazioaren aurrean, zein epaitegian bezeroen interesak defenditzea errekurtsioak edo auziak aurkeztuz, eta abar. Zuzenbidea ezagutu eta erabili egiten du abokatuak. Legea da bere lan tresna.

Lanbidearen ezaugarri nagusiak finkatu ondoren, jarraian, euskararen estatus juridikoa gogora ekarri behar dugu euskarak azken urteetan arlo juridikoan izan duen hazkundera ulertzeko. Gaur egun euskara ofiziala da Euskal Autonomia Erkidegoan¹ eta Nafarroako Foru Erkidegoan² eremu geografikoaren arabera [eremu euskalduna, eremu mistoa eta eremu ez-euskalduna ditugu; eremuak Euskarari buruzko foru legean, 5. artikuluan, finkatzen dira]. Aldiz Lapurdin, Nafarroa Beherean eta Zuberoan ez du inongo izaera ofizialik.

Gaurko marko konstituzionalean hizkuntza bat ofiziala izateak zer esan nahi duen Auzitegi Konstituzionalak azaldu du 82/86 epaian³:

¹ Euskal Herriko Autonomia Estatutuaren 3/1979, abenduak 18, lege organikoa, 6.1 artikulua «Euskarak, Euskal Herriaren berezko hizkuntza denez, hizkuntza ofizialaren maila izango du Euskal Herrian gaztelaniarekin batera eta guztiek bi hizkuntzak ezagutzeko eta erabiltzeko eskubidea» (Euskal Herriko Agintaritza Aldizkaria [EHAA] 1980.01.12, 32 zk).

² 13/1982, Lege Organikoa, abuztuaren 10ekoa, Nafarroako Foru Eraintza Berezari eta Hobetzeari buruzkoa, 9.2 artikulua «Euskarak ere hizkuntza ofizialaren maila izanen du Nafarroako eskualde euskaldunetan. Foru lege batek eskualde horiek zehaztu, euskararen erabilera ofiziala arautu eta, Estatuko legeria orokorra abiapuntutzat harturik, hizkuntza horren inakaskuntza antolatuko du» (Nafarroako Aldizkari Ofiziala [NAO] 1982.09.03, 106 zk).

³ Estatuko Aldizkari Ofiziala (EAO) 1986.07.04, 159 zk.

Aunque la Constitución no define, sino que da por supuesto lo que sea una lengua oficial, la regulación que hace de la materia permite afirmar que *es oficial una lengua*, independientemente de su realidad y peso como fenómeno social, *cuando es reconocida por los poderes públicos como medio normal de comunicación en y entre ellos y en su relación con los sujetos privados, con plena validez y efectos jurídicos (...) se sigue asimismo, que la consecuente cooficialidad lo es con respecto a todos los poderes públicos radicados en el territorio autonómico, sin exclusión de los órganos dependientes de la Administración central y de otras instituciones estatales en sentido estricto, siendo, por tanto, el criterio delimitador (...) el territorio (...).*

Beraz, indarrean dugun araudiaren arabera, gure herrian euskara hizkuntza ofiziala dan tokietan euskara eta gaztelania maila berean agertzen dira legearen ikuspegitik. Euskarak gozaten duen ofizialtasun horrek bai arlo publikoan (administrazio motek parte hartzen duten eremuan) eta bai harreman juridiko pribatu-tuetan (botere publikoek parte hartzen ez duten harremanetan) ondorioak ditu.

3. HERRITARREN HIZKUNTZA ESKUBIDEAK ETA HERRI-AGINTEEN EGINBEHARRAK HIZKUNTZAREN ALORREAN

Euskararen ofizialtasunaren eskutik sortzen diran ondorioak: Batetik herritarrei funtsezko hizkuntza-eskubideak aitortzen zaizkie, eta bestetik herritarraren eginbeharra bihurtzen da hizkuntza eskubide hauen erabilera ziurtatzea eskubideak eraginkorrak eta benetakoak izan daitezen.

Euskal Herriko hegoaldean euskarari buruzko bi lege nagusi ditugu: Euskal Autonomian Erkidegoan 10/1982 legea, azaroaren 24koa, Euskararen erabilera normalizatzeko oinarritzkoa⁴ eta Nafarroan 18/1986 Foru Legea, abenduaren 15ekoa Euskarari buruzkoa⁵. Helmuga desberdinak deiturretatik beretatik ekarri arren, argi dago batean «normalkuntza»rako desioa dena, bestean «uso» edo erabilera soila bihurtzen dela, lurralde-mugatasun gogor batekin amankomuneko puntuak ere badute.

Hego Euskal Herrian herritar guztiek dute euskara jakiteko eta erabiltzeko eskubidea (2. Art. Lege bietan). Botere publikoek beharrezko diren neurriak hartu behar dituzte hizkuntza dela-eta herritarrak diskriminaturik izan ez daitezzen (4 art. 10/1982 legean eta 3.1 art. 18/1986 foru legean).

Horrez gainera, herritar guztiek administrazioarekin harremanak euskaraz erabiltzeko eskubidea dute, ahoz nahiz idatziz. Hezkuntza maila desberdinetan,

⁴ 10/1982 legea, azaroaren 24koa, Euskararen erabilera normalizatzeko oinarritzkoa (EHAA, 1982.12.16, 160 zk).

⁵ 18/1986 Foru Legea, abenduaren 15ekoa, Euskarari buruzkoa (NAO, 1986.12.17, 154 zk).

unibertsitate ikasketaraino, irakaskuntza euskaraz izateko eskubidea aitortzen zaie herritarrei eta honen ondorioz, Administrazioek, bakoitzak bere eskumenen esparruan, beharrezkoak diren baliabide pertsonalak, teknikoak, materialak eta abar paratu beharko dituzte xedatutakoa betetzeko.

Euskarak dituen aipatutako estatus juridikoari esker aldizkariak eta irrati-telebistetako eta beste hedabideetako emanaldiak euskaraz jasotzeko eskubidea dakarte. Arlo pribatuan ere lanbide-jarduerak, langintza, politikagintza, sindikatu jarduerak eta abar euskaraz garatzeko eskubidea dakarte. Nafarroan administrazioen betebeharrak maila euskararen aldetik eremuen arabera aldatzen da. Euskal Autonomia Erkidegoan, aldiz, euskararen erabilpena arautzekoaren legean arautzen dan guztia Araba, Bizkaia eta Gipuzkoan aplikatzen da.

Legeak arautzen duena gauza bat da, baina jarraian aztertu behar duguna hau da: Posible da, gaur egun, euskaraz jardutea zuzenbidean? Gaur egun zailtasun asko aurkitu arren, aurrera pausu inportanteak eman dira azken urteetan abokatu batek euskaraz lan egiteko. Euskarak hizkuntza gutxitua eta gutxien-gotara izatetik hizkuntza normal baten estatusera igaroteko bidean dabil baina tamainako erronka egun batetik bestera ez da lortzen.

Lehenengo eta behin, gure lanbidean euskaraz jarduteko segurtasun juridikoa behar dugu eta segurtasun juridikoa bermatzeko hiztegi juridiko bateratua behar dugu. Hitz tekniko bat erabiltzen badugu, adibidez «onibarra» hitza, eragile juridiko guztientzat «bien raíz» izatea behar dugu. Arlo honetan asko aurreratu da. Orain eskuragarri ditugun baliabideak orain dela hogeita hamar berrogei urte ez genituen. Hiztegi juridiko zabal, sendo eta garatua gorpuzten ari da.

4. ATZERA BEGIRADA BAT

Orain dela hogeita hamar urte, adibidez, Deustuko Unibertsitatean ez zen ikasgai bat ere euskaraz eskaintzen. 1984an, euskaraz, eskaini zen lehenengo ikasgaia «Zuzenbide Politikoa» Xabier Arzalluz irakaslearen eskutik izan zen.

Euskal Herriko Unibertsitatean gauza berbera gertatzen zen. 1985. urteaz geroztik gero eta aukera zabalagoa eskaini da Zuzenbidea euskaraz ikasteko eta 1999 urtetik hona osorik egin ahal izan da euskaraz Zuzenbideko Lizentziatura.

Garai haretan (hau da, laurogeigarren hamarkadan) UZEIren eta Euskaltzaindiaren lankidetzari esker «Zuzenbidea Hiztegia» argitaratu zen. Hiztegi orokorra eta oinarrikoa zen. Lehenengo aldiz zuzenbidearen adar bakoitzeko kontzeptu nagusienak azaltzen ziren. Lexikoaren aldetik, nahiko ugaria izanik, Zuzenbidearen munduko edozein adarretan euskaraz ibili nahi zuenak, Uni-

bertsitatean nahiz lan arloan, oinarri lexikal aski zabala aurkitzen zuen hiztegi honetan. Abokatuentzako aurrera pausu galanta izan zen.

Geroztik hainbat ekimen eta proiektu jarri dira martxan euskarari toki egiten joateko arlo juridikoan.

5. GAUR EGUN ZER

Gaur egun hiztegi juridiko zabal eta garatu bat dugu, zuzenbideko graduko ikasketak eta abokatutza masterra ere egin ahal da euskaraz. Euskarazko irakaskuntza zabaltzearekin batera euskarazko ikasmaterialak, liburu teknikoak, lege orokorrak eta abarrak euskaraz ditugu.

Aginpide desberdinetako boletin nahiz aldizkari ofizialek (EHAA, NAO, ALHAO⁶, BAO⁷, GAO⁸) egunean egungo euskarazko testugintzaren lekukotza ekartzen digute gai eta arlo anitzetan. Euskal Herriko hegoaldean gure erakundeek onartzen dituzten arauak eta legeak euskaraz argitaratzen dira.

Arlo pribatuan, Euskal Autonomia Ekidegoan 5/2015 legeak, ekainaren 25ekoa, Euskal Zuzenbide Zibilari buruzkoa, 7. artikulua arabera «1. Euskal Autonomia Erkidegoko hizkuntza ofizialetatik edozeinetan formalizatu ahal izango dira lege honek araututako egintzak eta kontratuak. 2. Egilesleek egilespen-tokiko hizkuntza ofizialetatik zein hitzartu eta hizkuntza horretan idatziko dira agiri publikoak; eta hizkuntza ofizialak bat baino gehiago izanez gero, alderdiek aukeratutakoa erabiliko da. Alderdien artean desadostasuna gertatuz gero, agerkari publikoa bertako hizkuntza ofizial guztietan idatzi behar da». Beraz gaur egun, posible da eskribau euskaldun batengana joatea eta testamentu bat, edo oinordetza itun bat euskaraz garatzea edo ezkontzako ondasunen araubidea euskaraz egikaritzea, edota salerosketa kontratua edo hipoteka-maillegu bat euskaraz sinatzea.

Euskarazko ofizioko txanda eta guardia aspalditik martxan dugu. Atxilotuak, bai komisaldegietan bai epaitegietan euskaraz deklaratu dezake eta abokatu euskaldun baten defentsa juridikoa jaso.

Euskararen presentzia Abokatuaren Kongresuetan ere aurkitu dezakegu. Bizkaiko Abokatuaren Bazkun Ohoretsuak bi Kongresu ospatu ditu. Lehenengoa, 2016ko martxoaren hamar eta hamaikan izan zen. Berrogei hitzaldietatik, bizkaiko abokatu euskaldunen batzordeak bultzatuta, lau hitzaldi teknikoak euskaraz eskaini ziran. Zuzenbideko lan arlotik hasita «Lan-arloko 2012 erreforma

⁶ Arabako Lurralde Historikoaren Aldizkari Ofiziala.

⁷ Bizkaiko Aldizkari Ofiziala.

⁸ Gipuzkoako Aldizkari Ofiziala.

eta bidegabeko irazpidenengatiko kalte-ordainen kalkulua Auzitegi Gorenaren 2014ko irailaren 29ko epaia eta EAE-ko Auzitegi Nagusiko 2015eko irailaren 29ko epaiaren arteko talka» Garbiñe Biurrun EAeko Auzitegi Nagusiko Lan arloko Salaren Presidentearen eskutik, adar administratiboarekin jarraituz «Hegaldi konpainien aurkako erreklamazioak eta bidaiarien eskubideak» Xabier Sainz de la Maza abokatuaren hitzaldiarekin, zigor arloarekin segituz, eta «Zigor prozeduraren azken erreformei buruzko tailer praktikoa» Nekane San Miguel Magistratua eta Jaime Elias abokatuaren eskutik, eta «5/2015 legea. Euskal Zuzenbide Zibilar buruzko lege berria» Gontzal Aizpurua abokatuarekin bukatuz. Bi urte pasa eta 2018an, bigarren kongresuan zazpi hitzaldi euskaraz izan genituen euskararen presentzia zabalduz.

Eguneroko jardueran abokatuok behar dugun segurtasun juridikoa lortzen ari gara euskara batuaren eskutik eta euskara batuari lotuta eraiki dan hiztegi juridikoari esker. Euskalkietatik abiatuta ez genuke hain urrun helduko.

Eta zer esan teknologia berriei buruz. Teknologia berriek guztiz hartu dute gure gizartea. Teknologia berriak euskararen erabilera sustatzeko tresna langungarriak baino derrigorrezko tresnak bihurtu dira. Tresna ugari ditugu modu irekian eskuragarri euskaraz jarduteko abokatutzan. Bakarren batzuk aipatuko ditut:

- Euskalterm⁹: Terminologia Banku Publikoa da. UZEIk 1987an sortutako bankuaren oinarrian egindakoa. Euskarazko terminologiaren erabiltzaileentzako erreferentzia da; izan ere, Bankuak urteetan egindako terminologia-lana biltzeaz gain, Terminologia Batzordeak onetsitako eta gomendutako terminologia ere eskaintzen du. Bankuaren helburua, beraz, terminologiaren erabilera bideratzea eta gomendatzea da.
- Hiztegiak: Elhuyar Hiztegiak; Euskaltzaindiaren hiztegia (...).
- Deustuko Unibertsitateko liburutegi juridiko elebiduna.
- Euskal Herriko Unibertsitateko argitalpenak euskaraz.
- Herri Ardularitzaren Euskal Erakundearen artxibora joan genezake (legeak euskaraz aurkitzeko).

Zuzenbidea eta euskara uztartzen dituen webgune irekiak ere badira. Adibidez hor ditugu:

- Ius-Plaza webguneak¹⁰: Azken hiru hamarkadetan ondu den euskara juridikoaren emaitzak eskaintzen ditu, euskararen barneko zuzenbidea-

⁹ <www.euskara.euskadi.eus/r59_738/eu/contenidos/información/euskalterm/eu_7553/euskalterm.html>.

¹⁰ <<http://www.iusplaza.com>>.

ren espezialitateko hizkera erakutsiz. Zuzenbidearen eragileei zuzenduta dagoen webgune irekia da (abokatu, prokuradore, eskribau edo erregistrozainak, funtzionarioak, aholkulari juridikoa), zein irakaskuntzan edo ikerkuntzan dihardutenak). Zuzenbidearen arloz-arloko materialak: legeak, formularioak, bibliografia eta doktrina, hiztegiak (Hiztegi Juridiko Elebiduna, Oinarrizko Hiztegi Juridikoa eta Notariotzako terminoen eta Euskal Autonomia Erkidegoko foru-zuzenbide zibileko terminoen zerrenda gehi Herri Arduralaritzaren Euskal Erakundearen, Bizkaiko Foru Aldundiaren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren itzulpen memoriak eta Euskalbar).

- Foru-lege¹¹: Zuzenbidearen Euskal Akademiak euskal zuzenbide zibilari buruz garatu duen datu-basea da. Foru-legek euskal zuzenbide zibilaren arloan indarrean dagoen legeria, arlo zehatz horren inguruko jurisprudentzia, kasuan kasuko bibliografia eta eremu horretan erabilgarri gerta daitezkeen formularioak jasotzen ditu.

Beraz tresna ugari daude aholkularitza juridikoa euskaraz emateko zein kontratuak edo txosten juridikoak, edo errekurtsioak euskaraz prestatzeko.

6. EUSKARA EPAITEGIETAN

Euskal Autonomia Erkidegoan zein Nafarroako iparraldeko epaitegietan, Justizia administrazioaren eremuan, gaur egun, euskararen presentzia oso txikia izan arren, herritarrek euskara erabili dezakete epaitegietan eta prozezu judizialak euskaraz burutu daiteke «itzulpena eta itzultzaileen» eskutik kasu gehienetan. Eragile juridikoen kasuan (epaileak, fiskalak, idazkari judizialak), gaur egun, gutxi dira euskaraz moldatzeko gai direnak.

Hala ere, salbuespenak egon badaude. Gutxitan gertatu bada ere «epaiketa osoa euskaraz» izapidetu da, itzultzailerik gabe. Garatzea posible izan da parte-hartzaile guztiak (abokatua, fiskala, idazkari judiziala, aldeak eta epailea) euskaldunak izan diranean. Horrelako esperientziak egon dira.

Gurrutxagak¹² diona baieztatuz epaitegietan, euskararen erabilera bultzatzeko aparteko garrantzia izan dute agiri judizialak euskaraz normalizatzeak eta eredu elebidunak ezartzeak. Ezinbestekoa da lan honetan Eusko Jaur-laritzak, 1996an, sortu zuen «Euskara Normalizatzeko Batzordeak» egin duen lana.

¹¹ <<http://www.forulege.com>>.

¹² GURRUTXAGA, L.

Erregistro Zibilean¹³ inskripzioak —jaiotzak, ezkontzak, bizi-agiriak, heriotzak, tutoretzak eta abar— euskaraz egiteko aukera dugu, baita ziurtagiriak euskara hutsez eskatzeko ere.

Gaur egun Justizia.eus web gunean «zerbitzuak eta izapideak» klikatuz hurrengo orrian «euskara justizian» esteka aurkituko dugu, hor sartzen bagara lege-testu elebidun atalera eramaten gaitu eta hor itzulpen juridikoen bilduma osoena aurkituko dugu (hiztegi juridikoak, epaitegiko lexikoa, arauak eta abar). Adibidez «prueba de cargo» euskaraz «kargu-froga» edo «egozketa-froga» esaten dela edo «encubridor» «estaltzaile» aurkituko dugu. Baita hitzulpen juridikoen kontsultak egin genitzake.

«Auzia Euskaraz»¹⁴ proiektua 2013ko abenduaren 3an aurkeztu zuen Eusko Jaurlaritzak. Proiektu honen bidez lortu nahi du EAEko edozein epaitegitan auziak osorik euskaraz izapidetu ahal izatea. Auzia euskaraz proiektuaren helburu zehatzak dira: Profesionalen artean euskararen erabilera indartzea; epaile, letradun eta fiskalen parte-hartzea bermatzea; bulego judiziala euskaraz hobeto lan egiteko prestatzea; dokumentu ereduak euskaraz zein gaztelaniaz egokitzen jarraitzea; eragile juridikoentzat aplikazio informatiko egokiak sortzea, legeak itzuli, eguneratu eta eragileentzat eskuragarri jartzea. Eragile guztiak inplikatzeko bilatzen du, abokatuak barne. Hori dela eta, proiektu honen barruan «e-toolbar abokatuak» tresna berezia dugu, Justizia saileko epaibi arloak abokatuentzako garatu duen tresna. Tresna honen bitartez abokatu batek euskaraz epaitegira zuzendu beharreko auzia, errekurtsio eta gainontzeko idazkiak errazago egin ahal izango du. Tresna honetan euskara juridikoaren gaineko 220.000 itzulpen-unitate baino gehiago aurkitu ahal izango ditugu (legeak, eredu judizialak, epaitegietako lexiko bateratua eta abar).

Gauzak horrela norabide egokia darama euskara juridikoaren eraikitze-prozesuak. Euskaraz jarduteko tresna ugari ditugu. Beraz abokatuon esku dago euskararen erabilera —arlotan— zabaltzea.

7. EUSKARAREN OZTOPOAK ETA ERRONKAK ARLO JURIDIKOAN

Aipatutakoak entzunda pentsa dezakegu bidea eginda dagoela baina oraindik lan asko dago egiteko legetan jasota dagoena bete nahi bada behintzat.

Oztopo eta erronka ugari ditu aurretik gure hizkuntzak arlo juridikoan:

- 1) **Abokatu euskaldun askok ez dute ezagutzen eskuragarri dauden baliabide eta tresnak.** Arazo bat da. Ezagutzen ez dena ez da erabiltzen. Hori

¹³ <<http://www.justizia.eus>>.

¹⁴ <www.auziaeuskaraz.eus>.

dela eta ahalegin bereziak egin behar ditugu hau guztia ezagutzera emateko abokatu euskaldunen artean.

2) **Abiadura handiko lege aldaketak beste oztopo izugarria da euskaraz jarduteko.**

Ia egunero legeen aldaketen berri ditugu. Lege aldaketen bultzatzaileak Eusko Legebiltzarra edo Nafarroako Legebiltzarra edo Araba, Bizkaia edo Gipuzkoako Batzar Nagusiak badira onartzen diren araudiak agintaritza ofizialeko aldizkarietan elebitan aldi berean argitaratuko dira (euskaraz eta gaztelaniaz). Bertsio zuzena euskaraz indarrean sartzen den momentutik izango dugu eskuragarri. Gainera 2017. urtean aipatutako erakunde legegileek Euskaltzaindiarekin batera Oinarrizko Hiztegi Parlamentarioa adostu dute eta erakunde hauetan aurrerantzean onartuko diren lege eta arauak hiztegi bateratua erabiliko dute. Aurrera pausu inportantea da hau.

Baina ezin dugu ahaztu indarrean daukagun legediaren zati handi bat Madrilgo Gorteetan onartzen dala edota Europar Batasuneko erakundeetatik datorrigula. Bai Estatuako Aldizkari Ofizialean bai Europar Batasuneko Egunkari Ofizialean argitaratzen den guztia, kasu bietan, gaztelaniaz soilik argitaratzen da. Hori arazo larria da. Ez dago modurik berehala euskaraz itzulita aurkitzeko.

Horrez gain, azken bolada honetan abiadura handiko lege aldaketak izan ditugu. Adibide pare bat aipatuko ditut. Sektore Publikoko Kontratuaren Legea 9/2017 legearen bidez aldatu da. Hamaseigarren azken xedapenean jarritako lau hilabeteko «vacatio legis» igaro ondoren, bi mila eta hamazortziko martxoaren 9an indarrean sartu zen. Baina legegilea berehala konturatu zen, agian, legedian agertzen ziren puntu batzuk aldatu behar zirela eta lau hilabete geroago, hau da 6/2018, uztailaren 3ko legearen eskutik —aurrekontuen legeaz baliatuz— artikulu batzuk aldatu dira. Hau da, lau hilabete ez du iraun jatorrizko legeak.

Beste adibide bat. X. legealdian 2011/2015 (Madrilen) berrehun eta berrogeita lau lege onartu ziren lau urtean. Hau da astero lege bat baino gehiago onartu zen sakoneko aldaketak bultzatuz.

Aipatutakoaren eraginez, behin baino gehiago gertatu zaigu legedi elebiduna bilatzea baina gaurkotu gabe egotea. Hori arazo larria da abokatuentzat. Legeak itzulita eta eguneratuta behar ditugu Estatuaren legedia eta Europar Batasuneko legeria ere.

3) **Hiztegi juridikoaren zailtasuna**

Hizkuntza juridikoa gaztelaniaz arrotza bada, euskaraz erabiltzea zailagoa da. Hiztegi juridikoa orain dela gutxi gorpuztu da. Hitz berri ugari asmatu dira epe motzean.

Euskaldun zahar askok ez dute hiztegi juridiko berria behar beste eza-gutzen, hori dela eta ez dira gustora sentitzen. Euskaldun zaharrak izan arren beraien aitorten fiskala egiterakoan edo epaitegira joaten diranean gaztelaniaz hitz egiten dute. Behin baino gehiago bulegoan gertatu zaigu «ondasun higiezineta» edo «gainbalioaz» galdetu eta askok ez dakite zeri buruz ari garen baina «bien inmueble» edo «plusvalía» hitzak erabili ondoren bai.

Gainera, orain arte agiri konplexu eta ulergaitzak egin izan dira, eta horrek agirion baztertua eragin du.

Egun batetik bestera hiztegi juridikoa ez da barneratzen. Hori ere, epe labur edo ertainean aldatzen joango da.

Gizartearen hizkuntza ezagutza maila aztertzen badugu, azkenengo 2016ko inkesta sozio-linguistikoa¹⁵ arabera ikus daiteke EAEn elebidunen hazkundera 50 urtetik beherako adin-taldeetan garatu dela, eta gero eta handiagoa dela adinean behera eginez gero, hezkuntza mailan egin den apostuari esker. Gaur egun, EAEn, 16 eta 24 urte bitarteko % 71,4 euskaldunak dira, 1991n aldiz % 25 ziren. Euskaldunen hazkundera gazteentatik ari da zabaltzen.

Gure gazteek —ikasketak euskaraz egin dutenek— barneratuta daukate hiztegi berria eta epe laburrean, euskararen presentzia eta erabilera zabaltzeko eta indartzeko da, dudarik gabe. Ez dute hainbeste «prebentziorik» izango adibidez epailetara joan eta euskaraz jarduteko edo beraien aitorten fiskalak euskaraz aurkezteko ulermen maila handiagoa izango dutelako.

Beraz egindako bidea jorratzen jarraitu behar da. Euskararen presentzia zabaltzeko behar dugu. Ikusgarritasuna eman behar diogu euskarari gure eguneroko jardueran, eta, bai abokatu euskaldunak animatu eta bai herritar euskaldunak animatu behar ditugu euskara erabiltzera.

4) **Euskara batuak daukan beste erronka bat da «ingelesaren» erabilerari aurre egitea**

Euskara batuak ingelesaren presentziari aurre egin beharko dio. Azken bolada honetan, hitz ingelesak sartzen ari dira barra-barra hizkuntzetan, batez ere internet eta teknologia berrien eskutik: «link», «Personal training», «software» edo «hardware» ohiko hitzak bihurtu dira.

Joera berdina bizi dugu arlo juridikoan ere. Bat aipatzearen «*compliance*» hitza aipatuko dut. Azken hilabetetan «compliance» (empresa munduan

¹⁵ <http://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/ikerketa_soziolinguitikoak/eu_def/adjuntos/VI_INK_SOZLG_EAE_Aurkezpen_publicoa_20161014.pdf>.

sartu behar diran praktika eta protokolo garbiaz ari gara,) inguruan mintegiak antolatzen ari dira. «Compliance» hitza indartsu sartu da mundu juridikoan eta ez da kasu bakarra.

Euskara batua adi eta prest egon behar da bere hiztegi juridikoa hitz berriek dakarten erronkari azkar erantzuteko eta euskarazko hitzak sartzeko. Beste hitz batzuk asmatu diran moduan, ingelesatik datorren uholde horri ere aurre egin behar diogu.

8. ONDORIOAK

- 1) 1968, urtean, Arantzazun, Euskaltzaindiaren bilera hartan euskara batua- ren aldeko apostua egin zutenek asmatu zuten. Euskara batuarik gabe ez genukeen lortuko gaur egun euskara tekniko-juridikoak lortu duen garapena.
- 2) Euskara juridikoaren garapenean funtsezkoa izan da gure hizkuntzaren ofi- zialtasuna.
- 3) Epe laburrean lortutakoa «mirari» bat da. Atzera begirada bat bota besterik ez dago jabetzeko. Bide zuzenetik goaz.
- 4) Gaur egun euskara tresna baliagarria da arlo juridikoan. Hiztegi juridiko zabal eta sendoa gorpuzten ari da. Zuzenbideko adar juridiko guztietan po- sible da euskaraz jardutea (hiztegi juridikoak, argitalpen juridikoak, legeak elebitan eta abar, hor daude).
- 5) Epaitegietan euskararen erabilera sustatzeko ekimen eta proiektu ugari martxan jarri dira zuzenbidearen eragile eta funtzionario guztien konpro- misoa bilatuz.
- 6) Eskuragarri dagoena zabaltzea eta erabiltzaile juridikoen artean euskararen erabilera sustatzea dagokigu oztopo ugari aurkitu arren.
- 7) Legedi guztia itzulita, eguneratuta eta eragileentzat eskuragarri egon behar da.
- 8) Euskara batuak Ingelesaren presentziari aurre egin behar dio.
- 9) Guztiok nahi dugun euskararen erabilera normaltzeko Administrazioarena ezezik, Euskaltzaindiaren, eragile sozial eta gizarte osoaren laguntza ere be- harko da, eta jakina, abokatu euskaldunena ere bai.

Urrutia jaunak Euskaltzaindiaren 75.urte betetzean erabili zuen hitz ber- berik bukatuko dut: «Jar bitza Euskaltzaindiak, guztion laguntzarekin, gure hizkuntzaren barneko neurriak eta moldeak, eta lan egin dezagun euskara juri- dikoaren erabiltzaileok, ere, aurretiaz zehazturiko eremu horren fruitu zaharrak eraberritzen eta kimu berriak loratzen euskararen onerako»¹⁶.

¹⁶ Urrutia Badiola, A.

BIBLIOGRAFIA

GURRUTXAGA, L., 2015, «Euskararen erabilera eta normalizazioa epategietan: ekimenak eta emaitzak», *Zuzenbidea ikasten. Iraskaskutzako aldizkaria*, 2014.2.

URRUTIA, A., «Euskal Hiztegi Juridikoa», Leioa, 1994.10.05.

<www.euskadi.eus/contenidos/informacion/ikerketa_soziolinguistikoak/eu_def/adjuntos/VI_INK_SOZLG_EAE_Aurkezpen_publicoa_20161014.pdf>.

ARKITEKTURA, HIRIGINTZA ETA EUSKARA

ADUR EZENARRO AGIRRE
Lezoko Udaleko udal arkitektoa

IBAI GANDIAGA PÉREZ DE ALBÉNIZ
Arkitektoa eta UPV/EHUko irakaslea

Artikulu honen helburua euskara batuak, hirigintza eta arkitektura munduan duen txertaketaren inguruan azken bi urteetan zehar egindako hainbat hausnarketa aurkeztea da, normalizazioaren egoera, arazoak eta erronkak azalduz.

ARKITEKTURA ESKOLA

Hausnarketa horretan funtsezkoa da iaz 35 urte bete zituen Euskal Herriko Arkitektura Goi Eskola Teknikoa aipatzea, badirelako 20 urte euskal adarra zabaldu zenetik, 1995-1996 ikasturtean hain zuzen. Asko kostatu zen, baina Arkitektura euskaraz ikasten hasi ginen ikasleak izan ginen urtez urte aurrera gindoa zen heinean kurtso guztiak euskaratzea eskatu genuenak. Zorionez, gaur egun Arkitektura osorik euskaraz ikasteko aukera dago EHUan. Ondorioz, euskara hutsean ikasitako arkitektoak, honezkero lanean gaude, bai esparru pribatuan, eta baita esparru publikoan ere.

EHUko arkitektura eskolako euskal adarraren sorrerak, esparru akademikoan mugarri izugarri bat ezarri zuen, ordura arte gaztelera hutsean zeuden gaiak euskaraz irakasteko erronka itzela ekarri zuelako. Esan genezake gainera, gaur egun Arkitekturako euskal adarra begiratuta, erabateko arrakasta izan duela euskaraz irakasteko erabateko grina erakutsi duten irakasle askori esker. Halako

1. **irudia:** <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e4/Donostiako_Arkitektura_Goi_Eskola_Teknikoa.jpg>

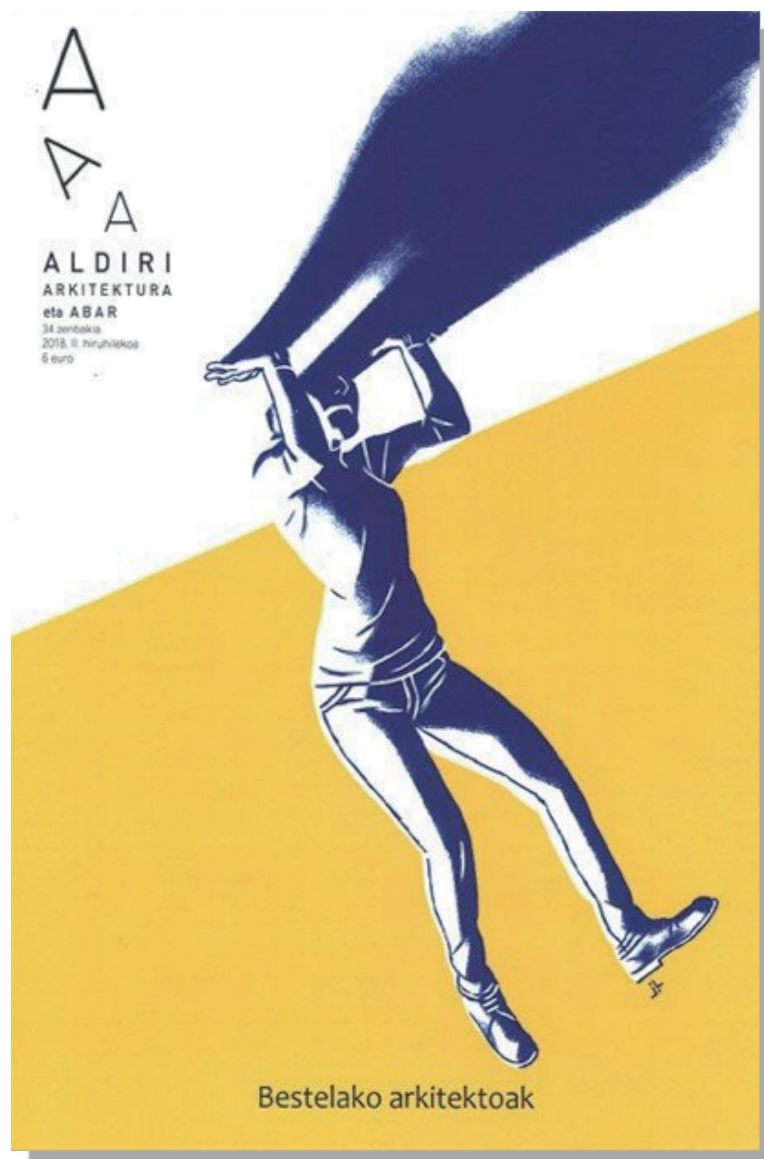
arrakasta, ezen gazteleraz matrikulatzen diren hainbat ikaslek euskarazko klaseetara joateko baimena eskatu izan duten.

Gainontzean, irakaslego euskalduna sortzeko prozesu horretan ere, aurrerapausoak eman dira ere graduondoko ikerketa lanetan ere. 2007an aurkeztu zen lehenengo doktorego-tesia euskaraz, Maite Mujika irakaslearen eskutik. Orduz geroztik ordea, euskaraz beste lau tesi besterik ez dira aurkeztu, euskararen erabileraren egoeraren adierazletzat hartu beharko genukeena. Sarriegi, euskaldunak diren eta euskaraz ikasi duten arkitektoek gaztelerara jotzen dute, tutoreak erdaldunak direlako, bibliografia gehientsuena gazteleraz dagoelako, eta tanke-rako arrazoi pragmatikoak argudiatuz.

ALDIRI

Azpimarragarria da, bestalde, Udako Euskal Unibertsitatearen Arkitektura Sailaren ekimena den *Aldiri*. *Arkitektura eta abar* aldizkariak, euskara hutsean argitaratzen den arkitektura aldizkari bakarrak, irizpide zientifikoak dituena. Aldizkari hau 2009an sortu zen, eta jada 34. zenbakia argitaratu dute. Bertan,

2. irudia: <<https://i.pinimg.com/736x/a9/3b/c6/a93bc6e2d2229ac2917d0efca9107983.jpg>>

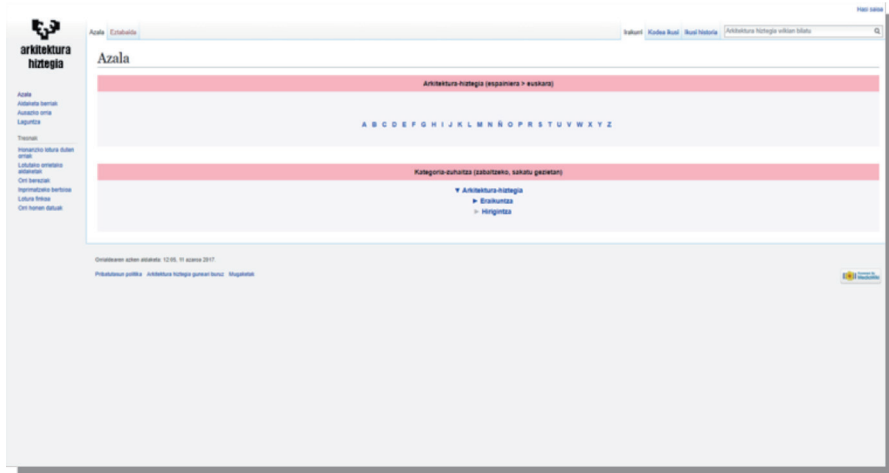
ale bakoitzean gai baten inguruan idatzitako artikulua jasotzen dira. Egileak arkitektoak, nahiz proposatzen den gaiarekin lotura duten adituak izan ohi dira. Orokorrean, euskaraz ikasi duten profesionalak izan ohi dira, edo euskaraz la-

nean dihardutenak, eta euren ibilbide akademikoan burututako ikerketa eta lanketak euskaraz azaltzen dituzte *Aldirin*.

Liburugintzaren alorrean, aipagarria da baita ere, titulu klasikoan itzulpenaz harago (Francis K. Ching-en «Arkitektura-hiztegi irudiduna», kasu), ekarpen berriak ere izan direla, irakasle eta ikerlari gazteen eskutik iritsi zaizkigunak, hala nola, Mainer Uriarte, Unai Fernandez de Betoño, Leire Milikua, Inhar Agirrezabal, Garbiñe Pedroso...

Aipatu beharra dago baita ere, EHUko Arkitektura eskolan burututako *Arkitektura, Eraikuntza eta Hirigintza Hiztegia*. Bertako irakasle diren Bixente Taberna, Lauren Etxepare eta Unai Fernandez de Betoñoren bultzadari esker sortutako proiektua izan zen, besteak beste. Ekimen honek, nahiz eta apala izan, lanbidea euskaraz garatzen dabilzan askorentzako ezinbesteko laguntza ekarri du. Alta, esan beharra dago hiztegiak gorabehera handiak bizi izan dituela, eta EHUren sustapen batetik baino, bertako irakasle batzuen borondatez jarraitzen duela abian. Azken batean, sarean mantentzeko esfortzu handiak egin behar izan dituztelako irakasleok. Horregatik, ezbairik gabe bultzada baten beharrean dago *Arkitektura, Eraikuntza eta Hirigintza Hiztegia*, beharrezkoak diren baliabide tekniko eta ekonomikoak eskainiz.

3. irudia: Arkitektura hiztegiaren web ataria.

EHUko Arkitektura eskolako euskal adarraren sorreratik 20 urte igaro direla ikusita, heldu da euskararen erabilera aztertzeko momentua. Ondorioak, tamalez, begi-bistakoak dira: Unibertsitatearen inguruan mundu akademikoak eman dituen urratsak eta lorpenak ez dira gizarteratu, ez profesio-

nalen artean, eta ezta hirigintza zein arkitekturaren aritzen diren beste eragileen artean ere.

Arazoa: Mundu akademikotik lortutakoa gizarteratzeko zailtasuna

Arkitekturaren inguruko lanei buruz ari garela, funtsezko bi alor nagusi nabarmendu behar genituzke: arkitektura eta hirigintza. Arkitekturaren esparruan, eraikinen eraikuntza kokatuko genuke, eta hirigintzan berriz, hiriaren eta lurraldearen antolamendua.

Bien kasuan, diziplina bakoitzaren ezaugarriak alde batera utzita ere, legedi eta kode teknikoaren garrantzia berebizikoa da. Burutzen ditugun proiektu eta plangintza ezberdinak oso araututa dagoen marko baten baitan txertatu behar direlako. Horregatik, sarritan, legeon justifikazioak lan orduen zatirik handiena darama, maiz lanbidearen jardura ia guztiz ordezkatzera. Alabaina, esfortzu handia dakarren lanbidearen zati honi esparru akademikoak bizkarra eman dio betidanik, eta ez da apenas lantzen.

Arkitekturari dagokionez, Hegoaldean estatu mailako legedia den Eraikuntzaren Kode Teknikoa deritzon araudia bete behar izaten dugu derri-gorreetan, zeharka eragiten duten gainerako sektore ezberdinetako araudiekin batera. Kode Teknikoari dagokionez, Gorka Lazkano eta Patxi Petrirena itzul-tzaileen eskutik, 2012an EHUKo Argitalpen Zerbitzuak euskarazko bertsio bat plazaratu zuen. Edonola ere, esan beharra dago Kode Tekniko hau 2006tik dagoela indarrean, eta ordudanik etengabe aldatzen eta moldatzen joan den testua dela. Horregatik, lanerako tresna eraginkorra izan behar bada, modu digitalean eguneratua izateko aukera bermatu beharko litzateke. Azken batean, gaztelerazko araudia ere jadanik ez delako paperean erabiltzen, etengabe eguneratzen doan iturri digitalean baizik. Ondorioz, praktikan, 2012ko itzulpena zaharkiturik geratu dela esan genezake, eta itzulpena arkitekturaren esparruan dabilzan profesionalen eskutik ez burutzeak ere, bere erabilera izugarri muga-tu du.

EAEKO LURZORU LEGEA

Hirigintzaren esparruan, Lurraldearen Antolamendurako eskumenak Erki-degoen kargu izanik, Hegoaldeko marko orokorra euskaratuta izango genuke ia bere osotasunean. Eusko Legebiltzarrean onartzen diren lege eta araudiak izanik, elebitan argitaratzen direlako, Euskadiko Lurzoruaren eta Hirigintzaren ekainaren 30eko 2/2006 Legea kasu.

Gainontzean, hirigintzan, marko orokor horren azpian, Foru Aldundien araudiak eta udalerrri bakoitzarenak izango genituzke, oro har euskaraz idatzita daudenak baita ere, nahiz eta kasu guztietan —salbuespenak salbuespen— erdaratik egindako itzulpenak diren.

Azken urteotan, herritarren parte hartze publikoa eta hizkuntza-eskubideekiko begirunea areagotzeari esker, teknikari euskaldunak eskatzen dira plangintzak burutzeko ateratzen diren esleipenetan. Orokorrean, ordea, euskaraz dakien arkitektoa bilatzen da, herritarrekin eta administrazioarekin euskaraz aritzeko gaitasuna daukana, nahiz eta errealitatean gehienek gaztelerazko ereduekin lan egiten duten. Hirigintzaren esparruan itzulpenak bolo-bolo erabiltzen direlako oraindik.

Zentzu horretan, ulertu beharra dago legeon eta egitasmoon aplikazioek ondorio legal oso larriak izan ditzaketela, eta ondorioz, beharrezkoa dela hiztegi

4. irudia: Ramón Ayerza: Igartubeiti baserriaren berriztapena

zehatz eta bateratu bat izatea, eta nola ez, erdarazko bertsioarekin zirrikiturik gabe bat egitea.

Lan-munduan esparru akademikoak eta unibertsitateak sortutako ezagutza horren arrasto gutxi dago beraz, eta ez da loturarik, edo sinergiarik, inondik topatzen. Ondorio bezala, hirigintzari dagozkion lege-testuak, gaztelerako bertsioan lantzen, aztertzen eta justifikatzen dira, eta ia gehienetan, euskararen presentzia itzulpenari dagokio.

Arkitekto zein hirigileek egiten duten euskararekiko urrunketa horrek, hortaz, euskaraz idatzitako terminoen arteko koherentzia gabezi bat eragiten du, terminoak finkatzeko ez baitago erabilera bezalakorik. Baina, noski, ez orain artean darabilgun bigarren eskuko erabilera hau.

Eraikuntzaren kasuan, euskarak hiztegi oparoa du zurgintza eta hargintza bezalako lanbideetan, baina xx. mendeko teknologien bilakaera azkarrak, bizi osoko gremioen desagertzea ekarri du, eta gure ondarea den euskarazko hiztegi aberatsaren zati handi bat ahaztea. Material berrien garapenak berriz —batik bat hormigoï armatua eta altzairua— beste lanbideetako maileguak hartzera behartu gaitu material berriok izendatzerakoan. Kasu guztietan gainera, ez da terminologia finkatzeko adostasunik eman.

Esparru publikoaren ikuspuntua

Azken urteetan nabarmena izan da Euskal Autonomi Erkidegoko udal-terreetan arkitekto postua lortzeko eskatutako hizkuntza eskakizunaren hobekuntza. Arraroa izango da, gaur egun, euskara txukunean arituko ez zaizun teknikari gazterik ez topatzea EAEko udal-terreetan.

Gainera, esparru publikoak urrats handiak eman ditu, hirigintzari dagokionez, euskararen txertaketa bermatzeko, batez ere Euskal Autonomi Erkidegoan. Gaur egun, Plangintza Orokorrak, Ordenantzak eta oro har hirigile batek lan egiteko beharrezkoa duen udal araudi osoa euskaraz, edo hobe esanda euskara-tua, topatu genezake. Udalerriak direlako, hirigintzaren euskarazko ekoizpena mantentzeko sustatzaile eta bermea, euren esleipenatarako erabiltzen dituzten baldintza-pleguetan horrela agertzen baita.

Hala ere, Tokiko Administraritzak badu eragozpen bat. Alegia, barne funtzionamenduan egiten den lanketa euskara hutsezkoa baldin bada ere (txostenak, baimenak, jakinarazpenak, etab.) etxean oso proiektu gutxi burutzen direla. Orokorrean, Tokiko Administrazioak kanpo enpresei esleitzen dizkielako lan horiek. Administrazioetik at dauden arkitektura bulego horiek, lana optimizatze aldera, gaztelerara jotzen dute hainbat arrazoiengatik (eredu falta, langileen artean euskalduntze falta, etab.) eta azkenean euskaraz dabilen administrazioak ere

gaztelerazko proiektuak sustatzen ditu. Gainera, udalerrri euskaldunak, beraien jarduera erabat euskaraz burutzen dutenak, ia beti txikienak izan ohi dira, eta hortaz baliabide tekniko gutxien dituztenak.

Esparru pribatuaren ikuspuntua

Arestian esan bezala esparru pribatuak berezkoa duen eremutik at ere, eragin handia dauka, administrazio publikoa gehienbat bertatik hornitzen delako, lanbidea banatzen den bi esparruetarako gainera: hirigintzarako eta eraikuntzarako.

Hirigintzaz ari garenean, gainera, aintzat hartu behar da eskumena udalerrriena, eta lurralde antolamenduaren kasuan berriz, udalen gaineko administrazioena denez, hirigintza tresna horiek araudi bilakatzen direla ia beti. Horregatik, administrazioak, gehienetan, dokumentuak elebitan eskatzen ditu, nahiz eta itzulpengintza erabili gazteleraz egindako lana euskaratzeko.

Eraikuntzaren esparruan ordea, nahiz eta Arkitektura Eskolan euskal adarra sortu zenetik euskaraz ikasitako arkitektoen belaunaldi oso bat dagoeneko lanean badabilen, datuak kezagarriak dira. UEUk antolatutako arkitekto euskal-

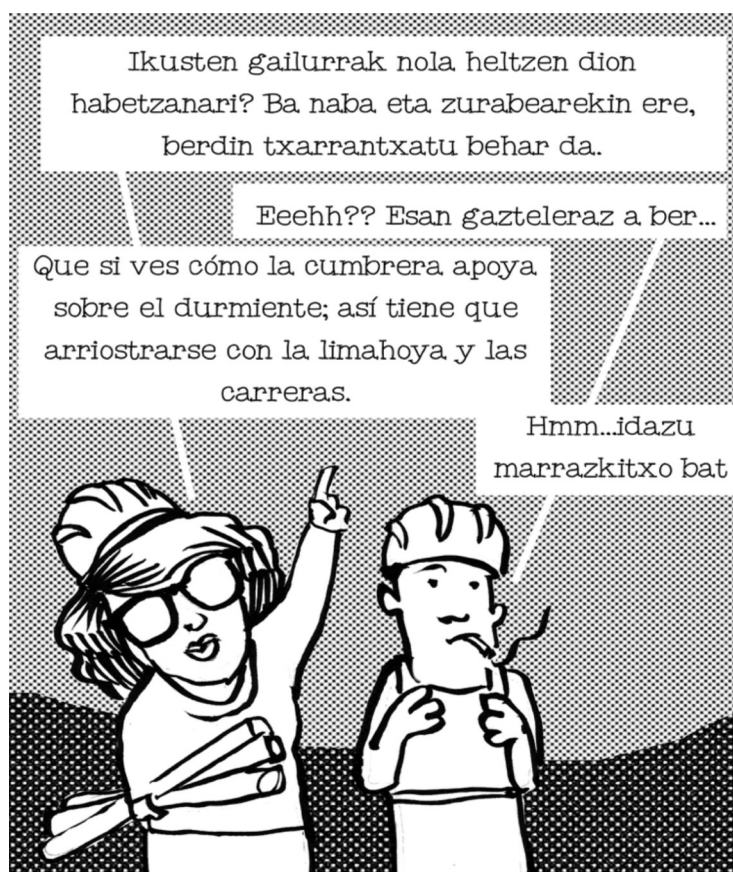
5. irudia: 2016ko Arkitektura euskaraz topaketak

Iturria: Egileak

dunen topaketan bildu ziren arkitekto guztiek adierazi baitziguten, bezeroarekin euskaraz, estudioan lanean euskaraz, eta sarritan eraikitzaileekin ere euskaraz jarduten badira ere, proiektuak gazteleraz burutzen dituztela. Salbuespena aipatzearren, oso proiektu txikiren batean egindako ekimen solte bat edo beste, egon badago, obra txiki batean dokumentazio osoa euskaraz egin zutenekoa.

6. irudia: IRUDIA: Komikia (Eg. Ibai Gandiaga, jatorriz Gaur8 gehikarian agertua), <<https://www.flickr.com/photos/ibai/31990306981/in/dateposted-public/>>

Tamalez, adierazpen horiek berretsi zituen topaketara hurbildu zen Euskal Herriko Arkitektoen Elkargo Ofizialaren Dekanoak. Datua 2016koa dela argitu behar bada ere, ordura arte Elkargoan ez zen sekula euskara hutsean egindako proiektu osorik jaso. Hori bai, egon badaude zati ezberdinak euskaraz dituzten proiektuak, baina ez bere osotasunean euskaraz daudenak.

Ziurrenik hor egon liteke arazoaren gakoetako bat, proiektu batek zati asko dituela alegia. Lehen ere esan dugun moduan, lege eta araudi ezberdinen justifikazioak proiektuaren eraketan lan ordu asko hartzen dituen moduan, proiektuaren beraren zati handi batean bilakatzen direlako.

Proiektu batek atal asko ditu beraz: aurrekontua, baldintza agiriak, segurtasun eta osasunerako azterlanak, hondakinen kudeaketarako azterlanak eta abar luze bat. Horregatik, garrantzitsua da ulertzea, atal horien eraketan, aurretik egindako, edo beste proiekturen batetik lortutako eredu eta oinarrien gainean egindako moldaketak erabiltzen ditugula, ia beti. Hau da, ez gara inoiz hutsetik abiatzen dokumentu horien sorreran.

ARAZO IDENTIFIKATZEA

Orain arte esandakoaren ondorio gisa beraz, non legoke arkitekturaren esparruan euskara ez erabiltzea eragiten duen oztopoa?

Lehen oztopoa, lanean darabilgun euskara tekniko normalizatu edo armonizatu gabea daukagula litzateke. Euskara batuaren urteurrenaren harira *Berrian* argitaratutako artikulu batean, beste alor teknikoetan zebiltzan profesionalek, euren esparruetako terminologia zehatzak nola adostu zituzten irakurri genuen inbidiaz. Arkitektook, tamalez ez ditugulako gaurdaino berebiziko garrantzia duten kontzeptuen terminoak finkatu.

Hirigintza plan, plangintza, edoegitasmoa? Exekuzio, egikaritze, eraikuntza edo gauzatzeko proiektua? Hiritartze edo urbanizazio jarduketa? Eta hainbat eta hainbat kasu daude. Gazteleran ordea, ez dago halako arazorik, eta arkitekto euskaldunari ziurgabetasuna eragiten dio gazteleraz finkaturik dagoen kontzeptu bakoitza euskaraz darabilenean, zein hitz edo esamolde erabiliko duen bere kabuz aukeratu beharrak. Nahasmena hain da handia, gazteleraz modu bakarrean finkatuta dauden proiektu mota ezberdinak izendatzerakoan ere izen ezberdinak erabiltzen ditugula euskaraz.

Aipatu da, orain arte, lege eta arau ezberdinen itzulpenak hornitu duela gure hiztegia. Baina lege eta araudi batetik bestera, aldaketa nabarmenak ematen dira, funtsezko terminologia ez delako finkatu. Horrek itzultzailearen esku uzten du euskarazko terminologia teknikoaren aukeraketa, eta askotan, zailtasunak izaten dituzte itzuli beharreko testuaren esanahia ulertzen ere. Sarritan, kontzeptu oso teknikoaren inguruan ari garenean, esparruari dagozkion ezagutza teknikoak beharrezkoak direlako itzuli behar den ideia benetako esanahia ulertzeko, eta arazo hori euskaraz sortzen ditugun dokumentuak itzultzerakoan ere gertatzen da. Zorionez, administrazioan lanean dabiltzan teknikari askok euren txostenak euskaraz burutzen dituztelako, eta ondoren, gaztelerara itzultzerantz bidali.

Bigarren oztopoa, oraintxe aipatu dugun normalizazio lan horretarako aditu talde bat osaturik ez egotea litzateke. Alegia, itzultzaile, filologo edo euskararen inguruan diharduten aditu guztien eskutik joan behar dugu arkitekto euskaldunok, baldin eta gure lanbideari dagokion euskara tekniko behingoz finkatu nahi badugu. Osterantzean, funtsezko terminologia horrek ez du ez zabalkunde eta ez erabilerarik izango.

Hirugarren oztopoa, euskarazko ereduak eskuragarri ez izatea litzateke. Proiektuen eraketan ezinbestekoak zaizkigun aurrekontu, baldintza agiri eta bestelako dokumentuen euskarazko oinarri bat sortzeke daukagu euskaraz lan egin nahi dugun arkitektook. Horrek, lanbidearen egunerokotasunean, gazteleraz guztiz eskuragarri ditugun eruedetara bultzatzen gaitu, lan ekonomiagatik batik bat.

Laugarren oztopoa, arkitekto euskaldunen sare antolatu baten gabezia litzateke. Nahiz eta apurka apurka, bere estudioaren bakardadean arkitekto euskaldun batzuk badabiltzan proiektua osatzen duten zati horietako batzuk euskaraz sortzen, eredu horiek ez dute zabalkunderik gainerako arkitektoen artean. Paradoxikoa bezain sintomatikoa da, lanean dihardugun arkitekto ia guztiak Euskal Herriko Arkitektoen Elkargo Ofizialeko kide bagara ere, gai ez izatea elkargoaren egituraren baitan euskaraz lan egin nahi dugun arkitektoen sare bat sortzeko.

Bosgarren oztopoa, esparru akademikoak eta unibertsitateko irakaskuntzak nolabait finkatzea lortu duen hiztegi tekniko ez gizarteratzea litzateke. Eraikuntzari dagokionez, tradizioz Euskal Herrian garatu diren zurgintza edo hargintza bezalako ogibideen hiztegi aberatsaren transmisioan eten bat eman bada ere, eta teknika berriek ekarri dituzten berrikuntzak izendatu beharra izan ditugun arren, Unibertsitateak azken urteetako irakaskuntza prozesuari esker hiztegi tekniko bat nolabait finkatzea lortu duelako, baina hori ez da gizarteratu.

EGOERA IRAULTZEKO EKIMENAK

Argi daukagu arkitekto euskaldunen ekimen kolektibo baten bitartez ez bada, ezingo diogula arazoari aurre egin, norbanakoen esfortzu soilarekin ezinezkoa baita.

Horregatik, beste esparru tekniko batzuetan aditu euskaldunek behinola egin zuten antzera, oinarrizko terminologia euskaraz finkatu beharra daukagu berandu baino lehen, norberaren aukerara geratzen diren deskribapenak behingoz ekiditeko.

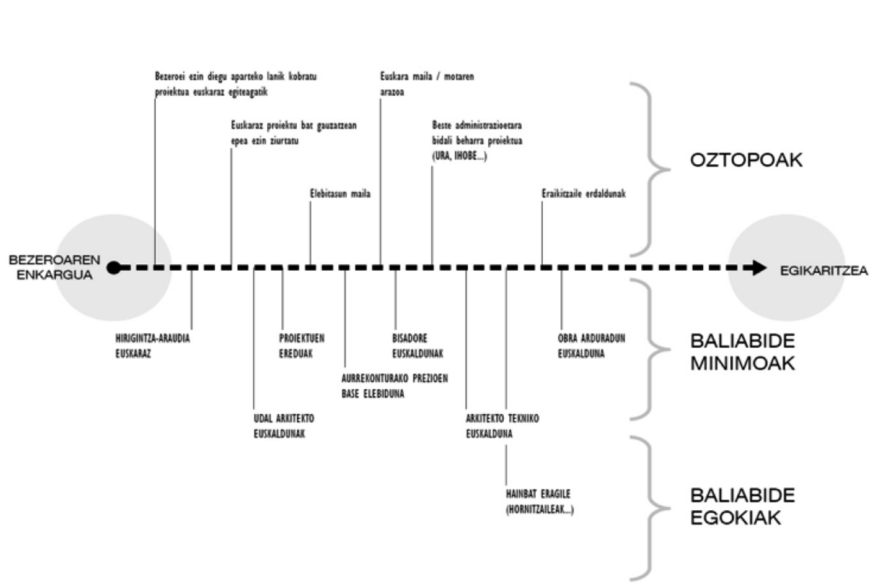
IRUDIA: ARKITEKTURAN EUSKARAZ ETA ONDORIOAK

Edozein modutan, aditu talde hori osatu eta dagokion bermea emateko, ezinbestekoa izango da arkitekto euskaldunen sare antolatu bat eratzea. Horixe

litzateke UEUK hasi zuen ekimenaren helburua, euskal arkitektoen topaketen harira, talde horren hazia ereitea, alegia.

Argi dago, lantalde horrek sinergiak topatu beharko dituela, EHUko Arkitektura Eskolako euskal adarreko mundu akademikoarekin lotura zuzena beharko duela, itzulpengintzan diharduten adituekin, eta nola ez, Euskaltzaindiarekin.

7. irudia: Prozesua

Iturria: Egileek egindako grafikoa.

Lehen urratsak, eraikuntza, arkitektura eta hirigintzari dagokion hiztegi orokorra baino, lanbidearen garapenean funtsezkoak diren kontzeptuen finkatzeak behar luke. Hori lortuko bagenu, Euskal Herriko Arkitektoen Elkargo Ofizialaren laguntza izango genuke adostutako funtsezko terminologia profesional guztien artean barreiatzeko, eta Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea (IVAP), UEMA edo EUDEL bezalako erakundearen bitartez ere, administrazio publiko guztietara zabaltzeko. Honela, behin normalizazio hori lortuta, nahiko erraza litzateke terminologia horren zabalkundea.

Normalizazio hori lortu ondoren, elkargoaren laguntzaz eta osatutako arkitekto euskaldunen sarearen bitartez, euskaraz sortutako proiektuen zati ezberdinak jaso, normalizatutako parametroen arabera finkatu, eta guztion-

tzat eskuragarri jartzea izango litzateke hurrengo urratsa. Proiektuen lanketan guztiok erabiltzen ditugun gaztelerazko eredu horiek ordezkatzeko moduko euskal oinarria eskuragarri izatea funtsezkoa izango baita proiektuak bere osotasunean euskaraz burutu ahal izateko, Katalunian gertatzen den moduan.

Oraingoz gidalerroak finkatzen ari gara, espero dezagun ibilbideari ekiteko indarrak eta beharrezko izango ditugun laguntzak izatea.

ERANSKINA: TOPAKETETAN DETEKTATU ZIREN AHULEZIAK, MEHATSUAK, INDARGUNEAK ETA AUKERAK

Ahuleziak	Erantzunak
Euskaraz egongo den baliabide, oinarri edo ereduaren gabezia, eta hauek gure kabuz burutzeko denbora eta diru falta	6
Ahozko edo kaleko hizkuntzaren eta idatzizko edo teknikoaren arteko ezberdintasuna	3
Arkitektura proiektuek prozedura luze eta konplexuak eragile erdaldunekin topatzea sortzen du	3
Erakundeen inplikazio falta, euskarazko lana saritzean esleipenetan, euskarazko lanak finantziatzerako orduan...)	2
Ospe handiko arkitekto euskaldunen gabezia, euskaldunok gutxieteko dugun joera indartuz	2
Merkatu euskalduna txikia den bitartean, «sisteman» erdarek dute nagusitasuna	2
Euskara tekniko armonizatu baten beharra	1
Euskara tekniko bat erabiltzeko ohitura falta	1
Euskararen egoera tokiaren arabera oso ezberdina, errealitate ezberdin asko daudela	1
Arkitekto euskaldunon gaztetasuna	1
Euskaraz lan egin nahi duten arkitektoek ez dute babes-sarerik	1
Euskara joera politiko batekin identifikatzen da	1
Lan munduan enkargu berriak topatzea da garrantzizkoena, nola heltzen diren landu gabe	1
Tradizionalki, arkitektoen arteko konpetitibitatea eta banakotasuna	1
Oro har, gaztelerara jotzeko dugun ohitura eta «erraztasuna», guztioko barneratua duguna	1

Mehatxuak	<i>Erantzunak</i>
Munduak globalizaziora daraman bidea, erderekin duten nagusitasun kulturalaren aurrean euskararen ezinarekin	4
Euskaldunak euskaltzaletasunaren aurrean interesa galtzen doaz	2
Euskarak egun lan-munduan duen egoera kronifikatzearen arriskua dago	1
Arkitektura proiektuen prozesu administratiboa konplexutasun batera doa, eta ondorioz bitartekari erdaldunak topatzeko aukera handitzen da	1
Lan munduaren egoerak sortzen duen egonkortasun eza	1
Legeen aldaketak eta eguneraketak	1
Euskararen egoeraren aurrean erantzun bateratu bat ematen ez jakitea	1
Sisteman aldaketak sortzeko geldotasuna	1
Lan produktibora joan beharko lukeen denbora itzulpenak egitera bideratu beharra	1
Euskaldunen kopurua murriztea gutxinaka, txikitasuna areagotzea	1

Aukerak	<i>Erantzunak</i>
Eskarmentuan, ereduak, hausnarketak eta baliabideak partekatzeko balioko duen arkitekto euskaldunen sarea sortzea	8
Aurreko akatsetatik ikasita, proiektuentzako oinarri berriak sortu	5
Esparruan bereizteko aukera, bezeroen aurrean gainbalioa sortzeko aukera	1
Araudia nagusia (EKT kasu) itzultzeko eskatu	1
Euskalduntze prozesuaren lidergoa hartu	1
Hizkuntza esparru politikotik bereizi	1
Arkitektura eta hirigintzaren inguruko oinarrizko liburugintza sortu	1
Administraritzak euskaraz sortutako proiektuak hobestea esleipen-prozesuetan	1
Dokumentoak elebakarrak izan beharrean, dokumento berdinean eleaniztasunari atea ireki	1

Indarguneak	<i>Erantzunak</i>
Administrazioan, Elkargoan, unibertsitatean eta lanean dabiltzan gero eta arkitekto euskaldun gehiago egotea	3
Mundu euskaldunak tradizionalki izan duen komunitate eta militantzia zentzua	2
Euskaraz alfabetatutako arkitektoen gaztetasuna	2
Euskararen txikitasunak gertutasuna dakar, merkatu txikia baita	2
Dena egiteko egoteak suposatzen duen erronka	1
Euskarak eraikuntzarekin zerikusia duten lanbideei esker (zurgintza, hargintza) duen hiztegi oparoa	1
Euskaraz lan egiteko aukerak ematen duen harrotasuna	

EUSKARA BATUAREN ERRONKAK MAKINA-ERREMINTAn: ASKO EGIN DUGULAKO DAUKAGU ASKO EGITEKO

IBON SERRANO LASA
DANOBATGROUP

SARRERA

DANOBATGROUPeko kooperatibetan 1.000 langile inguruk lan egiten dugu, eta makina-erremintaren sektorean jarduten dugu, mekanizaziorako makinak eta erremintak ekoizten. Arlo horretarako ikerketa eta garapen proiektuak egiten ditugu, eta hainbat sektoretarako lan egiten dugu: automobilgintza, tren-gintza, aeroespaziala, energia arloa, petrolioia eta gasa, xafla transformazioa eta abar. Mundu osora saltzen dugu, eta 13 fabrikazio planta ditugu; lantegi nagusiak Euskal Herrian, Alemanian, Erresuma Batuan eta AEBetan.

DANOBATGROUPek hainbat urtetako ibilbidea egin du bere kooperatibetan eta makina-erreminta arloan euskara biziberritzeko ahaleginean. Duela ia 20 urte hasi ginen euskara planak inplementatzen, 1999an, eta orduan gaztelania erabiltzen genuen laneko gure esparru formal ia guztietan. Gaur egun, berriaz, euskara ere erabiltzen dugu hainbat funtziotarako, eta zirkuitu eta funtzio jakin batzuetan nagusiki euskaraz egitera ere ailegatu gara.

Euskara estandarizatzen eta normalizatzen jardun dugu urteotan, eta bi arlo horietan ibilbidetxo bat egitea lortu dugu. Oraindik urte askoko lan handia falta da, baina, DANOBATGROUPen euskara noranahiko bilakatzeko. Estandarizazio eta normalizazio lan handia da egin beharko da harik eta langile guztiek euskara eroso, natural eta normaltasunez erabiltzerainoko bidean. Askok daukagu

egiteko, bai. Baina dagoeneko asko egin dugulako (bide horri ekin diogulako) ohartzen gara asko daukagula egiteko. Egindako bidearen pozetik ekin nahi diogu etorkizuneko bide zidorrari. Eta, hain zuzen ere, testuinguru horretan eta geure talaiatik begiratuta egingo dugu geure hausnarketa Euskaltzaindiak jarri digun gaiari.

Euskara batua da, noski, etorkizunean DANOBATGROUPen nagusiki erabiliko dugun eredu estandarra, batez ere eremu formalerako. Eta euskara batua ez bada, erdarak izango diren seinale. Seinale txarra, beraz. Euskara lehian dago beste hizkuntzekin, eta gure lanbidean haiek hartu dituzten funtzioak ordezkatzeko joatea eta poliki-poliki euskararen aldera ekartzea da gure erronka eta gure konpromisoa. Hortaz, euskara batuaren erronkak eta euskararen erronkak ia berberak dira gure lanbidean eta gure sektorean. Elkarren eskutik doaz.

Duela 20 urte asko zegoen egiteko, ia dena zegoen egiteko. Erdara zen nagusi gure lanleketan. Baina gure kooperatiba taldeak euskal kulturaren alde izan duen bokazioari eta borondateari esker, euskararentzat kantitatea eta kalitatea lortzeko prozesuan abiatu ginen. Euskararen corpora lantzen jardun dugu. Eta euskararen estatusa indartzeko ere estrategia ugari landu ditugu. Bide luze horretan aurrera goaz, jakinik erronka asko eta askotarikoak dauzkala euskara batuak gure kooperatiba taldean eta gure sektorean.

Jarraian aipatuko ditugu aurrera begira gure lanbidean lantzen dihardugun eta lantzen jarraitu beharko ditugun arloak, bi planotan bereizita: corpora batzea eta estatusa lortzea. Baina, nolana ere, lehenengo, prozesu osorako baliagarria izan daitekeen ideia gako bat azpimarratu nahi dugu.

ERRONKA NAGUSIA: ERABILTZEKO PREMIA SORTZEA

Daukagun esperientzia aintzakotzat hartuz, horixe da hasieratik mahai gainean jarri nahi dugun ideia nagusia, euskara batua sendotu, hedatu eta noranahiko bilaka dadin gure lanbidean. Erabiltzeko premia sortzea da gakoa edo motorra. Erabili beharrak ekarriko du, hain zuzen ere, hizkera batu beharra eta langileek barneratu beharra. Hortik abiatuta etorriko dira euskara normalizatzeko ahaleginak. Erabilera da gakoa, motorra. Zertarakoak ekarriko du gainerako guztia. Helburuak ekarriko du ekintza. Hori gabe, berriz, kamuts gera daitezke hiztegi gintza arloko ahaleginak, apaletan hautsak hartzen. Hortaz, horixe da bultzatu behar duguna, erabilera.

Badakigu, noski, gurpil eran funtzionatzen duela hizkuntza sistemak: espezializazio arloko hiztegi teknikorik ezean, ezin euskara taxuz erabili; eta euskaraz egiteko premiarik ezean, ez da hiztegi teknikorik sortzen. Dena den, gure

esperientziatik begiratuta, erabiltzeko beharra da palanka nagusia, eta horixe da, gaur-gaurkoz, estrategikoki sakatu beharreko tekla.

Berez, hizkuntza normalizatzeko sekuentzia logikoa hauxe litzateke: hizkuntza bera gaitzeko lanak (corpusa landu); ondoren, hiztuna gaitzeko lanak (hizkuntza jabekuntza landu); ondoren, hizkuntza erabiltzeko eremuak irabazteko lanak (estatusa landu). Baina, gure lanbidean euskararen erabilera orokortu nahi bada, estatusa indartzeko asmoak eta egitasmoak piztea izango da eraginkorrena. Hau da, erabilera sustatu behar da, nahi bada corpus egokiak eduki. Erabili beharrak ekarriko du hiztegien beharra, hiztunak jantzi eta egokitu beharra. Horixe da, hain zuzen ere, gure eskarmentutik ikasi duguna.

Horretarako, inportantea izan daiteke, besteak beste, politika publikoek egin dezaketen trakzio lana.

Behin hori esanda, ikus ditzagun zer nolako erronkak dauzkagun esku artean esparru nagusi bietan (corpusa eta estatusa).

CORPUSAREN INGURUKO ERRONKAK

1. **Hiztegi teknikoak osatu:** DANOBATGROUPEko Danobat kooperatibak 1976an inprimatu zuen arlo teknikorako hiztegitxo bat estreinakoz (*Tekniko-industrial hiztegia*). Gure kooperatiba taldeak euskal kulturarekiko betidanik eduki duen sentiberatasunaren adierazgarritzat jo dezakegu hiztegitxo hori. Eta horixe izan da corpusa biltzeko gure enpresa taldeak egin zuen lehen saiakera ere. Geroago, behin euskara planen inplementazio aroan sartuta, DANOBATGROUPen terminologia batzen jarraitzeko lan serioa egin zen, EMUNen aholkularitzapean, eta 2006an sarean jarri zen hiztegi tekniko, edozeinen eskura. Gaur egun 3.000 sarreratik gora ditu hiztegi tekniko horrek, eta hainbat arlotako terminologia jasota dago bertan.

Hortaz, aurrera begirako erronka izango litzateke eginda daukagunari terminoak gehitzea, teknologia arlo berrietako terminologiarekin osatzea, eta orraztu eta bateratzea.

Bestalde, erronka horren azpian beste hainbat erronka ebidente ere ikus ditzakegu, prozesuak berak dakartzanak. Bi aipatzekotan, hauxe litzateke bat, esanguratsuena: hainbat terminorentzat euskarazko ordain egokia topatzeko zailtasuna. Kasu horietan, sarritan euskalkietatik edatea izan ohi da biderik logikoena eta emankorrena, edota sormenaren bidetik jo eta termino berria sortzea. Bestalde, bigarren bat aipatzekotan, ingelesetik datozen gero eta kontzeptu eta termino gehiagori ordain duina emateko erronka da nabarmenduko genukeena. Izan ere, anglohizkera nagusitzen ari

den garai hauetan, lan itzela da euskarazko ordain egokiak aurkitze hutsa. Ohikoa izaten da euskarazko esaldi berean 10 hitzetik 4 termino anglofonoak izatea: «saioa streaming bidez jarraitzen ari zaretenon feed backa gustura jasoko nuke e-mail bidez; eta bertokook konektatu bluetooth bidez edo jarri online eta bidali report bat atzeko photocall-ean agertzen den zenbakira». Horrela hitz egitea oso ohiko bihurtu zaigu.

2. **Eskuliburu tekniko erreferentzialak sortu edota itzuli:** Danobat kooperatibak, bere 50. urteurrenerako, erronka hori jarri zion bere buruari. Muntatzaile, diseinatzaile eta mekanizatzaileentzako erabilgarria izango zen eskuliburua sortzeko proiektua martxan jarri zuen, eta horretarako lantalde berezi bat eratu Danobaten. Hortik sortu eta argitaratu zen *Tailerreko eskuliburu teknikoa* 2004an, 487 orrialdeko lan mardula, euskara hutsez. Beste hizkuntza batzuetan (gaztelaniaz, ingelesez eta alemanez) zeuden hainbat eduki bildu, egokitu eta euskara batuan eman ziren liburuxka batean. Proiektu hori gauzatzeko orduan gakoak izan ziren bertako langileen dedikazioa eta ilusioa, EMUNen aholkularitza lana bereziki hizkuntzaren alorrean, eta Kontseilu Errektoreak proiektuari hasieratik amaiera arte eskaini zion babes eta laguntza. Eskuliburu horri esker, trigonometria arloko oinarrizko kalkuluak, neurrien konbertsioak, marrazketa arauak eta materialei buruzko kalkuluak egiteko modua izan genuen, euskara estandarrean. Gero, 2009an, 2. edizioa argitaratu zen (1.500 ale), Mondragon Unibertsitatearen laguntzarekin, eta hobekuntza asko sartu ziren edizio berri horretan. Arrakasta izan zuen. Modu aparta izan da langileok terminologia landu eta ikasteko, eta arlo teknikoan euskaraz jardutea posible dela ere erakutsi digu. Era berean, garrantzitsua da etorkizunean ere beste hizkuntza handietan sortzen diren material tekniko erreferentzialak euskaratzea eta langileen eskura jartzea albait arinen.
3. **Erakunde ezberdinek batutako hiztegi terminologikoak bateratu.** Datu-base terminologiko erreferentzialak behar ditugu gaur egun, publikoak eta denon eskura, Euskalterm kasu. Hortaz, gure sektorean jarduten dugun enpresa eta erakunde ezberdinek (bakoitzak bere etxean) bildutako euskarazko terminologia bateratu eta estandarizatzea da esku artean daukagun beste erronkatariko bat. Eta horretarako baliabideak jarri behar dira.
4. **Corpusa zabaltzeko bideak landu: erabiltzaile potentzialen esku jarri eta gizartean komunikatu.** Makina-erremintaren sektoreko profesionalak gero eta euskara maila handiagoa daukate, eta euskara batuaren kontsumi-

tzaille eta produzitzaile potentzialak dira. Gure kooperatiba taldeko langileen artean duela 20 urte geneukan ezagutza mailatik gaur egungora asko aldatu dira gauzak. Orduan oso gutxi ziren alfabetatuak, eta, zorionez, gero asko hobetu da gaitasunean. Hortaz, euren eskura jarri behar ditugu hiztegiak eta tresna guztiak, digitalki eta ahal dela klik batean eroso eta erraz kontsultatzeko moduan. Horretarako, irudimena eta tresna informatikoak erabiliz, kanpaina praktikoak eta motibagarriak egin daitezke.

Horrez gain, garrantzitsua da enpresetan egindakoak gizarteratzea ere. Bakoitzak bere hiztegiak eta materialak internet sarean jartzea da egokiena, denon eskura, eta gizarteari horren berri ematea, enpresa munduan euskara (ere) erabiltzen dela ikusarazteko. Izan ere, ikasleak sarritan etortzen dira praktikak egitera gurera, pentsatuz gaztelania hutsez lan egingo dutela, eta harritu egiten dira horrenbeste gauza euskaraz egiten ditugula ikustean. Hortaz, gizarteko eskema mentalak eraldatzen joan beharra daukagu, komunikazioa indartuz, euskararen prestigioaren alde.

Hari horri tiraka, DANOBATGROUPEko hiztegi teknikoa online dago egun, edozeinek osorik deskargatzeko moduan. Eta Tailerreko esku-liburu teknikoko terminologia osoa ere hiztegian txertatu genuen, eta gizartean komunikazio kanpaina dezentea egin. Horrez gain, gure langileek eguneroko lanean hiztegia erabiltzea sustatzeko ekintzak egin ditugu, eta geure hornitzaile eta bezero batzuei ere eskaini izan dizkiegu hiztegia eta eskuliburua. Izan ere, beraiekiko komunikazioa eraginkorra izango bada, ezinbestekoa da denok espezializazioko hizkera estandar bera hartzea erreferentziazat.

ESTATUSA LORTZEAREN INGURUKO ERRONKAK

1. **Ikusi, bistaratu:** Hizkuntza begitik sartzen hasi beharra daukagu, hasteko. Inportantea da euskarari presentzia ematea arlo guztietan, eta ahalik eta gehien bistaratzeko, idatziz. Sektore ekonomikoak badauka berezko garrantzia hizkuntzarentzat, eta arlo formaleko idatziak ere garrantzi eta balio handia dauka, hizkuntza bera maila jasora eramaten duelako. Beraz, euskarri eta molde ezberdinetan, ingurune fisikoan eta birtualean, ikusi eta arnastu egin behar da euskara batua: errotulazioan, laneko jarraibide fitxetan, paneletan, webgunean, makinetako pantailetan, ordenagailuetan, bilera geletan, eta kafea hartzeko guneetan ere zientzia dibulgazioko aldizkariak jarritz. Zenbat eta gehiago, hobeto.

Gainera, paisaia linguistikoa oso inportantea da, balio sinboliko handia daukalako, eta jendeak euskarazko kontzeptuak barneratzeko oso metodo

ona da begietatik sartzea. Guk frogatu ahal izan dugu hori, adibidez, langileek erreminten euskarazko izenak ikasteko orduan zeinen inportantea den erremintak eta piezak errotulatuta izatea. Fabrikako langileak «bihurkina» hartuko du apaletik, «torlojuak» atera kutxatik, eta lankideari esango dio «tori destornilladorea eta estutu tornilloak», baina laneko fitxan «torlojuak» azaltzen den laukitxoan x batez markatuko du, egoki. Ikusiz ikasi du, eta lexikoa barneratzeko lehen pausoa egin du. Hurrengo belaunaldiko langilea, ziurrenik, «tori bihurkina eta estutu torlojuak» ahoskatzera iritsiko da.

Hori hala izanik, inportantea da euskara estandarrean eta arau kontentzionaletan idatzita agertzea, eta beti berdin, hiztegieta idazten den modu berean. Horrek lagunduko dio irakurleari terminoak eta kontzeptuak ezagutzen eta barneratzen, eta ziurtasuna emango dio.

2. **Ikasi, prestatu:** Makina-erreminta arloa euskaldundu nahi bada, nahi-taezkoa da bertan diharduten eta jardungo duten langileak eta profesionalak gaitzea, bai ahoz eta bai idatziz. Horretarako, hainbat moldetako prestakuntza saioak antolatu izan ditugu DANOBATGROUPen: euskalduntzeko ikastaro trinkoak, idazkuntza estiloa hobetzeko formazio saio laburrak, mintzapraktikarako saioak eta abar. Eta aurrerantzean ere jarraitu beharko dugu erronka horri eragiten. Sarritan langileek segurtasuna falta izaten dute euskaraz, eta ez dira ausartzen pausoa ematera, gaizki egiteko beldurrez, eta gaztelania erabiltzen segitzen dute. Eta prestakuntza saioa egin ondoren, konturatzen gara langileak falta zuen konfiantza puntu hori lortze hutsa nahikoa izan dela euskararako pausoa ematen hasteko. Sarritan eredu batzuk edo patroi batzuk barneratzea nahikoa izaten da langileak autokonfiantza lortzeko.

Bestalde, prestakuntza arloan badaukagu beste erronka handi bat ere: Lanbide Heziketan euskarazko ereduak zabaltzea eta sendotzea erronka inportantea da makina-erreminta arlorako. Hortik etorriko zaizkigu langile berriak, eta horiek euskaraz prestatuta badatoz (euskara gaitasun oinarrizkoarekin eta espezializazio arloko termino eta kontzeptuak barneratuta), askoz ere errazago egingo dugu laneko bidea. Beraz, estrategikoa izan daiteke lanbide heziketarena.

Nolanahi ere, jakin badakigu langile berriak dagoen enpresa-kulturara egokituko direla, eta geuri dagokigu etorkizuneko belaunaldiei lan arloan euskaraz egin ahal izateko bide-zidorra eginda lagatzea, gero beraiek ere egin dezaten. Izan ere, haiek 'enpresan indarrean dagoena' erreproduzituko dute, eta dagoen kulturara eta ohituretara egokituko dira. Alegia, ezin dugu egon etorkizuneko belaunaldiek DANOBATGROUP euskalduntzeko zain. Geuri dagokigu lurra landu eta uzta ereinda uztea, beraiek datozene-

rako, baina datozenak prestatuta badatoz, askoz ere emankorragoa izango da uzta etorkizunean.

3. **Erabiliz ikasi:** «Ikasi→erabili» sekuentziari buelta eman, eta «erabili→ikasi» formula asko eta sarri praktikatu dugu DANOBATGROUPen, eta emankorra izan da. Oinarrizko ezagutza nahiko mugatua izan duten langile askok lortu dute euren eguneroko lanean euskarazko nozioak bileretan entzun, dokumentuetan ikusi eta euskarazko kontzeptuak barneratzea eta erabiltzen amaitzea. Lehen 'hoja pedido de arandelas' edo 'arandelen pedidua' zena, gaur 'zirrindolen eskaera orria' da. Alfabetatu gabeko langile askok, erabiliz eta praktikatuz, e-posta bidezko mezuak euskaraz txukun idaztea lortu dute, eta 'Adjunto le envío presupuesto para brocas de 5 mm' idazten zuten lekuan idazten dute orain 'Honekin batera bidaltzen dizut 5 mm-ko barautsen aurrekontua'. Euskara batua izan dute erreferentziatza. Entzun, ikusi eta erabili egin dute, eta ikasten amaitu dute.

Batzar nagusiak euskaraz entzutea eta ikustea oso inportantea da, eta ahal bada jatorrizko euskarazko bertsioan, gaztelaniarako interpretaritzaren sistemarekin. Halaxe egiten dira DANOBATGROUPeko kooperatibetako urteko batzarrik inportanteenetako batzuk. Bileretako aurkezpenak euskaraz entzun eta jasotzea ere eraginkorra suertatzen da langileen prestakuntzarako. Dokumentazioan euskarazko txantiloiak erabiliz, gauza bera (hasieran ele bietan, euskara gaztelaniaren ondoan; gerora euskara hutsez, ahal bada). Halaber, IKT ingurunea euskaraz edukitzeak eragin handia dauka, eta erabiltzeak berak dakar ikaskuntza etengabea.

Behin elebitasun egoerara iritsita, gaur egun DANOBATGROUPen erronka nagusia euskaraz sortzearena da. Hau da, ahoz eta idatziz hasieratik euskaraz produzitzea ahozko diskurtsoak eta idatzizko testuak, gaztelaniaz sortutakoa itzultzen jardun gabe. Arlo horretan lan handia daukagu egiteko etorkizunera begira. Lehenengo kantitatea lehenetsiz, eta gero kalitatea zainduz eta hobetuz.

Arlo horretan, badaukagu praktika on bat DANOBATGROUPeko IK4-Ideko teknologia zentroan: hilean behin lankide batek (txandaka) proiektu teknologiko baten garapena aurkezten die lankideei euskaraz, euskarri idatziarekin lagunduta. Hizlariak asko ikasi ohi du aurkezpen teknikoa prestatzen, eta lankideei ezagutza teknikoa transmititzen zaie, eta euskaraz. Denek ikasten dute, euskara mailarik jasoenera eramanez.

Horrelako praktikak bultzatu beharra dago. Errepikatuz eta errepikatuz lortuko da hizkera bera normalizatzea, azkenerako.

4. **Euskara hutsez, erdararen makulurik gabe:** Euskara batua normaltasunera iritsiko da, baldin eta langileak ez badu behar ondoan gaztelaniazko ordainik, eta euskarazko hitzak esanahi osoa eta argia badauka langilearentzat. Horregatik ezin dugu elebitasun betierekora kondenatu euskara. Euskara hutsezko espazioak sortu beharra dago, baldin eta euskara batua osotasun mailara edo maila gorenera iristea nahi badugu. Ezin dugu gaztelaniaren morroi izatera kondenatu. Hortaz, ibilbide bat egin ondoren (elebitasunarena), autonomia bultzatu behar da, hitzek eta kontzeptuek zentzu propioa izatera irits daitezten testuinguru bakoitzean. Euskaraz jarrita, nahikoa. Euskaratik eta euskaraz pentsatu eta lan egitera irits gaitzen.

Ibilbide hori ere urratzen hasita gaude DANOBATGROUPen, eta euskara hutsezko komunikazio kanala sortu dugu: gure langileen % 69k euskara hutsez jasotzen ditu komunikazio orokorrak, eta gainerakoek ele bietara. Honako hau arnasa luzeko erronka da, eta prozesu gakoa izango da etorkizunean euskararen osasunerako, euskara batuaren defentsak sortzen lagunduko baitu prozesu horrek. Eta arlo honetan, goian aipatu dugun bezala, gakoa izango da langileek euskaraz sortzeko gaitasuna sendotzen joatea.

5. **Enpresetan euskarari prestigioa emateko politikak sustatzea:** Enpresetan oso ohikoa da prebentzio, kalitate edo ingurumen gaiak arautzea. Horretarako daude politikak eta sistemak. Bada, hizkuntzaren gaian ere berdin jokatu beharko genuke, enpresek hizkuntzari babesa eta prestigioa emateko. Garrantzitsua da euskaraz zer eta nola idatzi behar den adostea, ortotipografia zehatzarekin, egoera bakoitzean zer nola komunikatu behar den arautzea, bai barrurako eta kanporako. DANOBATGROUPeko kooperatibetan hizkuntza politikak eta hizkuntza irizpideak ditugu, organo gorenek onartuak, eta jarraibide horiek bultzatzen ditugu. Horrez gain, jarraibide horiek enpresako sistemetan eta prozesuetan integratzen saiatzen gara.

Bestalde, enpresatik kanpora begirako jarduerak eragin biderkatzailea izan dezakete prestigioari begira. Horregatik da interesgarria kongresuetan eta goi-bileretan euskarari lekua egitea. Horixe ikusi dugu, adibidez, Makina-Erreminten Fabrikatzaileen Espainiako Elkartearen (AFM) kongresuan: jardunaldi horretan jendaurreko proiektu aurkezpenak euskaraz egitea lortu zen iaz, eta gaztelaniarako interpretaritzak sistema jarri zen, behar zuenak erabil zezan. Euskaraz egin ziren aurkezpen batzuk, eta prestigioa irabazi du euskara batuak gure sektorean.

Horrez gain, AFMk Bilbon egiten duen BIEMH makina-erreminta arloko biurteko erakustazokan euskarari presentzia dezentea ematen diogu DANOBATGROUPetik geure standetan. Komunikazioa eta marketina la-

gun hartuta, euskarak prestigioa irabazteko estrategia eraginkorra da, eta, noski, gure bezero euskaldun potentzialak erakartzeko modu egokia ere bai.

6. **Politika publikoak eta legedia sustatzea:** Administrazio publikoek euskararen aldeko politikak eta araudiak sustatu behar dituzte, enpresek euskara sustatzeko plangintzak aktiba ditzaten. Erronka indartsua da hori.

Bestalde, enpresek euskara kalitatearen esparruan sar dezaten, hizkuntza kudeaketa ere kalitate arloko sistemetan sartzea estrategia egokia izan da (hortxe dauzkagu BIKAIN ziurtagiria eta BAI EUSKARARI ziurtagiria). Baina, bide horri ekin dioten enpresa kopurua dezentekoa izanda ere, oraindik enpresa askoz gehiago dira pauso hori ematen hasi ere egin ez direnak. Hortaz, ziurtagirien sistemek daukaten potentzialtasuna kontuan izanda, erakundeek sustapen lan handia daukate egiteko oraindik.

DANOBATGROUPEk bere politika orokorraren baitan jasota dauka kooperatibetan BIKAIN kalitate ziurtagiria sustatzearen aldeko politika, eta irizpide horri eutsiz, urrezko eta zilarrezko ziurtagirien jabe gara kooperatiba gehienok.

Era berean, euskara batua bere (hizkera estandarra) kalitatearen ikur bilaka dadin, inportantea da hizkeraren kalitate maila bera ere kalitate sistema horietan txertatzea eta ebaluazio prozesuetan hizkuntza kalitatearen parametroa ere ebaluatzea. Gaur egun euskararen erabilera kopuruari eta kudeatzeko moduari ematen zaio lehentasuna, baina beharbada egokia litzateke hizkuntza kalitateari garrantzia handiagoa emateko mekanismoak garatzea etorkizunean. Gai arantzatsua ere izan daiteke, baina ez ahaztu beharrekoa.

Sustapen politikek daukaten garrantzia eta estrategikotasuna handia da. Lehen esan dugun bezala, erabili beharrak ekarriko du eta martxan jarriko du euskara batua estandarizatu eta normalizatzeko prozesu osoa erakundeetan. Makina-erremintaren sektorean enpresa txiki eta ertain ugari daude, eta horietara guztietara zabaltzeko dago euskararen hazia, gehienak duela ia 20 urte DANOBATGROUP zegoen antzera baitaude. Hortaz, sektoreko hedapena sustatzea ezinbestekoa da, gurea bezalako kooperatiba eta enpresa gutxi batzuen salbuespen kasua izan ez dadin sektorean.

7. **Kudeaketa dinamikoa eta bizia:** Amaitzeko, prozesu osoari eragiten dion erronka baten aipamena egin nahi dugu. Gizartea, teknologia eta merkatuak oso biziak eta dinamikoak diren bezalaxe, enpresak eurak ere dinamikoak eta biziak dira, eta hizkuntzak ere elementu bizia eta dinamikoa izan behar du. Etengabe aldatzen eta moldatzen joan beharra edukiko du euskara batuak ingurune ekonomiko eta teknologiko horretan, asmatzen

eta berrasmatzen. Sortu, egokitu eta berritu egin beharko dira gauza asko. Lekuan lekura eta egoerara egokitu. Hori ondo kudeatzen asmatzea erronka inportantea izango da, euskara batua noranahiko eta osasuntsu ikusi nahi badugu 50 urte barru.

Horixe da DANOBATGROUPEko gure talaiatik begiratuta ikusten duguna. Atzera begiratu, eta euskara batuaren garapenean azken bi hamarkadotan ibilbide polita egin dela ikusten dugu. Aurrera begiratu, eta euskara batuarentzat erronka garrantzitsuak ikusten ditugu gure lanbidean. Erabiltzeko premiari tira egin beharko diogu aurrerantzean, euskara batuarentzako hizkera funtzionala lortu nahi badugu. Askok daukagu egiteko, asko egin dugulako.

EUSKARA LAN-EREMUAN: IRABAZI BEHARREKO LEKUA

MADDI ETXEBARRIA

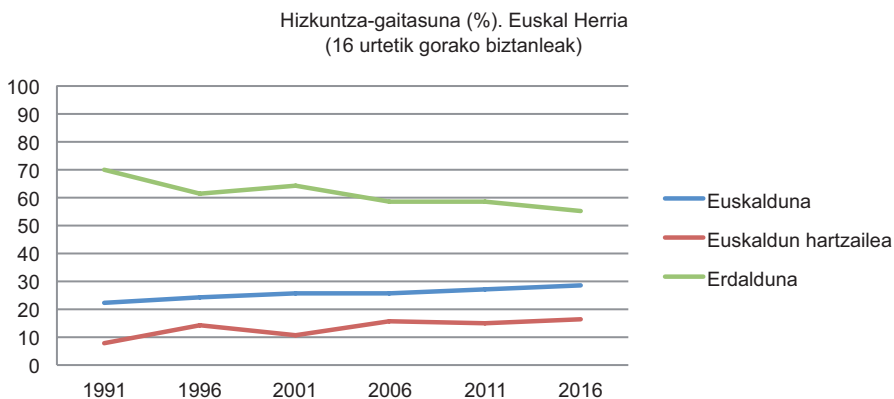
Elhuyar Aholkularitzako koordinatzaile nagusia

Euskarari ez zaio arrotza lan-mundua, baina bidea egin behar izan du, beste arloetan egin duen bezala: erabilera informaletik formalera, ahozkotik idatzizkora, barrutik kanpora. Bide horretan, izan dira gainditu beharreko oztopoak eta zailtasunak, lorpenak eta porrotak..., baina euskarak aurrera egin du, eta neurri handi batean, euskara batuari esker izan da; alderantziz ere gertatu da, ordea: euskara batuak aurrera egin du lan-munduan egindako lanari esker. Beraz, orain arte biek elkarrekin egin dute bidea, eta esan dezakegu etorkizunean ere elkarrekin joango direla, euskarak lan-arloan etorkizuna baduelako; izan behar duelako.

Lan-munduan euskara bultzatzeko eta normalizatzeko lehen pausoak aspaldi eman ziren, eta ibilbide horretan, ahalegin, lan eta inbertsio handiak egin dira, bai Administrazioan, baita alor pribatuan ere. Hala ere, oraindik euskara arrotza da lan-esparru eta eremu askotan, egiteko bide luzea dago, eta bide hori aukerez beteta dago.

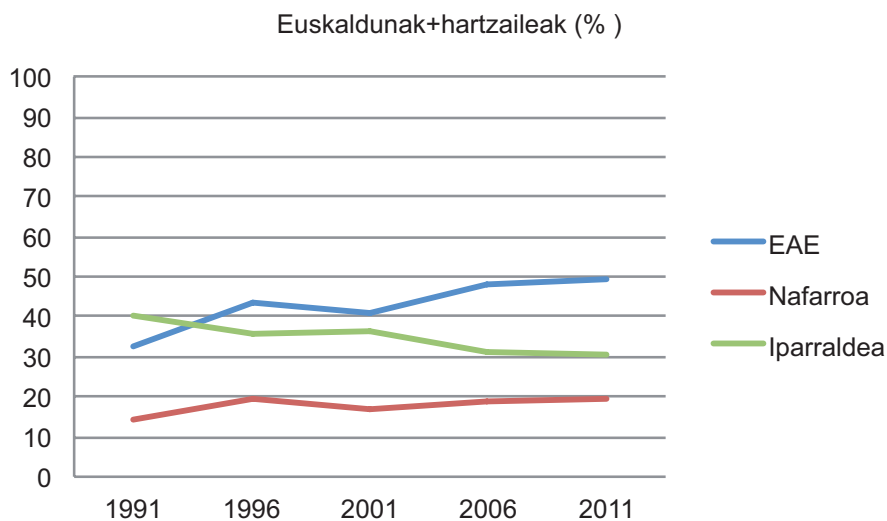
EUSKAL GIZARTEA GERO ETA EUSKALDUNAGOA DA

Azken 25 urteotako datu soziolinguistikoak aztertuz gero, argi dago 16 urtetik gorako gero eta pertsona gehiago direla gai euskaraz egiteko (ikus 1. grafikoa). Izan ere, Euskal Herri osoko datuak aztertuz gero, erdaldunen kopurua jaitsi egin da % 70etik % 55era; euskaldun hartzaileak bikoiztu egin dira, eta euskaldunen kopurua bost puntu igo dira.

1. grafikoa

Iturria: Euskararen Adierazle Sistema

Lurralde administratiboaren arabera, emaitzak oso ezberdinak dira (ikus 2. grafikoa). Euskal Autonomia Erkidegoan, euskaldunen kopurua % 40 igo da 16 urtetik gorako biztanleen artean, eta euskaldun hartzailera bikoiztu baino gehiago egin dira. Nafarroan ere goranzko joera ageri da datuotan: euskaldunak

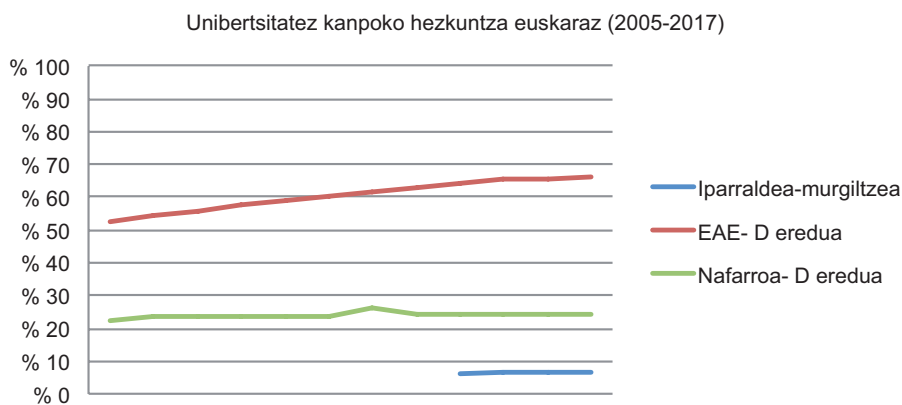
2. grafikoa

Iturria: Euskararen Adierazle Sistema

% 20 hazi dira, eta euskaldun hartzaileak, EAEn bezala, bikoiztu baino gehiago. Iparraldean, aldiz, beheranzko joera izan da euskaldunen kopuruari dagokionez; euskaldun hartzaileetan, berriz, badirudi goranzko joera hasi dela.

Gaur egungo egoerak erakusten digu, beraz, euskaldun eta euskaldun hartzaileen kopuruaren joera goranzkoa dela, oro har. Joera positibo horretan bi faktorek nabarmen eragin dute: helduen euskalduntzeak eta hezkuntza-sistemak. Azken horri dagokionez, EAEn 138/1983ko Dekretuak arautzen ditu hizkuntzak hezkuntza-sisteman, eta ordutik hona euskarazko ereduaren aldeko apustua nabarmena izan da. Nafarroan, aldiz, eremuaren arabera euskaraz ikasteko aukera badago ala ez. Iparraldean, azkenik, euskaraz ez du ofizialtasunik, eta ikastolek baino ez dute eskaintzen euskaraz ikasteko aukera. Baina, egoerak egoera, azken urteotan euskarazko ereduak matrikulazioak gora egin du hiru lurralde administratiboetan (ikus 3. grafikoa). Hala ere, oraindik badira hutsune nabarmenak euskaraz ikasteko aukerei dagokionez, batez ere Lanbide Heziketan eta Unibertsitateetan.

3. grafikoa

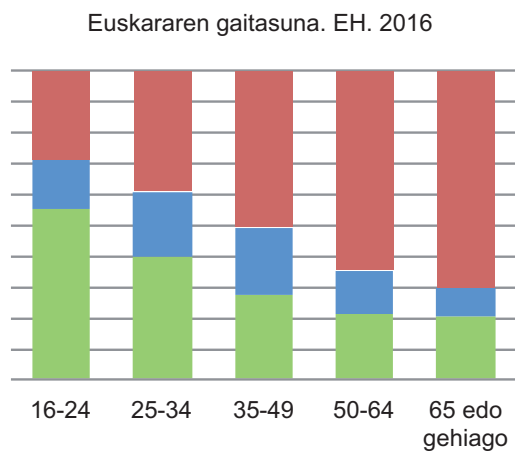
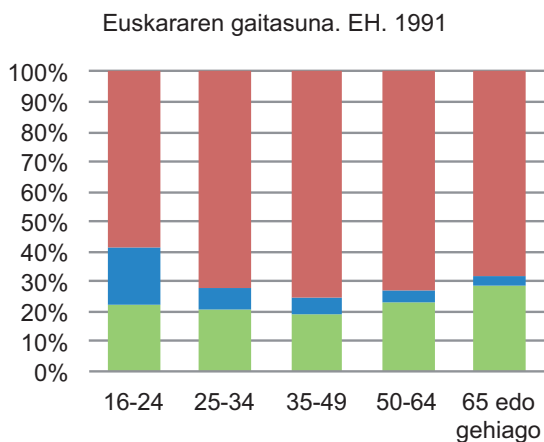
Iturria: Euskararen Adierazle Sistema

Helduen euskalduntzeari dagokionez, HABEren arabera, 100.000 lagun inguru euskaldundu dira euskaltegien sarean azken 22-25 urteotan (hau da, guztira euskaldundu direnen herena). Horretaz gain, urtero 40.000 pertsona inguru ari dira euskara ikasten euskaltegien sarean.

Adinaren araberako datuak aztertuz gero (ikus 4. grafikoa), eta kontuan harturik EAEn hezkuntza-sistemako gaur egungo ereduaren dekretua 1983an onartu zela (2016an, 35 urte baino gutxiago zituztenek bizi izan duten sistema), nabarmena

da D ereduaren zabalkundeak hizkuntza-gaitasunean izan duen eragina (helduen euskalduntze-alfabetatzeak izan duen pisua gutxietsi barik): 1991n 16-24 adin-tartean, ia % 60 erdalduna zen; 2016an, berriz, %28 zen erdalduna adin-tarte berean.

4. grafikoa

Euskalduna

Euskaldun hartzailea

Erdalduna

Iturria: Euskararen Adierazle Sistema

Datuek erakusten digute euskal gizartea gero eta euskaldunagoa dela, eta datozen urteetan lan-arloran joango diren pertsona gero eta gutxiago izango dira erdal elebakarrak; gero eta gehiagok izango dute euskaraz ulertzeko eta euskaraz lan egiteko gaitasuna.

Lan-arloan euskara gero eta gehiago erabiltzen da

Euskara-plan egituratuaren ibilbidea 90eko hamarkadan hasi zen, euskararen sustapenerako ezinbesteko alortzat hartzen denean lan-mundua. Orduan, hasi ziren lehen esperientziak; Elay izan zen lehen euskara-plan egituratua izan zuen enpresa, Eusko Jaurlaritzak eta Elhuyarrek sinatutako hitzarmen baten barruan.

Ordutik hona lan egiteko modua estandarizatu egin da eta sektore eta eremu guztietara zabaldu dira euskararen erabilera eta presentzia sustatzeko plangintzak: zerbitzu-enpresak eta industrialak, eremu euskaldunetakoak eta ez hain euskaldunetakoak, kooperatibak, sozietate anonimoak, etab.

Urte hauetan guztietan, eboluzio handia izan du euskara-planen alorrak, bai kuantitatiboki, bai kualitatiboki. Enpresa askok garatu dituzten planak eta, plan egituratuak bideratu gabe ere, asko dira euskara bere jardunean integratu dutenak: kanpo-komunikazioa, langileen kontratazioa, euskara-eskolak, barne-zirkularrak, software espezializatuak...

Euskara-planak zabaltzen eta garatzen lagundu duten hainbat elementu daude: diru-laguntzak (1997tik, ia 400 entitatek baino gehiagok jaso dute diru-laguntza EAEko LanHitz deialdian, eta Nafarroako Gobernuak azken urteotan laguntzak eman ditu), ziurtagiriak (Bai Euskarari Elkartek 1.362 ziurtagiri eman ditu Euskal Herri osoan eta Bikain Ziurtagiriak 329 EAEn), Administrazioaren hizkuntza-eskakizunak kontratuetan lehiatzerakoan, enpresetako arduradunen jarrera, langile eta sindikatuek egiten dituzten eskariak...

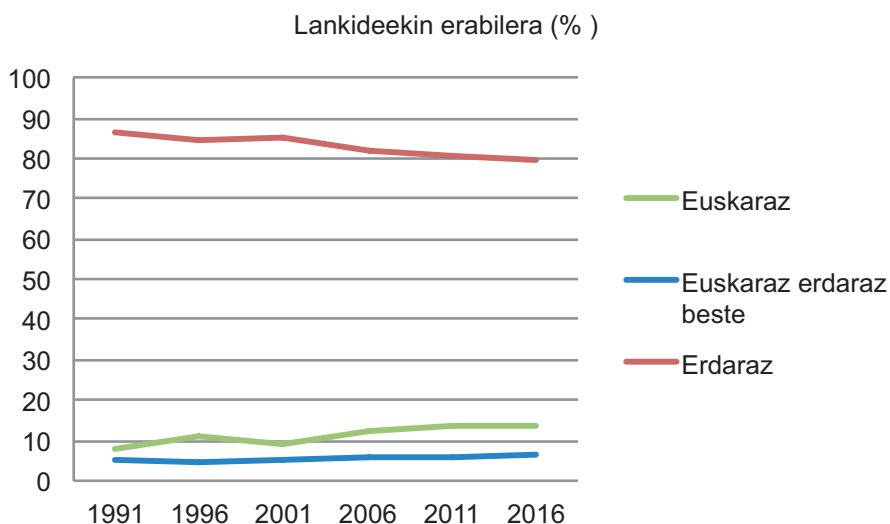
Bestalde, administrazio publikoan, hiru lurralde administratiboetako egoera oso ezberdina da (hezkuntza-sistemeekin gertatzen den bezala). Euskal Autonomia Erkidegoan, Apirilaren 15eko 86/1997ko Dekretuak arautzen du herri-administrazioetan euskararen erabilera normalizatzeko prozesua. Nafarroan, azaroaren 15eko 103/2017 Foru Dekretuak arautzen du euskararen erabilera Nafarroako administrazio publikoetan, beren erakunde publikoetan eta menpeko dituzten zuzenbide publikoko entitateetan. Azkenik, Iparraldean, Euskal Hirigune Elkargoaren sorrerarekin aukera batzuk zabal daitezke. Administrazio bakoitzaren ibilbidea eta zabalkundea oso ezberdinak dira.

Lan-alorrean euskararen erabileraren gaineko datu zehatzik ez dago; euskara-plana duten hainbat enpresa eta erakundek egiten dituzte neurketa propioak, baina ez dago datu orokorrik eta, agian, komeniko litzateke adierazle estrate-

giko eta esanguratsu batzuk identifikatzea, horien garapena aztertu eta politikak zehazte aldera. Hala ere, lan-alorrean euskararen erabilera izan dezakeen eboluzioari buruz bi datu ekar ditzakegu: batetik, Inkesta Soziolinguistikoan lankideekin erabiltzen den hizkuntzari buruzko galdera (Eusko Jaurkitzak, Nafarroako Gobernuak eta Euskararen Erakunde Publikoak argitaratzen dutena); eta, bestetik, euskarak interneten duen presentziari buruzkoa (PuntuEus Fundazioak argitaratutakoa).

Lehenengoari dagokionez, lankideen arteko harremanari buruz, apurka-apurka bada ere, goranzko joera ageri da Euskal Herri osoan (ikus 5. grafikoa). Berritri ere, nabarmena da aldea lurralde administratibo batetik bestera, baina argi dago erdara hutsezko edo ia beti erdaraz egiten duten pertsonen kopurua beherantz doala.

5. grafikoa

Iturria: Euskararen Adierazle Sistema

Bestalde, Interneteko webguneetan euskarak gero eta presentzia handiago du, baina oraindik bide luzea dugu egiteko. PuntuEus Fundazioak 2017an egindako neurketaren emaitza hau da, Euskal Herriko webguneetako hizkuntza-edukiari dagokionez:

- Euskara: % 12,29
- Gaztelania: % 82

- Frantsesa: % 15
- Ingelesa: % 27,89

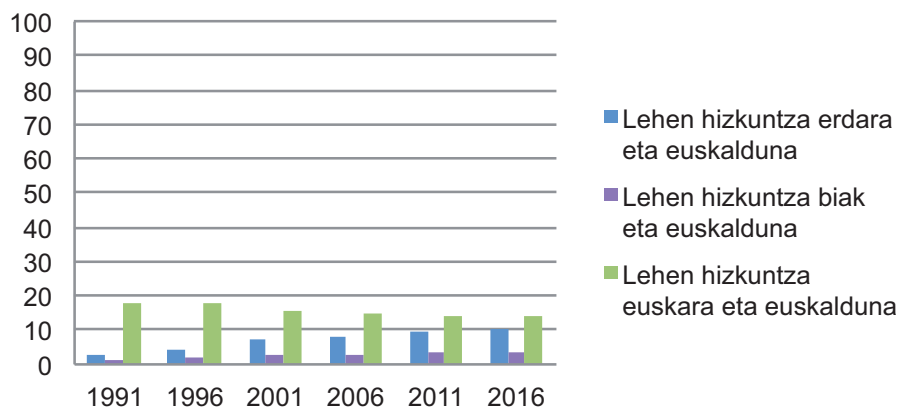
Beraz, azken urteotan euskarak gero eta leku gehiago hartu du lan-eremuan, eta, oraindik gehiago har dezan baldintza egokiak badaude (hizkuntza-gaitasuna, lege-babesa, metodologiak...).

LEHEN HIZKUNTZA GAZTELANIA DUTEN EUSKALDUNAK GERO ETA GEHIAGO DIRA

Hezkuntza-sistemak eta helduen euskalduntzeak izan duten pisua eztabai-daezina da euskara etxean jaso ez dutenen kasuan. Urtez urte gero eta gehiago dira lehen hizkuntza beste bat izanda, euskara eskolan edo euskaltegian ikasi dutenak; 2016ko datuen arabera, euskalduna izan eta lehen hizkuntza euskara ez beste bat dutenen kopurua oso hurbil dago euskara lehen hizkuntza dutenen kopurutik (ikus 6. grafikoa). Gainera, euskaldun hartzaileak gehituz gero, askoz gehiago dira lehen hizkuntza euskara ez den beste bat dutenak (ikus 7. grafikoa).

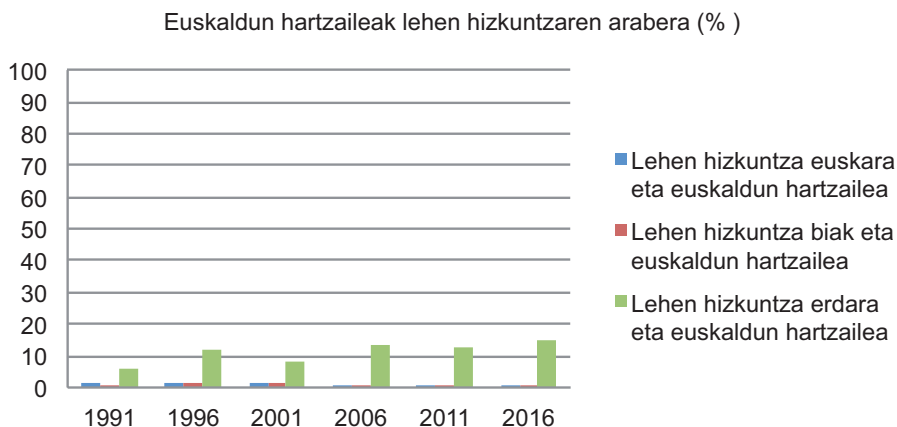
6. grafikoa

Euskaldunak lehen hizkuntzaren arabera (%)

Hortaz, bada, lehen hizkuntza erdara izan eta euskaldunak eta euskaldun hartzaileak dira euskal herritarren lautik bat (% 10,3 euskalduna eta % 14,9 euskaldun hartzailea), eta gerta liteke horientzat lan-esparrua euskaraz jarduteko leku bakarrenetarikoa izatea, euren ingurune hurbilenean, ziurrenik, euskara ez baita izango hizkuntza nagusia.

7. grafikoa

Iturria: Euskararen Adierazle Sistema

LAN-ALORREAN EUSKARA TXERTATZEKO BALIABIDEAK BADITUGU

Ibilbide luzea egin du euskarak tresna, erreminta eta baliabideei dagokienez. Euskararen estandarizazioak asko lagundu du alor sozioekonomikoan euskararen presentzia eta erabilera handitzeko baliabide batzuk garatzeko orduan; eta, gainera, plangintzaren alorrean ere sektorean lan egiten dugun eragileok ikerketa eta esperimentazioa bultzatu dugu:

- Corpus gero eta zabalagoa dugu, hobe: era guztietako hiztegiak sortu ditugu, orokorrak eta terminologikoak, arlo ugariatukoak (kirola, trengintza, zuzenbidea, zientzia...). Horiekin batera, itzulpenen kopurua asko hazi da, gero eta testu gehiago zabaltzen baitira hizkuntza bitan, eta, alor horretan itzulpenak errazteko baliabideak eta tresnak ere ugari dira, tartean, itzulpen-memoriak. Eta Interneten zabalkundeari esker, euskarazko baliabideak eskaintzen dituzten webguneak eta aplikazio informatikoak gero eta ugaria goak dira.
- Profesional prestatuak ditugu euskal gizartean erakunde eta enpresetako planifikazioak bideratzeko, euskararen biziberritzean modu eta metodologia berriak topatzeko, itzulpenak egiteko, euskara-eskolak emateko. Adituak eta arituak.
- Lan-eremuan euskararen presentzia eta erabilera handitzeko metodologiak asko izan dira Administrazioako lehenengo plangintzaldia 1989an eta lehen

euskara-plan egituratua 90eko hamarkadaren hasieran onartu zirenetik: komunikazio-zirkuluak, hobetze-taldeak, berariazko lantaldeak, mintzataldeak, Aldahitz, Eusle, Ulerrizketa... Enpresa mundutik ere edan dute plangintza hauek, eta ahalegin handiak egin dira sasoi bakoitzeko kudeaketa-ereduetan euskara txertatzeko.

- Hizkuntza-teknologiak ere izugarri garatu dira eta oraindik garatzen ari dira, euskararen erabileraren lagun lan-eremuan: web-aplikazioetako hiztegiak, itzulpen automatikoa, ahotsaren sintesia, zuzentzaile ortografikoak, bilatzaile semantiko eleanitzak, etab.

Luze eta zabal hitz egin daiteke horiez guztiez, alor bakoitzerako euskalgintzako eragileak, elkarreak eta enpresak egiten ari diren lana eta ahalegina alor berrietan ikertzeko eta ezagutzan sakontzeko. Baina garrantzitsua eta interesgarria izanagatik beste baterako utziko dugu hizkuntzaren industriaren sektorearen pisu ekonomikoa eta euskal gizarteari ematen dio balio erantsia.

EUSKARA LAN-ALORREAN: EGIN BEHARREKO APUSTUA

Aurreko guztiak esanda, dudarik ez dugu tresna eta baliabide ugari eta onak ditugula, baita baldintza egokiak ere (hizkuntza-gaitasuna, lege-babesa, gizartearen aldeko babesa...) lan-eremuan euskarari lekua egiteko; baina erabileran aurrera egiteko, tresna, baliabide eta datu horiez guztiez gain, lan-munduan ere euskarak hizkuntza-politika argia eta sendoa behar du, eta bereziki kontuan hartu hiztun-komunitatea. Izan ere, hizkuntza-politikek batez ere hiztunengan eta askatasun eta hizkuntza-eskubide indibidualetan jartzen dute fokua; baina hizkuntza-komunitateek badituzte funtzionatzeko beste arau batzuk (horietako batzuk esplizitatu gabeak), aintzat hartzekoak, eta ikuspegi zabalagoarekin begiratu behar zaio, gertukoaren gainetik orokorrago. Horrela, ikusiko dugu hizkuntzek nagusi izateko espazio edo funtzioak (gune hegemonikoak edo arnagune funtzionalak) behar dituztela, hizkuntza natural eta behartu gabe erabiltzeko, eta euskarak lanean ere nagusi izan behar duela; labur eta argi esanda: euskara lan-hizkuntza izatea. Beste arlo batzuetan (adibidez, hezkuntzan) egindako lanari esker, gaur egun laneratzen diren gazte gehienak gai dira euskaraz lan egiteko, euskaraz prestatu direlako. Baina laneratzean, sarritan euskaraz funtzionatzen ez duen inguruarekin egiten dute topo, eta egunerokoak irentsi egiten ditu. Erronka handia da, baina gizarte gisa, aukera honi eutsi egin behar diogu, hauxe baita egokiera.

Batetik, euskaldun gehienak euskararen ingurune hegemonikoetatik kanpo bizi dira, euskara nagusi ez den guneetan, eta, horretaz gain, datuek erakusten

digute euskara lehen hizkuntza ez duten gero eta euskaldun gehiago dagoela. Horiek horrela, lan-eremua izan daiteke askorentzat euskara erabiltzeko gune bakarrenetarikoa. Gainera, espazio formala izanik, sistematizatzeko eta urratsak egiteko ingurune aproposa da. Horretaz gain, euskara hobetzeko, erraztasunez hitz egiteko eta trebatzeko bidea ere izan daiteke euskaldun horientzat.

Bestetik, Euskal Herriko gero eta ikasle gehiagok ikasten du euskaraz uni-bertsitatez kanpoko hezkuntza. EAEn esaterako, hamar ikasletik zazpik euskaraz ikasten du. Hortaz, laneratzen direnean, ikasitako hizkuntzan jarraitzea izango litzateke logikoena. Hezkuntza-sistema euskalduntzeko egiten ari garen ahaleginak segida izan behar du, erantzukizunez jokatu beharra dugu gizarte gisa. Izan ere, eskolaren bidez jendartea euskaraz gaitzea lortu dugu, baina ez da lortu euskaraz bizitzeko bidea egitea. Hortaz, euskarak lan-alorrean zortzi orduko presentzia izango balu, hortik kanpoko eremuetan ere euskaraz erosoago eta sarriago jarduteko aukera eta ohitura errazago zabalduko litzateke.

Bestalde, eta euskalduntzean egin den ahaleginean, herri-administrazioa ere aipatu behar dugu: herri-langile asko eta asko dira euskara ikasten ari direnak, alfabetatzerako pausoa eman dutenak, euskaraz lan egiteko gaitu direnak. Baliabide publiko asko inbertitu dira langileak euskalduntzen, eta langileek eurek ere esfortzu handia egiten dute. Horrela, bada, administrazioak eredu izan behar du, eta, lan-hizkuntza euskara izateko erabakia hartu eta gauzatu; tresnak eta baliabideak eskura daude, erabakia besterik ez da falta.

Hortaz, bada, lan-eremuan euskarak dagokion lekua izan dezan, hainbat eginbehar edo erronka ditugu:

- Gaian inplikaturako eragileen akordioa eta lidergoa lan-eremuan euskararak lekua izan dezan. Akordio soziopolitiko behar dugu, bere garaian hezkuntza-sistemarekin egin zenaren modukoa; eta erabakiarekin aurrera egiteko ezinbestekoa izango da lidergo argia izatea. Izan ere, zer esaten den bezain garrantzitsua izango da nork esaten duen. Alor sozioekonomikoan lider direnek gaiari lehentasuna eman eta plangintzetan eta politketan zeharlerrotasunez txertatu beharko dute gaia (SPRIk industriarako ezartzen dituen gida-lerroetan, Administrazioak kontratazioetan, enpresariak euren diskurtsoetan, herri-erakundeek barruko politketan, etab.); era berean, euskalgintzako eragileek eskuetan dituzten tresna eta metodologiak gartzten eta gizartearen aldeko diskurtsoa zabaltzen jarraitu beharko du.
- Diskurtsoarekin eta aukerarekin asmatu beharra dago. Lan-arloa izan daiteke euskaltegirik eraginkorrena, euskara praktikatzeko eta erabiltzeko gunea. Bakoitzaren lekutik eta ezagutzatik helburu mailakatuak eta doituak ezarriz gero, aurrerapausoak eman daitezke. Lan-eremuan euskara erabiltzea aukera bat bezala ikusi behar dugu, inola ere ez mehatxua. Lantokia

ardatz hartuko duten hizkuntzak ikasteko modu berriak jorratu beharko dira.

- Enpresetan, beste hizkuntzekin batera lekua egitea euskarari. Hainbat euskal enpresa nazioartean dabilta lanean, beste hainbat hizkuntza kudeatzen dituzte egunero; bezeroak zer hizkuntza, egokitu egin behar dira. Zerbitzu-enpresek erabiltzaile eta bezeroengana hurbiltzeko aukera bikaina dute (eta lege-betekizun ere bai 123/20018 Dekretuaren arabera, kontsumitzaile eta erabiltzaileen hizkuntza-eskubideak arautzen dituen). Eta industria-enpresek bezeroak, hornitzaileak eta langileen gogobetetzea asetzeko aukera dute, baita nazioarteko merkatuetan ere, euskararen markak eman dezakeen balio erantsia adierazteko, gizarte erantzukizunaren bidetik.

Gaur egun, esku artean ditugun datuen arabera, esan genezake 50 langiletik gorako enpresen % 10 inguruk duela edo izan duela noizbait euskara-plan egituratua (EAEko datua da, bertan baitaude plan gehienak); enpresa horiek, 50 langiletik gorakoek, hartzen dute EAEko enpleguren erdia. Establezimendu txikiagoak oso atomizatuta daude, eta, asko txikizkako merkataritzakoak dira, eta, batzuk, behintzat, udalerrietako plangintza sektorialetan izaten dute lekua. Hala ere, oraindik bide luzea dago egiteko eta sustapen-eta komunikazio-lanak lehentasuna izan beharko du establezimendu gehiagotara heldu nahi badugu. Azken finean, euskara-planaren helburu nagusia da euskara erakunde eta enpresaren ohiko funtzionamenduan txertatzea. Baina aldaketak ez dira berez gertatzen, eta erakunde eta enpresek erabaki beharra daukate zer leku egingo dioten euskarari, eta helburu horiek lortzeko baliabideak jarri beharko dituzte.

- Euskarari berezko balioa aitortzeko, kontuan hartu beharko dira, orain arte leku gutxi izan duen alorretan: SPRIren eta herri-erakundeek enpresei ematen dizkieten diru-laguntzetan, kalitate-sistemetan, langileen kontratazioetan eta ebaluazioetan... Emakume eta gizonen berdintasunerako planek egin duten bideari jarraitzea eta berdintasun-politiketan hartu diren neurriak eta ibilbidea ere lagungarri eta erudugarri izan daitezke.
- Dударik ez dugu legearen babesa ezinbestekoa izango dela: batetik, gaur egun dagoen legeria betetzeko eta betearazteko bideetan sendotu egin behar da. Erabiltzaile eta kontsumitzaileen hizkuntza-eskubideak arautzen dituen dekretuaren eraginpean dauden establezimenduen % 22k baino ez du betetzen bertan ezarritakoa, 2015ean egindako azterlan baten arabera. Bestalde, erakunde publikoek hizkuntzarekin lotutako klausula sozialak sartzeko aukera dute egiten dituzten kontratazioetan. Eremu horretan ere ibilbide luzea dago egiteko.

Hausnarketa eta datu horien argitan, euskarak badu modua lan-eremuan lekua egiteko. Euskara batuaren 50. urteurrenean, iraganera begiratzen badugu, argi dugu egindako lanak, jarritako gogoak, egindako apustuak emaitza ona izan duela. Ikuspegi estrategikoarekin jokatu zuten euskararen alde; polemikak polemika aldeko jarrera nagusitu zen. Bada sasoia berriro ikuspegi estrategikoarekin jokatu eta euskarak lan-eremuan presentzia izan dezan herri-akordio bat lortzeko. Aukerak hor daude, eta gure aldekoak dira. Balia ditzagun, bada.

**Administrazioan eta oinarritzko zerbitzuetan / Administración
y servicios esenciales / Administration et services essentiels /
Administration and essential services**

EUSKARA BATUAREN ETORKIZUNeko ERRONKAK ADMINISTRAZIOAN. NAFARROAN ZER?

ANDER IRIZAR APAOLAZA
Euskarabideko Hizkuntza Baliabideen Zerbitzuko zuzendaria

1. EUSKARA BATUA: BALORATU BEHARREKO ZERBAIT; BULTZATU BEHARREKO ZERBAIT

Jakina da zer garrantzitsua den hizkuntza baten estandarizazioa, eta jakina da zer garrantzitsua izan den euskararentzat. Hala ere, badirudi badela zalantzarik duenik; Nafarroan bederen, bai. Aste honetan bertan, urriaren 1ean, euskara batuari buruzko adierazpen bat onetsi da Nafarroako Parlamentuan (Nafarroako Parlamentua 2018). Adierazpenak hiru puntu zituen, eta bakar bat ere ez zen aho batez onetsi. Bigarren puntuak, adibidez, bi parlamentu-talderen kontrako botoak izan zituen, eta beste baten abstentzioa; puntu horrek, beraz, Parlamentuko ordezkartzaren erdia baino gehixegoko babesa bakarrik izan zuen. Hona adierazpena osorik:

- «Nafarroako Parlamentuak aintzat hartzen du euskara batuak euskararen historian eta normalizazioan izan duen garrantzia; izan ere, ezinbesteko tresna izan da euskara bizitza sozialaren esparru asko eta askotara hedatzeko.
- Nafarroako Parlamentuak aintzat hartzen ditu eta azpimarratu egin nahi ditu euskara batuak euskararen etorkizunean eta garapenean izan behar duen garrantzia eta zeregina, eta berretsi egiten du batuaren erabilerak zer-nolako balioa duen gizartearen esparru orotarako, hainbestekoa non ezinbestekoa bilakatu baita hizkuntzaren normalizazio prozesurako.

- Nafarroako Parlamentuak aintzat hartzen ditu eta eskertu egin nahi ditu Euskaltzaindiak egindako bidea eta lan akademiko eta historikoa; eta une honetan preseski eskerrak eman nahi dizkio euskararen batasunari begira egindako lanagatik eta ekarpenagatik».

Tarteka ere agertzen dira Nafarroako prentsa idatzian batuaren aurkako diskurtso desitxuratzailleak; izan da berriki ere adibideren bat. Funtsean, euskararen beraren kontrato diskurtsoak dira, nahiz eta euskalkien aldeko diskurtsoarekin moztortzen diren. Bide batez esanda, euskararik batere ez dakitenek idatziak izaten dira.

Beraz, uste dut Nafarroan, badaezpada, ez zaigula ahaztu behar euskara batua baloratzea eta defendatzea; azken batean, euskara bera baloratzea eta defendatzea delako.

2. HASIERAKO GALDERA BAT: ZERTAZ ARI GARA EUSKARA BATUAZ ARI GARENEAN?

Neurri batean, denok dakigu zertaz ari garen euskara batuaz ari garenean; baina, aldi berean, ez dakit euskara batuarekiko zenbait ikuspegi eta jokabide behar bezain orokorrak diren euskaldunon artean. Ez dakit, oro har, hiztunek argi daukagun euskara batuaren mugak zenbateraino izan daitezkeen zabalak, bereziki lexikoan eta tokian tokiko esateko moduak batura ekartzerakoan, eta, bestalde, iruditzen zait paradoxikoki laxoegi, zorrotzasun gutxiegi jokatzeko delako askotan funtsezkoak diren alderdietan, alderdi morfosintaktikoetan esate baterako, zeinak funtsezkoak baitira. Izan ere, uste dut euskarari dagokionez oso barneratuak ditugula euskaldunok, arrazoi asko direla medio, zenbait ideia oker, zenbait uste erdi ustel, zenbait mamu, eta zenbait inertzia gaizto. Beraz, iruditzen zait hor badugula erronka bat euskara batuari dagokionez: argi izatea zer den euskara batua, eta, zehazkiago, zertan aplikatzen ahal den zabaltasuna eta zertan aplikatu behar den zurruntasuna.

3. EUSKARA BATUA ZER DEN ETA ZER EZ DEN ARGI BADAGO, ZER FALTA DA ORDUAN?

Esango nuke maila teorikoan, behintzat, argi samar dagoela zertan izan daitekeen malgua euskara batua eta zertan zurruna. Eta praktikan ere iruditzen zait beharrezko direnak prest ditugula malgutasun eta zurruntasun horiek aplikatzeko: ibilbide bat egin dugu araugintzan, hiztegegintzan, testugintzan; hainbeste dira gaur egun eskura ditugun baliabideak (kontsultabideak eta bestelakoak). Baina ereduaren gaineko arauak, irizpideak eta praktika egokien gaineko gi-

dalerroak argi izan beharko lituzke ez bakarrik hitzunen piramidearen goiko erpinean, goiko puntan dagoen multzo erlatiboki txiki batek, baizik eta hitzunen piramide osoak edo ia osoak. Beraz, benetako erronka agian da estatusaren arlokoa: ikuspegi hori zabaltzea, hedatzea; pedagogia egitea, eta argi samar izatea guztiok euskara batua zertan izan daitekeen malgu eta zertan ez. Eta ikuspegi hori eguneroko erabilera orokorrera eramatea.

Erronka jenerala da aipagai dudana, eta, alde horretatik, pentsatu beharko dugu administrazioen erronka ere badela eredu hori bereganatzea eta hedatzea, eta Nafarroako administrazioen erronka ere bai beraz, norik bere neurrian eta esparruan. Horrenbestez, tokian tokiko administrazioek, udalek bereziki, beren herritarren hizkeraren hurbileko batua erabili beharko luketela iruditzen zait. Itzulpengintzan esan ohi den moduan, ahal bezain hurbil eta behar bezain urrun (beren hizkeretatik ahal bezain hurbil eta hizkera horietatik arauak behartu bezain urrun), batu bertakotu bat, inoiz erabili den terminologia erabiliz; Foru Komunitateko Administrazioak, aldiz, hartzaile guztiak hartu beharko lituzke kontuan, eta esango nuke oro har hala egiten duela (Nafarroako Aldizkari Ofizialean, adibidez). Betiere, jabetu beharko dugu Nafarroako hizkeren koloreak erabiltzeak ez dakarrela —eta ez duela zertan ekarri— batutik ateratzea.

4. KANTITATEAREN ERRONKA

Euskara eredu zuzen eta egokia orokortzeaz ari garela, gauza batez izan behar dugu kontziente: kalitatearekin batera, kantitatea ere inportantea da. Alegia, orain arte alderdi kualitatiboak aipatu ditut, ereduaren inguruak, baina jabetu behar dugu hitzak, hizkerak, ereduak... errepikapenaren poderioz geureganatzen ditugula, behin eta berriz entzunda, ikusita, irakurrita. Esango nuke, hori ere pisuzko arrazoia dela Nafarroako administrazioek, bereziki Nafarroako Foru Komunitateko Administrazioak, euskararen presentzia ahal duen guztia areagotzeko, herritarrei begirako jardunean bereziki. Eredu batu natural hori sozializatzeke, Irene Arraratsek inoiz erabilitako irudi bat baliatuz, erresonantzia kutxa bat behar da (*Jakin* aldizkaria, 2018ko maiatzaren 8a), oihartzuna emango diona ereduari, ozenago entzunaraziko duena, hala, errepikapenaren errepikapenez, natural geureganatzen joan gaitezten. Eta horretarako, eredia fintzearekin batera (zuzentasunari eta koloreen aldetiko egokitasunari dagokionez), Administrazioaren erronkak beharko du eredu zuzen eta aldi berean egoki horri erresonantzia kutxa ahalik eta handiena jartzea, alegia euskararen presentzia ahalik eta gehiena indartzea, eredu hori errotu dadin.

5. AMAIERA. NON IKASI BEHAR DA EREDU ZUZENA ETA EGOKIA ZER DEN? NON IKASI BEHAR DA EREDU ZUZENA ERABILTZEN?

Esan dugu gorago argi samar dagoela, maila teorikoan behintzat, zertan izan daitekeen malgua euskara batua eta zertan zurruna, eta adierazi dugu benetako erronka beharbada ikuspegi hori zabaltzean datzala. Horri dagokionez, nork bere arloan egin beharko ditu ahaleginak ikuspegi hori bereganatzeko eta, hala, kasuan kasuko eredia zabaltzeko. Ahalegin horiek, hein batean, prestakuntzarekin dute zerikusia. Eta prestakuntza aipatuta, eta oinarritzkoak diren kontuak ditugunez hizpide, ezin eskola ahaztu. Egia da gauza asko eskatzen dizkiogula hezkuntza sistemari, baina nahiko argia dirudi inon berezko lekurik badu hizkuntza estandarren inguruko prestakuntzak —teorikoak eta praktikoak— eskolan duela, horrek dakarren guztiarekin.

6. BIBLIOGRAFIA

- ALKAIZA, S. (2018ko otsailaren 16a). Plastikozko euskaldunok. *Nafarroako hitza*, <<http://nafarroa.hitza.eus/2018/02/16/iritzia-plastikozko-euskaldunok>>.
- AMURIZA, X. (2018ko urriaren 6a). «Kontrakultura», *Berria*, 29. or., <<https://www.berria.eus/paperekoa/1907/029/002/2018-10-06/kontrakultura.htm>>.
- ARRARATS LIZEAGA, I. (2018ko irailaren 15a). «Mailu bat iltzera», *Berria*, 24. or., <https://www.berria.eus/paperekoa/1943/024/002/2018-09-15/mailu_bat_iltzera.htm>.
- CONFERENCIAS Y TRABAJOS DIVERSOS (2013ko maiatzaren 25a). Xabier Amuriza-Euskara batua zertarako nahi dugu?-Hizkune, <<https://www.youtube.com/watch?v=8Un2TEkgYFA>>.
- DEL BURGO, J. I. (2018ko abuztuaren 30a). «El invento del batua». *Diario de Navarra*, 14. or., <<https://twitter.com/josebaasiron/status/1035829326086905856>>.
- EUSKO JAURLARITZA, NAFARROAKO GOBERNUA ETA EUSKARAREN ERAKUNDE PUBLIKOA, 2016. VI. *Inkesta Soziolinguistikoa*.
- GOIKOETXEA, G. (2018ko irailaren 30a). «Harria lantzen», *Berria*, 6-9 or., <https://www.berria.eus/paperekoa/1911/006/001/2018-09-30/harria_lantzen.htm>.
- JAKIN ALDIZKARIA. (2018ko maiatzaren 8a). «Euskara batua», Irene Arrarats, <<https://www.youtube.com/watch?v=Ysip4trFk-E>>.
- JANÍN, I. (2018ko azaroaren 19a). «El batúa y Antonio Nebrija». *Diario de Navarra*, 14. or., <<http://www.tolerancia.org/sociedad-bilingue-instituciones-bilingues-el-bata-y-antonio-de-nebrija/20698/>>.
- LEONÉ, S. (2013ko apirilaren 9a). «Estua», *Berria*, 40. or., <<https://www.berria.eus/paperekoa/040/002/2013-04-09/estua.htm>>.
- (2014ko abenduaren 10a). «Titipuntak pentsagai onak dira», (berriz ere euskara batua eta euskalkien arteko fucking afera horretaz). In Zuzeu, <<https://zuzeu.eus/euskal-herria/euskara-batua/>>.

- (2017ko urtarrilaren 25a). «Maite ditut, maite, gure euskalkiak, batua estaltzen didatenean», in *Zuzeu*, <<https://zuzeu.eus/euskara/maite-ditut-maite-gure-euskalkiak-batua-estaltzen-didatenean/>>.
- NAFARROAKO PARLAMENTUA, 2018. «Parlamentuak adierazpen instituzional bat onetsi du, zeinaren bidez aintzat hartzen baitu euskara batuak euskararen historian eta normalizazioan izan duen garrantzia». Webgunea: <www.parlamentodenavarra.es>, <<https://www.parlamentodenavarra.es/eu/komunikazio/parlamentuak-adierazpen-instituzional-bat-onetsi-du-zeinaren-bidez-aintzat-hartzen-baitu>>.
- PALACIOS ZUASTI, J. I. (2018ko irailaren 13a). «El batúa es un “kuento político”», *Diario de Navarra*, 21. or., <<https://www.diariodenavarra.es/participacion/cartasaldirector/contenidos/el-batua-un-kuento-politico-4075-109.html>>.
- ZABALA, J. L. (2013ko apirilaren 28a). «Batutik ihesi», in 31 eskutik, <<https://31eskutik.com/2013/04/28/batutik-ihesi/>>.
- (2014ko irailaren 26a). «Hikako jarduna eta batua», in 31 eskutik, <<https://31eskutik.com/2014/09/26/hikako-jarduna-eta-batua/>>.
- (2016ko urtarrilaren 4a). «Alfabetatzen», in 31 eskutik, <<https://31eskutik.com/2016/01/04/alfabetatzen/>>.
- (2018ko urriaren 13a). «Batua plastikozkoa da», *Berria*, 19. or., <https://www.berria.eus/paperekoa/1943/019/002/2018-10-13/batua_plastikozkoa_da.htm>.

DUGUtik GARArA

MANU ARRASATE

IVAPeko Itzultzaile Zerbitzu Ofizialeko arduraduna

Euskaltzaindia sortu zenetik mendea bete dela-eta, biltzarra egin zen Arantzazun 2018ko urrian, eta han parte hartzeko aukera eman zidaten bai Biltzarraren antolatzaileek bai IVAPeko arduradunek ere, Itzultzaile Zerbitzu Ofizialeko arduradun naizen aldetik. Mila esker batzuo! eta besteo!

Zazpi urteko mutil koxkorra nintzen Euskaltzaindiak euskara batuaren proiektua abian jarri zuenean, 1968an, eta, geroago, handik urteko batzuetara, Derioko Seminarioan ikasle nintzela, ohorea izan zen niretzat euskara batuaren lehen urratsen berri zuzena izatea Mikel Zarate irakaslearen ahotik. Nire lan-bizitza osoa euskarari lotuta emanda, eta azken 20 urteotan Itzultzaile Zerbitzu Ofizialean zuzentzaile eta zerbitziburu izan ondoren, biltzar honetan parte hartzeko aukera izatea ere ohore handia da niretzat, eta ahaleginduko naiz hurrengo orrietan labur azaltzen nola ikusten dudan itzulpengintzaren egungo egoera eta etorkizun hurbilekoa. Hasteko, itzultzailearen bizimoduan egunero gertatzen diren pasadizo batzuk aipatuko ditut, abiaburu.

Itzulpengintzaren arrisku isilak: nonbaitetik hastearren, itzultzaile guztioi (edo gehienoi, behintzat) egunero gertatzen zaizkigun bizipenak aipatuko ditut. Eguneroko detaile eta txikikeriak dira, baina, agian, itxuraz diruditena baino sakonagoak eta inportanteagoak, barru-barruko sustraiak erakusten dituztelako. Sintomarik erakusten ez duen gaixotasuna arriskutsua izaten da; gaixo gaudela jakin orduko, jada gaitzak barrutik heldu digu.

Izenak ez dakar beti izana: esaterako, jardunaldi interesgarri baten programa ekarri digute itzultzera. Jardunaldi osoa gaztelaniaz izango da, eta bezeroak,

nola ez ba, nahi du egitaraua dotore aurkeztu, eta euskal ukitu bat eman. Eta guk ordubeteetan gaztelaniazko jardunaldia euskara bihurtuko dugu, nola Jesuskristok ura ardo. Profesional eta aditu askok urteetan bereganatutako jakintza eta hilabeteetan prestatutako lana, itzultzaile bakar batek di-da batean eginda. Programetan, erraz asko aurkezten dizkigute euskarazko izenburuetan adierazita hitzaldiak, antzerkiak, liburuak..., nahiz eta gaztelaniaz izan. Inork ez lioke lagun bati zelofanetan bildutako kaxa bat oparituko... hutsik, ezta?

Teilatutik hasita, puzzleak osatzen: beste gertakizun txiki bat, ohikoa. Informatika-arloan, erabiltzailearentzako eskuliburua dakarte gaztelaniaz, euskarazteko. Baina aplikazioa, barruan azaldu nahi duten hori, ez dago oraindik euskaraz sortuta. Nola azaldu oraindik existitzen ez den zerbait? Nola asmatu agian inoiz itzuliko den aplikazio hori, nola aurrez ikusi zelan itzuliko duten etorkizunean? Gero, agian, etorriko dira aplikazioaren zati solteak itzultzera, jakin gabe oso ondo pieza bakoitza non den, eta zertarako den. Ez, hau ez da informatikan bakarrik gertatzen; bezeroak zatika bidaltzen ditu askotan lanak, egin ahala, loturarik gabe, puzzle bateko pieza solteak balira bezala.

Arbolarik gabeko fruituak... azterketak itzuli behar direnean, behin baino gehiagotan, ez dago fruituari eutsiko dion arbolarik. Prozesu luze baten azken emaitza da azterketa. Aztergaia ezaguna bada, izango da bibliografia, irakasleak, ikasleak, dokumentazioa, bideoak... baina askotan tokatzen zaigu, aditu izan gabe, aitzindari izan behar izatea, ezagutzen ez ditugun oihanetan. Apalak izanda, aitortu behar dugu itzultzailea ezin dela gai guztietan aditu izan. Baina arlo jakin bateko azterketa bat euskaraz sortzeko gai den irakaslerik ez badago, nondik sortuko da, ba, euskaraz horretaz dakien ikaslerik?

Gaztelaniaz dihardugula, ez gara euskararen inguruko arazoez gogoratzen; legea, programa, txostena edo dena delakoa gaztelaniaz lantzen ari garela, gaztelania bera ere ari gara lantzen. Planteamendua gaztelaniaz bada, bilerak gaztelaniaz, hausnarketak gaztelaniaz... oso litekeena da euskarari dagozkion problemak, arazoak, erronkak, hobetu beharrekoak... ez inoiz azaleratzea, ez agertzea. Bileretan esaten den guztia hitzez hitz itzultzen bada, egokitzapenik gabe, ezer gehitu edo moldatu gabe (horrela izaten da ia beti), erdal ikuspegia eta pentsamoldea ekarriko ditugu konturatu gabe euskarara. Erdaraz arazorik ez; beraz, euskaraz ere... arazorik ez!

Epe estua: xehetasun hutsa baino askoz ere sakonagoa eta zabalagoa da honako hau! Itzulpengintzaren egungo etsairik handiena: denbora! Hobeto esanda: itzulpena egokiro egiteko denbora falta. Horixe da gaitzik handiena. Itzultzaile gutxi batzuk izan litezke salbuespen, baina, bestela, administrazioan oro har eta, are gehiago, enpresetan, erlojuaren kontra beti. Eta horren atzean jarduteko modu bat dago. Bakoitzak «bere lana» egiten du, hizkuntza batean —kasualitatez, gehienetan gaztelaniaz—, eta azkenean gogoratzen gara (edo

gogorarazten digute) beste hizkuntza bat ere badagoela munduan; euskara, alegia.

Kalitatean, eragin: denbora eskas horrek ez du uzten kalitatea zaintzen. Ez da ongi betetzen itzulpen-prozesua. Itzulpen industrialak darabilgu, eta denborak du lehentasuna... Ez dago bereizketarik. Dena usain berekoa. Sukalde bereko olio-usaina darie itzulpen guztiei. Nabardurak, xehetasunak, erregistroak... ez ditugu ondo bereizten..., artisautza-lana galdu da gure itzulpengintzan. Zein da itzulpen egokiaren prozedura osoa? Denbora nahikoa izanda, eta denbora horri dagokion dirua ordainduta (enpresez ari naiz), itzuli beharreko testuaren aurrekariak eta testuingurua aztertu behar dira; gaiari lotutako bibliografia eta informazioa ekar dezaketen beste dokumentu batzuk ere irakurri behar dira; terminologia eskuratu, aztertu eta glosarioak prestatu; itzulpen-proiektua egin behar da, itzulpen-memoriak erabilia; euskal administrazioan IDABA datu-basean kontsultatu; testuaren hartzailea eta helburua hartu behar dira kontuan; egileekin harremanetan jarri, zalantzak argitu.

Itzulpondioa: azken batean, itzulpenaren kontzeptu zerutiarra zer ote den eta nola demontre neurtzen den... jende gutxik daki. Ume batek lau tona patata nahi ditu sartu txapel barruan. Exekutiboak ordu-erdian nahi du iritsi autoz Gasteiztik Parisera... Jauregi ederra erosiko du han 8 euroan... Horrelako fantasiak gertatzen dira egunero gure lanbidean, benetan baina. Zein da itzulpengintzaren neurria? Hitz-kopurua orduko... Itzulpondioa? Zenbat tona itzulpondio itzul daitezke gauetik goizera?

Egoera orokorra, kalitatearen etsai, egoera baten erakusgai: haurdunaldia-
ren ondoren umea jaio da, eta jaiotza eta erregistroaren arteko denbora, horixe da euskarazko anai-arreba bikia sortzeko denbora. Hau da, ia inork ere ez du hasieratik pentsatzen bi hizkuntzetan egin behar duela testua. Inor gutxik programatzen du lana, hizkuntza bakoitzari bere denbora emanda. Eta, are gehiago, jende gutxik pentsatzen du agian norberak sortu dezakeela testua euskaraz... eta gero gaztelaniara itzultzera bidali. Bi bertsioak egitea... ulertzen dut lan bikoi-tza dela, baina Administrazioan itzultzera edo berrikustera bidaltzen diren testu gehientsuenak, hirutik bi, orri bat edo bi orrikoak dira. Hau da, gehienak 0 eta 500 hitz bitartekoak dira. Beraz, itxuraz behintzat, posible da lan-tamaina horretan ele bitan jardutea.

Hizkuntza-berdintasuna hasi da erabiltzen kontzeptu modura Euskal Herriko zenbait administrazioetan. Egia da gizartearen kide guztiengan eragin behar dela kontzientzia linguistiko egokia, guztiok jakin dezagun nola jokatu behar den bizitzan egunero hartu behar izaten diren erabaki ustez txiki horietan. Horrela eraikitzen dira hizkuntzak, horrela eraisten dira... Euskarak eta erdarek gizarte bera konpartitu behar dute, eta elkarbizitza hori arlo guztietan gertatu behar litzateke. Generoaren tratamendua dugu eredu, eta gero eta argiago dago

jarrera eta jokamolde orokorrak aldatu behar ditugula, euskararen eta —mugaz honaindi— gaztelaniaren artean berdintasuna lor dadin. Lan handia da, eta helburu hori ez da berez beteko.

IZO-IZO. Itzultzaile Zerbitzu Ofizialaren zeregina da Eusko Jaurlaritzak eta hari atxikitako erakundeek eskatutako itzulpen-lanak egitea, euskaratik gaztelaniara edo gaztelaniatik euskarara. Zerbitzuaren osaera orokorra zein den erakustearren esango dut gaur egun 47 lagun garena zerbitzuan, zereginen arabera honela antolatuta: 3 arloburu, itzulpengintzan; 29 itzultzaile eta 4 zuzentzaile (33 horien artean, 3 interprete ere badira); terminologia-arloan, 3 teknikari eta arloburu bat; 5 administrari; informatikaria; zerbitziburua. IZOko kideen lana aurrera atera ahal izateko, hornitzaileak ere baditugu (5 enpresa). Lehiaketa bidez 11 lan-sorta esleitu genituen 2016an, 4 urterako, itzulpen arloak eta testuen ezaugarriak kontuan hartuta.

IZO-2012. Orain dugun antolamendu hau duela sei urte etorri zen, Jaurlaritzako sailetan zeuden itzultzaile guztiak IZOra ekarri, eta Jaurlaritzako itzulpen guztiak IZOan zentralizatu zirenean. Zentralizazio horrek eragin onak izan zituen: lehenik eta behin, itzultzaileen arteko kohesioa handiagoa ekarri du, itzulpen-irizpideetan, terminologian, lan-baliabideetan eta prozeduretan. Bigarrenik, Jaurlaritzako itzulpen-eskaerak ikuspegi orokor eta zabal batez aztertu eta kudeatu daitezke. Hirugarrenik, kontratuak eta hornitzaileen lana hobeto koordinatu da. Baina txanponak ifrentzua ere badu: sail bakoitzeko arloetan zegoen espezializazioa galdu zen neurri batean; itzulpen-zerbitzua erabiltzen duten bezeroekin zeukaten zuzeneko harremana ere inpersonalgia da gaur egun; eten egin zen itzultzaileak lehen normalkuntzako teknikariarekin zeukan elkarlana; eta itzultzaileek atzetan zeukaten polibalentzia galdu zen.

Itzulpen-eskabideen tipologia. Urtero milaka espediente kudeatzen denez, normala da era askotako testuak etortzea. Testuaren hiru ezaugarri hauek aipatuko ditut behin baino gehiagotan, testuaren nolakotasunak eragin zuzena baitauka lan-jardunean: itzultzerak ala berrikustera datorren, Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian argitaratzekoa den ala ez eta testuaren hitz kopurua. Lehen multzoan azpimarratu behar dira berrikustera datozen espedienteak, (ES+EU) espediente guztien laurdenak baitira (lau mila inguru). Ereduetan oinarritutakoak dira eta, gehientsuenak, Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarikoak. Bigarren multzo garrantzitsu bat osatzen dute orri bateko edo biko testuek (hau da, 0tik 500 hitz bitartekoak); itzultzerak zein berrikustera datozen espediente guztien bi heren dira. Hirugarren datu inportante bat: hitz-kopuruaren erdia hornitzaileen bitartez itzultzen da (12 bat milioi hitz).

Testuen tipologia: Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian argitaratzen den guztia pasatzen da IZOtik (aginduak, dekretuak, ebazpenak, ediktuak, iragarkiak...). BOEn argitaratzen diren lege-mailako xedapenak eta eguneroko

sumarioak itzultzen dira IZOn, 2011. urteaz geroztik. Euskal Autonomia Erki-degoko lege-aurreproiektuak ere itzultzen dira Legebiltzarrerara bidaltzeko, baita Gobernuak Legebiltzarrerara igorritako gainerako dokumentazioa eta txostenak ere. Horrez gain, hautaketa-prozesuetako azterketak itzultzeko agindua ere badu IZOk. Aipagarri dira, era berean, Hezkuntza Sailerako eta, batez ere, Lanbide Heziketarako itzultzen diren curriculumak, kurtsoak, programak... Informatikako aplikazioak ere itzultzen dira, eta arlo hori ere ondo aztertu beharrekoa da, euskarazko bertsioak egiteko orduan. Gainerako guztia bezeroak berak hala erabakita bidaltzen da itzultzera aplikazioaren bitartez: hitzaldiak, aurkezpenak, prentsa-oharrak, abisuak, esaldi solteak, aktak, programak, iragarkiak...

Lan-bolumena. Urtean 25.000.000 hitz itzultzen ditugu. EHUN MILA orriko lan-karga izaten da batez beste urtero. Espediente-kopuruari begiratuta, 15 mila espediente izaten dira urtean. Egokia da lan-karga hori? Nire iritziz, lana planifikatu ahal izateko, erabilgarri ditugun baliabideetan eta kalitatean oinarritu behar genuke, eta, horren arabera, lan-karga erdira-edo ekarri behar litzateke; zer itzuli behar den erabakitzeke orduan ere IZOk zeresan handiagoa izan behar luke. Aurrera begira, beraz, erabaki behar da ea merkatuko itzulpen-enpresen eredia hartu behar den (bezeroek eskatutakoaren arabera jardun, alegia) ala Administrazioako testugintzan aitzindari, sustatzaile, eta babesle izan behar duen. Bigarren aukera nagusituz gero, adierazleak ere moldatu behar lirateke, eta, ekoizpena gero eta handiagoa izan beharrean, gero eta txikiagoa behar luke, baina kalitateari eta koordinazio-lanari lehentasuna emanda.

Lan-tresnak. Eusko Jaurlaritzaren barneko aplikazio bat erabiltzen da itzulpen-eskabideak jaso eta kudeatzeko. Datorren urterako, 2019rako, aurrekoaren bertsio hobetua jarriko da martxan: ITZULNET. Horrez gainera, itzulpengintzan egun funtsezkoak diren tresnak erabiltzen ditugu gure eguneroko lanean; urte askoan bi hizkuntzetan parez pare bildu ditugun segmentuez itzulpen-memoriak osatu ditugu, eta terminologia ere glosarioetan antolatu. Ordenagailuz Lagundutako Itzulpen-tresnak erabilita, informazio hori dena kudeatzen da itzuli beharreko testu berrira jakintza metatua ekartzeko; beraz, zerbait lehendik itzulita badago, edo antzeko zerbait badago, ekarri egiten dizute tresnek. IDABA datu-basean ere gordetzen dira testu-pareak, bai Administrazioako langileek erabilgarri izan dezaten euskarazko testua sortzerakoan, bai IZOk langileek ere kontsultagai izan dezaten. Itzulpen-memorien banku publikoa plazaratzeko proiektua ere bidean da, edozein herritarrek Administrazioan sortutako memoria horiek erabiltzeko modua izan dezan; baina, egia da, proiektuaren emaitza atzeratzen ari da, batez ere, datu pertsonalak tratatzeko orduan sortzen den arazoa dela-eta. Itzulpen automatikoan ere urrats handiak egin dira euskaraz ere tresnari sare neuronalak erantsita. Gaur egun itzulpen-memoretatik eta testu-pareetatik xurgatzen du tresnak informazioa, eta berez antolatu eta prozesatzeko gaitasuna

ere ba omen du. Seguru aski, lagungarri izango da itzultzaileentzat lana errazteko, baina tentuz erabili beharreko tresna da, haren emaitza baloratu eta moldatu egin behar izaten delako. Tresna hau prestakuntza egokia ez duen jendearen esku uztea kaltegarria izan liteke, gure mundua testu desegokiz bete litekeelako, eta IZOk tresna horrek etengabe sor ditzakeen testuak zuzentzen xahutuko lukeelako indarra. IZOk ezin du gizartea ordeztu, eta itzultzaile automatikoak are gutxiago!

Gaztelaniaz, 0 €. Inoiz agertu da prentsan, edo galdetu dute Legebiltzarretik, ea zenbat gastatzen den itzulpengintzan. Aurrekontuetan ere jasota dago... Eta horrek ematen du zer pentsatua; euskaraz gastatzen da, eta gaztelaniaz ez da eurorik gastatzen! Hau da marka! Funtzionariook gure lana egiten dugunean, ordaindu beharreko dirua ez da aparteko gastutzat jotzen. Adibidez, legeaurreproiektua (edo beste edozein testu garrantzitsu) gaztelaniaz idazten hasten denetik, jende askok parte hartzen du: gaztelaniaz dagoen legedia aztertu; arlo horri buruzko dokumentzaioa irakurri; legelariak, adituak eta teknikariak ibiltzen dira hilabeteetan, gau eta egun, konturatu gabe, hizkuntza lantzen [...] Ze gauza ederra izango litzatekeen euskara ere, euskara batu-batua, horrela ehun-tzea, zorroztea, fintzea eta sendotzea, 0 euroren truke.

DUGUtik GARARA izenburua jarri nion hitzaldiari, eta dagoeneko jakingo duzue zertaz ari naizen. Itzultzaile Zerbitzu Ofiziala dugu, bai; itzultzaileak, hizkuntza-eskakizunak, euskara ikasteko eta itzultzeko diruak ditugu, hizkuntzabaliabideak, plangintzak ditugu... eta, jakina, baikortasuna eta ilusioa ere bai... Kanta ezagun batek zioen moduan... «Euskara guk dugu, gu gara euskaldunak... euskara guk dugu, gu gara eus-kal-du-naaak!!!» EUSKARA+DUGU = GARAEUSKARA DUNAK. Beti dago DUREN bat tartean. Edun aditza. Baina dugun hori, dirudienez, ez gara. Egia esanda, lehen horrela zen, besteak beste, euskaldunak EUSKARA baizik ez zuelako.... Baina, gaur egun, zehatzago hitz egiteko... esan behar genuke EUSKARA garela... EUSKARAZ ari garen bitartean! Euskaraz pentsatzen, lan egiten, hitz egiten, maitatzen eta gorrotatzen dugun bitartean... orduantxe gara euskara! Bestela, buruan, mingainean, boligrafoan eta teklan darabilguna izango gara, gaztelania, frantsesa, ingelesa... eta noizbait euskara ere bai! DUGUN hori GUZTIA erabili behar dugu, IZAN GAITEZEN!!! EUSKARA IZAN GAITEZEN... Erraz esaten da hori, eta badakit urratsik zailena dugula aurrean. Ez dago edabe majikorik, ez dago miraririk...

Itzuli behar dugu, bueltatu behar dugu... euskarara! Hizkuntza bat gurgandik kanpo dugunean, gure bizimoduaren osagai ez denean, eranskina da. Argi izan behar dugu euskara hizkuntza bat dela bere horretan. Ez du zertan inoren mendeko izan. Ez du zertan beti itzulpena izan. Ez da inoren mendeko! Ez da tramitea, ez da izapide astuna. Jende askok, egunero lanean, *euskara* esan beharrean, «*itzulpena*» esaten du. «Legea prest dago... eta itzulpena?!» Sorgin-

gurpil horretatik ateratzeko, lehenik eta behin, egoeraren jakitun izan behar dugu.

Hizkuntza-berdintasuna: batetik, kontzientzia orokorra behar dugu. Generoaren arloan gizartean lantzen ari den moduan, eta, ikuspegi berbera erabilia, ikasi behar dugu jarrera askorekin hizkuntzetako bat gutxiesten dugula (euskara, gehienetan). Lanean dihardugula (gaztelaniaz) ez da inor beste hizkuntzaz gogoratzen (euskaraz). Gogoratuta ere, agian, hobe isilik egotea, ez gauzak konplikatzearren. Seguru aski, genero-kontuetan erakusten zaigun bezala, testua aipatzerakoan, bertsioa zehaztu behar da. Bai, txostena eginda dago, baina zein bertsiotan? Ez dugu nahi bigarren mailako hizkuntzarik, ezta hizkuntzalorontzirik ere.

Funtzionarioak ahaldundu: eta generoan zabaldu diren lan-ildoak eredu hartuta, euskaraz idatzi behar dutenak ahaldundu behar dira. Administrazioan, neurri batean edo bestean, egiten da lana euskaraz, batez ere ahoz, hor nabaritzen baita aurrerapenik handiena. Baina, oraindik ere, batetik bestera dabiltzan testu gehienak, eta itzultzera datozen gehienak ere gaztelaniaz datoz. Beldurra kendu behar da. IDATZ jainkoari otoi egitean zurrumurrua entzuten da oraindik: «Ni ez naiz nor euskara idatziaren etxean sartzeko, baina itzultzailearen hitzak sendatuko nau». Dena den... eguzki-printzak ere ikusten dira. Esaterako, duela ez asko, lege-aurreproiektu osoa sortu zuten idazketa elebidunean, euskaraz eta gaztelaniaz, Osasun Saileko teknikariak eta adituek eurek, elkarlanean. Uda honetan, Ogasun Sailean IZOk bidalitako txosten garrantzitsu bat zuzendu eta hobetu zuten, eta han ziren, Normalkuntzako teknikariarekin batera, sailburuorde bat, aholkulari bat eta zuzendaria, hirurak ere euskaraz lanean, oso euskara-maila altua erakutsita.

BOST lan-ildo. Aurrera jarraitu behar dugu lanean, goxotasun linguistikotik atera, belaunaldi gazteei bide berriak erakutsi behar dizkiegu, ez dezaten normaltzat hartu hizkuntzen arteko desoreka. Eguneroko ohitura eta prozedura eze-gokiak errotik aldatzeko guztiok izan behar dugu partaide elkarlanean: IVAPen barnean IZOk itzultzaileok, Euskalduntzeko lankideak, idazlagunak (funtzionarioei euskarazko testugintzan laguntzeko kideak), Hizkuntza Politikarako Sailburuorde eta normalkuntzako teknikariak, Hezkuntzako euskara-zerbitzukoak, solaskideak, Jaurlaritzako langileak, oro har, eta arduradun eta agintariak ere bai. Bost lan-arlo daude, zirkulu kontzentrikoak, bost plano (ez dira urratsak, modu kronologikoan doazenak). Nolabait, dagoeneko hasita daude, neurri batean edo bestean. Baina, hizkuntza-berdintasuna lortzeko bide luze eta zail horretan, euskara lan-hizkuntza izan dadin, oraindik ere lan handia dugu etorkizunean:

1. Ikuspegi egokia gureganatu. IZOk Administrazioan bi zeregin ditu gaur egun: batetik, bezeroek eskatutakoa itzultzen du; hau da, Eusko Jaurlaritza-

ko funtzionarioek, aplikazio bat erabilia solaskideen bitartez, eguneroko jardunean eskatzen dutena itzuli, eta, bestetik, Eusko Jaurlaritzako eta hari atxikitako erakundeen hizkuntza-normalkuntzan (hizkuntza-berdintasunean) gidari, eredu eta lagun izan. Lehendabiziko ikuspegiak, gizarteari dagokion lana ordeztu du; bigarrenak, aldiz, haren lana osatu, lagundu, gidatu egiten du. Baina gaur egun, tamalez, batak bestea estaltzen du eguneroko zirimolan. Jaurlaritzako itzulpengintzako (euskarazko testugintzako!) gidaritza-lan hori indartu behar luke IZOk.

2. IZOren gaur egungo jardun-modua eta itzulpengintza-irizpideak hobetzeko hausnarketa egin behar da, eta bezeroen eskabideak zentzuz, eraginkortasunez eta baliabideen arabera berrantolatu:
 - a) Zer itzuli, zer ez? Adituek, itzultzaileok eta hizkuntza-teknikariok izan behar genuke zeresana horretan, HPSk eta IZOk emandako jarraibideen arabera (zer itzuli, zer ez, noiz eta nola).
 - b) Testuak garrantziaren arabera mailakatu (lege-aldetik, eragin soziala, hezkuntza, zabalkundea...). Lehentasunak ondo zehaztu baliabideak erabiltzeko orduan.
 - c) Lanerako epe egokiak, ahal dela, testuan sorreratik parte hartuta (idazketa elebiduna). Testuen bi bertsioak sortzeko denbora egokiro banatu behar da euskaraz eta erdaraz.
 - d) Itzulpen-prozedura osoa ondo zaindu, eta testu bakoitzari dagokion erregistroa eta berezitasuna zaindu: testuingurua, terminologia, proiektugintza...
 - e) Testugileekin harreman estuagoa izan, euskaraz eta erdaraz datozen testu elebidunetan zuzendutakoak jakinarazteko egileei, hurrengorako zuzendu ditzan, eta, testua gaztelania hutsean sortzen dutenei azaldu zer aukera dituzten lana euskaraz egin dezaten.
 - f) Kalitatea neurtzeko prozedurak bete.

3. Euskarazko testugintza gizarteari itzuli behar zaio (buelatu, alegia), eta laneko produkzioan arrunt eta ohiko bilakatu diren testuak funtzionarioen eskuetara pasatu behar dira pixkanaka.
 - a) Esan bezala, testu asko eta asko (IZOren produkzioaren bostena, bost milioi hitz urtean) berrikustera bidaltzen dira, euskaraz eta gaztelaniaz, gehienak Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkariakoak. Itzultzaileok tutore-lana egin dugu 35 urteotan, eta, seguru aski, iristear da ordua Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkariaren eguneroko ohiko martxa funtzionarioen esku egon dadin. IZOk tuto-

- retza-lana egiteari utzi beharko dio, baina gero ere hor egongo da laguntzeko.
- b) IZOra itzultzeraz datozen espediente gehienak testu txikiak dira, orri batekoak edo bikoak. Txikitasunak ez du esan nahi garrantzirik ez dutenik, baina gehientsuenak ereduatan oinarritutakoak dira, antzekotasuna dute eta errepikakorrak dira. Horiek ere, egunen batean, euskara-egarriz, sortzaileengana itzuli beharko dira... IZOan itzuli ez daitezten. Ohitura linguistikoak aldatzea ez da batere erraza. Baten bat beldurrez egon liteke, ES+EU aldaketak lan gehiago ekarriko ote dion arriskua ikusten duelako.... Baina formula asko daude bi hizkuntzetan lan egiteko. Normalkuntza-planetan ere helburu hori bera ari dira lantzen, eta espero dugu asmatzea. Adierazleetan, era honetako espedienteek gutxituz joan beharko lukete lirarteke urtera.
- c) ES-EU batetik EU-ES batera igaro beharko genuke pixkanaka. Gaur egun ere bidaltzen dira euskarazko testuak gaztelaniara itzultzeraz, baina ehuneko txikia da oraindik. Hizkuntza bakar bat erabiltzekotan, hobetsi behar da euskarazko sorkuntza. Horrela ere jarraituko genuke itzultzen, baina, euskarazko testuak gero eta ugariagoak izanda, alderantzizko bidaia egingo genuke: EU-ES. Aldaketa horrek eskatuko digu itzultzaileoi orain arteko lan-moduak ere aldatzea. Aitortu behar dugu, Administrazioako itzultzaile gehienok, oso ohituta gaudela ES-EU ibilbidean itzultzen; hor eroso gaude, horretarako baliabideak landuta ditugulako, eta gehiago kostatzen zaigu gehienoi alderantzizko bidea egitea (EU-ES). Adierazleetan, era honetako espedienteen kopuruak gorantza egin behar luke urtetik urtera.
4. IZO babesle + laguntzaile: baten batek pentsa lezake, gorago esandako urratsak eginda, itzultzaileok.... lanik gabe gera gintezkeela? Nire ilusioa horixe zen orain 40 urte: erretiroa hartu aurretik lanik gabe geratzea. Baina ez. Eta, argi dago, era batera edo bestera, itzultzaileak izango duela lana gero ere. Baina, gizarateak (funtzionarioek) hizkuntzen erabilera bere gain hartzen duen neurrian, IZOak planifikatu ahal izango du zein diren landu beharreko lehentasunak. Lan-hizkuntzaren osagarri, oinarri, laguntzaile, koordinatzaile izan gintezke..., baina ezin gara izan gizaratearen ordeko, besteak beste, ezinezkoa delako.
- Badaukagu, bai, zeregina, lurra goldatzen: terminologia landu, legeria eta oinarriko testuak zorrotz itzuli, itzulpen-memoriak gizarateratu, eguneratu, hizkuntza-kalitatea bermatu, OLI tresnak aztertu eta zabaldu, prestakuntza eta aholkularitza eman.... Azken batean, gizarateak (funtziona-

rioek) euskaraz lan egiteko behar duen guztia prestatu, eta horretan lagundu. Zenbat lan dagoen egiteko!

5. Elkarlana: Euskal Administrazioak osatzen dituzten erakundeen artean izaten dira harremanak, han-hemenka, lantzean behin, baina argi dago harreman horiek tinkatu eta estutu egin behar direla. Lehenik eta behin, Jaurilaritzan bertan elkarlanerako bide asko daude jorratzeko. Euskal Autonomia Erkidegoko gainerako administrazio publikoekin ere badira elkarlanerako aukerak (Legebiltzarra, foru aldundiak, udalak...). Administrazioak ez diren enpresa eta erakundeekin ere indartu behar dira zubi-lanak. Nafarroako erakundeekin eta Iparraldekoekin ere bai, jakina. Elkarren berri izanda, eta proiektu komunak bultzatuta, partekatuko ditugu erakunde guztion artean helburuak, estrategiak, jakintza, prozedurak, eskarmentua, lan-tresnak, memoriak, terminologia, irizpideak... Batera jardunda, errazago estandarizatu eta batuko da euskara administrazio osoan.

Abagune ederra da, eta baikorrak izan behar dugu, baina aitortu behar da lan handia daukagula aurretik. Egunero atera behar dugu goxotasun linguistikotik pixka bat aurrerago joateko. Euskaldun guztion ametsa doa horrantza, eta legeak eta normalizazio-planak ere norabide beretik doaz. Uste dut egungo itzulpengintza industrialaren garaia bukatu beharko dela. Erdaldun elebarkar zein elebidun izan, guztion kontzientzia linguistikoa astindu behar dugu, guztiok baikaude elkarri eragiten gizarte berean. Gutariko bakoitzaren lana ere bada, eguneroko lan isila... edo, hobeto esanda, gutariko bakoitzaren gozamen da, bizitzeko modu bat baita azken batean hizkuntza. Gure esku dago, eta gure buru, gure mingain... Baina indar hori batu, bideratu, sustatu egin behar da, nola anteparan batutako ur-tantak ubidetik igarotzen diren, guztiek batera errotarria mugitu ahal izateko. Eta hor agintariak ere sartzen dira; hizkuntza-politika ausartak behar dira, berritzaileak, itzulpengintzak itxuraz euskara-margoz estaltzen duena gizartearen eskuetara pasatzeko, gizartea bera izan dadin hizkuntzaren jabe, gidari eta arduradun. Hizkuntza... Euskara ezin da delegatu. Edo bagara edo ez gara. Beraz, jardun eta epe zehatzak finkatzen jarraitu beharko dute horretarako eskumena dutenek, eta besteok prest egongo gara egunero horren alde lan egiteko. Posible da euskaraz lan egitea, eta posible da aldi berean bi hizkuntzetan ere jardutea Administrazioan. Abagune ederra da, batzuk lan-ibilbidea amaitzen ari direlako. Datozen hamar urteotan askok eta askok hartuko dugu erretiroa, eta bide emango diegu gazteei, belaunaldi berriei, Administrazioan has daitezen lanean. Baina, leku berri batera iritsita, zer ikusi, hura ikasi! Ez diegu gazteei jardunbide okerrik erakutsi behar. «Egizu nik diotsudana; ez, ordea, nik dagidana». Aukera eman behar zaie hasieratik euskara plazaratu dezaten, euskara izan daitezen, eta eginkizun hori eman behar

zaie, ohorea baita! Ez IZO, ez itzulpen-enpresak, ez itzultzaile automatikoa... Itzulpengintza, oro har, ezin izango da inoiz gizartearen ordezkotzat izan.

Aurrera begira, zalantza eta inkognita asko ere badira... oso konplexuak eta niri ez dagozkidanak. Euskal Herriko demografiaren hazkunde-tasa txikia da; demografiari lotuta, etxeko hizkuntza-transmisioa hizkuntza anizteta da egun, eta izanen da bihar-etzi ere; gure inguruko hizkuntza handiak (gaztelania + frantsesa + ingelesa) gose dira, eta hizkuntza-unibertsoko zulo beltz bihurtuta, historiaren joanean ahuldu dituzten hizkuntzak xurgatu nahian dabilta etengabe.

Agur esateko ordua iritsi da. Esan / idatzi dudan guztia zintzo eta asmo onez esan / idatzi dut. Espero dut nire hitzek ez inor mindu izana, eta, horrelakoetan esaten den moduan, gaizki esanak barkatu, eta ondo esanak gogoan hartu. Mintzaldi txiki honen intentzio bakarra euskaren mundua eraikitzen jarraitzea izan da, elkarlanean, lankidetzan, aurrera begira. Hemendik 27 urtera, 2045ean, Euskaltzaindiak seguru aski beste biltzar bat egingo du, ez dakit non. Badakizue... *Linguae Vasconum Primitiae*. Bizirik banago, 84 urte izango ditut... eta buruak laguntzen badit irakurriko ditut biltzar horretan orain gazte zaretzenok esango dituzuenak... Ea ordurako itzulpengintza euskarazko testugintzaren atala besterik ez den. Ea ordurako euskara jalgi den eguneroko plazara! Ea euskara jalgi den ordurako... idatzizko lan-mundura!

HIZKERA ARGIA ADMINISTRAZIO ELEKTRONIKOAREN GARAIAN

URTZI BARRENETXEA IPARRAGIRRE
IVAPeko Administrazio Hizkera Atala

Administrazio elektronikoaren ezarpena atzera gabeko prozesua dugu orain bertan erakunde publikoetako organo guztietan. Egoera berri horrek hainbat aldaketa ekarri ditu orain arte jarduteko moduaren aldean; zenbaiten iritziz harik eta administrazio prozeduran bertan eragiteko puntura arte. Hastapenean dagoen testuinguru horri begira egokitu beharreko aldagaien artean, administrazio hizkera funtsezko aldagaitzat dugu.

Komunikazio honetan, administrazio elektronikoranzko egokitze-prozesua aztertzen dut IVAPeko Administrazio Hizkera Atalaren ikuspegitik; horrez gain, testuinguru berrira egokitzeko zenbait ildo proposatzen ditut. Zentzu horretan, departamendu horretatik azken urteotan kontzeptu hori sustatzeko egiten gabiltzan lanaren berri emateaz gain, hizkera argiaren baliagarritasuna aldarrikatu nahi dut administrazio elektronikoaren testugin-tzarako.

Administrazio elektronikoa, administrazio hizkera eta hizkera argia: hiru kontzeptu horien inguruan egituratu dut lan hau. Saiatuko naiz hiruretara hurbiltzen definizio orokorren bidez. Era berean, definiziook baliatuko ditut azaltzeko gure atalean orain artean egindako lana eta planteatzeko etorkizunera begirako zenbait zalantza.

ADMINISTRAZIO HIZKERA

Administrazio hizkera, berez, administrazioak darabilen hizkera da, herritarrekin zein beste administrazioekin komunikatzeko. Hizkera espezializatu gisa kausituz gero, hainbat ezaugarri betetzen ditu. Aipatzekotan, bi berezitasun nabarmenduko nituzke. Alde batetik, zehatza izan behar du, eta administrazio-prozedurari eskatzen zaion segurtasun juridikoa, formaltasuna eta objektibotasuna bete behar ditu. Bestetik, argia izan behar du; izan ere, herritarrek ulertzeko modukoa izan behar du, administrazio-jardueraren berri izateko eskubidea baitute.

Esan genezake administrazio hizkera, nolabait, zehaztasunaren eta argitasunaren arteko oreka batean bizi dela. Europar Batasuneko testu juridikoetarako irizpideen gidan honela irakur dezakegu (Europar Batzordea 2016):

It is acknowledged that the requirement that a text be both simple and precise may create a conflict. Simplification is often achieved at the expense of precision and vice versa. In practice, a balance must be struck so that the provision is as precise as possible, whilst remaining sufficiently easy to understand. That balance may vary depending on the addressees of the provision.

Neurri handi batean, orekaren beharrian hori testu administratiboek «pairatzen» duten hartzaile bikoitzaren paradoxaren eraginez sortzen da. Izan ere, administrazioko testu askok hartzaile bi izaten dituzte eta, sarritan, biek ala biek, administrazio-prozedurari buruzko ezagutza maila oso ezberdina dute. Har dezagun, adibidetzat, berraztertze-errekurtsoa aurkezteko formulario bat. Herritarrei eskainitako eredu horrek ulertzeko eta betetzeko ulerterraza izan beharko du, baina, era berean, idazkia legelari batek aztertuko du, zeinak araudiaren araberako zehaztasun guztiak galdatuko baitizkio dokumentuari. Hor-taz, segurtasun juridikoa zein ulergarritasuna bermatu ahal izateko, administrazioko agiriak erraztasunaren eta zehaztasunaren arteko orekan mugitu behar dira.

Baina oreka hori ahula da zenbaitetan, eta, sarritan, testu administratiboak osatzean ez zaio behar besteko garrantzirik aitortzen ulergarritasunari. Horrelakoetan, ustezko zehaztasun erabatekoaren irizpideei jarraituz, testuak formal-tasun hutserantz lerratzen dira; ondorioz, administrazioko prosak, neurri handi batean, eguneroko hizkeratik urrundutako teknolektoranzko joera izaten du. Halakoetan, emaitza begi bistakoa izaten da: testu administratiboak sarritan ulertzeko zailak dira herritar askorentzat. Hala dio, esaterako, Cazorla Prietok hizkera juridikoaz, administrazioko testu askotara zabal daitekeen joera bat aipatzen duenean:

Ciertos juristas deben creer que con el alargamiento innecesario y deformado de palabras o frases, su forma de expresión oral o escrita es más persuasiva y atendible o, en el colmo de los despropósitos, que sus argumentos son más convincentes. (Cazorla Prieta 2014)

Euskarazko administrazio hizkera, gaur egun EAEn ezagutzen dugun ereduari bagagozkio, 82ko Euskararen Legearekin sortu zen. Gaur egungo ikuspegitik, esan dezakegu hastapen haietan joera jakin baten eraginpean eman zirela lehen pausuak, eta gainera daiteke orduan hartutako zenbait erabakiren eragina nabari dugula oraindik. Besteak beste, terminoak sortzeko jarrera garbizalea sustatzea edota administrazioiko testugintza historikoa (Trebiño 2001) kontuan hartu ez izana aipa daitezke ondorioen artean.

Hala ere, egungo euskarazko testu administratiboetako hizkeraren egoera ulertzeko ezaugarri nagusia, gure ustez, erdal prosa ereduarekiko erakutsi duen morrontza izango litzateke. Hitz gutxitan azalduta, hasierako testu haiek, us-tezko zehaztasuna lortu nahian, erdal prosa administratiboaren alde on zein txar guztiak bereganatu zituzten. Positiboen artean, agerikoena, zehaztasun maila altua lortu izana dago, gaztelaniazko ereduan bezala. Hala ere, lan honen helburuetarako, alde negatiboak aipatuko ditut, eta horien arteko nabarmenena, larregizko perifrasi eta beharrianik gabeko formulismoetarako joera dela esan-gu nuke; alegia, bi hitzekin esan daitekeena bostekin esateko diskurtso-moldea. Euskarazko prosa administratiboa aztertu nahi izatekotan, ezinbestean nabarmendu beharreko ezaugarria dugu.

HIZKERA ARGIA

Euskarazko administrazio hizkeraren garapenean aurrera eginez, 90eko hamarkada hasieran beste mugarri bat aurkitzen dugu. Sasoi hartan, IVAPeko zenbait arduradun politikok eta teknikariek, administrazio hizkera komunika-garriagoa eratzeko asmotan, *plain language* mugimenduaren printzipioen berri izan zuten, eta ideia haiek euskarara moldatzen hasi ziren. Gurean, mundu anglosaxoitik etorritako kontzeptu horrek berezko izena hartu zuen: *hizkera argia*.

Hizkera argia, labur definitzearen, herritarrentzat ulergarria den hizkera da. Hari esker, herritarrak a) erraz aurki dezake behar duen informazioa, b) zail-tasunik gabe ulertu, eta, ondorioz, c) erabaki egokiak hartu¹.

¹ Plain Language Associationeko (PLAIN) webgunean hala definitzen dute: «A communication is in plain language if its wording, structure and design are so clear that the intended audience can easily find what they need, understand what they find, and use that information».

Hiru printzipio nagusi horiek euskarara ekartzeko lanean, hainbat nozio sustatzen hasi ginen administrazio testuetarako. Zertaz ari garen erakusteko eta ideia bat egiteko, 1997ko *Argiro idazteko proposamenak eta ariketak* liburuko azpiatal batzuk aipatu nahi ditut. Lan horren aurkibidean nozio hauek aurki daitezke:

- Perifrasiak: ez hitz bitan esan bakar batean esatekoa
- Betelanak: putz eta putz, mezuak huts
- Nominalizazioa: eman haizea aditzari
- Perpaus txertatuak: irakurketa oztopo-lasterketa denean
- Atzerakarga: ez zamatu esaldia

Elementu horiek eta beste zenbait sustatzeko helburuarekin, hainbat lan argitaratu ditugu². Liburuak ez ezik, bestelako egitasmoak ere; besteak beste, formazio-saioak, zalantzak argitzeko kontsultaguneak³, *Administrazioa Euskaraz* aldizkaria edota *Administrazio hizkera argia* izeneko bloga⁴. Egitasmo horiekin guztiekin, testu administratiboentzako eredu komunikatiboago bat zehazten saiatu gara.

Hizkera argia finkatzeko eta sustatzeko zeregin horretan, duela lauzpabost urtetik hona, egoera berri batekin egin dugu topo, lehen aipatu dudanez: Administrazio elektronikoa. E-administrazioak eraldaketa sakona ekarri du administrazioaren funtzionamenduan; besteak beste, orain arteko administrazio prozedurari berari ere eragin dio; bereziki, bi lege hauen ezarpenetik hona: 39/2015 Legea, urriaren 1ekoa, Administrazio Publikoen Administrazio Prozedura Erkidearena eta 40/2015 Legea, urriaren 1ekoa, Sektore Publikoaren Araubide Juridikoarena.

ADMINISTRAZIO ELEKTRONIKOA

Administrazio elektronikoa, modu sinplean esanda, administrazioaren eta herritarren arteko harremanak bitarteko elektronikoz, ingurune digitalean, bideratzea da. Noski, areago doa administrazioaren jardunari bagagozkio; esaterako, sinadurak, ordezkariak, dokumentazioak edota erantzukizunak beste

² Besteak beste: *Zalantza-dantza* (2000), *IVAPeko estilo liburua* (2005), *Libro de estilo del IVAP* (2005), *Komunikazio elektronikoa. IVAPen gomendioak web-orriak idazteko* (2013), *Administrazioko idazkiak. ESKABIDEA* (2015), *20 consejos para mejorar la calidad de los textos jurídicos* (2017). Bertsio digitalak: <http://www.ivap.euskadi.eus/r61-vedargeu/eu/contenidos/informacion/euskalduntze_argit/eu_def/index.shtml>.

³ DUDANET zerbitzua: <https://www.ivap.euskadi.eus/informazioa/dudanet_hasiera/z16-a3dudane/eu/>

⁴ *Administrazioa Euskaraz* aldizkaria: <https://apps.euskadi.eus/z16-a5app2/eu/t59auUdaWar/R1/?locale=eu>

Administrazio hizkera argia bloga: <<http://www.ivap.euskadi.eus/administrazio-hizkera-argia/>>.

kontzepzio bat dute paradigma berri honetan, baina oraingoan ikuspegi komunikatibo batetik soilik helduko diogu gaiari.

Honela bada, administrazio elektronikoen etorrerak hainbat onura ditu herritarren ikuspegitik, hauek dira aipagarrienak:

- Eskuragarritasuna: Ingurune digitalean, izapideak eguneko 24 orduetan egin daitezke, asteko 7 egunetan.
- Azkartasuna: Komunikazioak ohiko posta bidezkoak baino epe laburragoan gauzatzen dira.
- Sinplifikazioa: Erregistro bateratuaren eraginkortasunari esker, behin aurkeztutako agiriak jasota geratzen dira, eta herritarrak ez ditu behin eta berriro aurkeztu behar.

Nola ez, administrazio kudeaketaren ikuspegitik, ezin da aipatu gabe utzi bitarteko elektronikoen erabilerak paper-bolumenaren murrizketa nabaria dakarrela, bai eta administrazio prozedura bera arintzea ere, egin beharreko izapide kopurua nabarmen murrizten baita.

Alabaina, egoera berriak badu bere ifrentzia ere, eta ez garrantzi gutxikoa ikuspegi komunikatibo batetik aztertuz gero. Hemendik aurrera administrazioak ingurune digitalean eraginkortasunez jardun nahi badu, kontuan izan behar du herritarra bakarrik dagoela administrazio jardueraren bat burutu nahi duenean; alegia, momentuan bertan ez duela izango funtzionariorik leihatilaren beste aldean unean uneko zalantzak argitzeko. Itzuliko gara puntu honetara.

Azken finean, e-administrazioa aipatzen dugunean, administrazioa Interneten izateaz eta jarduteaz ari gara. Ildo horretatik, badira zenbait urte erakunde publikoek jarduera administrazioaren berri emateko eta herritarrekin harremanetan jartzeko bideak ireki zituztela sarearen aukerak profitatuz. Aipatu berri dugu ingurune digitalak hainbat abantaila dituela komunikazioaren helmena kontuan hartuz gero; gehienontzako ezaguna da etxetik bertatik kudea ditzakegula administrazioarekin lotutako izapide ugari.

Baina ingurune digitalean komunikazio eraginkorra sustatu nahi izanez gero, ezinbestekoa da kontuan hartzea bertan ezarrita dauden patrioiak. Izan ere, Interneten erabiltzaileek irakurketa-portaera jakin batzuk gauzatu dituzte; hala diote esparru horri buruzko ikerketek; alegia, ezaugarri jakin batzuk betetzen ez dituzten testuak ez direla pantailan irakurtzeko atseginak, hau da, ez direla komunikagarriak.

Ikerketek diote paperean irakurtzeko testuen paradigmatik ez duela balio esparru digitalean. Komunikagarritasun-irizpideak bestelakoak dira hemen, eta horietara egokitu behar dira testuak, (denak, baita administrazioak ere), baldin eta komunikagarriak izaten jarraitu nahi badute. Izan ere, pantailatako testuak ez ditugu orain arte bezala irakurtzen.

Eta zein da, bada, ingurune digitaleko irakurketa portaera berri hori? Hiru puntutan laburbilduko dut:

PANTAILAN IRAKURTZEA ASTUNA DA

Testu bat pantailan desberdin irakurtzen dela azaltzen duen faktoreetako bat euskarria bera da: pantaila, alegia. Frogatuta dago testu bat ordenagailuko monitore baten irakurtzea inprimatutako testua irakurtzea baino motelagoa dela; hain zuzen ere, % 25 motelagoa (Nielsen 1997).

Egia da, halaber, irakurtzeko ohiturak aldatzen ari direla, eta esan dezakegu gero eta ohituago gaudela testuak pantailan irakurtzen; horrez gain, testuak irakurtzeko gailuak gero eta doituago daude irakurketa atseginagoa egiteko. Hala ere, gaur egun oraindik, bereizmenaren eraginez, pantailan irakurtzea lan nekagarria da testuak luzeak direnean⁵.

Pantailak, formatuarengatik, beste modu batera ere baldintzatzen du irakurketa; izan ere, irakurleek ez dute gustuko testu luzeak irakurtzeko pantailan gorantz eta beherantz mugitzea (are gutxiago, desplazamendua errazteko pistarik aurkitzen ez badute: letra lodia, tarteko tituluak...); badaude oraindik testuan zehar mugitzeko aukera horren berri ez dutenak ere, eta beren irakurketa pantailan ikusten denera mugatzen da.

Kontuan izan behar da arreta oztopa dezaketen faktore teknikoak ere badi-rela: denbora gutxi nabigatzeko, kalitate gutxiko konexioa, konexioaren kostua, deserosotasun fisikoa, mezu-gainkarga...

Deserosotasun horiek guztiak kontuan izanda, irakurleek eskertu egiten dute testuak argiak (ulergarriak lehen irakurraldian) eta zuzenak (hizkuntzaren erabilera egokiarekin) izatea.

Gauzak horrela, esan daiteke administrazioko testu luze bat paperean irakurtzea astuna bada, are motelago eta astunago dela pantailan irakurtzea. Esan nahi da Internet ez dela irakurketa patxadatsurako gunea; irakurle gutxik dute gustuko testu luze batean gora eta behera ibiltzea informazio zehatza aurkitzeko.

IRAKURKETA DINAMIKOA DA

Sareko testuak irakurtzen ohituta dauden erabiltzaileen portaera ez da estatikoa edo geldoa. Web-orri batetik bestera mugitzen dira, iturri asko-

⁵ Testuak zuzentzea ere zailagoa da pantailan. Akats tipografikoak edota gramatikakoak zuzentzeko, egokiagoa da testua paperean aztertzea

tatik datozen informazio-zatiak biltzen aritzen dira, berehala aurkitu nahi dituztelako eduki esanguratsuak Interneten bildutako informazio multzo erraldoian.

Web-orri batera sartzen den irakurlea ez dago ohituta pantailako testua modu patxadatsuan irakurtzen; analisi azkar batek ez badio behar duen informazioa erakusten, informazio txarto egituratuak gainezka egiten badio edo edukia ez badago modu argian idatzita, ez du denbora askoan jarraituko orri horretan informazioa bilatzen.

Esan dezakegu bisitariak egonarri gutxikoak direla. Hain denez erraza klikatu eta leku batetik bestera mugitzea, ez dute atsegin gora eta behera bilatzen ibiltzea testu luze bakar batean. Ez badute ezer interesgarririk ikusten begien aurrean daukaten orrian, beste batera egingo dute salto. Bilaketa produktiboagotzat dute orri batetik bestera azkar mugitzea eduki esanguratsuak aurkitzeko, ezen ez orri batean sartu eta sakon aztertzea jakiteko bertan dagoen aurkitu nahi dutena.

Interneten, irakurleak markatzen du irakurketaren erritmoa. Web-orriak ez dira txosten edo liburu baten gisan egituratzen, eta irakurleak ez ditu linealki irakurtzen. Berak erabakitzen du zer eta zein hurrenkeratan irakurri.

EZ DA IRAKURTZEN; *ESKANEATU* EGITEN DA

Bada aurreko puntuan aipatutako portaera dinamikoarekin lotutako beste jokabide bat. Labur esanda: oso gutxitan irakurtzen da webeko testu bat hitzez hitz. Egindako ikerketen arabera, irakurketa sakona paragrafo laburretarara mugatzeko probabilitatea egunkari-irakurleena baino hiru aldiz handiagoa da.

Beraz, zenbat eta luzeagoa izan testua, orduan eta aukera gutxiago daude erabiltzaileek hitz guztiak irakur ditzaten. Horrek esan nahi du arreta handiz eta lan askorekin idatzi ditugun testuak oso gutxitan irakurriko dituztela sareko irakurleek beren osotasunean.

Testuak luzeak direnean, paperean ohikoa den irakurketa lineala albo batera utzi, eta bestelako faktore batzuetan jartzen du arreta irakurleak. Horrelakoetan, irakurleak *eskaneatu* egiten duela esaten dugu. Ikerketen⁶ ondorioek erakusten digutenez, testu luzeetan, lehentasuna ematen diote zenbait noziori edukia arin batean jaso ahal izateko. Besteak beste honako hauei:

⁶ Jakob Nielsenek (Nielsen, Pernice 2009) ikertutako erabiltzaileen % 79k analizatu egiten zuen web-orria, hitzez hitz irakurri ordez. Analisi horretan, titulu, laburpen eta leihotetan zentratzen ziren irakurtzean.

- Kokapena: Web-orriaren toki zehatzak irakurtzen dira lehenbizi, analisiak erdi-ezker-eskuin norabidea dauka, eta ez ezker-eskuin (papereko testuen eredua). Elementuen multzokatzea ere garrantzitsua da.
- Diseinua: Efektu tipografikoen bidez nabarmendutako elementuetara joaten da begia: letra handiagoa daukatenak, letra lodia, koloreak, zerrendak... Hala ere, elementu keinukari eta mugikorrek ez dira garrantzitsuztat hartzen; arreta erakartzeko mekanismo esplizituegiak dira.
- Testugintza-elementu jakinak: Zenbat eta luzeagoa izan testua, orduan eta gehiago bilatuko ditu elementu jakin batzuk (tituluak, laburpenak, oharra...). Gune zehatz horiek deituko diote arreta eta gainontzeko guztia baztertu egingo du. Pista bisual gisa funtzionatzen duten elementuak dira; bilatzen dabilen erantzuna hurbil daukala adierazten diote.

Hortaz, irakurketa-ohitura horiek labur ditzakegu esanez irakurleek ez dutela egonarririk, hau da, segundo batzuetan ez badute aurkitzen nahi dutenari buruzko zantzu argirik testu batean, beste orri batera joko dute.

Euskararako auzi garrantzitsua da; izan ere, tramitazio elektronikoarekin desagertu egiten da, neurri handi batean, testu elebidunen paradigma. Hemendik aurrera, erabiltzaileak berak erabakiko du zein hizkuntzatan gauzatu nahi dituen administrazio-izapideak, eta edozein unetan aldatu ahal izango du hizkuntza hori. Horrek esan nahi du klik bakarrarekin alda dezakeela hizkuntza, eta euskaratik gaztelaniara iragan, zerbait ulertzen ez duelako eta tramitazioa azkartuko duelakoan.

Komeni da, beraz, pantailarako idazten dugunean, irakurketa patroia berri hori kontuan hartzea. Labur esanda, irakurleen tokian jarri behar dugu, eta haien interes, beharrian eta mugak aintzakotzat hartu.

Irakurtzeko beste modu baten aurrean, idazteko beste modu bat aldarrikatzen dugu. Eta ez gabilta formatu aldaketa hutsaz, paperetik elektronikora jauzi egiteaz dihardugunean. Kontua ez da word batean idatzi eta paperean irakurria izateko prestatutako testua HTML bihurtzea edo PDF formatua emanaz sarera igotzea. Esan nahi duguna da ezin ditugula testuak idatzi idazmakinarean saioan bageunde bezala. Patroi berrietara egokitu behar dugu.

Eskain dezake euskarak prosa-eredu egoki bat?

Puntu honetara ailegatuta, galdera bat planteatuko dugu: eskain dezake euskarak irakurketa-portaera horiei erantzuteko prosa-eredu egoki bat? IVA Peko

Administrazio Hizkera Atalean dihardugunak baiezkoan gaude, zalantza izpirik gabe. Are gehiago, gure iritziz, ingurune digitalerako administrazio hizkeraren eredia finkatzeko orduan erabat baliagarria da hizkera argiaren kontzeptua, eta, ondorioz, sustatzen jarraitu beharrekoa.

Egia da zenbait nozio berri ezarri dizkigula testuinguru elektronikoak; hala, testu komunikatiboak osatzeko, kontuan izan behar ditugu, besteak beste (IVAP 2013):

- hipertestuaren potentziala
- ortotipografiaren garrantzia
- zerrenden eraginkortasuna
- lehen paragrafoaren pisua
- tarteko tituluaren funtzionalitatea

Guztiarekin ere, nabarmendu nahi duguna da orain ere (edo orain, inoiz baino gehiago) direla aldarrikatzeak hizkera argiaren nozioak. Uste dugu ez dutela egunerokotasunik galdu eta guztiz bat datozela testu elektronikoko komunikagarrien irizpideekin.

Gogoratu *Argiro idazteko* liburuaren aurkibidetik lehen nabarmendutako edukiak. Ideia horiek erabat erantzuten diete aipatutako irakurketa-patroi berriei. Hortaz, ildo horiek sustatzen eta zenbaitetan sakontzen jarraitu beharko genuke prosa-eredu egokia osatzeko bidean.

Gramatikaren papera

Noski, pantailarako testu komunikagarriak eratzeko ataka honetan, ezin dugu gramatika aipatu gabe utzi, testu argiak osatzeko ezinbestean kontuan hartzeko tresna baita. Beraz, argi izanik Euskaltzaindiak gramatikaltzat zehaztutako esparruak baliabide pilo eskaintzen digula testuak eratzeko, horietatik guztietatik egokienak aukeratu behar ditugu.

Eta bide horretan, Pello Esnalek dioen legez, hizkuntza-baliabideen «erabilera estrategikoa»n oinarritu behar dugu; alegia, arau gramatikalak betetzeaz harago joan eta ikuspegi komunikatiboa aplikatu beharko genuke baliabide batzuk besteen aldean hobesteko (Esnal 2011). Gure kasuan, herritarra, pantailaren beste aldean dagoen hori, kontuan hartu behar dela esan nahi dugu egitura gramatikal jakinen alde egiteko.

Baliabideen erabilera estrategikoa aipatzean, elementuen hurrenkera komunikatiboaz ari gara, besteak beste; esate baterako, aditza aurreratzeko aukerak hobesteaz:

- ↓ **Titularrak** bai terrazei buruzko udal arautegia, bai eta baimena emateko baldintzak ez betetzeak ekar dezakeen zehapenak ere ezagutzen dituela **adierazi du**.
- ↑ **Titularrak adierazi du** ezagutzen dituela bai terrazei buruzko udal arautegia, bai eta baimena emateko baldintzak ez betetzeak ekar dezakeen zehapenak ere.

Edota elementu iragarleen aukerak profitatzea esaldiak antolatzeke orduan. Izan ere, aukera horiek erabiliz gero, irakurlea esaldi osoa irakurri aurretik jabetuko da edukiaz.

Baldin (eta) isuna hamabost egun naturaleko epearen barruan ordaintzen **bada**, zehapenaren zenbatekoa ehuneko 50 murriztuko da, alegazioak egiteari uko egingo zaio eta zehapen-prozedura bukatutzat joko da.

Espedientea ez da gauzatutzat joko **harik (eta)** eskabidea behar bezala aurkeztu arte eta aurkeztu beharreko dokumentazio guztia erregistratu arte.

Azken finean, «atzerakarga arintzeko» estrategiez mintzo gara nagusiki; alegia, esaldien edukiak albait azkarren erakusteko ahaleginez.

Eta ildo horretan, uste dugu badirela zenbait elementu erabat ustiatu ga-beak, beraien ahalmen komunikatiboa aintzat hartzen bada. Irakurri dugu zenbait testu teorikotan (Amuriza 2010; Garzia 2015; Euskaltzaindia 2018⁷) nola aldarrikatzen diren hainbat elementu, azaltzen gabiltzan ildotik doazenak. Horietariko baten batzuk aipatzearen:

ERLATIBO ANAFORIKOAK

Hori da helburu nagusia **zeina** erakunde ofizialek, Eusko Jaurlaritzak barne, garatu behar baitute Europako Kontseiluaren Errekerimenduaren arabera diseinatutako Prebentziorako eta Kudeaketarako 2010-2012 Planean.

EZEN LOTURA-HITZAREN FUNTZIOAK

Aurkeztutako agirietan argi ikusten da **ezen** alderdi guztiek, interes-maila dena delakoa izanik, nahiago dutela hitzarmenean zehaztutako gatazkak arbitraje-prozedura bidez konpontzea, eta ez epaile edo auzitegi batek.

⁷ Euskaltzaindiaren XVII. Biltzarrean aurkeztutako *Euskara Batuaren Eskuliburuak* aipatutako zenbait elementu jasotzen ditu; esate baterako: 31., 610., 1064. edota 1398. sarreretan.

ZEREN KAUSAZKO ESALDIETARAKO

Eskabide-orriko eremu horiek ez dituzu berriz bete behar **zeren (eta)** prozedurako beste agiriren baten adierazi baitituzu eta aplikazioak zuzenean jartzen baitizkizu.

ZERA EGITURA KATAFORIKOA

Arauen arteko hierarkiaren printzipioak, oro har, **zera** esan nahi du, arau juridikoen artean badaudela kategoria desberdin batzuk, eta, bakoitzak maila jakin bat izanik, arau horien artean hierarkia sortzen dela.

Baina, ikusten dugu egitura horietariko asko lan teorikoetara mugatzen direla neurri handi batean; hain zuzen ere, argitalpen akademikoetara edota maila formaleko testuetara. Egia da gero eta usuago aurkitzen ditugula eguneroko testuetan, hedabideetan-eta, baina oraindik normaltasuneranzko jauzi bat egiteko segurtasun falta sumatzen dugu; nolabaiteko erreparoa. Guk, behinik behin, «beldurra» izaten dugu ereduzko testu administratiboak planteatzeko orduan horrelako egiturak aplikatzeko, nahiz eta haien ahalmen komunikatiboaren jakitun izan.

Eta auzi garrantzitsua da komunikagarritasunarena. Esan bezala, hemendik aurrera tramitatzeko hizkuntza bakarra aukeratuko du erabiltzaileak. Testuinguru horretan, irudikatu behar dugu herritarra bakarrik aurkitzen dela pantailaren aurrean neurri handi batean arrotza zaion gai bati buruzko informazioa kudeatzen. Hizkuntza ofizial biak aurrez aurre izanda, beretzako erosoena aukeratuko du herritar elebidunak. Hala bada, hizkera administratibo ilun eta arrotzarekin osatutako bi testu-bertsioekin aurkituz gero, gaztelaniazko aukerarantz lertuko den iritzikoak gara.

Gertaera hori eman ez dadin, euskarazko testu administratiboentzako prosa-eredu irakurterraza eratzea ezinbesteko erronka dugu. Eta zeregin horretan, bada, zergatik ez ausartu egitura funtzional, zuzen baina gutxi erabilitako zenbait sustatzera?

Etorkizuna: zalantzak eta aukerak

Administrazioan trantsizio aldi batean gaude. Izapide asko modu bietara egin daitezke oraindik, aurrez aurre edo linean, baina gero eta gehiago dira e-administrazioaren bidez soilik tramitatu daitezkeenak. IVAPen uste dugu abagune hau aprobetxatu behar dugula fase berriaren hasieratik bertatik, prosa-eredu komunikatiboago baten oinarriak finkatzeko.

Argi dugu erdararen morrontzatik alde egin, eta hizkuntza naturalago eta ohikoaren alde egin beharko genukeela euskarazko administrazio-prosarako eredu bat finkatzean. Bide horretan sortzen diren zalantzak argitzeko lanean dihardugularik, edalontzia erdi hutsik edo erdi beteta ikusten dugu, egunaren arabera.

Alde batetik, zalantzak izaten ditugu ereduak planteatzean. Besteak beste, orain bertan azaldutako elementu gramatikal horiek sustatzeko ahalgintzaren ondorioak negatiboak ere izan daitezkeela uste izaten dugu zenbaitetan.

Izan ere, gaietatik berez herritarrari arrotza, edo neurri batean ezezaguna, urrunekoa, zaion testuan, zer lortuko dugu, esate baterako, galdetzaila bidezko erlatiboak erabiliz gero? Izan daiteke testu ulergarriagoak osatzea potentzialitate komunikatibo handiko egitura bat erabili dugulako elementuen hurrenkera argitu eta iragartzeko. Baina gerta daiteke elementuaren arrotasunagatik mezua are arrotzago gertatzea hartzaileri. Gauza bera esan daiteke *ezen* partikulari edo aipatutako besteei buruz.

Hala ere, beste aldetik, erronkak badu alde positiboa ere, gure ustez, ikusten baitugu administrazioko testuak baliagarriak izan daitezkeela egitura horiek normalizatzen joateko. Esan nahi dugu gure testuak aukera izan daitezkeela prosa-eredu bat finkatzeko bidean zenbait egitura, gure iritziz komunikagarriagoak, sustatzeko. Izan ere, herritarrek euskaraz irakurtzen dituzten testuetatik zenbatek dute jatorri administratiboa? Bestela esanda, herritarren eskuetara, gure postontzi fisiko zein birtualetara ailegatzen diren testuetatik zenbat datozkigu administrazioetik? Gure iritziz, euskaraz irakurtzen dugunaren ehuneko esanguratsua izan daiteke.

Hortaz, zergatik ez baliatu administrazioko testuok, prosa eredu komunikagarriagoa sustatzeaz gain, zenbait egitura komunikatiboren erabilera hedatzeko eta normalizatzen hasteko?

Amaitzeko, esan gura nuke ezen, administrazio elektronikoranzko trantsizio egoera honetan prosa-eredu komunikagarriagoa eratzeko balizko hautuen egoitasuna bermatze aldera, elkarlana eta kontrastea ezinbestekoak direla. IVAP-eko Administrazio Hizkera Atalean, behinik behin, prest gaude aipatutako il-doetan sakondu ahal izateko hausnarketari eta praktikari ekiteko.

BIBLIOGRAFIA

- AMURIZA, Xabier, 2010, *Euskara Batuaren Bigarren Jaiotza*. Andoain: Lanku Bertso Zerbitzuak.
- CAZORLA PRIETO, Luis María, 2014, *El Lenguaje Jurídico Actual*. Zizur Txikia: Aranzadi Thomson Reuters.

- EUROPAR BATZORDEA (Zerbitzu juridikoa), 2016, *Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation*. [linean], <<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3879747d-7a3c-411b-a3a0-55c14e2ba732>>.
- ESNAL, Pello, 2011, *Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa*. [linean], <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_content&Itemid=619&catid=121&id=4250&lang=eu&view=article>.
- EUSKALTZAINDIA, 2018, *Euskara Batuaren Eskuliburua (EBE)*. [linean], <https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_ebe&view=bilaketa&task=sarrera&Itemid=1161>.
- GARZIA GARMENDIA, Juan, 2015, *Esaldiaren antolaera. Funtzio informatiboak gako*. Leioa: UPV/EHU.
- IVAP, 1997, *Argiro idazteko proposamenak eta ariketak*. Vitoria-Gasteiz: IVAP.
- 2013, *IVAPeko gomendioak web-orriak idazteko* [linean], http://www.ivap.euskadi.eus/r61-vedargeu/eu/contenidos/informacion/euskalduntze_argit/eu_def/index.shtml
- NIELSEN, Jakob, 1997, «Be succinct: how to write for the Web» [linean]. *Alertbox: Current Issues in Web Usability*, 1997, <<http://www.useit.com/alertbox/9703b.html>>.
- NIELSEN, Jakob, PERNICE, Kara, 2009, *Eyetracking Methodology. How to Conduct and Evaluate Usability Studies Using Eyetracking* [linean], <<http://www.useit.com/eyetracking/methodology/eyetracking-methodology.pdf>>.
- PLAIN ENGLISH CAMPAIGN, 2001, *Plain English tips for clear websites* [linean], <http://www.svhm.org.au/services/VictorianDualDisabilityService/Documents/Plain_English_Statement.pdf>.
- TREBIÑO, Imanol, 2001, *Administrazio zibileko testu historikoak*. Vitoria-Gasteiz: IVAP.

**Itzulpengintzan eta literaturan / Traducción y literatura /
Traduction et littérature / Translation and literature**

ITZULPENA EUSKARAREN BATASUNGINTZAN ETORKIZUNA ZABALTZEN

JOSU ZABALETA
Itzultzailea

Arratsalde on hemen bildu zareten guztioi, eta mila esker zuen aurrean gogoeta batzuk egiteko aukera eman didazuelako. EIZIE, Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkarteari eskatu zion Euskaltzaindiak jardunaldi hauetan parte hartzeko, eta elkarteak niri eskatu zidan ez bere izenean baina parte har nezan. Nire izenean soil-soilik ez hitz egiteko, beste zenbait itzultzaile eta elkartekiderek hitz egin dut eta, saio honetan EIZIEren bozeramaile ez banaiz ere, zenbait kideren iritziak eta kezkek adierazi nahi nituzke.

Ez dut hitz egingo itzulpenaz eta literaturaz bakarrik; literatur itzulpena oso garrantzitsua bada ere, bazter-eremu bat baizik ez da gaur egungo euskal itzulpenaren eremu zabalean. Eta azkenaldi honetan oso ikerketa onak ari dira, gainera, argitaratzen gai horri buruz.

Gaian sartzeko, galdera bat egin nahi nizueke lehendabizi: Hemen zaude-tenetatik zenbatek ospatu zuen joan den igandean itzultzailearen nazioarteko eguna?¹ Ni neu, eta ez ni bakarrik, erabat sinetsita baikaude hona ekarri gaituen gaia, hau da, euskara batuaren normalizazio-prozesua, guztiz lotuta dagoela itzulpenarekin; ezin uler daitekeela ardatzetako bat itzulpenean jarri gabe, ohartu gabe gu guztiok, nire adinekoak eta nahikoz gazteagoak, itzultzaileak izan garela askotan; ezinbestean, itzultzaile-belaunaldi bat izan garela, geure burua partez bakarrik euskalduna izatetik osorik euskalduna izan nahian, itzulpenaren edo

¹ Hiru esku altxatu ziren, neurea ere barne.

auto-itzulpenaren bidez euskarara bihurtzeko ahaleginetan. Eta gogoeta batzuk egin nahi nituzke zuen aurrean itzulpenak prozesu honetan izan duen eta oraindik duen paperaz eta paper hori, eginkizun hori egituratuz joan den moduaz.

Orain dela mende erdi Arantzazun ospatu zen biltzar hura bere testuinguruan kokatu behar da. Euskal herritarren artean, batez ere belaunaldi berrietako herritarren artean, oso zabaldua zegoen euskara eta euskararen erabilera gainbehera zihoalako sentimendua eta belaunaldi horrek gainbehera horri aurre egin nahi izan zion, euskara eta euskal kulturarena halako askatasun eremu bat izan ote zitekeen sentitzen zuelako, nonbait. Euskara batua modernoagotzat, irekiagotzat hartzen zuten belaunaldi horretako kideek, eta gazteriak modernoa nahi zuten izan.

Helburu hori zuten euskara batuaren aldeko mugimenduak (bizitza modernoaren adierazpide izango zen hizkuntza estandar duin bat), euskalduntze-alfabetatze mugimenduak (euskal herritarrak mundu moderno batean euskaraz bizitzeko gaitzea) eta ikastolek (gizartea eraikitzen oinarritzko eginkizuna duen irakaskuntza euskaratzea). Hiru ekimenok biltzen dituen asmo nagusietako bat, bistan da, euskara bere diglosia egoeratik atera eta euskararen erabilera normalizatzea da. «Euskara sukalde-zokotik bizitza modernora ateratzea» esaten zen.

Horrek esan nahi zuen gutxienez euskal herritarrok, geuk, erdaraz —gaztelaniaz edo frantsesez— erabiltzen genituen gaiak, euskarara ekarri eta euskaraz adierazi nahi genituela. Eta hori itzulpenez edo para-itzulpenez egiten da. Para-itzulpena esaten diot itzulpen formalia izan gabe itzulpen-egoeran, informazioa ia osorik beste hizkuntza batean jaso eta, moldatuz edo zuzenean itzuliz, xede hizkuntzara bihurtuz egiten denari. Beraz, auto-itzulpena egitea zen, azken finean, gure normalizazio-prozesuaren parte handi bat: erdaraz bagenekiena euskaraz adieraziz gai eta esparru askotako euskarazko oinarritzko diskurtsoa sortzea. Prozesu horretan akats edo desegokitasun asko sortzen ziren eta dira eta aise oharitzen da bat itzulpenari dagozkionak izaten direla gehienak. Horretan intuizioak ez zuten huts egiten: euskara gozaikatz, ortopediko esaten zen hura entzuten edo irakurtzen zenean, berehala etortzen zen erreakzioa eta esaten zen «antzematen zaio, bai, gaztelaniaz edo frantsesez pentsatu eta euskaratu duela», akatsa itzulpenari egotziz betiere, itzulpenak akatsa berezkoa balu bezala. Beraz, itzulpena beti zegoen tartean, zentzurik onenean ez bazen ere. Baina alderantziz ez.

Noan aurrera, ordea.

Baliteke itzulpenak euskararen orain arteko normalizazio-prozesuan izan duen papera egituratzeko bidean izan diren zalantza, akats, arrakasta, gorabeherak aztertuz aurrerabiderako irizpideak argitu ahal izatea.

Gauza jakina eta onartua da, literatura-edo hizkuntza-berritze guztien hasieran itzulpen ahalegin handi bat izan ohi dela. Euskararen batasuna eta era-

bileraren normalizazio-prozesua ere berrikuntzak direla ezin dugu ahaztu. Eta Euskal Herrian ez da beste herrialde batzuetan gertatu ez den gauzarik gertatu. Horixe konstatatzen da historian zehar izan diren hizkuntzen erabileraren berrikuntza edo normalizazio-prozesuetan. European hala izan da Espainian, Frantzia, Ingalaterran, Alemanian, eta beste gehienetan, denetan ez bada. Eta baita Europatik kanpora ere, Txinan, Tibeten; adibideetan luzatu gabe, Bagdadeko itzultzaile eskola deituarena da beharbada eredu ezagunena, arabiera jakintza eta zientziako hizkuntza bihurtu zuena. Guk ez genituen izan Al-Mamun eta Harun al-Rashid. Gero haiengandik iritsiko ziren Europara —eta Erdi Aroan grekeratik zuzenean egin ziren itzulpenetatik ere bai— testu klasikoak eta jakintza klasikoa.

Labur beharrez, berriro euskal itzulpenera itzulirik, hiru arotan banatuko nuke nik euskal itzulpenaren egituratze prozesua: Lehenengoa, 1980 inguru horretara artekoa. Bigarrena gutxi gorabehera 2000. urterainokoa, eta hirugarrena 2000tik honakoa, ia hogeitaz igaro eta etorkizunera begira gauden aro hau.

Lehenengo aroan gauzak ez ziren asko-askorik aldatu, bazegoen lehendik zetorren itzultzaile talde harrigarri bat —Amezaga, Zaitegi, Larrakoetxea, Orixe, Ibinagabeitia, Jautarkol eta, guregandik hurbilago, S. Onaindia, Akesolo, Iratzeder, Larrakoetxea, Etxaide, Kerexeta, Juan San Martin, Villasante, Mirande, Aresti eta kidekoen belaunaldia— beren bakardadean eta oso medio gutxirekin lan harrigarriak egin zituen; berehalaxe, ordea, eta partez haiek artean lanean jarraitzen zuten garaian, beste talde berriago bat hasi zen eratzen premia berriei erantzuteko asmoz, eta euskalduntze eta alfabetatze mugimendurako zenbait itzulpen egiten. Edota irakaskuntzarako ere bai. Gordailu eta IKER taldeak, esate baterako. Egoera politikoak, hala ere, ez zuen hegaldi alaietarako animo handirik uzten.

Franco hil ondoren aginpide politiko pixka bat berreskuratu zenean hasi ziren gauzak poliki-poliki bizkortzen. Ordurako itzultzaile batzuen artean ere, prestakuntza hobetu beharraz jabetuta, prestakuntza-saio batzuk egiten hasiak ziren 1975-76 inguru horietan. Eta berehalaxe ikusi zuen Euskaltzaindiak berak, edo Euskaltzaindiaren barruan zenbait pertsonak —Juan San Martinez ari naiz gogoratzen batez ere— itzulpenaren mundua egituratu eta prestakuntza hobetu beharra, handik aurrera zetozen premiei egoki erantzun ahal izateko. Hori izan zen Martuteneko Itzultzaile Eskolaren jatorria. Eta Itzultzaile Eskola hori izango zen handik aurrera euskal itzultzaileentzat erreferentzia nagusia. Ez bakarria, baina bai nagusia. Eta arrazoi askorengatik.

Lehenik eta behin, itzulpenaren erreferentzia teoriko bihurtu zelako. Une hartan nazioartean itzulpenaz idazten zena Euskal Herrira eta euskal itzultzaileentzat ekartzen ahalegindu zelako Martuteneko Itzultzaile Eskola. Liburutegitxo

bat osatu eta nazioarteko itzulpenari buruzko aldizkarietara harpidetu zen: *Babel, Contrastes, Traduire, Quaderns de Traducció i de Interpretació, Meta*.

Traduktologia —Zizeronenganaino edo Maimonidesenganaino atzeratu gabe— nahikoa diziplina akademiko berria zen oraindik, Bigarren Mundu Gerraren ondoren sortua. Sobiet Batasunetik kanpora 1960tik aurrera hasi ziren Europan zenbait liburu argitaratzen. G. Mouninen *Les Problèmes théoriques de la traduction* (1963) adibidez, eta Martuteneko Itzultzaile Eskolako kideek aukera izan zuten Europako traduktologoeekin harremanetan jartzeko. Garai hartan ez zegoen traduktologian edo itzulpen ikasketetan gaur egun dagoen oparotasun harrigarri hori.

Horrez gainera, Eskolak ikastaro eta jardunaldi ugari antolatu zituen bere egoitzan eta egoitzaz kanpo. Ikastaro eta jardunaldi horietan ordurako itzulpengintzan esperientzia pixka bat bazuten eta itzulpengintzan hobetoxe prestatu beharra sentitzen zuten bestelako pertsona askok —irakasle, kazetari eta abar— hartzen zuten parte. Horien guztiengandik ikasteko aukera paregabea izan zuen Eskolak. Eta hala jaso ahal izan zituen haien esperientziak, ezagutu beren lanean topatzen zituzten arazoak eta, orobat, aukera ezin hobe izan zen itzulpenaren didaktikan esperimentuak egin eta fruituak jasotzeko.

Beste alde batetik, Martuteneko Eskolan sortu ziren zenbait ekimen erabakigarriak izan dira euskal itzulpenaren historian.

Lehenago, *Senex* aldizkaria bera, garai hartan euskal itzultzaile askoren artean egin ziren inkestetan aitortzen zutenenez, haientzat ia erreferentzia teoriko bakarra zena.

Baita EIZIE elkarte, Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkartea sortzeko ekimena ere, 1987an. Elkarre horren helburu nagusia euskal itzulpenaren eremua egituratzea da, hain zuzen: euskal itzultzaileak elkarre batean antolatu eta profesionalizatzea, haien prestakuntza bultzatzea, itzultzaile profesionalen lan-baldintzak zaintzea, itzultzailearen ikusgaitasuna bultzatzea eta itzulpengintza sustatzea. Gaur egun Euskal Herriko unibertsitateak eskaintzen du itzultzaile berrien oinarritzko prestakuntza, baina handik aurrerako eguneratzeaz ez da ezelako erakunderik arduratzen, edozein lanbidetan etengabe eguneratzea ezinbesteko eginkizuna dela behin eta berriro errepikatzen bada ere. EIZIE da gaur egun hortaz arduratzen den erakunde bakarra. Eta EIZIEk ordezkatzeko ditu euskal itzultzaileak Euskal Herriko erakunde publiko zein pribatuaren aurrean, eta baita Nazioarteko itzultzaile erakundearen aurrean ere: FIT, *Fédération Internationale des Traducteurs* edo CEATL, *Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires*-en aurrean, adibidez. Eta elkarre horrek kudeatzen ditu «Literatura Unibertsala» liburu saila, *Senex* aldizkaria eta itzultzaileen arteko gogoeta eta kontsultabide diren beste zenbait ekimen.

Martuteneko Itzultzaile Eskola zen, une horretan, itzultzaileentzat erreferentzia nagusia, baina ez bakarra, ez eta gutxiagorik ere, lehen esan dudana bezala.

Itzulpenaren irakaskuntzari dagokionez, beste eskola batzuk ere sortu ziren, hala nola IVAP edo Herri Arduralaritzako Euskal Erakundearen barruan ALAIE (*Administrazio Lanerako Itzulpen Eskola*) eta IZO (*Itzulpen Zerbitzu Ofiziala*) sortu zirelako 1986an, Administrazio Publikoetako itzulpenaren eremuan berebiziko garrantzia izango zutenak. Horrez gainera, Labayru ere ikastaroak ematen hasi zen urte berean eta 1989tik aurrera ikastaro iraunkorrak ere bai.

Baina irakaskuntzaz aparte, baziren garrantzia berezia izan zuten beste bi erreferentzia puntu: Elhuyar eta UZEI. Martuteneko Eskolaren helburua oinarriko itzultzaile generalistak prestatzea zen bezala, Elhuyarrek eta UZEIk alor espezifikoagoetan ziharduten, itzulpenarekin lotuta betiere, «euskara tekniko» esaten zitzaionean. Elhuyar zientzia-zabalkundearen bitartez batez ere, baina hiztegi gintzan eta itzulpenean ere bai, eta orobat eremu berezituatarako euskararen irakaskuntzan (enpresak euskalduntzea).

UZEIk hiztegi gintza zuen eremu nagusia, zientzia edo jakintza eremu berezitarako hiztegi gintza: Natur Zientziak, Fisika, Kimika, Administrazioa... lehenengoak bakarrik aipatzeagatik. Zerrenda luze bat. Alor horiez gainera, ordea, lan handia egin zuen itzulpen gintzan ere, eta bai irakaskuntzan, bai itzulpen gintzan ezinbesteko erreferentzia izango ziren testu asko landu zituen.

Garai honi guztiari dagokion ezaugarri nagusia euskara arlo berrietara zabaltzeko ahalegina dela esango nuke, eta euskara arlo berrietara zabaltzen zihoan hein beretsuan —edo aitzindari gisa— zabaltzen zen itzulpena ere euskararen erabilera-arlo berrietara.

Arlo berri horiek batez ere administrazioa, irakaskuntzarako testu gintza, hedabideak, irratia, telebista izango ziren. Ezin daiteke lerro gutxitan laburtu urte horietan guztietan eremu publikoetan egindakoaz gainera eremu pribatuetan ere euskararen erabilera normalizatzeko egin zen ahalegina eta ahalegin horretan itzulpenak izan zuen eragina, maiz ezkutuan geratua. Egunkariak sortu ziren (gaur egun oraindik ere egunkarietan euskaraz argitaratzen diren testuen parte handi bat itzulpenak izaten dira). Lehendik zetozen aldizkariak indartu eta aldizkari eta argitaletxe berriak sortu eta ugaltu ziren. Eta ekimen horietan guztietan berebiziko lekua zuen itzulpenak (itzulpenak zein para-itzulpenak).

Horrela, 2000 urterako gutxi gorabehera itzulpen gintzaren egituratzea edo itzultzaileen irudia ere egituratzea gutxi-asko burututa zegoela esan daiteke. Baina merezi du lehenengo aro honi buruzko gogoeta batzuk egitea, etorkizunerako ere zer ikasi eduki eta zer konpondu jakin dezagun.

Gaur darabilgun gaiari dagokionez, bi itzulpen mota bereiziko nituzke nik:

- Ohiko itzulpena, hizkuntza bateko erregistro batetik beste hizkuntza bateko gisa bereko erregistro batera egiten dena.

- Hizkuntza bateko erregistro batetik beste hizkuntza batera itzuliz, hartan eremu edo erregistro bateko oinarrizko edo abiaburuko diskurtso bat sortzen duena.

Zer esan nahi dut oinarrizko edo abiaburuko diskurtsoa sortzearekin? Itzulpenaren bitartez hizkuntza batean gai bati buruz jarduteko moldea sortzea. Testua ez da hutsetik sortzen eta hutsean ulertzen, testuartekotasunean, oroimenak lotzen duen adierazpen-sare batean baizik. Hizkuntza batean oraindik sortu gabe dagoen erregistro berri bat sortzeko ez da aski izaten hartarako prestatutako terminologia eskura edukitzea, terminologia ere, jakintza eremu berezituetan, ezinbestekoa den arren. Hizkera koherente batean adierazitako eta dagokion mailako komunikazio-eginkizuna betetzen duela frogatutako testu multzo edo sare bat behar da gai bakoitzeko oinarrizko diskurtsoa finkatuztat emateko.

Hori lortu bitartean, itzulpen-lana esperimentazioa da batez ere. Edo esperimentazio-egoeran dago. Funtziona dezake, alegia, bete lezake komunikazio-helburua, edo gerta daiteke ez funtzionatzea. Eta ez testuagatik bakarrik; testuaren erabilera-baldintzengatik ere bai baizik. Alegia, gai bati buruz komunikazioan funtzionatzen duen hizkera eta informazio-multzotxo bat ez baduzu, handik aurrera abiatzeko, zaila da lehendabiziko pauso hori. Adibide pare batez oso erraz ulertzen da:

Zegoera positiboa: eman dezagun haur batek —hamabi urte bete berriak— galdetzen digula: «Begira, nik badakit zer eta zertarako den “ber”: bi ber bi edo bost ber bi. Baina “erro”? Zertarako da “erro”?». Azalduko diogu. Hipotenusa kalkulatzeko, adibidez. Konbentzitura geratuko da. Harentzat informazio-kontu bat da hori, ikasi behar duen gauza bat, beste gauza askorekin lotua; harentzat ikasketen diskurtsoan sartuta dago kontzeptu hori. Nire adinekoentzat, ordea, ez; hasieran behintzat ez; guretzat itzulpen-kontua zen; ber eta erro ikasi genituenerako aspalditik genekien zer ziren *potencia* eta *raíz*; baina ber eta erro ez, halaxe itzuli eta adostu zituzten arte, eta orduan ere nahikoa lan —eztabaidak eta guzti ezagutu genituen aritmetikaren idazkeraz eta irakurkeraz—, ohitu ginen arte. Esperientzia berbera heda daiteke edozein jakintza berezitura edo edozein jakintza-mailatara.

Alderantziz: euskaraz aurkeztu zen lehenengo doktore-tesia, doktoregai euskaldun alfabetatu eta euskaltzale batek aurkeztua, itzultzaile baten laguntzaz egina izan zen. Eta beste doktore tesi bat baino gehiago ezagutzen dugu, euskaraz aurkeztua, izatez erdaraz idatzi eta euskarara itzulia. Eta orobat ezagutzen ditugu unibertsitateko irakasleak, euskaldunak, beti esan izan dutenak ez zirela gauza beren gaia euskaraz irakasteko, eta aldiz gai izan direnak gai horiek berak Ingalaterrako edo Estatu Batuetako unibertsitateetan ikastaroak ingelesez emateko.

Zeren falta sumatzen zuten, hortaz, benetan euskaraz eskolak emateko gai ez zirela esaten zutenean? Zer ez zuten euskaraz eta bai, ordea, ingelesez, gai horiei buruz —euskaraz ezin eta ingelesez bai— akademikoki hitz egin ahal izateko? Euskaraz ez zuten diskurtso egin bat, nondik abiatu, ingelesez bezala; bazuten terminologia, baina ez diskurtsorik; bazuten hiztegia, baina ez liburu multzotxo bat. Zeren ezagutu ditugu alderantzizkoak ere: lehendabiziko urtebete edo bitan eskolak emateko zirriborroak edo apunteak euskaraz prestatzen laguntzen zien itzultzaile batekin adostu eta handik aurrera eroso asko irakaskuntza euskaraz ematen jarraitu dutenak. Maila guztietan gertatu izan da hori.

Eta garai horretan (1980-2000) egiten ziren terminologia-lanak ez ziren terminologia bere zentzurik estuenean, nolabait garai hartan bertan Termcat-eko Teresa Cabré zuzendariak definitzen zuen bezala behintzat. Ez baitzegoen euskaraz ziharduen berezilaririk, haien terminologia bildu eta jasotzeko. Horretatik oso urruti geunden oraindik.

Bada, hala ere, garrantzi handiko beste gogoetagai bat: garai horretan hain zuzen ere eztabaida franko izan zen itzulpenen hizkuntzaren egokitasuna zela eta ez zela. Horri buruz muturreko bi jarrera izaten ziren, ohi bezala. Batetik, euskaraz ematen ziren mezu berri horien hartzailea horrelako mezuak euskaraz jasotzeko prestatuta ez zegoela eta prestatu egin beharko zuela zioena. Eta bestetik, mezuak, prestakuntza faltaz, trakets adierazten zirela zioena. Eta muturreko bi joera horien artean, beti liskarra; eta errua, bistan da, itzultzaileak. Zeren mezu traketsa itzulpenarekin berdintzen baitzen —eta baita oraindik ere—. Itzulpenarekin edo para-itzulpenarekin.

Aztertu beharreko gaia. Itzulpenaren eztabaidagai eternoa: non hasten da akatsa, gramatika salbu. Txantxak egiten ziren: «itzulpen intrakraneala» esaten zen; edo gordinago: «euskara gardena»; hain ere gardena, non azpian erdara ikusten baitzen, errekan harriak bezala. Itzulpenaren betiko dilema: jatorrizko testua etxekotu, domestikatu egin behar den ala arrotz gorde behar den, eta euskara zenbateraino behartu behar den testu itzulua arrotz geratzeko. Oinarri-oinarrian diskurtso berri baten hizkuntz ereduaren egokitasunaz zen eztabaida.

Harrigarria da nola mila urte lehenago Bagdaden itzultzaileen artean izaten ziren eztabaida berberak errepikatzen genituen. Baina antzekoak errepikatzen dituzte gaur egun Venuti edo Bassnett batek edo *Translation Studies*-eko postkolonialismoaren eskolako teoriariek. Honek ere bere terminologia bitxia ekarri zuen.

Euskal itzulpenak, edo itzulpenaren parte handi samar batek, esperimentazioan eta itzulpenen-ereduei eta hizkuntz-ereduei buruz etengabeko eztabaidetan jardun zuen aldi luze baten ondoren, 2000. urte ingururako euskal itzulpenaren mundua gutxi-asko egituratutzat eman daiteke: itzultzaileak pro-

fesionalizatuta daude gutxi-asko, ikasketak unibertsitatean egiten dira, badago itzulpenaren nolabaiteko onespen sozial bat, itzulpena ia hizkuntz erabileraren eremu guztietara dago hedatuta, teknologiak erabiltzen dira eta berriak ikertzen, web-orriak eta lokalizazioa aurreratuta daude eta normal egiten dira, bikoizketa eta azpitoluak aspalditik daude, geroz eta maizago egiten dira interprete-lanak. Oro har, pentsa daitezkeen eremu, esparru eta modu guztietan egiten da euskararako itzulpena. Baita euskaratik erdaretarakoa ere, poliki-poliki.

Batez ere esan daiteke bete direla aro honen hasierako helburu nagusi bazuk itzulpenari dagokionez. Euskararen erabileraren esparru askotako oinarritzko diskurtsoa sortuta dago, ez itzulpenaren bidez bakarrik, baina bai, neurri handi batean, itzulpenaren eta para-itzulpenaren bidez. Hori konstatatzeko, aski da esparru horietako euskarazko produkzioari erreparatzea: hedabideak, testugintza, saiakeragintza, unibertsitatearen argitalpenak, argitaratzen diren tesiak. Esparru horietan diskurtsoa nahiko finkatua dago, eta itzulpenak berez dagokion betekizuna bete dezake: beste hizkuntza batean jasotako mezuak gurera ekarri edo guretik besteetara bihurtu. Itzulpena eta sorkuntza nahiko normalizatuta daude hizkuntzaren erabileraren eremu askotan. Itzuli eta sortu ez ezik, komunikazio-eginkizuna ere betetzen dute testu horiek.

Eremu batzuetan bete dira hasierako eta oinarritzko helburu haiek, baina beste batzuetan ez; administrazioan, esate baterako —euskal itzulpenaren munduan askoagatik diru, lan eta langile gehien inbertitzen den eremuan, hain zuzen—, baina ez hartan bakarrik. Ez dago diskurtsorik euskaraz, edo oso gutxi dago, eta komunikaziorik ia batere ez. Garai batean esaten zen «euskara heraldiko» hark heraldiko jarraitzen du, neurri handiegi batean. Zergatik? Era askotako arrazoiak izan daitezke: hemen ez dugu aztertzeko astirik. Oro har, baliteke Bernardo Atxaga jaunak «kristalezko zubia» hitzaldi hartan zioena —gaur egun euskal gizartea euskaldun egiten duen hizkuntz-geruzan % 80 edo, bere ustez, itzulpena zelakoa, alegia— gehiegitxo izatea.

Joseba Arregi jaunak, Kulturako sailburua zenean esana da —*Literatura Unibertsala* bildumaren jendaurreko lehenengo aurkezpenean, uste dut—: «Itzulpenak munduan euskaraz eroso bizitzen laguntzen digula». Bai ote? Gureak ere bai? Hemen bertan eroso bizitzen ozta-ozta laguntzen digu-eta.

Hasieran esan dut, itzulpenaren orainaz ez ezik, etorkizunaz ere nahi nukeela hitz egin. Ez naiz igarlea. Ez da erraza igarle izatea. Baina bai esan dezaket hasita dagoela etorkizuna, eta oraintxe daukagun mundua dela, partez, dator-kiguna.

Hizkuntz politikaren helburu nagusia, hedadura txikiko hizkuntzotan batez ere, hizkuntzaren etorkizuna bermatzeak behar du izan. Hizkuntz politikarik ez da, ordea, itzulpen-politikarik gabe, eta are gutxiago gizartean dabilen

informazioaren iturriak hizkuntz eremu horrez kanpokoak direnean, hedadura txikiko hizkuntzetan oso maiz gertatu ohi den bezala.

Informazioaren gizartean eta kultura globalizatuan bizi omen gara. Horrela esaten da optimismo handiz. Mundu horretara moldatu eta egokitu beharko dugu, gauzak horrela badira.

Euskal herritarrari bi iturburu desberdinetatik etor dakiok informazioa.

Bat, Euskal Herritik bertatik. Eta kasu horretan jatorrizko mezua sorkuntza ere kontrola daiteke, zenbait alorretan behintzat; administrazioan esate baterako, baina ez hartan bakarrik. Horrelakoetan sorkuntza elebiduna bultzatzeak, eta ez itzulpen soila, lagun dezake oinarritzko diskurtso egoki bat sortzen. Zenbait alorretan —unibertsitatera bitarteko irakaskuntzarako testugintzan esate baterako— egin izan da hori, eta balio izan du.

Beste iturburua, bistan da, Euskal Herriaz kanpoko da eta badirudi geroz eta informazio-iturri oparoagoa ari dela bilakatzen. Gogoratu Internet, telebistako emankizunak, denbora-pasak. Egia da, zentzu horretan, informazioaren munduan gaudela. Beharbada, ordea, Norbert Wienerrek aipatzen zuen moduan, informazioen gehiegia informazioa iluntzen eta ezagutza oztopatzen du. Eta itotzen gaituen informazio hori ez dator, Euskal Herriko zenbait lekutan esaten den bezala, «sinkausa». Hizkuntza hedatuenetan dator, hedatuenean geroz eta gehiago, eta oso interes ekonomiko handiak, ausikitakoari aise utziko ez dioten interesak ditu atzean. Ez dugu ahaztu behar. Zeren interesak zaindu egiten baitira. Eta mila modutan etorriko zaigu informazio-zaparrada hori, euskaraz salbu. Nola bereganatu informazio hori guztia eremu urriko hizkuntza batek? Edo zer bereganatu erauntsi horretatik?

Nolakoak izango dira informazio-erauntsi hori jasoko duten euskaldunak? Eleanitzak mila lotura-sare dituen komunitate kulturantz batean?

Eta horren aurrean zer? Itzulpen prozesuak bizkortu? Teknologian ikerketa bultzatu? Herritarrak eleanitzun izateko prestatu? Itzultzaile ez direnei ere itzulpen-egoeran sortzaile izaten irakatsi?

Etorkizunaz hitz egiten hasi, eta galderak ahora.

Nola lotu, gaur egun baino hobeto, itzulpenaren irakaskuntza lanbidearekin eta profesionalekin? Estamentu akademikoak izan ohi duen endogamiarako joera zuzendu eta, gure lanbidean dihardutenekin hartu-emanetan, elkarlanean, oso bizkor aldatuz doan mundu honi oso hurbiletik begiraturaz, itzultzaile izatekoei, itzultzaile direnei eta itzulpenarekin lotura duten guztiei ikasgai eta gogoe-ta-oinarri baliagarriak eskaini beharko dizkie.

Beste alde batetik, teknologia berriak oso lagungarri onak ari dira bihurtzen itzulpenarako. Aurreramendu handiak ari dira egiten bai itzulpen automatikoan, corpusen ustiaketan eta corpusen erabileran, baita gure artean ere. Bultza, susta ditzagun.

Zenbait alorretan —demagun administrazioaz ari naizela—, beharbada dagoen antolamendua aztertu eta, aldatu beharrik ikusten bada, aldatzeko irizpideak finkatu beharko dira eta horretara ausartu.

Ahal diren ikuspegi guztietatik begiratuta, itzulpen premiarik handienak, euskararen normalizaziorako fruitu-emankorrenak zein diren ezagutu eta indarrak haietara bideratzen ahalegindu beharko da.

Eta, oro har, itzulpenarekin nolako edo halako lotura duten guztien artean —politikari, epaile, hedabide, eta abar— itzulpenaren garrantziaz eta baldintzez kontzientzia zabaltzen saiatu beharko dugu.

Euskaltzaindiak bere sorreraren mendeurrena eta euskararen batasuna abiarazteko hementxe Arantzazun antolatu zuen biltzar haren mende erdia ospatzeko bilkura honetan hitz egiteko eman zaizkidan minutu laburrak ez dira, seguru nago, unerik egokiena gure lanbideari, euskararen normalizaziorako eta etorkizunerako hain erabakigarria den langintza honi dagozkion guztiak argitzeko. Itzultzaile askok sentitzen dugu, eta hala adierazten, gure lanbideaz gogoeta sakon bat egiteko garaia iritsi zaigula; ez, ordea, gure artean bakarrik, gure lanbidearekin loturaren bat duten guztiekin batera baizik. Euskaltzaindiak hemengo Ejerzizio-Etxean sartuta egiten jakin izan zuen bezalako saio bat, beharbada, ejerzizio batzuk, biltzar bat, jarri ditudan galderak eta itzulpenaren esperientzia baztertuta ezin erantzun dakiekeen beste asko argitzeko kongresu bat. Hemendixe gonbita egiten diet itzultzaileei, erakunde publikoei, unibertsitateei eta erakunde pribatuei: idazle-, editore-, itzultzaile-elkarteei.

Zeren, hogeitau urte barru ere itzulpena kristalezko zubi bat izango baita, baina ez dadila behintzat Calatravaren Bilboko Zubizuri izan, zaparrada ari duenean laprast egin eta hezurak hautsi baitaitezke itzulpenean ere.

**HAMALAU GALDE ETA LAU USTE BATUAZ
ETA LITERATURAZ
(EUSKARA BATUAREN ETORKIZUNEKO ERRONKAK
LITERATURAN)**

JOXERRA GARZIA
Idazlea eta komunikazioan aritua

Gaiaren azterketa sistematikoa bainoago, euskara batuaren eta literatura-
ren inguruko kezka eta hausnarketen katalogo gisakoa da ondoren datorrena.
Bego hori hasieratik garbi, inori ez dakion gerta urrutiko intxaurrekin hainbati
hainbatetan gertatu ohi zaiona.

Hamalau atal edo epigrafetan antolatu ditut esangai nituenak, bi zati, sail
edo bloke handitan banatuta. Lehen zatia aurreneko sei epigrafeek osatzen dute
(1-6), eta egoeraren diagnostiko gisako bat egiten ahalegindu naiz hor. Bigarre-
nean, berriz, (7-14) diagnostikoan hautemandako gaitzendako sendabide bat
edo beste proposatzen saiatu naiz.

Labur zurrean aritzera behartuta, nahiago izan dut lehen zatiko epigrafee-
tan ahalik gutxien kentzea, hartara diagnostikoa behintzat argi samar gera da-
din. Bigarren blokeko epigrafe gehienak, aldiz, gutxieneko neurrira ekarri ditut,
hor egiten ditudan proposamenak inoiz ganoraz eztabaidatzeko aukera izango
dugun esperantzan.

LEHEN ZATIA. ZERTAN GARA? DIAGNOSTIKO BAT

1. Hizkuntzaren lurraldea

Hasteko, eman diezaiogun begiratu panoramiko bezain partzial-subjektibo bat hizkuntzaren harresien barruko lurralde zabalari, honako piramide hau begien bistan dugula:

«Hizkuntzaren lurraldea» aipatu dudan arren, garbi gera bedi ikuspegi funtzional hutsa dela grafikoko hori, ez baitu hizkuntzaren errealitatea islatzeko inolako asmo edo usterik. Aitzitik, hizkuntzaren errealitate zabal horretan hiru arretagai nabarmentzea beste xederik ez du grafikoak.

Piramidearen oinarritik ekingo diogu hor ageri diren osagaien azalpenari. Lehen solairutik, alegia.

1.1. Oinarria. Hitzaren erabiltzaile arruntak: hitzun-*idaztunak

Hizkuntz errealitatearen oinarrian, lehen solairuan, jendea dago, hitzun arruntak. Jario ez-planifikatuaren alorra da hau: jeneralean, jendeak ez du alde

aurretik finkatutako estrategiarik erabiltzen hitz egiten duenean (eta hala hobe, gainera). Jakina, ebentualki hitzunak (ikus)-entzule ere aritzen dira.

Hitz egin eta entzuteaz gain, hitzunek idatzi (eta irakurri) ere egiten dute. Planifikazio eta estrategia handirik gabeko idazketa da lehen maila honetakoa: postit, whatsapp, e-mailetakoa...

Estrategia planifikaturik gabe hitz egiten duenari «hitzun» esaten badiogu, nago hitz bat behar genukeela modu berean idazten duena izendatzeko, eta «*idaztun» baino hoberik ez zait bururatu.

1.2. Erdiko maila. Hitzaren profesionalak: hizlari-*idazlariak

Hizketa eta idazketa arruntaren arragoan, jakintza eta jardun alor desberdinak sortzen dira, lanbideak, eta hor ere jendeak hizketan eta idazten dihardu, nork berean. Bigarren solairu honetan, ordea, ahozko eta idatzizko jardunak ez dira espontaneoak, aldez aurretik zehazki planifikatuak baizik. Diskurtsoaren alorra da hauxe, estrategia eta jario planifikatuarena, hitzaren profesionalena.

Alor bakoitzak bere diskurtsoa du, bere erregistro propioa behar duena, ia genero berezitua balitz bezala. Alorrean alorreko diskurtsoa ez da berez sortzen: alorreko profesionalak osatu ezean, jai dago.

Ahoz diharduen profesionalak «hizlari» esaten diegu (edo «esatari», irrastian-eta ari badira). Idatziz dihardutenak izendatzeko, aldiz, ez daukagu hitzik, eta nik «*idazlari» proposatuko nuke hutsune hori nola edo hala betetzeko. Idazleek ez bezala, idazlariek ez dute idatziaren bidez mundu berriak sortzeko helbururik izaten. Behar-beharrekoa da, hala ere, profesionalon ekarpena.

1.3. Goi maila. Artista sortzaileak: *hitzele-idazleak

Piramidearen erpinean literatura jarri dut. «Literatura» esatean, literatura idatzia esan nahi izaten da eskuarki. Zehazki esanda, prosa. Zehazkiago, fikziozko prosa. Horrek, *de facto*, kanpoan uzten ditu poesia eta prosa ez-fikziozkoa, eta baita ahozko literatura ere.

Poesia errebindikatzeke lekurik ez dugu hemen, baina merezi luke eman ohi zaiona baino arreta handiagoa. Bestalde, ez-fikziozko prosa bigarren saileko jarduntzat jo genezake, profesionalena, baina bego oraingoz horrela.

Ahozkoa aintzat hartuko bagenu, «idazle» hitzaren pareko beste bat behar genuke, puntako bertsolariak, ipuin kontalariak, kantariak eta beste izendatzeko. «*Hitzele» otu zait, asmo estetiko nabarmenez idazten, hitz egiten edo kantatzen dutenentzat.

Erabiltzen ari garen eskeman, hiru maila edo solairuak zintzo arraio ageri dira, zein bere lekuan geldi. Errealitatean, ordea, elkar eragiten dihardute eten-gabe: hiztunen jardunak baldintzatu egiten du profesionalena; era berean, literaturak nahitaezkoa du hiztun eta profesionalen oinarria.

Hizkuntzaren kasuan, bestalde, goiko bi mailek eragina dute beheragoko mailetan. Literaturan edo bertsolaritzan egiten diren aurkikundeak baliagarriak dira alorrean alorreko profesionalentzat, eta profesionalen eta sortzaileen ekarpenak onura egiten dio hiztun arrunten jardunari. Hala behar luke, behintzat.

Aurrera baino lehen, esan dezadan goiko bi solairuetako jarduna eta ekarpena, profesionalena eta sortzaileena, alegia, ez dagoela inola ere ulertzerik itzultzaileen lan eskerga aintzat hartu gabe.

Euskara batuaren eta literaturaren arteko harremanen diagnostikoa osatzeko, 1980tik 2017ra bitarteko liburu eta txostenak erabili ditut nagusiki, eta aitortu behar dut informazio baliagarria berreskuratzeaz gain gozatu ederra hartu dudala horren inguruko bibliografia eta erreferentziak irakurriz.

Orain arte egina txalotzetik hasten dira irakurri ditudan diagnostiko (ia) guztiak. Bihoa hemen nire txaloa ere, baina atarramendu hobeaz izango dugu konpondu, zuzendu edo eztabaidatu beharreko kontuei helduta, orain arte eginaren eder-bitsetan plisti-plasta arituta baino.

2. Diagnostiko bat, hamaika formulazio

Pello Salabururen diagnostikoak aski ongi laburbiltzen du irakurri ditudan egile gehienen iritzia:

Inoiz ere izan ez duen presentzia du gizartean euskarak. Literatura inoiz baino hobeaz egiten da gaur egun (...) baina euskara maila guztietara hedatzeak kostua izan du. (Salaburu 2002)

Salaburuk dioenez, handia ez ezik askotarikoa da kostu hori, eta alor ia guztiei eragiten die. Aldez edo moldez, aditu ia guztiek aipatzen dute euskararen kalitate galera.

Formulazioa gorabehera, horrelako diagnostikoak ugariak dira, oso, azken hogeita bost urteotan. Hona hemen lagintxo bat, harrigarriro goiztiarra den Koldo Izagirre-erretik hasita:

- «Bizitasuna sakrifikatu behar zen, korrektotasunaren truke, euskara biziko bazen» (Izagirre 1980).

- «Euskara batua, 25 urtetan, ez da gauza izan bizitasun beregain bat sortzeko» (Sarasola 1993).
- «Gure euskara.../... sarriegi ahul eta endelua da, indarrrik gabea eta motela, hitsa eta zuhaila...» (Zuazo 2000).
- «Euskaldunok ez gara gai hizkuntza behar bezalako erraztasun eta aberastasunarekin erabiltzeko. Ez dugu hizkuntza sormen egokirik» (Salaburu 2002).
- «Batasunaren izenean ugaritasuna baztertu behar izan dugu» (Lertxundi 2008)

Definitu ere, hainbat eratarata definitu izan da zabaldu dugun euskara: ortopedikoa, plastikozkoa, martekoa, burokratikoa... Iñaki Seguroiak, ohiko bere estilo gartsuan, «Eusbakofha» deitzen dio: EUSkara BAKandu Ofizial Hiper-Arautua (Seguroia 2005). Hemen ere hitz hori erabiliko dugu, labor-beharrean.

Eusbakofha delako euskara horrek, gorago ikusi dugun bezala, bizitasun eza du ezaugarri behinen: graziarik edo espresibitatearik eza, alegia. Nire iritziz, Anjel Lertxundik (Lertxundi 2001, 2008, 2009) aztertu ditu zabalaren eta sakonkien hortik aurrerako ezaugarriak:

- Erdararen guztiz menpekkoa da. «Hizkera maizter» bat da.
- Berezkoak ditu monotonía, lexikoaren unibokotasuna, kate morfosintaktiko askotan bera, kolore bakarra...
- Izurrite moduko bat da: hizkera burukratikoa, artifiziala, anbigua, abstraktua...
- Maila eta gune guztiak kolonizatu ditu, eta deskalabru handiak eragin. Erregistro (ia) bakar bihurtuta, nagusi dabil.
- Balio gutxi du jardun ez formaletarako.
- Hitzunen gorputz sozialean inoiz ez bezalako eten nabarmena eragin du, jardun jasoaren eta hizketa-modu arruntaren artean, inkomunikazioa sortzen duen zanga sortuz.

Asko da, bai, orain arte egina. Duela berrogeita hamar urte baino askoz hobeto gaude. Ez, ordea, behar bezain ondo.

3. Zer da aurrena?

Diagnostiko horren aurrean, garbi dago zer hartu behar genukeen helburutzat: euskara biziagotzea, euskarazko espresibitatea areagotzea.

Hainbat modu dago hori bera esateko:

- Hitzun atzenduak atzera berriz hitzun bizi bihurtu
- Euskararen aizkora zorrotzu

- Euskararen erregistroak ugaltu eta aberastu
- Euskararen barruko indarra eta arnasa berreskuratu

Kantitateari uko egin gabe, kalitateari lehentasuna ematen hasteko garaia da. Aspaldion sarrien —eta larrien— aipatzen den kontua, ezagutzaren eta erabileraren arteko arrakalarena, erabileraren desertzioa, ez da kalitatea-rekin zerikusirik ez duen beste arazo bat, sarri hala uste dela ematen badu ere.

«Kalitate» hitza, ordea, hiztunaren ikuspegitik ulertu behar da hemen, ez hizkuntzarenetik: hiztunari baliagarri zaiona, hori da kalitatezko hizkuntza (Euskararen Aholku Batzordea 2004). Bestela esanda:

Hiztunak euskaratik beretik atera behar du euskaraz bizitzeko poza, euskarari bera-ri lapurtu behar dizkio hiztun segitzeko motiboak. (Lertxundi 2009)

Hizkuntza baten kalitatea eta aizkora batena irizpide beraren arabera epaitu behar direla idatzia du Koldo Mitxelena: ebakitzen badu, ona da aizkora; ebakitzen ez badu, berriz, txarra da, kirten landu ederra balu ere. Hizkuntzaren kasuan, ebakitzea hiztunarentzat lagungarri izatea da, hiztunaren komunikazio premiak asetzeko modukoa izatea, akatsak akats.

Gauden egoeran, txalogarriak dira diskurtsoa eta jarrerak bigarren mailan utzi eta zuzenean erabileran eragiteko saioak:

- Mintzodromoak
- Mintzalaguna ekimena
- Euskaraldia

Primeran daude horiek guztiak. Erabileraren arazoa ez da konpontzen euskararekiko jarrerak aldatzeko kanpainak eginez, erdarara jotzeko ohitura duten hiztun asko eta asko euskaltzaleak baitira oso: nahi lukete noiznahi eta nonahi euskaraz aritu, baina eskura eman diegun tresna, euskara (euskara hau) motz eta kamuts gertatzen zaie beren bizitzako egoera asko eta askotan. Josean Artze handiaren esaldi ospetsua bazter guztietan ikusgai egon zen garai batean, eta toki askotan irakur daiteke oraindik ere:

Hizkuntza bat ez da galtzen ez dakitenek ikasten ez dutelako, dakitenek erabiltzen ez dutelako baizik.

Gaur egungo egoera zein den ikusita, nago ez ote genukeen, Artzeren ome-nez beti ere, honelatsu moldatu behar:

Hizkuntza batek ez badio
 hobeto bizitzeko balio,
 hiztunak batera esango dizkio
kaixo eta adio.

Eginbeharra argi eta garbi dago, egiten baino esaten errazagoa da baina. Kontua ez da arauak aldatzea. Ez behintzat hori bakarrik. Sistematiagoa behar du tratamenduak. Xabier Amurizak dioen bezala (Amuriza 2010, 2012), hizkuntzaren lurraldeko sail eta alor guztiak aintzat hartuko dituen plan orokor bat behar dugu. Helburuak argi. Bitartekoak topean aktibatuta.

4. Hizkuntza, literaturaren oinarri?

Lehen epigrafeko gure piramide hari berriro erreparatuta, garbi dago literaturak, literatur jardunak, oinarri sendoa behar duela. Ez da airean egindako gaztelua. Ez, behintzat, normalduta dauden hizkuntzetan.

Euskaraz, baina, oso ahula da oinarri hori, eta esan liteke mirari hutsa dela puntako idazle eta itzultzaileek lortu duten maila.

«Mirari hutsa» esan dut, eta ez da debaldeko hiperbole hanpatua. Hona zer dioen Inazio Mujika Iraolak *Otto Petteren* argitalpen berrituaren sarrerakoan:

Miragarria da hutsetik Anjelek nola sortu zuen Otto Pette-ko mundua; bai giroz bai hizkeraz, inolako erreferentziarik eta tradiziorik gabe, itzulpenaren ispilurik gabe, mundu bere eskuko bat sortu zuen erabat sinesgarria. (Mujika Iraola 2018)

Eta *Otto Pettez* esana berdin-berdin esan daiteke azken urteotan idatzi eta itzuli diren literatur lan gorenei buruz.

Harkaitz Canok ezin egokiago adierazia du egiteko horren zailtasuna:

Hedapen urriko hizkuntza batean nekerik handiena [da] (...) hizkuntzaren giharrak egiaz bereganatu ez dituen lurralde eta giroak fikzioan birsortu beharra (fikzio bikoitza: existitzen ez den erregistro edo giro linguistiko bat existitzen dela irudikatzearen fikzioa, lehenik, gehi, simulakro hori fikzioan funtzionaraztea. (Cano 2017)

Oinarri sendorik gabe, tradiziorik gabeko hizkuntzan diharduen idazlearen lana sekulakoa da, zinez. Idazleak badu, ordea, beste oinarri edo euskarri bat: literatura unibertsalarena:

Edozein idazleren tradizioa bikoitza da: alde batetik, bere hizkuntzaren tradizioa, idazlearen oinarritzko tresna; bestetik, tradizio unibertsala, guztiona. Bi tradizio ho-

riek gurdi bateko brida bien antzekoak dira: idazleak bietako bati ondo eusten ez badio, gurdiak ez du aurrera egingo. (Cercas 2017)

Literatura unibertsala zein hizkuntzatan jasotzen den, munta handiko kontua da idazlearentzat, eta hemen berriro ere berretsi beharra dago ez dagoela euskal literatura ulertzerik literatura itzultzaileen ekarpena aintzat hartu gabe.

Literaturaren alorreko erronkarik behinena, nire aburuz, hizkuntzaren giharrak landu eta garatzea da. Zoritxarrez, hizkuntzaren lurraldeko gainerako alorretan, erdiko horietan, ez da literaturan —eta itzulpengintzan— bezalako aposturik egin. Literaturan egin denaren hamarrena egin izan balitz beste alorrotan, beste oilar batek joko liguke orain kukurruku. Tamalez, ordea, Pello Salaburuk (Salaburu 2004) «batu soziologiko» izendatu duen eredu auto-murritzaila da nagusi, bai hizlari-idazlarien artean, eta bai hitzun-idaztunen artean.

5. Literatura, hizkuntzaren bizigarri?

Idazle gorenen lanak gizartean dabilen euskara hobetu lezake. Bai bigarren saileko idazlariena, bai hitzun arruntena ere. Teorian behintzat bai.

Baina idazle onek egindako lanari ez zaio beti behar bezalako jaramonik egin izan:

Batu literarioa gauzatzen hasi zen bezain laster, euskara administraziora eraman beharra iritsi zen eta batu burokratikoak hasi ziren garatzen, neurri handi batean literaturan egindakoa aintzat hartu gabe. (Lertxundi 2017)

Orain, zorionez, badirudi idazleei eman nahi zaiela gidaritzza. Idiak gurdiaren aurretik jartzea bezala da hori, azken batean.

Ibon Sarasolaren *Ajeak* (Sarasola 1997) eta *Bitakora* (Sarasola 2017) dira hogei bat urteren jiran gauzatu den aldaketaren erakusgarri. Sarasolaren beraren hitzetan:

Eta hizkuntza normaletan hitzunek eta idazleek, bereziki hitzun eta idazle eredu-garriek dutela hizkuntza idatziaren jabegoa, horiek gidatzen dutela hizkuntzaren bilakabidea. (Sarasola 2017)

Bukatu dela, alegia, filologoen agintea. Hala biz!

Ez dakit zenbat diren gaur egun euskal idazle on-eredugarriak. Idazleen Elkarteko kide garen guztiok ez garela sail horretan sartzekoak, hori garbi daukat.

Kopuruz txikia izan arren, gauzak behar bezala eginez gero handia izan liteke idazle onen eragina. Horretarako, beharrezkoa litzateke erdiko alor ho-

rietan diharduten profesionalik puntakoengana iristea, profesional borondate onekoengana, alegia.

Eskatzen hasita, trasmisio lan hori profesionalen borondate onaren eta militantzia graduaren esku ez uztea eskatuko nuke.

6. Irakurlerik gabeko literatura?

Irakurlerik gabe ez dago literatur sistemarik, ez dago literaturarik. Piramidearen oinarria dira, gainerako guztiaren euskarri. Eta hori ere ahul du euskarak, kopuru ofizialak gorabehera.

Nik dakidala, Salabururena da euskarazko irakurle kopuru benetakoaren kalkulurik zentzuzkoena (Salaburu 2002). Hemen xehetasunetan sartzeko tokiarik ez, eta horra jo beharko du horretan interesatuak.

BIGAREN ZATIA. ZER EGIN?

Honaino diagnostikoari dagokion zatia.

Diagnostikoa onartzen bada, onartu beharko da, orobat, zer edo zer egin behar dela, ahalik azkarren egin ere. Ahal dela, gainera, ez bakoitzak bere aldetik diharduela, modu koordinatuan baizik. Xabier Amurizak «interbentzio eratu» baten beharra aipatzen du (Amuriza 2010 eta 2012), eta ez da kontzeptu aldrebesa.

Batuak literaturaren alorrean dituen erronkak ditugu hemen aztergai, baina esan dugu literaturarenak ez direla literaturatik soilik konpontzen ahal. Hortik aurrera, galdera nagusia hau da: zer egin behar dugu euskara biziagoa izan dadin? Eta, horrekin batera, honako beste galdera hau: nori dagokio egiteko hori?

Ondoren datozenak, interbentzio eratu baterako apunte eta oharrak baino ez dira. Apunte solteak, telegrafikoa ia, galdetik areago dutenak uste sendotik baino.

7. Euskara aldatu?

Zenbaiten ustez, euskara bera aldatu behar genuke, hiztunari baliagarriago izan dakion (Altonaga 2015; Rubio 2002; Amuriza 2012...). Proposatzen diren aldaketak lexikoari eta sintaxiari dagozkio, nagusiki, nahiz Amuriza aditz sistema ere aldatzearen alde agertzen den.

Euskararekin borrokan jardun behar hori normala da, gure hizkuntzaren tradizioz eza kontuan hartuta:

Indarrik banu, pozik aldatuko nuke euskal perpausa. Arindu esan nahi dut. Agian irauli ere esan beharko nuke. Esaldiak eraman behar ninduke ni, eta ez nik bera. ./... Esaldiak bizkortu, lexikoa garbitu, ari-arin ibili perpausetik perpausera, esaldien arteko loturak freskatu... (Lertxundi 2009)

Sentitu, euskaraz ari garen guztiok sentitu izango dugu, behin baino gehiagotan, horrelako zerbait, baina hortik euskara aldatzeko proposamen formala egitera, koxka dago. Proposamen horietan, gainera, denetarik dago: aintzat hartzeko moduko kontu asko, eta baita muturreko xeblekeria batzuk ere.

Gaiak badu interesik, baina guk ez daukagu hemen inola ere sakontzeko modurik. Nolanahi ere, euskara aldatzen hasita, noraino iritsi?

Euskarari bortxa egin dakioke noski, eta egin ere egin behar zaio, egiten zaiona baino gehixeago —bide onean, esan nahi dut— baina kontra ezin zaio egin —onerako, diot—: gu baino gehiago da eta... (Garzia, Juan 1997)

Bestalde, arauak-eta aldatzea bezain garrantzitsua litzateke gero egindako aldaketa horien berri —eta horretarako erabilitako irizpideena— garaiz eta ganoraz helaraztea bai hizlari-idazlariei, bai hiztun-idaztunei.

8. Tradizioa gurtu?

Idazleak tradizioa ezagutzea nahitaezkoa da, baina ez aski. Gizarteak —irakurle izan daitezkeenek— tradizio hori ezagutu ezean, izugarri zailtzen da idazlearen lana.

Bai, baina nola zabaldu eta bermatu euskarazko tradizioaren ezagutza hizkuntzaren piramideko hiru solairuetan? Erronka horri erantzun egokia ematek oso urruti gaudela esango nuke: euskararen eta euskal literaturaren tradizioaren ezagutza nekez helarazten diegu euskararen profesionaleri eta hiztun arruntei. Horretan huts egiten ari gara, nabarmen.

Han-hemenka hitzaldiak eta ikastaroak ematen ari naizela, behin eta berriz harritu izan naiz ikusita zeinen ezezagun diren gure eskola, euskaltegi eta abarretan *Letrak Kalekantoitik* (Lertxundi 1996) edo *Hitza Azti* (Arranz 2006) bezalako harribitxiak, horrelako tokietan huts egin gabe eskura egon behar luketena (Azkue, Mokoroa, Intza, Zavala, Garate eta abarren lanekin gertatzen dena, hobe ez aipatzea).

Gaur den egunean, hezkuntzak ez du euskal tradizioaren ezagutza bermatzen. Ez D ereduan, ez unibertsitateetan, ez inon. Nahi izanez gero, galdetu euskaraz ikasten ari direnen artean —edo irakasleen artean!— nor den Betiri Santz. Edo galdetu *Zozoak beleari*, *Dagoenean bon-bon* eta horrelako beste bizpahiruz

aparte zenbat atsotitz ezagutzen dituzten, bilduta —eta sarean eskuragarri— ditugun milaka eta milaka horien altxorretik.

Publizitate ikasketak eskaintzen dituzten euskal unibertsitateetan, esaterako, burutik pasatu ere ez zaie egiten atsotitzak erabiltzea. «Atsotitzak?, tira, horiek euskal kontuak dira, hemen publizitatea irakasten dugu». Bai, jakina, baina esango didazu nola irakatsiko diezun publizitate ikasleei euskarazko eslogan ganorazkoak sortzen, atsotitzen lantegia erabili gabe... Emaidza hortxe dago, guztion begi-bistan.

Oker daude, oso, tradizioa gurtu zaleak. Gurtu ez, egurtu egin behar da tradizioa: aurrena, ahalik eta sakonkien ezagutu, eta gero gaurko geure komunikazio premietarako egokitu, moldatu. Gurtu ez, e-gurtu!

Xavier Rubert de Ventós filosofo katalanak dio munduan egokitu zaion errealitatea azaltzen ez dakiena dela arlote bakarra (Rubert de Ventós 1998). Tradizioa da modernitaterako bide bakarra, eta tradizioan daude, guk aurkitu zain, gaurko gure komunikazio arazo asko eta askoren konponbidea.

9. Erregistroak nola ugaltu?

Erregistro eskasia da denon artean antolatu dugun «eusbakofha» honen ezaugarririk behinenetakoa:

Berdin zaigu hitzaldi bateko mintzaira, egunkarikoa, lagunartekoa edo bost urteko neskatiko bati egiten dioguna. (Salaburu 2002)

Nabarmena da euskarazko diskurtsoetan —idatzizko zein ahozkoetan— erregistroari dagozkion hankasartze asko —eta latzak— egiten direla. Gehien-gehienetan, erregistro informala behar lukeen kasuan erregistro formal (ustez) jasoa erabiltzetik datoz okerrak.

Erregistro bakar hori baliagarria zaie hitzunei komunikazio egoera formaletan, baina erabat motz geratzen zaie egoera informaletan. Kontua da, ordea, hiztunak ia bizitza osoa pasatzen duela egoera informaletan. Esparru informalekoak dira, gainera, hiztunari gehien axola dioten hizkuntza ekintzak ere: inor txunditu, lasaitu, kontsolatu, zirikatu, limurtu, gogaitu, gogatu, liluratu, hasez-erazazi, animatzea...

Erregistro eskasia ez da gaitz arina. Hirugarren epigrafean esan dugun bezala, estuki lotuta dago ezagutzaren eta erabileraren arteko arrakalarekin. Hizkuntza ona, esan dugu han, hiztunari baliagarri zaiona da. Eta ez dago hiztunik, ez euskaraz ez txineraz, bere premiak erregistro bakar batekin ase ditzakeenik.

Euskarazko hitzun elebakarrik ez dago gaur egun, denok dakigu euskaraz gain beste hizkuntza bat, gutxien jota. Egoera informal batean dagoela, hitzunik ikusten badu dakizkien hizkuntza horietako bat ez zaiola egoera horretan lagungarri gertatzen, beste hizkuntzara joko du, baliagarri ez zaion hizkuntza ezinago berea eta ezinago maitea izanik ere.

Xabier Amurizak ondo dioenez, euskararen arnasguneetan egunero sortzen dira esapide biziak, argotak eta erregistro informalak. Kontua da, ordea, txokoan sortutako horiek nola zabaleratu, nola zabaldu nazio mailara tokian tokiko hitzunen aurkikundeak.

Bistan da egiteko horretan euskarazko hedabideei dagokiela erantzukizunik handiena. Ez ziren euskarazko komunikabide publikoak sortu komunikabide huts eta estandar izan zitezten. Aitzitik, sortzeko legean bertan agintzen zaie euskararen normalkuntza prozesuan eragile izan behar dutela. Behin baino gehiagotan esana dudan bezala, alde horretatik *Gaztea* irratia kasua bereziki lazgarria da.

Eragile bakoitza bere erantzukizuna hartzera behartzea —edo animatzea, behintzat—, horra balizko interbentzio eratu horretan aintzat hartu beharreko neurri bat.

10. Euskalkiak zertarako? (eta zertarako ez?)

Bat nator Pello Salaburuk dioen honekin:

Euskara erdararen mende da aspalditik, euskarak euskalkiek ematen zioten bizitazun eta kolore hura berreskuratu behar du biziko bada.

Eta baita horren jarraian dioen honekin ere:

Euskara batua irekia izatea bat da, eta bestea, euskalkiak nahastea, zentzugabekeria bilatzea. (Salaburu 2002)

Garrantzitsua da Salabururen bigarren ohar hori, xelebrekeria nabarmenak egin ohi baitira euskalkien izenean... euskalkiak behar bezala ezagutu gabe:

Euskalkiak babestu nahi omen dira, baina kontrakoa gertatzen delakoan nago ni: euskalkien balizko defentsaren izenean egiten den *paripé* nabarmenak euskalkiak kaltetzen ditu gehien (*ere*, *hitz* eta *nahi* dauden tokian *be*, *berba* eta *gura* jarri, eta hona bizkaiera; *esanen* eta *anitz* jarri, eta hona nafarrera). (Lertxundi 2001)

Tentuz jokatu beharra dago:

Kontua ez da txantxetakoa. Jatortasun eta adierazkortasun bila abiatzen garenean, zenbat eta sakonago barrendu gure euskalki nahiz txokoan, txokokerian eta euskalkikerian (eta are norberekerian) erortzeko arrisku gero eta handiagoa dugu (Garzia, Juan 1993).

Arrisku horren aurrean, ez dut aurkitu Ibon Sarasolarena baino epai zorrotzagorik:

Salbazioa ez da etorriko euskalkiak sustatetik. Eta plastikozko euskararen alternatiba jatorreria bada, nahiago dut plastikozko estandarra. (Sarasola 2017)

11. Ahozkoa batu?

Inoiz galdetu izan didate ea ahozko euskara batzearen aldekoa naizen. Ez dut zalantza izpirik, baina hor ere, erregistroen alorrean bezala, tentuz ibili beharra dagoela uste dut, gehiegikeria dezente ikusten baititugu bazterretan:

Bitxia da —ezen ez kuriosoa— zein bat datozen gehienetan ahozkeria jatorra eta erdarazko mortala (Garzia, Juan, 1997)

Ahozkoaz ari garenez, esan dezadan oso kezkatuta naukala euskaraz dabilgun prosodiak. Ez da hau horretan sakontzeko lekua, baina nago hor ere inguruko eredurik tristenaren mende ez ote gabiltzan, Hegoaldean behintzat.

Ahozko euskara batu beharra dago. Ahozko estandarerako arauak behar ditugun, horixe ez dakit. Orientabideak behar ditugula, dudarik ez.

12. Ahozko literatura

Bat-bateko bertsolaritzak azken aldian egin duen ibilbidea miresgarria ez ezik eredugarria ere bada. Tradiziozko genero bat zena, aski bazterrekoa, gaur egungo kulturgintzaren erdiguneko jardun bihurtu da. Ez, ordea, berez-berez, apustu irmoa eginda baizik.

Bat-bateko bertsolaritzarekin egin denaren antzeko zerbait egin behar litza-teke ahozko euskal literaturaren beste generoekin ere (berez, horretarakoxe sortu zen, 2009an, Mintzola).

Mintzolaren harira, ni neu saiatu izan naiz ahozko euskal literaturaren ekosistema gaur egungo oralista puntakoenek darabiltzaten ikuspegi eta metodologiengatik aztertzen (Garzia, Joxerra, 2007). Geroztik, Xabier Payak osatu

eta hobetu du ekosistemaren deskripzioa, ezinbesteko erreferentzia den obran (Paya 2013).

Pernandoren egia dirudi, baina aldian behin gogoratu beharra dago: ahozko literatura, ahozkoa ez ezik literatura da.

13. Teknologia berriak: ahoz idatzi, eskuz hitz egin?

Gaur egungo bertsolari puntakoenek idatzian ere nekez lortzen den mailako testuak ekoizten dituzte, ahoz eta bat-batean.

Oralista klasiko handien (Parry aita-emeak, Lord, Havelock, Zumthor, Ong eta abarren) ikuspegitik ulertezina da hori. Izan ere, oralista handi horiek bi mundu guttiz desberdin eta kontrajarritzat jotzen zituzten ahozkoa eta idatzizkoa, eta, erabateko kontrajartze horretan, pentsatzen zuten, besteak beste, ahozkotasuna agonikoa dela beti, ez duela analisirako gaitasunik, tradizioz finkatutako moldeen bidez baino ez dakiela adierazi beharrekoak adierazten, eta arketipoekin jokatzeko duela beti, ez baita gai pertsonaia konplexuak erai- kitzeko.

Uste dut aspaldi frogatua dagoela oralista klasikook ahozkotasanari egozten dizkioten ezaugarri horiek ez direla gaur egungo bat-bateko bertsolaritzan inola ere betetzen (Garzia, Joxerra 2000, 2012; Garzia, Sarasua eta Egaña 2001).

Hori batetik; bestetik, berriz, adituek dioskute pantailatik jasotzekoak diren mezuei ahozko egitura eman behar zaiela, eraginkorrak izango badira. Teknologia berriek ahozkoa eta idatzizkoa nahastu dituzte, lehenaz gainera, ezin sinetsizko graduan. (Morris 2000; Crystal 2001; Garzia, Joxerra 2008).

Epigrafe honen izenburuak iradokitzen duen bezala, esan liteke, beraz, gure garaiko komunikazio teknologiek ohikoa bihurtu dutela ahoz idatzi eta eskuz hitz egitea.

Ahozkoaren eta idatzizkoaren artean ez dago erabateko etenik edo amildegirik. Aitzitik, etengabeko elkar eragintzan diharduten bi jarduera modu dira ahozkoa eta idatzizkoa.

Paradoxa itxurako misterio hori ulertzeko garaian, ezinago argigarri derizot Wolfgang Raiblek egiten duen bereizketari (Raible 1996). Ahozkoan zein idatzizkoan —dio Raiblek— bietan bereiztu behar lirateke zertan den jardun bat ahozko edo idatzizko: prozeduran, moldean edota bietan.

Prozeduraz idatziak diren diskurtso batzuk moldez ahozkoak dira, edo behar lukete izan. (Raible 1996)

Tentuz ibili beharra dago hemen ere:

Idatzizkoaren eta ahozkoaren ereduaren erabateko nahasketa gertatzen ari da, bien kaltetan noski: ahozkoak naturaltasuna galtzen du, eta idatzizkoak zorrotasuna (Garzia, Juan 1997).

Nolanahi ere, gure garaiotan inoizko nahasien doaz ahozkoa eta idatzizkoa, eta horri irtenbide txukuna ematea da alor honetan dugun erronka.

Administrazioan —baina baita mundu akademikoan ere— dabilen euskara zurruna bazter utzi eta euskara xaloaren aldeko apustua egin behar genuke. Ez dugu ezer askorik asmatu beharrik, aski dugu *Plain English* mugimendua gurera egokitzea.

Euskara xaloa, berriz, moldez ahozko euskara da funtsean. Nire ustez, horretara jotzea genuke egokiena: esateko idazten diren testuetan, jakina, baina baita pantailatik jasotzeko direnetan ere. Eta, une honetako mordoiilotik askatu bitartean behintzat, baita paperetik begiz jasotzeko idazten ditugunetan ere. Bakoitzari dagokion graduan, beti ere, jakina.

Horretan, C. W. Mills soziologoarena iruditzen zait erreferentziarik egokiena:

Giza ahots moduan irudika ez daitekeen testua, gaizki idatzitako testua da (Mills, 1959)

14. Jarriko al gara (behingoz)?

Erantzukizuna denona da, bai, baina ez neurri berean. Hedabideak eta hezkuntza dira geureari eusteko ditugun baliabide edo lanabesik behinenak, eta haiei dagokie aitzindari lana egitea, ez hiztun arruntari.

Horretarako, bi gauza dira nahitaezko: batetik, estrategia argi eta adostua; bestetik, estrategia hori gauzatzeko ausardia, baita inguruko erdaretan egiten denaren oso bestelakoa balitz ere adostutako estrategia hori.

Plan orokor bat, interbentzio eratua... izenak izen, horixe behar dugu: konplexuak astindu, geure premiak hauteman, hierarkizatu, eta haiek asetzeko bideak bilatu, inoren zer esangoaren beldurrik gabe.

Hogei bat urte urte iragan dira kalitatearen kezka ozen plazaratzen hasi zenetik, eta kezkak berean dirau. Garaia dugu kalitatearena lehentasunen zerrandan buru-buruan jarri eta lanari ekiteko.

Berrogeita hamar urte barru ere izango dira kezkak eta arazoak, nola ez. Ez daitezela behintzat izan oraingo gure kezka hauexek berak.

AIPATUTAKO BIBLIOGRAFIA

ALTONAGA, Kepa, 2015, *Back to Leizarraga*. Iruñea: Pamiela.

AMURIZA, Xabier, 2012, *Zazpi ebidentzia birjaiotzarako*. Andoain: Lanku.

- 2010, *Euskara batuaren bigarren jaiotza. Osoa, lebiakorra, nazionala*. Andoain: Lanku.
- ARRANZ, Iñaki, 2006, *Hitza Azti*. Irun: Alberdania.
- CERCAS, Javier, 2017, «Katalanezko idazlea banintz», in Lertxundi, Anjel, 2017: 37-53.
- CANO, Harkaitz, 2017, «Agente bikoitz baten aitopena», in Lertxundi, Anjel, 2017: 125-141.
- CRYSTAL, David, 2001, *Language on the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EUSKARAREN AHOJKU BATZORDEA, 2004, *Euskararen kalitatea. Zertaz ari garen, zergatik eta zertarako*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, <www.euskara.euskadi.eus/.../7041/.../euskararen_kalitatea_eu.pdf>.
- GARZIA, Joxerra, 2012, *Bertsolaritza, El bertsolarismo*. Donosti: Etxepare Institutua, <<http://www.etxepare.eus/media/uploads/publicaciones/bertsolaritza.pdf>>.
- (2008), *Jendaurrean Hizlari. (Ahozko) komunikazio gaitasuna lanteko eskuliburua*. Irun: Alberdania.
- 2007, «Basque Oral Ecology», <<http://journal.oraltradition.org/issues/22ii/garzia>>:
- GARZIA, Joxerra, SARASUA, Jon, EGAÑA, Andoni (arg.), 2001, *El arte del bertsolarismo. Realidad y claves de la improvisación oral vasca*. Donostia: Bertsozale Elkartea, <www.bertsozale.com/liburua/castellano/hiru/hiru1.htm> (Gaztelaniaz ez ezik, ingelesez, gaztelaniaz eta euskaraz ere argitaratu zen liburua, eta lau hizkuntzotan eskuragarri dago testua bertsozale.com helbidean).
- GARZIA, Juan, 1997, *Joskera lantegi*. Irun: Alberdania.
- 1993, «Idazkera-liburua: euskal joskeraren adarrak», (folio mekanografiatuak).
- IZAGIRRE, Koldo, 1981, «Hitzaurrea», in *Euskal Lokuzioak*. Donostia: Hordago. Obra hori, berritu eta emendatuta: «Euskal lokuzioak sarean. Damaso Intza proiektua», <<http://intza.armiarma.eus/>>.
- LERTXUNDI, Anjel, 1996, *Letrak kale kantoitik*. Irun: Alberdania/Ifrentzuak.
- 2001, *Gogoa zubi*. Irun: Alberdania/Zerberri.
- 2008, «Iruzkinak» (Euskararen Aholku Batzordearen «Euskara 21» ekimenari egindako iruzkinak, <http://www.erabili.eus/zer_berri/muinetik/1224667449> (2018ko irail amaieran).
- 2009, *Eskarmentuaren paperak*. Irun: Alberdania.
- 2017, *Demagun ehun urte*. Donostia: EIZIE (Donostia 2016 Europako Kultur Hiriburu programaren barruko ekitaldiko hitzaldien testuak). Lertxundiren ikuspegia «Demagun ehun urte barru. Hizkuntza gutxitu bateko idazle» atalean (19-37).
- MILLS, C. W.: 1959, *The Sociological Imagination*. Oxford: Oxford University Press. [en español: *La imaginación sociológica*. Ciudad de México: Fondo de Cultura Económica, 1987.]
- MITXELENA, Koldo, 1972, *Idazlan hautatuak*. (Patxi Altunak apailaturiko argitalpena). Bilbo: Mensajero.
- MORRIS, Steve, 2000, *Perfect E-mail*. London: Random Hous Business Books.
- MUJICA IRAOLA, Inazio, 2018, «Sarbidia», in Lertxundi, Anjel, 2018, *Otto Pette*, 9-15.
- PAYA, Xabier, 2013, *Ahozko Euskal Literaturaren Antologia / Antología de Literatura Oral Vasca / Anthology of Oral Basque Literature*. Donostia: Etxepare Euskal Institutua,

<http://www.etxepare.eus/media/uploads/publicaciones/Ahozko_Euskal_Literatura_Antologia_liburua_interneterako.pdf>.

RAIBLE, Wolfgang, 1996, «Orality and Literacy. On their Medial and Conceptual Aspects», in Scheunemann, Dietrich (ed.), *Orality, Literacy and Modern Media*. Columbia: Camdem House INC, 17-27.

RUBIO, Jesus, 2002, *Euskararen garabideak*. Irun: Alberdania/Zerberri.

SALABURU, Pello, 2004, «Euskara batua eta euskalkiak: harremanak», «Euskalkiak eta bestelako hizkera-moduak eskolan» jardunaldietako aktetan jasotako testua, Bilbo, EHU, 42-43.

SARASOLA, Ibon, 1993?, «Erdararen eraso euskal kazetagintzan». (Igeldon kazetarienezat emandako hitzaldiaren laburpen modukoa, folio mekanografiatuetan).

— 1997, *Euskara Batuaren Ajeak*. Irun: Alberdania.

— 2002, *Euskararen etxea*. Irun: Alberdania.

— 2017, *Bitakora kaiera*. Donostia: Erein.

SEGUROLA, Iñaki, 2005, *Gaur ere ez du egingo hiltzeko moduko eguraldirik*. Irun: Alberdania.

ZUAZO, Koldo, 2000, *Euskararen sendabelarrak*. Irun: Alberdania.

ESTUEGI ALA ZABALEGI?

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI
Idazlea eta editorea

1. HASIERAKOAK

1.1 Galdera jostalari bat

Arratsalde on, jaun-andreok.

Galdera bat egingo dizuet nire hitzalditxo hau hasteko, bi aukeraren artean bat hautatzekoa; euskaldunok zer gara: A, herri otzan bat, esanekoa, goikoak zer agindu, hura betetzeko gogoz dagoena, ala B, herri matxino eta errebelatua, matxinkontra eta anarkikoa, inoren araurik onartzen ez duena?

Ez daukazue erantzun beharrik nahi ez baduzue. Galdera tranpati samarra da berez; nik neuk batzuetan A pentsatzen dut, besteetan B, eta gehienetan biak batera.

Galdera hori jolas hutsa izan liteke, baina Euskara Batuari dagokionez pertinentea ere bai, horren azpian beste galdera hau planteatu liteke-eta: Euskaltzaindiaren arauak gogo onez eta obedientzia-botoz onartzen ditugu, ala marmarka eta gaizki-esaka? Hor ere bi joeretakoa dago jendea, eta izango dira egun batean modu batean esnatzen direnak eta hurrengoan bestela.

Berriketa horien atzean, baina, benetan inporta zaidan beste galdera hau ezkututzen da: Euskaltzaindiak Euskara Batuari buruz ematen dituen arauak gehiegi dira ala gutxiegi? Estuegi ala zabalegi ari gara eraikitzen hizkuntza estandarra?

1.2. Pasadizo bat

Auzi honetan, beste askotan bezala, ez da debaldekoa izaten norberaren biografia, eta bereziki adina.

Gogoan daukat idazleen Galeusca biltzar bat, Valentzian ospatu zena, eta han gertaturiko pasadizo bat, zuen baimenez hemen kontatuko dudana. Mahai-inguru batean hiru hizlari ziren hitz egitekoak, gaur hemen bezala. Bata katalana, bestea galiziarra eta hirugarrena euskalduna. Ez dut oroitzen zein zen solasgaia, baina bai hitzaldiak amaitu eta galderen txanda iritsi zenean, publikoaren arteko gizon valentziar xahar batek mahaiko euskaldunari galdetu ziola zer pentsatzen zuen euskara batuari buruz. Idazle euskalduna gaztea zen, oso gaztea artean, eta lasai asko kontatu zuen berarentzat batua eskolan ikasitako zerbait zela, nahiko artifiziala, eta gazteek euskalkira jotzen zutela plastiko usainik gabeko hizkuntza benetako baten bila. Idazle gazte hark ez zekien, ordea, valentziar xaharrak zergatik egin zion galdera: hain zuen, Espainian barrena gure hizkuntzaren kontrakoek zabaldutako ustea da Euskara Batua esperanto moduko bat dela, hango eta hemengo hizkera-puskaz osatua, Frankenstein doktoreak egin zuen moduan hildakoen sarraskitik izaki berri bat sortu nahian, baina ez duela egiazko giharririk, ez mamirik, ezta herri baten komunikaziorako bide izateko gaitasunik ere. Aretoan geunden euskaldun zaharragoek argitu behar izan genion valentziar xaharrari euskara batua dela euskaldunoi herri bezala gertatu zaigun gauzarik ederrena, eta hain zuzen euskara batuaren arrakastari esker egin zuela hizlari gazte horrek euskaraz bere ikasketen ibilbide osoa, baita bere sormen lan guztiak gauzatu ere, eta arrakasta horren froga gorena zela gazte batzuek hizkuntza estandarraren merituen eta zailtasunen kontzientziarik ere ez izatea.

1.3. Mahaiko hiruron profilaz

Oholtza honetan hizlari jarri gaituzten hirurok, bakoitza erakunde baten ordezkari gatzoz: euskal itzultzaileen, idazleen eta editoreen elkartearen ordezkari gisa ari gara gaur, hurrenez hurren, Josu Zabaleta, Joserra Garzia eta ni neu, baina hirurok ibili izan gara, sarriago edo bakanago, beste bi arloetan ere; 1940, 50 eta 60ko hamarkadetan jaiok gara; hirurak gara gizonezkoak; hirurak Goierriko herri industrialetan jaiok eta hirurak Donostiara etorriak bizitzera eta lan egitera; Euskara Batua ez genuen guk egin orain dela 50 urteko hasiera hartan; jaso egin genuen, baina gogo onez jaso, eta gero bete, eta baita betearazi ere, geroago.

Erdaraz ikasiak eta heziak gara hirurak ere. Umetan etxean jasotako euskara geure borondatez eta ahaleginez berrikasi behar izan dugu gerora, eta ez dut uste

gutako inori buruan kabitzen zaionik gure Goierriko euskaraz testuak sortzea, jolaserako ez bada.

Baserri eta fabrikako mentalitatean haziak gara gu (komentukoa ere ez genuen guztiz urruti), eta baserri eta lantegietako mentalitate horixe aplikatu diogu euskalgintzari gure zereginetan: «egin egin behar da» dioen leloa, lana goratzea, fina izatea (saiatua eta hitzekoa), eraginkortasunez jardutea...

Hori dena, baina, amaitu zen. Mundua etengabe aldatuz doa, eta Euskal Herria ere, zorionez, aldatu egin da.

2. ARGITALETXEAN NOLA JOKATU

2.1 Polizia linguistikoa

Zuen pazientzia agortzen ez bada, beste pasadizo bat kontatuko dizuet. Aspaldian, orain dela 30 bat urte, nire ikasketak amaitu berri nituela, kalean topo egin nuen karreran izan nuen irakasle batekin. Irakasle horrek joera handia zuen, garai hartan, hau eta hori nola idatzi behar den esateko, hizkuntza kontuetan zer dagoen ondo eta zer gaizki epaitzeko, inoren testuetan akatsak bilatzeko eta salatzen. Ni lagun batekin nindoan egun hartan, eta haien arteko aurkezpenak egin nituen. Irakaslea lagunari aurkeztu nionean, halaxe esan nuen, maltzurkeria tanta batez: «Hau halako da, polizia linguistikoa».

Espero dut irakasle hark barkatuko zidala egun hartako nire harrokeria; penitentzia, behintzat, gogotik ordaindu dut, geroztik ni neu bihurtu bainaiz, ez hainbeste bokazioz baina bai obligazioz, polizia linguistikoa. Izan ere, argitaletxe batean egiten dut lana, eta gure zereginetako bat izaten da argitara emango diren testuak txukuntzea, orraztea, zuzentzea. Beraz, zuzentze lan horretan, ezinbestean bihurtzen gara legearen makila luzea, ezarritako araua betearaziko duen aginte faktikoa.

Editoreok onartua dugu, gogotsu batzuetan eta gogoz kontra besteetan, gure lanaren izaera polizial hori, liburu-mota zenbaitetan beste batzuetan baino beharrezkoagoa izaten dena: adibidez, eskolarako ikasliburuetan ezinbestekotzat joko nuke arauak zorrotz betetzea. Hala ere, noraino luzatu behar da makila? Eta zorroztasun maila bera ezarri behar da nobela batean ere?

2.2. Hiperaraugintza dela eta

Gure herrian bada (munduko herrialde guztietan bezala) Euskaltzaindia baino euskaltzaindiago izan nahi duen jenderik; hau da, arauak izugarri

maite duenik: arau asko, zenbat eta konplexuagoak eta xeheagoak hobe, eta salbuespen ugari balute, are zoragarriago. Horri deituko diogu hiperarau-gintza.

Joera horren ondorioa da euskara «ondo» (alegia, arau horiek guztiak egoki betez) idazten dakitenak gutxiengo hauta bat direla, elite bat, euskalgintzaren gaina eta bikaina; kasta horretako kide izateak baditu, noski, onura batzuk bertako kide direnentzat: besteen gainetik sentitzearen plazera, batetik, eta gutxiren esku dagoen gaitasun baten jabe izatearen abantaila profesionalak, bestetik. Ni, kasta horretako partaidea izan naitekeen arren, haren kontra nago guztiz. Ez bakarrik eliteen kontra nagoelako; baita ere, eta batez ere, euskaldun gehienak euskaraz eroso aritzeko moduko hizkuntza bat sortu behar dugula uste dudalako. Kontrako sentipenaren ondorio nagusia ez baita euskaldunek «txarto» idaztea, baizik eta euskara utzi eta erdaraz jardutea.

2.3. Zenbait adibide

Badira hainbat arau, ia inongo idazlek betetzen ez dituenak, zuzentzaile profesionalok behin eta berriz zuzendu behar izaten ditugunak. Aipa ditzadan bakar batzuk, adibide modura:

- «biluzi» dela aditza eta ez «biluztu»
- «absentzia» eta «absente» idatzi behar dela, eta ez «ausentzia» edo «ausente»
- «eraso» dela adiza, Nor-Nori-Nork erakoa gainera, eta ez «erasotu»
- «azkenaldian» eta «azken aldian» bi gauza direla
- noiz idatzi behar den -il eta noiz -ill («kuadrilla» baina «zapatila»)
- noiz idatzi behar den -aia eta noiz -aje
- «errosario» ez baizik «arrosario» idatzi behar dela
- «gortina» eta «gorbata» idazten direla, eta ez «kortina» eta «korbata»
- «hautetsontzi» idatzi behar dela eta ez «hautesontzi», «hautestontzi» edo beste.

Zerrenda nahi beste luza liteke baina ez du merezi jarraitzea. Bai komeni da ohartaraztea, ordea, arau baten arrakasta neurtzeko termometroa testu argitaratuetan bakarrik jartzen badugu, irudipen faltsu bat atera dezakegula, bai baitira arauak idazleek ezagutu ez eta oker idazten dituztenak, baina, zuzentzaileen eskuetatik igaro ondoren, irudi lezake idazle horrek araua zehatz jakin eta zintzo betetzen duela.

2.4. Hiperzuzenketaren eta zabakerkeriaren artean

Ohartarazpen horren ondoren dator, beraz, plazaratu nahi dudana zalantza: argitaletxeok zenbateraino enpeinatu behar dugu «oker» datozenak behin eta berriro «zuzentzen»?

Ez da auzi erraza. Hiperzuzenketaren arriskua dugu batetik, zabarkeriarena bestetik. Zuzentasuna inoiz ez dela gehiegizkoa esan lezake baten batek, hor ez dagoela *hiper*-ik. Hala ere, gehiegizko araugintzak ekar dezakeen ondorio bat da esku jakin batetik igarotzen diren testu guztiek usain berbera izatea, eta hori, arlo batzuetan onerako izan litekeen arren, nortasun bereizia eta dibertsitatea bilatzen diren literaturan guztiz kaltegarria litzateke. Gogoan dut, garai batean, argitaletxe jakin batean ateratzen ziren liburu guztiak zeudela beste inon erabiltzen ez ziren hitzez beterik, preskripzio linguistikoa izugarri maite zuen norbaiten proposamenak denak ere: «desegigo», «endurtu», «txegosi»... Ez ditut berba horiek txarresten, baina nabariegia zen ez zirela liburuen egileek sortuak, eta bai zuzentzaile batek inposatuak.

Kontrako muturrean, baina, «jendeak hala esaten du» delako leloak ezin du edozertarako aitzakia izan, nonbait jarri behar zaio muga. Lehen aipatu dudana «erasotu du» onartzea erabakiko banu («eraso dio» jator, zuzen eta tradiziozkoaren ordeztu), hurrena «eutsi du» edo «begiratu du» («so egin» adieran) onartu beharko nuke? Ni gaur-gaurkoz ezezkoan nago; «hain da handia, ez dela kabitzen» guztiz orokortua dela eta zertan gaitzetsi ez dagoela esango nuke («ezen» formula baztertu gabe, hala ere), baina erotuta ere ez nuke onartuko «Etorri da mutil bat Madrilen bizi dela» gisako esaldirik, jakin arren halaxe esaten dutela askok eta askok.

2.5. Hizkuntza bizien etengabeko aldaketa

Hizkuntzaren profesionalok kontserbadore izateko joera ia eutsiezinezkoa dugu, zer esanik ez Akademiek, ezagutzen dugun hizkuntza hori bere horretan estimatzen dugulako eta halaxe gorde nahi genukeelako. Aldaketa oro endekatzeko, galera eta gainbeheraren ondorio iruditzen zaigu beti, baina irudipen hori hizkuntzen errealitatearen kontra doa, bizirik dagoen hizkuntza bat etengabe ari delako aldatzen.

Egia da aldaketa horiek askotan direla hizkuntza ahaltsuagoen kutsaduraz sortuak edo kalko okerrak; gehien-gehienetan bai, baina ez beti. Adibide bat emango dut: «Zer ba?» galdetzaila. Niganaino iritsi zen hizkuntzan, galdetzaila hori bera bakarrik joan ohi da, ondoko esaldirik eta aditzik gabe: «–Banoa etxera. / –Zer ba? / –Hemen ez nago gustura». Alabaina, adin batetik beherako

euskal hiztun onek normal-normal esaten dituzte «Zer ba etorri zara hain berandu?» gisako galderak, zaharragoei belarriko mina eman arren. Berritio diot: hiztun onek esaten dute horrela, euskara jarioz, zuzen eta adierazkortasunez erabiltzen dutenek; ez dakit joera honen hedadura geografikoa norainokoa den, baina Gipuzkoako alderdi zabal batean erabiltzen da behintzat, euskara indartsuen dagoen eskualdean, eta hizkuntzaren baitan gertatu den aldaketa bat da gainera, ez ondoko hizkuntza baten kutsaduraz, kalkoz, endekapenez. Orain arte ez da iritsi testu idatzietara, nik dakidala, baina luze gabe iritsi beharko du, bizi bagara.

3. ONDORIO GISA

3.1. Euskaltzaindiari zer eskatu

Nik esango nuke argitaletxeotan gabiltzanak, eta euskalgintzan murgildutakoak oro har, pozik gaudela Euskaltzaindia egiten ari den lanarekin. Gauzak ondo egin dituela eta ondo egiten ari direla baieztatuko nuke, zuzikeriarik gabe. Hizkuntzaren morfologia (aditza eta deklinabidea) aspaldi arautu ziren, eta, txikikeriaren bat salbu, ez dute arazorik sortzen. Sintaxia aski zabal eta xehe deskribatu da, eta esango nuke horrez gain ezin dela besterik egin, edo ez dela komeni behintzat. Fonetika eta fonologian gomendio batzuk eman dira, baina hortik aurrera ez da arau zorrotzik ezarri, eta hala hobe, nik uste.

Hiztegiari dagokionez, irudipena daukat jendeak sarritan estuegi hartzen duela Euskaltzaindiaren Hiztegi Batua, hor ez dagoena euskara ez balitz eta erabili ezingo balitz bezala. Nire ustez, idazleak ausardia izan behar du bai maileguak hartzeko, bai eratorpenez hitz berriak asmatzeko, bai herri euskarako forma ahaztuak erabiltzeko. Irakurle txepelak kexa daitezela, hitz horiek hiztegietan topatu ezin dituztela-eta, baina irakurle finak eskertzen du ausardia hori, eta ondok etorriko diren lexikografoek aukera izango dute, hartara, hitz horiek hiztegietan sartzeko. Hori da, nik uste, lexikoa zabaltzeko bide naturala, ez derrigorrez Euskaltzaindiaren hiztegietan hitz posible guztiak aldeztetik jasota egotea, guk haiek erabiltzeko atrebentzia hartu ahal izateko. Gogoan ditut Joxe Azurmendiren idazlanak, lehen aipatu ditudan hiru bide horietan (maileguak, hitz berrien asmatzea eta hitz zaharren berreskuratzea) hain oparoak. Edo berriki editatu dudana nobela batean topatutako hitz bat: «maistrallana» aipatzen du une batean Katixa Agirrek *Amek ez dute* eleberrian, eta jakina den arren «maisulana» dela gure tradizioan beti erabili izan den hitza, hain zuzen tradizio horren kontra egin du autoreak «maistrallana» idaztean.

3.2. Corpora / Estatusa

Euskarak aurrera egiteko arazoak ditu, bistan da, baina arazo horiek ez dira hizkuntzaren beraren gaitasun ezaren ondorio, Unamunok duela 120 urte esan bezala, ezta Euskara Batua era batekoa edo bestekoa izatearen fruitu ere.

Euskararen normalizazioa aipatzen denean, batzuetan hizkuntzaren corpusaz ari gara, besteetan estatusaz. Corpora arautzea, malgutzea, aberastea da gure egitekoa (idazle, editore, itzultzaile eta linguistena), eta, zenbat eta hobeto egin guk lana, orduan eta errazagoa izango da euskararen aurrerabidea; baina hizkuntzaren benetako zailtasunak, gaur-gaurkoz, ez dira corpusarenak, estatusarenak baizik, eta hor jokatzen da, egiazki, euskararen geroa. Ez dezagun ahaztu.

VI

ARAU LINGUISTIKOEN GIZARTERATZEA

SOCIALIZACIÓN DE NORMAL LINGÜÍSTICAS

SOCIALISATION DES NORMES LINGUISTIQUES

SOCIALIZATION OF LINGUISTIC NORMS

EUSKARA BATUAREN ESKULIBURUARI (EBE) BURUZKO ZERTZELADA NAGUSIAK

ANDRES ALBERDI

Euskara Batuaren Eskuliburua lantaldeko burua

Euskara Batuaren Eskuliburuak (EBE) 2018ko Euskaltzaindiaren Mendu-
rreneko Arantzazuko Jardunaldiekin batera ikusi zuen argia, Euskara Batuaren
Eskuliburuko batzordearen eskutik.

A-tik Z-ra, zalantzak eta argibideak du azpi-izenburua. Hartara, berehala
ohartzen da hartzailea zein motatako eta zein helbururekin atunduriko liburua
duen esku artean: eskuliburu labur, praktiko eta ulergarri bat, intentzioz bederen.

ABIABURUA

Euskaltzaindiaren eskaera

*Euskaltzaindiak emanak dituen arauak, gomendioak eta irizpenak (morfolo-
giakoak, sintaxikoak, ortografiakoak, onomastikakoak, hiztegikoak) era didaktiko eta
dibulgaziozkoan azaltzeko eskaria egin zion Euskaltzaindiaren zuzendaritzak lan-
taldeari (2014). Alegia, eskatu zion modu praktikoan eta pedagogikoan —hots,
gaurko begi berriekin ikusteko moduan— birformulatzeko Euskaltzaindiak eus-
kara batuaren inguruan 1968tik ordura arte esandakoak (eta, ifrentzuz, baita esan
gabeak ere), izan haiek arau, izan gomendio, izan onespén, izan irizpen.*

Gisa da aitortzea Euskaltzaindiaren Zuzendaritzaren eskaera horrek aipatzea
merezi duen lehenagotiko jatorri eta data jakin batzuk dituela. 2009an Euskal-

tzaindiaren mandatuz Siadecok egin zuen *Euskaltzaindiaren erakunde-identitateari buruzko azterlana* da giltzarria eta eragilea, izan ere. Hango inkesta-datuak kontuan hartuz gero, ezin ziren bazterrera utzi euskara-erabiltzaileek han egiten zituzten eskaerak eta proposamenak. Horietako bat euskara batuaren inguruko eskuliburu bat atontzea zen.

Gizartearen eskari horri erantzun nahi zion Euskaltzaindiak EBerekin. Izan ere, euskararen batasunaren esparruan gauzak asko aldatu dira duela 50 urte Arantzazun jarri ziren hasikin haietatik gaur egun arte. Egun, lehen ez bezala, euskara ofiziala da, eta gizartearen hainbat esparrutan erabilgai ezinbestekoa (administrazioan, hezkuntzan, komunikabideetan, arlo sozioekonomikoan...). Erraz da ulertzea halakoetan eta bestelako maila formaletan ere euskaldun alfabetatu batek eskura izan behar duela Euskaltzaindiak erabakitakoaren corpus osoa.

Akademiak kanpora begira aritu nahi badu, bestalde, bere emaitza plazara atera beharra dauka, premiei erantzun betea eman behar die. Ondorioak zein izan behar duen asmatzea berez ulertzen da.

EBEko lantaldea

Lan handia aurreikusten zenez, Euskara Batuaren Eskuliburuko batzordea eratu zen. Talde heterogeneoa behar zuen izan, euskararen ahalik eta erabilera-eremu gehien ordezkatuko zituena, eta soslai edo profil ezberdineko pertsonak osatua, bestalde. Euskara eguneroko jardunean langai duten esparruetako jendea bilatu zen, beraz: kazetaritzako, irakaskuntzako, literaturako, itzulpengintzako, euskararen dibulgazio-eta hedatze-munduko jendea, ahaztu gabe, orobat, euskalkien ezagutza eta generoaren ikuspuntua ere erantsi beharko zitzaizkiola; hots, eguneroko praktikan eta eguneroko praktikak zaildutako kideak batu behar ziren elkarlanean. Liburuaren atarikoan ageri da zein zortzi pertsonak osatu zuten hasierako batzorde hori.

Eta eskuliburua ez da gauetik goizera sorturiko produktua, jardunbide luzea izan du ibilian. Ia lau urteko lantegia izan zen taldearena (2014-2018). Lehenengo, liburuaren aldamio-egitura zegoen taxutu beharra, eta, harekin batera, lehen dokumentuak bilatu eta atondu beharra; gero, hura bezain arduratsua izan zen sakontze-, ukitze-, adoste-... garaia etorri zen. Lana handia izan zen, baina merezi izan zuen, liburuaren harrerak erakutsi duen moduan.

HELBURU NAGUSIAK

Estandarizazio-bidean euskal hiztun edo erabiltzaile estandarren behar linguistikoak asetzeko adinako erantzunak emateko gai izan behar du Euskal-

tzaindiak. Horixe du ardura eta egitekoa. Eta, eginbide horretan saiatuz, antze-man beharra dauka hizkuntzaren eguneroko praxian zer duen hark eskasetik, hura zuzentzeko edota murrizteko, eta zer onetik, haren itzalean aritzeko eta hobetzeko. Bada, asmo hori betetze aldera, beste egitasmo batzuk ere aipa litezkeen arren, hemen segidan aipatzen diren helburu hauek jarri zizkion lantaldeak bere buruari EBE taxutzerakoan.

- Arauk ordenatzea. Izan ere, anartean, duda izanez gero, ez zen erraza jakitea arau bakoitza non begiratu behar zen; nora jo behar zen zalantza bakoitzaren aurrean. Arauk ordenatzea izan da helburu behienetako bat, eta modu eroso eta ulergarrian aurkeztea: hizkuntzalari izan gabe ere aise ulertzeko moduan paratzea.
- Kontsultak erraz eta azkar egiteko *vademecum* moduko bilduma egitea ere izan da helburu. Asmoz, EBE ez da gramatika bat, ezta estilo-liburu bat ere, liburu pragmatiko bat baizik: jada egina dagoena beste molde batez adieraztea izan da helburua. Erabiltzailearen ahaleginaren ekonomia bilatu da.
- Ondo zedarritzea zer dagoen arautua eta zer ez. Notario-lana egitea, alegia. Euskara batuaren hasierako garaitan ez zegoen pentsatuta nonbait normatibizazio-egitasmoak terminologia-arazorik sor zezakeenik gerora. Baina sortu du. Garaiak halakoak, araugaiak izendatzeko, batzuetan substantiboak erabili ziren (*agiri, erabaki, proposamen, iritzi, adierazpen...*); aditz-moldeak, beste batzuetan (*onartu du, erabaki da, ontzat hartu, (gidarritza) eskaini...*). Arauen interpretazioan nahasmen-bide gertatu izan dira tamalez.

EBEn emaniko argibide eta jarraibideetan, bi esparrutara ekarri nahi izan dugu arauen bilduma oparoa. Saiatu gara ulertarazten Euskaltzaindiaren esanak bi multzotan interpretatu behar direla:

- a) Alde batetik, *corpus arautu* bat dagoela (berdin dio nola deitu zaion historikoki: *arau, erabaki, gomendio...*), zeina Euskaltzaindiaren Osokoak erregulatu duen. Corpus hori kontuan hartzeko ezinbesteko erreferentzia-puntua gertatzen da beti. Horiei buruzko aipamenak kolore urdinez adierazten dira gure lanean.
- b) Bestetik, irizpenak daude. Euskaltzaindiko batzorde, lantalde eta gisakoek atondu-emanak. Molde horretakoak dira, besteak beste, EGLUak, Jagonet, *Orotariko Euskal Hiztegia* eta abar, eta baita onepenak ere (EIMAKo liburukiak, esaterako). Corpus arautu gabea osatzen duten hauek jarraibide modura ulertu behar dira, eta ez dituzte, beraz, murrizten eta ez baldintzatzen Euskaltzaindiak, noizbait beharrezko ikusten badu, gerora alor horietan har ditzakeen erabakiak.

- Hartzaile jakin baten profilari jarraitzea. Aukera egin behar eta, hartzaile ‘jantzia’ izan genuen jomugan, EGA tituluaren edo antzekoren baten jabe zena eta euskararekin harreman estua zuena. Halatan, bada, jende-mota hau nahi genuen solaskide: irakasle-jende, idazle, hizkuntza-teknikari, argitaletxeetako hizkuntza-zuzentzaile, itzultzaile, hedabideetako kazetari-esatari... Pertsona horien eguneroko premien asegarri jokatu nahi du EBek. Hori dela eta, argibide-jarraibideak ahalik eta erarik ulergarrienean ematen saiatu gara, baina, erraztasunaren izenean bakuntasun errazegian erori gabe, hizkuntza-kontuak beti ez baitira sinplismoaren morroi.
- Euskaltzaindiaren arau-gomendioen pedagogia egitea. Euskaltzaindiak gauza asko aldatzen omen dituen fama izan du sarri. Baina, egiari zor, oso gauza gutxi aldatu ditu berez. Aldatu, ez ditu aldatu, baina ezin ukatu jendeari argibide eta azalpen egokiak ez eman izanaren iritzia egon dela gordean. Erabakiak hartu izan dira, baina ez da jakin horiek behar bezala gizarteratzen. Jendeak ez badu ulertu **anbulategi ez*, baizik *anbulatorio* behar duela; **orkesta*, **kokodrilo ez*, baizik *orkestra*, *krokodilo* behar dutela; **bolondres ez*, baizik *boluntario* behar duela... ez da izan korapilo linguistiko sakonak daudelako hor sakonean, ezpada jendeari ez zaiolako esplikatuko aukera horien nondik norakoa. Aukera horien argibideak ematea lehentasunezko eginkizuntzat hartu du EBek.

EDUKIA

Hartzaileak EBEn ez du aurkituko ezer Euskaltzaindiak lehendik esan edo onetsi gabekorik. Arreta bereziz saiatu da lantaldea bere gogotik eta uztatik ezer ‘berririk’ ez gehitzen (argigarri eta mesedegarri jo den kasuetan izan ezik), eta haietan esana zintzo eta zehatz jasotzen saiatu da.

Landu den materiala zazpi alorretakoa da, baina bakoitzaren eitea azalera zehaztu gabe ageri dira. Alor hauetako materiala dago han-hemen: lexikoa, fonologikoa, morfologikoa, sintaktikoa, ortotipografikoa, onomastikoa eta kalkoena. Tarte handiena alor lexikoak hartzen du (materialaren heren bat) eta fonologikoak txikiena.

Edukien lanketa

Fitxa-moldean landuriko 1.458 sarrera ditu liburuaren gorputz nagusiak, A-tik Z-ra moldean emanak. Sarrera izateko irizpidea ikuspegi praktikoa izan da beti, eta hartara, sarrera batzuk molde teoriko-kontzeptualekoak dira; bes-

te batzuk, berriz, terminologikoak, fonetikoak, ortotipografikoak, morfosintaktikoak...

Eranskin aberats bat ere badarama. Eskola-mundua oso presente du EBek, eta bereziki hari begira paraturikoak dira zenbait eranskin: glosarioa, puntuazio-marken jarraibide eta adibideak, aditz eta kasu-marken koadroak, erdarakaden bilduma eta, batez ere, aurkibide analitiko xehatu bat.

Bi formatutan bideratu da obra: paperezko liburua, batetik, eta digitala, bestetik. Erraz da ulertzen helburu praktikoa ere ezberdina dutela, nahiz edukiz eta moldez gauza bertsua diren (egituran, esteka-sisteman, koloreen jokoan, etab.): bata soseguzko hausnarketa baterako emanago dago; bestea momentuko kontsulta azkarrak egiteko pentsatua dago. Digitalekoak, bestalde, zenbait edukitan informazio gehiago biltzen du, eta paperezkoak ez duen gune propio bat ere badu, 'Gehiago jakiteko' izeneko atala hain zuzen, non fitxa bakoitzak, hala dagokionean behintzat, bibliografia zabal bat duen. Bestetik, sarekoa, datozen garaiei begira, aldian-aldian eguneratu egingo da, pentsatzen baitugu molde digitalak hartuko duela nagusitasun praktikoa eta lehentasuna.

Edukien iturria

Lau iturri nagusi erabili dira fitxa-sarrerak aukeratzeko eta taxutzeko:

- 1. Arauak. 2018. urtera arteko arau guztiei egin zaie tokia, denak daude jasota modu batera edo bestera EBEn (190.a da azkenekoa). Fitxa batzuetako sarrera-izenak, gainera, arauen izen berak dira; beste batzuetan, fitxaren baitako argibideetan adierazten da arauaren iturburua.
- 2. *Euskaltzaindiaren Hiztegia*. Hiztegiko hainbat hitzek (ikus, esate baterako, *ezberdin*, *bolondres*, *iritzi* edo *erabakior* sarrerak) hitzaren adieren bukaeran berariaz eginiko informazio-ohar garrantzitsuak dituztela aprobetxatuz, ohar horiek EBeko sarrera izateko erabili ditugu.
- 3. Jagonet kontsultagunea. Duela 20 urte sortu zenetik, euskal hitzunen Euskaltzaindiari egin eta hark haiei emaniko erantzun esanguratsu eta behinenean ekarpena da hirugarren iturri hau, oso emankorra gertatu zaiguna. Eta ez da harrizkoa hala izatea kontuan hartzen bada hitzunen eguneroko zalantza eta premia errealen gune benetakoena bera dela. Asko edan du EBek iturri horretatik. Eta edango du gerora ere, Jagonet zerbitzuak jardunean segitzen baitu.
- 4. Beren-beregi aukeratutakoak. Izan ere, Euskaltzaindiaren dokumentuetan berariaz 'landu' gabeko hainbat gai eztabaidagarri bazirela oharturik, haiek ere tartea izan behar zutela iritzi genion, batez ere azken urteotan eus-

kararen erosioaren seinale kezkarri zirelako ustean. Molde horretakoak dira, esaterako, **gorri kolore*, **kristo(re)n ondo* eta gisako esamoldeen multzo seinalagarria.

ERABILERA-MODUAK

Ez dago premiarik esateko paperezko liburuaren gaineko kontsultak nola egin behar diren. Guztiok gaude horretan trebaturik.

Digitalak, intuizioz gehienetan, kontsulta arin, erraz, azkar eta aurreratua-
goak egiteko aukera ematen digu.

Euskaltzaindiaren webgunean, bi bilatzailetatik aurkitu ahal izango du erabilizaileak EBeko informazioa: a) Euskaltzaindiaren webgune osoko leihotik abiatuta (webguneke edozein pantailatan ageri da leiho hori goiko partean erdi-erdian), hortik ere EBEn sartzeko aukera bai baitago; b) EBeko bilatzaile propio-
tik, EBEn eremuan pantailaren ezkerreko aldean dagoenetik.

Bilaketa-terminoa sartu behar da horko goiko leihoan. Eta, inoiz, ateratzen zaigun zerrenda luzeegia iruditzen bazaigu, beti dago aukera hura eremuka be-
reizteko.

Bilaketa-terminoa edozein hitz izan daiteke: kontzeptua, izen arrunta, izen berezia, atzizkia, menderagailua... Emaizta egokiak ematen ditu, esate baterako —eta besteak beste—, forma okerrak berak sartzek ere (**oposaketa*, **benetako*, **hamaiketan*, **bat-batean*, **Azpeitiatik...*), adibideen artean ere bilaketa osoa egiten baitu bilatzaileak, eta komeni zaigun gunera eramaten gaitu.

VII

EPILOGOA

EPÍLOGO

ÉPILOGUE

EPILOGUE

ARRAUTZA, HUEVO, OEUF, EGG

BERNARDO ATXAGA
Euskaltzain osoa eta idazlea

Hemengo askok badakizue zer gertatzen den, zenbat eta urte gehiago bete orduan eta indartsuagoa izaten dela ezkor azaltzeko gogo, eta apokalipsia iragartzeko tentaziorik ere ez dela falta izaten. Alde batera, aldarte horrekin nago ni ere; baina ikusirik ezkortasunak gaur egun Euskal Herrian duen hedadura, hainbestekoa non afalondoak goxatzeko pattar erdi gozo-erdi mikatz ere bihurtu den, originalagoa iruditu zait, ez baikor azaltzea, penduluaren beste muturrera joanez, baizik eta zuengana proposamen pragmatiko batekin hurbiltzea. Beste modu batean esanda, subjektibitatek gabeko hitzaldi bat izan nahi du nire gaurko honek, *Arrautza, huevo, oeuf, egg* titulatutak.

*

Duela berrogeiren bat urte, *Le Nouvel Observateur* astekarian Umberto Eco-ri egindako elkarrizketa atera zen garai bertsuan, Bilboko saltokirik handi-enean sartu eta, sarreran bertan egoten zen merkeko liburuen saskian, euskaraz idatzitako liburu bat aurkitu nuen. Harritu ez ezik, poztu ere egin nintzen, garai hartan ez baitzen normala Bilboko dendarik handi-enean gure hizkuntzan idatzitako libururik egotea. Azal berdexka zuen liburuak, eta azalean bertan gizon xahar bat ageri zen, itxuraz baserritarra, hala-hola jantzitakoa, lepoan lotuta alkandora, jertse pikoduna eta txapela. Egilea ote zen galdetu nion neure buruari, bera ote zen azalean egiletzat ematen zen Joxe Arratibel hura. Baina ez. Latxagaren hitzaurreak zioen Estibalitz monasterioko fraide bat zela Joxe Arrati-

bel, Ataun herrikoa sortzez, Ergoiena auzokoa, eta bere haurtzaroan entzundako ipuinez osatu zuela liburua. Titulua, liburuarena, *Kontu zaarrak*. Argitaratzailea, La Gran Enciclopedia Vasca. Argitalpen urtea, 1980.

Bigarren ustekabea hartu nuen *Kontu zaarrak* haren orrialde batzuk irakurri nituenean. Lehen-lehen mailako testuak zeuden han, «Ardiak eta belarra» izeneko irrigarri bat, kasu baterako, munduko edozein eskolatako ikasleek pozik entzungo zutena; edota «Marixor», Errauskineren, Cendrillonon euskal bertsio zoragarria; baita «Etsai zaarra eta mendiko leoia» izeneko beste bat ere. Galde egin nion neure buruari nolatan ez nuen liburu haren berririk, zergatik ez zegoen euskal eskoletan, nolatan ez zegoen haren arrastorik, iruzkinik, euskarazko aldizkari eta abarretan, non eta Euskal Herrian, ahozkotasanaren paradisia omen den lurraldean. Galderak ez zuen erantzunik izan orduan. Litekeena, gaur izatea. Ahalegina behintzat egingo da. Izan pazientzia pixka bat.

Lehen-lehen mailako testuak zeudela Joxe Arratibelen liburuan, hori esan dut arestian. Froga bat eman nahi nizueke, haren pasarte bat irakurri. Hain justu ere, «Etsai zaarra eta mendiko leoia» ipuinekoa.

Aita-alaba batzuk mendiko baserri batean bizi dira. Aita gizon zakarra da, erabat gaiztoa, eta gainera azkarra, ezer ezkutatzen ez zaiona. Hinki-hankarik gabe esanda, etsai zaharra da gizon hura, eta alabak badaki. Egun batean, galdera egiten dio alabak: «Zuk beñere pentsatu al dezuz ill ziñezkenik?». «Ni iltzea oso zailla den —erantzuten du aitak, etsai zaharrak—. Nik anai bat ba zeukenat olako menditan, leoi bezela dabillena. Leoi orren barruan erbi bat zegon, ta erbi orren barruan uso bat. Uso orrek arrautz bat zeuken bere barruan, ta arrautza ori emen —kopetara eskua eramanez— norbaitek leartzen ez bazidan, ni ez non ilko»¹.

Ederra iruditzen zaidalako irakurri dizuet, baina ez horregatik bakarrik. Izan ere, gaurko gaiari erantzuna ematen laguntzea nahi nuke, nire argudioak zutitzen laguntzea. Badakit argudiatzeko tenorean metafora edota alegoriak erabiltzea ez dela beti zilegi, baina zentzu bat izan lezake Arantzazuko bilkura honetan: denok daukagu gaiarekiko esperientzia zuzena, denok osa dezakegu gure esperientziatik, xehetasunekin, metaforek zehazten ez dutena. Bestalde, metaforak ibilgailuak dira, garraio-tresnak; bidea azkarrago egiten laguntzen dute.

Ipuineko etsai zaharrak alabari ematen dion erantzunean segida bat dago: arrautza-usoa-erbia-lehoia. Hurbil-hurbiletik interpretatuta, garbi dago mugimendu guztien jatorria, bizitasun eta bizitza ororena, arrautza dela. Arrautza lehertzen bada kopetan, gizona hil egingo da; ez bada lehertzen, bizirik segituko du. Bestalde, arrautza muin bat da, ezkutuan dago, barrurik barrukoenean; hiru geruza ditu babes, lehoiarena, erbiarena eta usoarena.

¹ Jose Arratibel, *Kontu zaarrak*. Bilbo: Editorial La Gran Enciclopedia Vasca, 1980.

Baina aldendu gaitzen apur bat interpretazio estutik. Zer beste izen eman diezaiokegu arrautza horri? Metaforen eremuan gabiltzanez, izen ugari, dudarik gabe. Arantzazuko garai bateko eskoletan, «bizi-arnasa» deituko zioten agian, Jainkoak, Bibliaren arabera, bizi-arnasa eman baitzion Adani, eta arnasa horren ondorio izan baitziren gainerako arnasa bizi-emaile guztiak, esate baterako santuenak. Futuristek, berriz, arte-mugimendu futuristako kideek, «dinamo» esango zioten. Dinamo, entziklopediaren arabera, «energia sortzeko gauza izan den lehenengo sorgailu elektriko» da. Eta energia aipatu dudanez, aipa nezake atomoa ere, energia atomikoa...; baina ez da besterik behar ideia soil azaltzeko. Halako zera bat daukat gogoan —Toribio Altzagaren *zerako zeraren zera*—, *primum movens* bat, bizia ematen duena, mugimendua ematen duena. Badakizue, bizia eta mugimendua gauza bera dira.

Segi dezadan aurrera. Hizkuntzei buruz ari gara hemen. Bada, hizkuntzek ere badute muin-dinamo-arnasa-atomo hori, mugimenduan jartzen dituen eta bizia ematen diena. Joxe Arratibelek kontatutako herri-ipuinen ildotik, euskarak duenari *arrautza* deitu diot; gaztelaniak duenari, *huevo*; frantsesarenari, *oeuf*; ingelesarenari, *egg*.

Laurak batera hartu —*arrautza, huevo, oeuf, egg*—, eta burura etortzen zaigun lehen gauza elkarren arteko aldea da. Batzuk besteak baino indartsuagoak dira: *egg*-en energia, irradiazio eta influentzia gaitasuna, *oeuf*-ena eta *huevo*-rena baino handiagoa da askozaz; hiru horietako bakoitzarena, *arrautza*-rena baino handiagoa.

Indarra, energia, irradiazio gaitasuna ez du noski Lehen Arnasa batek erabakitzen, ez dator inongo jainkoren gogoari esker. Ez da patu on edo gaizto baten emaitza, ez da eragile metafisiko baten ondorio. *Arrautza*-k, *huevo*-k, *oeuf*-ek edota *egg*-ek izan dezakeen indar, energia edo irradiazio gaitasunaren arrazoia materiala da, eta errepikapenari lotua dago. Hori da gakoa: errepikapena. Ondo esplikatzen zuen Abdelfattah Kilito idazle marokorrek *L'auter et ses doubles* liburuan. Hitzak xaboiaren kontrakoa dira. Zenbat eta gehiago erabili xaboa, orduan eta xahutuago; zenbat eta gehiago erabili hitza, orduan eta sendoago, fuertago. Hitzaren motorra —*arrautza, dinamo, bizi-arnasa, muin atomikoa*— errepikapena da. Eta errepikapena dioenak erabilpena dio, kopurua dio, kantitatea. Horregatik da *egg huevo* eta *oeuf* baino indartsuagoa, askoz gehiago eta arlo guztietan erabiltzen eta errepikatzen direlako haren hitzak. Horregatik da errazagoa, etxeagoa, Espainiako estatuan bizi garenontzat «*PIB*» esatea «*BPG*» esatea baino, gehiago errepikatu baita bata bestea baino, gehiago «*Producto Interior Bruto*» «*Barne Produktu Gordina*» baino.

Alde batera, hobe litzateke hizkuntzen bizitza eta mugimendua elementu metafisikoren baten mende balego, zeren hizkuntza gutxitu batean mintzatzen garenok mirari baten itxaropena izango baikenuke hartara, jainkoren baten

esku-hartzearen esperantza. Baina ez. Elementu material, objektiboez erabakitzen dute dena: zenbat diren, ehunka batzuk, milaka, edo milioika, hizkuntza horretaz baliatzen diren hiztunak. Alde horretatik, pentsa liteke *egg*-en inbasioaren kontra borrokatzea naturaren kontra borrokatzea dela, itsasoa hustu nahi izatearen pareko. Pentsa liteke, diot, baina ez dut esaten hala denik. Oso posible baita *arrautza* etsipenera eta borroka uztera bultzatzen duen aldartea *egg*-ek, *huevo*-k edo *oeuf*-ek eragindakoa izatea, haren irradiazioaren parte bat izatea.

Xehetasun bat gehitu nahi nuke orain. Edo, hobeto esanda, aldagai bat, faktore bat. Beste arrautza batekin du lotura, Lewis Carrollen liburuako Humpty Dumptyrekin. Askok ezagutuko duzue pasarte, baina kontatu egingo dut hala ere, aproposa izateaz gain zoragarria baita.

Humpty Dumpty eta Alice eztabaidan ari dira hitzen esanahiaz. Halako batean, «Ederra egin duzu!», esaten du Humpty Dumptyk. «Ederra egin duzu» horrekin zer esan nahi duen galdetzen dio Alicek. Eta Humpty Dumptyk, mespretxuzko irribarre batekin:

—[...] Esan nahi dut: «konortetik gabe uzteko moduko argudioa dela!».

—Baina «ederra egin» hitzak ez du esan nahi «konortetik gabe uzteko moduko argudioa» —kontra egin zuen Alicek.

—Hitz bat erabiltzen dudanean —esan zuen Humpty Dumptyk mespretxu handiko doinuaz—, hitz horrek nik aukeratzen dudana esan nahi du... ez gehiago ezta gutxiago ere.

—Kontua zera da —esan zuen Alicek—: ea eragin dezakezun hitzek hain gauza desberdinak adieraztea.

—Kontua zera da —esan zuen Humpty Dumptyk—: arauemailea nor den, horixe da dena².

Nahiko argi dago. Hizkuntzak, hitzak, «errepikapen» deitu dugun motor horren indarraren arabera mugitzen dira, eta erabileraren, hiztun kopuruaren mende dagoen fenomeno da hori. Lehen indar horri, hala ere, beste bat gehitu behar zaio, «agintzen duenaren indarra», tokian tokiko eta unean uneko indar politiko eta ekonomikoa. Horregatik da indartsuagoa *ägg* esaten duen hizkuntza *hék* edo *eyin* esaten duena baino, Suediak botere handiagoa duelako Kurdistanek edo Nigeriak baino. Eta horregatik ez da zilegi, hizkuntza baten gainbeheraz ari garenean, edota haietako baten desagertzeaz, grabitatearen indarraz edota haren azken uneko zirkunstantziaz mintzatzea. Horren orde, aipa dezagun historia, politika jakin bat ahalbidetu zuten gertaera historikoak; zer eragin izan zuen

² Lewis Carroll, *Ispiluan barrena eta Alicek han aurkitu zuena*. Iruñea: Pamiela, 1990. Itzul-tzailea: Manu Lopez Gaseni.

horrek hitzun kopuruan eta nola ahuldu zuen arian-arian, demagun, *uòu*-ren, okzitanierako *arrautza*-ren muina.

Arrautza-ren erabiltzaileengana etorrita, euskal hitzunengana alegia, den-denak, nola lehengo garaietakoak hala oraingoak, arazoaren, ahuleziaren jabe izan dira. Kate logikoaren ondorioa begi bistakoa da, izan ere: kopuru txikia, erabilpen eta errepikapen gutxi (influentzia eta prestigio handiko arloetan batik bat: kulturaren, zientzian, hedabideetan), energia ere halatsu, arnasa urri; beraz, baliorik gabeko tresna, ia baliorik gabekoa mendeetan eta mendeetan.

Galdera zital baten zama zuten euskara defendatzen zutenek, indarra eta mugimendua har zezan saiatzen zirenek: «Zertarako? Zertarako balio du?». Askok erantzuten zuten, bai Arrautza Herrikoek bai kanpokoek, Huevo, Oeuf eta Egg herrietakoek: «Ezertarako ez». Eta ez zen hain erraza juzgu horri aurre egitea, are gutxiago «antipatikoek» hurrengo galdera egiten zutenean: «Non daude Arrautzaren liburuak, zientzia-idazkiak, aldizkariak?». Inon ez zeuden. Ezta merkeko liburuaren saskian ere.

Bestalde, ez al ziren, *arrautzeraz* mintzatzen zirenak, Joxe Arratibelen liburuaren azaleko baserriar «xahar» haren eitekoak? Hots, gizartearen bazter-sekto-reetakoak, Europako tradizio nagusitik —idatziz sortu eta zabalduetako tradizio-tik— kanpo geratutakoak? Beraz, zertarako eutsi *arrautzerari*?

Euskal literaturaren historiako testuei gainbegirada bat ematea nahikoa da idazle asko eta askorentzat hizkuntza bera gai kezagarria dela ikusteko. Gure lehen idazlearen ere, Bernart Etxeparearen, nabaria da kezka hori, eta harro agertzen da euskara idatz daitekeen hizkuntza dela frogatzea lortu duelako: «Berze jendek uste zuten / ezin eskriba zaiteien, / orai dute phorogatu / enganatu zirela»³.

Mende bat geroago, 1643an, Pedro Agerre Azpilkuetak, Axularrek, gure tradizioko egile garrantzitsuenak, kezka hori bera erakusten du bere *Gueroren* hasieran irakurleei zuzendutako hitzetan:

Orai badirudi euskarak ahalke dela, arrotz dela, eztela jendartean ausart, entregu, bithore eta ez trebe. Zeren are bere herrikoen artean ere, ezpaitakite batzuek nola eskiriba, eta ez nola irakur.

Baldin egin baliz euskaraz hanbat liburu, nola egin baita latinez, frantsesez edo bertze erdaraz eta hitzkuntzaz, hek bezain aberats eta konplitu izanen zen euskara ere; eta baldin hala ezipada, euskaldunek berek dute falta, eta ez euskarak.⁴

Ez dirudi, hala ere, Etxeparearen edo Axularren garaian, XVI. eta XVII. mendeetan, hizkuntzari buruzko galdera —zertarako balio du?— agresiboa edo inkisitori-

³ <https://klasikoak.armiarma.eus/pdf/EtxepareBPrimitiae.pdf>.

⁴ Axular, *Gero*, Nafarroako Gobernua, Hezkuntza Departamentua; Bilbo: Euskaltzaindia, Iruñea, 2015. Blanca Urgell Lázaroaren edizio kritikoa.

ala denik. Hala ematen du aditzera erantzunen tonuak. Etxeparek alegeraki idazten du, loriaturik inprentaren asmakizun berri horrek hizkuntza guztien zabalkundea ekarriko duelako. Axular, berriz, lagunentzat ari da eta, zerbait egozten dienean ere, ez da zakar ageri. Ez du mikaztasunik; ez dago, haren esanetan, aurkako giro batean ari denaren eta erasoan aurrean defendatu beharra daukanaren suhartasunik.

Beste ehun urte igaro, alabaina, eta, XVIII. mendearen hasieran, giroa beste-lakoa da guztiz. Gertaeren edota erasoen berri ez bagenu ere, laster ohartuko ginateteke aldaketaz Larramendiren eta beste batzuen lanak irakurtze hutsarekin.

Jakina den bezala, iraganeko euskal kulturaren eragin handienetakoa izan duen egilea da Manuel Larramendi. Intelektual entzutetsua izan zen bere garaian, obra oparoa eta askotarikoa uzteaz gain —politikara eta ekonomiara ere zabaldu zena— Salamancako unibertsitateko irakasle izan zena eta Karlos II.a erregearen alargunaren aitortle. Inondik ere, gizon jenioduna izan zen hitzaren bi zentzuetan: «imbécil» deitu zion bere garaiko jesuitarik ospetsuenari, Padre Marianari —ausarkeria galanta, bera ere Jesusen Konpainiako kide izanda—, eta, bere autobiografiaren, edo ustezko autobiografiaren, arabera, bizitza gora-beheratsua izan zuen, polemikaz eta liskarrez betea.

Larramendik gramatika liburu bat argitaratu zuen 1729an Salamancan, frogatu nahirik, berak dioenez, hizkuntza-akademien edo antzekoen beharrik gabe ere, euskara ederto errenditzen zela gramatikaren arauetara. Proba hartatik, «grekoaren, latinaren edo garaiko beste hizkuntza kultuen inolako inbidiarik gabe» atera zen euskara, «tan primoroso, tan arreglado, tan en solfa de declinaciones, conjugaciones, sintaxis con sus ocho partes, prosodia con sus acentos...». Larramendiren jarduna giro txar baten aurkako erreakzio bat dela garbi ikusten da gramatikari jarri zion tituluari, *El imposible vencido*, eta haren hitzaurreari hasiera ematen dion pasarte honetan:

Hasta aora han tenido por imposible reducir a methodo, y reglas el Bascuenze, no solo los ignorantes, sino tambien los doctos, no solo los estraños, sino tambien los propios: y aun el dia de oy ay mil incredulos, que juzgan, que Arte, y del Bascuenze son terminos implicatorios, mas que los del hircocervo. Semejantes engaños son comunissimos en otras materias. Unos quieren, que sea imposible lo que aborrecen, y no pueden ver; otros ciñen demasiado los limites de lo posible, midiendolos con su corto alcance: otros en fin llaman imposible a lo que pide aplicacion, estudio, y trabajo.⁵

Oihartzuna izan zuen *El imposible vencido* tituluak, eta geroztik askotan aipatu eta erabili da. Alemaniara ere iritsi zen, nonbait, eta G. Ch. Lichtenberg-ek bere aforismoetako batean goraiatu zuen.

⁵ Manuel Larramendi, *El imposible vencido. Arte de la Lengua Bascongada*. Salamanca: Antonio Joseph Villagordo Alcaraz, 1729.

Euskara arbuiatzen zutenei erantzuten ari zen, beraz, Larramendi. Padre Marianari adibidez, harako hura idatzi zuenari: «Solos los vizcaínos conservan hasta hoy su lenguaje grosero y bárbaro, y que no recibe elegancia». Edo Scaligerori eta Mayansi, zeinen ustez, hizkuntzen jatorriari buruzko esplikazio mitikoaren ildotik, hizkuntza guztiak Babeldik zetozen —72 hizkuntza, Noeren semeen ondorengoak 72 izan zirenez—, eta haietariko batzuk *maior* ziren eta beste batzuk *minor*. Gaztelania *maior*-en sailean kokatu zuten, eta euskara, *minor*-en artean. Horrekin nahikoa ez, eta Mayansek zera ere idatzita utzi zuen, beste hizkuntza batzuen «kondarrez» eratutako hizkuntza zela euskara.

Normala den bezala, Larramendik ezin zuen horrelakorik onartu, eta aipatutako gramatikarekin eta bere *Diccionario trilingüe del castellano, vascuence y latín*-ekin erantzun zuen. Ez zen erantzun makala izan.

Euskararen aurkako giro hark hurrengo mendean ere bizirik jarraitu zuen, eta xx. mendearen hasiera-hasieran izan zuen agerraldirik nabarmenena Miguel de Unamunoren eskutik. Dakizuen bezala, 1901eko Bilboko Lore Jokoetan, euskarak literaturarako eta zientziarako zuen berezko ezintasunaz mintzatu zen Unamuno:

El vascuence se extingue sin que haya fuerza humana que pueda impedir su extinción; muere por ley de vida. No nos apesadumbre que perezca su cuerpo, pues es para que mejor sobreviva su alma.

Eta aurrerago:

Eres un pueblo que te vas; (...) estorbas a la vida de la universal sociedad, debes irte, debes morir, transmitiendo la vida al pueblo que te sujeta y te invade.» «(...) esa lengua que hablas, pueblo vasco, ese euskera desaparece contigo; no importa porque como tú debe desaparecer; apresúrate a darle muerte y enterrarle con honra, y habla en español.

Agerraldirik nabarmenena, esan dugu, baina ez erabakigarriena. Erasoez ari garela, eraginkorrakoak izan ziren debekuak, arauak, errepresio politiko eta poliziala. Horiatariko asko jasota geratu dira Joan Mari Torrealdaik argitaratuko bi liburutan, *El libro negro del euskera* (1998) eta *Asedio al euskera. Más allá del libro negro* (2018). Joseba Intxaustik hitz hauekin laburtzen zuen Torrealdairen asmoa:

[...] presentar en una selección de textos el pensamiento y procedimiento que han imperado en la marginación más o menos programada del vascuence, desde el siglo XVIII hasta el presente. Deliberadamente, el libro ha elegido esta perspectiva del problema,

*con el propósito de dejar claro que esa historia existe y que es preciso tenerla en cuenta para una más justa inteligencia del pasado y de algunos debates actuales*⁶.

Paperean ikusita, itxura surrealista hartzen zaie Torrealdaik bildutako neurri errepresibo askori; errealitatean, mendratzaileak izan zirela ez dago dudarik.

Nire aldetik, José de Artecheren egunerokotik hartutako adibide bat jarriko dizuet. Gogoratu Arteche idazle katoliko bat izan zela, gerra nazionalekin egindakoa. Bada, *Un vasco en la postguerra* liburuan, 1952ko ekainaren 14ko datarekin, hots, gerra amaitu eta handik hamahiru urtera, ohar hau idazten du:

*Me comunican la resolución definitiva de la censura con respecto a mi artículo «Poetas vascos de la Eucaristía» que escribí para el Congreso Eucarístico de Barcelona. Denegatoria. No se autoriza el artículo por los dos versitos en vascuence (con su correspondiente traducción) con que ilustra mi artículo. He aquí por dónde el vascuence, en dosis mínima —media docena de estrofas— convirtió en subversivo un artículo eucarístico.*⁷

Humpty Dumptyren laguntzarekin, kate logiko bat ezarri dut lehen. Hizkuntzak, hitzak, «errepikapen» deitu dugun motorrari esker bizi eta mugitzen dira; errepikapena erabileraren mende dago, hiztun kopuruaren mende; baita agintzen duenaren indarraren mende ere, leku eta une jakin batean indarrean dauden botere faktikoen mende.

Baina inguruan, esan gabe doa, teoria ere, ideologia ere badago.

Lehen erabilitako metaforetako bat hartuko dut berriro, bizi-arnasarena. Gogoratu nola sortu zuen Jainkoak lehen gizakia: «Jainko Jaunak lur-hautsez gizona moldatu zuen; sudur-zuloetan bizi-arnasa putz egin zion, eta gizona bizidun bilakatu zen». Bada, halatsu jokatzan dute teoriek. Egiten dute putz batzuek, eta halako edo holako hizkuntzaren eta hizkuntza horretako hiztunen aurkako erasoak, nola nabarmenenak hala disimulatuenak, bizidun bilakatzen dira; egiten dute putz beste batzuek, eta hiztunak beren hizkuntza —eta beren burua— defendatzera ateratzen dira. «Balioaren frontean» norgehiagoka bat gertatzen da ondorioz, hil edo biziko borroka, alderdi batean kokatzen direlarik Kataluniako herri-ipuinetako zazpi haize *dolents* haiek —«hizkuntza gutxituek ez dute batere balio» aldarrikatzen dutenak—, eta, aurrez aurre, beste zazpi haizeak, *els bons*, «hizkuntza gutxituek asko balio dute» diotenak.

⁶ Joseba Intxausti, «Torrealdai, Joan Mari. El Libro Negro del Euskera», *Revista Internacional de Estudios Vascos*, 44, 2, 1999, 455-553.

⁷ José de Arteche, *Un vasco en la postguerra: Diario 1939-1971*. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca, 1977.

IDEOLOGIAREN ERAGINA. BALIOAREN AUZIA

Pentsa dezagun antzinako mapetan; zehatzago esanda, VIII. mendeko batean, Liébanako Beatoaren *Apokalipsiaren Komentarioaren* ilustrazioen artean ageri den mapamundian. Lekuen kokapena deigarria egiten zaigu gaur, ez baitaude guk, beste mapa batzuetara ohituta, imajinatzen ditugun tokian. Harri-garria zaigu Asia maparen angelu txiki batean agertzea, edota Tarraconak hain eremu zabala hartzea. Are harrigarriagoa leku biblikoek hain nabarmen betetzea erdigunea. Jerusalem maparen erdi-erdian dago, Belen bertatik bertara duela.

Laster desegiten da harridura, ordea, Beatoaren mapa lekuei ematen zaien balioaren araberrako irudikapena dela ohartzen garenean. VIII. menderako, sekta bat bezala hasitako erlijioa Europan barrena nagusituta zegoen, eta sinestunek zabaldutako errelato biblikoak erabakitzen du kokalekua. Logikoa den bezala, Jesusen jaiotzaren eta bizitzaren agertoki izandako tokiak bistaratu nahi dira.

Beste modu batera esanda, lehen une batean errelato biblikoak bereizi egiten ditu leku horiek leku-sail homogeneo batetik, eta lehentasuna ematen die maparen erdi-erdian kokatuz; bigarren une batean, erakunde batek parte hartzen du, errelatoa zabaltzen duen botere batek, eta, estilo militarrean, nolabait esatearren, posizio batzuei eutsi eta beste batzuk konkistatu egiten ditu.

Pentsa dezagun orain hizkuntzetan eragina izan zuten errelatoetan; eragina, *huevo, oeuf, egg, arrautza, ägg, hék, eyin* eta beste lehen motor guztietan. Pentsa dezagun, lehenik eta behin, Ilustrazioaren errelatoan.

1792. urtean, intelektual ilustratu batek, Condorceteko markesak, hezkuntzari edo instrukzio publikoari buruzko txosten bat aurkeztu zuen Frantziako Asanblea Nazionalaren aurrean, ume eta gazte frantsesek zer eta nola ikasi behar zuten esplikatzeko zuena. Euskara, ezta aipatu ere. Eta bretoiera, okzitaniera edo katalana ere ez. Denentzako eskola bat nahi du Condorcetek, hezkuntzak unibertsala izan behar duela dio, baina, jakina, progresoa utilitarismoarekin eta homogeneotasunarekin lotzen duenez gero, ezin du programan sartu bere ustetan baliorik gabea eta mespretxagarria dena.

Ez zen Frantzian aho batez onartutako iritzia. Txosten hura baino hirurogeita hamarren bat urte lehenago, 1718an, Joanes Etxeberri eskari bat aurkeztu zien Baionako agintariei, *Lau-urdirri gomendiozco carta edo guthuna*, euskara Lapurdiko eskoletan ikasgai izan zedin bideratu nahian. Eskaria, hizkuntzaren gramatika batekin batera zihoana, baztertua izan zen, eta garaiko joera nagusia berresten duen salbuespen gisa geratu da etorkizunerako.

Intelektual ilustratuen arrazoiak, neurri batean behintzat, mamitsuak eta asmo onekoak ziren. Garbi ikusten da hori Bertrand Barère Comité de salut public-eko kideak hizkuntzei buruz egindako txostenean. Condorcetena baino bi urte geroagokoa da, 1794koa, eta hauxe dio, besteak beste:

Federalismoak eta superstizioak behe-bretoiera hitz egiten dute; emigrazioak eta Errepublikarekiko gorrotoak alemanez hitz egiten dute; kontrairaultzak italieraz hitz egiten du, eta fanatismoak euskaraz. Hauts ditzagun kaltea eta errakuntza dakarten tresna horiek.

Ez zegoen, ilustratuen jarreran, ezer pertsonalik. Ez, behintzat, Bertrand Barèreren kasuan. Euskal hizkuntza goraiatzaren zuek, eta, adierazi zuenez, euskaldunen abertzaletasun «frantziarra» miresgarria zitzaion. Zuten ikuspegia, gainera, ez zen zentzugabea, gizarte euskaldunak apaizekiko izan duen mendekotasuna bistakoa baitzen bertakoentzat nahiz kanpokoentzat. Baina, hala ere, umiliazio bat zen: frantsesaren nagusitasuna onartu beharra zekarren berekin, eta, ondorioz, hizkuntza horretan mintzo ziren jendeena. Ataka horretan aurkitu ziren euskaldunak, eta baita bretoiak, italiarrak edo alemanak ere; denak ere, antza, Barèreren eta kidekoen ikuspegitik, Arrazoimenak guztiz argitu gabeko gizataldeak.

Gainera, ez zen iritzi kontua bakarrik. 1794ko urte horretan bertan Frantzia promulgatutako lege batek ezarrita utzi zuen sei hilabeteko kartzela-zigorra izango zutela funtzionario publikoek baldin eta, beren eginkizunak betetzean, frantsesa ez beste hizkuntza batean kontraturik, gutunik edo beste dokumenturik idazten bazuten, edo halakorik sinatuz gero.

Bistan da Bertrand Barère eta haren kide ilustratuek ideia mitikoa zutela *oeuf*-az eta beren buruaz. Egiaz, Frantzia oso momentu onean zegoen XVIII. mende hartan; baina neurrigabekeria zen pentsatzea ezin zela beste «argirik» egon haien hizkuntzaren bitartez iristen zena baino; edo pentsatzea beste hizkuntzak —baita italiera eta alemana ere, milioika hiztun zituztenak— mespretxagarriak zirela. Neurrigabekeria, eta Pangloss-en baikorkeria.

Euskal Herriko ilustratuak, Euskal Herriaren Adiskideen Elkartearen inguruan bilduak, bat zetozen funtsean Bertrand Barèreren edo Condorceteko markesaren ideiekin. 1776an Frantzisko Xabier Munibe Peñafloidako kondearen babespean sortutako Bergarako Errege Mintegiaren estatutuetan, garbi adierazita dago Elkartearen asmoa:

*[...] cultivar la inclinación y el gusto de la nación Vascongada hacia las Ciencias, Bellas Letras y Artes, corregir y pulir las costumbres, desterrar el ocio, la ignorancia y sus funestas consecuencias y además la unión de las tres provincias vascongadas de Álava, Vizcaya y Guipúzcoa.*⁸

Teoria eta praktika ilustratuekin zuten lotura berretsita —eta sarrituta— geratu zen 1783an Elhuyar anaiek ordura arte ezagutzen ez zen elementu kimiko

⁸ <https://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/eu/real-seminario-patriotico-bascongado-de-bergara/ar-124800/>.

bat isolatu zutenean, wolframa. Alabaina, haien kezka bakarrak ez ziren zientzia eta kultura unibertsala —frantses eta ingeles eskolak ematen ziren Mintegian—. Izan ere, ordenantzen bederatzigarren artikuluan euskara eta gaztelania ikasi beharra aipatzen zen, «el estudio de las lenguas nacionales como son el vascuence y el castellano». Esanguratsua da, alde horretatik, Elkarteko buruak, Peñaflo-ridako kondeak, opera komiko bat argitaratu izana, *El borracho burlado, ópera cómica en castellano y bascuence. Escrita, y puesta en música por un caballero guipuzcoano*, garbi uzten baitu ez kondeak berak, ez Elkarteko beste kideek —haien artean Narrosko markesa eta Juan Ignacio Altuna, Jean-Jacques Rousseuren adiskidea, filosofoak *Les Confessions* lan autobiografikoan sentimendu handiz goraiatua—, ez zutela bat egiten beren ideologiakide frantsesen arbuioarekin, eta sekula ez zutela sinatuko Barèreren ateraldi hura: «Hauts ditzagun kaltea eta errakuntza dakarten tresna horiek». Dena dela, hau ere esan beharra dago, bai haientzat, eta baita euskararen defentsa erdaraz egiten zuten apologistentzat ere, *bascuencea* teilatupeko altxor bat zen, erabilera mugatuko hizkuntza bat, eta inoiz ez zuten imajinatu hizkuntza ofizialaren estatusa har zezakeenik. Nik dakidala, Joanes Etxeberri izan zen salbuespen bakarra.

Modu batera zein bestera, izan haren ekintzak etsaitasunezkoak edo «erru-kiberak», Ilustrazioaren ideologiak —utilitarismoaren eta homogeneotasunaren aldekoa, berriro diot— irtenbiderik ez zuen uzten. Ez txanponek ez hizkuntzek ezin dute iraun legeak ezarritako ildotik kanpo. Museoetarako geratzen dira, gehienez ere.

Hori guztia aldatu egingo zen laster, ordea. XVIII. mendearen bukaeran, Ilustrazio frantsesarena bezain errelato, mundu ikuskera, indartsua hasi zen zabaltzen Europan barrena. Alemanian zuen jatorria; izena, Erromantizismoa.

Isaiah Berlinek dio, *El fuste torcido de la humanidad* liburuan, Alemania Europako bazter batean sentitzen zela, ezer handirik egin ez balu bezala: ez Urrezko Menderik, ez Shakespeare edo Cervantes bezalako jeniorik, ez Leonardo, Michelangelo edo beste artista italiar askoren parekorik, eta gutxiagotasun-sentimendu hori areagotu egin zela XVII. eta XVIII. mendeetako Frantzia Handi haren aurrean, zeinetan, beste ehunka intelektual eta artistaren artean, Rousseau, Diderot, D'Alembert, Voltaire eta Napoleonen tamainako erraldoiak agertu ziren. Berlinen hitzetan,

Esta sensación de atraso relativo, de ser objeto de burla por parte de los franceses, con su sentido aplastante de superioridad nacional y cultural, creó una sensación de humillación colectiva, que se convertiría luego en indignación y hostilidad. Este talante alcanzó un tono febril durante la resistencia nacional contra Napoleón, reaccionando —para decirlo con palabras del poeta Schiller— como la rama doblada y convirtiéndose en modelo de muchas sociedades que, irritadas por la visible inferioridad de su condición, reaccionaron recurriendo a glorias y triunfos reales o

*imaginarios de su pasado, o a atributos envidiables de su propio carácter nacional o cultural.*⁹

Baliteke Erromantizismoaren sorreran Isaiah Berlinek aipatzen duen umiliazioa egotea; baina baliteke, halaber, Napoleonen aurkako erresistentzia «sukar-tsu» hori Napoleonek berak edota Frantziak berak piztua izatea beren espant-sio militarrekin, zeren eta, Ilustrazioaren idealei lotuta bazegoen ere, krimen askoren erantzule izan baitzen. Edozein kasutan, errelato berria sortu zen, balio-mapa berriak sortu ziren. Euskara eta hura bezalako hizkuntzek, Europako nazio txiki «ezkutukoek», aitortza izango zuten laster.

Johann Herder-en figura eta obra gogoratu besterik ez dugu aldaketaz ohartzeko. Zergatik ote da hain aurreratua eta distiratsua Europako zibilizazioa?, galdetzen du Herderrek *Hizkuntzaren jatorriari buruzko tratatuan*. Erantzuna: batik bat, herrien eta idealen ugaritasunagatik, klima epelagatik eta beste herri-ekin dituen harremanengatik.

Nazioak edo herriak baloratzeko, Herderrek haien hizkuntza hartzen du kontuan, eta haren bitartez heldu zaiguna kanta edota ipuinen forman, askotan ahozko tradizioa medio. Hizkuntza giza bizitzaren adierazle da, eta hizkuntza bakoitzaren syntaxian eta fonetikan herri eta arraza ezberdinen espiritu partikularra topa daiteke.

Ilustrazioak kultura-berdintasuna bilatzen zuen, eta horretarako, gizabako eta herri desberdinek «subjektu ideal» behar zuten bilakatu; arrazoimenak argitutako subjektuak, balio errepublikanoen jabeak. Herder ez zetorren bat ez ikuspegi horrekin, ez beste edozein ikuspegi homogenezatzailearekin. Eta ez zen esaten zuena bakarrik, haren portaerak ere bide bera hartzen zuen. Gero beste erromantiko batzuek bezala, Europako eta munduko beste gizarteak, kulturak eta hizkuntzak ezagutzeko jakin-min bizia erakutsi zuen bidaiaria izan zen.

Esan dugun bezala, beste balio-mapa bat zekarren errelato honek. Aurrekoan, ilustratuan, handiak bakarrik zeuden, Parisek hartzen zuelarik Liébanoko Beatoaren mapamundian Jerusalemek hartzen zuen tokia; orain, denak zeuden. *Arrautza*-ren kasuan, Wilhelm von Humboldt-en eskutik iritsi zen mugimendua. Alexander von Humboldt esploratzaile eta naturalistaren anaia, «Guillermo» Erromantizismoko intelektual handietako bat izan zen, eta Berlingo Humboldt Universität-en fundatzailea.

Humboldt Euskal Herrira etorri, hizkuntza ere ikasi, eta liburuxka batean jasota utzi zuen bere esperientzia, *Los vascos o apuntes sobre un viaje por el País Vasco en primavera del año 1801*. Herderrek orokorrean esandakoa

⁹ Isaiah Berlin, *El fuste torcido de la humanidad*. Barcelona: Ediciones Península, 2019. Itzultzailea: José Manuel Álvarez Flórez.

—txikiak eta landugabeak diruditen hizkuntzek lehengai garrantzitsua eskaintzen dietela kultura landu eta konplexuei— Humboldttek konkretatu egin zuen. Euskarari buruz, Larramendik eta beste apologista batzuek pozik sinatuko zuketan gorazarrea egin zuen: «Formaziorik perfektuenetakoa duen hizkuntza da, mirezgarria bere indarragatik, bere hitzen egituragatik, adierazmoldearen laburtasun eta ausardiagatik».

Ilustratuei buruz esandakoa esan beharko litzateke erromantikoei buruz ere. Mitoa, neurrigabekeria zegoen haien planteamenduetan. Jakina denez, aingeruak ere ez ziren inperfekziorik gabeak izan. Gizakiak eta haien emaitzak nola ba...?

Gauza bat segurutzat daukat. Haize guztiak, teoria guztiak, Huevo, Oeuf edo Egg herrietan *ägg*, *arrautza*, *hêk* edo *eyin* hizkuntzen inguruan planteatzen diren auzi guztiak, lotuta daude azaldutako bi errelato horietako batekin. Bai erasoak eta bai defentsak. Hizkuntzari buruzko iritzi baten aurrean, Arrautza Jakintsuak, Humpty Dumptyk, esango liguke: «*Cherchez le vent*», «ea zer haize dabilen». Eta beste hau ere bai: «*Cherchez la classe sociale*». Maskara ilustratuaren pean hizkuntza gutxituen kontra igortzen diren haize txarrak klasistak izaten baitira.

Arrautza, *huevo*, *oeuf*, *egg*. Hasieran agindutako azalpenaren amaierara iristen ari naiz. Eta kopurua aipatu beharrean nago berriro. Kopurua ez baita garai batean zena, ez baita lehengoa. Kopuruen arteko aldeak —*arrautza*, *huevo*, *oeuf*, *egg*-en artekoak— ikaragarri hazi dira. *Egg* modu esponenzialean indartu da; *huevo* ere bai; *oeuf*-ek eutsi egiten dio, oraingoz; *arrautza*-k ere, tamainan. Baina *huevo* eta *egg* erasoan ari dira alde guztietatik. Ordenagailu barrutik ere bai.

Gogoratu «Etsai zaarra eta mendiko leoia» ipuineko agurearen hitzak:

Nik anai bat ba zeukenat olako menditan, leoi bezela dabilena. Leoi orren barruan erbi bat zegoen, ta erbi orren barruan uso bat. Uso orrek arrautz bat zeuken bere barruan, ta arrautza ori emen —kopetara eskua eramanez— norbaitek leartzen ez bazidan, ni ez non ilko.

Beste bertsio bat egin liteke orain, non etsai zaharrak esango lukeen:

Nik anaia bat daukat etxe guztietan, ordenagailu bezala dabilena. Ordenagailu horren barruan aplikazioak daude, eta aplikazio horien barruan programak. Programa horiek zuzentzaileak daukate barruan, eta zuzentzaile horiek zanpatu, desitxuratu, baztertu egiten dituzte *huevo*, *egg* eta halako hizkuntzetatik ez datozen hitz guztiak.

Lagun bati mezu bat bidali nionean jabetu nintzen. «Noiz afari bat?», galdetu nion. Eta haren erantzuna: «Safari bat?». Normala, harrituta egotea. Ez gara

ehizazaleak. Susto handia hartuko genuke sabanan Espainiako errege emerituarekin topo egingo bagenu.

Beste egun batean, ohar bat idazten ari nintzen familiako bati, eta holaxe amaitu nuen: «Ondo lo egin». Azken momentuan konturatu nintzen. Etsai zaharrak mezua aldatu eta zera zioen orain: «*Ondo love egging*».

Beste mezu bat ere idatzi nuen: «Herria isil-isilik dago». Etsaiak: «*Kerry misil idilio digo*».

«Behar» aditza erabiltzen nuenero, etsaiak «besar» jartzen zuen; «egin» jartzen nuenero, «gin». Dakizuen bezala, «behar» eta «egin» asko erabiltzen diren hitzak dira. Sexuarekin eta ginarekin neukan obsesioa kezkarria zela hasi ziren pentsatzen nire lagunak...

Buka dezadan. Eman ditut nire azalpenak. Hizkuntzaren haizeak, fronteak eta motorrak nondik nora dabiltzan ulertzeko lagungarriak izatea espero dut.

Azken puntua jarri aurretik, beste arrautza bat, *ou* dioen hizkuntza katalanarena. Bestiario batean jasotzen den Jaume Roig-en pasarte labur bat, xv. mendean ostrukari eskainitakoa:

[...] *e com fa sos ous, si 'ls pon en la arena, e garda vers lo çel e té sment a una stela qui s'apella Virgo, qui appar de març e d'abril, e com ell ha vista aquella stela, si lexa star los ous e no y torna fins que los sturç són nats; e por lo poder de Déu lo sol scalfà aquells ous tant fins que los sturç són nats.*¹⁰

Bi irudi horiekin —zeruan izarra bilatzen duen ostrukarena eta lurpean zain dagoen arrautzarena—, azken puntua jartzen diot, orain bai, nire jardunari.

¹⁰ Saverio Panuncio ed., *Bestiariis*, I. Barcelona: Barcino («ENC», 91), 1963.

VIII

EUSKARA BATUAREN ADIERAZPENA

DECLARACIÓN DEL EUSKERA UNIFICADO

DÉCLARATION DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ

DECLARATION OF THE UNIFIED BASQUE LANGUAGE

EUSKARA BATUAREN ADIERAZPENA

ARANTZAZUTIK MUNDU ZABALERA

Euskaltzaindiaren sorreratik ehun urte eta Arantzazuko Biltzarretik berrogeita hamar igaro direnean, Euskaltzaindiak honako adierazpen hau aurkeztu nahi dio euskal gizarteari, euskara batuaren inguruan eragile publiko zein pribatuek berresteko eta azpimarratzeko euskara batuaren garrantzia eta, horrekin batera, orain arteko ibilbidea eta etorkizuneko erronkak.

Hartara,

1. Euskaltzaindiak berresten ditu bere sorrera bultzatu zuten printzipioak eta, aldi berean, euskara batuaren jatorrian daudenak. Euskaltzaindi sortu berri hura lehen ordutik hasi zen batasunaz arduratzen. Aurretik, idazleek ere euskaldunen arteko euskara bateratuaren beharra sumatua zuten eta nor bere neurrian eta moldean erantzuna ematen saiatua zen.

Euskaltzaindiaren sortarauetan ageri da jada euskararen batasuna «euskaldun guziak idatz-irakurketan erabiltzekoa». Ondoko ibilbidean zehar, auziaren inguruan egin diren saiakera, inkesta, proposamen, txosten edo ikerketak, eta antolatu diren biltzarrak, ez dira alferrikakoak izan, nahiz eta 1968ra arte ez zuten gailurra jo, alegia, Arantzazun euskara batasunaren bidean jarri eta handik hamar urtera Bergaran berretsi arte.

2. Euskaltzaindia partaide izan da mendearen 50eko eta 60ko hamarkadetan euskalaritzan eta euskalgintzan nagusitzen ari ziren hizkuntza planteamendu berrietan. Belaunaldi berriek euskararen biziberritzea eta batasuna ezinbestekotzat joak zeuzkaten batasunaren bidez euskara gizarte berrira egokitzeko, irakaskuntzan, hedabideetan, kulturgintzan, eta, geroago, administrazioan.

Arantzazun, Bilbon, Eibarren, Baionan, Ermuan eta beste leku askotan elkarrekin lanean aritzeko eskaintzak eta proposamenak egin ziren, eta haiek baliatzen jakin zuen Euskaltzaindiak Arantzazun, eta, ondoren, euskalgintzarekin eskuz esku egin zuen bidea eta halaxe eraman gidaritzan, etenik eta pitzadurarik gabe.

3. Euskaltzaindiak aho betean aitortzen du prozesu honetan parte hartu duten hainbaten lana, norbanako, talde edo erakunde izan, horiek ahalbidetu baitute, beren ekarpenekin, euskara batua moldatzea, aniztasunaren eta adostasunaren ikuspegitik.

Aitortu ez ezik, omenaldia ere egin nahi die bidegile horiei Euskaltzaindiak, eta baieztatzen du euskara batuak, euskaldun bakoitzaren errealitate linguistiko eta kultural berezietatik abiatuta, zin-zinezko elkargune emankorra ekarri duela, euskaraz, jatorriz zein ikasbidez, ari diren guztientzat.

Harro dago Euskaltzaindia horretaz, begien bistakoa baita Euskal Herriak eta herritarrek izan dutela ibilbide ausart eta oparo horretan protagonismo erabatekoena.

4. Euskaltzaindiak omendu nahi ditu euskara batuaren gune hori hainbeste ilusio, lan eta nekeri esker osatu eta osotu duten guztiak. Hortxe dira, besteak beste, beraien buru euskalduna euskara batuaren bidez alfabetatu dutenak edota euskararen mundura ikasiaren bidez etorri diren hiztun berriak, abiaburu euskara batua duten euskaldunak, euskararen demografia berrian gero eta ugariago direnak, bestalde. Batzuek eta besteek euskara batua lanabes aproposa dute beren eguneroko zereginetan. Izan ere, euskara batua, lurraldean lurraldeko izateaz gainera, gizartearena ere bada, leku eta funtzio askotarikoa, hiztunen aho-mihietan eta idatzietan bizirik dagoena.
5. Euskaltzaindiak dei egiten die belaunaldi berriei euskara batua, arrotza barik, bere-berea izan dezaten eta beraien adierazpideetan erabil dezaten, belaunaldi bakoitzak duen eite eta tankera propioarekin. Guztion artean bultzatu behar dugu euskara batua, gure arteko zubia izan dadin, nor berea duen euskaratik abiatuta, baina euskaldun guztion arteko estekadurak erabat bermaturik.
6. Euskaltzaindia kezkatu dago azkenaldian hizkuntza estandarrari buruz nabarmendu den zenbait iritzi eta jokamolderekin.

Euskaltzaindiak uste du euskaldun oso izateko modua ekarri digula euskara batuak: euskaldunon barne-lotura, hiztun guztiok errazago elkar ulertu ahal izateko zubi-tresna, euskaldun berrien eta zaharren arteko elkargune zabala, eta, azkenik baina ez azken, euskararen beraren izena eta omena. Begirunea zor zaio horri.

7. Euskaltzaindiak engaiamendua adierazten dio gizarteari, ez goitik behe-rako ezarpenaren aldetik, ezpada pedagogiaren eta konpromisoaren aldetik, ideologia politikoetatik at. Koordinazio lanaren bidez gauzatuko du euskara batuaren sustapena eta bultzada.

Koordinazio horretan ari dira Euskaltzaindia, euskalgintza, gizarte eragileak, botere publikoak eta gainerako erakundeak, eta eginkizun horretan aintzat hartu behar dira euskara batuaren inguruko orain arteko erabakiak, euskara estandar baten nondik norakoak. Izatez, aurrerantzean ere eman beharko dira pausoak euskara batuaren alorrean euskalgintzarekin batera, hizkuntza zerbait bizia baita, etengabe aldatzen ari dena, gizarteak izan ditzakeen premiei egokitzeko asmotan. Hitz batez esateko, Euskaltzaindiak zerbitzua eman behar dio gizarteari, eta euskaldunengandik jasotzen duena euskaldunei itzuli, beraien onura eta erabilerarako.

8. Euskara batuaren erabilera sozialari laguntza eman behar zaio, eta begien bistakoa da erabilera horri bidea erraztu behar zaiola, gaur egun gero eta zabalagoa baita euskara batuaren presentzia Euskal Herriko herrialde guztietan. Horretan ere, artez uztartu behar dira Euskaltzaindiaren betiko zereginak, alegia, euskara batuari buruzko formulazio linguistikoa eta sustatze lana, Akademiaren sortzaileek jarri zituzten Iker eta Jagon sailetan, hurrenez hurren. Historian zehar horren adibideak ugari dira Euskaltzaindiaren eginetan, eta garai hauetan ere hizkuntza politikaren eragile publiko zein pribatuekin ondu beharrekoak, eta horiekin batera jokatu behar du Euskaltzaindiak euskara batuaren aldeko hizkuntza politika sendoa egiten.
9. Zeregin horietan Euskaltzaindia bere jarduna eraberritzen ari da, gizarte moderno baten beharrei aurre egin ahal izateko, gizarte horrek euskararen berean bilatzen baitu, hizkuntza propioa duen aldetik, nortasun eta komunikazio tresna eragingarria eta egungo bizimoduari egokitua, hartarako baliagarria dena. Zeregin horietan badira berebiziko arloak euskara batuaren hedapenerako, hala nola irakaskuntza eta herri-administrazioa, euskara ofiziala izatearekin batera. Horiek guztiek ekarri diote euskarari egoera berria eta horien bitartez egin du bidea euskarak digitalizazio mundura, ezinbestekoa da-eta ingurune digitala Euskaltzaindiaren zereginetan, euskararen estandarizazioa eta erabilera soziala xede eta helmuga baititu euskararen Akademiak.
10. Ehun urte joanak dira Euskaltzaindi sortu berriak, euskararen bateratze-saioari ekin zionetik. Berrogeita hamar urte, berriz, Arantzazuko Biltzarra egin zenetik.

Euskara batuak, euskaldunen eginahalak tartean direla, eremu berriak irabazi ditu euskararentzat eta euskal kulturarentzat. Hala ere, oraindik bada irabazi beharrekoak.

Zeregin horretarako tresna paregabea dela erakutsi du euskara batuak, eta bere aitzinamenduan jarraitu behar dugu guztiok. Hurrengo berrogeita hamar urteetan ere bada motiborik, euskara batua indartzen saiatzeko: lanabes baliagarria da berau, aldian-aldian behar izan ditzakeen egokitzapenez hiztunen arteko hainbat jarduera errazteko eta bermatzeko: batez ere idatzizko jardunean eta mintzaera jaso-formalean erreferente argi eta noranahikoa eskuratzeko.

Hurrengo belaunaldien eskuetan jarri behar dugu ondare hori: etxetik eta lagunartetik euskaldun direnei beren hizkuntza-gaitasuna osatzeko eta aberasteko bidea emango diegu horrela, eta etxetik ez dakitenei euskaldun askoren esparrura erakartzeko aukera eskainiko. Belaunaldi berri horiei dagokie, eskuratu dieguna osatu, hobetu eta hurrengoei transmititzea. Horixe da bidea euskarari desio diogun etorkizuna bermatzeko. Zalantzarik gabe, bermatze horretan guztiok behar dugu partaide izan eta lehen-lehenik Euskaltzaindiak.

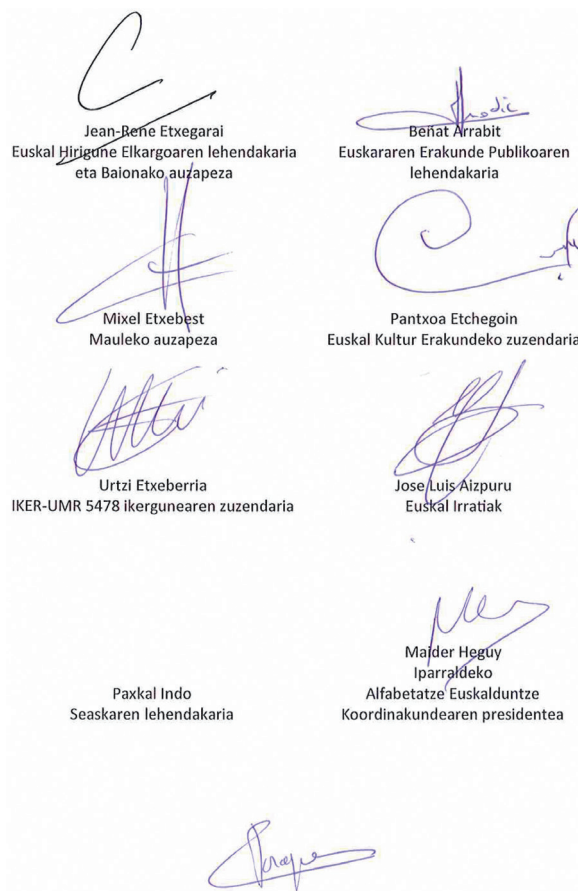
Arantzazun, 2018ko urriaren 6an.

Hilabete bi beranduago, 2018ko abenduaren 4an, Euskara Batuaren Adierazpena Baionan aurkeztu zuen eta Ipar Euskal Herriko hainbat erakundek beren atxikimendua sinatu zuten.

Hurrengo orrialdeetan aurkituko dituzue Adierazpena sinatu duten erakunde, elkarte, alderdi politiko eta bestelakoen izenak eta sinadurak:

DECLARACIÓN DEL EUSKERA UNIFICADO

DE ARANTZAZU AL MUNDO ENTERO

Transcurridos cien años desde la creación de la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia y cincuenta desde la celebración del Congreso de Arantzazu, Euskaltzaindia quiere presentar este manifiesto a la sociedad vasca en torno al euskera batúa o unificado, para que tanto agentes públicos como privados ratifiquen y subrayen la importancia del batúa y, con ello, su trayectoria hasta nuestros días así como los retos de cara al futuro.

Por lo tanto,

1. Euskaltzaindia ratifica los principios que impulsaron su creación y que, al mismo tiempo, figuran en los orígenes del batúa. Aquella Euskaltzaindia recién creada se preocupó desde el inicio por la unificación. Previamente, tanto escritores y escritoras como los euskaldunes habían sentido la necesidad de un euskera unificado y cada cual se había valido de sus propios medios para poder dar una solución al tema.

En las *normas iniciales* de Euskaltzaindia aparece ya la unificación del euskera «para que todos los euskaldunes la usaran en la lectura y en la escritura». En la trayectoria posterior, no cayeron en saco roto los ensayos, encuestas, propuestas, informes o trabajos de investigación realizados y los congresos organizados, aunque hasta el año 1968 no llegaron hasta su punto más alto, para que el euskera se encaminara en Arantzazu hacia su unificación y fuera ratificado diez años más tarde en Bergara.

2. Euskaltzaindia participó en los nuevos planteamientos lingüísticos que estaban predominando en la vascoología («euskalaritza») y en la actividad cul-

tural vasca («euskalgintza») en, las décadas de los años 50 y 60. Las nuevas generaciones consideraban imprescindibles el resurgimiento y la unidad del euskera para que, mediante su unificación, el euskera se adecuara a la nueva sociedad en los campos de la enseñanza, de los medios de comunicación y de la actividad cultural y, más tarde, en la administración. Se realizaron propuestas para trabajar juntos en Arantzazu, Bilbao, Eibar, Baiona, Ermua y en otros lugares y Euskaltzaindia fue capaz de aprovecharlos en Arantzazu y, a continuación, avanzó conjuntamente con los agentes culturales del euskera, ejerciendo la dirección sin interrupciones ni fisuras.

3. Euskaltzaindia reconoce claramente el trabajo de todos aquellos y aquellas que han participado en este proceso, bien sean individuos, grupos o instituciones, porque gracias a todos ellos y ellas y a sus aportaciones se ha podido construir el batúa desde el punto de vista de la diversidad y del consenso.

Además de reconocer su trabajo, Euskaltzaindia, partiendo desde las realidades lingüísticas y culturales diferenciadas de cada euskaldún, desea homenajear a esos precursores y precursoras y, por ello, desea afirmar que el batúa ha sido verdaderamente un punto de encuentro fructífero, tanto para todos los euskaldunes de nacimiento como para los que lo han aprendido.

Por tanto, Euskaltzaindia está satisfecha de ello porque es innegable que Euskal Herria y los euskaldunes han tenido el protagonismo absoluto en esa trayectoria audaz y fructífera.

4. Euskaltzaindia desea homenajear a todos y todas los que han participado con tanta ilusión, trabajo y esfuerzo en la creación del batúa. Entre ellos, se encuentran las personas euskaldunes de nacimiento alfabetizadas en batúa, los nuevos hablantes que se han incorporado al mundo del euskera mediante el aprendizaje, y los euskaldunes que tienen como punto de partida el batúa que, por otro lado, son cada vez más numerosos en la demografía del euskera. Tanto unos como otros tienen el batúa como instrumento eficaz en sus quehaceres diarios. De hecho, el batúa, además de pertenecer a todos los territorios, también es parte de la sociedad misma, por lo que su lugar y función son heterogéneos, ya que está presente en sus hablantes, tanto en la expresión oral como en la escrita.
5. Euskaltzaindia hace un llamamiento a las nuevas generaciones para que, sin considerarlo como algo extraño, hagan suyo el batúa y lo utilicen en sus quehaceres diarios, con las formas y maneras propias de cada generación. Debemos fomentar el batúa entre todos y todas para que sea su lazo de unión, partiendo del euskera de cada cual, pero garantizando completamente todo lo que nos une a los euskaldunes.
6. Euskaltzaindia está preocupada con algunas opiniones y actitudes que en los últimos años son cada vez más patentes en el ámbito del euskera estándar.

Euskaltzaindia cree que el euskera batúa nos ha hecho euskaldunes integrales, a saber, ha supuesto la unión interna de los euskaldunes, un instrumento de unión para que todos los hablantes se entiendan entre ellos, un punto de unión entre los vascohablantes cuya lengua materna no es el euskera (*euskaldun berriak*) y los vascohablantes cuya lengua materna es el euskera (*euskaldun zaharrak*) y, por ende y no como final, el renombre y la reputación del mismo euskera. Se le debe, por tanto, el debido respeto.

7. Euskaltzaindia muestra un compromiso a la sociedad, no mediante la imposición vertical, sino desde la responsabilidad y la pedagogía, al margen de toda ideología política. Mediante la coordinación espera materializar el fomento y el impulso del batúa.

En dicha coordinación están trabajando Euskaltzaindia, los agentes culturales vascos, los agentes sociales, los poderes públicos y las demás instituciones, y en ese cometido deben tenerse en cuenta todas las decisiones tomadas en torno al batúa, todos los pormenores del euskera estándar. Siendo así, deberemos en el futuro trabajar en el ámbito del batúa junto con los agentes culturales vascos porque una lengua es algo vivo, algo que cambia continuamente para que vaya adecuándose a las necesidades de la sociedad. Es decir, Euskaltzaindia debe prestar servicio a la sociedad y debe devolver a los euskaldunes aquello que recibe de ellos para que lo utilicen y saquen provecho.

8. Debemos prestar ayuda al uso social del euskera y es evidente que debemos facilitar el camino hacia ello, porque, hoy en día, está cada vez más extendida la presencia del batúa en todos los territorios de Euskal Herria. En ello también debemos aunar los cometidos tradicionales de Euskaltzaindia, es decir, la formulación lingüística y el fomento del batúa mediante las secciones de Investigación (*Iker*) y Tutelar (*Jagon*), tal como lo establecieron los fundadores de la Academia. Históricamente, en los trabajos de Euskaltzaindia son innumerables los ejemplos al respecto y, hoy en día, debemos trabajarlos con los agentes públicos y privados de la política lingüística y, por consiguiente, Euskaltzaindia debe trabajar conjuntamente con ellos para realizar una política lingüística sólida en torno al batúa.
9. Euskaltzaindia está renovando sus funciones para hacer frente a las necesidades de una sociedad moderna, pues se trata de una sociedad con idioma propio que busca en el mismo euskera un instrumento identitario y comunicativo eficaz y adaptado al modo de vida actual, un instrumento válido. En dichos cometidos existen campos imprescindibles en la difusión del euskera batúa, tales como la enseñanza y la administración local, al amparo de la oficialidad del euskera. Lo dicho ha llevado al euskera a una nueva situación y, gracias a todo ello, el euskera camina hacia el mundo digital, al

entorno digital imprescindible en los quehaceres de Euskaltzaindia, porque la Academia del euskera tiene como objetivo la estandarización de la lengua y su uso social.

10. Han transcurrido cien años desde que se creara Euskaltzaindia, desde que comenzó a unificarse la lengua. Y cincuenta años desde que se celebrara el Congreso de Arantzazu.

El euskera batúa, gracias a los esfuerzos de los euskaldunes, ha ganado nuevos ámbitos para la lengua y la cultura vasca. Con todo, aún quedan espacios por ganar.

El batúa nos ha enseñado que es un instrumento extraordinario para dicho cometido, y todos y todas debemos participar en su avance. En los próximos cincuenta años también habrá motivos para esforzarnos en el afianzamiento de la lengua: el batúa es un instrumento apropiado para facilitar y garantizar múltiples actividades entre sus hablantes con las adaptaciones que pueda necesitar periódicamente, sobre todo en la actividad escrita y en el lenguaje culto y formal, para que sea un referente claro y extensible.

Debemos dejar ese legado en manos de las generaciones futuras: facilitaremos los medios para que los euskaldunes que lo son, porque lo han aprendido en casa o con sus amigos, completen y enriquezcan su competencia lingüística y, a los que lo han aprendido fuera de ese ámbito, ofrecerles la posibilidad de atraerlos al mundo del euskera. Corresponde a dichas nuevas generaciones completar y mejorar lo que les hemos dado y transmitirlo a las generaciones futuras. Ese es el camino que deseamos para el euskera con el objetivo de garantizar su futuro. Sin lugar a dudas, todos y todas y, en primer lugar, Euskaltzaindia debemos de ser partícipes en dicho cometido.

DÉCLARATION DE LA LANGUE BASQUE UNIFIÉ

D'ARANTZAZU AU MONDE ENTIER

Cent ans ont passé depuis la naissance d'Euskaltzaindia, cinquante ans depuis le Congrès d'Arantzazu. Aujourd'hui, Euskaltzaindia souhaite présenter à la société basque ce manifeste du basque unifié, afin que les instances publiques et privées le ratifient et mettent en exergue l'importance du basque unifié, quel chemin il a parcouru et quels sont les enjeux pour l'avenir.

Aussi,

1. Euskaltzaindia confirme les principes qui ont conduit à sa création et qui sont en même temps à l'origine du basque unifié. Euskaltzaindia, dès le début, s'est attachée à l'unité de la langue. Certes, auparavant les écrivains avaient ressenti la nécessité d'un basque unifié réunissant tous les basco-phones et chacun selon ses moyens avait essayé d'y apporter une réponse.
Les règles constitutives d'Euskaltzaindia faisaient déjà référence à un basque unifié «que tous les Basques utiliseraient pour écrire et lire». Tout le long de son parcours, les essais, enquêtes, propositions, rapports, recherches qui furent réalisés, ainsi que les congrès qui furent organisés ne furent pas vains, bien qu'ils n'eussent pas atteint leur apogée avant 1968 lors du Congrès d'Arantzazu qui ouvrit le chemin au basque unifié et qui fut ratifié dix ans plus tard à Bergara.
2. Euskaltzaindia participa dans les années 50 et 60 aux nouvelles initiatives linguistiques qui prévalaient dans la bascologie et dans les activités culturelles basques. Pour les nouvelles générations, le renouveau et l'unité de la langue basque s'avéraient indispensables pour que le basque soit en adé-

quation avec la société nouvelle, dans l'enseignement, les médias, la culture et, plus tard, dans l'administration. A Arantzazu, Bilbao, Eibar, Bayonne, Ermua et en bien d'autres lieux, des initiatives et des propositions virent le jour pour travailler de concert et Euskaltaindia sut en tirer parti à Arantzazu et, ensuite, elle travailla main dans la main avec le monde basque et en prit les rênes, sans relâche et sans faillir.

3. Euskaltzaindia reconnaît clairement le travail de ceux qui ont participé à ce processus, en tant qu'individu, groupe ou institution, car ils ont permis par leur contribution de construire un basque unifié à partir de la diversité et du consensus.

Euskaltzaindia souhaite également rendre hommage aux pionniers. Elle affirme que le basque unifié, basé sur des réalités linguistiques et culturelles particulières à chaque bascophone, a créé un véritable point de rencontre fertile pour tous ceux qui parlent le basque depuis toujours et pour ceux qui l'ont appris.

Euskaltzaindia est fière de cela car il est indéniable que le Pays Basque et ses citoyens ont tenu le premier rôle dans ce parcours audacieux et riche.

4. Euskaltzaindia souhaite rendre hommage à tous ceux et celles qui participèrent avec tant d'enthousiasme, de travail et d'effort à la création du basque unifié. Parmi eux, les bascophones de naissance qui ont appris le basque unifié, les nouveaux locuteurs qui ont intégré le monde de la langue basque par l'apprentissage, et les bascophones qui ont eu pour point de départ le basque unifié et qui par ailleurs sont de plus en plus nombreux dans la démographie de la langue basque. Pour les uns comme pour les autres le basque unifié est un instrument efficace dans leurs tâches quotidiennes. En réalité, le basque unifié fait non seulement partie du territoire mais également de la société elle-même, dans des lieux et fonctions très variés, puisqu'il est présent par ses locuteurs, tant dans l'expression orale qu'écrite.
5. Euskaltzaindia lance un appel aux nouvelles générations pour qu'elles considèrent le basque unifié non pas comme un étranger mais au contraire qu'elles se l'approprient et l'utilisent dans leurs tâches quotidiennes, avec les formes et les habitudes propres à chaque génération. Nous devons tous soutenir le basque unifié pour qu'il soit un pont entre nous, partant du basque de chacun mais garantissant complètement tout ce qui unit l'ensemble des bascophones.
6. Euskaltzaindia est préoccupée face à certaines opinions et à certains comportements qui se révèlent de plus en plus présents sur la question du basque standard.

Euskaltzaindia croit que le basque unifié a fait de nous des bascophones complets, c'est-à-dire qu'elle a misé sur l'union interne des bascophones,

un instrument d'union pour que tous les locuteurs se comprennent entre eux, un point d'union entre les bascophones dont la langue maternelle n'est pas le basque (*euskaldun berriak*) et les bascophones dont la langue maternelle est le basque (*euskaldun zaharrak*) et par conséquent le renom et la réputation de la langue basque. On doit lui manifester le respect qui lui est dû.

7. Euskaltzaindia montre son engagement à la société, non par une obligation verticale mais plutôt par la responsabilité et la pédagogie, en marge de toute idéologie politique. Par le biais de la coordination, elle espère concrétiser la promotion et l'avancée du basque unifié.

Euskaltzaindia travaille en coordination avec les acteurs culturels basques, les pouvoirs publics et les autres institutions. Et c'est dans ce travail que doivent être prises en compte toutes les décisions en matière de basque unifié et les orientations du basque standard. En effet, nous devons dans l'avenir travailler de concert avec les acteurs culturels basques, car une langue est un organisme vivant, qui change sans cesse, afin d'être adaptée aux besoins de la société. Autrement dit, Euskaltzaindia doit apporter un service à la société et rendre aux bascophones ce qu'elle reçoit de leur part, pour le profit de tous.

8. L'usage social de la langue basque doit être aidé et encouragé et il est évident que nous devons œuvrer dans ce sens car la présence du basque unifié est aujourd'hui de plus en plus étendue sur tout le territoire du Pays Basque. Nous devons mener de front les missions traditionnelles d'Euskaltzaindia, c'est-à-dire les travaux linguistiques et la promotion du basque unifié grâce aux sections de Recherche (*Iker*) et de Promotion (*Jagon*), comme l'avaient décidé les fondateurs de l'Académie. On trouve dans les travaux d'Euskaltzaindia des exemples très nombreux sur cette double implication et aujourd'hui nous devons mener ces travaux en collaboration avec les acteurs publics et privés de la politique linguistique pour construire une politique linguistique solide autour du basque unifié.
9. Euskaltzaindia est en train de se renouveler pour faire face aux nécessités d'une société moderne, car nous vivons dans une société dotée d'une langue propre et qui recherche dans cette langue un instrument révélateur de notre personnalité et qui soit un outil de communication efficace et adapté au mode de vie actuel. Parmi ses missions, des mesures sont indispensables à la diffusion du basque unifié, comme par exemple l'enseignement et l'administration locale, et aussi l'officialité de la langue basque. Ces facteurs ont donné à la langue basque une situation nouvelle dont l'accès au monde numérique, qui est devenu indispensable dans les travaux d'Euskaltzaindia qui a pour objectif la standardisation de la langue et son usage social.

10. Cent ans ont passé, nous l'avons dit, depuis la naissance d'Euskaltzaindia et les débuts de l'unification de la langue. Et cinquante ans depuis le Congrès d'Arantzazu.

Le basque unifié, grâce aux efforts des bascophones, a conquis de nouveaux territoires pour la langue et la culture basques. Malgré tout, il reste encore des espaces à conquérir.

Le basque unifié nous a montré qu'il est un instrument extraordinaire pour remplir cette mission et nous devons tous et toutes participer à sa progression. Au cours des cinquante prochaines années nous devons aussi travailler à la consolidation de la langue : le basque unifié est un instrument adéquat pour faciliter et garantir de multiples activités pour ses locuteurs, avec les adaptations périodiques nécessaires, surtout dans le domaine écrit et dans la langue littéraire et cultivée, pour qu'il devienne un référent clair et maniable en toutes circonstances.

Nous devons laisser cet héritage entre les mains des générations futures: nous ouvrons le chemin pour que les bascophones, qui le sont parce qu'ils ont appris le basque à la maison ou avec leurs amis, puissent compléter et enrichir leur compétence linguistique, mais aussi pour que ceux qui ne le savent pas soient attirés vers le monde de la langue basque. Il revient à ces nouvelles générations de compléter et d'améliorer ce que nous leur avons donné et de le transmettre aux générations futures. C'est là le chemin que nous souhaitons ouvrir à la langue basque pour lui assurer son avenir. Il ne fait aucun doute que nous tous et nous toutes, et en premier lieu Euskaltzaindia, devons être partenaires et acteurs de cette mission.

UNITED BASQUE LANGUAGE DECLARATION

FROM ARANTZAZU TO THE WIDER WORLD

One hundred years after the founding of Euskaltzaindia, and fifty years after the Arantzazu Congress, Euskaltzaindia wishes to make the following declaration to Basque society, reaffirming and emphasizing the importance of the united Basque language, its future and the challenges it will face.

1. Euskaltzaindia reaffirms the principles that led to its foundation and, at the same time, the origins which led to creation of the unified Basque language. The newly created Euskaltzaindia was in charge of the unification process from the very start. Previously writers had sensed the need for a unified Basque language for all Basque speakers, and each of them, in their own way and to their own ability, had tried to provide an answer to that need.

Euskaltzaindia's regulations already stated that the unity of the Basque language «must be used by all Basque speakers in reading and in writing». During the following process the attempts, surveys, proposals, reports and investigations carried out on the issue, as well as the conferences organized, were not in vain. However, they did not come to full fruition until 1968, when they opened up the path to Basque unity at Arantzazu, and that route was ratified at Bergara ten years later.

2. Euskaltzaindia took part in the new approaches to language that were predominant with regard to Basque language and culture during the 1950's and 60's. The up-and-coming generations considered the revitalization and unity of the Basque language essential in order to adapt the language to an

evolving society, making use of education, the media, culture and, later on, public administration. Proposals for working together were made at Arantzazu, Bilbao, Eibar, Baiona, Ermua and many other places. Euskaltzaindia put those ideas to use at Arantzazu, and then worked hand-in-hand with the Basque language industry to lead it without interruptions or fissures.

3. Euskaltzaindia unanimously acknowledges the work of the numerous people who have taken part in this process, be they individuals, groups or organizations, who have made it possible, with their contributions, to shape the unified Basque language taking into account diversity and consensus.

Euskaltzaindia not only acknowledges but also pays homage to these pathfinders, and declares that the united Basque language, based on the unique linguistic and cultural realities of each variant of Basque, has created a truly fruitful meeting place for all Basque speakers, for both those who speak it as their mother tongue, and for those who have learned it later in life.

Euskaltzaindia is proud of this as it is clear that the Basque Country and its citizens have played a key role in this courageous, fruitful journey.

4. Euskaltzaindia would like to pay tribute to all those who have brought together this space for the unified Basque language with so much enthusiasm and hard work. This includes people who have become literate in the unified Basque language, new speakers who have joined the Basque world by learning the language, Basques with a unified Basque background. Furthermore, the latter group is increasingly numerous in new Basque language demographics. Both groups have the use of the appropriate Basque language as the ideal tool for their daily tasks. In fact, the unified Basque language, as well as belonging to the whole territory, also belongs to society, with diverse roles and functions: it is alive in Basque speakers' speaking and writing.
5. Euskaltzaindia calls on up-and-coming generations to make the unified Basque language their own, and to use it in their own expressions, reflecting the style and character of each generation. We must all promote the unification of the Basque language for it to act as a bridge between us, each speaker starting from their own Basque, but in this way guaranteeing the links between all Basque speakers.
6. Euskaltzaindia is concerned about some recent opinions about and attitudes towards the standard language.

Euskaltzaindia believes that the unified Basque language has enabled us to become fully Basque: it is the internal connection between all Basque speakers; a bridge making it easier for all speakers to understand each other; an inclusive meeting point between Basque speakers old and new; and, last

but not least, the name of Basque language itself. It should be respected because of that.

7. Euskaltzaindia expresses its commitment to society not in terms of top-down implementation, but, rather, in terms of teaching and commitment, and with independence from political ideologies. It will coordinate the promotion of the united Basque language.

Euskaltzaindia, pro-Basque activism, social stakeholders, public authorities and other institutions take part in this coordination, and must take into account the decisions made so far about the unified Basque language, and the standard Basque language's direction. In fact, steps must be taken in the unified Basque language area in conjunction with Basque language activism as language is something alive, constantly changing, adapting to the needs of society. In short, Euskaltzaindia must provide a service to society and give back what it receives from Basque speakers to Basque speakers for their benefit and use.

8. Support must be given to the use of the Basque language in society as the use of Basque in all the provinces of the Basque Country is becoming more widespread. In this respect, too, Euskaltzaindia's traditional tasks (linguistic formulation, and promotion of the unified Basque language) must be coordinated from the Iker and Jagon sections of the Academy respectively. Over the years there have been many examples of this in Euskaltzaindia's work, and at present it is necessary to work with public and private language policy stakeholders. Euskaltzaindia must act together with them in order to enact a vigorous language policy in favour of the unified Basque language.
9. Euskaltzaindia is renewing its initiatives here in order to meet the needs of modern society: Basque is its own language, an effective tool for identity and communication, adapted to contemporary life, and useful for that purpose. These tasks include areas for the dissemination of unified Basque, for instance teaching and public administration, as well as being the official Basque language. All of them have taken Basque to a new situation, and through them the language has made its way into the digital world, and the digital environment is essential to Euskaltzaindia's tasks.
10. Euskaltzaindia has now been working on the unification of the Basque language for one hundred years. Fifty years have gone by since the Arantzazu Congress.

Unified Basque, thanks to the efforts of Basque speakers, has gained new ground for the Basque language and Basque culture. However, there is still work to be done.

The united Basque language has proven to be an irreplaceable tool for this task, and we must all continue to help it progress. There are reasons to

try to strengthen the unified Basque language over the next fifty years. It is a useful tool to facilitate and guarantee initiatives between speakers with necessary adaptations being made from time to time, especially in writing and providing clear references relevant to all.

We must put this heritage in the hands of future generations: it will enable Basque speakers to complete and enrich their language skills at home and with friends, and also provide the opportunity to attract many Basque speakers who have learned the language later in life. It is up to the up-and-coming generations to complete, improve and pass on to their successors what we have acquired. This is the way to guarantee the future we want for the Basque language. Undoubtedly, we all need to work in favour of this, Euskaltzaindia first and foremost.